

**MAGYARORSZÁG
EGÉSZSÉGÜGYI-ORVOSLÁSI
KÓDEXE
1000–1790**

**I/1. KÖTET
(1000–1703)**

Josef Károlyi József Salátiny

MAGYARORSZÁG EGÉSZSÉGÜGYI–ORVOSLÁSI KÓDEXE 1000–1790

I/1. KÖTET
(1000–1703)

LEGFENSÉGESEBB NEMRÉG ELHUNYT
JÓZSEF

CSÁSZÁRI ÉS KIRÁLYI ÖRÖKÖS FŐHERCEG, AUSZTRIAI FŐHERCEG
MAGYARORSZÁG NÁDORA
KÉPMÁSÁVAL ÉS ALÁÍRÁSÁVAL.

ÖSSZEÁLLÍTVA

M^D DR LINZBAUER XAV. FERENC
A SEBÉSZETI ELŐKÉSZÍTŐ TUDOMÁNYOK RENDKÍVÜLI KINEVEZETT
TANÁRA ÁLTAL

BUDA
CSÁSZÁRI-KIRÁLYI TUDOMÁNYEGYETEM NYOMDÁJA
1852–1856

MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI ÉS EGÉSZSÉGTUDOMÁNYI
INTÉZET
MAGYAR ORVOSTÖRTÉNELMI TÁRSASÁG
BUDAPEST, 2025

MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI SZEMLE KÖNYVTÁRA 143.

Megjelent a Magyar Tudományos Akadémia alapítása
200. évfordulója tiszteletére

A kiadást támogatta
a Magyar Tudományos Akadémia

Fordította latin, német, olasz és francia nyelvből
DR. BALÁZS PÉTER

ISBN 978-615-5365-46-1ő
ISBN 978-615-5365-47-8 I/1. kötet

© Dr. Balázs Péter, 2025
© Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, 2025
© Magyar Orvostörténelmi Társaság, 2025

Felelős kiadó:
DR. GAZDA ISTVÁN

Nyomdai gondozás: TORDAS és TÁRSA Kft.
Nyomdai munkálatok: BOCZ Nyomdaipari Kft., Győr
Felelős vezető: Bocz Emil

ELŐSZÓ A FORDÍTÁSHOZ

Linzbauer Xavér Ferenc (1807–1888), magyar orvos 1837–1849 között, a Jászkun kerület főorvosaként kezdte gyűjteni a magyar közegészségügy normatív szabályait. Munkáját a helyi keretek közül kilépve, József nádor (1776–1847) engedélyével a Magyar Királyi Helytartótanács és a Magyar Királyi Udvari Kancellária anyagában végzett kutatómunkával folytatta. Közben a különböző világi és egyházi kódexekben fellelhető közegészségügyi normákat is szorgalmasan jegyzetelte. Közpolitikai nézeteit és magatartását egyértelművé teszi, hogy 1848 márciusát „az 1848 tavaszán bekövetkezett katasztrófá”-nak nevezte. A szabadságharc leverése után rövid ideig a Pesti Egyetem tanára volt, majd 1851-től Bécsben, a birodalmi belügyminisztérium egészségügyi osztályán dolgozott. Itt további levéltári anyagokhoz jutott hozzá, amelyekből rendszeresen gyűjtötte a magyar vonatkozású közegészségügyi szabályokat. Végül ennek a hatalmas kutatómunkának az anyaga 1852–1861 között „*Codex sanitario-medicinalis Hungariae I–III*” címmel jelent meg. Mindez ideig ennek a felbecsülhetetlen értékű történelmi gyűjteménynek az anyaga magyar nyelven nem volt hozzáférhető, ugyanis a magyar nyelv 1844-ben történt hivatalossá nyilvánításáig ilyen tételek csak szórványosan találhatók az anyagban. Összességében a 3770 számozott tétel túlnyomó része latin és német nyelvű, de közöttük kisebb részben olasz, és egy-egy francia nyelvű szöveg is található.

Az Olvasó által kézben tartott könyv a teljes mű I. kötete, amely az 1000–1723 közötti időszakból 522 tételt tartalmaz. Ezekhez illesztett hozzá Linzbauer Toldalék címszó alatt – mintegy a II. kötetet megelőlegezve – 605. sorszámmal bezárólag egy válogatást 1724-től 1790-ig. Minden egyes tételnek saját maga által szövegezett latin címet adott, amely esetenként köznyelvi szinten kezeli a tétel tartalmát. Tipikus példa a 179. tétel „Verböczy Hármaskönyve, Magyarország szokásjoga”, a pontos cím: „Nemes Magyarország szokásjogának hármaskönyve” helyett. Ugyancsak saját osztályozása alapján a tételeket görög–latin nyelvű témakörökbe csoportosította. A latin nyelv ilyen használata már a Kódex kiadásának idején is archaikus volt, ráadásul Linzbauer minden szerzői megjegyzését – nagyon ritka kivételektől eltekintve – ugyancsak latinul írta.

A könyv teljes tartalma a Kódex eredeti anyagának szöveghű fordítása. Túl a szórványos magyar nyelvű részekén, a fordítás szóhasználata és mondatszerkesztése szándékosan kerüli a szükségtelen archaizálást, de a stílustörő modernizálást is. Gyakori jelenség, hogy az egészségügyi rendészet német nyelvű kodifikátorai latin szakkifejezéseket ékeltek a normaszövegbe. Ahol ezeknek külön jelentősége volt, változatlanok maradtak a fordításban.

A normákat a mindenkori államigazgatás rendszerében kell értelmezni, a közhatalmi feladatokat ellátó korabeli egyházi szervezettel együtt. Ugyanez értendő az egészségügyi szolgáltatásokra is. Részben ilyen ellátást nyújtottak a bentlakásos szociális intézmények, amelyek következetesen ispotálynak nevezendők, ugyanis a mai értelemben vett kórházak a lovag- és katonakórházak kivételével csak az 1700-as évek végén jelentek meg.

Az orvosi nyelv latin szavai, amennyire lehetséges, magyarul szerepelnek, elsősorban az anatómiai, kórbonctani és tünettani leírásokban. Kóréletteni szempontból a korszakot uraló hippokratészi nedvkórtan fogalmait kellett használni. Epidemiológiai szempontból külön kezelendő a járványok *pestis* megnevezésének magyar fordítása. Mai szóhasználatunkban a középkori „fekete halált” (1347–1352) *pestis*nek nevezzük. Ugyanakkor egyáltalán nem bizonyos, hogy az összes tömeges halálozással járó korabeli járványt a *Pasteurella pestis* okozta, bár a tünettani leírások inkább ezt valószínűsítik. Fordítás szempontjából a könyv teljes tartalmára magát Linzbauert kell mérvadónak tekinteni, aki 1852-ben az 1795/96-ban pusztító szerémségi *pestis* járványt „szerémi dögvész”-nek nevezte.

Külön kérdéskör a gyógyszerészet. Latin nyelvű növényi, ásványi és állati eredetű alapanyagai és egyszerű szereik (*simplicia*) magyarul ma is megnevezhetők, de a történelmi kurióznak számító összetett készítmények (*composita*) latin nevét értelmetlen magyarul (ha egyáltalán létezik) erőltetni. Például a *spiritus vitrioli ex aqua acetosa* legalább autentikus, de a „gálickő” meg a „sóska víz” sem mond többet a mai olvasó számára.

A fordítás nem tartalmaz magyarázatokat vagy forráskritikai észrevételeket, ez ugyanis azoknak a feladata lesz, akik tudományos kutatásukban a kötetet forrásként fogják használni. Ugyanakkor Linzbauer megjegyzéseket fűz az egyes tételekhez, sőt helyenként kifejezetten terjedelmes lábjegyzeteket is használ, amelyek számos esetben mintegy „tétel a tételben” jelennek meg. Ritka kivételekkel, minden egyes tétel végén az 1850-es évek közepén elérhető levéltári és irodalmi forrásokat is szerepeltet. Ezek szakszerű fordításához a legnagyobb segítséget Kapronczay Katalintól (Simmelweiss Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár) kaptam, aki számos irodalmi háttéranyag hozzáférhetőségét is biztosította számomra.

Középkori és kora-újkorai német szövegek értelmezéséhez Katona Tünde (Szegedi Tudományegyetem Német Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék) adta számomra a semmi mással nem helyettesíthető segítséget, ugyanis a fonetikus írásképpel megörökített középkori iratok elemi kihívást jelentettek számomra. Orvosi szakmai szempontból Linzbauer idejében a humán medicina és az állatorvoslás még nem vált el egymástól, azonban az állatorvoslás német nyelvű szakmai részleteinek értelmezése külön szaktudást igényelt. Ebben Gerics Balázs volt hiánypótló segítségemre (*Veterinärmedizinische Universität Wien; Department für Biologische Wissenschaften und Pathobiologie, Zentrum für Pathobiologie/ Morphologie/AG Anatomie*). A részvételükkel fordított tételeket a tartalomjegyzékben külön feltüntettem.

Végül köszönetet mondok a jelen fordítás felelős kiadójának, Gazda István-

nak, a Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet igazgatójának, és Tordas Györgynek a gondos kézirat-előkészítésért és nyomdai munkálatokért.

A fordítói munkát részben egyszerűsítette, másfelől hitelesítette, hogy Linzbauer terjedelmes orvosi szakmai részeket emelt át különböző, ma már magyar nyelven is kiadott forrásokból. A Corpus Juris-t illetően a *Corpus Juris Hungarici, magyarországi törvénycikkek (1000–1896) CD-ROM változat, Budapest, 2000. KJK-Kerszöv* kiadványt használtam. Werbőczy Tripartitumából az idézeteket a *Magyar Törvénytár, Werbőczy István Hármaskönyve, Budapest, Franklin-Társulat 1897.* kiadványból vettem. A harmadik terjedelmesebb szövegrész a Budai Jogkönyvből származik. Ennek magyarra fordított szövegét, a szerzők engedélyével *Blazovich László – Schmidt József: Buda város jogkönyve. Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2020.* című könyvéből kölcsönöztem. Szakmailag a legtávolabb álló terület a bányászat volt, pontosabban az 1573. évi bányarendelet egészségügyi részeinek válogatása. Ehhez forrásként *Karsai Géza: A Miksa-féle bányarendelet német nyelvű 1760. évi bécsi kiadásának magyar fordítása 1964.* című kéziratát használtam (Miskolci Egyetem, könyvtár, levéltár, múzeum). A pontosabb szövegértés érdekében számos szakszótárt is igénybe kellett venni. Ezek tételes felsorolása szétfeszítené a szokványos előszó kereteit. Csak a példa kedvéért, a gyógyszerészeti tartalmak miatt nélkülözhetetlen volt *Grabarits István: A XVIII. századi magyarországi materia medica és annak értékelése, Semmelweis Egyetem, gyógyszerész-doktori értekezés, 1979.* című munkája.

Minden fordítás tartalmazhat hibákat, amelyek enyhébb esetben egyes szavak kifogásolható értelmezésére, súlyosabb esetben viszont hosszabb szövegrészek tartalmi félreértésére vezethetők vissza. Védhetetlen túlzás volna azt állítani, hogy ilyenek nincsenek a Linzbauer kódex I. kötetének magyar fordításában. Mindezekkel együtt legjobb szándékommal és tudásommal igyekeztem ennek a felbecsülhetetlen értékű műnek a magyar szövegét hozzáférhetővé tenni az érdeklődő olvasók és a kutatók számára.

a FORDÍTÓ.

**MIT BOLDOGULT ÉLETÉBEN TILTÓ VÉGZET LEHETETLENÍTE, –
JAJ! SZÍVÜNK BÚVA ITT VÉS NEVÉNEK!**

**SINT LATA PIE-DEFUNCTO VOTA – QUAE VITAE CURSUS EIUS
PALAM FATERI NEGARUNT SINISTRA!**

**WIE EINST IM LEBEN: EHRFURCHT, LIEBE; SEI JETZT –
DER ASCHE: TRAUER, VEREHRUNG GEWEIHT!**

MELY MUNKÁT
– HAJDAN –
A HAZA
FÉL SZÁZADOS
MÁSOD ÉDES ATYJA
BÖLCS KORMÁNYZÓJA
A KÖZ JÓ LELKES ELŐMOZDÍTÓJA
TETTEL NEMES HAZAFI
ERŐS BAJNOK
IGAZSÁGOS BÍRÓ
TUDOMÁNYOK PÁRTOLÓJA
SÓT TUDÓS MAGA
MŰVÉSZETEK BECSLÓJE
AZ EMBERISÉG ÉRZÉKENY BARÁTJA
A NYOMOR ENYHÍTŐJE
VILÁGTALANOK ÉJÉNEK FELDERÍTŐJE
ELHAGYOTT ÁRVÁK GYÖNGÉD VÉDŐJE
MAGAS SZELLEM HŐ KEDÉLY
MAGYARORSZÁG
DÍSZE S BÜSZKESÉGE

J Ó Z S E F

CSÁSZÁRI
MAGYAR ÉS CSEH ORSZÁGI
KIRÁLYI
ÖRÖKÖS FŐHERCEG
AUSZTRIAI FŐHERCEG
ARANYGYAPJAS
SZ. ISTVÁN APOSTOLI KIRÁLY
GYÉMÁNTOS
A
BRAZILIAI CSÁSZÁRI DÉLI-KERESZT
ÉS
POROSZ KIRÁLYI FEKETE-SAS
RENDEI
NAGYKERESZTES VITÉZE

MAGYARORSZÁG NÁDORA, KIRÁLYI HELYTARTÓJA

ÉS

FŐKAPITÁNYA

A MAGYAR KIRÁLYI HELYTARTÓ-TANÁCS

S

A HÉTSZEMÉLYES TÁBLA

ELNÖKE,

JÁSZOK ÉS KUNOK GRÓFJA ÉS BÍRÁJA

PEST, PILIS ÉS SOLT TÖRVÉNYESEN EGYESÜLT VÁRMEGYÉK

ÖRÖKÖS VALÓSÁGOS FŐISPÁNJA

CS. KIR. TÁBORNAGY

KÉT MAGYAR HUSZÁR EZRED TULJDONOSA

Ő FENSÉGÉNEK

AZ

1845. ÉVI SZ. JAKAB HÓ 20 NAPJA

FÉL SZÁZADOS EMLÉKÉÜL

A MAGYARHONI GYÓGY-REND NEVÉBEN

MÉLY HÓDOLATTAL

AJÁNLOTT

– JELENLEG –

Ő CSÁSZÁRI KIRÁLYI APOSTOLI FELSÉGE

I. FERENC JÓZSEF

LEGKEGYELMESEBB ENGEDÉLYÉVEL

„A BOLDOGÚLT”

ÁRNYÁNAK

– SZÜNNI NEM TUDÓ GYÁSSZAL –

SZENTEL

A SZERZŐ

(Fensége életében benyújtott hódolat)

**Fenséges császári királyi örökös Herceg
Ausztriai Főherceg
Ország nádora és királyi Helytartója
Legkegyelmesebb Uram!**

A költöző magyar nemzet országa hajdani alkotásakor s később is ősi országglási rendszeréhez tartván, több – ámbár néha mostani elveinkkel ellenkező – egészségi szabályokat iktatott szentesített törvénykönyvébe. Különös és tulajdonképpen egészség-ügyi közigazgatást azonban csak akkor nyert, midőn majd minden európai nemzetek Nagy Leopold császár és király győzhetetlen hadi zászlója alá seregelve, a hatalmas Törökök súlyos igájától felszabadult, s a múlt század első negyede folytában III. Károly király által 1723-ban Pozsonyban tartott országgyűlés 97. és 101. törvénycikkei által az országos tárgyak kezelésére egy igazgató főkormányshéknak: a nagyméltóságú magyar királyi helytartó Tanácsnak létesítését határozta el, melyet a jeles emlékezetű király 1724. böjtmáshó 21-én ünnepélyesen fel is avatott. Ez időtől fogva a közegészség állapotját érdeklő legüdvösb szabályok a királyi helytartók közvetlen elnöksége alatt bocsátattak ki. Ezen elnökök között százhusz év lefolyta alatt FENSÉGED szám szerint a VII-ik, betöltvén jelen évben dicsően viselt honkormányzói hivataloskodása fél századát, e fennálló kormányshéknak majdnem fele idejét élte le.

Kinek lehet tehát valaha inkább lekötelezve ezen, nagy kegyességű s legigazságosb közvetlen vezérlet által szerencsés haza, mint éppen FENSÉGEDNEK!

Minden magyar szívében eltörölhetlen betűkkel és örök időre be vannak vésve FENSÉGEDNEK e hon iránti magas érdemei; mind ezeket bár érintenem is tilt a szerénység s hivatások, de gyengeségem sem engedné meg.

Azonban mit köszönhet FENSÉGEDNEK e hon közegészségi ügye, bőven bizonyítják az, e királyi Helytartótanács gondoskodása, a FENSÉGED hathatós befolyása s fél százados magas helyeslése alatt keletkezett és apostoli királyaink nevében kiadott legüdvösb intézmények. A megszüntetett 1796-96-os kegyetlenül pusztító szerémi dögvész; a védhimlő ügy erélyes behozatala, éber kitűréssel vezéreltetése és áldásdús bevégezése; a borzasztó tetszhalálnak szabályozott halottkémlet általi meggátlása; a törvényszéki orvosi eseteknek jog- és orvostani elvekhez alkalmazott s ezekkel megegyező vizsgálata; végre, hogy többet ne említsek, a közjólétet rémítő veszéllyel fenyegető keleti dögvész megakadályozására legcélirányosban rendezett veszteglő intézetek. – Fénylik ezeken kívül FENSÉGED mint a szűkölködő emberiséget gyámolító számos intézetek alapítója, pártfogója, melyeket lankadatlan hévvel, gyöngéd emberiséggel, páratlan készséggel, fenséges kegyelettel, több mint atyai szeretettel, legpazarabb bőkezűséggel ápolni, nevelni s gyarapítani soha nem szűnik.

Íly ragyogó bizonyágai vannak a hon közegészségi állapota körüli atyai gon-

doskodásának, melyekkel FENSÉGED az egész nemzetet jótéteményei hálás megemlézésére lekötelezné. A magyar gyógy-rend, mely a jelen – FENSÉGED magas kegyelméből létesülhetett – munkát fontos hivatása, teendői és követendőinek mintegy vezérkönyvét rég óhajtá, - velem együtt fenséges kormányzása dicső félszázados évét és napját legnagyobb kegyelettel ünneplendő, CSÁSZÁRI KIRÁLYI FENSÉGEDNEK legmélyebb tisztelettel s hódoló érzelemmel azt bátorodik kívánni: Adna az ég FENSÉGEDNEK nesztori boldog éveket, Pannónia díszére, a szenvedők áldásos vigasztalására, és minden igaz magyar lelki örömére!

CSÁSZÁRI KIRÁLYI FENSÉGEDNEK

legalázatosabb, legengedelmesebb szolgálja
Linzbauer Xav. Ferenc

ENNEK A MŰNEK A „LÉTREJÖTTE”

Annak bemutatásával, hogy ez a mű hogyan jött létre, részben saját magamnak, részben pedig Magyarország tisztelt orvosi közönségének tartozom. – Miután 1837. november 24-én a Jászok közössége és magisztrátusa szótöbbséggel rendszerint való physicus-nak választott ebben a kerületben, sok száz más kollégámhoz hasonlóan, olyan kellemetlen helyzetbe kerültem, hogy nem találtam szilárd támpontot vagy rendszert, amelyek alapján sokoldalú hivatali munkámat és kötelezettségeimet a rendeltetésének megfelelően munkálkodó igazi physicushoz méltó módon végezhettem volna. Szorgos kutatásba kezdtem, hogy megszerezsem annak a hivatalbeli vezetőnek a művét, akinek a nevét a magyar orvosi rend szüntelen tisztelettel és hálával említi, és köteles is említeni. Nevezetesen az ünnepezt veteránról, az egykori Dr. Zsoldos Jánosról van szó, aki a nemes Veszprém vármegye rendszerént való első physicusa volt. Sajnos a pusztában vezérlő egyetlen csillagot, „A közegészségügy rendszabályai Magyarországon és csatolt részeiben 1656–1818 I. kötet, Leopold Streibig nyomdája, 1819-es 8.-ik kiadás”-t csak három év múltán, nagy fáradtsággal volt módom megszerezni. Addig viszont tétlenül kellett volna maradnom? Kellemetlen tapasztalataim nap, mint nap sokasodtak a helyi rendetlenség miatt, amelyet valahogyan uralnom kellett volna. Ismételten kínos helyzetekbe kerültem, amikor hivatalból bizonyos ügyekről tájékoztatást kellett adnom, amelyek alapos és célirányos elintézéséhez megkerülhetetlenül szükség lett volna annak ismeretére, hogy mindez „egykor” és „korábban” hogyan történt. Rövidesen hol itt, hol ott tolultak elő olyan ügyek, amelyek azonnali megoldásához egyedül a physicusnak volt hivatali képessége. Kötelesség és tisztesség okán, ezek a körülmények, jóllehet a hatósági terepen való vétlen tudatlanságból, mégsem voltak elfogadhatóak. Kitől lehetett volna tanácsot kérni? Tapasztaltam, hogy az adott pillanatban szükséges üdvös rendelkezések – különös tekintettel a vármegyei hivatali ügymenetre – mily mértékben szükségesek lettek volna, viszont a törvényhatósági levéltárban elfektetve, teljesen a feledés homályába merültek, és ezáltal azok a szerencsétlen események, amelyekről a felettes hatóságok a legnagyobb előrelátással korábban már intézkedtek, újra és újra megismétlődtek. Ezért ebben a helyzetben egyetlen menekülési lehetőségbe kapaszkodhattam, nevezetesen egy időrendi sorban 60 levelet tartalmazó iratcsomóba, amelyet nagyérdemű hivatali elődöm, Dr. Thaddäus Prikler, sürgető kérésemre hivatalból átadott részemre. Ez a csekély segítség azonban elégtelennek bizonyult, és további munkára ösztönzött, így felketlette bennem az érdeklődést, hogy minden közegészségügyi rendeletet összegyűjtsék, amelyet Magyarország és összes részei számára valaha is kibocsátottak.

Kéréssemnek megfelelően a Jászok és Kunok főkapitánya, verbói Szluha Imre királyi tanácsos úr engedélyezte, hogy átnézhessem a kerületek rendben tartott irattárát. Továbbá a két egymást váltó kerületi irattáros Hr. Hr. Karl Tarnay és nemmes Johann Eördögh barátságos támogatása némileg könnyebbé tette ezen nehéz vállalkozásomat.

Így növekedett három év alatt 700-ra a saját kezűleg másolt iratok száma. – Ezen a helyen viszont további forrásokat nem remélhettem, viszont még sok hiányosság mutatkozott. Ezért merészeltam az eddigi munkámat Ő cs. kir. fenségének, főméltóságú József nádor főhercegnek, a Jászok és Kunok grófjának és bírájának azzal a kéresemmel felterjeszteni, hogy engedélyezze a hiányzó iratok kiegészítését a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács anyagából. Legnagyobb hódolat és hála minden magyar emlékezetében halhatatlan nádorunknak, aki egyetértésben a közjólétet állandóan és oly nagy mértékben növelő nagyméltóságú m. kir. Helytartótanáccsal, az engedélyt megadta számomra.¹

Azonnal megkezdődhetett tehát a munka a legfelsőbb hatóság anyagainak kutatásával.

Végül a kiterjesztett munkálkodásom után, a m. kir. Kancellária és Helytartótanács fellelhető iratait illetően, annak tartalomjegyzékét és előanyagát legfőbb jóakaróm színe elé az alábbi kéresemmel terjesztettem:

1) munkámat, amely igaz másolata a főkormánysház anyagának, ugyanezen hatóság hitelesítse, és

2) hogy Őfelségeik II. József és I. Ferenc által kiadott, minden még hatályos rendelkezést² „hogyminden physicus és patikus a közegészségügyre vonatkozó

¹ Nr. 15638. Legszenvedelmesebb cs. kir. és apostoli Őfelségének magyar királyi Helytartótanácsa nevében: utasítás a testületi irattár királyi hivatalának. Linzbauer Ferenc, a Jászok kerületének rendes hivatali orvosa kérvénye alapján, miszerint áttekinteni kívánja az egészség ügyében hozott kegyes szabályozásokat, a királyi egészségügyi bizottság mindenkorijegyzőkönyveivel együtt, amelyeket a mai napig bezárólag, ennek a hivatalnak a testületi irattárában őriznek, testületi hozzájárulással a kérelmezőnek kiadhatók. A hivatali testület irattárának f. év április 26-án küldött értesítést megerősítve: Kérelmező, beadványának tartalma szerint (érkezettve 1841. március 7-én), csak azt kérte, hogy a saját tartalomjegyzékét, amely a Jász- és Kun kerület irattárában fellelhető egészségügyi rendeleteket tartalmazza, összevethesse az egészségügyi bizottság eredeti jegyzőkönyveivel, amelyek ezen testület levéltárában találhatók. Csak remélni lehet, hogy abból a műből, amelyet a kérelmező kiadni szándékozik, a nyilvánosságnak az ismételt hozzáférés révén nem csekély többszörös haszna fog származni. Mindezzel annak révén, hogy a saját egészségügyi rendeleti jegyzékét, a fentiekben mellékelt és 9705 helytartótanácsi iktatószámom bejegyzett kérvénye alapján, Kecskeméthy Mihály levéltári másodigazgató segítségével és felügyeletével, összeveti a fentiekben említett, és a királyi egészségügyi bizottság hivatali levéltárában elfekvő eredeti jegyzőkönyvekkel, valamint az egészség ügyében eligazításként a királyi törvényhatóságoknak nyomtatásban kiküldött rendeleti körlevelekkel. Különben magától értetődik, hogy a kegyes jogalkotási határozatok, amelyek értesítésként és eligazításként kizárólag ennek az irányító kormányzatservnek szólnak, természetüknél fogva minősítettek, és nem hozhatók nyilvánosságra, megtekintésük mindig visszatérő emlékeztetésként, óvatosságot igényel. Kiadva a Magyar Királyi Helytartótanács által, 1841. május. 3-án. – gróf Teleky József. – Ambrus Mihály s.k.

² 1786 jan. 13. Nr. 26523/6181. Physicusok és sebész-mesterek az összes szabályzatot és rendeletet, amelyet hivatalból megkaptak, láttamozzák és munkájukat a leírtaknak megfelelően végezzék. – 1787. nov. 13. Nr. 40042/40742. Patikusok az összes részükre megküldött rendelkezést kötelesek egy

szabályokról pontos és teljes gyűjteménnyel rendelkezék” azokat minden közegészségügyi hivatalnak és intézménynek megküldjék; végezetül

3) a gyakorlati anyagok kiadásáig, a törvényhatóságoktól bekérendő és különösen beküldendő adatok részemre, Magyarország egészségügyének statisztikai feldolgozása céljából, megküldessenek.

Ennek nyomán cs. kir. Őfensége, a pozsonyi országgyűlés miatt távol lévén a magas kormányzék közvetlen ügyintézésétől, részemre adott kegyes szóbeli bátorítással közölte, hogy a kérésemnek megfelelő legkegyesebb leiratot³ a m. kir. Helytartótanács részére megküldte.

Cs. kir. Őfensége imént említett legnagyobb jóindulata ellenére, a kitüntető helytartói ajánlással ellátott kérvényemnek 6 hónap után csak az első pontját hagyta jóvá a nagyméltóságú kir. Helytartótanács, és ezt részemre hivatalosan egy szűkszavú kivonatban közölte.⁴

Időközben cs. kir. Őfensége engedélyzeni kegyeskedett a mű kiadását, legfelségesebb képmásának felhasználásával.⁵

Az említett hivatali közlés határozott záradéka, amely jóllehet művem a kir.

külön erre a célra fenntartott iratgyűjtőbe helyezni. Kötelességük továbbá egy méreg és egy hiányjegyzék könyvet vezetni. – 1826. jan. 3. Nr. 722. A physicusok gyűjtsék össze a közegészségügyi rendelkezéseket és külön iratkötegben tárolják.

³ 1304. hivatali szám: Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács! Linzbauer Ferenc orvosdoktor és a Jász-kerület hatósági orvosa a mellékelt (✓) viszontkeresetében azt a kérést adta elő, hogy a műve, amely az egészség ügyében kiadott közép- és legmagasabb szintű rendeleteket tartalmazza, közzétételül igazolva és terjesztve legyen, és az egészségügyben az összes hatósági és intézményi gondoskodást magába foglalja. Ezennel a nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsnak elrendelem, hogy mivel ez a munka nagyon sok év alatt a kérvényező hatalmas munkájával és elhatározásával készült, ami az egészségügyi rendszert illeti, a jövőben kitüntetett hasznosságúnak tekintessék. Továbbá a nagyméltóságú Királyi Helytartótanács gondoskodjék ennek a munkának a felülvizsgálatáról, és rendelje el, hogy a további teljessé tételéhez igényelt adatokat, amennyiben ezekre szükség volna, az illetékes törvényhatóságok és eljáróságok a legnagyobb készséggel pótolják. Végül, ha ennek a kormányzéknek az igazgatója döntésével jóváhagyta, akkor a továbbiakban a szerző által kinyilvánított kívánságot is egyetértőleg teljesíteni kell, és erről ide jelentést kell tenni. Kelt Pozsonyban, 1844. augusztus 7-én, József nádor s.k.

⁴ Helytartósági tanácsos országos főorvostól.

Tekintetes nemes Jászkerület főorvosa, Linzbauer Ferencz úrnak, a magy. kir. egyetem orvosi kar rendes tagjának. Hivatalból Jász-Berényben.

Tekintetes főorvos úr! Folyó évi február 4-dikén 3928-ik szám alatt kelt kegyes magy. kir. Helytartótanács intézmény folytában értesítem fentcímzett uraságot: miszerint ezen főkormányzék által uraságnak a „Res Sanitatis Hungariae etc.” című munkájának kinyomatása oly feltétel alatt engedtetett meg, hogy ezen – minden további következtetés nélkül – sajtó alá bocsájtandó munka előbb általam bíraltassék. Szokott hivatalos tisztelettel maradván Pesten, 1845. martius hó 8-dik napján. Tekintetes főorvos úrnak kész köteles Stáhlly, m.k.

⁵ Nád. sz. 1773. Hátirat. „Ő cs. k. Főhercegsége az érdeklött munkának – a czímben megjegyzett néhány sorok kihagyásával – egyébként a kért módon leendő kiadását kegyelmesen megengedni méltóztatott”. – Ő cs. kir. Főhercegsége, az ország Nádorispánja kegyelmes parancsából. Alesúton, Sz. Jakabhó 30-dikán 1845. Sebestyén Péter s.k., nádori titkok.

Az ajánlási címben kihagyni rendelt sorok egy kőírással vonatkoztak, Ő cs. kir. fenségének legmagasabb személyét illetően, amelyek feltüntetését azonban legújabbban Ő cs. kir. apostoli felsége, a legmagasabb jóváhagyásával engedélyezte.

irattári hivatal a fentemlített módon megvizsgálta és az eredeti anyagokkal mint tökéletesen azonosat hivatalból megerősítette, tehát „ennek a kormányshoz az igazgatója döntésével jóváhagyta”, minden reményemtől megfosztott a második és harmadik pont későbbi engedélyezésére. Továbbá azt követelte, hogy újabb indokolással alátámasztva ismételtén küldjem meg a kérelmemet. Mind ezek után, a helytartói leirat szövege ellenére, miszerint „a továbbiakban a szerző által kinyilvánított kívánságot is egyetértőleg teljesíteni kell”, ismételtén csak egy pontban, nevezetesen az utolsóban, 1 évvel elnapolva intézkedtek.⁶

Következésképpen, jöllehet a kir. egyetemi nyomdával már létrejött az egyezés, és az elkészült próbanyomatot cs. kir. Őfensége jóváhagyta, a kiadás hónapról hónapra halasztódott, míg végül oly sok fáradozás, áldozat és határtalan türelem nyomán „a legfelsőbb jóakaró és oltalmazó halálával” a mindent megsemmisítő legfájdalmasabb kimenet bekövetkezett.

Igy végtére, megfosztva minden jó reménységtől, minden tekintetben teljesen tétlen maradtam az 1848 tavaszán bekövetkezett katasztrófaig, és a felelős minisztérium időszaka alatt senkihez nem fordultam és semmit nem kértem. Ezzel szemben tovább dolgoztam művem teljessé tétele érdekében, és a Fejér féle *Codex diplomaticus*-ban, a *Corpus Juris canonici*-ben, Michnay és Lichner Budai városi jogkönyvében, Schwandtnernél, stb., ez ideig teljesen ismeretlen nagyon érdekes adalékokat találtam a legrégibb időktől kezdve Magyarország közegészségügyének gyakorlati és közigazgatási valamint statisztikai történetéből.

Amikor a viharos események felriasztottak csendes visszahúzódásomból, végül is elhagyni kényszerültem nyugodt hivatali állásomat, és igazi hazafiasságból le kellett mondanom a jelentős áldozatokkal járó addigi szakirodalmi törekvéseimről, amíg a rend és a nyugalom körülményei visszatértek.

Vigasztalásként, hogy úgy mondjam hálátlan és fáradságos munkámhoz egy második jóakarót és oltalmazót nyertem a méltóságos cs. kir. udvari biztos Karl Freiherr von Geringer-Oedenberg személyében. Őméltósága kegyeskedett megtisztelni azzal a felkéréssel, hogy a közegészségüggyel foglalkozó részleg munkájához hivatali használatra átengedte az általam összeállított szabályzatok jegyzékét, és jóakarató részvétellel nyilatkozott a művem kiadásáról.

Ezért tehát legalázatosabb előadásban bátorzkodtam ennek a műnek a szükségességét az alábbi szavakkal kifejezni:

⁶ 8946. sz. Méltóságos, nekünk legengedelmesebb stb.!

Annak érdekében, hogy az egészség ügyében az adatok további megfelelő felhasználás céljából a valóságnak megfelelően érkezzenek be, fentemlített uraságtoknak a következőket közöljük: Jelenteni kell a törvényhatóságból az összes egészségügyi intézményről, hogy milyen módon, ki által, mikor és milyen körülmények között épültek fel, milyen igazgatás alatt állnak, és milyen hatást gyakoroltak. Ehhez hallgassák meg a saját hivatali orvosukat, így tőle érdemben benyújtandó jelentést kérjenek, és a kimerítő adatokat a folyó év végéig ide beküldeni el ne mulasszák. Kelt a Magyar Királyi Helytartótanács által, 1846. március 17. napján kiadva. – Ez egy nyomtatott körlevél volt, latin és magyar nyelven. Mindenesetre, a beérkezett jelentésekből, amelyek a fentemlített kérésem nyomán további kérdésekre válaszoltak, jöllehet ez a körlevél egyedül és kizárólag a kérésem teljesítésére lett kiadva, így egyedül és kizárólag az én érdekeltségem volt, hozzám egy sem jutott, mivel mindet elfektették a k. m. Helytartóság irattárában. Csak a legutóbbi időben vehettem azokat birtokomba.

Nagyméltóságú uram!

A legfelsőbb államigazgatás a közegészségügy hivatali részét illetően megalakított és a Monarchiában mint egységes államban hatályos jogszabályokat Magyarország tekintetében is kiküldte „kegyes uralkodói rendelet” néven a m. kir. Udvari Kancellária útján a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács részére, hogy azokat továbbítsa a törvényhatóságoknak. Következésképpen, ebben a tekintetben Magyarország közegészségügye is azonos jogállású a többi országokkal és tartományokkal, így hasonlóképpen az írásos rendelkezések is azonos módon kezelendők. Magyarországon ugyanis a nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács, mint legfelső kormányzók eredeti hazai rendelkezéseket is kibocsátott, vagy tekintettel az elintézendő ügyek sokféleségére, kéressel fordult a törvényhatóságokhoz, illetve részben javaslatokat tett, a célszerűségnek megfelelően. Tehát a közegészségügyi államigazgatás – céljai elérése érdekében, és a súlyához mérten nehéz feladatainak megfelelően – állandó figyelmét ezen ország helyi viszonyainak különbözőségére, általános éghajlati sajátosságaira, valamint az összes kölcsönhatásokra és kapcsolatokra irányította. Továbbá vizsgálódással és gondoskodással veszi figyelembe ezen ország népességében a különböző embertípusokat, szokásokat, előítéleteket, táplálkozási módokat, főfoglalkozásokat, sajátos népbetegségeket és helyi csapásokat.⁷ Végezetül pedig a közegészségügy tisztán az okok és okozatok láncolatából áll, amelyhez helyes felismerés, megítélés, és a mindenkori állapotokkal kapcsolatos tisztánlátás szükségeltetik. Olyan állapotok ezek, amelyek a korábbi – akár több évszázaddal ezelőtt – fellépett csapások során keletkeztek vagy váltakoztak.

Mindezek mérlegelésével egyszerűen belátható, hogy ha az államigazgatásban a vezető legfőbb közegészségügyi hatóság mint felettébb szükséges szervezet működik, és az általa jegyzett kódex a monarchia minden tagországának egységes működéséhez szükséges fő rendeleteken kívül az egyes országok sajátos rendeleteit is tartalmazná, az kétségtelenül gyarapítaná a physikusok hivatali ismereteit és képzettségét. Mindazonáltal, az egyes tagországokban egy ilyen igen kiterjedt állami kódexen túl, a közeli és távoli múlt tekintetében egy országos hatályú kódex, a fentiekben bemutatott okokból igen kívánatos, hasznos, sőt szükséges volna.

Egy ilyen országos közegészségügyi kódex az eljövendő időkre tekintettel, a mindenkori múltra nézvést az átláthatóságot terjeszthetné.

Dr. Linzbauer

A kegyes engedély ezek után következett:

Nr. 6559. 6601. A kérvényező Dr. Linzbauer Ferencnek, a Pesti Egyetem állattani professzorának.

Azon beszámoló nyomán, amelyet Tekintetes uram címemre, mind kiadónak és mint a cs. kir. budai egyetemi nyomda igazgatójának küldött az Ön által összeállított „Közegészségügyi kódex” tekintetében, engedélyezem a mű átvételét és

⁷ Így például a lakosok Magyarországon csömörben, nomában (stomatitis gangrenosa), carbunculus sporadicus-ban, Lengyelországban lengyel fonatban (trichoma), a nápolyiak Tarantellában (vitus-tánc), a bányászok tüdőbetegség, a csillések térd duzzanat miatt szenvednek. stb.

nyomdai feldolgozását az egyetemi nyomda költségeinek terhére, a könyv bevételeire kivetett visszatérítés ellenében, és egyben a szükséges eligazítást is megadtam az egyetemi nyomda részére.

Kívánom, hogy munkájának időhatárát mind a mai napig kiterjessze. Ezért máris intézkedtem az ehhez szükséges feltételek felől, hogy Tekintetes Uramnak ezen célból tegyék hozzáférhetővé a Helytartótanács irattárát, másfelől elrendeltem a nyomtatás mielőbbi megkezdését. Nem áll szándékomban munkásságának bármely módon való korlátozása, de kedvezőek ítélném, ha az „Egészségügyi kódex” annak az orvosi személyzetnek, amely kötelezve leszen a beszerzésére, kevésbé megterhelő költségekkel járna. Ezért tanácsos volna minden olyan részletet mellőzni, amelyeknek tudományos, irodalomtörténeti és jogalkotási szempontból sincs jelentősége. Ugyanezen okból, azok a rendelkezések, amelyek később hatályon kívülre vagy pontosításra kerültek, csak kivételesen legyenek tárgyalva, elegendő formában úgy is, mint a mű rövid összefoglalása, mely annak elejére kerül, latin nyelven szövegezve. A nyomtatás megkezdése előtt egy próbaívet kérek megtekintésre, hogy annak véglegesítését követően egyetértéssel rendeljem el a további teendőket.

Végezetül pedig, miután dicséretes szerénységgel, Tekintetes uram semmilyen ellenszolgáltatási igénnyel nem állt elő saját költségeinek és fáradozásainak tekintetében, utasítást adtam a cs. kir. Egyetemi nyomda igazgatójának, hogy a könyvekből egyszáz példányt az Ön rendelkezésére bocsásson a nyomtatási kiadások terhére. Buda, 1851. május 7-én.

Geringer s.k.

Amennyiben ez a kódex Magyarország nyolc és fél évszázados ismeretlen közegészségügyéről, amely viszonyoknak az ismerete anyaországunk tekintetében minden orvoslásban érintett személynek régi és jámbor – ámde ez úttal teljesült – óhaja volt, továbbá ha a kódex az államorvostanról, mint tudományról az európai földrész oly jelentős országának tekintetében bizonyára nem érdektelen adatokat szolgáltat, valamint ha olyan rendezett közegészségügyi hatóságokkal rendelkező országok, mint Bajorország, Belgium, Anglia, Franciaország, Hollandia, Poroszország, Oroszország, Szászország és Württemberg, a Német Szövetség többi állama, és mint legutóbb Törökország, ebben a kódexben feljegyezve és további tekintetben is követésre méltónak találják az Osztrák Monarchia oly atyai gondoskodását és leghumánusabb törekvését népeinek, kiváltképpen pedig Magyarország népének életét és egészségét illetően – mint ahogyan mi is tesszük nevezett országok tekintetében – úgy mindezt egyedül két jóakarónknak, cs. kir. Öfensége, a nemrég elhunyt főméltóságú József nádor főhercegnek, és méltóságos Karl Freiherr von Geringer-Oedenberg úrnak, immár a cs. kir. Kereskedelem- Ipar- és Építésiügyi Minisztérium vezetőjének köszönhetjük!

Mindkét fent nevezett személynek
a jelenkor hálájával és az utókor tiszteletével

Dr. Linzbauer

MAGYARORSZÁG
EGÉSZSÉGÜGYI – ORVOSLÁSI
KÓDEXE

I/1. KÖTET

Az első orvosok a nép bölcsei, a papok voltak. Ezért állt a gyógyítás tudománya a távoli Ókor népeinél, valamint azoknál, amelyek még jelenleg is ősrégi állapotukban vannak, a legszorosabb kapcsolatban a vallási kultusszal. Sybrandus.

Dr. H. Haeser, Az orvoslás története.

ELŐSZÓ

Leghőbb vágyam volt, hogy szándékom szerint ezeken az oldalakon teljes terjedelmében bemutassam hazámnak sorsát és forgandó szerencsáját az egészség ügyében. Másfelől, csaknem három év folyamán, amíg a Jászok kerületében éltem, minden irodalmi kutatás lehetősége nélkül, csak azokat az iratokat olvashattam, amelyeket a közpolitikai ügyekben a királyság fő kormánysszerve országos és királyi rendeletként a nemes Jász és Kun kerületek levéltárában „kizárólag hivatali anyagként” összegyűjtve elraktároztak, de a további kutatáshoz csak a fenséges cs. kir. főherceg, József nádor legkegyesebb indítványára kaptam kézhez az iratokat.

Voltak azonban más iratok is, amelyeket a magyar „jogrendhez” tartozónak tekintettek, és a fentiekkel azonos értelemben, a közigazgatás területén mindig is „végrehajtási utasításként” értelmezték. Ezek voltak mindenek előtt az országgyűlés törvénycikkei, a különböző kiváltságlevelek, maguk a királyok vagy az ország-nagyok által kibocsátva, egyes hűséges alattvalóknak, vagy vallási és világi egyesületeknek, illetve a királyság egészére nézve. Továbbá az egyházi kánonjog, amelyekre az országot kormányzó apostoli királyok különös jámborsággal tekintettek, és azokat szigorúan betartatták, majd a főpásztori levelek, végül a társaságok és közösségek rendtartásai, jogaik összeállításával és megtartásával.

Mindezek alapján elhatároztam, hogy lankadatlan szorgalommal és fürkésző tekintettel fogok hozzá ebben a hazában az egészség ügyét pontosan leíró iratok összegyűjtéséhez – és amennyire a magam erejéből telik – az végtére elegendő lesz az összegyűjtött anyagok teljes körű megvilágításához, a királyság bölcsőjétől kezdve, mind a mai napig bezárólag.

A jelen kötet lapjai annak a legkorábbi időszaknak lettek szentelve, amelyben az imént említett „jogi anyagok” a királyságot irányító központi hatóság hiányában, lassú léptekkel előre haladva, végül is a közügyek oszlopaivá váltak.

Feladatomban serényen szolgálva, ennek a munkának a súlya alatt mindent megtennék, ha mondani lehet, hogy az egészség ügyében a „jogalkotási és hatósági események” teljes gyűjteménye megtekinthető legyen, legalább azonban abban bíznék, hogy a minden sorában árnyaltan bemutatott összképről mindenki látni fogja, hogy azt, ahogyan a fentiekben említettem, mindig is lelkem leghőbb vágyával igyekeztem megalkotni.

Az imént említett anyagokon kívül és azokon túl, a hosszan elvégzett munka végső összesítésében – vajon lehet-e még bármiben is vizsgálódni?

Akik a saját országukat bemutatták, nevezetesen Európában az összes nemzet régmúlt időszakának krónikásai és történetírói, ennek a hazának az egészségügyét említve, az elszórtan feljegyzett írásos emlékeket a leginkább említésre méltónak,

mint a legegészségesebbet követendőnek, és őseinket dicsérve a leginkább összefüggőnek minősítették. Ezeknek számos darabját (szorgosan olvasva és megmentve, mintegy összhangban az egészségügyi-orvosi krónikákkal), amelyek éppen ennek a hazának a dögvészes és időjárési viszontagságait mutatták be, a kódex „jogi és hatósági” anyagai közé nem tartottam idegenszerűnek elhelyezni.

Korábban, abból kifolyólag, hogy Magyarország, a keleti dögvész tekintetében határos volt a török tartományokkal, nem kevésbé a keresztes hadak által romlásba taszítva, a legsúlyosabban és leggyakrabban fertőződött, és azt (a nagyon kevés tengeri úton behurcolt esettől eltekintve) mindig tovább terjesztette Európa többi részébe, de leggyakrabban a határos Ausztriába, különösen pedig Bécs városába. Így keletkezett ebben a környezetben a rémületet keltő „magyar betegség” fogalma. – Az utóbbit jellemző feljegyzések (jóllehet többnyire Ausztriában keletkeztek) a közvetlen szomszédos Magyarországra is érvényesek, és egy-egyet készségesen elismerni gondolok, még akkor is, ha azok eszmefuttatása semmi másról, mint a csillagok járásáról vagy a Duna medencéjéről szólna. –

Ezért – mindkét említett tárgykör egyes tételeit, jóllehet a legkevésbé sem szólnak Magyarországról, – amennyiben mégis hozzájárulnak hazánkban az állapotok tisztázásához – azokat az egyes uralkodási időszakoknak megfelelően, az „időrend folytatása” címmel (kiseb betűkkel szedve), lábjegyzetben fogom közölni.

Így lesz tehát az időrend ennek a kódexnek a jól kezelhető tartozéka! –

Ezeket a tételeket összekapcsolva, időrendi sorrendbe állítva, a következő módszert alkalmaztam: az egyes tételeket sorszámmal láttam el, ez alá írtam a téma megnevezését, baloldalra az időt, jobb oldalra a közegészségügy számos területét általában jellemző indexet, amelyhez (zárójelben kisebb betűkkel) az elolvasott kéziratok, rendeletek és törvénykönyvek típusát csatoltam.

Egyebekben pedig ebben a kötetben nincs szükség külön tárgymutató csatolására, mert az egyes tételek tartalma manapság nincs jelen a mindennapi gyakorlatban, különben pedig az általános időrendből és a tételes tárgymutatóból minden egyszerűen leolvasható.

Kelt Bécsben

a cs. kir. Belügyminisztérium egészségügyi osztályán

1852. március 1-én.

Dr. Linzbauer.

MAGYARORSZÁG EGÉSZSÉGÜGYE

I. korszak

Az ország kezdeteitől fogva, a közügyek összességének „szabályozását” – részben országos megegyezéssel vagyis országgyűlési keretekben kibocsátott hazai törvény-cikkek írták elő, részben azok betartására és végrehajtására az egyes vármegyék vagy egyházmegyék karai és rendjei, nem kevésbé a fokozatosan megerősödő városok helyhatóságai, azaz a szabad királyi városok közössége kapott megbízatást, és ezeket az egész ország elfogadta. Történt ez részben a királyok, pápák, zászlós-urak és érsekek által a közjó érdekében bevezetett egyes kiváltságok tiszteletben tartásával, másfelől az imént felsoroltak helyes rendjének talapzatán, a szomszédságból kölcsönzött átvételekből és az ezekből eredő szokásjogi gyakorlatból.

Az egészség ügyéhez csatlakozott legtöbb szabályt vagy inkább szokást, amelyek fokozatosan jöttek létre annak egészségügyi közigazgatási illetve törvényszéki orvostani ágában, és amelyek közül jónéhány ellentétben áll a korszerű alapelvekkel, összességében véve ma is követésre méltónak lehetne tartani. – A XV–XVI–XVII. századot követően, célzottabb közösségi megfontolásból, hogy úgy mondjam, közigazgatási alkalmazásra, az újonnan bevezetett büntető törvénykönyvvel, nem kevésbé az orvosokat szükségszerűen elismerő, a járványok pusztítását elkerülendő, megelőzési rendeletek jöttek létre, „az orvosok tanácsa alapján” a királyi hatalom tekintélyével.

I. időszak az 1000–1224. évek között

A pannon-magyar nemzet születésének kezdetén minden közigazgatási rendelet, illetve az orvoslás első szabályai a közegészségügy csíráival, és a törvényszéki orvostannal, saját királyi rendeletekkel, országgyűlési cikkelyekkel, pápai körlevelekkel, érseki pástorlevelekkel, és az országnagyok rendeleteivel keletkeztek, nem kevésbé pedig az egyházjog rendeleteinek szigorú betartásával.

Íme, ezek tehát az orvoslás és a közegészségügy kezdetei, továbbá a törvényszéki orvostan mind egyházi, mind világi alapjai! –

II. időszak az 1242–1514. évek között

A tatárjárás által elpusztított szegény országban – a jövőbe látó király – az országban a megerősített városok „polgári” lakóinak védelmére, – Németország mintáját követve – egyes arra alkalmas hazai városoknak, melyek megerősített falakkal voltak körülvéve, városi önrendelkezést adott. Ezek közül számos város az idő múlásával és a királyok bőkezűsége nyomán, valamint városi tanácsos polgártársaik

áldozata révén, új közegészségi intézkedéseikkel gyarapodásnak indultak, és a dolgok mai állásának megfelelően mind a közegészségügyi rendészetben, mind a törvényszéki orvostanban a legjobb alapelvek kidolgozóivá váltak.

Íme, a közösségi orvoslás most már az egészségrendészet tekintetében is – hogy úgy mondjam – „városi alapokon” áll ereje teljében!

III. Időszak az 1514–1626. évek között

A városok a saját rendtartásukat szolgálva, de változtatva is a szomszédos városokban előrelátóan megalkotottak és elfogadottak alapján – az egészségrendészetet maguknak tovább fejlesztették, majd fokozatosan átadták az egész ország legszélesebb körű használatára.

Ráadásul, miután végre Verböcz István mester Magyarország hazai jogáról szóló munkája írásban megjelent, abban a legkülönbözőbb háttérű orvosi jogi esetek leírása és meghatározása is benne foglaltatott. Ez a munka ugyan – szó szerint – sehol sem említi a törvénykezésben a jogi kérdések tisztázására és magyarázatára felkért orvosokat, mégis megjegyezhető, hogy a magyar bírák az egyházjogi gyakorlat szerint részben szokásjogi alapon, részben az 1532-ben kiadott *Constitutio criminalis carolina*⁸ bölcs követésével – az orvostudományi jártasságot igénylő ügyek eldöntésében, a tárgyalóteremben az orvosokat is meghallgatták.

⁸ V. Károly császár eljárásjogi szabályzatát a főbenjáró bűnök tárgyalására, birodalmi határozathozatalra először Worms-ban az 1521. évi birodalmi gyűlésen terjesztették elő, majd ismételtén Speyer-ben, 1529-ben. A birodalmi rendek ugyanis a vonatkozó 31.§ alapján kötelesek voltak „minden egyes körzetből két becsületes és tudós embert” Speyer-be küldeni, hogy ebben a fontos ügyben a császári kormányzattal együtt dolgozzanak. Minekutána egyetlen egy küldött sem érkezett meg, az 1531. évi 97.§ szerinti határozat „a birodalom összes rendjeivel ismertette az újra átdolgozott eljárási rendet, hogy arról a következő birodalmi gyűlésen véleményt nyilvánítsanak”. Végül 1532-ben, Regensburgban a birodalmi gyűlésen a 3.§ értelmében vált a bírósági eljárásrend birodalmi törvénné – jóllehet avval záradékolva, hogy „ezt a jogszabályt az egyes államok elfogadott jog- és erkölcsi rendje hátrányosan nem érintheti”, majd így vált Németországban a büntetőjog legfőbb forrásává. Ennek képezi az alapját az a „Brandenburgi főbenjáró büntető eljárásrend”, amelyet a bambergi titkos tanácsos Freiherr Johann von Schwarzenberg und Hohenlandsberg szövegezett, majd 1507-ben György hercegérsek „Brandenburgi főbenjáró büntető eljárásrend” néven szentesített, és végül a fejedelemségben a brandenburgi örgróf testvérpár, György és Kazimir vezetett be. Ezért nevezik a bambergi anyagot a *Constitutio carolina* szülő anyjának, a brandenburgit pedig a nővéérének.

Thomasinus Chr. *Dissertatio de occasione, conceptione ac intentione Constitutionis criminalis Carolinae*. – Halle 1711 in 4. 35.§.

Kappler Friedrich. *Handbuch der Literatur des Criminalrechts und dessen philosophischer und medizinischer Hilfswissenschaften; für Rechtsgelehrte Psychologen und gerichtliche Aerzte*. – Stuttgart, 1838. in 8. 11. o.

A mindenkor legdicsebb emlékezetű császár, az akkori idők szerinti súlyos állapotában, a kikényszerített vallomás hatályos módját, vagyis a tortúrát illetően, az emberiség és az igazságosság legszébb, örökéletű emlékművét állította fel. Elrendelte, hogy a kínzásnak alávetendő gyanúsítottal, ha beteg volna, óvatosabban és enyhébben kell bánni, – valamint olyan bűnök esetében, amelyek a polgárok életét és testi épségét veszélyeztetik, hogy a szándék, a fokozat, és ezeken túli további szempontok tekintetében teljes feltárás és igazságos ítélet születéséig – jogi keretekbe foglalta, hogy az orvosokat, „mint a bírák hű tanácsadóit és társait” kell az ítélkezéskor figyelembe venni. – a szerző –

Íme, az egészségrendészet folyamatos alkalmazása és továbbfejlesztése mellett, a „törvénszéki orvosi gyakorlat” meghatározása is megjelenik!

IV. Időszak, 1626–1724 között

Magyarország szerencsétlenül, a törökök hatalma által többször leigázva, és belső zavargásoktól szenvedve – közösségének egészségétől és rendes kormányzatától megfosztva élte az életét!

A fentiekén túl, a legborzalmasabb betegségek és gyakran önvészélyes eleségek kockázatával élve, Magyarország mindezt átadta a szomszédos ausztriai tartományoknak, amelyekben védekezésként „orvosi tanácsra” pontosan előírányzott óvintézkedéseket fogadtak el, császári és királyi joghatósággal, itthon és külföldön is szigorú betartás végett.

A későbbiekkel illetően, a királyok atyai gondoskodásukkal egyfelől a közállapotok megerősítésére legalkalmasabb törvényeket szentesítették, másfelől a megbízhatóbb ítélkezési gyakorlat érdekében „büntetőjogi alaptörvényeket”⁹ hozattak, a bíróságon az orvost is résztvevőként tekintve, mint „a bírák hites tanácsadóját”.

Íme, a közegészségügy mindkét területével, – a szükség nyomatékával megkövetelve, és érdemei szerint leginkább elismerve – fokozatosan így vált a közigazgatás „hivatalosságának” törvényes részévé!

⁹ III. Ferdinánd cs. kir. rendelete 1656. december 30-án az összes ausztriai tartomány, valamint „szó szerinti latin fordításban” Magyarország részére. – A magyarok ezeket az alapvető jogszabályokat felvették a *Corpus juris* törvénytárukba, így mint sajátjukat elfogadva, „büntetőjogi gyakorlat” névvel mind a mai napig hatályban tartották. – a szerző –

I. (SZENT) ISTVÁN URALKODÁSA 1000–1038

1.

Esztergomban a szegények legrégebbi társasága: Szent Lázár szegényház.

Ispotályos ügyek.

1000.

Toxon idejében történt, hogy a magyarok hadserege feljött Gallia irányába, majd visszatérve átkelt a Rajnán, és három részre oszlott: kettő hadiszerencse nélkül egy pedig hadiszerencsével Magyarország felé vette az irányt. Az említett két részből Szászország fejedelme, hét harcos kivételével, az összes magyart legyilkolta. Ezt a hét embert, miután a fülüket levágatta, visszaküldte Pannóniába „menjete, mondta, a magyarjaitokhoz, és ezt mondjátok: többé ne jöjjenek a gyötrelmeknek erre a helyére”. Mivel ez a hét magyar nem úgy döntött, hogy a többi társukkal együtt megöljék őket, az egész nép olyan ítéletet hozott, hogy minden ingó és ingatlan vagyonukat elveszítsék, váljanak meg a feleségüktől és gyermekeiktől, földönfutók legyenek, saru nélkül, és soha saját tulajdonuk ne legyen. Továbbá életük fogytáig arra is ítéltessenek, hogy házról házra járva kolduljanak. Őket ezután, mind a hetet, kegyvesztettségük miatt „Mogorik”-nak hívták, – és „Zent Lazar” módján „Zegun”-nak nevezték. És akiket így hívtak, mivel Szent István király minden korábbi helytelen történetet helyreigazított, és utódjaikat látta a házak és vendégfogadók során át kántálni, meg akarta ismerni az üldöztetésüket és nyomorúságukat. Ők pedig részletesen elmondták azt, amit elődeik rájuk hagyományoztak. Boldogságos István azonban azt gondolta, hogy mivel a legfőbb fejedelmén kívül mástól jött nem származhat, meghagyta nekik, hogy engedelmesen vessék alá magukat Esztergomban Szent Lázár kivetettjei közösségének. Ezért hívják őket Zent Lazar Ziginny (Szent Lázár Szegényei) néven.

(Josephus Podhratzky: Magyar Ország Karainak 's Rendéinek szavazati Joga a' Közgyűléseken. Budán 1847. 8. o. 4. 5.) –

(Toldy F.: Pozsonyi magyar krónika, a Pozsonyi káptalan most először kiadott kódexei közül. Budán, 1852, fol. 24. o. –)

2.

Földrengések szerte Európában.

Időjárás.

1000.

A földrengések egész Németországban, sőt majdnem egész Európában igen erősek voltak. Lupacz. Sok korabeli pompás épület omlott össze. Ráadásul, mivel egyidejűleg félelmetes üstökös is megjelent, sokan voltak, akik úgy vélték, hogy a világ Krisztus után csak 1000 évig fog fennállni, – és a vége most közeledik. Tritheim¹⁰

(*Pilgram, I. rész 281. o.*)

3.

A legpusztítóbb járvány és éhínség az egész világon.

Járványok és krónika.

1006.

1) Az éhínségből¹¹ keletkezett leggyilkosabb járványt, de a más okból eredő legpusztítóbb dögvéset is Kircher írta le.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 184. o.*)

2) Az előző évi üstököszt éhezés követte, amely az embereket és az állatokat is felőrölte. – A nagy éhínség az egész világon elterjedt; a következő évben is tovább tartott, nagyon nagy dögvésszel együtt. Ez három éven át folytatódott, és egyes helyeket teljesen elnéptelenített. Trithem. Eckstrom. Ursperg. Herm. – Tartalmazza Chr. Mellic, Austr. August. Admont. Claustrom – Rockb. – Alb. Metensis, stb.

(*Pilgram. I. rész 230. 261. o.*)

(†) **Rendkívüli események időrendje**¹²

¹⁰ A század beköszöntésével szerte Európában az elszórt földmozgások a legnagyobb valószínűséggel Magyarországon is érezhetők voltak. A további években – 1009. 1013. 1020. 1021. 1047. 1048. 1062. 1081. 1089. – hasonlóak voltak többé kevésbé egész Európa szerte.

¹¹ A legrégebbi szakszerűen feljegyzett emlék a magyarországi éhínségről Kr.u. 930-ban keletkezett: „Magyarországot az éhség nagyon gyötörte”. Eckst.

(*Pilgram. I. rész, 229. o.*)

¹² (†) **Rendkívüli események időrendje**

1000. Dögvész és éhínség.

Dögvészről és élelemhiányról számol be Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics, 184. o.*)

1009. Sűrű ködök, dögvész, éhínség.

Az április 29-i sűrű ködöt nagy dögvész követte. An. Saxo. – Ricciol az éhínséget is hozzászéli. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

Jóllehet, a XI. és XII. század folyamán az összes járványos és időjárási jelenséget feljegyezték, az egyedül és különösen Magyarországról szólók száma nagyon kevés. Azok közül viszont sok áll rendelkezésre, amelyek Ausztriára és a határos török tartományokra vonatkoznak, – amint azt az Előszóban levezetve kellően megalapozva megerősítettem –, eddig azonban a hazánkat emésztő körülményekről ehhez a tárgykörhöz tartozóan hiteles kutatások alig történtek, Magyarország tekintetében tehát tanácsos volna, hogy mindez az 1095–1114 közötti évekre jobban napvilágra kerüljön – a szerző –.

4.

Ispotályok alapítása: Rómában, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban a magyar zarándokoknak, – továbbá Szent Benedek monostor alapítása Pécsváradon.

Ispotályos ügyek.

1007.

1) Magyarország szerencsétlenségében is nemes királyságának az idők folyamán a legkiválóbb királyok jutottak osztályrészül, akik közül István a szentek közé is felvétel. Miután a kereszttség vizétől újjászületett a Szűzanya szülésétől számított 987-ik évben, a leghőbb vágygal látogatta meg Jeruzsálemet, Konstantinápolyt és Rómát, az egész királyság nagyszámú nemesének kíséretében, és mindegyik nevezett városban, királyokhoz méltó bőkezűséggel, ispotályokat építtetett azoknak az alattvalóinak, akik oda látogatóként érkeztek. Rómában pedig ez magában a Vatikánban történt, közel a Szent Péter bazilikához ezzel a felirattal:

„Szent István, a magyarok királyának egyházi ispotálya”

Ennek az ispotálynak a felújítását 1497-ben Ulászló magyar király házgondnoka végeztette, és az épület falára ezt íratta fel:

„A magyarok háza, amelynek felújítását D. Phi. de Budrug. a legméltóságosabb Ulászló király” házgondnoka végeztette, a zarándokok adományából, VI. Sándor pápasága alatt 1497-ben.”

Ma az építmény, mint ispotály és templom szolgál, és mindenki rendelkezésre áll, ha igényli a vendégszeretetét. Az ispotályt és a templomot magyar nemzeti-ségű remete testvérek (Pálosok) gondozzák.

Ennek a nemes királyságnak a Városban a Caelius dombon áll egy másik nagyon nagy és pompás köralakú temploma is, amelyet ezért köznyelven rotundum-nak neveznek. Ezt az alapjaitól nem a nagy király emeltette (ugyanis ókori eredetű volt, a pogányok tévelygéséből a szarvakat viselő Faun istennek szentelve), viszont amikor újjáépíttette, az első vértanúról, Istvánról nevezték el, majd mint vagyontárgyat a gondoskodó XIII. Gergely pápa az (ügymond helyben alapított) *Collegium Germanicum et Hungaricum* intézményével örökösen egyesítette¹³.

A *Collegium* jogállását VIII. Pius pápa megerősítette, de soha nem látogatta meg. (*Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 5. évf. 47-48. o. – A vatikáni szentszéki levéltárból*)

2) Szt. István király penig Rómában, Jerusálemben, Constantinápolyban templomokat építtet, és a' Sz. Benedek fiainak a' Pécsvárad Apatursag klastrommal.

(*Petthő Gergely – Spangár András II. Toldalék 115. o.*)

¹³ Ennek az ispotálynak a sorsfordulói a következők voltak: „Mivel Magyarországon tovább erősödtek a különböző eretnek mozgalmak, alig érkeztek zarándokok a pápaság székhelyére. Ezért XIII. Gergely pápa 1578-ban az ispotályos házat minden bevételével és jövedelmével az általa ugyanabban a városban felállított Magyar diákok kollégiumához (amelyet rövidesen, 1580-ban a Szent Apollinaris bazilika melletti Német kollégiummal egyesített) csatolta az alapítvány részeként, abból a megfontolásból, hogy továbbra is a magyar zarándokok ellátását szolgálja. Ennek keretében elrendelte, hogy a zarándokok három napig ingyenes étkezést kapjanak. Miután ezt megtette az Apollinaris és a Páviai kollégiummal, 1790-ben elhalálozott”.

(*Fejér; a fenti idézett helyen. –*)

5.

Éhezés az egész világon és a legpusztítóbb dögvész.

Járványok és krónika.

1010.

Az egész világ ismételtén nagy éhínségtől és dögvésztől szenvedett – ez volt minden addigi közül a leghatalmasabb. Alsted.

(Pilgram. I. rész 230. 261. o.)

(†)¹⁴

6.

István király templomot épít Jeruzsálemben, Eger városát ékesíti és bőkezű alamizsnát osztott.

Járvány és krónika.

1010, 1011.

Templomot és klostromot épít Jerusalemben. Eger városát akkor ott épületekkel felékesíti.

Szt. István a' szegényeket és jövevényeket bőv kezű alamisnával igen nagyon segíti.

(Petthő Gregely. – Spangár András II. Toldalék, 115, 116. o.)

7.

A Duna áradása.

Krónika.

1012.

A Duna... olyan hevesen áradt, hogy számtalan ember és állat, épületek és erdők pusztultak el. Ezeken a szerencsétlen helyeken a lakosok ilyen nyomorúságra nem emlékeztek. An, Saxo.

(Pilgram I. rész 136. o.)

8.

Adomány Pécsváradon a Szent Benedek monostornak: betegápoló és fürdős szolgálkkal.

Ispotályos ügyek és fürdőügyek.

1015.

A leghatalmasabb Isten nevében, István, a legnagyobb kegyesség által a magyarok királya... indítatva éreztük magunkat arra, hogy az istenszülő Szűz Máriának és Szent Benedeknek a Vashegy lábánál monostort építsünk. Teljes gondoskodással azonban, nehogy a vallással való szerzetesi foglalkozást bármely világi szükséglet akadályozza, és így az kedvezőtlenre forduljon, nevezett monostort, adományozható készleteinkből... elláttuk földterülettel, erdőkkel, tavakkal, sző-

¹⁴ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

Ez az éhezés Európa számos más táján csaknem szünet nélkül folytatódott. Ezek voltak a végzetes évek:

1015. 1031. 1042. 1043. 1044. 1045. 1046. 1047. 1048. 1052. 1053. 1054. 1055. 1056. 1058. 1060.

1061. (– lásd a további leginkább végzetes éveket az időrendnek megfelelő helyen)

lőskertekkel, falvakkal és népességgel, mind a szabadok mind a szolgák köréből. Szabadok közül kétszáz fegyveressel...; szolgák közül 3 a vendégek ellátására, 4 a betegek ápolására...; 6 fő a fürdők kezelésére, akiket a fürdőház név miatt „fürdőháziaknak” nevezhetünk...¹⁵. Nagyobb hitelesség végett, ezt az ívet saját

¹⁵ Azt, hogy a Vashegy lábánál kezdetekben az „orvoslás alkalmazásának” szilárd alapja jött létre a magyarság körében, az isteni szolgálatra és egyben a szükségét szenvedő emberek támogatására szentelt falak között gyakorolva – minden kétséget kizáróan – ezennel biztos alapokra támaszkodva állítjuk.

A szent hullámok fürdőjében a bálványimádástól a igaz hit elveihez közeledő magyarok, teremtményüknek áhítatos imáadására indítván, először ezen fürdők segedelmével mindig megszabadulhattak az emberi tisztátalanságtól, – és ilyen körülmények között, egyben lelki üdvösségükre indítatván, a Szend Rend tisztelendő atyái által a legemberségesebb szelídséggel vezetve, hogy úgy mondjam, az illedelemesség ezen módszerével, és napirend adásával, már mintegy a gyógyulás reményével, testük gyengésésével és betegségük terhe alatt, a legkevésbé sem riadtak vissza attól, hogy készséggel rábízák magukat a betegek és a fürdők szolgálatában álló emberekre.

Egy szóval – ugyanazon a helyen, ahol Pannónia keresztényeit imádkozásra tanították és szoktatták, ugyezt tették a fürdőzés és az orvoslás tekintetében is!

Ha elgondolkodunk azon, hogy Salerno hírneves orvosi iskolája a nápolyi bencések kezdeményezésére született, és hogy a szent király ennek a rendnek a beköltözését a saját országába csak pápai engedéllyel valósíthatta meg, akkor biztonsággal mondhatjuk, hogy a pápa ennek a monostornak az alapításához legalább néhány szerzetest, mint ennek a rendnek megbízható és tapasztalt vezetőit, a Róma körüli tartományokból átengedett az új területre áttelepülőknek, így Pécsváradra nápolyi, itáliai, azaz római szerzetesek érkeztek. Mindez azért történt, hogy miként általában és más helyeken is, az Isten szolgálatán kívül a gyógyítást lemosással, imádsággal, kézzel, fogadalmakkal és relikviákkal gyakorolják – ahogyan ez valódi tudományos képzsükkel és tudományos törekvéseikkel együtt náluk mindig is szokásban volt. Ebben a tekintetben a betegek 4 szolgálója és a 6 fürdős, családhatatlan bizonyítékot szolgáltatnak.

Ezért igazolható a Magyar Királyságon belül egyértelműen Pécsváradon az első bizonyos megnyilvánulása a gyakorlati orvoslásnak, nevezetesen a salernói gyógyászatnak. – *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn*. 1850. 6. szám, 43. o.: (A közösségi egészségügy gyakorlati kísérlete Magyarországon. Dr. Fr. Xav. Linzbauer rk. egyetemi tanár)

Íme, az orvoslás első kísérlete és gyakorlati alkalmazása Magyarországon. – a szerző –

Megvilágítandó és ha kell, igazolandó az általam előadottakat, nem lesz érdektelen ide idéznem az ebben a tárgykörben megjelent legutóbbi vizsgálódásokat:

Nagyon nagyra kell értékelni azokat a szolgálatokat, amelyeket a bencés szerzetesek tettek a középkor legkorábbi időszakától kezdődően. Nursiai Szt. Benedek a monda szerint 529-ben Campaniában a Cassino hegyen lerombolt egy Apollónak és Vénusznak szentelt ligetet, és annak helyén kolostort alapított, rendi szabállyal, amelynek követői testi, nevezetesen földművelésre szánt életet, és szellemi tevékenységükben Istennek szentelt életet tettek maguknak kötelezővé. Benedek azonban különösen a tudományok művelését írta elő a rendtársainak, és igen rövid idő alatt éppen Monte Cassino-ban az orvoslás tett szert különös jelentőségre a bencések kezében. Ezt nyomatékosan írja le Benedek regulája: „A betegekről kell mindenekelőtt és mindenek fölött gondoskodni, és valóban mint Krisztusnak, úgy szolgáljanak neki. Az apátnak tehát a legnagyobb gondja legyen arra, hogy semmiképpen el ne hanyagolják őket. Ezeknek a beteg testvéreknek legyen külön szobájuk, és egy istenfélő lelkiismeretes és szorgalmas ápolójuk. A fürdők használatát ajánlják fel a betegeknek, ahányszor hasznukra van.” stb.

A kolostorok között, amelyekben más tudományok mellett elsősorban az orvoslás virágzott, a legfőbb helyet Campaniában a monte cassinoi apátság foglalja el... A tudós és különösen az orvoslásban jártas apátok között elsősorban Bertharius, II. Alphanus, mint orvos és dalnok vált nevezetessé, majd Desiderius, aki kiváló orvos és jogtudós volt... Monte Cassino a XI. században ért fel orvosi dicsősé-

kezeinkkel, pecsétünk oltalmával egyhangúan erősítettük meg, nevezett monostor felszentelésének napján, amelyet Asztrid kalocsai érsek úr és a monostor első apátja végzett, velünk együtt a királyság minden fejedelmének jelenlétében. Adományaink összeírása koronázásunk előtt történt, 14 évvel ezelőtt, mintsem hogy az alapok lefektetésére sor került volna; az említettek szerint a monostort az alapítás után tizenöt évvel szentelték fel, az Úr megtestesülésének 1015. évében.

(X) István úr, királyi felségének aláírása.

(*Fejér Cod. Dipl. I. köt. 296. o.*)

gének csúcsára, Constantin Africanus révén, aki, miután egy ideig Salerno-ban tanárként dolgozott, belépett a bencés rendbe, hogy itt (1087-ben) végül is mozgalmas életét befejezze.

Lényegében ezekre az ismeretekre alapozódik mindaz, ami számunkra Monte Cassino-t az orvoslás történetében ismertté tette. A gyakran felmerülő lehetőséget, miszerint Monte Cassino-ban orvosi iskola lett volna, ezek az ismeretek nem támasztják alá. Egyébként, ha egyáltalán fennállt, mindenképpen kolostori jellege volt. Ezzel szemben bizonyos, hogy Desiderius apát (aki III. Viktor néven 1086-ban pápa lett, majd 1087-ben Monte Cassino-ban halt meg) Cassino-ban egy fürdővel ellátott kórházat alapított, amelyet utódja Odorisius jelentősen kibővített, pompásan feldíszített, és hozzá külön egy Szt. Andrásnak szentelt templomot is telepített. Ettől kezdve kész tényként kezelhető, hogy Monte Cassino-ban a bencések gyakorló orvoslással, nevezetesen sebészettel foglalkoztak., és II. Henrik császárt Monte Cassino-ban szabadították meg köves betegségétől. (C. Textor. *Ueber das Vorkommen der Steine in Ostfranken*. Würzburg 1845. 8. – Monte Cassinoval összevetve: Tosti: „*Storia della badia di Monte Cassino*. Nápoly, 1843. 2. évf., és ezzel az írással: Heusinger Henschels-ben. Janus III. 297. ff.) Ezzel szemben teljesen más volt az eredete és lényege annak az orvosi iskolának, amely ugyanebben az időszakban Salerno-ban, Monte Cassino közelében keletkezett, és a legnagyobb jelentőségre tett szert az egész középkori orvoslás történetében... A salerno-i orvosi iskola legkorábbi történetét sűrű homály fedi. Alapításának szokásos története azonban egyáltalán nem tűnik hiteltelennek.

Ennek megfelelően az orvoslás első oktatói a zsidó Elinus, a görög Pontus, az arab Abdallah (Adala) és a latin mester Salernus voltak, és mindegyik a honfitársait az anyanyelvükön oktatta... Továbbá az is tény, hogy az orvosi iskola a Collegium Hippocraticum nevet viselte, és kezdetektől fogva nem egyházi, hanem világi intézmény volt. Ez utóbbi eltérő nézetet azon kívül, hogy az intézmény alapításának és fenntartásának tekintetében nyomát sem látjuk a szerzetesek jelenlétének, elsősorban az támasztja alá, hogy az orvoslás első oktatója zsidó, görög és arab volt, továbbá az orvosi iskolát elsősorban zsidók látogatták. Továbbá az oktatók és a tanítványok adómentességet élveztek, és az intézmény előljárói házasságban voltak, valamint az oktatók között nők is előfordultak, akik közül egyesek, nevezetesen közöttük az egyik legismertebb, Constantina Calenda, az előljárók leányai voltak, és házasságban éltek. (Dr. H. Haeser. *Lehrbuch der Geschichte der Medizin*. Jena 1852. 8. I. fejezet. 268–281. o.)

Még ha ez így is lett volna – annak semmi nem mond ellent, hogy a bencés atyák, ha nem is alapítói, de mindenképpen követői lehettek a salerno-i Collegium Hippocraticum-nak.

Mindenképpen felvethető, hogy miután Constantinus Africanus a hírneves salerno-i iskola doktora belépett Monte Cassino-ban a jámbor atyák rendjébe, miért ne hozta volna ide saját tudományának alapelveit? – A szent rend kánonja megkövetelte a fürdő használatát és a betegek gondos ápolását, ennél fogva az atyák társulásának legelső testületeit, kolostorok vagy monostorok hiányában is jellemzően ispotályoknak nevezték, minthogy ezt a nevet adták a „monte-cassino-i regula” Magyarországra hívott atyái is „Pannonia hegyén” birtokba vett „ispotályos” rendházuknak, és ahol erre lehetőség nyílt, fürdőházak berendezésére törekedtek. Ettől kezdve – a szerzetesek összes testületét a királyi oklevelekben számos egymást követő évszázadon át ispotályként megjelölve olvashatjuk, esetleg „fürdőházakkal és betegszobákkal” kiegészítve. – a szerző –

9.

Az előző év szárazságára éhínség és a súlyosabb dögvész következett.

Járvány és időjárás.

1015.

Az előző év nagy szárazságára ebben az évben éhínség és olyan nagy dögvész következett, hogy az élőket és holtakat együtt tarolta le, valamint elegendő sír nem állt rendelkezésre. Miután az emberek fele elpusztult, a dögvészt gyógyíthatatlannak tartották. Chr. Lunael.

(*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

(†)¹⁶

10.

István király elrendelte a betegek kezelését.

Orvoslás.

1017.

Sz. István némely csudákat úgy mint ő tőle megáldott kenyérrel vagy almával, betegeket gyógyít.

(*Petthő Gergerly. – Spangár András II. Toldalék, 116. o.*)

¹⁶ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1016. Dögvész a csehek között Prágában.

Februártól szeptemberig Csehországban olyan borzalmas dögvész dühöngött, hogy Prágában a lakosság alig egytized része maradt életben. Lupacz. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1016. Dögvész csaknem az egész világon; az itáliaiak között több volt a halott, mint a túlélő, ha hitelt adhatunk Bartholomaeus Platina-nak: A pápák életéről, VIII. Benedek. (*Paulus Adamus, I. rész Valentics 184. o.*)

1017. Dögvész és éhínség.

Kircher dögvészről és éhínségről számol be. (*Paulus Adamus, I. rész, Valentics 184. o.*)

1017. Az üstökösre dögvész következett.

Az üstököst dögvész követte. Alsted. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1020. Dögvész Itáliában.

Itáliában több volt a holtak, mint a túlélők száma. Lancell. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1022. Dögvész Konstantinápolyban és Itáliában.

Dögvész Itáliában. Konstantinápolyban is pusztított. Kircher. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

1027. Az üstököst dögvész követte.

Olyan nagy dögvész követte az üstököst, hogy a halottakat alig győzték eltemetni. Ricciol. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1028. Ködök, dögvész az emberek és az állatok között Csehországban.

A tavasz bűzös ködöket hozott; októberben járvány tört ki az emberek és az állatok között. Lupacz. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1029. Ebben az évben is folytatódott. (*Pilgram, I. rész, 261. o.*)

1030. Az üstököst éhínség és dögvész követte Észak-Németországban.

Éhezés és dögvész követte az üstököst. Főként az igazi Németországban. Berlin.

1031. Dögvész.

Dögvész. Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

11.

István király helyreállította Jeruzsálemben a zarándokházat és bőkezűen alamizsnát osztott.

Ispotályos ügyek.

1031.

Sz. István fel építi az elrontott Jeruzsálembéli Templomot, és mivel hogy sok zarándok menne oda Magyar országból, mind azoknak, mind másoknak sok alamizsnát ad.

(Petthő Gergely. – Spangár András II. Toldalék, 117. o.)

12.

Imre halála.

Kórleírás.

1031.

... Váratlan betegségtől megtámadva Imre befejezte az életét.

(Schwandtner, I. köt. II–VIII. fej. – Révai Péter, Cent. I. 611.o.)

13.

I. István király dekrétumainak II. könyve.

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1035.

11. fejezet: A gyónás nélkül megholtakról

Ha ki annyira megáltkodik (ami távol legyen minden keresztyén lélektől), hogy a pap intésére nem akarná meggyónni az ő bűneit, feküdjék sírjába minden egyházi szolgálat és alamizsna nélkül, mint hitetlen.

2. § Akik pedig hirtelenvaló halál veszedelmébe esnek, temessék azokat az egyház minden tisztességtételével, mert Isten ítéletei titkosak és elrejtettek mi előttünk.

13. fejezet: Az emberölésről, először is, ha történetből esik

Ha valaki történetesen öl meg valakit, tizenkét arany pénzt fizessen.

16. fejezet: A szándékos emberölésről

Ha valaki haragra gerjedvén és felfuvalkodván kevélységgel, szándékos emberölést követ el, tudja meg, hogy száztiz arany pénzt fizet érte, a mi tanácsunk végzése szerint.

24. fejezet: Az özvegyekről és árvákról

Akarjuk nyilván, hogy az ... árváknak is legyen részük a mi törvényünkben, stb.

25. fejezet: Leányok elrablásáról

Ha ki a vitézek közül rút szeméremtelen, valamely leányt az ő szüleinek engedelme nélkül rabolna feleségül magának, parancsoljuk, hogy adja vissza a leányt a szülőknek, ha mindjárt valami erőszakot mívelt volna is rajta; és a rabló tíz tinóval fizessen a rablásért, jöllehet azután meg is békéljen a leány szüleiével stb.

26. fejezet: Ha szabad ember másnak a szolgálóleányával paráználkodik

Hogy a szabadok az ő szabadságok szeplőtelen tisztaságát megőrizték, óvni akarjuk őket a mások szolgálóleányaival való paráználkodástól.

1. §, 2.§ Valaki tehát ezen törvényt meggondolatlanul által hágva, másnak a szolgálóleányával paráználkodnék, ha pedig a leány fogadna tőle méhében és nem tudna szülni, hanem a szülésbe halna, más szolgálóleányt adjon érte.

3. § Hasonlóképen, ha valaki szolgája paráználkodik másnak a szolgálóleányával, azt is vesszőzzék vérig és kopasszák meg; és ha a leány fogadna tőle méhében és a szülésbe halna, adják el a szolgát stb.

31. fejezet: *A boszorkányokról*

Ha valami boszorkány találkozik, vigyék a bírák törvénye szerint az egyház eleibe és bízzák a papra, hogy böjtöltesse és oktassa hitben; böjtölés után pedig menjen haza stb.

32. fejezet: *A bűbájosokról, ördögösökről és jövendőmondókról*

Hogy Isten teremtménye minden gonosznak ártalmától ment maradjon és senkitől kárvallást ne szenvedjen, hacsak nem Istentől, ki előmenetelét is adja, tanácsai végzésből vetettünk nagy rettentő tilalmat az ördögösöknek és bűbájosoknak: hogy senki bűbájjal vagy ördögös tudománnyal egy embert is eszéből kiforgatni vagy elveszteni ne merjen.

1. § De ha mégis ember vagy asszonyember ennek utána illetén dologra vete-mednék, adják annak a kezébe, a kit megrontott, avagy rokonai kezébe, hogy tegyenek törvényt reá az ő akaratjuk szerint.

2. § Ha pedig jövendőmondók találatnának, a kik hamuban s más effélékben mesterkednek, igazítsa meg őket a püspök ostonnal.

48. fejezet: *Arról, a ki megsebesül kardvágás miatt*

Ha valaki megsebesít valakit kardjával, és a sebesült meggyógyul és felépül az ő sebéből, fizesse meg a vérdíjat érte (azaz 110 borjút vásároljon), aki okozta. (*Corpus Juris Hungarici*)

14.

A Rómába zarándokló magyarok használatára Szt. Péter monostor alapítása Ravennában.

Ispotályok.

1037.

István, Isten kegyelméből Magyarország királya. Nagytiszteletű apát uraknak és a Bilincses Szt. Péter monostor mostani és későbbi lakóinak, Ravenna területén. Mivel... fent nevezett kolostorotokat... mi építettük...; illendő részünkről, hogy királyi bőkezőségünkkel megtiszteljük; így gondoskodván rólatok és az utálatok következőkről, hogy így ebben a monostorban szolgálatot tehessetek a magyar zarándokoknak, és követeket jótekonny ellátásban részesítsétek stb.¹⁷

(*Fejér Cod. Dipl. I. köt. 331–332. o.*)

¹⁷ Ebben, csakúgy mint a további, fent említett ispotályokban a hosszú úttól elfáradt magyar zarándokoknak nemcsak szükséges elemelet és italt adtak, hanem, ha bármely betegség kinozta őket, gondos kezelésben részesültek. – a szerző –

15.

Betegség, amelyben a szent király elhalálozott: *arthritis* vagy *podagra*.

Kórleírás.

1037.

1) Nem sok idő múltán olyan betegség jelentkezett, amely úgy terjedt el a testében, hogy hosszú, erejét valójában elapasztó kórrá súlyosbodott, és a király már lábra állni sem tudott,

(*Podhradczky József: Hartvik legenda. Buda 1836. 8. 83. o.*)

2) ... és a szertelen fájdalom és szomorúság miatt betegségbe esék, mert láb-fájás is kínozza vala.

(*Kézai Simon: 2. könyv, 2. fejezet. – Schwandtner: A magyar királyok életrajz írói.*)

(†)¹⁸

PÉTER KIRÁLY URALKODÁSA 1038–1041

ABA SÁMUEL KIRÁLY URALKODÁSA 1041–1044

PÉTER KIRÁLY MÁSODIK URALKODÁSA 1044–1046

¹⁸ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1038. Dögvész.

Dögvész. Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

1044/5 Állatvész.

Nagyon nagy állatvész. Herm. Contr. Trithem. Ursperg. (*Pilgram. I. rész, 261. o.*)

1046. Halálozás az emberek között.

A nagy halálozás számos embert ragadott magával. Herm. Contr. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1054. Dögvész.

Dögvész Németországban. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

I. ANDRÁS KIRÁLY URALKODÁSA

1046–1061

16.

A király *arthritis* miatt halt meg.

Körleírás.

1059–1061.

1) ... Magyarországba bejövén (nagy haddal), megveré András királyt, ki futtában fogva essék, és a' fogságban meghala szegény köszvényes jámbor vén király.

(*Petthö Gergely, 26. o.*)

2) Andrást... Béla barátai Mosonnál elfogták, de a félrevezetett örök kezeiből Bakony erdejébe menekült nagyon kis kíséretével, ahol egy kis ideig rejtőzködött, és abba a köemelvénybe, amelyet vadászatnál egykor ő maga emeltetett, beleütközött az erdő közepén, és meghalt.

(*Schwandtner, I. köt. II. VIII. P. – Réwai Péter Cent. I. 614. o.*)

I. BÉLA KIRÁLY URALKODÁSA

1061–1065

17.

Éhínség és dögvész az egész világon.

Járványok.

1062.

Nagy éhínség volt, amely egyidejűleg a dögvésszel az egész világra kiterjedt. Berthold. – Alsted. – Cont. H. Contr.

(*Pilgram, I. rész, 231, 262. o.*)

(†)¹⁹

¹⁹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1057. Dögvész.

Dögvész Macedóniában. Kircher. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

1059/60 Járvány és marhavész.

Nagy járvány az emberek és a marhák között, amely miatt a következő évben is sokan meghaltak. Cont. Herm. Contr. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1061. Éhínség és dögvész Svábföldön, Bajorországban, Franciaországban és Szászországban.

Itt az éhínség a dögvéztől keletkezett, amely Svábföldön, Bajorországban, Franciaországban és Szászországban volt. Trithem. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1065. Dögvész Rómában.

Dögvész Rómában. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1065. Dögvész.

A legsúlyosabb dögvész terjedt az egész világon, ugyanabban az időben iszonyú éhínséggel. Gratiolus. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

18.

A király zúzóadások miatt halt meg.

Körleírás.

1063.

Dömösön a királyi trónus, amelyen Béla ült, hirtelen összeomlott: ezen ok miatt zúzóadást és rázkódást szenvedett, így... végzete miatt rövidesen elhalálozott. (Schwandtner, I. köt. P. II–VIII. Réwai Péter; Cent. I. 616. o.)
(Kovachich Márton György. I–XXXVIII. köt. 317. o.)

SALAMON KIRÁLY URALKODÁSA

1065–1074

19.

Temetési jog szabadságának engedélyezése Lorch faluban.

Egészségrendészet.

1071.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. Altmannus, Isten kegyelméből a legszentségesebb egyház püspöke Páduában... a ránk bízott pásztori méltóság hivatala folytán... gondoskodunk Krisztus vértanúja, a boldogságos Flórián templomának felújításáról, amelyet egykor Lorch faluban annak a vidéknek a legősibb lakói alapítottak az Ybbs folyó mellett, majd... a barbárok elpusztították... ezt a templomot felszenteltük, szerzetes kanonokokat neveztünk ki... és... földbirtokainkból, jóllehet csekély mértékben támogatást adtunk... Továbbá teljes egészében visszaadjuk nekik mindazokat a szabadságokat, amelyeket korábban a Szentszék kegyességéből élveztek, így a temetés szabadságának jogát élvezvén, amennyiben ott bárki náluk kéri a temetését, azt szabadon eltemethetik, egyetlen plébános vagy vikárius tiltakozásától sem akadályoztatván²⁰... Kelt Páduában, az

1066. A legsűrűbb ködök és dögvész Csehországban.

A tavaszi bűzös ködöket Csehországban ragályos kór követte, amely az emberek egyharmadát ragadta magával. Hageck. – Lupacz. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1067. Ködök és dögvész. (1071–1078 között Keleten)

A dögvész, amely júniustól novemberig tartott, ismét köd után következett. Lupacz. A dögvészről Thoaldo is beszámol ex Col. Al. – Ducas Mihály bizánci császár idejében, tehát 1071–1078 között, Keleten olyan dögvész volt, hogy lehetetlen volt az összes halottat eltemetni. Alsted. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1067. Élelelemhiány, terméketlenség, drágaság.

Ettől az évtől kezdve csaknem megszakítás nélkül fennállt: 1069. 1070. 1076. 1085. 1088. 1089. 1090 egészen 1101-ig. (*Pilgram. I. rész, 231. o.*)

1068. Dögvész.

Dögvész. Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 184. o.*)

²⁰ Ebben a korban a temetések a legkevésbé sem feleltek meg a mai egészségrendészeti elveknek, mivel a Krisztusban hívők mindenben, vagyis születésük, keresztségük és temetkezésük tekintetében is a saját egyházközségükhöz kötődtek.–a szerző. –

Úr megtestesülésének 1071. évében, június 25-én, IV. Henrik császár uralkodásának 14. évében.

(*Fejér Cod. Dipl. I. köt. 408-415. o.*)

20.

Tüzes dögvész.

Járványok.

1071.

A tüzes dögvész a következő tizennyolc évben, vagyis 1089-ig dühöngött: a betegek a heveny üszkösödés miatt a karjukat, a lábukat vagy a lábszárukat vesztették el. Sokan a fájdalom hevéssége miatt eszüket vesztítvén, forrásokba és kutakba vetették magukat, Lewenwald elbeszélése szerint.

Megemlítendő járványok sorozata volt 1784-ben Európában és Ázsiában is, amint arra Kircher emlékeztetett.

(*Paulus Adamus, I. rész, Valenticus 183. o.*)

I. GÉZA KIRÁLY URALKODÁSA

1074–1077

21.

A Szent Benedek apátságnak a Garam mentén: savanyúvizes forrás, Sároczka és Gáj patak, Fizeg vize, Botnandum és Dirzidum kútja, ősök temetője a domboldalon.

Vízügyek.

1075.

Én Magnus, mint Géza is, a magyarok legfőbb hercege, majd Isten kegyelméből felszentelt királya, a szeretet leghőbb vágyával egyházat akartam építeni, Isten, a mindenkor Szűz Mária és Szent Benedek, a szerzetesek legtisztább atyjának és vezetőjének dicsőségére; és ott Isten kegyelméből monostort alapítottam... A földet, amelynek közepén a Garam nevű folyó folyik keresztül, ahol Boldog Benedek egyházát is felépítettem; erdőivel, vadászterületeivel... vizeivel és földjével... adtam az állandó és biztos határjeleivel és határvonalaival. Az első határjel tehát... addig a helyig, ahol határvonalként a Sároczka nevű patak beömlik a Sitoua vizébe... innentől kezdve egy pataknak forrása van, amelynek Senyosamucza a neve, majd ugyanez a patak elfolyik egy savanyúvizes forrás mellett, és elterelődik egy kelet felé néző hegy lábánál, majd a Garamba ömlik... Adományoztam a halászok Talmad nevű faluját is a Garam partja fölé... ennek a földnek első határa... egy patak, amelyet Gaj-nak neveznek;... A Fizeg vize felett fekvő földet saját határaival együtt adtam, amely határok így állnak össze... magának Fizeg-nek a forrása... majd Botnandum forrása; azután Dirzidum forrása, a falu

közepén megjelölve; innen Gundrajdum temetője egy dombon, ahol a régiek temetkeztek stb.²¹

Az Úrnak 1075. évében. – (Krisztus után 1124-ben István király által megerősítve)

(*Fejér. Cod. Dipl. I. köt. 428–438. o.*)

I. (SZENT) LÁSZLÓ URALKODÁSA 1077–1095

22.

Veszprém területén: leprások kútja és fürdőházi fűtők Scerente majorságban.

Fürdő- és vízügyek.

1082.

László, Isten kegyelméből a magyarok királya... mindenkinek tudomására hozzuk, hogy tisztelendő János atya, veszprémi főpap... elénk járulván azt kérte, hogy... olyan embereket küldjünk hozzá, akik körbejárják a veszprémi Szent Mihály templom földjeit és birtokait... Mi... kijelöltük Barnabást a jegyzőnket, Suggal Bukon ispánjával, akik kiszálltak és a bejárást elvégezték; amit így találtak, azt leírva nekünk megküldték; majd Mi mindent pontosan lejegyeztettünk..., így ez az irat a következő: a Szent Mihály bazilika körül az első határvonal... ahonnan egy helységbe érkezünk, amelyet Krysttyeg-nek neveznek; innen a főúton, amely hosszan elnyúlik Alba irányába, és ahhoz a helyhez vezet, amelyet a leprások kútjának neveznek. ... Scerente majorságban az egyházközségnek hét ekealja termőföldje van, kilenc szőlőskertje, három szolgálja, hét telepes jobbágya, négy fürdőházi fűtő (hypocaustus) stb. Mi tehát... ezt az iratot királyi pecsétünkkel láttuk el... a mi urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 1082-ik évében, április 29-én.

(*Fejér Cod. Dipl. I. köt. 448–458 o.*)

²¹ Ezen a helyen végezhető ásatások orvosi szempontból a korabeli népesség csontképződése miatt, és régészeti szempontból is nagyon érdekes eredményekkel szolgálhatnának.

Magyarország vízrajzi viszonyait, mint ennek a földnek ritka jelentőségű természeti kincsét – valamint, a jelenleginél jobb időkben – teljes terjedelmében és jelentőségében tudományosan kellene kihasználni, vagy ezt a drága szülőföldet, a legnagyobb jóra törekvő magas kormányzat védelme alatt, természettudományos és gyógyászati helyrajzi szempontból kellene bemutatni, igazi hazaszeretettől vezérelt lelkes természetbúvárok és orvosok szorgos munkája által. Ehhez a fentihez hasonló adománylevelek a kutatók számára a legnagyobb tömegben a legjelentősebb bizonyítékokat és anyagokat szolgáltatják. – A természetbúvárok és orvosok által eddig teljesen mellőzött oklevélkutatók területén – amely az előbbieknél is ritka virágokat teremhet – mindenkinek nyitott a pálya! – *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn* 1850. 6. füzet, 45. o.: Dr. Fr. Xav. Linzbauer rk. tanár: Kísérlet az alkalmazott magyar közegészségügy történetének összeállítására.)

23.

Szent István kanonizációja gyógyulások révén: vakok, bénák, sánták és leprások példájával.

Körleírás.

1083.

László, az ország trónusán ülő jámbor emlékezetű király vezetésével, a püspökök és apátok és akik az ország szentegyházának vezetői voltak, a legboldogságosabb István szentsége mellé állva, a jeleket tanúsítván, háromnapos böjt közös elrendelésével mutatták ki elhatározásukat. A püspökök szüntelen imádkozással várták a legfelsőbb kegyelem leszállását a népre. Utána szívüket Istenhez felemelve, dicsőítő énekeket zengtek a nevének megvallásával, és így érkeztek ahhoz a helyhez, amely a legfenségebb testet zárta magába. Mikor végeztek a felnyitással, olyan felszálló illat áradt szerte, amellyel a körben állók addig soha sem találkoztak. Minden megfáradt embernek, aki odajuthatott, meggyógyultak a végtagjai. Mindenki gyógyulást lelt: a vakok láttak, a sánták talpukra álltak, a leprások bőre megtisztult, a bénák egészségesek lettek, és azok is valamennyien, akiket bármely fájdalom tartott hatalmában. Miután a felbecsülhetetlen értékű testet kiemelték, a mindenható Istennek hálát adva, azt egy pecséttel lezárt ezüst tartóba helyezték. (*Fejér Cod. Dipl. I. köt. 548–549. o.*)

24.

A legforróbb nyár elpusztította a halakat – *Dysenteria*.

Időjárás, állatvilág, járványok.

1083.

A nyár olyan forró volt, hogy sok hal elpusztult. – Hasmenés miatt nagyon sok beteg és öreg ember halt meg. An. Saxo.

(*Pilgram, I. rész, 121, 172, 262. o.*)

(†)²²

25.

Sáskák.

Gazdálkodás és állatvilág.

1084.

Németországot, Angliát, Franciaországot és Lengyelországot ismételten (mint 873-ban és 874-ben) a sáskák súlyosan károsították. Comment. Linné.

(Ez a Lengyelországgal határos Magyarországon nem ugyanígy történt? – a szerző –)

(*Pilgram, I. rész, 312. o.*)

²² (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1084. Dögvész Rómában.

Dögvész Rómában. Lancell. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1035. Éhínség egész Itáliában, utána dögvész következett Csehországban is.

A borzalmas éhezést, amely miatt a népesség Itáliában emberi hús evésére is kényszerült, dögvész követte, amely az emberek egyharmadát sem hagyta életben. Berthold. Június végén Prágában is borzalmas dögvész volt. Lupacz. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

26.

Dögvész a halak között.

Gazdálkodás és állatvilág.

1087.

Járvány pusztított a halak között, és sok döglött meg a vizekben. Sige b.
(*Pilgram, I. rész, 262. o.*)

(†)²³

²³ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1089. Dögvész Itáliában – Szent tűz Lotharingiában.

Itáliában ismét nagy dögvész volt. Lancell. Lotharingiában olyan betegség dühöngött, amelyet szent tűznek neveztek; a betegeket egy belső rothadás úgy elemészttette, hogy a végtagsaikk a szénhez hasonlóan elfekedtek; sokan meghaltak, akik túléltek, azok kezük és lábuk nélkül maradtak. Sokan borzalmas idegállapotba kerültek, és fájdalmasan lassú halállal haltak meg. Trithem. Sige b. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1092. Dögvész.

A dögvész számos helyet és vidéket megtámadott. Lewenwald. (*Paulus Adamaus I. rész Valentics 183. o.*)

1092. Dögvész emberek és állatok között, éhínség Szászországban.

Nagy járvány az emberek és állatok között. An. Saxo. Szászországban is, ahol úgy tűnik, hogy ez a járvány pusztított, nagy éhínség volt. Chr. August. Rövid idő alatt sok ezer ember és megszámlálhatatlan állat pusztult el. Olyan nagy rémületet okozott, mintha eljött volna a végítélet napja. Trithem. (*Pilgram. I. rész, 262. o.*)

1093. Dögvész, állatvész és éhezés.

Heves dögvész, amelynek idején az állatok betegségei és az éhezés is... fokozták a nehézségeket Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 183.o.*)

1093. Napfogyatkozás, Szászországban folytatódik a járvány az emberek és állatok között.

Mindkét csapás szerte Szászországban még mindig folytatódott. Chr. August. A dögvész sok ezer embert és az állatok nagyobb részét ragadta magával. Trithem. – Ursperg azt mondja, hogy a halálozás a szeptember 29-i napfogyatkozás után kezdődött. (*Pilgram. I. rész 262. o.*)

1094. Dögvész; halálozás Franciaországban, Németországban, Itáliában, Burgundiában és Bajorországban.

Dögvész. An. Saxo. Franciaországban és Németországban nagyon jelentős volt. Sige b. – Ursperg szerint: az egyházat a nagyon nagy halálozás hihetetlenül megterhelte, és még a dögvész meg a viharok, stb. miatt is szenvedett. Ez a krónika a halálozást megkülönbözteti a dögvésztől, és úgy tűnik, hogy egy másik járványos betegségre utal, amely sok papot ragadott magával, és a helyük üresen maradt az egyház szerint. – Nagy dögvészről számol be Cont. M. Scot. is. – Franciaországban, Burgundiában, és Itáliában, különösen pedig Németországban, ahol egy kisebb körzetben 6 hét alatt 1050 ember halt meg. Sehol sem volt olyan heves a járvány, mint Bajorországban; Regensburgban 12 hét alatt 8500 ember hat meg. Berth. Több helység maradt lakosok nélkül, és több egyházközség pap nélkül. Chr. Aug. (*Pilgram, I. rész 262. o.*)

1094. Dögvész.

Nagy dögvész szerte Itáliában, Franciaországban és Németországban. Briet. Annales. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 183. o.*)

1095. Zivatarok és földrengés.

Szeptember 9-én heves zivatar és földrengés támadt. Sige b. (Ez az év figyelemre méltó, ugyanis Szent László, Magyarország királya ekkor halt meg*) (*Pilgram. I. rész 180. o.*)

*) Ilyen szélviharok, kifejezetten Magyarország említésével, nem nagyon találhatók. Másfelől az ilyen időjárási viszonyok, természetüknél fogva nagy területet fednek le, mégis csak egyedül azokat említem meg, amelyek kifejezetten Magyarországról szólnak. – a szerző –

27.

Megszámlálhatatlanul sok légy több tartományban.

Állatvilág.

1091.

Sok országban (vajon Magyarországon is?) megszámlálhatatlanul sok apró állatka jelent meg, amelyek nem magasan repültek, így kézzel vagy egy pálcával is elérhetők voltak. Szélességükben legyekre hasonlítottak, de azoknál jóval hosszabbak voltak. Seregestül olyan sokan voltak, hogy szélteben és hosszában 2-3 mérföld volt a kiterjedésük, és a Napot is eltakarták. Trithem.

(Pilgram, I. rész, 312. o.)

28.

I. László dekrétumainak II. könyve.

Egészségrendészet.

1092.

25. fejezet: ... a hívek holttestének eltemetéséről

ha bárki ... nem a templom mellé temeti az ő halottjait: tizenkét napon át vezekeljen kenyéren és vízen, kalodába zárva.

1. § Ha valamely úr az ő szolgája testét, vagy a falubíró a helybeli szegény vagy jövevény halottát a templomhoz nem viteti, ugyanígy vezekeljen.

28. fejezet: A tüzes vas és forró víz próbájánál való tanúságról

32. fejezet: Hajadon leányon vagy asszonyon való erőszakról

Valaki hajadon leányon vagy asszonyon, egyik faluból a másikba menő útjában erőszakot tész, úgy bánja meg, mintha embert ölt volna.

34. fejezet: A lator asszonyok és boszorkányok meglakoltatásáról

A lator asszonyok és boszorkányok úgy lakoljanak, amint a püspök jónak látja.

(Corpus Juris Hungarici)

29.

A leghevesebb esőzések és égzengések Magyarországon.

Időjárás.

1092.

Magyarországon olyan égszakadás volt, amelyent korábban soha nem láttak. Berthold.

(Pilgram, I. rész, 197. o.)

30.

Földrengések pusztították Magyarországot.

Időjárás.

1092.

Magyarországon június 26-án egész városok váltak romhalmazzá. Chr. August. A föld olyan erősen rengett, hogy senki nem maradhatott a talpán. Berthold.

(Pilgram, I. rész, 281. o.)

31.

Szt. László király halála: dögvész?

Körleírás.

1095.

László... Végül is midőn a hadsereggel, mint annak válaszott fővezére, Jeruzsálemi hadjáratra indult, végzetes betegséget (?) szerzvé, elhalálozott.

(Schwandtner, I. köt. II., VIII. rész. – Réwai Péter, Cent. I. 618. o.)

KÁLMÁN KIRÁLY URALKODÁSA 1095–1114

32.

Kálmán király dekrétumainak I. könyve.

Egészségrendészet, orvoslás és törvénykezés.

1095.

57. fejezet: A boszorkányokról

A boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmilyen vizsgálat ne történjék.

58. fejezet: A magzatjokat vesztő asszonyokról

A magzatjokat vesztő asszonyok a főesperes előtt vezekeljenek.

60. fejezet: A bűbajosokról

A bűbajosokat a főesperes meg az ispán emberei keressék fel és vigyék törvény eleibe.

73. fejezet: A keresztyének temetéséről

Keresztyének temetése ne másutt, hanem a templom csarnokában legyen.

(*Corpus Juris Hungarici*)

(†)²⁴

²⁴ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1095. Drágaság Csehországban; dögvész, szent tűz, emberek és állatok betegségei; a háziszárnyasok menekülnek az emberektől.

Csehországban a drágulás betegségeket okozott az emberek és az állatok között. Lupacz. A dögvész és a halálozás súlyosan alakult az emberek között. Trithem. Talán ez volt az oka annak, hogy mindenki csodálkozására valamennyi háziszárnyas elmenekült az emberektől, a hegyek és erdők irányába, és nem tértek vissza, amit Trithem is megerősít. – Sige. ismételt beszámol a szent tűzről, amely a végtagokat elfekettítette. A háziszárnyasok történetét azonban 1086-ra tette. (*Pilgram. I. rész 262. o.*)

1096. Éhezés, dögvész, állatjárványok.

Az éhezés és a dögvész ismét kéz-a-kézben jártak. Chr. Pantel. Ráadásul a marhavész is ezekhez csapódott. Lupacz. (*Pilgram I. rész, 263. o.*)

1097. Éhezés, dögvész, és dögvészes enyhe tél.

Mindkettő, az éhezés és a dögvész ismét a szűkölködés nyomdokában jártak.

Alsted. A dögvészt a tél enyhése is elősegítette. Ann. Saxo. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

33.

Palesztinából behozott dögvész a német-francia „keresztesek” hadseregében.

Járványok.

1096–98.

1) A dögvész Palesztinában a német-francia hadsereget súlyosan először Antiochiában támadta meg.

A dögvészt hozó kórság magát Németországot is megfertőzte. Georgius Agricola.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 183. o.*)

2) Kálmán, I. Géza fia, alighogy átvette az ország kormányzását, Európa számos tartományából sikeres kezdeményezés indult, hogy felszabadítsák Palesztinát a hitetlenek kezei közül. Más-más utakon haladva, őt nagyobb sereg vonult át Magyarországon. Először ezekkel a hadakkal, amelyek gyilkolva, rabolva és további bűnöket elkövetve garázdálkodtak, Kálmán fegyverrel nem szállt szembe. A negyedik átvonulást azonban megtiltotta, és mivel azok arra vetemedtek, hogy Merzeburg (ma Óvár erődítményét) ostrom alá vették, ezt a hadat nagy vereséget okozva visszaverte. Ötödik alkalommal Bouillon Gottfried vezetésével érkeztek, aki miután megígérte, hogy a népességnek semmilyen kárt nem fog okozni²⁵, nemcsak szabad átvonulást élvezhetett, hanem annak ideje alatt a királytól mindenféle készletből részesülhetett. Pray. Évkönyvek. I. rész 95–98. o.

(*Spányik. II. köt. 53, 54. o.*)

3) Kálmán király. Ezt is meg kínálák a' Pápa, és a' Fejedelmek azzal a' nagy méltósággal, mellyel László királyt megkínálták vala: hogy a' szent hadba főkapitány lenne, de Kálmán meg-veté azt a' méltóságos tisztet... Sőt meg is tiltá, hogy a' keresztyén fejedelmek Magyar Országon által ne mennének, és ellenek őrzőket vete a' határokon: de a' keresztyén fejedelmek elervén az őrzőket az határoktól, akarattya ellen által menének Magyar Országon.

(*Petthő Gergely, 31. o.*)

4) Kálmán... nem társult a (szent hadsereg) vezéreihez, és tiltani is akarta azok fegyveres átvonulását a Magyar Királyság tartományain keresztül, de alul maradt. Végül is szándékát megváltoztatva követeket küldött... hitet tett a barátságáról és megteremtette a szabad átvonulás lehetőségét.

(*Schwandtnert, I. köt. II–VIII. rész. Révai Péter Cemt. II. 619. o.*)

(†)²⁶

²⁵ Pedig milyen károkat okozott ennek a hazának, – visszafelé behozva és szétszórva a legvadabb betegség csirái által. – a szerző –

²⁶ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1098. Állati járványok.

Az északi fényt, amely szeptember 28-án volt, nagy marhavész követte. Sige. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

1099. Járvány az éhínség után Csehországban.

Regensburgban hűsvétkor nagy járvány volt, amely nagyon sok emberrel együtt, a többi között Rappot palotagrófot is magával ragadta. Cont. L. Schaff. Az év vége táján azokat, akik a borzalmas éhezést túlélték, a bűzös levegőből eredő járvány ragadta magával. Így Csehország lakosainak száma nagyon lecsökkent. Lupacz. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

34.

A varázsló szolga (medicus) Bélát megfosztja a szemeitől.

Orvosi dolgok.

1099.

... Ezután Kálmán... elrendelte, hogy testvére Álmos a látásától megfosztva élje életét, és hogy bünt bűnre halmozzon, annak fiát Bélát, aki még kisgyermek volt, anyja öléből kiragadva először kiheréltette, ezután pedig szeme fényétől megfosztatta. A varázsló szolga, akit Kálmán magához rendelt, jóllehet Álmost és Bélát megvakította, az utóbbi heréit nem vágta ki, mivel könyörületesség fogta el, annak életkora és ártatlansága miatt.

(Schwandtner, I. köt. II–VIII. rész. Réwai Péter, Cent. II. 609. o.)

35.

Dögvész és éhezés a szent seregben.

Járványok és krónika.

1100.

A Jeruzsálemet elfoglaló szent sereg levelei, amelyeket II. Paszkál pápának küldtek.

Paszkálnak, a római egyház pápájának... üdvözetünket küldjük... az Úr az emberi erővel bevehetetlen Antiochiát állította utunkba, ahol kilenc hónapig tartott viszsza bennünket... Végül... bevezetett a városba és a tornyokba, és az ottaniak mindenét a mi hatalmunkba adta. Midőn az erőinkkel megszerzett várost tartottuk, a szaracénok oly sokasága vett körül bennünket, hogy a várost senki sem merészelte elhagyni. Ezután az éhezés úgy elhatalmasodott, hogy szinte senki sem tartotta vissza magát az emberevéstől. Az Úr azonban a népre letekintve... jóságosan megvigasztalt bennünket... hogy akiknek a betegség és az éhség miatt már jártányi erejük sem volt, azokba bátorságot öntött, hogy fegyvert ragadjanak, és szembe szálljanak az ellenséggel. – Végül Varra és Marra városát elfoglaltuk a szaracénoktól. Amikor eldöntöttük, hogy itt megállunk, a hadseregben olyan nagy volt az éhínség, hogy a keresztények a szaracénok már bűzlő tetemeit is megették. Isten segedelmével elértük Jeruzsálemet. Az ostrom során a hadsereg sokat szenvedett, leginkább a víz hiánya miatt; ... a szenvedést enyhítvén az Úr a nyolcadik napon a várost az ellenséggel együtt a kezünkre adta... arról értesültünk, hogy Babilon királya Aszkalonhoz érkezett, katonák megszámlálhatatlan sokaságával... Így levonultunk eléjük, hátrahagyva Jeruzsálemben a betegeteket és a málhánkat, az őrséggel együtt stb.

(Fejér Cod. Dipl. II. köt. 27–31. o.)

1100. Dögvész Keleten.

Nevezett dögvész ebben az évben több országot sújtott. An. Sax. A dögvész a Keletet is megtámadta, Jeruzsálemben naponta 300 volt a halottak száma. Alsted. Sok más hőssel együtt, a járvány a vitéz Gottfried királyt is elragadta. A Chr. Ursperg. ezt a borzalmas dögvészt, és különösen a 300 halottat Jeruzsálemben, egy szemtanú is megerősítette. (Pilgram. I. rész 263. o.)

1107. Enyhe tél, amely dögvészt hozott.

A tél enyhe volt, és dögvészes. Ursperg. (Pilgram. I. rész 263. o.)

1109. Szent tűz.

A szent tűz sokakat megtámadott, végtagjaik mint a szén, olyan feketék voltak. Sigeib. (Pilgram. I. rész 253. o.)

36.

Túláradó termékenység.

Gazdálkodás.

1111.

Végül is ez az év fölös mennyiségű élelmet hozott magával. Ursperg.
(*Pilgram, I. rész, 232. o.*)

37.

A király testalkata és csúf halála.

Körleírás.

1114.

Kálmán csúf (?) halállal halt meg... A természet kancsalsággal, púpossággal, sántasággal, dadogással, borzassággal és szőrösséggel sújtotta.
(*Schwandtner, I. köt. II–VIII. rész. Réwai Péter, Cent. II. 620. o.*)

II. ISTVÁN KIRÁLY URALKODÁSA 1114–1131

38.

Fagyok, éhínség, dögvész és járványos betegség.

Járványok és időjárás.

1117.

Nagy hideg, rossz termés és dögvész; nagyon sok ember számára halálos járványos betegség. Lewenwald.
(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 282.*)

39.

Fagyok, éhínség, dögvész és marhavész.

Járványok és időjárás.

1119.

A téli, módfelett súlyos fagyokat éhínség, marhavész, és Itália lakosai között dögvészes járvány követte. Gratiolus.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 182. o.*)

(†)²⁷

²⁷ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1120. Éhezés és dögvész következett az előző évi üstökös után. Keckerman (*Pilgram I. rész, 263. o.*)

1124. Dögvész Csehországban; Marhavész és tüzelhalás.

Augusztusban a dögvész betört Csehországba. Lupacz. Télen nagy marhavész keletkezett, nyáron a tüzelhalást sok ember megszenvedte. Cont. Sigeb. (*Pilgram. I. rész. 263. o.*)

1124. Éhínség és dögvész. – Méhek pusztulása.

A dögvész megszámlálhatatlanul sok embert ragadott magával. An, Saxo. Az emberek egyharmada pusztult el az éhség és a dögvész miatt. Alsted. Sőt a szegény méhek közül is alig maradt egynéhány életben. An. Saxo. Olyan általános és olyan nagy volt a dögvész, amelyet

40.

Áradások, a nagyon hideg tél madárpusztulást, éhezést és dögvészt okozott.

Járványok, állatvilág és időjárás.

1126.

Nagy árvizek voltak számos helyen²⁸ (Ausztriában) Paltram. – Chr. Zwetl. Klaustr. – An. Saxo. – Az erősen hideg tél sok madarat elpusztított, éhezést és dögvészt okozott. Alsted.

(*Pilgram, I. rész, 138, 263. o.*)

(†)²⁹

41.

A király dysenteria miatt halt meg.

Kórleírás.

1131.

István király... végre meghala vérhasba.
(*Petthő Gergely, 33. o.*)

ismételten éhínség követett, hogy az életben maradtak annyian sem voltak, hogy a halottakat eltemessék. Ursperg. (*Pilgram, I. rész, 263. o.*)

1125. A fagy által elpusztított rothadó halak dögvészt okoztak.

A levegőt egyrészt a nagyon nagy fagy miatt elpusztult halak, másrészt a bőséges esőzések rontották meg, és a Németországban ebből eredő dögvészről*) Georg Agricola számol be: Könyvek a dögvészről, (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 182. o.*)

*) Ugyan nem lehet párhuzamot vonni, de ugyanazok az időjárási veszélyek Magyarországon is fennállhattak, ugyanakkor! a mi Tisza folyónk a halak bőségéről abban az időben a jelenleginél jóval ismertebb volt – a ma is fennálló áradásaival, ilyen bűzösséget mégsem keltett. – a szerző –

²⁸ Igen valószínű – ha a Duna kiáradt, akkor ettől Magyarország is szenvedett. – a szerző –

²⁹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1126 és 1127. Fagy, járvány és éhínség.

A leghidegebb tél után dögvész vagy valamilyen más járvány következett, a létfenntartáshoz szükséges összes dolog hiányával. Sauvages. *Nosologia Methodica*. I. köt. 458. o. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 182. o.*)

1128. Dögvész minden állatfaj körében.

A háziállatok minden fajtáját nagy járvány sújtotta. Anc. Gembl. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

1129. Tüzelhalás Franciaországban; állatjárványok.

Franciaországban a szent tűz sokakat megtámadott, és könyörtelenül megkínozta őket; de nagy marhavész is volt. Anc. Gembl. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

1133. Dögvész Csehországban.

Augusztusban a dögvész ismét megjelent Csehországban. Lupacz. (*Pilgram I. rész 263. o.*)

1137. A legbőségebb termékenység, a legkedvezőbb időjárás az egész világon.

Ebben az évben a legjobb volt az időjárás, legnagyobb volt a termékenység, és mindenből többlet keletkezett az egész világon. Chr. Pantal. (*Pilgram. I. rész 232. o.*)

1142. Halálozás.

Reate-ben nagyon sokan meghaltak. Ursperg. (*Pilgram. I. rész 263. o.*)

1145. Dögvész.

Kegyetlen dögvész a Joan. Trithemius kónikája szerint. (*Paulus Adamus I. rész Valentics.*)

II. (VAK) BÉLA URALKODÁSA 1131–1141

42.

A király vízi betegségben halt meg.

Körleírás.

1141.

1) A királynak...az ügyek intézésében nagyon kiváló segítő társa volt Ilona, a felesége, egy nagyszerű lelkületű asszony, aki 1139-ben eltávozott az élők közül, és hogy vakságának kínjait enyhítse, a király nagyobb mennyiségű bort kezdett fogyasztani, amitől vízkórság támadta meg, és 1141-ben meghalt. (Thuróc II. rész 64. fej.)

(*Spányik I. köt. 62. 63. o.*)

2) Vak Béla... Végre meg-hala birodalmának tizedik esztendejében vízi betegségben.

(*Petthő Gergely 34. o.*)

II. GÉZA KIRÁLY URALKODÁSA

1141–1161

43.

Az előző évi üstököst éhínség, marhavész és dögvész követte az egész világon.

Időjárás, járvány és marhavész.

1147.

Nyáron az éhínség után nagy dögvész érkezett. Chr. Pantal. Az előző évi üstökös után következett, és egész Európában szétterjedt. Sok ezer ember és ugyanannyi állat pusztult el. Trithem. (Csehországba késő ősszel tört be, nevezetesen az október 26-án történt napfogyatkozás után. Lupacz).

(*Pilgram, I. rész, 263. o.*)

(†)³⁰

³⁰ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1150. Ködök, dögvész és marhavész.

A nyári sűrű ködöket nagy dögvész és állatvész követte. Ann. Bosov. (*Pilgram I. rész 263. o.*)

1151. Éhínség és halálozás.

Az éhínség és nagy halálozás ismét együtt jelentkezett. Cont. L. Schaff. – Chr. Pantal. – Cont M. Scoti. (*Pilgram I. rész 263. o.*)

III. ISTVÁN KIRÁLY URALKODÁSA 1161–1173

(két interregnummal: II. László 1161–1162 és IV. István 1162)

44.

Gratianus dekrétuma.

(egyházi kánon)

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1151.

I. Rész

34. Distinctio

10. kánon. ...hibás testű ember... nem lehet az egyházi rend tagja

Elrendeljük, hogy tiltott felszentelést soha ne végezzél, és testének bármely részében hibás embert a szent rendbe belépni ne engedjél, de ha ilyeneket találnál, azokat ne merészed előléptetni.

16. kánon. Kit lehet... kéjőnek nevezni.

Kējő az, aki több ember nemi vágyának áll rendelkezésére.

55. Distinctio.

7. kánon. Akin betegség miatt az orvosok csonkolást végeznek, vagy a barbárok kiherélték, maradhat az egyházi rend tagja. Ha viszont valaki saját ép testét csonkolta, az tegyen le arról, hogy a papi rend tagja legyen, és ezután ilyeneket nem lehet a rendbe felvenni.

82. Distinctio

1. kánon. Általában a szegények, és azok szükségleteiről is, akik nem képesek kétékezi munkára, a püspök gondoskodik.

A szegényeknek vagy betegeknek, akik képességek hiányában kétékezi munkát nem végezhetnek, az élelmet és a ruházatot (amennyire ez lehetséges) a püspök adományozza.

II. Rész

2. Eset. 8. Kérdés.

5. kánon. A vádemelés módja

... Milyen legyen a vádemelés formája és módja... és meg kell határozni a helyet, ahol a házasságtörést elkövették, továbbá a személyt, akivel elkövették, és a hónapot is.

4. Eset. 2–3. kérdés

3. kánon. A meghívott öregek, betegek nem kényszeríthetők tanúvallomásra... azt, hogy a hermafrodita alkalmas-e a tanúzásra, a két nem közül az erősebb teszi nyilvánvalóvá.

13. Eset. 2. Kérdés.

2. kánon. Saját szüleik sírjába a gyermekek elhelyezhetők.

...Akiket a házasság egyesített, azokat a sír is egyesítse, mert egy testből vannak; és amit az Isten összekötött, azt ember el nem választhatja.

7. kánon. Meggondolatlanul nem szabad elhagyni a szülők temetkezési helyét.

A nagy zsinat mindenképpen úgy határozott, hogy saját önkényes döntésével, temetkezés okán senki sem mehet más templomba, hanem csak abba, amelynek ősei használata nyomán a kánonjogi rendelkezés szerint magát alávetni tartozik, hacsak ebben betegség nem akadályozná, mert más vidékre kellett távoznia bármely ügyének intézése végett,

15. kánon. A temetkezés helyéről.

... Ugyancsak megtiltandó, felsőbb utasítás alapján, hogy a templomban semmilyen temetés ne legyen, hanem csak annak előcsarnokában, oszlopcsarnokában vagy a kertjében. Magában a templomban, és az oltár közelében semmiképpen nem lehet temetkezni.

18. kánon. Ki legyen a templomban eltemetve.

A templomon belül senki más nem temethető, hanem csak püspökök, apátok, arra érdemesült plébánosok, vagy hívséges világiak.

16. eset. 1. kérdés.

68. kánon. A papságnak engedélyezett, hogy a tizedből részt engedjenek át a szerzeteseknek.

Bármit is birtokoljon a papság, az a szegényeké, és a házaik is mindenki előtt nyitva legyenek, ügyelni kell a zarándokok és idegenek fogadására, de a legfőbb gondot arra kell fordítani, hogy a tizedből és az adományokból a papok a kolostoroknak és az ispotályoknak akarataik és képességeik szerinti támogatást adjanak.

27. eset. 1. kérdés.

4. kánon. Egy nő megrontása bármilyen testi érzék útján lehetséges.

Egyetlen nő se gondolja, hogy olyan magyarázattal védekezhetne, miszerint megtekintéssel és vizsgálattal megállapítható a szüzessége. A bábák gyakran tévedhetnek, mind a kezükkel, mind a szemükkel, és ha ebben a tekintetben a szüzet romlatlannak találják azon a testrészén, ahol egy nő szűz lehet, testének más részével még vétkезhetett, amely alkalmas a megrontásra, de különben nem látható módon. Önmagában az együttválás, az ölekezés, a társalkodás és csókolózás, és két fél gyalázatos és utálatos együttválása mennyiben bizonyosság a megbecstelelésre és a bűn elkövetésére? –

5. kánon. Ugyanarról. (Kivizsgálás a bábák közreműködésével.)

Amikor a törvénytelen együttválás miatt megtörtént a bűnökért való vezeklés, és a felek egymástól kölcsönösen elzárkóztak, a szüzeket a bábák újra és alaposan vizsgálják meg; és ha szűznek találtnak, áldozás után visszatérhetnek a templomba... Ha bármelyikük esetében mégis megrontás történt stb...

29. kánon. Ha a feleség bizonyítja, hogy a saját férje övele nem vált eggyé, akkor elválasztható.

A férfi és az asszony, miután házasságot kötöttek, és később az asszony a férfiről azt mondja, hogy nem volt képes vele közösülni, majd ez rendes tárgyalással bizonyítható, akkor más férfit választhasson.

28. eset. 1. kérdés.

13. kánon. Zsidókkal közösen nem lehet étkezni, lakni, és tőlük orvosságot sem szabad elfogadni.

Azok közül senki, aki a szent rendbe tartozik, de a világiak se egyék a zsidók

kovásztalan kenyerét, velük közösen ne lakjanak, vagy betegség esetén őket ne hívják, és tőlük orvosságot se fogadjanak el, és a fürdőben sem lehetnek együtt. Ha valaki mégis így cselekednék, amennyiben a papi rend tagja, akkor leváltandó a hivatalából, ha pedig világi személy, akkor kiközösítendő.

30. eset. 1. kérdés.

7. kánon. Nem választható el a feleségétől az, aki saját fián a szükségkeresztelést elvégezte.

Mivel szükséghelyzetben a keresztelést, az egyházi jogi tekintélyek szerint, hit-hű világiak is elvégezhetik, ez szabadon gyakorolható...

5. kérdés.

7. kánon. Miért viselnek fátyolt a nők, amikor házasodnak.

... Továbbá, első lépésben a vőlegény gyűrűt ad a menyasszonynak; ez kétségtelenül azért történik, mert részint a kölcsönös bizalom jele, részint még inkább azért, mert ez a záloga a szívük egyesítésének. A gyűrűt azért húzzák a negyedik ujra, mert amint ismeretes, abból a vérenek egy ere közvetlenül a szívbe vezet.

32. eset. 7. kérdés.

25. kánon. Betegség vagy testi sérülés miatt a házasságot nem lehet felbontani.

Ha a házasságot egészséges felek kötötték, és kettőjük közül az egyik eszelőssé, örvöngővé válik, vagy bármi más miatt beteg lesz, ilyen állapot miatt a házasságukat felbontani nem lehet. Azokat is ugyanígy kell megítélni, akiket az ellenségeik megvakítottak, vagy a végtagjaikat csonkolták, vagy a barbárok kiherélték.

26. kánon. Örült férfi és örült nő házasságot nem köthetnek.

Sem örült férfiak, sem pedig örült nők, házasságot nem köthetnek, de ha ez mégis megtörtént, akkor nem lehet őket elválasztani.

III. rész

Distictio 1.

27. kánon. Nem lehet felszentelni azt a templomot, amelyben pogányt találnak eltemetve.

Azt a templomot, amelyben pogányt temettek el, nem lehet felszentelni, és abban misét sem lehet bemutatni, hanem a halottat a templomon kívülre kell helyezni, és tisztítást kell végezni.

28. kánon. A templom, amelyben hívők és hitetlenek holttesteik vannak eltemetve.

A templomot, amelyben hitetlenek holttesteit temették el, felszentelni nem lehetséges; amennyiben viszont alkalmasnak látszik a felszentelésre, az épület a holttestek eltávolítása és a falak lecsupaszítása után újra berendezhető.

(*Corpus Juris Canonici. Lugundi 1622.*)

(†)³¹

³¹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1156. A legszárazabb nyár, dögvész, halálozás.

Száraz nyárban dühöngött a dögvész. Cont. Sigeb. Éhínség után következett. Trithem. Cont. L. Schaff említést tesz egy nagy halálozásról. (*Pilgram I. rész 263. o.*)

45.

Szent Hyppolitum magyar lakói mentesülnek a tűz- és vízpróba alkalmazása alól.

Törvényszéki orvostan.

1159.

Konrád, az égiek kegyelméből Pádua püspöke.... ebben az ügyben különös figyelemmel hallgattuk meg Szent Hyppolithoz tartozó lakosaink egyhangú kérelmét... és olyan méltányosságban részesítjük őket, hogy amennyiben közülük bárkit ártalom érne, a saját kérésére jelenleg és bármikor a jövőben, bármilyen ügyben, őt megbízott képviselheti; víz- és vaspróbával végzett kivizsgálás, vagy ilyen eljárással végrehajtott bármely népitélet által, a vétkessége semmiképpen nem tisztázható. Továbbá... nem akarjuk, hogy az érvényes bizonyítás bármely más úton, hanem csakis a saját városlakó társainak tanúvallomása által történjék.

Elrendelve az Úr megtestesülésének 1159., beiktatásunknak pedig 6. évében, május 11-én.

46.

Keresztes ispotályosok Csurgón és Szentén.

Ispotályok.

1163.

Nyugtató Csurgó helység és Szenté birtok keresztes ispotályosok által megfizetett éves adójáról.

Mi, Althavisnak mondott Fr. Gibmnus, Csorgo apátja és Béla udvari káplánja,

-
- 1157. Halálozás Normandiában.
Télen is volt dögvész. Rasch. Normandiában és körülötte nagy halálozás volt. Cont. Siegb. (*Pilgram I. rész. 263. o.*)
 - 1162. Guenna tartományban dögvész és éhínség volt.
Dögvész és Éhínség Guennában. – Cont. Siegb. (*Pilgram I. rész 263. o.*)
 - 1166. Súlyos éhínség és dögvész; Itáliában is.
Éhínség és dögvész dühöngött ebben az évben, mégpedig nagyon nagy erejű dögvész. Trithem. (Itáliában nagyon nagy ereje volt Cont. M. Scoti.) *Pilgram I. rész 264. o.*)
 - 1167. Járvány Frigyes német-római császár hadseregében.
Frigyes császár hadseregében Róma alatt nagy járvány ütött ki, sok fejedelem lelte halálát. Chr. Zwetl. (*Pilgram I. rész, 264. o.*)
 - 1168. Ragályos járvány Csehországban.
Csehországot fertőző járvány ragadta hatalmába. Lupacz. (*Pilgram I. rész. 264.*)
 - 1172/73. A Duna áradása.
Amikor a jég elszabadult, Ausztriában nagy áradás következett... A Duna Krems falait is áthágta. An. Claust. – Paltram. – Chr. Austr. (*Pilgram I. rész 133. o.*)
 - 1173. Addig ismeretlen heves köhögés.
December elején elviselhetetlen és szünet nélküli köhögés terjedt el nagyon súlyosan egész Németországban és Franciaországban; fiatalok és öregek is sokat szenvedtek; sokan meghaltak. Godef. – Auct. Gembl. (*Pilgram I. rész 264. o.*)
 - 1177. Vészes lázas betegség követte az esős őszt Franciaországban.
Az esős őszen vagy utána Franciaországban vészes lázas betegség lépett fel, amely sokakat felemésztett. Auct. Gembl. (*Pilgram I, rész. 264. o.*)
 - 1079. Marhavész.
A járvány a szarvasmarhákat támadta meg. An. Bosov. – (*Pilgram, I. rész 264. o.*)

mindenkinek emlékezetébe idézzük, hogy az Úr 1163. évében Mihály – Tamás fia, a fent evezett Szenté birtokunk után nekünk megfizetett... öt márkát az Úr napjának megtartásáért, és 80 dénárt az elszállásolásért...

Kelt Csurgón, Mihály arkangyal ünnepén az Úr 1162. évében.
(*Fejér Cod. Dipl. II. köt. 168. o.*)

47.

A király azon fáradozik, hogy gondoskodjon a szegényekről, árvákról és özvegyekről.

Egészségrendészet.

1169.

Mi, Isten kegyelméből Magyarország királya... a szent római egyház főtiszteletű bíboros urának legüdvösebb buzdítására indítatván, figyelmünk felkeltésével... elrendeljük, hogy a püspökök elhunytával... ugyanoda olyan becsületes egyházfiakat fogunk beiktatni, akik nem az élvezetek, hanem a szükségletek szerinti mérsékelt ellátást fogják kapni a saját egyházi területükről; és ami ezen felül van, azt jóhiszeműen és mindenféle csalárdság nélkül a templomok és a püspöki vagy kanonoki székházak újjáépítésére, továbbá a szegények, özvegyek és árvák hűséges szolgálatára fogják fordítani stb. Elrendelve W. városában, az 1169. évben.

(*Fejér Cod. Dipl. II. köt. 180. o.*)

48.

A király megerősíti a Szent Jog monostor jogait: jóváhagyta a ruhamosók két házát.

Hévizek.

1169.

... István király a hatalmánál fogva megerősítette, hogy a (Szt. Jog) monostor senki más hatalmának, hanem csakis Magyarország királyának és az esztergomi érseknek legyen alárendelve... Boleszláv budai prépostnak meghagyta, hogy a monostor javait kutassa fel a szomszédságból és a határos területekről... Fent nevezett prépost még jegyzékbe vett családokat, amelyeket Szt. László király bocsátott a monostor rendelkezésére. Továbbá... a ruhamosók két házát stb. (Ezt a Szt. Jobb monostor leltárából Gyöngyösi György közölte ugyanannak a monostornak az iratai közül válogatva, kiegészítésként Pray György Szt. Jobbról szóló értekezésének Simon Mátyás általi kiadványának 94. és azt követő oldalain.)

(*Fejér Cod. Dipl. II. köt. 190. o.*)

49.

István király halála, betegség (?) miatt.

Kórtörténet.

1173.

III. Istvánt, a megszerzett győzelem után, a fájdalom és a megerőltetés miatt, amelyet az ütközet okozott, betegség támadta meg, és annak ereje oly mértékben elhatalmasodott, hogy a senyvedéstől testében és lelkében legyőzve, rövid idő alatt távozott ebből a világból.

(*Schwandtnert, I. köt. II-VIII. rész. Réwai Péter, Cent. II. 625. o.*)

50.

IV. István király a halála előtt elméjében megháborodott (?)

Körleírás.

1173.

IV. István, aki önhittségében... Magyarországnak szükségtelen és szerencsétlen háborút indított, amikor Zemplén várában húzta meg magát, lelkiismeretétől felzaklatva elhalálozott.

(Schwandtner; I. köt. II-VIII. rész. Réwai Péter; Cent. II. 624. o.)

51.

Alamizsna gyűjtése a jeruzsálemi ispotály betegeinek javára: Alba Regia ispotályosai.

Ispotályok.

1179.

Isten kegyelméből V. testvér, a jeruzsálemi ispotályos ház alázatos vezetője, Krisztus szegényeinek gyámolítója, és ennek a háznak a kanonoki testülete, minden Krisztusban hívő embert... bőszéges adományozásra kérünk ennek a betegeknek és zarándokoknak Jeruzsálem városában létesített ispotályos háznak a részére... megígérjük összesen ezer, mindennapi szentmise bemutatását; ugyanis tizenégyezer pap teljesít szolgálatot szerte a világban, a templomokban és ezen felül százharminc rendházban³² Kelt *Cararium*-ban, Rogerius nagymester keze által, a rend valamennyi testvérének egységében, Pünkösöd nyolcadán.

(Fejér; Cod. dipl. II. köt. 196. o.)

52.

Éhínség, marhavész és dögvész az egész világon.

Krónika, marhavész, járványok.

1187.

1) 1186-ban hercegünk Lipót stb.

A következő évben, Bécsben és az egész tartományban mindenből hiány keletkezett, és ezzel együtt állatvész is volt, és dögvész az emberek között.

(Fuhrman. I. rész, 2. könyve 8. feje. 445. o.)

2) Éhínség és dögvész szállt Ausztriára. Chr. Mellic. Ezáltal az ország néhány ezer embert és ugyanannyi állatot veszített. Chr. Lunael. Sőt, a dögvész az egész világot elárasztotta. Lupacz.

(Pilgram, I. rész, 264. o.)

(†)³³

³² Szt. János ispotályosainak rendje itt Magyarországon is virágzott, nevezetesen Székesfehérváron már 1138. körül. (Fejér; Cod. dipl. II. köt. 197. o.) – a szerző –

³³ (†) A rendkívüli események időrendjének folytatása:

1189. Forró nyár után dögvész és marhavész következett.

Ennek az évnek a forró nyarán nagy járvány keletkezett az emberek és az állatok között. Godefr. (Pilgram I. rész 264. o.)

1190. Meleg, száraz tél pusztította az embereket.

A meleg száraz tél végtelenül sok embert ragadott magával. Godefr. (Pilgram I. rész 264. o.)

1191. Az éhínség és a dögvész együtt támadott.

Ismét társult az éhínség a dögvésszel. Lupacz. (Pilgram, I. rész 264. o.)

53.

A folyamatos esőzések elpusztították a termést és a szőlőtőkét, éhínséget és a Duna áradását okozták, következményes dögvésszel együtt.

Időjárás és járványok.

1193.

Időközben az történt, hogy ebben a jelenlegi 1193. évben, nálunk Bécsben... kétszer is olyan mértékben áradt meg a Duna és más patakok illetve vízfolyások, hogy a legtöbb lakóhelyet elárasztották, a mezők víz alá kerültek, az emberek és állatok is nyomorult módon fulladtak meg. Majd a folyamatos esőzések miatt a szántóföldi termények és a szőlőtőkék is elpusztultak, nagy hiány jelentkezett állati takarmányból és élelmiszerekből, és a dögvész is megjelent, ami az általános romlást még inkább megterhelte.

(*Fuhrmann I. rész, 2. könyv, 8. fejezet, 451-452. o.*)

2) 1192-93. A Duna kétszer is kiöntött és nagy károkat okozott. Bécs is megsínylette. – Az előző évben Ausztriát erősen sújtották az áradások, és a dögvész is kínozta. Chr. Aust. Claust. – Paltram. – Fischer. – Chr. Mellic.

(*Pilgram, I. rész, 140, 264. o.*)

54.

Éhínség, jégverés, villámlás, varjak.

Krónika, időjárás, állatvilág.

1194.

Ebben az 1194.-ik esztendőben, itt (Bécsben) és egész Németországban is nagy éhínség volt. Ez egyenesen következik abból, hogy az előző évben, különösen itt az áradások minden terményt elpusztítottak, és ebben az évben Lycosthenes (*De prodig. et ostent. ad annum 1194.*) beszámolója szerint máshol, és Németországon kívül is ilyen szörnyű volt az időjárás, és ilyent az akkori emberek még nem éltek meg. Egyes helyeken olyan jégverés volt, hogy a tyúktojás nagyságú jégdarabok a fákon és a mezőkön mindent elpusztítottak. A villámok és a mennydörgés számos helységet hamuvá égetett, és egyes helyeken az emberek varjak hatalmas tömegét látták az egyik helyről a másikra repülni stb.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 8. fejezet 454-455. o.*)

(*Pilgram, I. rész, 199. o.*)

1192. Gyulladáso és négy napos láz követte a nyár átfordulását a hideg augusztusba. A nagy hőségre augusztusban hirtelen hideg következett, amelyből rendkívül sok forró és négy napos láz keletkezett. Godefr. (*Pilgram I. rész 264. o.*)

IMRE KIRÁLY URALKODÁSA

1196–1204

55.

Nagyon súlyos éhínség. Heveny láz. Farkasok sokasága.
Krónika, kórleírás, állatvilág. 1196.

1) Soha nem látott hiány mindenből és nagy éhínség. Goderf. Ez nagyon megnehezítette a keresztes hadjáratot. Fast. Compil. – A szükséghelyzet egész Franciaországra és Németországra is kiterjedt; minden tízszer többbe került, mint szokásosan; sokan kénytelenek voltak kivándorolni; sokan soha sem próbált gyökereket ettek, és a bűzlő állatok húsát. Az éhség, és az éhségtől feldühödött farkasok sok embert elpusztítottak; a termés rendkívül rossz volt. Auct. Gembl.

Megjegyzés: Az éhező keresztesek sokasága magyarországi vonulásuk során itt nem ugyanilyen gondokat okoztak?

(*Pilgram I. rész 233.*)

2) Különösen sok fiatalembert ragadott el az izzadákos láz Franciaországban. Auct. Gembl.

(*Pilgram I. rész 264.*)

56.

Szent forrás a Bothian birtokon.
(királyi oklevél)

Vízügyek. 1198.

Imre, Magyarország királya a Szt. Gotthárd monostornak ellátmány címén jutattott minden adományát megerősítette... a Bothian nevű majorságot... Ugyanebben a majorságban... Hencho ispán egy szőlőskertet adott át... Ugyanez az ispán átengedett egy szent forrást és kápolnát, szőlőskerttel együtt... Ugyanazon szent forrás körül, az új erődítmény területén a szerzetesek ugyanott szőlőskertet birtokoltak, stb.

(*Fejér, Cod. dipl. II. köt. 327. o.*)

57.

Felmentve a Szentszék előtti megjelenéstől: gyengélkedők, öregek és betegek.
(pápai leirat)

Egészségrendészet. 1198.

A Csanád-megyei püspök úrnak... Támogatjuk jogos folyamodványodat, hogy az egyházmegyei szabály szerint hozzád tartozó gyengélkedőknek, időseknek és betegeknek, akik... a kánonjog alapján halasztott megítélés alá esnek, az egyházi szabályok szerint megadhatod a feloldozás kegyelmét; azonban miután a betegek felépültek és egészségesek lettek, kötelesek lesznek a Szentszék elé járulni stb.

Kiadva Lateránban, december 16-án.

(*Fejér, Cod. dipl. II. köt. 341. o.*)

58.

A Szt. István monostor átadása Kew-ben a Szt. Benedekrendi atyáknak, felújítva menedék- és szegényházi használatra.

(pápai leirat)

Ispotályok.

1198.

A kalocsai érsek úrnak. Tudomásunkra jutott, amint arról már értesültél, hogy a dicsőséges emlékezetű Béla herceg az érsekséged területén, saját tulajdonú földjén, amelyet Caet (Keu) névvel illetnek, egykor István protomártír tiszteletére monostort építtetett, majd olyan nagy birtokokkal és jövedelmekkel látta el, hogy abban, kellő fenntartásukat biztosítva, boldog Benedek rendtartása szerint 30 szerzetes szolgálta az Urat. Ebbe a monostorba betérő vendégek és szegények a szükségleteik szerinti ellátásban részesültek stb. Kelt Rómában.

(*Fejér, Cod. dipl. II. köt. 336. o.*)

59.

A legsúlyosabb halálozás az emberek között.

Járványok.

1202.

Hatalmas halálozás szállt alá az emberekre. Trithem.
(*Pilgram I. rész 264.*)

60.

A szerzetesek temetői Boszniában az imaház mellett legyenek.

(hitvallás)

Egészségrendészet.

1203.

Az örökkévaló Isten, mindennek teremtője és az emberiség megváltója nevében, az ő megtestesülésének 1203. évében... Mi, mindazon emberek előjárója, akik... Bosna területén tevékenykedünk... ígéretet teszünk Isten színe előtt... hogy azok a temetkezési helyek, amelyekben a testvéreket eltemetjük, az imaház mellett lesznek³⁴

Kiadva Bosna mellett, a folyónál, azon a helyen, melyet Bolino Poili-nek neveznek, április 8-án.

(*Fejér, Cod. dipl. II. köt. 405. o.*)

61.

A Dunajec menti németek jogosultak a büntető bíráskodásra, fővesztés és végtagszonkolás kivételével.

(fejedelmi kiváltságlevél)

Törvényszéki orvostan és vízügyek.

1204.

... Mi, Henrik, Isten kegyelméből Krakkónak és Sziléziának is fejedelme, közhírré tesszük, ... hogy engedvén Teodor, krakkói palotai ispán folyamodványá-

³⁴ Nemdebár – ez ellenkezik a mai egészségrendészeti elvekkel. – a szerző –

nak; szabadságjogokat adunk magunknak a németeknek, akik a következő folyók körüli erdőben helyezkednek el: Osztrovno, Dunajec, Fekete-Dunajec, Rogoznik, Lipietnicha, Slona, Zatajnicha, Nedelska, Stradomia;... ily módon azokból az egyezségekből és feltételekből részesülnek, amelyeket az erdőkben lakó sziléziai németek élveznek... Tehát ugyanazok az erdőlakó emberek senki másnál, csak a saját uruk és annak falusi bírója színe előtt, a német jog szerint kötelesek minden ügyben pereskedni, a fejedelmi jogok kivételével, nevezetesen fővesztés és végtagok csonkolása tekintetében, ezeket ugyanis fenntartjuk magunknak és valamennyi utódunknak...

Kiadva Danzow-ban, Urunk megtestesülésének 1204. évében.
(*Fejér, Cod. dipl. II. köt. 454. o.*)

II. ANDRÁS KIRÁLY URALKODÁSA 1205–1235

62.

Liben-ben vámmentesség a szerzeteseknek azokra az élelmiszerekre, amelyeket a szegényeknek adnak.

(királyi kiváltságlevél)

Ispotályok.

1208.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből, Magyarország stb. örökös királya... Mi... hűséges Phocon, Moson-vármegyei ispánunk, Chepanus bács-vármegyei ispánunk kívánságára, és a jó emlékezetű Maurus ispán fia István által, valamint azoknak a fekete rendi szerzetesek vezetőjének rendháza által, amelyet Liben birtokon Szt. Jakab apostol tiszteletére építettek, jóságos egyetértéssel előterjesztve megállapodtak;... királyi hatalmunknál fogva megerősítjük... engedélyezzük... hogy a bort és az ételmet, amelyet a fentiekben nevezett rendházban élők létfenntartására, és a szegények mindennapi ellátására használnak, és amelyet Győr városából ide szállítanak, azokból a Rába hídján adóként... semmit nem kell leadniuk... Kelt Róbert fehérvári prépost és királyi udvari kancellár keze által, az Úr megtestesülésének 1208. évében.
(*Fejér, Cod. Dipl. III. köt. I. könyv 59–65.*)

.....

63.

Bőséges havazás, fagy, a Duna áradása és holdfogyatkozás.

Időjárás és krónika.

1210 és 1211.

1) 1210-ben itt (Bécsben) nagyon sok hó esett. A rémisztően nagy áradás miatt június 20-án vasárnap délben sok ember a vízbe fulladt. Mivel aratás idején, au-

gusztus 9-én ismét nagy esőzés kezdődött, és folyamatosan 7 napon át tartott, olyan magasra emelkedett a patakok, és különösen a Duna vize, hogy minden mezőt, rétet és legelőt elárasztott, és a víz az összes terményt a takarmánnyal együtt részben elmosta, részben elrothasztotta.

A következő évben... itt ismét olyan nagy havazás volt, amilyent még soha, senki sem látott. Ezért az történt, hogy a maró hideg és szél miatt sokan megfagytak vagy a hóban odavesztek. Mindezek után 22-én nagy holdfogyatkozás volt, amely fél éjszakán át tartott.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 11. fejezet 482, 483. o.*)

2) Súlyos esőzés és áradás volt, amely sok embert vízbe fojtott. A Duna vize két könyökkel megemelkedett, és amit a víz a mezőkön nem mosott el, az később megrothadt. Bécsben nagy áradás volt.

Senki nem emlékezett olyan gyakori havazásra, amelyet valaha is láttak volna, mint amilyen ebben az évben volt, és amely sok embert maga alá temetett. Bécs környékét hatalmas hótömeg borította. Chr. Mellic. – Fischer.

(*Pilgram, I. rész 140. o.*)

64.

Keresztesek ispotályának alapítása Borsában.

(királyi alapítás)

Ispotályok.

1211.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország stb. örökös királya... Szűz Mária ispotály kereszteseknek, amely egykor Jeruzsálemben állt, de az elkövetett vétségek miatt Acron-ba került, jótekonyság által indítva hozzájárulunk, hogy bizonyos Borza nevű, jóllehet művelés alatt nem álló és lakatlan helyet, az erdőkön túl a kunok irányában, békésen használatba vegyék, és örökösen szabadon birtokolják. ...Kelt Thoma mester, királyi udvari kancellár és veszprémi prépost keze által, az Úr megtestesülésének 1211. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. III. köt I. könyv. 106.o.*)

65.

A tüzesvas-próba szertartásának példája az igazság kiderítésére.

Törvényszéki orvostan.

1211.

Mivel a korábban megtörtént dolgok az idő múlásának következtében kiesnek az emberek emlékezetéből; az a legszebb szokás alakult ki, hogy az írásbeliség ereje által ezek az élő emlékezetben maradjanak. Szavak a dicsőségesen uralkodó András király, III. Béla király fia kegyelméből, az Úr megtestesülésének 1211. évében. Boldog Márton Uros nevű apátja, abban az időben Gatk nevű kamarai gróffal perre ment, miszerint a tíz ekealja Salaföldje, az erdővel együtt, amely Vag szigeten fekszik, jogtalanul tartoznék boldog Márton egyházához, mert elbirtokolta jogtalanul tartana igényt arra. Ezzel szemben az apát arra hivatkozott, hogy azt magától a királytól kapta, és így az a legkevésbé a fent nevezett egyház joghatósá-

ga alá tartozna. Miután az apát a fentemlített ügy érdekében állhatatosan könyörgött a király irgalmáért, mindkettőjük, nevezetesen az apát és a fentnevezett kamarai gróf ügyét Bertold, választott kalocsai érsek, királyunk sürgetésére fogadta be tárgyalásra. Mindkettőjük ügyét megtárgyalva, hogy kiderüljön az igazság, részükre a nevezett apátság emberét Budán, Both nevű bácsi kanonok, vizsgálobiztos eljárásában, tüzesvas-próbára kirendelte. Megérkezvén erre a helyre, és mindent az egyházi szertartás szerint intézve, boldog Péter, az apostolok fejedelméhez illően, hogy boldog Márton igazsága bizonyítást nyerjen, a nevezett egyház embe-
re a vörös vas minden bűnhődésétől és égésétől a legnagyobb mértékben mentes maradt. Ezen eseménynek tanúi voltak, Jakab, a budai egyház prépostja, Pál kántor, János örkanonok, Mózes káptalani dékán, Leo, Teka és Gervasius papok, és további kanonokok ugyanerről a helyről.

(*Fejér, Cod. Dipl. III. köt. I. könyv, 105. o.*)

66.

Az (ó)budai egyházközség határa a melegvizes forrásoknál (ma Budán a Császárfürdő).

(királyi oklevél)

Vízügyek.

1212.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország, stb. örökös királya... A budai egyházközség területét a következő határok veszik körül: az első határ (Ó)Buda és a melegvizes források (most császári fürdők) között van, azaz a kerek kő (ahol most nagyjából az Újlaki templom van) a földben eltakarva. ... Kelt Tamás mester, királyi udvari kancellár és nagyszebeni prépost keze által. Az Úr megtestesülésének 1212. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. III. köt. I. könyv, 118. o.*)

67.

Éhínség Magyarországon.

Krónika.

1217.

Nagy éhínség... Bajorországban, Ausztriában, Morvaországban és Magyarországon. Chr. Weichst.

(*Pilgram, I. rész 233. o.*)

68.

A jeruzsálemi ispotályosok dicsérő magasztalása: a betegek gondozásáról.

Ispotályok.

1217.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. Ámen. András, Isten kegyelméből Magyarország, stb. örökös királya... A jeruzsálemi ispotályosok legszentebb házát az emberek a legrégebb időktől kezdve a világ minden táján a jótékonyság és őszinte elhivatottság iránti odaadása okán pártfogolják. ...midőn az

isteni kiengesztelés reményében csatlakoztunk a Szentföld felszabadításához, az említett házról a világ összes országára vonatkozó jó nevének és érintetlen hírének terjedése révén értesültünk, és ott helyben a magas hegyről mind Guarino atya, a szent ház tisztelendő mestere, mind a szerzetes testvérek által tiszteletteljes fogadtatásban részesültünk, és hittel fordultunk a látottak felé. Következésképpen ottani tartózkodásunk idején ügyeltünk arra, hogy minden egyes napon a szegények megszámlálhatatlan tömege bőséges adományokkal legyen ellátva, továbbá akiket a betegség megtámadott, azoknak puha ággyal és bőséges étellel kedveskedjenek, és a holtak testét, a Krisztusban kötelező tartozások lerovása után a nevezett ház szerzetesei illő tisztelettel temessék el³⁵ Kiadva Huguerinus mester, királyi kancellár keze által, az Úr megtestesülésének 1217. évében.

69.

Nádasdon a temetőt előbb a püspök adja át felszentelve, mivel másként ugyanott érvényes temetés nem végezhető.

Egészségrendészet.

1218.

Mi, Tamás, isteni könyörületességből Esztergom érseke, és ugyanezen terület örökös ispánja, tudatjuk, hogy... engedélyezzük Lucachius fia, Moth-nak, Hont vármegyei nemesnek, hogy Nádosd nevű saját birtokán a Szt. István protomártír tiszteletére kápolnát létesítsen, és részére az egyházközségi templom távoli fekvése miatt ugyanott engedélyt adunk a temetkezésre. Feltételként azonban nevezett kápolna papja évente egyszer köteles tiszteletét tenni az egyházközségi templomban, és a fennhatósága alá tartozó temetőt felszenteltetni tartozik Miáltalunk vagy felhatalmazott püspökünk által, mivel temetés másként ott nem végezhető... Kelt, Tapolcsányban, Szt. István protomártír holttestének feltalálása ünnepén, az Úr 1218. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. V/I. köt. 296. o.*)

70.

Lipót ausztriai herceg, büntető törvénykönyvét Magyarország rövidesen befogadja és használatba veszi: a sebzések fajtái.

Törvényszéki orvostan.

1221.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. Isten kegyelméből Ausztria és Stájerország hercege, üdvözetünket küldjük az összes, Krisztusban hívő embernek, mind a jelenvalóknak, mind az eljövendőknak az örökkévaló Úrban. A fejedelmeknek és nem kevésbé alattvalóik dicsősége szélesebben és fényesebben ragyog a béke által, ha szelídségük hírneve és oltalmuk szorgossága az utókorra is átsugárzik. A fejedelmek üdvösséget érdemelnek az Úrtól, ha az általuk vezetett embereket jó és tisztességes szokásrenddel és intézményekkel olyan kielégésektől tartják vissza, amelyek nemcsak a testet, hanem a lelket is kárhozatba taszítják, és a törvény szigorával őket az igazság útjára, a jóság felé terelik és arra,

³⁵ Ilyen jótétemények történtek a magyarok részéről a szent küldetésben! – a szerző –

hogy felebarátjaik hasznára váljanak. Ennél fogva, bécsi polgáraink odaadását és szeretettől teljes folyamodványát jámbor lelkülettel megfontolván, hűséges szolgálóink tanácsára és intésére, mind polgárainknak, mind utódjaiknak tartós jogokat állapítottunk meg, amellyel részükre békét és nyugalmat kegyeskedtünk biztosítani. Elrendeljük tehát, hogy akinek a városfalon és várárkon belül ötven talentuma van és bárkit megölne, az ne igényeljen önmagának semmilyen kezességet, hanem azt a város bírása háromszori határozattal vagy helyettük eggyel azonnal megidézi. Amennyiben az idézett megjelenik, és önmaga vétlenségét az ilyen váddal szemben előterjesztette, azonnal tisztázza magát, hogy helyreálljon a béke. Ha a vallomás az emberölést beismeri, de az elkövetés az erőszak elhárítására, azaz *notwernde* irányult, akkor a *notwer* tüzesvas próbával bizonyítandó. Ha kiállta a próbát, felmentés következik a tett és az ítélet alól. Ha nem állta ki, szabadságában áll ugyanazon a napon és a rá következő éjjelen arra menekülni, amerre csak akar, miután a bíróságon kívülnek nyilvánította. Ha a türelmi idő után elkapják, ítélkezzenek felette. Így tehát a polgárok békéjét úgy biztosítottuk, hogy a test megvédése, azaz *notwer* holttest esetében tüzesvas próbával történik, de ha valaki csak sebeket szenvedett el, akkor a bíróságot kijelölése alapján, a döntést húsz, tiszteletbeli személy hozza. Amennyiben az emberölés elkövetőjét cselekménye közben, azaz *in der hanthafft* véres karddal tetten érik, és a bíróságot meggyőződik arról, hét tiszteletreméltó és hiteltérdemlő férfi által, miszerint az emberölés elkövetése nem az erőt erővel szembesítve, tehát *notwerende* történt, akkor a büntetés fővesztés lesz. Ha az emberölés elkövetője három szabályszerű idézés ellenére sem jelent meg, akkor a bíróságon kívülnek nyilvánítja. Javainak két része a feleségének és szabadosainak fog jutni, egy része a bíróságot tulajdonába megy át. Feleség és szabadosok hiányában, még törvényen kívülnek nyilvánítása előtt, a javai felett senki sem rendelkezik, így a javainak két részét egy évre és egy napra vissza kell tartani. Amennyiben ezen határidőn belül bárki is megjelenne, akinek követelése volna, azt teljesíteni kell; ilyen esetben viszont köteles bizonyítani, hogy az áldozatnak tartozása volt vele szemben. Bármilyen, ami megmaradna a tartozások rendezése után, azt az elhalt lelki üdvére kell fordítani. Amikor az emberölés elkövetőjének a falakon belül nincs ötven talentuma, vagy ennek megfelelő értéket nem tudna bemutatni, és mégis önmagáért képes volna kezest állítani, az úgy kezeskedjék mellette, hogy saját személye kerülhet veszélybe és kárhozatba. Ha nem tudna kezest állítani, a bíróságot tartóztassa le és tartsa fogva, amíg ítékezés majd ítélethirdetés történik. Az elkövető bárhogyan is adja elő a történeteket, ha tagadni nem tudja, rövid úton fővesztésre ítéltessék. Továbbá, ha az emberölés vádlottját tárgyalásra idézik, de nem jelenik meg, és emiatt jogvesztetté vált vagy ezután válik azzá, időközben veszítse el rendelkezési jogát saját ingó és ingatlan tulajdona felett. Feleségével és gyermekeivel viszont rendelkezhet, de a dolgait a város bírása három arra megfelelő férfi tanúskodása mellett a kincstárunkba fogja áthelyezni. Ha adóssága keletkezett, mielőtt a gaztettet elkövette, a tartozást ki kell egyenlíteni, ha annak fennállását a hitelező tanúvallomással bizonyítja. Ami ezek után a javakból megmaradt, annak két része jut a feleségre és a gyermekekre, egy rész pedig a bíróságot lesz. Ha bárki is olyan mértékben sérült volna, hogy a tárgyaláson nem

képes megjelenni, és bizonytalan a túlélése, ha az elkövető megérkezik a tárgyalásra, a bíró vesse őt fogságba, amíg kiderül, hogy a sérült életben marad-e vagy sem. Sebeket ejtők esetében, ha valaki bármely polgárnak a kezét vagy a lábát megcsönkította, a szemét kiszúrta, az orrát levágta, vagy valamely nemes szervén sérülést okozott, adjon a bírónak tíz talentumot, és ugyanennyit a sérülést elszenvedőnek is. Ha azonban annak, aki a kárt okozta, nincs pénze, a jog szerint ugyanarra ítéltessék, nevezetesen szemet szemért, kezét kézért, és ugyanígy a többi testrész esetében is. Ha mentesíteni akarja magát a vád alól, akkor bizonyítsa az ártatlanságát a békekés helyreállítása érdekében. Ha az ilyen személy önként jön, akkor is el akarjuk ítélni. Amikor valaki úgy sebesít meg bárkit is, hogy a végtagjaiban fogyatékos, ahogyan mondják *lem* lesz, a bírónak 5 talentumot adjon, vagy azonos büntetést szenvedjen el. Ha ez egy tekintélyes és tiszteletre méltóbb ember esetében történik, az ítéletünk akkor sem fog elmaradni. Amikor valaki bárkit is véletlenül megvakított, büntetés céljából azt is bíróság elé kell állítani. Továbbá, ha valaki másnak az ujját levágja, vagy olyan sebet ejt, amely miatt végtagjaiban fogyatékos, ahogyan mondják, *liedeshert* lesz, a bírónak 3 talentumot adjon, annak, pedig aki a kárt elszenvedte 3 talentum jusson. Ha a tettesnek nincs pénze, azonos sérüléssel büntessék, vagy tisztázza magát, hogy békekésget teremthesünk. Az ilyen személy a Mi kegyelmünkben is részesülhet. Aki másnak olyan sebet okozott, hogy abból felgyógyult, vagyis egyszerű seb keletkezett: a bírónak két talentumot adjon, a sebesültnek pedig szintén kettőt. Ha nem volna pénze, nyírják kopaszra, és lecsupaszítva korbácsolják meg a bíró színe előtt, de nem ott, ahol a tolvajokat szokták, vagy mentsék fel, hogy a békekés helyreálljon. Amikor bárkit megidézve azzal vádolnak, hogy mást megsebesített, de a nemesebb testrészek sérülése nélkül, tehát egyszerű sebet ejtett, ő pedig azt terjeszti elő, hogy önvédelemből cselekedett, és önmagát öt tanúval tisztázza, a bíró által megnevezett 20, esküvel kötelezett személy közbejöttével tisztázza magát a másodlagos rágalom alól. Ha nem tisztázta magát, a bírótól igazságos büntetést kapjon. Amikor valaki félhomályban vagy éjjel sérült meg, azt, akiről gyanítható, hogy a sérülést okozta, és nincsenek elegendő javai a jóvátételhez, vagy kezesei sincsenek, a bíró tartsa fogva, amíg a javakat előteremti, és reggel a sérült a gyanúsítottakat idézze a bíró elé, arra a hamis vád elleni esküre, amelyet előzőleg maga a vádló is teljesített. Amennyiben a sérült az elszenvedett sebek miatt a bíró előtt megjelenni nem tudna, a bíró üzenetével két arra alkalmas személy jelenjen meg nála, és magától a sérült állapotban lévő személytől vegyék át annak hamis vád elleni esküjét. Ennek megfelelően tehát azt akarjuk, hogy *vorait*-nak nevezett esküt senkitől nem lehet elfogadni, hacsak az illető második esküt nem tenne. Továbbá ilyen *vorait* a tárgyalótermen kívül nem tehető, hanem csak azon belül, kivéve, ha a fentiekben mondottak szerint, a sérült nagyon legyengült volna. Amikor a vádlott, aki fölött ilyen esküt tettek, tisztázni akarja magát, tíz férfit nevezzen meg az ő foglalkozásából, és további tíz tisztességes embert, hogy valamennyiük közül négyet kiválasszon, hogy őt magát az ötödik tisztázza. Ha kinevezettek nem volnának, az ítélettel tisztázza magát, és váljék szabaddá. Amennyiben a vádlott azt mondja, hogy amikor a bűncselekmény megtörtént, amellyel vádolják, akkor ő bármely más he-

lyen tartózkodott, és ezt három igaz és tisztességes emberrel igazolja, akik ezt állítják, akkor felmentésben részesüljön. Elrendeljük, hogy ha bárki más jó embernek, *der nicht ein ahpaer ist*, bunkósbotlással sérülést okoz, a bírónak 2 talentumot adjon, és a sértettnek is 2 talentumot, hogy így mentesüljön a vád alól, és létrejöjjön a békesség. Ha ez tisztesebb személlyel fordulna elő, akkor sincs menekülés az ítéletünk elől. Akinek a falakon belül 30 talentuma van, és bunkósbotlással szenved sérülést, a sérülés okozója a bírónak 5, a sértettnek 5 talentumot adjon, és ezután részesüljön kegyelmünkből. Ha azonban bárki egy másik tisztességtelen személyt, vagy kóborlót, illetve felcicomázott bohócot megverne, aki a verésre saját maga adott okot a szavai vagy más fegyelmezetlenség által, és ez így bizonyítható, akkor az illető semmit nem ad a bírónak, és a sértettnek sem. Ha valaki bármely vendégfogadást (*wirt*), aki ugyan nem a tiszteletreméltóbb és vagyonosabb emberek közül való, arcul csapna, a bírónak 5 talentumot adjon, és a sértettnek is 5 talentumot. Amikor ez megtörtént, a Mi kegyelmünket is elnyeri. Ha azonban az arculcsapást egy szerviens vagy kevésbé rangos személy szenvedte el, a bírónak 60 dénárt, és a sértettnek is 60 dénárt kell fizetni. Amennyiben az arculcsapás elkövetője bizonyítja, hogy a sértett azt bármely fegyelmezetlensége okán megérdemelte, és megengedve, hogy a sértett kevésbé becsületes ember, a bíró 1 talentumot kapjon, a sértett pedig semmit. Szerviens vagy a legkevesbé sem rangos személy esetében, a bírónak 60 dénárt kell adni, a sértettnek pedig semmit. Ha igazolódik, hogy aki az arculcsapást kapta, lobbanékonyan mutatkozott, és az őt arculcsapó bizonyítja, hogy őt kézzel megütötték, őt semmi másért, hanem csak egyszerű arculcsapás miatt kell elítélni. Ha azonban valaki a saját szolgáját vagy szolgálólányát ok nélkül úgy megütötte, hogy abból vérzés keletkezett, a bíró előtt ennek megfelelően feleljen. Amikor bárki, bármely okból ítélethirdetésre érkezett, majd innen távozva a felperesnek illendő elégtételt akar szolgáltatni, aki azt visszautasítja, akkor felmentésben kell részesíteni. Ha valaki ugyanabban az ügyben a második tárgyalásig *in aueracht* kitartott, az ügy nem zárható le a felperes jóváhagyása és akarata nélkül. Ha a polgárok közül bárkit azzal vádolnak, hogy tudván tiltott személyt fogadott a házába, esküvel tisztázza magát, és szabad lesz. Ellenkező esetben a bírónak adjon 10 talentumot. Ha pénze nem volna, vágják le a kezét. Amennyiben a 10 talentum megfizetése után ugyanezt a személyt befogadja, és a bíró ezt hét szomszédja révén rábizonyítja, az ügy és az illető személy is a Mi joghatóságunk alá fog kerülni. Itt saját esküjével tisztázhatja magát. Továbbá, ha valaki mást bármilyen okból, akár sérülést okozva megtámadott, és a sértett fél ez után a törvényszék színe előtt magának kellő elégtételt és ítéletet akar szerezni, de a másik fél távol marad a jogsértés tárgyalásától, a bíró olyan végzést hozzon, hogy 14 napon át három alkalommal két vagy több tanút meghallgasson. Ha ez a lehetőség az adott határidőn belül nem talál fogadtatásra, a bíró zárja le az ügyet, és a jogsértés a Mi joghatóságunk alá fog tartozni, 30 talentum értékben. Ha az elkövetőnek pénze nem volna, legyen számkivetett, és ha így elfogják, vágják le a kezét. Elrendeljük azt is, hogy amennyiben valaki egy szűzzel vagy tisztességes asszonnyal szemben erőt alkalmazott vagy megerőszakolta, és az áldozat a vádat 13 napon belül két hitelt érdemlő férfival igazolta, a vádlott tüzesvas próbával tiszt-

tázhajta magát. Ha ilyen tisztázás nem történt, és az elkövetőt az ítélethozatal után menekülés közben elkapják, fővesztés legyen a büntetése. Ha azonban az érintett asszony, jóllehet erre lehetősége lett volna, 14 napon belül panaszt nem tett, a továbbiakban erre nem lesz lehetősége. Ha bármely tisztességtelen asszony vele szembeni erőszakra hivatkoznék, a panaszát nem kell meghallgatni. Azt akarjuk továbbá, hogy a saját háza bármely polgárnak a védelmét szolgálja, így otthona legyen a vele együtt lakóknak, és bármely oda betérőnek vagy menekülőnek. Senki ne hatoljon be más házába, vagy a városban másokat ne támadjon meg ijjal vagy lándzsával. Ha mégis megtenné, és saját háza van, az a Mi tulajdonunkba fog kerülni, vagy megváltja tőlünk 30 talentumért. Ha háza nem volna, akkor vágják le a kezét, vagy ezt a büntetést váltsa meg 10 talentummal. Továbbá, ha bárkinek a házat támadás éri, minden rendelkezésére álló módon védekezhet, íj és hajító gép kivételével. Ha nem így cselekednék, Minékünk tartozik 10 talentumot fizetni. Bárki azonban ezt merészelte, vagyis alkalom adtán megtámadta a házat, amit *heimsuchung*-nak neveznek, ha a háznak az ura ezért vele szemben panaszt tesz, esküvel kötelezze el magát arra, hogy felelősségre vonhassák. Lehetősége nyílik arra, hogy arra alkalmas öt férfival bizonyítsa az ártatlanságát. Ha tisztázta magát, engedjék szabadon. Ellenkező esetben a bírónak adjon két talentumot, a háziúrnak pedig, akinek a házat megtámadta, két talentumot. Ha az adott házban bárkit is megsebesített, a bírónak adjon három talentumot, a vendéglátónak is hármat, a megsebesítettnek pedig kettőt. Ha pénze nem volna, akkor vágják le a kezét. Ha bárki is, nem adódó alkalommal, hanem előre megfontoltan, néhány társát magához véve támadta meg a házat, bíránknak az eljárásért a fenti összeget fizesse, és ez után hirdettessék ki a Mi ítéletünket. Továbbá elrendeljük, hogy a bíró senkit sem ítélt el, csak akkor, ha jelen van a feljelentő is, vagy ha a bíró olyan tanúkkal, akik neki nem alárendelt férfiak, kizárni tudja, hogy az adott ügyben hozzá bárki részéről már korábban feljelentés érkezett volna. A továbbiakban, ha bárki feljelentést tenne egy másik emberrel szemben, és a feljelentett később azt a látszatot akarja kelteni, hogy vele nem kötött *halsune*-nek nevezett titkolt egyezséget, a bíró kényszerítse a feljelentőt az eljárás folytatására. Ha ezt nem akarná, azt a *wandel* büntetést kell megfizetnie, amelyre a vádlott lett volna kötelezve. Az is akarjuk, hogy ha bárki is betér a városba, védelmet élvezzen az ellenségeivel szemben, ha azok elfogni vagy megölni akarnák őt a városon belül. A polgárok, amikor megszabadították az ellenségeitől, a bíró előtt ő nem felelhet azért, hogy őt megvédve a tettegessé váló ellenségeinek ezek a polgárok sérülést okoztak, ami jellemzően előfordulhat egy ilyen összetűzés alkalmával. Továbbá, ha valaki betér a városba, hogy polgárjogot szerezzen, a polgárok védelmezzék őt, egészen a Mi megjelenésünkig. Ha a városban bármely okból verekedés vagy veszekedés tört ki és bárkit, ami előfordulhat, aki fegyverrel vagy anélkül odasietett, azzal vádolnak, hogy ezt a beavatkozás szándékával tette, ő viszont azt állítja, hogy a veszekedést csillapítani és békességet teremteni érkezett, majd ezt esküjével megerősítette, mentesüljön a felperestől és a bírótól, de ha kiderül, hogy másokkal verekedett, akkor az esküjét nem lehet elfogadni. Ha bármely polgárt azzal vádolnak, hogy vendégével, barátjával vagy bárkivel szemben a családjából, házából vagy bárki

más házából rontást követett el, ha saját esküjével kimutatja a büntelenségét, mentesüljön az eljárás alól. Ellenkező esetben adjon a bírónak három talentumot. Ha bárki azt mondja a másiknak, hogy parázna nő fia, fizessen a bírónak 60 dénárt. Ha tiszteletre méltó személy volt, adjon a bírónak két talentumot. Amennyiben pénze nem volna, botozzák és ostorozzák meg, de nem ott ahol a tolvajokat. Aki viszont ilyen személy volt, azt akarjuk, hogy a Mi ítéletünkkel is szembesüljön. Ha valakit elítéltek hét tisztességes és szavahihető férfi által, hogy hamis esküt tett, vágják ki a nyelvét, vagy azt váltsa meg 10 talentummal; és akinek a hamisságával kárt okozott, annak térítse meg a kárát. Aki az Úristent és az Ő szentjeit káromolta, annak vágják ki a nyelvét, és ne legyen lehetősége arra, hogy ezt bármilyen áron megváltsa. Továbbá, akit a város falain belül *Stechenmesser*-nek nevezett hosszú késsel az övére függesztve elkapnak, adjon a bírónak egy talentumot, és adja át a kést is. Viszont az, aki a kést a csizmaszárbán vagy más alá rejtve, titokban hordta, adjon a bírónak 10 talentumot, vagy különben a kezét fogja elveszíteni. Elkerülendő a gonosz emberek gúnyolódását és a hamis tanúzásokat, nem kevésbé az istentelenségeket, amelyek az idő múlásával az emberek igaz és méltó tetteit háttérbe szorítják, elrendeljük, hogy a városban száz, kötelességükhöz hűségesebb és bölcsebb férfiú legyen külön névjegyzékbe véve, és ezen kiváltság szerint mindig rendelkezésre álljanak, és ha közülük bárki meghalna, azt közös tanácskozás után azonnal egy másikkal kell pótolni. Ezennel kötelezővé tesszük, hogy minden adásvétel, kötelezettség vállalás, zálogügylet, birtokok, házak, szőlő ültetvények vagy bármely dolog adományozása, amelyek értéke a három talentumot meghaladja, és minden fáradságos, említésre méltó egyezkedés ezen 100 férfi közül kettőnek a színe előtt történjék és köttessék meg. Bárki tehát, akinek a nevezett 100 férfi közül két tanúja volna, de kettőjükből az egyik meghalt, annak a másik túlélő és egy újabb, hitelt érdemlő férfi fog tanúskodni. Végül is, ha bárkinek a 100 tanú közül valamely ügyben mondanivalója volna a bíróság vagy máshol az egyház színe előtt, a bíró felhívja arra, hogy tanúvallomást tegyen. Amennyiben távol maradna, és miatta valaki kárt szenvedne, azt akarjuk, hogy a távolmaradás büntetéseként ezt a kárt megtérítse. Azt is megtiltjuk, hogy valamely özvegy a fiainak járó javakat egy másik férfinak juttassa, akivel újabb házasságot kötött. Az ilyen fiúknak a javairól olyan férfi sem tehet tanúvallomást, aki még nem érte el az önálló ítélőképesség éveinek a határát. Ha valaki a város által kiválasztott 100 férfi közül kettő vagy több tanú által bizonyítja, hogy az anya vagy a gyermekek barátai, amikor utóbbiak az önálló ítélőképesség éveit betöltötték, akaratukkal és beleegyezésükkel nevezett javakat piaci alapon vagy más megfelelő egyezséggel szereztek meg, úgy ítéljük meg, hogy maradjanak békében ezen javak birtokában. Azt is elrendeljük, hogy amikor egy polgár elhalálozik, ha felesége és gyermekei vannak, a bíró ne avatkozzék az elhunyt javaiba vagy háztulajdonába, hanem maradjanak azok a feleség és a gyermekek tulajdonában. Legyen az özvegy saját elhatározása, hogy bárkivel akar, vagy nem akar házasságot kötni, így senki nem tehet semmit addig, amíg polgárral és nem katonával akar házasodni. Ha katona mellett dönt, akkor a saját személye és maga az ügy a Mi kegyességünk és akaratunk alá fog tartozni. Ugyanígy rendelkezünk bármely polgár leányáról vagy unokájáról, mint

az özvegyekről. Ha valaki meghal, és nincs felesége vagy gyermekei, javainak sorsa a saját rendelkezésétől függ. Amikor valaki úgy hal meg, hogy a dolgairól nem hagyott végrendeletet és nem rendelkezett, javai a legközelebbi örökösére szálljanak, ha helybeli lakos a határainkon belül. Ha az örökös külhoni volna, neki semmi nem jár, hacsak át nem költözik a városainkba, vagy más ausztriai birtokainkra. Egyébként minden a Mi birtokunkba fog kerülni. Továbbá azt akarjuk, hogy ha egy jövevénynek, bárhonnan is érkezék, a haldokló a dolgaiból bármit is neki adott, ez a rendelkezés érvényes maradjon. Amikor valakinek a vendége a házában elhalálozik, annak összes javait mutassa be a polgároknak és a bírónak, és amennyiben bármit is csalárd módon önmagának visszatartott volna ezekből a javakból, akkor tolvajnak kell tekinteni. Ha a haldokló semmilyen rendelkezést nem hagyott hátra, javait egy évig és egy napig a polgárok őrizték meg, és ha ebben az időtartamban bárki is érkezék, aki jogszerűen örökösként, társként vagy hitelezőként igazolja magát, részére az elhunyt javait vita nélkül át kell adni, mivel azok őt illetik. Amennyiben senki nem jelentkeznék, javainak kétharmad része Minket fog illetni, egyharmad része viszont a lelkét szolgálja, és arról, hogy hol temessék el, szabad döntése legyen. Elrendeljük azt is, hogy egy jövevény bármely tanúvallomást tegyen városi polgár ellen, de a polgár sem a jövevény ellen azokkal, akiket „*leitchouefaer*”-nek neveznek, hacsak más becsületes tanú velük nem volna. Azt is akarjuk, hogy amennyiben a jövevény egy polgárnak vagy egy polgár egy külhonosnak bármit eladna, és a másik fél ezt térítés nélkül kapja meg, a bíró ebben ne ítélkezzen, amíg a két fél közül nála valamelyik panasszal nem élne. Svédország, Regensburg vagy Padova egyetlen polgárának sem engedélyezett, hogy portékaival beléphessen Magyarországra. Aki ennek ellenében cselekednék, az a Mi részünkre két aranymárkát fog fizetni. Egyetlen külhonos kereskedő sem maradhat a portékaival a városban két hónapot meghaladó időtartamban. A magával hozott árukat külhonos személynek nem adhatja el, hanem csak városi polgárnak. Aranyat és ezüstöt sem vásárolhat, Ha viszont aranya vagy ezüstje volna, azt csak a Mi kincstárunknak adhatja el. Továbbá megparancsoljuk, hogy felajzott íjjal egyetlen egy idegen személy sem léphet be a városba. Ellenben a város kapuja előtt távolítsa el az íj húrját. Amennyiben a városban bármilyen elintézni valója volna, hagyja hátra az íját a vendéglátó helyén, majd miután a tárgyalásait befejezte, ismét nem felajzott íjjal hagyja el a várost. Aki ezek ellenében cselekednék, attól határozottan vegyék el az íját és a tegezt is. Városi polgárok sem léphetnek be felajzott íjjal a városba és így azt nem is hagyhatják el. Aki ennek ellenében cselekszik, és akit vasheggyel ellátott nyilakkal fognak el a falakon belül, adjon 72 dénárt a Mi bíránknak. Ha bármely polgárnak a házából tűz vagy gyújtogatás keletkezett úgy, hogy a lángok a ház teteje fölött is megjelentek, a polgár adjon a bírónak 1 talentumot. Amennyiben a ház teljesen leégett, a bírónak ne fizessen, elegendő neki ugyanis a saját vesztesége. Továbbá, ha a városban bárkinél jogellenes mérőeszközt találnak, amelyet „*hame*”-nak neveznek, de lehet jogellenes könyök, vagy bármely súlymérték is, a bírónak 5 talentumot kell fizetni. Ha az érintett személy nemesember volna, követeljük, hogy szüntesse meg a jogsértést. Minékünk egyébként úgy tetszik, hogy a város bírāja minden egyes esetben 1

talentumot kapjon. Az albíró és a segédje, az 1 talentumból 30 dénárt kapjanak. Ha a bíró fél talentumot kapott, abból 15 dénárt adjon, és így legyen esetenként a sokból és kevésből is. Végül is elrendeljük, hogy a polgárok közül 24 személy, akik bölcsőbb intézkedésre képesek, eskü alatt erősítsék meg, hogy legjobb tudomásuk szerint rendelkeznek a piacról és mindenről, ami a város tisztességét és javát érinti. Ha ez után bármiben intézkednek és rendelkeznek, a város bírása őket semmilyen módon ne merészelje megzavarni. Amennyiben bárki bármiben a 24 személy intézkedései ellen cselekednék, fizesse meg a bírónak az általuk megállapított büntetést, és a 24-ek amilyen gyakran jónak látják, intézkedjenek a város állapota szerint. Annak érdekében pedig, hogy jelen rendelkezésünk mind magunk részére, mind trónkövetőinknek és utódainknak érvényesen és sértetlenül fennmaradjon, a fentieket tartalmazó ívet a Mi pecsétünkkel erősítjük meg, és a megnevezett tanúknak az aláírásával felszerelve, tartós hatályba léptetjük. Védelmezőnk, herceg *Henricus de medelich*, örgróf *Henricus de andehse*, gróf *Cunradus de herrantes-tein*. A szabadok rendjéből *advocatus Otto de lengepach*. *Wernhardus* és *Henricus de Scowenbrech*, *Ulricus de valeenberch*, *Cunradus de altah*, *Cholo* és *Otto de Slunze* a belső szolgák rendjéből. Nevezettek a kaplánjaink közül vannak, és nevezett városi tanácsosok. Kiadva általunk Bécsben, október 18-án az Úr 1221. évében, amikor Rómában az apostoli széket a Mi legszentségesebb atyánk III. Honorius pápa birtokolja. Továbbá a legméltóságosabb, mindenkor felséges II. Frigyes német-római császár és Szicília királya uralkodik, amikor is a keresztesek hada a pogányok Damia városát Isten segedelmével kitartó ostrommal elfoglalták, és több mint két éve birtokolják, egy szigetet is elfoglaltak, és a Nílus áradásától csodálatosan megmentve sajnos Soldanusnak és a pogányok további nyolc királyának visszaszolgáltatták.

Évkönyvek: *Jahrbücher der Litteratur*, 39. kötet, 1827. *Anzeige-Blätter* 15. o. – sqq. Ez az oklevél elérhető a Passau melletti Szt. Miklós apátság kéziratárában. Címjegyzék szerint: *Bernardi Episcopi Faventini Summula super decretalibus*; a Müncheni Könyvtár őrzésében. Az oklevelet Bécsben *Lazius* adta ki, jöllehet számos hiányossággal és hamisítással. *Hormayer* is közzétette a német változat alapján, ugyanúgy hibákkal ebben a műben: Emlékezetesebb darabok Bécs városának iratgyűjteményéből.

Ebben a műben Magyarország büntetőjogi helyzete és rendészeti ügyei többször is említésre kerülnek.

(*Fejér Cod. Dipl. III. köt. I. könyv, 332. o.*)

71.

Beteg barátok szolgálja a Pannonhegyi Szent Márton monostorban.

(királyi oklevél)

Ispotályok.

1221.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, stb. örökös királya... előjogainknál fogva megerősítjük Szt. Márton egyháza földjeinek támogatását, annak lakóival és a földhöz tartozó összes javaival együtt. ... Továbbá Ceplet nevű szolgát, fiaival és szőlőskertjével, amelyet birtokol, a beteg barátok házának szolgálatába állítjuk... Kelt Cletus, udvari kancellárunk és egri prépost keze által, az Úr megtestesülésének 1221. évében. *(Fejér, Cod. dipl. V. köt. I. könyv, 397. o.)*
(†)³⁶

72.

András király szent seregét éhínség sújtja.

Krónika.

1222.

András király ... Damiátát (főváros, melyet az Nílus vize környül foly) megvévén... a víz miatt azért az egész hadnak élése és partékája el-ázék és el-vesze. Innét olly nagy ínségre juta a keresztyén had... hogy... éhel holnának meg az emberek. *(Petthő Gergely 39. o.)*

73.

Dögvész és marhavész a Béccsel szomszédos területeken, végül az egész világon.

Járványok – marhavész.

1224–1227.

1) Az 1224-es évben dögvész pusztított Bécsben, és máshol is az itteni tartományokban. A következő évben nagy marha elhullás történt; majd erre fel 1227-ben a dögvész ismét jelentkezett.

(Fuhrmann, I. rész 2. könyv 12. fejezet 494. o.)

2) Hatalmas és korábban soha nem látott halálos járvány csaknem az egész világot elnéptelenítette. Chr. Clauston. – Aust. – Mindenhol nagy állatvész volt. Chr. Salisb.

(Pilgram, I. rész 264. o.)

(†)³⁷

³⁶ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1221. Dögvész.

A dögvész a tárborban Damiata-nál 70.000 katona közül csak 3000-et hagyott életben Alst. *(Pilgram I. rész 264. o.)*

³⁷ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1225. Állatvész és járvány.

Kezdetben nagy állatvész volt, majd ezt az emberek között nagy halálozás követte. Chr. Mellic. *(Pilgram, I. rész 264. o.)*

1227. Éhínség és dögvész Bologna-ban.

Adományozás a „hegyi Szűz Mária” monostornak: Strebs (másképpen Krebs) vidéke, melegvizes forrással.

(királyi oklevél)

Hévizek.

1229. körül

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében. András, Isten kegyelméből Magyarország stb. örökös királya... valós megélhetést kívánva... a Bán úr monostorából vallásos férfiak, tudniillik a barátok segítségére, elhatároztuk, hogy őket világi javainkból részesítjük... Átadjuk tehát nevezett szerzeteseinknek azt a földet, amelynek Strebs a neve... az említett földet tehát szőlőskertekkel, legelőkkel, hévizes forrással és minden hozzájuk tartozó dologgal együtt. ... És, hogy üdvös adományunk mindig is fennmaradjon, nagy erejű kiváltságunkkal, dupla nagypesétünkkel örökre megerősítjük.

(*Fejér, Cod. dipl. III. kötet, II. könyv. 192. o.*)

A Szent Erzsébetről elnevezett betegápoló rend eredete.

Ispotályok.

1230.

Történt pedig abban az időben, hogy Magyarország nagyhatalmú királya, Erzsébet kislányának atyja, ünnepélyes küldöttet, nevezetesen Pouia (Pousa) gróft menesztette nagy kísérettel, hogy leányát, Erzsébetet visszahívja a szülőföldjére. Arról értesült ugyanis a gazdag és dicsőséges király, hogy leánya valójában koldusként, mindenétől megfosztva és vigasztalanul éli az életét. Nevezett gróf a kíséretével Marburg városába érkezett, királyi urának leányát rokkánál ülve, gyapjút fonva találta. A csodálkozástól magára keresztet vetve felkiáltott: látott-e valaha bárki is olyat, hogy gyapjút fon egy király leánya? Ekkor megkísérelte annak nemes lelkét arra rábírni, hogy visszatérjen atyjához és abba a királyságba ahonnan elszármazott. Erzsébet viszont atyjának gazdagsága és kincsei helyett Krisztus szegénységét, és egyedül a megszületett Úr Jézusért, az idegen földön maradáshoz választotta, és nem hajlott arra, hogy atyjának küldöttjével visszatérjen a szülőföldjére. Mindezek után a küldöttség visszafordult a saját országába, majd a könyöradományokat gyűjtő leányunk a rokkájánál ülve, az orsót megragadván, két kezével kereste meg a kenyerét. – Miután a magatartását megváltoztatta – nem akarta, hogy a szolgálólányok – akikkel együtt az ételeit készítette és fogyasztotta – úrnőnek szólítsák, hanem egyszerűen csak a nevét mondják. – Továbbá a szolgáló lányokkal a szegényházat felkeresve, kenyeret, húst, lisztet és más szükséges élelmiszert hozott magával, amelyet látogatása során saját kezével osztott szét a szegényeknek, és szorgosan megnézte a ruházatukat és a fekhelyeiket is. Titokban arany gyűrűket, selyemruhákat és más világi ajándékokat darabonként eladva szolgálta a szűkölködőket, és amit a szegények kívántak, azt a részükre biztosította. (Kiadvány Szent Erzsébet életéről. Pray L. IV. IX–XV. fejezet)

(*Fejér Cod. Dipl. III. köt. II. könyv 214. o.*)

IX. Gergely pápa dekrétumai.

(egyházi kánon)

Egészségrendészet, törvényszéki orvostan és kórleírás.

1230.

I. KÖNYV (semmi)

II. KÖNYV

19. Cím

4. fejezet. Nem lehet hinni annak a férjnek, aki még esküvel is bizonyítja, hogy együtt hált a feleségével, ha élemedett korú tiszteletben álló asszonyok a feleség testét megsejmlélve ennek az ellenkezőjét bizonyítják.

. . . az asszony azt állította, hogy férje nem hált vele együtt, mivel erre nem volt képes, miután ezt saját esküjével és hét asszony tanúskodásával is alátámasztotta, akik testét megsejmlélve megerősítették, hogy még szűz maradt, viszont a férj esküvel ennek ellenkezőjét állította, számunkra úgy tűnik, hogy inkább a lány és a hét asszony tanúságtételét kell elfogadni.

14. fejezet. A szüzességet bizonyító matrónák felülvizsgálhatók.

. . . Mivel pedig, a kánon szerint, a bábák a kezükkel és szemükkel is tévedhetnek, azt akarjuk, és egyben parancsoljuk, hogy a továbbiakban is tiszteletreméltó és kellően bölcs matrónák kirendeléséről gondoskodjatok, akik kiderítik, hogy a nevezett lány továbbra is élvezheti-e szüzességének kiváltságát.

20. Cím.

8. fejezet. A bíró kivizsgáló személyt jelölhet ki tanúvallomás felvételére azokhoz, akik nem képesek előtte megjelenni.

Amennyiben a tanúk betegek, nagyon idősek, vagy valamiben fogyatékosok volnának . . . tehát nem vezethetők elő, hogy előttek megjelenjenek, azokhoz a vallomások felvételére alkalmas és megbízható személyeket küldjete.

27. fejezet. Nemi közösülés bizonyítható megfelelő szemtanúk vagy fültanúk vallomásával, amelyet további bizonyítékok és a hírnév is alátámaszt.

. . . Midőn valaki azt állítja, hogy tudott valamiről... ha azt szemtanú vagy fültanú állítja, és az erőteljes vélelmet a hírnév is egybehangzóan alátámasztja, vagy más jogszerű további bizonyítékok is vannak, megáll az esküt tett személyek tanúskodása.

24. Cím.

25. fejezet. Az a férfi, aki esküt tett a házasságra, a nőt visszautasíthatja olyan fogyatékoság miatt, amely az eskü után következett be, de előzetesen is fennálló fogyatékoság miatt ez nem lehetséges.

. . . Amennyiben a nőszemély az eskü után nemcsak leprás lesz, hanem megbénul, elveszíti a szemét vagy az orrát, vagy még ennél is nagyobb csúfság érne őt, vajon a férfi köteles őt feleségként elfogadni? – ha megtörtént a házasságkötés, akkor már nem küldheti el. De mi a helyzet akkor, ha azt állítják, hogy nem történt házasságkötés? Akármilyen, amit állítanak, nem teheti semmissé a szerződést, és nem igazolhatja, hogy az nem történt meg.

III. KÖNYV

6. Cím.

1. fejezet. A beteg pap maradéktalanul megkapja javadalmazásának élvezetét.

. . . Egyházi körzetének rendje szerint, mindenben úgy kell szolgálni neki, mintha egészséges volna, ugyanolyan módon, és amit a körzet képes teljesíteni, azt a testvéreid a betegnek is biztosítsák.

2. fejezet. Az a pap, aki tenyerének a közepét két ujjával együtt csonkolták, misét nem mutathat be, további papi tevékenységeket viszont elláthat.

Nem engedjük meg misézni azt a papot, akinél megállapítottad, hogy két ujját és fél tenyerét erőszakkal lemetszették, stb.

3. és 4. fejezet. Ha az egyházi körzet plébánosa leprás lesz, helyettest kell mellé kirendelni.

Az egyházközségek vezetőit a leprás foltok oly mértékben megfertőzhetik, hogy a templomba bemenni és ott szolgálni nem képesek az egészséges emberek jelentősebb megbotránkoztatása nélkül. Akaratunk szerint úgy járjal el, hogy mellé segédet adjál, aki elvégzi a hívők lelkének gondozását, és a hitközség lehetőségei szerinti kellő mértékben kapja meg az ellátmány rá eső részét.

50. Cím.

9. fejezet. Az egyház tagja vérontással járó döntést nem hozhat, és nem kezdeményezhet, stb.

. . . Egyetlen egy egyházi személy se foglalkozzék repesztett vagy lövedékek által okozott vérző sérülésekkel, és bármely alszerpap vagy szerpap és pap sem művelheti a sebészet mesterségét, amint az égetéssel vagy metszéssel járna. Senki sem kötheti az áldásosztást vagy bármely felszentelést forró vagy hideg vízes, vagy izzó vas általi megtisztulás szertartásához.

IV. KÖNYV

1. Cím.

24. fejezet. Elmeháborodott férfi nem köthet házasságot.

. . . Midőn . . . egy feleség a folytonosan elmeháborodott férjével nem akar együtt maradni, és az elmebaj következtében az elkülönülésről jogszerű egyetértés nem jöhetett létre, elrendeljük, miután meggyőződte az ügy ilyen állásáról, a fent említett személyeket helyettük elválaszthatod egymástól.

2. Cím.

3. fejezet. Házasság szempontjából azok tekintendők érettnak, akik testi képességeik folytán fogamzó- és nemzőképesek.

A serdülők elnevezése a szeméremtest szóból ered, vagyis a név a testi szeméremből származik, mert a szörzet először itt jelenik meg. Ennek ellenére a serdülést az életévek alapján becsülik meg, a következő módon: egy fiú akkor válik éretté, ha elérte a 14 éves életkort, bármennyire is késői az érettsége. Bizonyos azonban, hogy már érettnak tekinthető, ha testalkata alapján az érettség jeleit mutatja, és nemzőképességgel is rendelkezik. A lányok akkor válnak éretté, ha fiatalon már szülni képesek.

8. Cím.

1-2. fejezet. A házasság ideje alatt keletkezett leprás betegség nem oldja a köteléket.

. . . Akinek leprás betegsége támad, közmegegyezés alapján kizárják az emberi közösségből, azonban a feleség nem követi és férjét, és a férj a feleségét. Mivel azonban a férj és a feleség . . . nem maradhat hosszasan egyedül a másik nélkül, elrendeljük, hogy buzgó igyekezettel ne késlekedjél úgy befolyásolni a feleségedet, hogy a férjüket házastársi szeretettel szolgálják. Ha ez az igyekezet sikerrel nem járna, akkor szigorúan arra kötelezendők, hogy amíg életben vannak, tartózkodjanak egymástól.

Azonban a leprások, ha magukat megtartóztatni nem akarják, és találnak egy nőszemélyt, aki velük házasságra lépne, az ilyen házasságnak nincs akadálya. Ha megtörténik, hogy a férj vagy a feleség leprás lesz, és a beteg az egészségtől testiséget követelne, akkor az Apostol általános parancsa szerint mindenkinek meg kell adni azt, ami jár neki. Ezen parancs alól ebben az esetben sem lehet felmentést adni.

3. fejezet. Az eljegyzés nem szükségszerűen vezet egy leprás férfival kötendő házassághoz.

. . . Ha a felek jogszerűen eljegyezték egymást, mielőtt a férfi a nőt feleségül venné, de kettőjük közül leprában bármelyikük megbetegszik, ez egyik a másiktól a házasság elhálását tartozna teljesíteni, erre a válasz a következő: ennek elfogadására kényszer nem alkalmazható, mivel kettőjük között érvényes házasság még nem jött létre.

15. Cím.

3. fejezet. A közösülésre való képtelenség, amely orvosi módon nem oldható meg, kizárja a házasságot.

. . . Egy 16 éves férfi feleségül vett egy 13 éves nőt, aki nem tudta teljesíteni a kötelességét, majd súlyosan megbetegedett, és a férfinak minden próbálkozása hiábavaló volt, mert a nő nemi szerve elzáródott, és a férje nem tudott vele közösülni. Erre a következő választ adjuk: ha az asszony ezt a betegséget természetes úton szerezte, és orvosilag nem lehetett rajta segíteni, akkor a férfinak meg kell adni a lehetőséget, hogy más nőt válasszon magának.

6. fejezet. Ha a feleség hibájából úgy tűnik, hogy isteni csoda nélkül nem képes a fogantatásra, fel kell bontani a házasságot.

. . . Egy asszony, aki egy férfival házasságot kötött, de hosszú éveken át testileg nem volt képes a férjével egyesülni. Te... miután teljes bizonyosságra törekedtél, tisztességes idősebb asszonyokat magadhoz kérettél, és pontos megbízatást adtál nekik arra nézve, ... hogy az illető asszonyt alapos vizsgálat alá vegyék, és szorgosan kiderítsék, hogy vajon alkalmas-e az eredményes közösülésre. Majd ezek a matrónák hitelesen neked azt állították, hogy akit megvizsgáltak, anya és feleség sem lehet, mivel ehhez hiányzik a természetes szerve... Előfordulhat azonban a későbbiekben, hogy az asszony talált valakit, aki őt megnyitotta... Ilyen esetben újabb megoldandó kérdés fog felmerülni, nevezetesen, hogy egy nő, aki eddig akadályozott volt bárkivel is testi érintkezésbe lépni, de ezt részére valamilyen metszéssel vagy bármely más erőszakos módon alkalmassá tették, alkalmassá tehető-e házasságkötésre, akkor is, ha a beavatkozás olyan volt, amely egyébként nem egyszerű, hanem olyan súlyos is lehet, hogy akár az életét is veszélyezteti?

Hasonló eset fordulhat elő, ha egy asszonytól nem képes a férje elvenni a szüzségét. Midőn egyházi ítélettel elválík a férjétől, és egy másik emberhez megy feleségül, és ilyen akadályba nem ütközik, és második férjével folytatott rendszeres házaselet révén erre a volt férjével is képes lenne, vajon visszatérhet-e ahhoz, aki-vel az első házasságát kötötte? – Ilyen esetekben nem könnyű ítékezni, ugyanis a végső ítéletet a jövő fogja meghozni.

(*Corpus Juris Canonici. Lugduni, 1662.*)

77.

Betegek, akik meggyógyultak Szt. Erzsébet sírjánál.

Körleírás.

1231.

... Ezeket a csodákat művelte az Úr a tartományi grófságban. Temetése utáni második napon a sírjánál egy ciszterci szerzetes testvér gyógyult meg a betegségéből, amelytől több mint 40 éven át szenvedett. Boldog Sebestyén ünnepének vigiliáján egy vak fiúgyermek, akinek szemlátomást borzalmas idegen szövetszaporulat nőtt ki a szeméből, miután hozzá imádkozott, a legtisztább módon nyerte vissza a szeme világát. Egy megvadult asszony, aki ha bármit magához ragadott, fogaival és a kezével széttépte, Szent Ágnes ünnepének nyolcadában gyógyult meg. Egy szolga eskorból gyógyult meg. Egy nemesember, akinek nagyon heves vérfolyása volt, Erzsébet nyughelyéül szolgáló kápolna mellett, hozzá imádkozva gyógyult meg. Egy néma, és lelke mélyén beteg ember is meggyógyult, miután hozzá imádkozott. Egy nő, akinek állandó szédülése volt, és sok év óta csak ritkán tudott aludni, általa részesült az alvás kegyelmében. *Marburg*-ból egy apáca, aki teljesen süket volt, *Dominica Exurge* közben nyerte vissza a hallását. A húsvéti böjt első vasárnapján egy fiú *Burbach*-ból, aki görnyedtségben szenvedett, szintén meggyógyult, és ugyanazon a napon egy férfi *Medebach*-ból, aki egyik lábára béna volt, újra képes volt járni. A húsvéti böjt második vasárnapján egy süket nő gyógyult meg. Következő pénteken egy férfi, aki tizenhét napja vadult meg, ahogy a köznyelvben mondják, lett *abende*³⁸, őhozza imádkozva gyógyult meg. Csütörtökön, *Laetare* vasárnapja előtt egy fiú, aki a születése utáni tizenötödik napon megvakult, őáltala nyerte vissza a látását (Martene *Collect. Veterum SS.* I. kötet. col. 1254.)

(*Fejér Cod. Dipl. VII. köt. 231. o.*)

78.

Vizsgálat a Szt. Erzsébet sírjánál csodálatosan meggyógyultak ügyében.

Körleírás.

1232.

Szeretett fiam György és Konrád testvér, örömmel vettük tudomásul elhivatott leveledből, hogy a dicsőséges teremő, aki a földet arannyá és a vizet kristállyá változtatja, fényes emlékezetű szolgálólányát, Erzsébetet, Krisztusban egykor leg-

³⁸ Azt, hogy ez milyen betegségnek a neve – a mai napig senki nem tudta megfejteti. – a szerző –

kedvesebb lányunkat, Türingia tartományban... az evilági nyomorúságtól megszabadítva, a mennyekiek társaságába emelte, fényességes jelekkel kimutatva a számára megnyitott boldogságosság dicsőségét. Sírja körül és más helyeken ugyanis nevéhez imádkozva, és őszinte elhivatottságához könyörögve, a mennyei jobbkéz a halottakat felélesztette, visszaadta a vakoknak a szeme világát, a süketeknek a hallását a némáknak a beszédét, a sántáknak pedig a járását. Jóllehet erényességének jelei, amelyek korábban a nevezett tartományból már kisugároztak, megsokasodtak, vagy a hírneves csodák, amelyekről vörösbe borult a temetése, mindezek mennyei jegyesének szavával erősítik meg, hogy ő a szentek közé számláltatik, mégis, a kételkedő elmék számára a dolgok igazsága azonnal nem válik nyilvánvalóvá, és a csodákról szóló beszámolók miatt nem fognak ujjongásban kitörni. Így... az apostoli írások szerint megparancsoljuk, hogy a dicsőséges csodákra tekintettel... szemeidet egyedül Istenre vetve, gondoskodjál tanúk összegyűjtéséről és szorgos meghallgatásukról.

Azok a megfelelő tanúk, akik tiszteletre méltó Erzsébet életéről, szavairól és csodáiról... jönnek beszámolni, először esküt tegyenek, majd alapos vizsgálat alá kell vetni őket, mindenről kikérdezve, mit mondtak arról, hogy az elbeszélt csodák mi módon, mikor, melyik hónapban, napon, mely szavak kíséretében történtek, azok nevével együtt, akikről azt mondják, hogy a csodák részesei lettek. Ki kell deríteni, hogy korábban ismerték-e őket, hány napja látták őket betegen, milyen hosszú ideje voltak betegek, továbbá melyik városból érkeztek. Mindez nagyon alaposan és szorgosan végzendő, és a fenti kérdésekre adott válaszokat külön szakaszokba kell rendezni. A tanúvallomások sorozatát és a tanúk szavait teljes hűséggel kell írásba foglalni. Kelt Anaguia-ban, október 13-án.

(*Fejér Coc. Dipl. III. köt. II. könyv 292. o.*)

79.

Tilos a kiközösítettek egyházi temetése.

Egészségrendészet: *halottak temetése, nincstelenek, árvák.*

1232.

Mi, Robertus... kijelenthetjük: az egyházközségek, monostorok, árvaházak,... nincstelenek helyzete napról napra súlyosabb lesz... ezért megtiltjuk, hogy bárki is... felvállalja az isteni szentségek kiszolgáltatását, azzal a kivétellel, hogy a kisgyermekes keresztségét, az Úr testét és véré, a bűnbánatot és az utolsó kenetet a legsúlyosabb betegektől nem lehet megtagadni; ezzel szemben a kiközösítettek holttestének egyházi temetése nem engedélyezhető³⁹.

Kiadva Budán, az Úr megtestesülésének 1232. évében
(*Fejér Cod. Dipl. III. köt. II. könyv 296. o.*)

³⁹ Ez a szigor összességében bizonyosan ellentmond a közegészségügyi elveknek. – a szerző –

80.

Bács-ban a betegek ispotályát átadják a Ciszterci szerzetesrendnek.

(pápai leirat)

Ispotályok és szegényházak.

1234.

Gergely püspöknek, Isten szolgálói szolgálójának, szeretett fiainak – a ciszterci rend apátjának és a Pozsega-völgy tiszteletreméltó kolostorának, a pécsi megyés püspökségnek küldjük üdvözlétünket és apostoli áldásunkat. Tiszteletreméltó testvérünk, a kalocsai érsek értesített arról, hogy korábban saját javaiból Bács területén ispotályt létesített a betegek és szegények ellátására, és olyan eszközöket adott hozzá, hogy képesek legyenek gondozni az oda érkezőket. Szeretett fiunk J. Pre-nest, a Szentszék akkori kiválasztott követe Magyarországon, megengedhetőnek tartotta, hogy ebben az ispotályban, a Te kolostorodból tartósan befogadva, két hittérítő álljon állandó szolgálatban az ispotály teljeskörű rendelkezésére, minden tekintetben magának az ispotálynak és későbbi fenntartóinak üdvösségére. Ezért tehát megparancsoljuk, hogy a fentiekben megnevezett érsek által a Te kolostorod-ból, amint erre igény érkezik, két megfelelő hittérítő férfit engedjél át a nevezett ispotály ellátására, hogy az a szolgálatuk által jelenlegi állapotában továbbra is fennmaradjon, ahol Krisztus eledelét adják a szegényeknek, akik etetésével az ispotály saját magát is erősíti. Kiadva a Lateráni palotában, május 12-én.

(*Fejér Cod. Dipl. III. köt. II. könyv. 384. o.*)

IV. BÉLA KIRÁLY URALKODÁSA

1235-1270

81.

Mindennél keményebb tél; a csapadékos nyár a termés rothadását okozta.

Időjárás.

1236.

1) Mivel a nagyon hideg tél (1235–36) idején a folyók fenéig befagytak, olvadás idején a jég olyan mértékben feltorlódott, hogy egész hegyekké állt össze, majd nagy károkkal járó áradásokat okozott. An. Campilil.

A Duna kiáradt (1236 nyarán), de még nagyobb mértékben; sok év óta nem volt ilyen nagy áradás – Paltram. – Chron. Claust. Zwettl.

(*Pilgram I. rész 141. o.*)

2) Az 1136-os évben a tél olyan hideg volt, hogy a patakok és folyók befagyása miatt egy csepp folyékony vizet sem lehetett találni. Amikor tavasszal a jég olvadni kezdett, olyan vízmennyiség keletkezett, amely egész településeket sodort el, és nagyon sok ember és állat is elpusztult. Mindezek mellett az ezt követő nyá-

ron, a mezőkön a termés és a hegyekben a szőlők, a gyakori esőzés és áradások miatt a legsúlyosabb károkat szenvedték el.
(*Fuhrman I. rész 2. könyv 12. fej. 497. o.*)

82.

Alba keresztes ispotályosainak fürdő adományozása Győrben és Esztergomban. (királyi oklevél)

Ispotályok és hévizek.

1238.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében, Béla Isten kegyelméből Magyarország... királya visszagondolva a jeruzsálemi ispotályosok rendházának adományozott földekre és jószágokra, azokat átengedjük és megerősítjük örökös békés használatra. ... Nemkülönben engedélyezzük Győrben a fürdőt, amely a korábban várként használt területre épült. Továbbá azt a közös fürdőt Esztergomban, amelyet a Mi nagyanyánk, boldogult emlékü Anna úrnő építtetett, olyan rendben és szabadságokkal biztosítjuk a rendháznak, melyekkel elődeink adták át részükre.

Kelt... Az Úr megtestesülésének 1238., és a pápaság 11. esztendejében, január 29-én.

(*Fejér Cod. Dipl. IV/I. kötet, 104. o.*)

83.

Az ispotályosok az egész királyságban felmentést kapnak a szőlőskertjeikből adózandó tized alól.

Ispotályok.

1238.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya... nyomatékosan mindenkinek tudomására hozzuk, hogy királyságunk egész területén mentességét engedélyezzünk a Jeruzsálemi ispotályosok rendházának a szőlőskertjeikből adózandó tized alól. Ezért tehát határozottan és részletesen elrendeljük mindegyik, ez idő szerint hivatalban lévő ispánunknak, hogy nevezett rendháztól tizedet ne vegyenek, és ennek vételére engedélyt se adjanak... a tizedet begyűjtőknek pedig határozottan elrendeljük, hogy tizedet vagy tizednek nevezett bármi mást sem vehetnek át a fentiekben megnevezett kiválasztott helyen. Kelt az Úrnak 1238., a pápaságnak 11. évében április 28-án.

(*Fejér Cod. Dipl. IV/I. köt. 135. o.*)

84.

Melegvizes forrás területén épüljön az érseki város.

Hévizek.

1239.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország... királya... Azt akarjuk, hogy az érsekséget és egyházmegyéjét az összes többi fölé rendeljük, ... és ehhez jelenleg a következő adományokat adjuk: ... Engedélyezzük, hogy Esztergom vára és az ér-

sekség dómja alatti területen kialakítandó és felépítendő város teret adjon a következőknek. ... Erre a területre minden kereskedő biztonságban érkezessen, és szabadon távozzon üzletelésének végeztével, és az összes szabadságjog illesse meg a várost, amely a Duna felől kezdődik, attól a feltörő melegvizes forrástól, amely a vár alól a Kis-Dunának nevezett folyóba ömlik, egészen az érsekség Veprech nevű tornyáig, Esztergom városa maradjon meg tejes területén és jogában, és szabadságjogaiban stb. Kiadva az Úr 1239. évében, szeptember 29-én.

(*Fejér, Cod. Dipl. IV. köt. I. könyv 152. o.*)

85.

Dögvész egész Európában.

Járványügy.

1239.

Mindkét csapás, éhínség és dögvész követte a június 6-i napfogyatkozást. Alsted. Dögvész ütött ki Európa legtöbb városában. Trithem.

(*Pilgram. I. rész 264.o.*)

86.

Egerben az ispotály visszaállítása a betegek használatára.

(pápai leirat)

Ispotályok.

1240.

IX. Gergely... üdvözet Egerben a Szt. Jakab ispotály igazgatójának... Miután kérésed azt tartalmazta, hogy Egerben a Szt. Jakab ispotály, amely az egri egyházhoz tartozik, és teljes joggal az alapításától kezdve a betegek és szegények használatára rendeltetett, innen őket kizárva, egyes korábbi egri püspökök a maguk idejében adományként átadták a világi klerikusoknak. Főtiszteletű testvérünk Cletus egri püspök úgy gondolta, hogy a szegények élelmezése mennyei jutalom forrásává válik, ugyanezen ispotályt az egri káptalan egyetértésével, gondoskodó döntésével, a korábbi ispotályos szolgálat állapotába helyezte vissza stb. Kiadva a Lateráni palotában, március 15-én, pápaságunk 13. évében.

(*Fejér Cod. Dipl. IV. köt. I. könyv 190. o.*)

87.

Szt. Katalin beteg apácai Veszprémben ellátásban részesülnek.

Ispotályok.

1240.

Bertalan, Isten kegyelméből veszprémi püspök... Mindenkinek tudtára adasék, hogy akarunk szerint engesztelésül Veszprémben boldog szűz Katalin tiszteletére templomot építettünk, és ebben helyezzük el az apácák közösségét, akiknek eltartására... elrendeljük... az Euse völgyébe 100 bárány telepítését, a beteg nővérek öltöztetése és élelmezése érdekében. Kiadva Ereken 1240. június 27-én.

(*Fejér Cod. Dipl. IV. köt. I. könyv 192. o.*)

88.

Napfogyatkozás, éhínség, sáskák és farkasok.

Időjárás, krónia, állattartás.

1241.

1) 1241-ben Szt. Mihálykor olyan napfogyatkozás volt, hogy reggel 9 órakor az égen látni lehetett a csillagokat. Ezen a nyáron borzalmas tömegben nagyméretű sáskák jelentek meg, olyan nagy sokaságban fordultak elő, hogy a mezőkön és a szőlődombokon mindent, ami zöld volt, elpusztítottak, ráadásul a mezőkön az állatokat is megtámadták.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 12. fejelet. 500. o.)

2) Béla király... (1242. május havában, amikor a tatárok kivonulása után visszatért Magyarországra)... az erdőkben, hegyekben és a szomszédos területeken szétszórott népességet lassanként visszahívta, akiknek nagy részét éhínség, a legvadabb, falkákban kóborló farkasok pusztították, az életben maradtak vetéseit pedig megették a sáskák.

(Spányik Glicerius: *Compendium Historiae Regni Hung. I. kötet, 83. o. – Pesten 1822 in 8-vo*)

89.

A tatárok kinézete.

Orvosi-krónika.

1242.

... Most ezen a nyáron, a fentiekben megnevezett nép, amelyet tatárnak hívnak, elhagyta Pannoniát, amelyet a hagyomány szerint elfoglalt, nevezett várost (Neustat) könyörtelenül, megszámlálhatatlan sokaságú katonával szállták meg. A városban a mi katonáink közül csak ötvenen voltak, akiket a hadvezér húsz számszeri harcossal megerősítve hagyott hátra. Mindenki..., akit gyorsan összefogdostak a környező tartományban, állapotától, nemtől, életkortól függetlenül, válogatás nélkül, különböző halálbüntetések miatt pusztult el. Holttesteiket a vezetőik a kutyafejűekkel⁴⁰, és más *lotophag*-okkal együtt úgy ették meg, mintha kenyér volna, és a keselyűknek a csontokon kívül semmit nem hagytak hátra... Nőket pedig, öregeket és meggörnyedteket, mintegy napi ételmezési fejadagként azoknak adták, akiket közönségesen emberevőnek neveznek. A szebb nőket azonban nem ették meg, hanem őket kiabálva és jajgatva, sokszorosan megerőszakolva küldték halálba. A szüzeket halálra kínozták, végül levágták a mellbimbóikat, és a magasabb rangúaknak élvezetül felszolgálták, majd a szüzek testéből bőségesen lakmároztak... Általában kemény és erőteljes mellkasuk van, az arcuk sovány és sápadt, válluk merev és felálló, az orruk torz és rövid. Álluk hegyes és előre ugrik, felső állcsontjuk lapos és mélyen ül, hosszú fogaik között nagy rések vannak. Szemhéjuk az arc szélétől az orrukig húzódik, szemük nyugtalan és fekete. Nézésük sanda és mogorva. Végtagjaik csontosak és inasak, lábszáruk nagy, de a síp-

⁴⁰ Cynocephali, Plinius szerint indiai népek, akiknek kutyafeje van.

Lotophagi: Ázsia egyik népe.

Anthrophagi: emberevők, Scythia egyik népe – Plinius szerint – a szerző –

csontjuk rövidebb, testalkatuk mégis a miénkkel megegyező. Ami ugyanis a sípcsontból hiányzik, az pótlódik a felsőtestben.⁴¹
(*Fejér Cod. Dipl. IV. köt. I. könyv 137. o.*)

90.

Sebesülések meghatározása: a kezelő orvost meg kell fizetni. **Törvényszéki orvostan és szegényellátás.** 1242.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében, ámen. Béla, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. örökös királya kijelentjük, hogy akaratumk és tetszésünk szerint Zágrábban, Grech hegyén szabad várost alapítottunk, és oda telepéseket hívtunk... Fentiekben nevezett és a fenti hegyen lakhatást élvező telepések jogait... és szabadságait, amelyeket ők maguk állítottak össze, ezennel jóváhagyjuk. Ezek szerint...

Ha valaki késsel, karddal, lándzsával vagy nyíllal egy másik embert megsebesített, és a sebesült végtagja elvesztése nélkül gyógyult, köteles a sérült orvostát megfizetni, illetve köteles a sérültnek huszonöt pénzt, és a városnak pedig öt pénzt fizetni. Amennyiben a sérült valamely végtagját elvesztette, megfizeti a sérült orvosát, és a sérültnek tíz márkát fizet, a városnak pedig tíz pénzt köteles fizetni. Ha elhalálozna, dolgainak kétharmad része a szülőket, egyharmad rész pedig a várost illeti;... Továbbá... párbajjal semmilyen ügyet nem lehet dönteni, hanem tanúk és ítélet útján,... Továbbá, ha valaki végrendelet nélkül halt meg, és feleség, gyermekek, vérrokonság sem maradt utána, dolgainak kétharmad része, a polgárok határozatával, megbízható és erre kiválasztott férfiak által a szegényeknek és a városi egyházközségnek kerül szétosztásra. ... Kelt Verőcén, Benedek mester, fejevári prépost, udvari kancellárunk, kalocsai érsekjelölt keze által., az Úr megtestesülésének 1242. évében, november havának 16. napján, és királyságunk nyolcadik évében⁴².

(*Ofner Stadtrecht. 244–246. o. – Fejér Cod. Dipl. IV/III. köt. 330. o.*)

91.

Éhínség, dögvész és farkasok a tatárjárás után. **Krónika, járványok, állatvilág.** 1242.

1) A tatárok rablása után Magyar Országban hallhatatlan nagy éhség vala... Döghalál is iszonyú nagy vala az országban, mert a számtalan holttestektől az ég megdöglött vala. Azért, aki a tatároktól nagy nehezen megmaradhatott is, a nagy éhség és döghalál miatt köllött néki meghalnia.

(*Petthö Gegely, 43. o.*)

2) Magyarországon oly mértékben kerekedett felül az éhezés, hogy az emberek a kutyákat, macskákat, sőt embertársaikat is megették, és a piacokon emberi

⁴¹ Nemdebár – Ez a magyarok mellkasának is sajátossága, ha megnézzük a magyar gyalogos ezredeket és a huszárokat.

⁴² Mindenesetre Béla király ugyanilyen tartalmú szabadságlevelet adott a zágrábiaknak, az Úr 1246. évben, november 20-án.

húst is árusítottak. Olyan sok ragadozó farkas is kóborolt, hogy fegyver nélkül senki sem merészelte elhagyni a házát, a lakosság száma pedig oly mértékben fogyatkozott, hogy az utazók napokon át egyetlen egy embert sem láttak. An. Cla-ustr. – Alsted.

(*Pilgram. I. rész 234. o.*)

92.

Magyarországot elpusztítják a sáskák.

Állatvilág.

1243.

Magyarországon a sáskák mindent felfaltak. Chr. Claustr.
(*Pilgram. I. rész. 312. o.*)

93.

Buda városának törvénykönyve.

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1244–1421.

Budai Jogkönyv 1244–1421.

I.

2.

Boszorkányok és házasságtörők.

Az urat dicsérni és tisztelni kell.

...Akkor az emberek Istent az egész közösség ellen haragítják, ami akkor is bekövetkezik, ha a bíró és a magisztrátus nem bünteti meg a varázslókat,... házasságtörőket és minden más nyilvánvaló gonosztevőket, akikről utóbb még – őket megnevezve – nyomatékosan fogok írni.

4.

Elsorvadás és bélpoklosság

A császárokról és királyokról.

Az evilági császárokat, királyokat és más koronás főket néhány körülmény fennállása esetén le lehet trónjukról taszítani. Először... továbbá ha teljesen el-sorvadnak és bélpoklossá lesznek.

34.

Esküdtek az egyes ipartestületekből⁴³

Hogyan válasszák meg az egyes iparos céhekből az esküdteket.

Azután minden egyes céhből a legidősebbek, legbölcsebbek, és legmegbízhatóbbak közül mutassanak be külön két-két férfit a tanácsházán, hogy ha a bírónak a város gondjai miatt szüksége van a kézművesekre, be tudja őket hívni. Ők is tegyenek esküt, ahogyan ez alább írva van.

⁴³ Kezdetben a rendészeti szervezet a szemrevételezéssel járó nyomozás céljából később szakértőknek nevezett közvetítőket kért fel, így aligha vonható kétségbe, hogy a sebészek közül is kettőt választot-tak a törvényszéki orvosi vizsgálatokhoz. – a szerző –

49.

Adómentesség

A bíró és a tanácsosok kiváltságáról és hasznáról.

A tizenöt tisztségviselő, vagyis a két bíró, a tanácsosok, és a jegyző legyenek teljességgel és valamennyien mentesek a Szent György napi adó fizetése alól, de egyébként senki más.⁴⁴

II.

102.

Patikusoknak mi módon engedélyezett az orvosságok árusítása, mégpedig ünnepnapokon nyitva tartott üzlethelyiségben

A patikusokról.

A patikusok ne tartsanak és ne is adjanak el semmiféle kalmárárut, sem más rőffel kimérhető holmit, csak olyan árut, ami régtől fogva a patikához tartozik. Aki ez ellen vét, veszítse el minden áruba bocsátott holmiját, a bíróság pedig szigorúan bírságolja meg. Vasárnap és más ünnepnapon nyitott üzletben sem árusíthatnak mást mindaddig, amíg vecsernyére nem harangoznak, csak gyógyszerrel beteg emberek testi szükségleteire, és ezeket minden időben, éjjel és nappal is ki kell adniuk.

113.

Sebész mesterekről

A seborvosokról.

-----45

104.

Fűszeráru kereskedők: a sáfrány szemléje

A kalmárokról.

A kalmárok tartoznak...

A kalmárok céhmestere másokkal együtt, akiket e célból a város érdekében kiválasztottak és ezzel megbíztak, minden igyekezetével tartsa be esküje szerint a következő szabályokat. Először, sáfrányt megnézetlenül se vásárolni, se eladni nem lehessen.

105.

Mészárosok: mészárszékek; húsok és bőrök árusítása

A mészáros mesterekkel kapcsolatos jogszabály.

A mészáros mesterek a jószágot csakis a Duna melletti közös vágóhídon vágathatják le, és ez mindig már fényes nappal történjen. Továbbá a bőrt a hús előtt, a mészárszékeknél adják el, és sehol másutt.

106.

Mészárosok, hús-szemle

A mészárosok céhéről.

A mészárosok céhmesterei nagy szorgalommal intézzék úgy, hogy – amiként az illik –, minden nap elegendő hús legyen a mészárszékeken, hogy ebből a sze-

⁴⁴ és ezért az orvosok sem. –

⁴⁵ Fájdalmas! hogy ennek a tételnek hiányzik a szövege – a szerző –

gény nép ne szenvedjen szükségét. Naponta vizsgálják meg a mészárszékekben tartott húst, hogy tiszta és megfelelő-e, és nem bűdös vagy kukacos-e, és nincs benne borsóka. Ahol tisztátalan hús találnak először, majd másodszor is, ott vesz-szen el a hús, és akinél harmadszor is találnak ilyen húst, az veszítse el azt, vagy annyi pénzt, amennyiért megvásárolták, a bíróságnak pedig fizessen bírságként egy városi márkát, továbbá négy hétig ne árusíthasson.

110.

Halászkok: nem élő halak

A halászkokról.

A halászkok a halpiacon álljanak sorban a friss halakkal, de nem élő hal itt ne legyen náluk, és ilyet csak a halas kocsiknál adjanak el, ...

111.

Ugyanazokról

Ugyanazokról.

A halászkok bűdös, megromlott halat nem tarthatnak, és nem árusíthatnak se-hol. Aki ez ellen vét, fizessen egy márkát a bíróság javára, az összes romlott halat pedig kobozzák el tőle, és öntsék a város előtti árokba. És ha nem tudják eladni, és újra haza akarják vinni a halakat, vágják le azok farkát, és ha ezt nem teszik, egy márkával tartoznak a bíróságnak.

112.

Halárusok: három napon túl a halak nem eladhatók

A halárusítókról.

A halárusítók mindenféle friss és élő halat tarthatnak, melyeket vidékről hoz-nak fel a városba. ... A halárusítók semmilyen máshonnan hozott halat nem árusít-hatnak a városba érkezéstől számított harmadik napig az ilyen hal elkobzása és hozzá egy marka büntetés terhe mellett,...

113.

Kovácsok

A patkolókovácsok jogairól.

Ha a patkolókovács nem jól patkolja meg egy polgár lovát, és a ló emiatt le-sántul, amit az említett polgár éjjel-nappal kifogásolhat, akkor a patkolókovács vegye magához a beteg állatot, és tartsa ott saját etetésre addig, amíg meg nem gyógyul. És erre az időre a patkolókovács adjon vagy béreljen egy másik lovat a polgárnak, hogy ő el tudja látni munkáját, amíg a saját lovát nélkülöznie kell, ki-véve, ha a polgár lemond erről. Ha a patkolókovács egy átutazó lovát patkolja meg rosszul, úgy, hogy az a városból nem tud tovább menni, akkor vegye magához a beteg állatot, és adjon az utazónak egy másikat, amelyik éppen olyan jó, mint a lesántult ló volt, vagy pedig egyezzen meg vele, ahogyan tud és akar.

138.

Ruhaárusok

A használtruha-árusok jogairól.

A használtruha-árusok mindenféle hozzájuk vitt régi ruhát árusíthatnak, de új árukat nem szabad eladniuk, ezek elvesztésének és a bírót illető bírság megfizeté-sének terhe mellett.

Schaffhausen-ben a fertőző betegségek miatt senki sem kereskedhetett régi ruhákkal, hacsak nem tett esküt a városi tanácsosok előtt. – Johann von Müller: Geschichte der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Leipzig 1806. 8. II. 572.)

– *Ofner Stadtr. 90. o.)* –

139.

Köpenykereskedők: véres ruházat

A köpenykészítők jogairól.

A köpenykészítők saját műhelyeikben semmiféle új ruhát nem árusíthatnak, és nem is készíthetnek... Mindenekelőtt pedig megtiltatik, hogy vérrel szennyezett felső vagy alsó ruhát vásároljanak vagy ványoljanak, vagy valamilyen formában feldolgozzanak. Aki ez ellen vét, veszítse el az életét.

(Bizonyos dolgokat nem lehetett vásárolni vagy kölcsönözni, nevezetesen... véres ruhákat. Zsidóknak tilos volt kölcsönt adni nedves bőrökre,... véres ruházatra és éretlen szemesterményekre. – Grimm Jacob. Deutsche Rechtsalterthümer. Göttingen 1828. 610. o.)

– *(Ofner Stadtr. 90. o.)*

144.

Molnárok: liszt

A molnárok jogairól.

A malomba szállított gabonát a molnár jól őrizze meg, és tárolja helyesen, hogy kár ne érje annak előtte, hogy megörlik és lisztet készítenek belőle. ...

145.

Pékmesterek: jól megsütött kenyér

A pékmesterekről.

Ha jó és szép búzából... Továbbá, ha a péket, legyen akár mester, akár kenyér-sütő pék, rajtakapják és megfogják azon, hogy nem megfelelő kenyeret árusít, veszítse el a szóban forgó összes kenyeret és fizessen a bírónak bírságot. Továbbá, ha a kenyérpéket egynél többször kapják rajta nem megfelelő vagy sületlen kenyér árusításán, úgy hajítsák a vízbe, ahogyan az a városnak joga, de ezen felül ne bírságolják meg. A pékmesterek s a kenyérpékek nagy buzgósággal érik el, hogy mindig elegendő kenyeret tudjanak árusítani a piacon...

147.

Pékek: rozs?kenyér

A wechtler pékek jogairól.

A wechtler pékek mindenekelőtt megfelelő és jól átsütött kenyeret hozzanak a piacra...

154.

Árusítás: gyümölcsök, zöldségek, sajtok és tejtermékek, szárnyasok, erdei állatok, friss zöldségek és konyhasó

A kofák jogairól.

Itt következnek a kofákra vonatkozó rendelkezések és törvények, melyek megszabják, hogy hol ülhetnek, és mihez kell magukat tartaniuk a kereskedés során. Közülük elsőként azokat kell megemlíteni, akiket itt gyümölcsös kofáknak

neveznek. Ők kilencen legyenek, kétharmaduk német és egyharmaduk magyar, helyük pedig a patikusok előtt legyen kijelölve, ami kezdődjön a patikák sarokházánál, szemben a Boldogasszony templommal, véget pedig Conrat Gubelwein úr háza előtt érjen. A gyümölcsös kofák a következőkben leírtakat árússák: almát, körtét, cseresznyét, meggyet, földiepret, zöldborsót, babot és bagolyborsót, dinnyét és uborkát, tököt és zöld mandulamagot, somot, szilvát és kökényt, őszibarackot, zölddiót és mindenféle zöld gyümölcsöt, szőlőt azonban ne, míg a bíró vagy a tanács külön engedélyezi nekik. Téli időben tartsanak borókabogyót, és mindenféle szárított gyümölcsöt.

A zöldséges kofák szintén legyenek kilencen, két részben németek és egyben magyarok. Helyük a patikusok előtt legyen kijelölve, és tovább lefelé is, kezdve Paul Hase úr házától Rig Rechperger úr házáig, és a következő cikketek árússák: száraz borsót, babot, lencsét, árpát, kendert, mákot, zab-, árpa-, tönköly- és ávizsdarát, kölest, cirbolyadiót, száraz metélőhagymát, száraz fokhagymát és mindenféle hasonló zöldséget.

A sajtot árúsító kofák száma szintén kilenc legyen, két részük német és egy részük magyar. Helyük a patikusok előtt legyen kijelölve – kezdve Niclas⁴⁶ mester, az orvos házától, azután tovább lefelé, egészen a sarkon lévő patikáig –, a kenyeres pultoknál, és árússák az alábbi áruféleségeket: sajtot, túrót, vaját, tejszínt, savót, tejet, tejfölt, tojást és ehhez hasonlókat.

A tyúkárusoknak nevezett kofák száma is kilenc legyen, két részük német, egy részük magyar. Helyük a kőből épült üzleteknél, a mészárszékekkel szembeni sarokházánál, az alsó részen, az útnál legyen kijelölve és az alább leírt áruféleségeket árússák: tyúkokat, libákat, kacsákat, galambokat és szopós malacokat.

A vadhúst árúsítók szám szerint legyenek ketten, legfeljebb hárman, álljanak hátul a hússzékeknél, szorosan a fal mellett, a sarok felé, és árússák mindazt, ami fentebb a vadhús árúsítóknál írva van.

A friss zöldségeket árúsító kofák legyenek hatan, két részben németek és egy részben magyarok. Helyük hátul legyen kijelölve a hússzékeknél, szorosan a fal mellett, kezdve a vadhús árusoktól egészen fel az öreg konyháig, és árússanak zöld káposztát, hordóba való káposztát, petrezselymet, répát, tököt, retket, tormát, vöröshagymát, metélő-, fok-, és feketehagymát, sárgarépát, parajt és általában mindenféle friss zöldséget és hasonlófélekét.

A sókofák legyenek kilencen, két részben németek és egyben magyarok. Helyük a nyilvános út mellett legyen kijelölve, kezdve a vadhúsárusoktól, szemben a csirkeárusokkal, tovább Rig úr háza felé, ügyelve arra, hogy a nyilvános utat ne állják el. Itt kínálják s adják el sójukat.

A Szombatkapu előtt, a két kapu között üljön három kofa, két német és egy magyar, akik semmimást ne árússanak, mint közönséges gyümölcsöt, de szőlőt és őszibarackot csak a bíró vagy a tanács külön engedélyével.

A hegy alatt....

⁴⁶ Nicolaus orvost mesteri címmel tüntették ki. – a szerző –

156.

Vízhordók

A kutasok és vízhordók jogairól.

Az itt vízhordóknak nevezett kutasok, ha csakis a vízhordásból élnek, mentesüljenek az adók alól. Ezért azonban minden időben a város szolgálatára kell állniuk, a nagy tűzvészek idején éppúgy, mint a város védelme esetén, továbbá akkor is, ha fejedelmek halnak meg. A rossz időjárás ellen segítsenek harangozni a Boldogasszony-templomban, ha a sekrestyés erre hívja és felszólítja őket.... továbbá, ha az arany forint általában 100 pfenniget ér, akkor ők egy kis hordó vizet egy pfennigért árusítsanak, és ne drágábban, és a kis hordó pedig 16 pintes legyen...

159.

Egyéb

Támadás megsebesítéssel.

1. Ha valaki...

2. Az emberek...

3. Abban az esetben, ha valakit a saját házában megtámadnak, és az ellenségei erőszakosan behatolnak hozzá, és ha a megtámadott házigazda vagy háznépe közül valaki a dulakodásban sebesülést szenved, és a behatolást tanúkkal óhajtja bizonyítani, akkor legyen neki hat nagyon megbízható tisztességes tanúja, és ő legyen a hetedik. És ha az említett tanúk megesküsznek arra, hogy a fegyveres behatolás megtörtént, akkor a nevezett ház megtámadói a fejükkal feleljenek.

160.

Egyéb

A bírósági úton felmentett hitelező köteles az adóst épségben és sértetlenül elengedni.

1. Ha valakit pénztartozás miatt beperelnek, és tulajdonában van olyan ingatlan, mely nagyobb értékű a tartozásnál, akkor szavatoljon ezzel az adósságért...

2. Ha nem tud, de elismeri adósságát, akkor adják kezére a kölcsönzőnek.

3. De ha vendégnek szolgáltatták ki, és ő semmiképpen nem viheti magával az adóst, hanem kezest kell állíttatnia vele, hogy ismét rendelkezésére fog állni testében illetőleg egészségében sértetlenül.

163.

Szülés: idő előtti, idő utáni

Azokról az asszonyokról, akik idő előtt szülnek gyereket.

Ha egy asszony először megy férjhez, és gyereket szül, mielőtt eljött volna annak az ideje, és ha a gyerek él, kérdőjelezzék meg, mert túl korán született. Ha egy asszony férje halála után szül gyereket a rendes időn túl, akkor vonják kétségbe a gyerek törvényes születését, mert túl későn született.

III.

168.

A bíró intézkedése a kórházakról

Hány napon üljön hetente törvényt a bíró.

A bíró esküdteivel együtt... szombaton tartson külön tanácskozást a tanácssal, de ekkor ne intézkedjék semmi másban, csak a főtemplomot érintő ügyekben,

ezután a kórházakról, a kolostorokról és minden templomról gondoskodjanak nagy buzgósággal ezen a napon.

182.

Fürdősök

A fürdősökrol.

185.

Koldusok

A koldusokról.

186.

Az utcalányokat megkülönböztető jelzéssel kell ellátni

Az utcalányokról és hasonlóról.

Az utcalányok szegény, elszomorított és csüggedt népség, védeni kell őket az erőszaktól és a jogtalanságtól. E szegények és nyomorúságosak viseljenek a fejkendőjükön egy legalább tenyérnyi nagyságú sárga foltot. És ha enélkül a jel nélkül találják őket, akkor a poroszlómester minden alkalommal hat pfennig bírságot szabjon ki rájuk.

188.

Síráók

Hol ásson a sírásó.

A sírásónak tudnia kell, hogy nem áshat egy még el nem bomlott holttest felett. Ha a templomban bont, hogy sírt készítsen, akkor a bére –. Ha azonban a temetőben kell egy sírt ásnia, akkor a bére egy ember után –.

193.

Zsidók megkülönböztetése öltözüik alapján

A zsidók ruháiról, amelyeket viseljenek.⁴⁷

A zsidók viseljenek olyan ruhát, amelyről fel lehet ismerni őket: az egyéb ruházatuk felett egy piros köpenyt, és rajta jól látható helyen egy sárga foltot, amelyet nem szabad eltakarniuk.

213.

Sörfőzők

Azokról, akik sört készítenek.

Csakis olyan sört szabad árusítani, amit a sörfőző maga készített. És ezt csak a város falain kívül teheti...

235.

Akit még nem ítélték el, nem tartható fogva az elítéltek büdös börtöneiben

Tétessék különbség a foglyok között.

A bíró gondoskodjon arról, hogy a foglyok között különbség tétessék. Az olyan foglyot, aki tisztas ügy miatt ül, ne a büdös tolvajokkal, büdös helyiségekben tartsák fogva, és ne is az említett gonosztevőkkel együtt vezessék a bíróság elé a tanácsházára.

⁴⁷ Lásd az 1511-ik évnél. A királyi kúria ítélmesterének levelei.

237.

A verés következményei: toll használata a halál megállapítására
Ne tartóztassák le azokat, akiknek polgárjoguk van, a kezesek pedig észrevételt tehetnek.

Senkit ne tartóztassanak le tisztességes ügy miatt... Olyan tisztességes ügyre gondolok, amikor egy vagyonos ember véletlenül vagy hirtelen felindulásból, de nem régi ellenségeskedésből szándékosan vagy lesből megüt valakit. Ez a személy a városi privilégium alapján élvezze továbbra is vagyonát, akár kevés az, akár sok. Ha ő vagyonával polgárjogot is szerzett, és megfizette érte az adót, mindaddig ne tartóztassák le, míg annak, akit megütött, a lélegzetétől megmozdul a tollpehely a szája előtt. Ha a megütött ember meghal, akkor nem segít a tettesen sem az ingatlana, sem az összes vagyona, bármennyi legyen is az, sem pedig közvetlen rokona. Neki a tettéért meg kell halnia a jog szerint.

246.

Testi sértés esetén két tanú szükséges

Egy ember tanúskodásáról, amely miatt valakit kár érhet.

Nem Istennek tetsző és nem is megbízható, ha egyetlen ember tanúskodik olyan ügyekben, amelyekről egy férfi vagy egy nő testi, tisztességbeli vagy vagyoni megkárosodása függ. Ezt mondom én ama elképesztő szokással szemben, amikor egy tárgyalást úgy folytatnak vagy folytattak le, hogy egy tanácsos vagy esküdt polgár egyedül tanúskodhat, illetőleg tanúskodhatott egy ember ellen testi, becsületbeli és vagyoni ügyben.

248.

Ítélet emberölés miatt

A halálozás utáni bizonyításról.

Minden bizonyíték semmissé válik a halállal. A halottra azonban nemcsak hiteles, pecsétes oklevelekkel, hanem tanácsurakkal vagy esküdt polgárok tanúskodásával is rá lehet bizonyítani tettét, ámde egyébként semmilyen más módon nem.

249.

Kórházak a saját javaikból nem adóznak

A templomokról és javaikról, amelyeket örökül kaptak.

Az egyházi járandóságot mindenképpen meg kell fizetni és meg kell adni, de elhalasztani nem szabad, ahogyan már a huszadik lapon a járandóságokról írtam: mert egyedül a templomok, kolostorok, kórházak és minden istenháza és papságuk nem kötelesek két vagy három évet várakozni, hanem évente hajtsák be adójukat, úrbéri szolgáltatásaikat vagy járandóságaikat.

250.

Temetés a templomokban

Hol történjen a temetés.

A templomokban való temetés ne legyen általános valamennyi ember számára, hanem csak a papoknak és a hatalmas uraknak, valamint a papság és a templomok különleges jötevőinek járjon.

252.

A temető megszenteltelenítése

A temető megszenteltelenítéséről.

Ha a temető meggyalázójának van valamelyes vagyona, akkor abból újra szenteltessék fel a temetőt, és a bíróság tíz márka ellenében hagyja meg a kezét, de ha nincs neki ennyi pénze, akkor üssék le a kezét a káposztáspiacon.

253.

Templomi menedék

Valamennyi templom szabadságáról.

Minden templom és istenháza rendelkezik azzal az előjoggal, hogy legyen biztonságban a büntetéstől és a bosszútól az, aki tisztas ügyben ide menekül.

256.

***Sebek megkülönböztetése, testi veszteségek vagy maradandó sérülések. -
Érvényes az eskü, amelyet az ágyhoz kötött sérült tanúk jelenlétében tett a saját
otthonában. Egy évvel a sebesülés után bekövetkezett halál nem jelent
emberölést***

Akit azzal vádolnak, hogy bénaságot okozott.

Annak aki...

(A bénaságról)... Ha valaki másnak olyan sérülést okoz, hogy az nyomást szenved a végtagjain, azaz megbénul, az adjon a bírónak öt fontot és a sérültnek is öt fontot. Ha azonban egy pfennigje sincs, akkor végtagot végtagért kell adni.

Súlyos sérülésekről, végtagtörésekről. Ha valaki úgy sebesít meg egy másik embert, hogy annak eltörik a végtagja, adjon a bírónak három fontot, és a sérültnek is három fontot. Ha azonban egy pfennigje sincs, akkor azonos módon kell bűnhődnie.

Az egyszerű sebekről. Ha valaki másnak egyszerű sebesülést okoz, majd a seb meggyógyul, az adjon a bírónak két fontot, és a sérültnek is 2 fontot. Ha azonban egy pfennigje sincs, a bíróság színe előtt botozzák meg lecsupaszítva és kopaszra nyírva, de nem ott, ahol a tolvajok bűnhődnek.

Azokról a sebekről, amelyeket félhomályban és éjjel okoztak. Amikor valaki félhomályban vagy éjjel sérül, amennyiben azoknak, akiket azzal vádolnak, hogy őt megsebesítették, nincs elég vagyonuk, hogy a bíró elégnek tartsa a kárpótlásra vagy kezesség vállalására, azokat a bíró tartsa őrizetben a következő nap reggeléig. Ekkor a sérült jelenjen meg a tanúk előtt, azonban úgy, hogy magát a vádlót is esküre kell szólítani, amelyet előeskünek neveznek. Amennyiben a sérült valamely súlyos betegsége miatt nem tud a bíróság elé járulni, abban az esetben a bíró által kirendelve két tiszteletreméltó férfi keresse fel őt a betegágyánál, és tőle saját magától fogadják az esküt, vagyis az előesküt. Azt is akarjuk, hogy senki mástól ne lehessen esküt fogadni, csak személyesen az érintettől. Előesküt azonban senki nem tehet a törvényszék épületén kívül, hanem csak a bíróság színe előtt, kivéve, ha a sérültnek a fentiekben említett súlyos betegsége volna.

A sérültekről, akik egy év múltán meghaltak. Kijelentjük és akarjuk is, hogy aki megsebesült, és a sebe bénulással vagy anélkül meggyógyult, majd egy év múltán meghal miután megsérült, azért senkinek nem kell emberölés miatt bűnhődnie.

Vérző sebet okozó arculcsapásról. Akit úgy arcul csaptak, hogy a vére folyt, és igazolja, hogy aki megütötte, csak csupasz kezét használta, azt a személyt úgy büntessék, mint a vérzés nélküli arculcsapást elkövetőjét.

Azokról az ütésekről, amelyek férfi vagy női szolgálókat értek. Aki fegyver nélkül veri meg a férfi vagy női szolgálóját úgy, hogy vérzés keletkezik, annak nem kell a bíró előtt felelnie.

(*Bécsi Kódex 46–53. o. Vesd össze: Kovachich I. köt. 145–153. 54–60. fej. – Budai jogkönyv 141–142.*)

259.

Az emberölés megkülönböztetése

Arról, hogy az emberölés háromféleképpen követhető el.

Emberölés háromféleképpen történhet, először tetteleg, akarat és szándékosság nélkül, másodszer akaratlan és harmadszer szándékosan és akaratlan.

A tettenérésről. Ha egy embert tetten érnek véres karddal vagy késsel, vagy más eszközzel, és a bíró vagy a vádló ezt bizonyítani tudja két tisztességes, szavahihető emberrel, akik azt állítják, hogy valóban emberölés történt, lefejezés lesz a büntetés. Amennyiben egy gyilkos (szándékú ember) szabadon, nem elfogva jön be a házba, de leteszi a fegyverét, úgy a továbbiakban nem tekinthető tettenértnek.

Aki az emberölést elkövette, és a bíróság fővesztésre ítélte. Aki szándékosan emberölést követ el, és a piactéren a gyilkosságért lefejezik, a bíróság szerint a halála megfelel a megtorlásnak.

... Ha valaki a holttestet el akarja temettetni, a bíró azt minden tekintetben jóváhagyhatja.

Sérülésekről, amelyek halált okoznak. Amikor valaki olyan súlyosan sérült, hogy nem tud a bíróság elé járulni, és nem lehet bízni a felépülésében, de a bírósághoz fordul, akkor a bíró az elkövetőt fogva tartja ebben az ügyben, és megvárja, hogy a sérült meggyógyul-e vagy sem.

(*Wiener Codex 37–46. old – Budai jogkönyv 144. old.*)

260.

Az emberölések elkülönítése

Tehát egy ember gyilkolhat tettel, szándékosság és akarat nélkül.

Ha egy ember a magasban dolgozik, ácsol, falat húz, vagy tetőt fed, vagy amit éppen tennie kell, és ekkor a szerszámot szándékosság nélkül leejti, és ezzel úgy megsebesít valakit, hogy az meghal, akkor különbséget kell tenni aszerint, hogy a munkát egy nyilvános utca, vagyis egy olyan út mellett végzik-e, amelyen az embereknek utazniuk, lovagolniuk vagy járniuk kell, vagy pedig félreeső helyen, ahol nem szokás általában tevékenykedni vagy járni. Ha nyilvános út mentén végzik a munkát, akkor a munkás mindent kövessen el, hogy a járókelőket előre figyelmeztesse kiabálással, korlát állításával és az út lezárásával. Ha ezt nem teszi meg, minden kárért felelnie kell...

261.

Öngyilkosok temetése

Hová temessék az öngyilkost.

Aki önmagát öli meg, nem méltó rá, hogy máshová temessék, mint az akasztófa alá...

274.

Kínvallatás

Egyetlen egy embert se kínozzanak meg valóságos tett nélkül.

Senkit sem szabad megkínozni, sem a bíróság által üldözni, akinél nem lelhető fel a büntett jele, vagy akit eredménytelenül vádoltak a bíróság előtt, de beírtak a büntetések könyvébe, vagy akiről egyébként nincs semmi bizonyíték, mert a kínzással kicsikart vallomás aggályos, ugyanis a kínzás miatt olyat is beismerhet, ami sohasem történt meg.

284.

Szűzek megerőszkolása

Egy szűz elleni erőszakról.

Ha valaki egy szűzet erőszakosan megszojtat, majd hamarosan meggyalázza, és a nő elszökik tőle, majd panasza szalad összekócolt hajjal és véres ruhában, akkor a férfit a kötélnél kérdezzék ki, és azután ítéljenek a vallomása szerint. Ha azonban a szűz a férfitől való elszabadulása után még a harmadik napon is hallgat, a továbbiakba a vádja legyen semmis, és többé ne hallgassák meg.

285.

Parázñaság: nemi erőszak

Az istenfélő és erényes asszonyok elleni erőszakról.

Ha egy asszony nyomban panaszt tesz azt követően, hogy erőszakot követtek el tisztessége ellen, és ezt a szomszédokat segítségül hívva megakadályozza, hangos kiáltozással panaszolja el a vele történeteket, a bíróság pedig cselekedjen úgy, ahogyan a hajadonokról az előbbieken írva van.

286.

Erőszaktevés a szűz beleegyezésével

Ha egy hajadon beleegyezését adja.

Ha egy nagykorú hajadonnak beleegyezésével veszik el a szüzességét, az elkövető emiatt nem büntethető. Ha azonban ez a nő akarata ellenére történik, az elkövető veszítse el fejét.

287.

Kerítőnők és lélekkufárok

A kerítőnőkről és lélekkufárokról.

Ha a pokol öreg reteszeit, a gonosz asszonyokat tetteleg rajtakapják azon, hogy asszonyokat vagy hajadonokat kerítenek és erkölcstelenségre bírnak vagy kényszerítenek, akkor őket mind zsákba kell varrni és a Dunába dobni. Ugyanez legyen a büntetése az olyan fogadósoknak is, akik mindehhez házakat bocsátanak rendelkezésre.

288.

Kéjnők

Az együttthaló asszonyokról, akik házas emberrel élnek együtt.

Az együttthaló asszonyokat, akiket kitartanak, el kell üldözni a városból, és ha ismét a szeretőjüknél találják őket – aki akár házas és jó módú, akár nőtlen – mindkettőjüket tiltsák ki a városból.

289.

Egy különben köztisztelőben álló szűz testi botlása mérsékelten büntetendő

A titokban szerelmet űző nőkről, ha rajtakapják őket.

Ha valakit közülük ténylegesen rajtakapnak, vagy rábizonyítják, hogy bűnbe esett és erkölcstelenkedett, ámde ő szabad hajadon, akkor nem tartom dicséretesnek, hogy a történekeért a poroszlók vagy az utcalányok velük szemben hatalmaskodjanak, vagy az akaratuk ellenére a városba velük táncoljanak mindazért, ami történt. És ne kényszerítsék őket sárga folt viselésére sem. Ne is vegyék el a ruhájukat, mert elcsüggednek, és szégyentelen, gyakran közönséges utcalányokká válnak, holott egyébként még beláthatnák és megbánhatnák vétkeiket.

290.

Házasságtörés

A házasságtörő férfiakról és nőkről.

291.

Erőszak apácákkal szemben

Aki felszentelt apácát erőszakol meg.

Aki felszentelt apácát erőszakol meg, azt fejezzék le, az apácát pedig küldjék vissza kolostorába.

292.

Anyák, akik a saját leányaikat vezetik tévútra

Az anyákról, akik gyerekeiket erkölcstelenségre bírják.

Az olyan anyát, akik erkölcstelenségre adja a fiait vagy a lányát, tegyék egy zsákba, majd hajítsák a Dunába, és süllyesszék el, hogy a vízbe fulladjon.

293.

Törvénytelen gyerekek

A törvénytelen gyerekekről.

294.

A válás

A férfi és az asszony elválásáról.

296.

Elmezavar

A bolondokról és gyengeelméjűekről.

298.

A boltok ünnepnapokon zárva vannak. Patikusok a vecsernye befejezése előtt nem nyithatják meg az üzlethelyiséget

Hogy egyetlen kézműves se tartsa nyitva boltját.

A parancsolt ünnepnapokon semelyik szakmából egyetlen kézműves se árusítson semmit nyitott boltban, csak a patikusok tartsanak nyitva, de előbb ők sem, mint ahogyan vecsernyére énekelnek, és semmilyen...

306.

A menekülők oltalma: templomok, nyilvános vásárok

Az éves vásár- és az egyházi ünnepnapok szabad voltáról.

Az évi vásár- és szabad egyházi napokon minden ember szabad, azok is, akiket tisztességes ügyben és pén zadósság miatt ítélték el. Megsebesítésért, megbénításért, vagy olyan agyonverésért, amelyet nem előzött meg sem régi ellenségeskedés, sem hosszú szándékos megfontolás és lesben állás, nevezettek szabadok attól kezdve, hogy a viharharanggal az ünnep kezdetét jelzik, egészen addig, míg ismét meghúzzák azt, jelezve az évi vásár végét. És amikor a harangozást befejezik, akkor mindenki vigyázzon magára, hiszen érvényessé válik a büntetésük, amelyet kiróttak rájuk, amikor törvényen kívül helyezték őket, vagy ami elől megszöktek korábban.

326.

Szennyvíz csatorna

Hogyan kell ügyelni az árnyékszékre.

Az árnyékszéket mindenki úgy építse a föld fölött vagy alatt, hogy a szomszédoknak és más embereknek ebből kára ne származzon. Különben a tulajdonosnak minden kárt meg kell térítenie, és a hibát rendbe kell hoznia.

329.

Eskütétel; kárszemle

Helyes, hogy az embernek az esküt előmondják.

Régi szokás szerint a bírósági teremben az esküre kötelezetteknek az eskü szövegét előmondják... Az előmondókat arra is alkalmazzák, hogy bármikor megtekintsék az olyan kárt... Ha a kárt nem tudnák megbízhatóan felbecsülni, akkor vegyenek maguk mellé segítségként a tanácstól egy vagy két embert.

331.

Varázslónők és boszorkányok

A varázslónőkről, bűbájosokról vagy boszorkányokról.

Aki, mint ilyen válik hírhedtté, vagy ezen rajtakapják, első alkalommal rakják fel egy létrára, és viseljen fején egy hegyes zsidósüveget, amelyen festett szent angyalok vannak, és ezzel forgolódjon. Így álljon kora reggeltől délig egy pénteki napon, amikor a község legtöbb tagja arra jár. Azután, ha megesküszik, hogy ilyen eretnekséget többé nem követ el, engedjék szabadon, de mindezt írják be a városkönyvbe. És ha újra rajtakapják, akkor égessék meg, mint az eretnekeket.

333.

Testi büntetés kiváltása

A bíróság előtti illetlen szavakról.

Aki a bíróság előtt illetlenül szól, tartozik a bírónak minden alkalommal egy negyedet fizetni,... egy kék foltért vagy véraláfutásért egy márkát, egy ejtett sebért 5 márkát tartozik fizetni. Akit kézlevágásra vagy nyelvvesztésre ítélték, az tíz márkát, akit fejvesztésre az 32 márkát fizessen váltságként.

336.

Viadal

A párviadatokra való kihívásról.

Ha valakivel bajvívása vagy párviadala során bármi is történik, annak nincs jogi érvénye.

337.

Párbaj

Senkit ne ítéljenek párviadalra.

Senkit ne ítéljenek párviadalra, és ilyet ne is rendeljenek el, mert ez nagyon ártalmas és az engedélyezők lelkének és azokénak is, akik megvívják. Ezért, ha megvádolnak valakit, az a vádnak megfelelő törvényekkel védekezzen, és így mentesse fel magát.

338.

A tüzesvas és forróvíz próbát meg kell szüntetni

Hogyan foglalkozzunk néhány hasonló üggyel.

Tüzesvas- és forróvíz-próbára ne ítéljenek senkit semmilyen okból, hanem ha bármikor, bármivel gyanúsítanak valakit, rendeljenek el eskütételt, ahogyan ezt a törvény előírja.

339.

Közvetítők kizárása vásárlásnál

Ha egy jó ember valamit vásárol, a közvetítők jó tanáccsal látják el.

Aki jószágot akar venni, saját maga közölje ezt a közvetítővel, hogy ezt megteszi. A közvetítők és lókereskedők és a ráadást tanúsítók ennek alapján biztosítják, hogy a vevő tisztessége és jószága is megmaradjon, ha vád éri.

340.

Elkőborolt háziállatok megkülönböztető jegyei

Ha jószágot fognak be vagy találnak meg.

Ha lovat, ökröt, vagy más jószágot fognak be, akkor a bíróság az állatra jogot formálónál először érdeklődjön meg az állat jellemzőit, színét és lábait, és lónál a korát is...

342.

Háziállatok kölcsönzése

Hogyan viselkedjen az, aki egy másiknak lovat vagy ökröt kölcsönöz.

Ha egy ember kölcsönadja a jószágát... Ha azonban valaki ingyen kap kölcsön valamit, azt olyan állapotban kell visszaadnia, ahogyan kapta...

344.
Leprások
A belpoklosokról.

346.
Különbség az emberölések között és azok büntetése
Hogyan történik az emberölés, és mi a következménye.

Egy ember valódi gyilkos lesz, ha szándékosan és akarattal, régi ellenségeskedés következményeként, hosszú megfigyelés és kifigyelés után követi el a tettét. Ez borzasztó, mert aki valódi gyilkos, azt kössék gúzsba, és törjék kerékbe. Semmiféle mentsége ne lehessen.

347.
Eljárás gyilkosság esetén: nyilvános szemlézés
Mit kell tenni, ha egy hontalant agyonütnek.

A megölt embert ne temessék el, hanem vigyék a városháza elé, jelezve azt, hogy a bíró kényszerítse ki és érvényesítse a jogot a gyilkos ellen úgy, mintha az áldozat legközelebbi rokona vagy testvére lenne. Ha az agyonütöttek vannak rokonai, akkor ők a templomba vitelkor három órára tegyék le a holttestet útközben, és nagyon sűrűn jajveszékелjenek, hangos kiáltozással vádolva a gyilkost és két legközelebbi elkövető társát. A jajveszékелés közben a vádlottakat keresztény nevükön kell nevezni, hogy mindenki hallja. Azután, ha a gyilkost tovább akarják keresni, akkor a poroszló három egymást követő bírósági napon – mindegyiküket nevén nevezve – hívja a gyilkost és két legközelebbi társát a városházára, hogy jelenlenek meg és védekezzenek. Ha a gyilkossággal vádolt személy a harmadik napon sem jön el, akkor helyezzék törvényen kívül egy kézért, de ha a legközelebbi társai nem jön el, akkor helyezzék törvényen kívül őt egy sebért. És a továbbiakban mindhármójuknak annyi biztonságuk legyen, amennyi a farkasnak van a bokorban. Ha többeket vádolnak meg azzal, hogy jelen voltak a gyilkoságnál, valamennyien a saját esküjükkel védekezzenek vagy egy negyedét fizessenek az ellenfélnek és ugyanennyit a bírónak is.^{48, 49}

350.
Hulladék lerakó hely
A trágyagödörrel.

⁴⁸ Hasonlóképpen, ha bárki is halottat talál, azt vigyék a helyhatóság háza elé mielőtt eltemetnék, ahol a felesége vagy testvérei hangosan, a bíró és a polgárok jelenlétében, vádolják a gyilkost, nevén nevezve (így), mert ő vagy ők követték el a gyilkosságot. Ezután mielőtt eltemetnék, a halott testén lévő sebeket és zúzódásokat fenntartással kell megvizsgálni stb.

⁴⁹ A halottat azért nem lehetett eltemetni, mert azt tárgyi bizonyítékként kellett a bíróság előtt bemutatni. Követelmény volt ugyanis minden ítélet esetében, hogy maga az elkövető vallomást tegyen, tettenérés történjék, vagy bemutassák a *corpus delicti*-t. A jajveszékелés a vád lényeges eleme volt, és hangos kiáltozással eredtek a gyilkos nyomába. (Scp. II. 64. 1. – Gaupp, M. R. 300. o. 114. szakasz – Buda város jogkönyve 156. o.)

351.
Hulladékok
A trágyáról.

361.
Betegek megvádolása
Ha valaki beteget perel.

Ha valaki egy beteget szándékozik perelni, akkor ezt annak hozza tudomására, szabjon határidőt, legkevesebb hat hetet, hátha javul az állapota. Ha ez nem következik be, akkor a beteg ügyvéd vagy szószóló útján védekezzen.

370.
Ép elmével tett végakarat érvényessége
Az egészségben tett adakozásról.

Mindenki szabadon adhatja vagyonának egy részét – ingót vagy ingatlant – annak, akinek akarja, amennyiben épeszű.

371.
Jogképes életkor
A kiskorú árvákról.

Annak előtte, hogy egy árva fiú elérje 14. vagy egy árva leány a 12. életévét, nem adhatja és nem zálogosíthatja el semmilyen ingó vagy ingatlan tulajdonát, és bevallást sem tehet azokról.

373.
Ispotályok javai
Olyan javakról, amelyeket Isten szolgálatára és javára adományoztak.

Templomuk révén a plébánosnak, vagy kolostoroknak, vagy kórházaknak juttatott egyházi javakat nem szabad sem eladni, sem elzálogosítani a bíró és a tanács tudta és akarata nélkül...

374.
A tébolyodottakat nem lehet elítélni
Gyengeelméjük fölött nem ítélik a bíróság.

Semelyik gyengeelméjű, balga vagy terhelt ember fölött semmilyen ügyből kifolyólag ne ítélik, mivel Isten sem rója fel nekik azokat a bűnöket, amiket elkövettek.

376.
A kereskedők üzleti könyvei hitelesek legyenek
Ne higgyük el maradéktalanul azt, amit a kereskedők a könyveikbe leírtak.

A kereskedők könyveinek nem több, mint egy márka erejéig adjunk hitelt, amennyiben olyan pénzádósság miatt perelnek, amit ők írtak be. Ha az alperes ezt maga írta be sajátkezűleg a felperes könyvébe, akkor elhihetjük, akár sok ez, akár kevés.

395.
Szűzleány házassága, ha az apja már meghalt
Jegyezd meg jól, a gyerekek a szülők tudta nélkül nem köthetnek házasságot.
Mert a gyerekek esetében... ha csak az apa hal meg, akkor a lány, amennyiben

férjhez adható korban van, az apa legközelebbi férfi rokonainak a tanácsával házasodjon...

398.

Ragadozó állatok és harapós kutyák által okozott károk

Olyan állatokról, amelyek kárt okoznak az embereknek.

Törvény a szarvasokról, medvékről, majmokról, farkasokról, rókákról és harapós kutyákról. Akik ilyen állatot tartanak, meg kell fizetniök, illetőleg el kell hárítaniuk minden olyan kárt, amit az állatok valamelyike okoz. Ha a kárt elszenvedő az ilyen állatokat agyonveri, hogy megvédje magát a kártól, ezért se be nem perelhető, se meg nem büntethető.

IV.

414.

Sáfrány szemle

Minden sáfrányt előzetesen szemléljenek meg.

A sáfrány ne legyen megsemléltetlenül azé, akinek azt eladják, hanem előzetesen tekintse meg a városi vizsgálattal megbízott...

94.

A Clarissa nővérek betegeinek étrendi szabályzata

Ispotályos ügyek.

1246.

Vince püspök, Isten szolgálóinak szolgálója. Krisztusban szeretett gyermekeim, együtt a Szent Damján-rend összes apátnőjével és apácájával... Átadjuk a rend szabályát, hogy azt kövessétek... Akik meghalnak az Úrban, mind az úrhölgyeket, de a hitvalló szolgálókat is, a nekik kijáró illendőséggel, a kolostoron belül kell eltemetni...

Akárkit nem fogadhatnak be, ha valaki élemedettebb korú, valamiben fogyatékos, vagy balga együgyűséget mutat, így nem bizonyul megfelelőnek és alkalmasnak a szerzetesrend betartandó életmódjához képest... Mindazok azonban, akiket megfelelő módon felvettek a rendházba, a leggyorsabban szabaduljanak meg világi öltözküdtől, és a szabályzat szerinti időn belül tegyenek fogadalmat az apátnő színe előtt.

Midőn valamely egyházi vagy világi személy, legyen bármilyen méltóságban, valakivel beszélni óhajtana az apácák közül, először az apátnőt kell értesíteni, és ha az engedélyt megadta, a látogató mellett az apáca szobájában legkevesebb két másik apáca is tartózkodjon, akik fültanúi lesznek... a mindkét fél által mondottaknak. Mindezt pontosan, így kell betartani, legyen szó akár egészségesekről, akár betegekről...

Böjtölés tekintetében ezek a betartandó szabályok: naponta kell böjtölni, és a nagyböjtön kívül szerdán és pénteken mindenki tartózkodjon a húsos ételektől és a bortól, hacsak valamelyik szent kijelölt ünnepe ezekre a napokra nem esnék. Nevezett szerdai és pénteki napokon, ha alma vagy más gyümölcs, vagy nyers konyhakerti növények állnának rendelkezésre, felüdítésként ezeket lehet felkínálni a nővéreknek. Szent Márton nagyböjtjében heti három napon, kenyéren és vízen

kell élni.... A böjtnék és az önmegtartóztatásnak ezt a rendjét azonban a serdülő leányok vagy idős asszonyok, meg az erre testileg alkalmatlanok, a legenyhébb módon gyakorolhatják, és állapotuknak megfelelően, mind az ételek, mind a böjtölés tekintetében könyörületesen kezelendők. Akik betegek, azok a legnagyobb gondossággal és körültekintéssel kezelendők, és lehetőleg, illetve a napirend szerint, betegségükhöz igazított étellel és más szükségleteikben is, a szeretet hevületével, jóságosan és gondosan kell szolgálni őket. Ahol külön helyiség van a gyengélkedőknek, amennyire lehetséges, ott kell tartani őket, az egészségesektől elválasztva... Azok viszont, akiknek nem nagyon súlyos a betegsége, szalmaszéken fekdjenek, és tollas párna legyen a fejük alatt. Súlyosabb betegeket azonban szakszerű ápolónőkre kell bízni, ha ilyenek alkalmazásba vehetők. De minden beteg apácának legyen gyapjú lábmelegítője és saruja is, és ha ez szükséges, ezeket a lábukra húzva illetve csatolva hordják...

A hajukat körbe vágják, és másként senkit sem lehet nyírni, kivéve, ha ezt testének valamely betegsége megkövetelné...

Egyetlen apáca sem beszélhet bármely férfival, csak előre egyeztetett módon, legyen akár beteg, akár egészséges⁵⁰...

Kiadva Lyon városában, november idusán, pápaságunk 3. évében.
(*Fejér, Cod. dipl. VI. köt. II. könyv, 364.o.*)

95.

Szent Ferenc rendjének monostor alapítása Szemenyében: beteg testvérek gondozása.

(a tartományi káptalan iratai)

Ispotályos ügyek.

1248.

Mindenkinek üdvözlétünket küldjük... M. testvérnek, aki Magyarországon a minorita szerzetesek rendjének intézője és szolgája, és az egész tartomány rendfőnöke, és mindenkinek, akik a tartományi káptalan gyűlésére jöttek össze. Mindenkinek hírül adassék, hogy Mihály főispán rendünk iránt kimutatott elhivatottsága és nagy állhatatossága folytán, megígérjük, hogy helyünket és Szemenyét állandóan fenntartjuk, ha nevezett főispán... folyamatosan alamizsnát fog biztosítani ennek a helynek. És... oly módon... biztosítja az alamizsnát, hogy négy ezüst márkát adott a halak, a tejes ételek ízesítésére, nemkülönben a beteg testvérek étellemezésére. stb.

Kiadva a kegyelem 1248. évében, a szeptemberi idus vasárnapján, Gyuth helységben, a tartományi káptalanban.

(*Fejér Cod. Dipl. IV. köt. II. könyv, 25. o.*)

(†)⁵¹

⁵⁰ A klarisszák a legrégebbi idők óta jelen voltak Óbudán, Nagyszombatban és Pozsonyban. – Nemde-bár, ez abban a korban a legszebb példája az orvoslásban megjelenő emberiességnak. – a szerző –

⁵¹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1241/2 Éhínség

Nagy éhínség és élelmiszerhiány sújtotta majdnem egész Németországot. Korábban sok, kö-

96.

Az erőszaktevések fajtái.

Törvényszéki orvostan.

1248.

Milyen ügyeket lehet a király elé terjeszteni.

1) Minden becsületbeli ügyben, amely nem vérontásra, életre vagy halálra vonatkozik, a tárnokmesterhez lehet fellebbezni, vagy a királyhoz, de kisebb ügyekben ez nem lehetséges⁵².

(*Michnai András és Lichner Pál, Ofner Stadtrecht von 1244–1421. Pozsony, 1845. IV. fej. 310. 168. o.*)

2) Először is: azokkal a károsodásokkal, amelyeket vétkes módon idéztek elő, mint pl. verés, a test elsárgulása, ragályok, sebek, végtagok bénulása, emberölés, a tárnokmesternek vagy helyettesének nem dolga foglalkozni.

(*Kovachich, I. köt. 35, o. 15. szakasz, és 256, 1. – Ofner Stadtrecht. 168. o.*)

97.

Zsidókra vonatkozó egészségrendészeti és törvényszéki orvosi rendelkezések.

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1251.

Béla, Isten egyelméből Magyarország királya... Ezeket a törvényeket a királyságunkban lakó valamennyi zsidó számára hoztuk, akik ezeket maradéktalanul kötelesek betartani... Zsidók zálog címén bármit elfogadhatnak, aminek részükről nincs akadály, legyenek azok bármely néven nevezhetők, ... kivéve ... ha véresek és nedvesek... Továbbá, ha egy keresztény egy zsidón bármely sebet ejtett, a vádlott nekünk a királyság szokásjoga szerinti büntetést fogja fizetni, a sérültnek 12 ezüst márkát, és megtéríti a költségeket, amelyek orvosi kezeléséből származtak. Ha egy keresztény zsidót ölt meg, de nem vérenek kiontásával, az ütés elkövetője a királyság szokásjogi ítélete szerint büntetésként fizet nekünk négy marka ezüstöt... Továbbá, ha a zsidók saját szokásuk szerint magukkal viszik bármely halottjukat az egyik városból a másikba, egyik tartományból a másikba, vagy egyik országból a másikba, nem akarjuk, hogy ezért a vámszedőink őket fizetésre kényszerítsék... Továbbá, ha egy zsidó egy másik zsidónak sérülést okozott, saját bírójának nem tagadhatja meg büntetésként másfél marka megfizetését... Továbbá, ha egy zsidót titokban meggyilkoltak, és tanúvallomások alapján nem lehetséges a társai közül az elkövetőt kideríteni, viszont a megelőzően lezárt nyomozás valakit gyanúsna talált, és a gyanú jogszerű és valószínű okai is fennállnak, akaratunk szerint az ilyen ügyet a bizonyítékok összevetésével kell eldönteni... Továbbá, ha egy férfi vagy nő egy gyermeket magához ragad, azt rablónak fogjuk tekinteni.

Kiadva az Úr megtestesülésének 1251. évében, december idusán.

zepesen jómódú ember volt kénytelen a hazáját elhagyni. Trithem. Ebben az évben és a következőben is Franciaországban volt nagy éhínség. Cont. Ursperg. (*Pilgram, I. rész 234. o.*)

⁵² Ballus Cod. I. köt. idézi a következő szakaszt évszám nélkül, amint az a Pozsonyi városi statútumban látható a 2) pont szerint.

(*Fejér Cod. Dipl. IV. köt. II. könyv, 108. o.*)

98.

Halált okozó és halált nem okozó sérülések elkülönítése.

Törvényszéki orvostan.

1252.

Mi, István, Szlavónia bánja... Körösön új és szabad települést alapítottunk, és az abban lakó telepeseknek ugyanazt a szabadságot adományoztuk, amelyet Gratz és Zágráb új települése élvez. ... bármely idegen vagy az adott hely polgára nevezett településen haragjában egy másik ember ellen kardot ránt vagy kést húz elő, és ezt tanúk bizonyítják; és nem halálos sebet ejt, 1 márka megfizetésére ítéltessék stb.

Kiadva Szent György ünnepén, Az Úr 1252. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. IV/II. kötet, 164. o.*)

99.

Terméketlenség és éhínség.

Krónika.

1252.

Az 1252-53. évben. Mivel ebben az évben egyáltalán semmi sem növekedett, Bécsben és vidéken is nagy éhínség támadt, és sehol, egy szem gabona sem volt fellelhető, tehát sok ember elsovadt az éhezéstől.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fej. 502., 503. o.*)

(*Pilgram, I. rész 234. o.*)

100.

Terméketlenség és éhínség.

Krónika.

1254 és 1255.

1254-ben ismét nagy szűkösség és drágulás volt Bécsben, mivel egymás után minden termés és a bor is tönkrement. Nem volt jobb a következő 1255. év sem, mivel a nagy szárazság miatt minden elpusztult, és már a gazdag emberek is nagy szűkséget szenvedtek.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fej. 502, 503. o.*)

(*Pilgram I. rész 234. o.*)

101.

Túláradó termékenység.

Krónika.

1256.

Ezzel szemben az 1256-os év olyan termékeny volt, és oly bőséges volt az áldás, hogy a bor és a gabona túláradó mennyisége miatt az emberek már el is felejtették az előző szerencsétlen évet.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fej. 502, 503. o.*)

(*Pilgram I. rész 234. o.*)

102.

Napfogyatkozás, a szárazságot bőséges eső követte.

Időjárás.

1258.

1) Ebben az évben jelentős napfogyatkozás volt Gyömölcsoltó Boldogasszony nyolcadának pénteki napján.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fej. 503-506. o.*)

2) Éhínség Angliában, mert először nagyon nagy szárazság volt, utána pedig sok eső esett. Lanell.

(*Pilgram I. rész 234. o.*)

103.

A Karthausi szerzetesek ispotálya Zerewalde-ben, gyengélkedők és betegek vigasztalására.

Ispotályok.

1259.

István, Magyarország jeles királyának elsőszülöttje, és Stájerország hercege, átvettük Zerewalde-ban az ispotályt, amelyet Ottokár úr, Stájerország örgrófja, és ugyanezen tartomány hercegi elődei alapítottak, a gyengélkedők felépülésére, betegek vigasztalására és bármely utazók befogadására; ezt a rendház nélküli helyet egy megbízható rendnek ajánljuk, és szabadon adományozzuk, hogy ott a Karthausi remeték rendje Keresztelő Szent Jánosról elnevezett házat alapítson stb. Kelt az Úrnak 1259. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. V/II. köt. 496. o.*)

104.

Mindenhol éhínség, Magyarországon bőség.

Krónika.

1259.

Mindenhol nagy drágulás volt, amelyre dögvész következett. Chr. Salisburg. A szélsőséges ínség számos helyen arra kényszerítette az embereket, hogy Magyarországra meneküljenek. Chr. Weichst.

(*Pilgram. I. rész 234 és 264 o.*)

(†)⁵³

⁵³ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1260. Éhínség Itáliában.

Egész Itáliában nagy éhínség uralkodott. Lanell. (*Pilgram, I. rész 234. o.*)

1262. Terméketlenség a forró tavasz miatt; éhínség.

Ausztriában nagyon gyér gabonát arattak a nagy tavaszi hőség miatt. Sarlóra sem volt szükség, mert kézzel húzták ki a növények szárait. Chr. Mellic. Csehországban nagy éhínség volt. Neplacho. (*Pilgram, I. rész, 234. o.*)

105.

Annak a „betegségnek” az emlékezete, amely sokakat érintett.

Kórleírás.

1260.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország királya... Milyen ragyogók voltak az erényei, és milyen erényes életet élt szent emlékezetű János, a bosnyákok püspöke, akit Isten elárasztott kegyelmével... a népnek nyilvánvaló csodákat művelt, amelyek előttetek és mások előtt is ismertek... nemde bár halottakat keltett életre, sántákat állított lábra, és visszaadta a látását azoknak, akik nem láttak. Mi is, akik a vele való találkozásból, és az értünk mondott imákból reménnyel töltöttünk fel, gyógyulást reméltünk mindkét erejét vesztett embernek ebben a súlyos betegségben⁵⁴, amelytől gyakran megtámadva, számosan szenvednek. Amikor ugyanezen kórságtól megbetegedve, fájdalommal a kereszt jegyében néztünk szembe, az ő közbenjárását kértük, amire a fájdalom hevessége és testi állapotunk nyomorúsága kényszerített bennünket, őt megszólítva hasonló kegyelmet éreztünk, a fájdalom átadta helyét a békességnek, a betegség pedig az egészségnek stb.

Kiadva királyi udvarunkban, azon a vasárnapon, amikor felhangzik a „Laetare” (vagyis a nagyböjt negyedik vasárnapján).

(*Fejér, Cod. Dipl. IV. köt. III. köt. 24. o.*)

106.

Esztergomban az ispotályos ház elismerése.

(pápai leirat)

Ispotályos ügyek.

1262.

Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgálója, Miklósnak, Esztergomban Szent István király ispotályos háza igazgatójának... az Úrban szeretett fiatalok jogos kéréseit kegyesen jóváhagyjuk, és elfogadjuk, hogy Boldog Péter és a mi védelmünk alatt álló házatok belépjen a nyomorultak élelmezésébe és a szegények szolgálatába... kinyilvánítva, hogy ez a ház mindig is ispotályos célokat szolgáljon oly módon, hogy maga az ispotályosság súlyos károkat ne szenvedjen. A továbbiakban pedig... a javaitokkal... biztonságban... és csorbítatlanul rendelkezzenek. Valóban, amikor a mindig megújult emlékezetű Géza, a magyarok egykori jeruzsálemi királya, amint azt hiteles írása tartalmazza, templomot emelt Isten tiszteletére, és Mária, a mindenkor boldogságos Szűzanya, valamint Szent István király emlékezetére, és saját népe és fejedelmei jámborsága által indítva ispotályos házat is létesített, amely keresztényi szeretettel támogatta Isten zárandokait és a többi útutazókat, akkor ugyanezen templom szerzeteseinek, akik a házadat felépítették, bőségesen juttatott földterületet az Esztergomban szükséges házak és műhelyek felépítésére... Ezennel megerősítjük, hogy a Te házadhoz tartozik a minden joghatóság alól mentesített Szt. István monostor, az ispotályos ház, az Obon nevű területen, és ezeken túl tizenkét hajó és öt majorság, amelyeket Krisztusban legkedve-

⁵⁴ Vajon ez milyen betegség lehetett? – a szerző –

sebb fiunk Béla, a magyarok nagyméltóságú királya adományozott, valamint a melegvizes forrás melletti Szentháromság templom körzete, továbbá a Mikós de Wajtyg, a Szűz Mária de Thout, a Szűz Mária de Socol, és a Szt. Margit de Chata templom körzete. (E Manuscriptis Hevenesi B. kötet, al. B. 149–150 o.)
(*Fejér, Cod. Dipl. IV. köt. III. köt. 81. o.*)

107.

A temetkezés szabaddá tétele az Ágoston-rendieknek.

Egészségrendészet.

1262.

Orbán püspök, Isten szolgálóinak szolgálja, szeretett gyermekeim perjeleinek, és a remete testvéreknek a Magyar Királyságban... az Apostoli elnökség elrendelte, hogy a kánonjogi rendet Istent követve, és boldog Ágoston szabályzata szerint kell ezekben a rendházakban apostoli tekintéllyel megalapozni, és ugyanott örök időkre sértetlenül betartani. Továbbá... szabaddá tesszük a temetkezést a hozzátok tartozó templomokban, hogy azoknak az elhivatottsága és végakarata elé semmilyen akadály ne gördüljön, akik úgy döntöttek, hogy itt akarnak temetkezni, kivéve a kiközösítetteket, az eltiltottakat, és a nyilvános uzsorásokat. De azoknak a templomoknak is fennmarad a döntési joga, amelyek a holttesteket befogadják... stb. (Ex Xisti Schier: *Memoria Provinciae Hung. Augustinianae*, 19. o.)

(*Fejér, Cod. Dipl. IV. köt. III. köt. 87. o.*)

108.

Kétszeres holdfogyatkozás.

Időjárás.

1262.

Kétszer is holdfogyatkozás történt, az egyik este a böjti időszakban, a másik Egyed napja előtt.

(*Fuhrmann, T. rész 2. könyv, 12. fejr. 503-506. o.*)

109.

A Pálosok böjtjének rögzítése: betegek kivételével.

Ispotályos ügyek.

1263.

Pál, Isten hegyelméből veszprémi püspök... Mindenkinek tudtára akarjuk hozni ennek a levélnek a tartalma alapján, hogy amikor Orbán Szentatyánk és urunk... a legfőbb pap lábai elé járulunk, szeretett fiaink, tartományi és más perjelek, és remete atyák püspökségünk különböző részeiből könyörögjenek azért, hogy boldog Ágoston rendtartása, amelyre a remeteségből kívánnak áttérni, méltó legyen a jóváhagyásra. Ennek a kérelemnek... ezek... a jóváhagyandó... rendszabályai:

1. Tartsák meg a böjtöt, Mindenszentek ünnepétől az Úr születéséig, naponta egyszer tejből készült ételt fogyasztva, gyengélkedők és betegek kivételével, akik a perjel engedélyével, ha lehetséges, húst is fogyaszthatnak, stb.
Kiadva az Úr 1263. évében.

110. Éhínség Magyarországon.

Krónika.

1263.

1) Nagy éhínség, amely Ausztriába, Magyarországra és Morvaországba is behatolt, és úgy elhatalmasodott, hogy addig ilyen még nem tapasztaltak, az aratás idején azonban befejeződött. Chr. Claustr. Austr. – Paltram – Anon Leobis. – A Chr. Zwetl. az éhínség évét 1264-re teszi.

(Pilgram I. rész, 234. o.)

2) 1263 tavaszán is, Ausztriában egészen az aratásig olyan nagy éhínség volt, amelyet az emberek még soha nem éltek meg. Erre viszont gazdag szüret következett, és a borokból nagy többlet keletkezett.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fejezet. 503-506.)

111. Üstökös és nagy éhínség Magyarországon.

Időjárás és krónika.

1264.

Szép, de riadalmat keltő üstökös jelent meg, és 80 napon át mutatta magát. Erre azután egész Ausztriában, Magyarországon, Morvaországban és Csehországban nagy éhínség következett.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fejezet. 503-506.)

(†)⁵⁵

112. Füzitő telepeseinek adatik Szár vidéke, hévizes vízfolyással.

Vendégházak és hévizek.

1269.

Béla, Isten kegyelméből Magyarország... királya. Mindenkinek nyomatéko-

⁵⁵ (†) A rendkívüli események időrendjének folytatása:

1264. Dögvész.

Ősszel sok ember és állat pusztult el a járvány miatt. Rockb. (Pilgram, I. rész 264. o.)

1265. Folytatás.

Közepes járvány az emberek és az állatok között. Chr. Ud. Af., de inkább az előző folytatása. (Pilgram, I. rész, 264. o.)

1266. Túláradó termékenység.

Minden tekintetben termékeny év volt. An. Colmar. (Pilgram, I. rész 235. o.)

1270. A legszárazabb nyár és éhínség.

Nyáron a nagy szárazság nagy éhínséget okozott. Stero. Jakab napján kezdődött. Chr. Aegid. (Pilgram I. rész 235. o.)

1270. Dögvész Keleten.

A dögvész, amely Szent (IX.) Lajos seregében kezdődött, a királyt és a katonák tömegét is magával ragadta. Art. de verif. les dates. (Pilgram, I. rész 264. o.)

san akarjuk hírül adni, hogy Füzitő-ből a telepeseink hozzánk járulva, előttünk előadták, hogy már szűkösek a földjeik, és nem elegendők a rendszeres használatra, majd azt kérték... azt a területet..., amelyet Szár-nak neveznek, és a földjeikkel határos, részükre méltóztassunk átadni... Nevezett Szár határait... sorrendben a következő helyek alkotják: a határvonal Szárhomok hegy keleti oldalától kezdődik, innen húzódik Megekw-ig, déli irányban, majd innen tart a hévizes vízfolyásig, amelynek szomszédjai Ugrun, Pous fia, és a majki prépost, innen halad tovább az országútig, ahonnan ennek az útnak mentén vissza a fent említett hévizes vízfolyásig, és innen halad addig a berekig, amelyet Keörus-nak neveznek stb. Pagha majorságig, amelynek Komárom várjobbágysai a szomszédjai, és a határvonal itt zárul. Kiadva az Úr 1269. évében (megtalálható a Czekiana gyűjteményben)

(Fejér, *Cod. Dipl. VII. köt. I. könyv. 356. o.*)

113.

Béla király halála, erőfogyatkozás vagyis *marasmus*.

Körleírás.

1270.

IV. Béla végül is inkább uralkodásának terhei alatt, mintsem vajákosok hatalmába ejtve... öregségtől kimerülve... halt meg.

(Schwandtner, *T. I. P. II–VIII. Petrus de Réwa Cent. III. 633. o.*)

V. ISTVÁN KIRÁLY URALKODÁSA 1270–1272 között

114.

A fürdőházak mentesülnek az összeírás alól.

Fürdők.

1270.

Mi, Mátyás, egész Szlavónia bánja, mindenkivel tudatjuk, hogy a nyestbőrök begyűjtői a fürdőházakat jegyzékbe semmilyen módon nem vehetik... Kelt Zágrábban, Húsvét nyolcadát követő ötödik hétköznapon, az Úr megtestesülésének 1270. évében.

(Fejér, *Cod. dipl. V/I. köt. 87. o.*)

115.

Sebek meghatározása és mérete.

Törvényszéki orvostan.

1270.

Mi, Moys, Isten kegyelméből nádor, soproni főispán és a kunok bírása... a Cosue nevű helyről való telepeseink szabadságát... kiváltságunknál fogva rendeljük el megerősíteni. Imént nevezett telepeseink szabadságáról így rendelkezünk.

Ha valaki karddal egy másik embert megsebesített, ahány hüvelyk méretű a seb, aki a sebet ejtette, annyiszor 60 dénárt tartozik fizetni. Az, aki társát késsel sebesítette meg, annak az elkövetőnek a kezét a vásártéren késsel kell átszúrni. Ha valaki megöl egy másik embert, ennek ellentételeként őt is öljék meg. Aki levágta egy másik ember kezét vagy lábát, ugyanaz legyen a büntetése... Kiadva Igol-ban az Úr 1270. esztendejében.

(*Fejér, Cod. Dipl. V. köt. I. könyv. 79. o.*)

116.

Dögvész és éhínség.

Járványok, krónika.

1270.

Nagy dögvész volt Bécsben és Ausztriában, sok nagy temetőt jelöltek ki, ahol a holttesteket egymásra rétegezve temették el.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fejezet. 503–506. o.*)

2) A békességet az egész királyságra kiterjedő éhínség és az abból eredő dögvész követte, amely az embereket nagy tömegben pusztította.

(*Spányik, I. rész. 86. o.*)

117.

Sebesülések meghatározása: egyszerű sebek, sebek csonkolással és csontrepedéssel.

Törvénytörvénykezési orvostan.

1271.

István, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Halics, Ladoméria, Kunország, és Bulgária királya... tetszésünk szerint többek között a Mi hűséges szepesi szász telepeseink szabadságait kegyesebben újra írtuk... ennek értelmében az egyszerű sebzésért, amely csonkolást nem okozott, fél márka esedékes, a csonkolásért öt márka, a csontrepedésért ugyancsak öt márka, viszont azért, amely halált okozott, tíz márka esedékes. ... Kelt az Úrnak 1271. évében, november 24-én, a pápaság tizennegyedik, uralkodásunknak pedig második évében.

(*Budai törvénykönyv, 237–238. o.*)

118.

Az éhínségtől űzött bajorok ismét a termékeny Magyarországra kéredzkedtek.

Krónika.

1271.

A nagy éhínség a bajorokat Magyarországra űzte. Chr. Lunael. – Sigefrid szerint: ez az éhínség Németországban három éven át tartott.

(*Pilgram I. rész, 235. o.*)

119.

Dögvész Magyarországon.

Járványok.

1271.

Olyan soha nem látott dögvész volt Ausztriában és Magyarországon, hogy ennek a heves járványnak a következtében, nagyon nagy árkokban ásták el mind az embereket, mind az állatokat. A járvány néhány évig még visszatért.

Paltramus: *Chronicon ad annum 1271.*

(Fenger, 8. o.)

120.

A jeruzsálemi kereszteseknek engedélyezett a temető létesítésének joga az ispotályok mellett.

(pápai leirat)

Egészségrendészet.

1272.

György püspök, Isten szolgáinak szolgálója, szeretett fiainknak, a jeruzsálemi ispotályos mesternek és testvéreknek... örök emlékezetül... az Apostoli Szentszék kiváltságainál fogva közöljük és elrendeljük a következőket. Az összes birtokokat és javakat, amelyek a zarándokok és szegények eltartásához és szükségleteikhez kellenek, amelyek a jeruzsálemi egyházközségben vagy más egyházi körzetekben és a terület városaiban, saját bölcs éberségével az ispotály megszerzett, vagy bárki mástól felajánlásként érkezett, vagy a jövőben érkezik, vagy más módon volt beszerezve az Úr bőkezűségével, azokat a jeruzsálemi egyházkörségi székhely mind jogosan engedélyezte. Ezek a birtokok és javak pedig mindig békében és épségben legyenek megőrizve, mind magának az ispotálynak, mind utódainak és a testvéreknek, valamint a zarándokok gondját viselőknak. Ha tiszteletreméltó ispotályosoknak valamely kegyes adományból lakatlan elhagyott helyeket ajánlottak fel, engedélyetek van arra, hogy ott falvakat építsetek, templomokat és temetőket létesítsetek az ott lakó emberek használatára... Továbbá ispotályos törekvéseitek fokozására és személyesen általatok, nevezett ispotály részére, megerősítünk minden adományt vagy birtokot, amelyek jelenleg a tengeren innen és túl, Ázsiában vagy Európában az ispotály jogos tulajdonában vannak, vagy azokhoz a jövőben szabályos módon, Isten jóindulatával fog hozzájutni... Kiadva az ősi városban Janonus Seccaermus mester, a szent római egyház alkancellárja által, szeptember 8-án, a pápaság első, és az Úr megtestesülésének 1272. évében.

(Fejér, *Cod. Dipl. V. köt. I. könyv 146. o.*)

121.

Áradások.

Időjárás.

1272.

1) Nagy vízözön volt, és mindenhol jelentős károkat okozott.
(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 503-506.)

2) Ausztriában az áradások ebben az évben nagy károkat okoztak. Chr. Salisb.
(Pilgram I. rész, 141. o.)

III. LÁSZLÓ KIRÁLY URALKODÁSA 1272–1290

122.

Túláradó termékenység.

Krónika.

1273.

Ez az év... nagyon termékeny volt. Cont. Ursperg.
(*Pilgram I. rész, 141. o.*)

123.

Az alchimia művelése. – Rendházak építéséhez a helyszínen egészséges legyen.

Egészségrendészet.

1273.

Kr. u. 1273. A prédikáló barátok Pesten megtartott főkáptalanjának iratai.

1) – 16)...

17) a rendfőnök a rend ítélőszékének akarata és tanácsa szerint szigorúan elrendelte az összes szerzetes engedelmessége alapján, hogy alchimiával ne foglalkozzanak, azt ne oktassák, és semmiképpen ne műveljék, és ennek a tudománynak az írásait maguknál ne tartsák, hanem adják át a perjelnek amilyen gyorsan csak lehetséges, és nevezett perjelek a legjobb szándékkal küldjék tovább a tartományfőnököknek.

18) továbbá akarjuk és megparancsoljuk, hogy a tartományfőnökök és a tartományi káptalani ítélőszékek, egyetlen egy helyszínt se fogadjanak el, hacsak ez korábban nem történt meg, hanem csak olyant, amely alkalmas a rendház felépítésére, és a barátok sajátos követelményeinek is megfelelnek. (Martene: *Thesaurus Anecdotarum* IV. köt. Col. 1667.)

(*Fejér, Cod. Dipl. VII/II. köt. 24. o.*)

124.

Halálos sebek fáradságos gyógyítása tapasztalt orvosok által.

Törvényszéki orvostan.

1274.

László, Isten kegyelméből Magyarország stb. királya... mindenkinek szándékozunk nyomatékosan a tudomására hozni, hogy... Jakab gróf a németek ellen dicséretesen halcolván... halálos sebeket kapott, majd ezekből a sebekből nagy nehezen, tapasztalt orvosok kezelése révén, hosszabb idő után meggyógyult... Kelt Benedek mester keze által... az Úr 1274. évében.

(*Fejér Cod. Dipl. VII.köt. 154. o.*)

125.

A legrosszabb időjárás: hatalmas havazás, áradások, borok savanyodása, a termények és a takarmány rothadása, holdfogyatkozás.

Kónika és időjárás.

1275.

1) Gyümölcsoltó Boldogasszony napján éjfélről kezdődően rémisztő égzengés volt...

Majd az év önmagában is végzetes volt, és a szünni nem akaró esőzés miatt a mezőkön a termés és a szőlők a hegyekben tönkrementek; szüret idejére vastag hótakaró keletkezett, és ami még megmaradt a szőlőfürtökből, azt a hó alól kellett kikaparni, és ebből azután csak ecetes lé keletkezett. A Duna és az összes vízfolyások nagyon nagy károkat okoztak; a gabonát és a takarmányt nedvesen kellett learatni, így azután a csűrökben minden megrothadt... Április 16-án csaknem egész éjszakán át holdfogyatkozás volt...

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 506.)

(Pilgram I. rész, 235. o.)

2) Ez egy nagyon nedves év volt... Ausztriában a Duna háromszor áradt ki, ősszel pedig különösképpen, malmokat és házakat döntött romba. A széna és a gabona, ha nem vitte el az ár, a mezőkön rothadt meg. A gyakori esőzés a hegyeket is elárasztotta, és a fákat tövestül sodorta a völgybe. Ezt a Chron. Ausztr. szerzője szemtanúként jegyezte le.

(Pilgram I. rész, 141. o.)

(†)⁵⁶

126.

A Szűz Mária monostornak a nyulak szigetén szabad temetés engedélyezése.

(V. Ince pápa leirata)

Egészségrendészet.

1276.

Ince püspök, Isten szolgálójának szolgálója... a Szűz Mária monostornak a Duna szigetén... jelen írásunkkal az előjogait megerősítjük; ... úgy határozunk, hogy ugyanazon a helyen a temetést szabaddá tesszük, azok végakarátának megfelelően, akik így döntöttek a temetésükről, ennek tehát nincs akadálya, hacsak kiátko-

⁵⁶ (†) A rendkívüli események időrendjének folytatása:

1277. Túláradó termékenység.

Végre újra, egyedül a len kivételével, egy mindenben, gazdag év. An. Colmar. (Pilgram, I. rész 235. o.)

1278. Termékenység.

Ismét minden terményben nagy a bőség. Csak Karintiát kónozta úgy az éhínség, hogy emberi húst fogyasztottak. An. Colmar. (Pilgram, I. rész 235. o.)

1279. Termékenység. – fagy áprilisban.

Svábföldön nagyszerűen növekedett a gabona.... Bécsben is bőség volt. Trithem. A gyümölcsöket az április 14-én támadt fagy elpusztította. An. Colmar. (Pilgram, I. rész 235.o.)

zottak vagy tilalom alatt állók, vagy nyíltan uzsorások nem volnának; de azon egyházközségek állásfoglalását is el kell fogadni, ahonnan a holttesteket ide szállítják. stb.⁵⁷

(*Fejér Cod. Dipl. V/II. köt. 357. o.*)

127.

Halálos sebesülés, Bad vize.

(királyi adományozások)

Törvényszéki orvostan, vízügy.

1276.

László, Isten kegyelméből Magyarország... királya... mindenkinek szándékunk nyomatékosan a tudomására hozni, hogy Belud gróf Pata vára alatt... a harmezőn halálos sebet kapott⁵⁸. Később... ugyanezen Belud gróf... a Bad-nak nevezett víz mellett szembeszállva legyőzte az ellenséget, közülük sokakat megsebesítve. Kelt az Úr 1276. évében (hiteles forrásból átvéve).

(*Fejér Cod Dipl. VII/II. köt. 50. o.*)

128.

A túsul vett magyar gyermekek megbetegedtek, orvost és orvosságot kell biztosítani.

(királyi levelek)

Orvoslás.

1278.

I. Károly, Szicília királya... úgy értesültünk, hogy a túsul vett magyar gyermekek, nevezetesen István és Miklós, akiket parancsunkra ebben a várban őriznek, súlyosan megbetegedtek, de nem akarjuk, hogy bármely költség hiányában a szenvedésükről tudomást szerezzünk, ezért ezt a veszélyt elhárítandó, hűségednek megelőzőként határozottan megparancsoljuk, hogy orvosok, orvosságok és minden más szükséglet tekintetében, maguknak a gyermekeknek és dajkáiknak minden felmerülő kiadást helyben előteremteni és azokat átadni törekedjél. Mi magunk ezeket a kiadásokat... részedre teljes egészében... megtérítjük. Óvakodni kell attól, hogy pénzeszközök hiányában magukkal a gyermekekkel bármely balsors dolog történjék. Kelt Melfi-ben, október 7-én, a pápaság 7. évében.

(*Fejér Cod. Dipl. V/II. köt. 450. o.*)

⁵⁷ Hasonló előjogokat adott IV. Kelemen pápa a tihanyi apátságnak. 1297. (*Fejér Cod. Dipl. VI/II. köt. 87. o.*)

⁵⁸ Az adott korban az összes sebesültet így jellemzték, akik bármilyen súlyosabb sérülést szenvedtek. Ebben a kódexben erre számos példa található. – a szerző.

129.

Ispotály építésének alapítványa a királyság határain belül, a szegények és betegek használatára.

(királyi alapítványok)

Menhelyek – ispotályok.

1280.

László, Isten kegyelméből Magyarország... stb. királya. Katolikus és Istennek elhivatott fejedelem által... elsősorban illendő felismerni... hogy templomokat, és más jámbor helyeket kell építeni a szegények, szűkölködők és betegek használatára. Mindenkinek hírül szándékozunk tehát adni... hogy tisztelendő atyának, Fülöp úrnak, Isten kegyelméből Fermo püspökének, a Szentszék követének... adományozunk, átengedünk és felajánlunk ugyanezen tisztelendő atya és követ által fogadva, Krisztus szűkölködőinek, szegényeinek és betegeinek nevére és szolgálatára, folyamatosan a jövőre nézve, minden évben 100 ezüst márkát. Ezt ugyanezen szegények, szűkölködők és betegek nevében átvéve, abból egy ispotály épüljön királyságunkban, nevezett szegények, szűkölködők és betegek gyámolítására és vigasztalására, ott, akkor és úgy, ahogyan azt a követ úr jónak látja létrehozni... Kiadva Bertalan mester, udvari alkancellárunk titkári kezéből, az Úr 1280. évében, augusztus 18-án.

(*Fejér Cod. Dipl. V/II. köt. 28., m. o.*)

130.

Magyarország: a Duna áradása, jégverés, esőzések, égzengés.

Krónika és időjárás.

1280.

1) 1280-ban a Duna borzalmasan kiáradt, és leírhatatlan károkat okozott, július hónapban. Ezt követően augusztusban olyan nagy égszakadás, jégverés és esőzés volt, hogy a gyorsan megáradt vizek miatt nagyon sok ember halt meg. Ráadásul olyan szélfúvás volt, amelyre senki még csak nem is képzelhetett.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 513-515. o.*)

2) A Magyarországra betörő tatárokat a jégverés, a havazás és az esőzés nem engedte tovább haladni, amíg végül is a keresztények legyőzték őket. Stero. – Chr. Salisburg.

(*Pilgram I. rész, 200. o.*)

3) Júliusban a Duna oly mértékben kiöntött, hogy sok épületet elpusztított. Hist. Aust.

(*Pilgram I. rész, 141. o.*)

131.

A leghidegebb tél.

Időjárás.

1281.

Az 1281. évben olyan kemény tél volt, és februárban olyan sok hó esett, hogy a házak közül egyeseket teljesen beborított.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 513-515. o.*)

132.

Beteg ciszterci szerzetesek felmentést kapnak a főkáptalani megjelenés alól.

(a ciszterciek főkáptalani rendtartása)

Egészségrendészet.

1281.

A mentesség, amely az utóbbi évben megadatott azoknak, akik minden egyes évben nem tudtak a káptalani gyűlésre jönni, hogy levélben kimentsék magukat, mivel gyengélkedés miatt nem jöhettek, a közvetlen közeli tartományokból megszűnik, hacsak nem tengeri úton érkeznének, vagy a Monte Bardone mögötti területről, továbbá Magyarországról, Lengyelországból és Hispaniából. (In Martene: *Thesaurus Anecdotarum* IV. köt. col. 1258.)

(*Fejér Cod. Dipl. VII/II. köt. 109. o.*)

133.

Dögvész és marhajárványok.

Járványok.

1282.

1) az 1282. évben dögvész következett, amely sok embert ragadott magával. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 513-515. o.*)

2) Csehországban és Morvaországban olyan hatalmas járvány volt (Ausztriában csak az állatok között), amely Prágában, Brünnben, és más helyeken számtalan ember halálát okozta. Mindez télen és tavasszal történt. Hist. Aust. – Chr. Claustr. – Paltram

(*Pilgram I. rész, 264. o.*)

(†)⁵⁹

134.

Esőzések és áradások Magyarországon.

Időjárás.

1285.

Nagy áradások voltak a gyakori esőzéstől, Magyarországon is. Paltram. (*Pilgram I. rész, 142. o.*)

⁵⁹ (†) A rendkívüli események időrendjének folytatása:

1282. Áradás, dögvész, égzengés.

Júliusban kiáradt a Duna, és ártatlan emberek halálát okozta. Augusztusban rémisztő égzengés, jégverés és nagyon vad széljárás volt. (*Chronicon Mellicense* 164. o.)

1283. Elzászban nagyon korán jött a tavasz; Csehországban éhínség.

Elzászban nagyon korai volt az év; március 12-én kizöldültek a gabonaföldek, június elején korai földiepret és borsót árusítottak. Csehországban éhínség volt. An. Colmar. Még pedig borzalmas volt.

1284. Termékenység Csehországban.

Ezzel szemben ez az év Csehországban nagy bőséget hozott. Lupacz. (*Pilgram I. rész 235. o.*)

135.

Szárnyasvész Ausztriában és szomszédos területeken: és Magyarországon is?

Állatvész.

1286.

1286-ban egész Ausztriában és más országokban is olyan dolog történt, amilyent korábban soha sem tapasztaltak. Nevezetesen járvány volt a szárnyasok között, amely különösen a tyúkokat és a madarakat sújtotta. Egyik pillanatban egészségesnek tűntek, majd hirtelen elpusztultak. Így azután az emberek ritkán láttak seregélyeket, hollókat és más hasonló madarakat.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 514. o. és Pilgram I. rész, 264. o.)

136.

A legenyhébb téli időszak.

Időjárás.

1289.

Az 1289-es évben a tél Bécsben és Ausztriában olyan enyhe volt, hogy Karácsonykor, Újévkor, és a Három királyok ünnepén a kertekben virágok nyíltak. A fák is kizöldültek és kivirágoztak, mintha május lett volna.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 12. fej. 513-515. o.)

III. ANDRÁS KIRÁLY URALKODÁSA 1290–1300

137.

A sóaknát kapják a közvetlen életveszélyt nem okozó halálos sebesültek.

(királyi adományozások)

Törvényszéki orvostan és vízügyek.

1291.

András, Isten kegyelméből Magyarország... királya... mindenkinek tudomására hozzuk,... hogy Györgynek mondott mester a sors fordulatának alávetni magát nem félt... és a leghűségesebb szolgálatokat tette; amelyekben számos rokona és szolgálója, akik halálos sebeket szereztek, végül is a halálos veszélyt elkerülték; ... Ezért tehát György mesternek átadjuk Sáros vármegyében fekvő, Sóvár, Sópatak és Delnok nevű királyi településeinket, hasonlóképpen az ugyanott elfekvő sóveremmel vagy sóaknával... Kiadva az Úr 1291. évében, augusztus 28-án.

(Fejér Cod. Dipl. VI/I. köt. 124. o.)

138.

Temetési jog magadása.

(püspöki pásthorlevelek)

Egészségrendészet.

1291.

Mi Lodomerius, isteni könyörületességből esztergomi érsek... tudatjuk... hogy Szögyén német telepeseinek... határozatunk szerint kőtemplom építését engedélyezzük... és nevezett kápolna mellett temetkezési helyre is engedélyt adunk... önálló szertartással...

Kelt Esztergomban, az Úr 1291. évében, az Úr születésének nyolcadában.
(*Fejér Cod. Dipl. VI/I. köt. 165. o.*)

139.

Húspiacok és fürdők létesítése Podolin városában.

(királyi adománylevelek)

Egészségrendészet és fürdők.

1292.

Mi, Vencel, Csehország királya, hírül adjuk mindenkinek, hogy... szándékunkban áll viszonzni az engedelmes hűséget. Minékünk kedves Henrik, Podolin ügyvédje a nevezett városban... viszonzatlan érdemeket... tett a közösségnek... amelyekre egyetértően akarunk tekinteni. Henrik, félmér földes körzeten belül, a saját költségén építtetett... fedett piaci csarnokot... olyan épületet, amelyben a marhákat mészárolják, közönséges nevén *Kuttelhof*-nak nevezve, valamint fürdőket és malmokat, amelyeknek szabadon engedélyezzük a tulajdonlását. ... az apotékákból⁶⁰ befolyó egyhatod részhez is hozzájárulunk... Mindezeket túl a fentiekben nevezett város minden okból, esetből és feltételből eredően, Magdeburg jogait kapja meg és gyakorolja, mint ahogyan az mostantól kezdve Krakkó városában érvényesül... Kiadva Krakkóban... az Úr 1292. esztendejében, november 6. napján, a beiktatás hatodik évében.

(*Fejér Cod. Dipl. VI. köt. I. könyv, 231. o.*)

140.

Ispotály Nagyszebenben, szegényeknek, fogyatékosoknak és sántáknak.

Menhelyek – Ispotályok.

1292.

Üdvözlét a Megváltó nevében a felügyelő bírónak, esküdteknek és Nagyszeben városa egész közösségének... Jelen levelünkkel a következőket akarjuk mindenki tudomására hozni. Azt a házat, amely Nagyszeben területén fekszik, és tartozékaival együtt a tulajdonunkat képezi, és amelyet korábban már világi ügyvitellel, ispotályként működtettünk, ezennel átengedjük, átadjuk és adományozzuk az egyháznak, nevezetesen az Istennek tetsző keresztes testvérek Szentlélek Ispotá-

⁶⁰ Ezen a helyen az *apotheca* szó nem patikát jelent, hanem italmérést. – Különben a mészárosokra ugyanazok az intézkedések érvényesek, amelyek a Budai törvénykönyvben is szerepelnek. – a szerző –

lyos Rendjének, a következő feltételekkel. Nevezett szerzetesek és alárendeltjeik ebben a házban az ispotályosság istenes feladatai szerint dolgozzanak, szentmiséket tartsanak, legjobb képességeik szerint a szegényeknek, fogyatékosoknak, jövevényeknek és sántáknak adják a Krisztusban hívő emberek által juttatott vagy juttatandó alamizsnát, minden szűkösségüket figyelembe véve. Azért pedig, hogy adományunk szilárd megerősítést nyerjen, jelen okmányunkat Nagyszeben tartomány pecsétjével hitelesítettük. Kiadva és elrendezve Nagyszebenben, az Úr 1292. évében, Keresztelő Szent János napján.

(*Fejér Cod. Dipl. VII. kt. II. könyv 173. o.*)

141.

Alkalmatlan helyekre tilos a húspiacok áthelyezése.

Egészségrendészet.

1294.

Lodomér, Isten könyörületességéből esztergomi érsek... A dolgok állása megköveteli, hogy a jog utolérje azokat, akik kijátszák a jogszabályokat, a bírót és peres ellenfelület. Mészárosok az ökrök különböző tartási helyein és a mészárszékeiben, miután peres vita támadt... a káptalan és Esztergom polgárai között, arra vetemedtek, hogy Mindenszentek ünnepén más rejtkehelyekre és alkalmatlan környezetbe helyezték át a mesterségük gyakorlását... Fenti káptalan sérelmére... és minden atyai intés ellenére... mégsem tudtunk az ügyben intézkedni... ezért érseki felhatalmazásunknál fogva, az ökröket vágó nevezett mészárosokat a kiközösítés büntetésével sújtjuk... és megparancsoljuk, hogy ezeket a mészárosokat elkerüljétek... Ha azonban bárki is velük kapcsolatba lépne... akkor ugyanazt a kiközösítést vonja magára, amely a mészárosokat sújtotta. Kiadva az Úr 1294. évében, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén.

(*Fejér Cod. Dipl. VI. köt. I. könyv 286. o.*)

(†)⁶¹

⁶¹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1294. Éhínség.

Elzász mindenből hiányt szenvedett. An. Colmar (*Pilgram I. rész. 235. o.*)

1295. Heves széljárás.

Mária születésének ünnepnapján nagyon erős szél fújt, stb. ... Ausztriában ebben az évben igen gyenge volt az almatermés. Hist. Austr. (*Pilgram, I. rész, 235. o.*)

1295. Fagy és áradás.

Ebben az évben Bécsben és a város környékén április 17-től több napon át nagy hideg volt, hó és eső esett, és nagy árvíz is volt. Hist. Austr. – Claustr. – Paltram (*Pilgram, I. rész 143. o.*)

1295. Dögvész Itáliában.

Itáliában nagy dögvész volt, a római központban nagyon gyorsan sok püspököt és főpapot is magával ragadott. Chr. Claustr. (*Pilgram, I. rész 264.o.*)

1296. Üstökös.

Üstökös jelent meg. (*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fejelet. 523. o.*)

142.

Halálos sérülések.

Törvényszéki orvostan.

1296.

Abraam ispán... bizonyos cölöpvárat... kitartóan védelmezett, ahol 53 emberre nyilvánosságtól halálos⁶² sérülést szenvedett, és 11-en meghaltak az eltaláltak közül...1294-ben.

(*Fehér Cod. Dipl. VII/II. köt. 195–1196. o.*)

**VENCEL, CSEHORSZÁG KIRÁLYÁNAK
URALKODÁSA
1301–1305**

143.

**Az üstökös megjelenését élelemhiány, dögvész és marhavész
követte.**

Időjárás, krónika, állatvések.

1301.

Ebben az évben az üstökös megjelenését éhínség, dögvész és marhavész követte. Trithem. Az év vége felé a dögvész Csehországban, Morvaországban és Lengyelországban dühöngött.

(*Pilgram I. rész, 235. 265. o.*)

144.

A legrosszabb bor előállítás.

Krónika.

1302.

Az 1302. évben a bor olyan rossz minőségű volt, hogy élvezettel senki sem bírta fogyasztani.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fej. 524-526. o.*)

145.

**Besztercebányán ispotály a betegeknek és jog a szabad temetésre.
Menhelyek – ispotályok – egészségrendészet.**

1303.

Mi, Miklós, Isteni és apostoli kegyelemből esztergomi érsek... kihirdetjük,... hogy... Besztercebányán az ispotályban... három káplán tartozik az ispotály betegeihez; ... és ha bárki temetést kérne az ispotályban, legyen az bármilyen is, az egyház joggyakorlata szerint ezután a temetést úgy kell elvégezni, hogy a plébá-

⁶² A korabeli használat szerinti halálos sérülést tehát nem a mai, általunk elfogadott jelentésében kell értelmezni. – a szerző –

nos és az egyház jövedelme ne csökkenjen... Kelt Lipcz-ben Mária mennybevételenek előestéjén.

(*Fejér Cod. Dipl. VIII/I. köt. 140. o.*)

146.

Nagy nyári szárazság, a Duna apadása.

Időjárás.

1304.

Az 1304. évben olyan száraz volt a nyár, és a Duna annyira leapadt, hogy Kloster-Neuburg és Krems között három helyen is kocsival át lehetett hajtani, és lóháton is át lehetett kelni.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. feje. 524-525. o.*)

147.

Dögvész az egész világon

Járványok.

1305.

Ebben az évben az egész világon dögvész dühöngött. Ricciol. Alsted. Nagyon heves volt. Rockenb.

(*Pilgram I. rész, 265. o.*)

OTTÓ, BAJOR KIRÁLY URALKODÁSA 1305–1308

148.

A kiátkozás szigora megtiltotta a szertartásos temetéseket, és így maga után vonta a holttestek feltorlódását.

Egészségrendészet.

1304–1308.

Ottó, bajoriai herceg... Bonifacius pápa azonban megátkozta a magyarokat, és minden szentségektől és temetéstől eltiltotta őket, mind addig méglen a Károlyt megkoronázzák. Látván ezért a magyarok, hogy az isteni szolgálat mindentűt megszünt volna, és hogy minden egyházak és tziinteremek rakva volnának holttestekkel, mivel hogy a temetést is megtiltották vala, kényszerítettének bévenni és koronázni a Károlyt.

(*Petthő Gergely 49. o.*)

149.

Az Angliában támadt dögvész kiterjedt az egész világra.

Járványok.

1307.

Az Angliában támadt átkozott dögvész hat év alatt az egész világra kiterjedt a leírások szerint. Kircher.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 178. o.*)

KÁROLY RÓBERT KIRÁLY URALKODÁSA

1308–1342

150.

Ispotály Pozsonyban, fürdőhelyiséggel.

Menhhely – ispotály és fürdő.

1309.

Krisztusban minden hívőnknek, akik a jelen oklevelet megtekintik, a pozsonyi egyház káptalanja, mint szerző, üdvözlését küldi. Jelen írásunkkal közhírré tesszük, hogy egyfelől Hertlinus bíró, valamint Hambaton, Jakob és Perichtold, mind Pozsony város közönséges polgárai, másfelől Lantelinus testvér egyházfi, mint a Magyar Királyságban a Szent Antal betegápoló rend pénztárnoka között a következő vita keletkezett, amelynek értelmében színünk előtt mindkét fél megerősítette összevetette az álláspontját. A Pozsonyban működő ispotály régtől fogva nem a nevezett rend szervezetéhez tartozott, hanem a polgárok által kijelölt gondnok irányítása alá, Lantelinus testvér viszont ennek az ellenkezőjét állította. Végül a felek arra az egyezsége jutottak, hogy a helyi polgárok egy alkalmas és megfelelő személyt választanak, majd nevezett testvérnek bemutatják, aki vagy az utódja felveszi őt a rendbe, és ha mint a szegények gondnoka hasznosnak bizonyul, és elnyeri a polgárok tetszését, nevezett Lantelinus testvér vagy annak utódja nem távolíthatja el ezen tisztségéből. Amennyiben túlkapásokat követne el, és ezért leváltják, a fenti módon újabb személy választandó, aki képes lesz és akarja is a házat, a birtokokat, a jövedelmeket, az összes testvért és nővért vezetni és mindennek javára lenni. Hozzáadték azonban, hogy Lantelinus testvér vagy mindenkori utódja hitbéli ügyekben teljhatalommal rendelkezik a testvérek, a nővérek és a házhoz tartozó további személyek felett, ... világi ügyekben, ami a betegeket illeti, azonban nincs felhatalmazása... Ha királyok vagy nemesek közül bárki is Pozsony szegényeinek hagyományozna, a fent említett testvér ezek felett nem rendelkezik. Továbbá arra is kitértek, hogy maga Lantelinus testvér és utódjai önmaguk és családjuk részére örökösen, és jogi korlátozás nélkül birtokolják a kőházat a kis házzal és a kis gyümölcsös kerttel, amelyek a kőház mellett vannak egészen az egy helyiségből álló fürdőházig, ez utóbbinak minden felszerelésével és hasznáival együtt...

Kiadva Keresztelő Szent János ünnepén, az Úr 1309. esztendejében.

(Az eredeti kéziratot Pozsony város írártára őrzi. – Fejér Cod. Dipl. VIII. köt. I. könyv, 620 o.)

Ítélet tüzes vassal és forró, továbbá mérgezett vízzel.⁶³**Törvényszéki orvostan.****1309.**

Jóllehet a magyaroknak Károly uralkodásának idejéig ugyan volt országos jogrendje... mégis hiányzott valami ennek a városi rendnek a teljessé tételéhez... A magyarok azonban használtak egy módszert, a sok közül kiemelve, a jogvitában álló felek között az igazság kiderítésére. A peres feleket bármely ügyben az ispánok és jogi képviselőik, akik egykor a káptalanokban az ítéletek végrehajtói voltak, a káptalanokba küldték tüzesvas próbára, ahol a szertartásokat követően a felek felemelték az izzó vasat, és amelyiken égés keletkezett, az lett a vádlott, amelyiket pedig nem égette meg, annak igazat adtak. Emiatt ezt az ítélezési vasat a vizsgálat és az igazolás eszközének nevezték. A próbát máshol nem, csakis püspöki székhelyeken, leginkább pedig Váradon lehetett elvégezni, illetve a nagyobb, mint a pozsonyi és nyitrai prépostságban.

Volt egy másik próba is, amelyet forróvízzel végeztek, szintén a jogviták lezárására. Szokás volt a hűségeskü szentségét Szent László király sírja fölött, a váradi káptalan színe előtt gyakorolni. Úgy tűnik, hogy ezt a bizonyítási szertartást a régi magyarok az ősi jogukból vezették le, ahol a féltékenységi törvénye a következő volt: feltételezve, hogy egy férj gyanút fogott a feleségével szemben, hogy az szerelembe esett, de ezt tanúkkal bizonyítani nem tudta, elvitte őt a plébánoshoz, aki nagyon keserű vizet itatott vele, amelyre átkokat mondott. Amikor az asszony megitta és megmérgeződött, mivel a házasságtörést valóban elkövette, átjárta őt a vízben lévő átok, a hasa felfűvódott, és a combja rothadni kezdett, tehát fogott rajta az átok, példaként az egész nép számára. De ha nem mérgeződött, ártatlannak mondták ki, és gyermekeket is szülhetett.

Ez valóban nagyon nagy változatosság volt az eljárásokban. A féltékenységi ezen törvénye Isten szándékra szerint rendeltetett, azon nyugszik és így érvényesül. Ennélfogva akármilyen pereskedésben nem alkalmazható, hanem csakis házassági ügyekben, amelyekben az ítékezés jogát végül is a pap gyakorolja. Ez a maga idejében a magyaroknál inkább babonásan, szokásjogi alapon működött, mintsem isteni parancsolat alapján. Ahol az utóbbi nincs jelen, és bármit is észlelünk a természet szokásos menetén kívül, a dolog olyan megítélés alá esik, hogy azt az istenitől idegen mesterkedés hozta létre. Ebből kifolyólag ez mérsékelten ésszerű módon ugyan, minden homályos különbségtételben és a törvényszéki ítéletekben is megfigyelhető.

Egyébként a magyarok 340 éven át használták ezt a bizonyítási eljárást, nevezetesen Szent István király 969-ben történt születésétől egészen 1309-ig, amikor is Károlyt megkoronázták, aki ezt az Istennek nem tetsző szertartást eltörölte, és Magyarországon az ítékezés menetében a perindításra, a perek folytatására, a vi-

⁶³ Nemdebár – a „forrásban lévő víz” és a „mérgezett víz” példája alapján, amely nagyon keserű (az íze miatt?), a víz áthalad a próbára tett nő testén (a gyomor-bélrendszert kiürítve?), és szeleket gerjesztve a combok rothadását (?) okozza! — a szerző —

ták szabályozására és lezárására bevezette a Francia királyság gyakorlatát, olyan üdvös sikerrel, hogy mind a mai napig ez hatályosult.

(Schwandtner, I. köt. II–VIII. rész. Révai Péter, *Centuria III.* 641, 642. o.)

152.

Férgek és bogarak áradata, továbbá a bőséges esőzések élelemhiányt okoztak.

Állatvilág és krónika.

1310–11.

1) Az 1310-es és 11-es évben... borzalmasan sok féreg és bogár jött elő, amelyek minden zöldet elpusztítottak a gyümölcsfákon és a szőlőskertekben.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fej. 524–526. o.)

2) A szőlőtökéket és a kerti gyümölcsöket Ausztriában két éven át bogarak (hernyók) pusztították. Chr. Mellic. A sok eső miatt a gabona úgy megromlott, hogy ilyen nagy szűkösségre akkoriban senki sem emlékezett. Sok helyen nem lehetett kenyérhez jutni. A szegények, mint a barmok, fűvet ettek. Chr. Altah. – Nagy terméketlenség. Lancell. – Bajorországban és Salzburgban a hideg folyománya-ként éhínség és nagy halálozás következett. Chr. Salisb.

(Pilgram, I. rész, 265, 313. o.)

(†)⁶⁴

⁶⁴ (†) A rendkívüli események időrendjének folytatása:

1310. A fagy nagy halálozást okozott. – A kisgyermekeket különös betegség fertőzte meg. A téli nagy hideg és az éhezés Bajorországban és Salzburgban olyan nagy halálozást okoztak, hogy egyetlen egy kisvárosban Titmaning-ban a tél folyamán, nevezetesen Szent Márton napjától Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig 2300 halottat temettek el. Chr. Salisb. A gyermekekre ebben az évben különös járvány csapott le, és közülük sokakat magával ragadott. Anon. Leob. (Pilgram, I. rész 265. o.)

1312. Sokéves éhezés után Itáliában járvány és állatvész következett. Itáliában dögvész uralkodott, több férfit, mint asszonyt és több gazdagot, mint szegényt támadott meg. Riccobald. Több éven át tartó szűkösség volt borból és minden élelemből. A Chr. Altah. szerint számos tengerparti tartományban drágaságot, borhiányt és járványos betegségeket észleltek. Fabric. járványról számol be az emberek és az állatok között. (Pilgram, I. rész 235. 165. o.)

1312. Az éhínség halálozást okozott. Nagy drágulás volt 1312-ben... így történhetett, hogy sok embert halt meg az éhezés miatt. (Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 13. fej. 524–526. o.)

1313. Bőséges termés, bőség a borból. Az 1313-as évben a könyörületes Isten az előző rossz évre túláradó áldásával bőséget teremtett, és minden dologból többletet hozott... Bor is olyan sok volt, hogy mindenkinek annyi bora lett, amennyi edény volt a házában. (Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 13. fej. 524–526. o.)

1313/4 Heves dögvész egész Németországban. – A legtermékenyebb év Ausztriában. Ebben az évben a dögvész egész Németországban olyan borzalmasan dühöngött, hogy az embereknek alig egyharmada maradt életben; aki megbetegedett, azonnal vagy legkésőbb másnap reggel meghalt. Az emberek alig bírták a halottakat eltemetni. A halottak száma a következő volt: Köln 30.000, Trier 12.000, Mainz 16.000, Worms 6000, Speyer 9000, Strassburg 13.000, Basel 14.000, Würzburg 4000, a további városokat nem is említve. Számos térség és falu maradt lakosság nélkül, és a földeket senki sem művelte. Trithem. – Ausztriában nagyon termékeny év következett. An. Zwettl. Mindenből többlet volt. Chron. Claustr. Litvániában és a felnémet területeken nagy volt a szűkölködés. Trithem. – A következő évben Lit-

153.

A legrosszab bor Magyarországon.

Krónika.

1311.

Ausztriában és Magyarországon a borok nagyrészből rothadtak, zavarosak és bűdösek voltak. Chr. Mellic.

(*Pilgram, I. rész, 265. o.*)

154.

Dögvész az egész világon.

Járványok.

1311.

Ebben az évben az egész világon dögvész volt, és az embereknek alig egyharmadát hagyta életben. Alsted.

(*Pilgram, I. rész, 265. o.*)

vániában volt a legnagyobb az éhínség. Ricciol. Olyan nagy volt, hogy az emberek lemészárolták egymást. Az éhínség Németországra és Franciaországra is áterjedt. Eckstrom. (*Pilgram, I. rész 235. és 265. o.*)

1315. Dögvész és éhínség következett az üstökös nyomában.

A dögvész és az éhínség több embert pusztított el, mint emennyit életben hagyott. Alsted. – Ricciolus egyharmadra teszi a túlélők számát. – Rockenb. egyetértett vele, de megjegyezte, hogy ez a halálozás az 1313. évi üstökösre következett, ahogyan Trithem is említi. – P. Lang szerint a dögvész az 1314. évi üstökösre következett, abban az évben, amelyikben IV. Fülöp francia király meghalt. Németország északi része különösen szenvedett. Berlin. Ahogyan Csehország is. Lupacz. Olyan nagy volt az éhínség, hogy a legtöbb szegény ember megette a kutyákat és más állatokat. Chr. Belg. A felnőttek a gyermekeiket ették meg. Alsted. Sőt, ami teljesen természetellenes, az emberek a félig elrothadt halottakat leszedték az akasztófákról, és a sírokból is kiásták... Erre szükségszerűen borzalmas halálozás következett. Alsted. (*Pilgram, I. rész 236., 265. o.*)

1316. Dögvész.

Dögvész Németországban, Frizföldön, Flandriában és Burgundiában, a folyamatos téli, tavaszi és nyári csapadék a terményeket és a levegőt is megromtotta, ebből éhínség keletkezett, amely ezeken a területeken az emberek egyharmadát magával ragadta volna. Gratiolus. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 178. o.*)

1317. A kemény tél és az esős nyár éhínséget okozott.

1317-ben nagy drágulás és éhínség volt, ugyanis az elmúlt télen a sok hó elfojtotta a szántóföldi terményeket, és a sok eső miatt a nyári termés megrothadt. Kevés bor forrt ki, fehér kenyér helyett pedig csak zab- és árpakenyér volt (*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 13. fej. 524–526. o.*)

1317. Éhínség és dögvész.

Csehországban ismét éhínség és dögvész jelentkezett, amely ősszel Franciaországban és Flandriában dühöngött. Lupacz. Miután alább hagyott az éhínség, amely 1315-ben Németországban és Francia-Svájcban csaknem 2 éven át dühöngött, nagy halálozás következett. Trithem. (*Pilgram, I. rész 236, 265. o.*)

1320. Dögvész.

Terjedt a dögvész. Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 178. o.*)

1326. Dögvész.

A dögvész Gerharrdot, Eichsted püspökét ragadta magával. Chr. Altah. (*Pilgram, I. rész 265.o.*)

1333. Dögvész. Firenze, majdnem egész Etruria mind pedig Németország lakosságának nagy része meghalt a dögvész dühöngése miatt. Kircher. ex. Jo. Villanio. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 178. o.*)

155.

A hatalmas havazás Magyarországon a Duna áradását okozta, következményes dögvésszel.

Időjárás, krónika és járványok.

1316-17.

1) A hó olyan vastag volt és olyan sokáig megmaradt, hogy alatta minden elpusztult. Ezt követően az esőzések és a talajból előtörő víz nagy áradásokat okozott... A Duna Passau alatt elöntötte egész Ausztriát és Magyarországot, számos hely víz alá került és minden lakos megfulladt. An. Leob. – Áradások egész... Magyarországon, és a víz a talajból tört elő. Chr. Mellic. – An. Zwettl. – – Bizonyosnak tűnik, hogy a borzalmas dögvész egyes években, és nemcsak a fentiekben, minden országban egyidejűleg pusztított.

(*Pilgram, I. rész, 143, 265. o.*)

2) Dögvész egész Európában. Kircher és Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 178. o.*)

156.

Kolozsvár városának bírása a súlyosabb sebesüléseket – bőj sebeket – elbírálni jogosult.

Törvényszéki orvostan.

1316.

Károly királynak Colosvár városának adott levele és privilégiuma, mely költ 1316. esztendőben, augusztus 17-én, melyben Colosvár várássának szabadságot, szabadságot méltóságot, mellyel és melyekkel István király által az ő főbb Attyának attyanemzetsége által Colosvár városának első fundáltatásától és egybe gyülekezésétől fogva, azoktólők, és az ő maradékjok megajándékozattának volt, azonak megadására reá hajlott, hogy azon adatott szabadságoknak méltóságával és erejével éljenek:

1-szor...

2-szor...

3-szor. Városi Főtisztet magok között szabadosan, valakit a közönséges meg egyezés szerint akarnak rendellyenek. Amely tiszt minden eő gongyokat és közötök, és az ő határokon belül támadott és lett dolgokat, a gyilkosságnak, lopásnak, latorságnak, gyűjtogatásnak és sebesítéseknek, mellyet közönségesen bőj sebnek hinak, melyeket a királyi Bíró és az ő Bírájok, ... egyenlőképpen ítéljenek...

(*A Kaprinai gyűjteményből, B. sorozat, XLIII. kötet, Nr. XCVII, 330. o. Cornides MSS. XII. köt. 486-487. o. – Fejér, Cod. Dipl. VIII. köt. I. füzet 596. o.*)

157.

A széna megtisztítása a kökénytől és sulyomtól, vízározók.

Gazdálkodás, vízügyek.

1318.

Mindazoknak, akikre a jelen közlendők tartoznak, Mi, László atya, Isten és az apostoli szentszék kegyelemből kalocsai érsek... kihirdetjük a következőket.

Krisztusban tisztelendő János atyát, Isten kegyelméből nyitrai püspököt,... Máté, akkori nádor kifosztotta, várából és minden jószágából kiüzte... Akaratunk szerint részletesen nyilvánosságra hozzuk azokat a károkat és sérelmeket, amelyeket maga Máté, akkori nádor nekünk és az egyháznak okozott. Ezek közül először is ugyanezen Máté lehetetlenné tette, hogy ... az embereink agyagot hozzanak a víztározókhoz, hogy lekaszálják és learassák a szénát, és megtisztítsák a kőkenyőtől és a sulyomtól...

Kiadva Kalocsán, hamvazószerda előtti vasárnapot megelőző pénteken, az Úr 1318. évében.

(*A nyitrai püspökség levéltárának eredetijéből – Fejér, Cod. Dipl. VIII. köt. II. könyv, 169–175. o.*)

158.

A legtermékenyebb Magyarország menedéke lett az éhínségtől úzótteknek.

Krónika.

1320.

Ebben és a következő évben sok országban hiányok voltak. Sok ember menekült az akkor igen termékeny Magyarországra, ahol míg más országok nagyon szűkölködtek, mindenben bőség volt. Vitodur.

(*Pilgram I. 286. o.*)

159.

Napfogyatkozás, a legrosszabb bor Magyarországon.

Időjárás és krónika.

1321.

Ausztriában és Magyarországon a bor poshadt, bűdös, és vörösesen útálatos lett. János és Pál ünnepnapján nagy napfogyatkozás volt.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fej. 524-526. o.*)

160.

A Szt. György vitézek rendjének szabályai: hamuval kevert kenyérfalat fogyasztása.

Étrend.

1326.

Mi, a lovagok baráti rendjének összes tagjai, akik Szent György címét viseljük, jelen oklevél által jelentjük mindenkinek, akit illet, hogy... ha az említett lovagok közül egyik a másikat vagy másokat pénteken az ebédig rágalalmazott, hétfőn a közös asztalnál hamuval kevert kenyeret tartozzék éhgyomorra megenni, annyi falatot, ahányszor a társát rágalmazta vagy mást megrágalalmazott... tovább az asztal morzsáit a szegények között osszák ki... továbbá... tartozzanak helyzetük javítása végett egybegyűlni... minden haladék nélkül három megszabott időben... senki se kívánja, hogy mentsége legyen, ha nem a maga saját személyében jön, kivéve, ha nagy betegség szállotta meg.

(*a Kamara eredeti kéziratái közül. – Fejér, Cod. Dipl. VIII/III. köt. 163. o.*)

161.

Sebesülések elkülönítése.

Törvényszéki orvostan.

1329.

Károly, Isten kegyelméből Magyarország... királya, ezennel mindenkinek a tudomására hozzuk, hogy miután megfontoltuk Máramarosban a hűségét a Mi hűséges szász és magyar telepeseinknek, Visk, Huszt, Técs és Hosszúmező helységeinknek királyi jótékonyságunkkal szabadságjogokat adunk... Hatodszor, a gyilkos, gyilkossági ítélet esetén két márka pénzt fizet. Hetedszer, az alperes halálos sebert egy márkát, ütésért, ha vérzést okoz fél márkát, egyszerű ütésért vérzés nélkül hatvan dénárt fizet. Kelt az Úr 1329. évében, április 26-án.

(*Fejér, Cod. Dipl. VIII/III. köt. 353. o.*)

162.

Hay-Szentlőrinc prépostja, aki physicus (medicus).

Orvosi ügyek.

1330.

Mi, László testvér, Isten és a Szentszék kegyelméből kalocsai érsek... jelen okiratukban mindenkivel tudatjuk, hogy... az előre kijelölt napon, nevezetesen Boldog Jakab apostol napja utáni legközelebbi pénteken, főtiszteletű (veszprémi) püspök úr, Henrik atya, az ő János prépostjával együtt... kezüket az Evangéliumi Szentírásra téve, a Mi színünk és más főtiszteletű férfiak színe előtt, és Jakab physicus, Szent Lőrinc de Hay prépostja, király urunk kápolnájának ispánja jelenlétében... esküt tettek. Kiadva Visegrádon, három nappal Boldog Jakab ünnepe után, az Úr 1330. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. VIII/III. köt. 476. o.*)

2) Károly okleveléből – amelyben Kálmán kiváltsága (Ruszinföld, Horvátország királya, Dalmácia fejedelme, a nagyanyja által alapított Szent Lőrinc de Háy templom Pálról elnevezett menhelyé változtatója), Jakab mester, Szent Lőrinc de Hoy prépostjának, a királyi kápolnája ispánjának, a király physicusának és barátjának kérésére, a király új és hivatalos kettős pecsétjével az 1334. évben augusztus 10-én megerősítetett.

(*Fejér, Cod. Dipl. VI/II. köt. 364. o.*)

163.

Sebesülések törvényszéki szemléjének elrendelése.

Törvényszéki orvostan.

1330.

Mi, Domonkos mester, Willermus mester albírája Sáros vármegyében, és ugyanott négy szolgabíró, jegyzőkönyvbe adjuk, hogy Nagy János gróf fia György, hozzánk járulva a következő óvást adta elő. Boldog Szaniszló mártír ünnepnapján Nagy János gróf egyik, János nevű jobbágya, miközben otthonába akart visszatérni, Pál fia, János, Sándor fia Miklós jobbágnak nyomában nyílt úton haladva, miközben vita folyt közöttük, önhibáján kívül halálos sebet ejtett. Nevezett György folyamodványára, a fenti esetben az igazságot kiderítendő, kiküldtük Fudur István

nevű emberünket és Pált, négy bíró társaságában, akik visszatérve azt állították, hogy az előzmények alapján valójában következő történt. Pál fia, János, Sándor fia János által sebesítette meg fent nevezett Nagy János gróf János nevű jobbágját, akinek (milyen?) sebét egyértelműen megszemlélték. Kiadva Sárosban, Boldog Szaniszló vértanú harmadik napján, az Úr 1330. évében.
(*Fejér, Cod. Dipl. VIII. köt. III. könyv, 485. o.*)

164.

Jakab, pozsonyi prépost és a király főorvosa, Csanádi püspöknek jelölve.

Orvosi ügyek.

1332.

János (Papa Pontifex XXII.) mint főtisztelendő csanádi püspököt üdvözljük Jakab testvért. Szeretett fiunkat Ceugres-i Jakabot, mauraton-i kanonokot, az apostoli szentszék már régebben a Magyar Királyság minden részének ügyeiben eljáró nunciusát, hozzá küldve szeretett fiunkat Berengárfi Jakabot, a carcassonne-i egyházmegyei bencés rendi Grassen hegyi monostor gondnokát, ugyancsak szentszéki nunciust, továbbá Bonofato Rajmundot, a fenti feladatra utasítottuk. – Evégből teljes testvéri jóindulattal és teljes egyetértésünkkel ajánljuk őket a megjelölt részekben a fenti ügyekben az adószedőknek, konventeknek és mindenki másnak. Kiadva június idusán, pápaságunk 17. évében.

(A titkos levelek jegyzékéből, XVII. év 750. sz. levél. Jakab, itt pozsonyi prépostból és Károly király udvari orvosából csanádi püspökké kinevezve, Telegdi Csanád esztergomi érsekkel és András egri püspökkel együtt kísérté Károly fiát Andrást a szicíliai koronázásra, majd feladatát sikeresen teljesítve 1333-ban tért vissza. – Berengár Jakab egyike volt a pápai tized beszédőinek. – *Fejér, Cod. Dipl. VIII. köt. III. könyv 635. o.*)

165.

Cirolicus (chirurgus) mester, vagy orvos.

Orvosi ügyek.

1332.

Berchtoldus mester, nagyméltóságú Károly király úr, Isten kegyelméből Magyarország méltóságos királyának sebésze vagy orvosa. Az 1332.-ik évben.

(Esztergomban a latinok közösségének titkos pecsétjével. Kéler, An. Hist. I. köt. 219. – *Fejér Cod. Dipl. VIII. köt. III. füzet. 660. o.*)

(†)⁶⁵

⁶⁵ Megjegyzés. Az előző, 162. folyószám alatt: Jakab mester Szent Lőrinc de Hay prépostjának hivatalát viselte, és a királyi udvar kápolnaispánja és egyben Károly király barátja és physicus volt – majd 164. folyószám alatt ugyanaz a Jakab (két év múltán) pozsonyi préposttá, királyi orvossá és Csanád püspökévé emelkedett – továbbá a főorvos hivatalában volt: Berchtoldus mestert viszont kifejezetten mint „chirolicus”-t (sebészt) értelmezzük.

A „physicus” megnevezéssel ebben a korban az orvosokat illették, amihez kétség sem férhet, – a medicus elnevezés viszont kifejezetten a sebészi alkalmatlanság értelmében volt használatos a 15. századig, amint az a korabeli legnevesebb német szerző ezen művében olvasható: *Dis ist das Buch*

A rendeletek hatodik könyve: IX. Gergely, VIII. Bonifác, V. Kelemen és XXII. János pápa.

(egyházjogi gyűjtemény)

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1334.⁶⁶

Megjegyzés: VIII. Bonifác pápává választva 1294-ben, meghalt 1303-ban. Saját rendeleteit IX. Gergely pápa (megválasztva 1227, meghalt 1241) még kiadatlan rendeleteivel együtt egy könyvben gyűjtette össze, amelynek számát hatodiknak rendelte el. – Ehhez a könyvhöz szándékozott csatolni V. Kelemen pápa (megválasztva 1305-ben, meghalt 1314-ben) a Vienne-i zsinaton hozott rendeleteit, amelyek váratlan halála miatt kiadatlanok maradtak. Közzétételüket a pápai tisztségben utódja, XXII. János (megválasztva 1316-ban, meghalt 1334-ben) – és Avignon-ban rendelte el a kiadásukat október 25-én, pápaságának második évében (tehát 1317-ben).

I. Apostoli rendelkezések, IX. Gergely és VIII. Bonifác.

III. Könyv.

V. Cím. Beteg egyházi személyekről. VIII. Bonifác.

I. Fejezet. A pasztorális feladatok kötelező ellátása: Kijelentjük, elrendeljük... és szentesítjük, hogy amikor a püspököt már az idős kor vagy testi gyengeség terheli... megengedhető, hogy a saját elhatározásával vagy a káptalan többségi döntésével, apostoli felhatalmazással egy vagy két időleges segédet vegyen maga mellé... Amennyiben a püspök szellemi képességei megfogyatkoztak... nevezett káptalan egésze, vagy a tagok két részre osztva, ugyanazon felhatalmazással melléje egy vagy két alkalmas segédet állíthatnak. Viszont, amikor a püspököt már a nagyon idős kor, vagy gyógyíthatatlan betegség terheli... alkalmatlanná válik hivatalának ellátására stb.

IX. Cím. A végrendeletekről és a végakaratról. VIII. Bonifác.

I. Fejezet: Ha egy apának kiskorú fia és lánya van... a lányát csak korlátozottan, a fiát viszont összes javainak tekintetében egyetemes örökösnek teheti meg... ha mindkét gyermek utódok nélkül halna meg... összes javaik a szegényekre szállnak.

XII. Cím. A temetésekről (temetőkről).

I. Fejezet. A legszigorúbban megtiltjuk minden szerzetesnek és világi papnak... nehogy bárkit is... rávegyenek arra, hogy a temetését az ő templomukban kérje... Megállapítjuk, hogy akik így döntöttek, azokat semmiképpen ne az így kiválasztott egyházközségben temessék el, de máshol ... se választhassanak helyet maguknak, hanem a viszonyok tisztázása után mindenkit abban az egyházközségben temessenek el, ahová jogszerűen tartoznak a temetés szempontjából...

Ha azonban a nevezett szerzetesek vagy világi papok úgy döntenek, hogy a

der Chirurgia. Hantwirkung der wund artzung von Hieronymo Brunschwig. Strassburg 1497 fol. (120 lap gót betűkkel a Jénai Egyetem könyvtárában). – (Dr. H. Haeser: *Lehrbuch der Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankheiten.* Jena 1853 in 8. 496–479. o).

Egyébként azokat a papokat, akik orvoslást tanultak (lásd a következő folyószám alatt olvasható 24. „de Physica” címét a Dekrétumi Rendtartásokban) a kiátkozás szigora sújtotta! – a szerző –

⁶⁶ *Corpus Juris Canonici*, három részben, XIII. Gergely pápa utasítására kiadva stb. Lyon-ban. Kiadók Johannes Anton Hugvetan, és Guilliellmus Barbier. 1671. fol.

fent említetteket templomaikban vagy temetőikben temessék el, minden egyes eltemetett halott után... jóvátételt kötelesek fizetni.

III. Fejezet. Akinek valamely városban vagy erődítményben van lakása, de vidéki helyre költözik...: ha őt a temetés helyben nem illeti meg, nem a nevezett faluban, hanem a saját egyházközségében temessék... Ez így történjék, ha a szállítás veszélytelenül megoldható.

XXI. Cím. A templom (temetőjének) oltárának felszentelése.

I. Fejezet. Ha a templom vértől vagy magömléstől szennyeződik, a hozzá tartozó temető is szennyezettnek tekintendő, ezért mindaddig amíg újraszentelés nem történt, ott nem lehet temetkezni.

XXIV. Cím. Az orvoslásról.

I. fejezet. A papság vagy a szerzetesek ne avatkozzanak világi ügyekbe. Honorius pápa... rendelete megtiltja, hogy a felső papság... és az egyházi rend más tagjai az egyetemen orvoslást tanuljanak.

II. fejezet. Azok a doktorok vagy mesterek is, akik miután egyházi hivatásukból kiléptek, és vállaltan orvoslást oktatnak, vagy saját iskoláikban foglalkoznak a hallgatókkal, hasonló módon, magától értetődően (kiközösítéssel) sújtandók.

II. Kelemen pápa rendeletei.

III. Könyv.

VII. Cím. A temetésekről.

I. Fejezet...

XI. Cím. Vallási létesítmények a püspököknek legyenek alárendelve.

II. Fejezet. Mivel időnként előfordul, hogy a vendégházak, lepratelepek, alalmazás vagy ispotályos helyek igazgatói... a javaikat romba dőlteni és veszni hagyják, ezért elnézik, hogy az épületek romossá váljanak, figyelmen kívül hagyják, hogy ezeket a helyeket azért alapították, és a hívek az adományait arra adták, hogy oda szegényeket és leprával fertőzötteket fogadjanak be... elrendeljük stb.

XV. Cím. A keresztségről és annak hatásáról.

I. Fejezet. Ezen rendeletünkkel megtiltjuk, hogy mostantól kezdve senki ne merészeljen csarnokokban, szobákban és más magánházakban keresztelni, ez ugyanis csak olyan templomokban történhet, ahol kifejezetten erre a célra külön keresztelő medencét jelöltek ki, kivéve, ha... olyan szükséghelyzet áll elő, amely miatt nem lehet a templomig veszélytelenül eljutni (nevezetesen a keresztelendő gyermek éppen a halálán van).

V. Könyv.

IV. Cím. Szándékos vagy esetleges emberölésről.

I. Fejezet. Ha egy elmeháborodott, egy csecsemőt vagy egy alvó embert megcsonkít vagy megöl, nem követ el jogellenes cselekményt. Ugyanígy ítéljük meg azt is, aki a saját halálát csak úgy képes elkerülni, hogy a támadóját megöli vagy megcsonkítja.

III. János pápa rendeletei az előforduló szélsőségekről.

III. Könyv.

VI. Cím. A temetésről. VIII. Bonifác.

Azok, akik az elhunytak testéből a zsigereket eltávolítják, majd a holttestet undorító módon megfőzik, hogy a hústól elválasztott csontokat a saját földjükön temessék el, ugyanígy kiközösítendőek.

A vadságnak ilyen utálatos jelenségeiről... úgy határozunk, hogy ezeket meg kell szüntetni. Utalva fent említettekre, ha bármely nemesi származású vagy érde-
mei miatt kitüntetett személy, a saját vidékének határán kívül, a természetnek adó-
sa maradván, a saját birtokának távoli részén, vagy távoli idegen helyen választ
magának temetési helyet, akkor a kegyelettől nagyon távoli ilyen szándéka miatt,
a holttestből a zsigereket borzalmas módon kell eltávolítani, majd a testet végta-
gonként vagy kegyetlenül feldarabolva, forró vízbe mártva kell megfőzni. Végül,
amikor a hús levált a csontokról, az utóbbiakat temetés céljából a fent említett
helyre kell küldeni, vagy elvinni...

Azt akarjuk tehát... hogy megszűnjenek az ilyen utálatossággal, iszonyattal és
kegyeletsértéssel végzett visszaélések... Apostoli felhatalmazásunk folytán kije-
lentjük és elrendeljük..., hogy senki se bánjon ilyen istentelenül és kegyetlenül az
elhunytak holttestével, így azokat arra a helyre szállítsák, amelyet még életükben
végső nyughelyül kiválasztottak egy városban, erődítményben a haláluk helye sze-
rint, vagy átmenetileg a szomszédos egyházközségi temetőbe vigyék őket, hogy
végül miután a hamvaik lepereregtek, arra a helyre szállítsák őket, melyet nyughe-
lyül választottak, és ott temessék el őket. – Ha a fentiek szerint bárki is a szabály-
zatunkkal és rendelkezéseinkkel szemben merészelne cselekedni... magától érte-
tődően a kiközösítés ítéletét fogja magára vonni... Nem kevésbé pedig, az ilyen
embertelenül kezelt holttesteket egyházilag nem lehet eltemetni. – Kiadva a Late-
ránban, február 18-án, pápaságunk hatodik évében.

V. Könyv.

I. Fejezet. A hamisítás bűnéről. XXII. János.

Az alkimistákat el kell tiltani és büntetéssel kell sújtani őket.

Amikor a szegény alkimisták gazdagságot ígérnek... szavakkal leplezik a ha-
misságukat, miszerint a dolgok természetével ellentétben, bonyolult eljárásokkal
volnának képesek igazi aranyat vagy ezüstöt előállítani...

Ezért, mivel mindezt örök időkre száműzni akarjuk... elrendeljük, hogy aki
ilyen módon aranyat vagy ezüstöt készítene, ilyenre megrendelést adott, vagy a
munkát végzőket szándékosan segítette... büntetés címén azt a mennyiségű ara-
nyat vagy ezüstöt kötelesek a szegények között nyilvánosan szétosztani, amennyit
alkímiával előállítottak... Amennyiben az elkövetők az egyházi rend tagjai volná-
nak, a fent említett büntetéseken túl az addig élvezett járandóságuktól is megfoszt-
ják őket.

*IV. Fejezet. A Jeruzsálemi Szent János lovagrend nagymesterének és szerzete-
seinek. XXII. János.*

A Szent János ispotályosok rendtartása, szokásrendje, kiváltságaik alapján bir-
tokolt évenkénti javadalmazása stb.

167.

A bőséges havazás termékenységet hozott.

Időjárás és krónika.

1334.

Az 1334. évben emlékezetes volt, hogy április 23-án szokatlanul vastag hótakaró keletkezett, amely a gyümölcsös kertekben és a sarjadó erdőkben nagy károkat okozott, és sok fát letört a föld színéig, amiből az alábbi vers keletkezett:

A fáknak a váratlan hó nagy romlását okozta

A hó öt napig maradt meg, mindenkit reménységet keltett, a földeket csak termékenyebbé tette, és a gazdálkodóknak bőséges aratást hozott.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fejezet. 535. o.)

168.

Hatalmas sáskajárás.

Állatvilág.

1335, 1337, 1338.

1) Nagy tömegben jöttek a sáskák... és Ausztria felé vonultak. Chr. Mellic. – Claustr. – Salisb. – Paltram. – An Leoben

(Pilgram, I. rész, 313. o.)

2) Az 1335. évben pusztító sáskajárás volt, reggeltől kezdve Ausztria felé jöttek, majd onnan tovább a Birodalmat támadták meg. Minden egyes sáskának 6 szárnya volt, és fogai, amelyek mint a drágakövek úgy villogtak. Olyan sűrűn repültek a levegőben, hogy mintegy felhőként, a napot is elhomályosították, és árnyékot vetettek. Minden alkalommal egy nappal korábban előőrsök jöttek, amelyek az egész seregnek a helyet előkészítették, és kinézték a helyeket, ahol megtelepedhettek. Lombok és füvek, virágok és termések, levelek és zöltségek estek áldozatul, de a szőlőskertek érintetlenül maradtak. A sáskák mintegy csapatokra felosztva, napkeltekor felrepültek, és 9 órakor támadták meg a földet. Károly, morva őrgrof felmérése szerint a sáskahadak szélessége 35.000 lépés volt, de a mélységét lovagolva egy nap alatt sem lehetett elérni. Ősszel és télen eltakarodtak, majd visszajöttek, egymás után 4 éven keresztül.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fejezet. 535. o.)

169.

Üstökös. Dögvész és marhavész az egész világon.

Időjárás, járványok, állatvérszek.

1337.

Egész Európában nagy járvány volt az emberek és az állatok között. Trithem. Chr. Salisb.

(Pilgram, I. rész, 265, 266. o.)

2) Az 1337. évben üstökös jelent meg, nagyon hosszú, fénylő csóvával, és 3 hónapon át volt látható, júniusban, júliusban és augusztusban.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fejezet. 535. o.)

170.

Hatalmas sáskajárás Magyarországon.

Állatvilág.

1339.

Hihetetlen tömegű sáskahad vonult Magyarországról Bajorországon, Svábföldön és Frankföldön át egészen a Rajnáig, és hatalmas károkat okozott. An. Rebdorf. Két hónapon át tartottak ki (de csak a június van megnevezve), sűrű felhőben repültek, és úgy ellepték a földet, hogy az a havazáshoz hasonlított, mindent elpusztítottak, és nem lehetett elűzni őket. Trithem. Július végén Magyarországról és Görögországból érkeztek, majd ellepték Csehországot, Morvaországot, Ausztriát, Bajorországot, és Frankföldet. Lupacz.

(Pilgram, I. rész, 313. o.)

171.

Szörnyű fagyok és földrengés.

Időjárás.

1341.

Az 1341. évben Szt. Péter apostol székfoglalásának ünnepén olyan hideg támadt, hogy az emberek és az állatok majdnem megfagytak, és a fagyos idő május tájáig tartott. Nyáron rémisztő égszakadások voltak, és a nagyon heves széljárás a fákat tövestül tépte ki, a házakat pedig a földre lerombolta. Gyakran földrengést is lehetett érezni.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. fej. 538, 539. o.)

I. (NAGY) LAJOS KIRÁLY URALKODÁSA

1342–1382

172.

**Lajos művelt és bölcs királyként tudósa volt
az asztronómiának.**

Krónika és időjárás.

1342.

Lajos... igen bölcs és tudós fejedelem volt. Az égi csillagoknak forgását és járását igen tudta.

(Petthö Gergely, 51. o.)

173.

Éhínség és dögvész az egész világon.

Krónika és járványok.

1342-43.

1) Elviselhetetlen éhínség és borzalmas dögvész terjedt el a legészakibb területekről az egész világon át. Lancell.

(Pilgram, I. rész, 266. o.)

2) 1343-ban nagy drágulás és éhínség volt...
(Fuhrmann I. rész. 2. könyv, 13. feje. 538, 539. o.)

174.

A dögvész szétterjedése.

Járványügy.

1345.

Dögvész dühöngött a legtöbb országban. Lupacz.
(Pilgram, I. rész, 266. o.)

175.

A levegőég legrosszabb állapota: éhínség Európában, ebből a legsúlyosabb dögvész támadt Magyarországon, amely halálos volt, tályogokkal és vérköpéssel.

Időjárás, krónika, járványügy.

1347.

1) Ez az év nagyon terméketlen volt. Pez. A termés a rossz időjárás miatt nem érett be, An. Zwetl. Pez. de gyakori volt Vitodur. Nagy éhínség volt egész Európában. Eckstorn. Háború, éhínség és dögvész dühöngött az egész éven át. Fast. Cam-pilil. Franciaországban és Angliában a dögvész az éhínség miatt tört ki. Lancell.
(Pilgram, I. rész, 234, 147. o.)

2) Ebben az évben a legnagyobb dögvész volt, amelyre valaha is emlékeztek. A tengeren át érkezett, és 200.000 települést és várost teljesen elpusztított. Európában a tengerparti városokban terjedt el. Velencében, egész Itáliában és Franciaországban is számos áldozata volt. Avignon-ban 3 nap alatt 1400 embert temettek el. Marseille szinte teljesen elnéptelenedett. Franciaországban csak egyharmad túlélő maradt. Ez után tovább terjedt Skóciába, egész Németországba és Magyarországra. Országoként nagyjából 1 éven át tartott, és nagyon kevés országot hagyott ki. Többnyire fiatal emberek haltak meg, dögvészes csomók és vérköpés miatt; a halál a betegség 6-7. napján következett be. An. Rebdorf.
(Pilgram, I. rész, 266. o.)

176.

Szélsőségesen pusztító, tűzelhalásos dögvész.

Járványok.

1348.

1) A dögvész a szegény Ausztriában dühöngött. An. Claustr. – Pez. Az emberek fele betegedett meg. Chr. Lunacl. Bajorországban, Csehországban, sőt az egész világon jelen volt. Chrost. Németországban úgy számolták, hogy az emberek egy-negyede veszett oda. Amennyiben az előző évet és ezt az évet együtt számoljuk, különösen Ázsiát figyelembe véve, ahol a járvány India legtávolabbi vidékén kezdődött, az emberek fele része pusztult el. Itáliát ez az év a legkeményebben érintette. Firenzében 60.000 volt az áldozatok száma, de sok település és város teljesen elnéptelenedett. Lehetetlen volt a haldoklók gondját viselni, eltemetni sem lehetett a halottakat. Trithem. A Mellic. krónika szerint Itáliában és Provence-ban az em-

bereknek alig 1/12-ed része maradt életben. Téved tehát a különben pontos Vitodur, amikor azt állítja, hogy a borzalmas dögvész először ennek az évnek a telén kezdődött. Itáliában 3 éven át tartott. Lancell.

(Pilgram, I. rész, 266. o.)

2) 1348-ban a pestis egész Itáliát megfertőzte, Milánó és az Alpok lábánál fekvő néhány kanton kivételével, ahol alig volt érezhető. Ugyanebben az évben átlépett a hegyeken, elterjedt Provance-ban, Szavoyában, a Dauphiné Alpokban, Burgundiában, és Aigues-Mortes-en át Katalóniába is megérkezett. A következő évben elfoglalta a Nyugat maradék részeit is az Atlanti óceán partjáig, a barbárok határáig, Spanyolországig, Angliáig és Franciaországig. Úgy tűnt, hogy csak Brabantot kímélte meg, ahol alig érzeték a ragály jelenlétét. 1350-től a pestis tovább terjedt Északra, a Frízek földjére, Németországba, Magyarországra, Dániába és Svédországba. Továbbá ez a szerencsétlenség az Izlandi köztársaságot is romba döntötte. A halálozás olyan nagy volt ezen a jeges szigeten, hogy az életben maradt lakosok már nem is voltak nemzetnek nevezhetők.

A tünetek mindenhol azonosak voltak. Keleten orrvérzések jelezték a betegség betörését. Egyidejűleg ez a halál biztos előjele is volt. Firenzében kezdetben azt lehetett látni, hogy a lágyékban vagy a hónaljban duzzanatok keletkeztek, amelyek egy tyúktójságnál is nagyobbak voltak. Később ez a duzzanat, amelyet *gavocciolo*-nak neveztek, a testnek csaknem minden részén megjelent. Idővel a tünetek megváltoztak, és a ragály fekete és sötétlila foltokkal jelentkezett, amelyek egyes esetekben nagyok és ritkábbak, más esetekben kisebbek és sűrűbbek voltak. Először a karokon és combokon jelentek meg, majd a test többi részén is, és a *gavocciolo*-hoz hasonlóan a közeli halál hírnökei voltak. A betegség ellenállt az orvoslás minden kísérletének, a betegek többsége meghalt a harmadik napon, azonban csaknem minden láz, vagy bármilyen újabb esemény nélkül.

Jobbára mindenhol nagyon nagy rettegés keletkezett a fertőzött helyeken, amikor az emberek látták, hogy a ragály milyen hihetetlen gyorsasággal terjedt. Nem csupán a betegekkel való érintkezés vagy megközelítésük, hanem az általuk érintett vagy hozzájuk tartozott tárgyak megfogása azonnal továbbadta a betegséget. Az állatok máris elhullottak, ha csak megérintették az utcákon talált ruhákat. Az emberek nem szégyelltek magukat a gyávaságuk és az önzésük miatt. A városok lakói kikerülték egymást, a szomszédok nem törődtek a többi szomszédokkal, és a szüleikkel sem, távol tartották őket, ha néha látogatóba jöttek, ami elárulta a gyávaságukat. Testvér megtagadta a testvérét, a nagybácsi az unokaöccsét, a feleség a férjét, sőt egyes apák és anyák magukra hagyták a gyermekeiket. Így a betegek megszámlálhatatlan sokaságának nem maradt más hátra, mint kevés barátjuk hősies elhivatottsága, vagy a házi szolgák kapzsisága, akik hatalmas fizetség ellenében úgy döntöttek, hogy szembe szállnak a veszéllyel. Másfelől, ez utóbbiak többségükben egyszerű vidéki emberek voltak, így kevésbé voltak járatosak a betegek gondozásában. Valójában a szolgálatuk arra korlátozódott, hogy a pestisben megbetegedettek rendelkezéseit végrehajtsák, és a családjuknak elvigyék a haláluk hírét.

Ez az elszigetelődés és a lelkeket megszálló borzalom, halomba döntötték az ősi erkölcsöket és jámbor szokásokat, amelyekkel az életben maradtak a halottak

iránti érzelmeiket és bánatukat kifejezhették. Nemcsak az történt, hogy a betegek nem a gyászolók körében haltak meg, ősi firenzei szokás szerint, a szülők, a szomszédok a hozzájuk legközelebb álló asszonyok között, sokuk mellett senki sem állt földi létük utolsó pillanatában. Általános felfogás volt, hogy a szomorúság siettetí a betegséget, és bizonyítottnak vélték, hogy a játékok és az élvezetek adják a legjobb megelőzést a dögvész ellen. Az asszonyok azzal ámították magukat, hogy kerüljék a temetések búskomor hangulatát, nevetéssel, játékkal és élvezetekkel. A halottakat a temetésre csak tíz vagy tizenkét szomszéd kísérte. Akik a koporsót vitték, nem tekintélyes, a halottal rangban egyenlő polgárok voltak, hanem sírásók a legalsóbb néprétegekből, akik *becchini*-nek nevezték magukat. Nagy fizetség ellenében, sietve vitték a koporsót, de nem a halotthoz tartozó templomba, hanem oda, amelyik a legközelebb volt, némely esetben kevés gyertyával négy vagy hat pap felvezetésével, más esetekben minden egyházi szertartás nélkül a holttestet az első nyitott gödörbe vetették.

A szegénysorú emberek, sőt még a közepes helyzetűek is, még siralmasabb állapotban voltak. Hanyagságból egymás hegyén-hátán épített egészségtelen házakban tömegesen betegedtek meg, és mivel senki sem viselte gondjukat, és szolgálók sem voltak, majdnem mind meghaltak. Egyesek nappal vagy éjjel, nyomorúságos életüket a nyílt utcákon fejezték be, másokat egyedül hagyva a házukban a szomszédok fedeztek fel a holttestükből áradó bűzök miatt. Sokkal inkább a levegő megromlásától való félelem és nem a kegyesség okán, a szomszédok meglátogatták a házakat, holttestek után kutatva, majd azokat a házak kapuja elé helyezték. Minden reggel nagyszámú, ilyen utcára kihelyezett halottat lehetett látni, majd koporsókat hoztak, illetve ennek hiányában ezeket egy deszkára fektetve szállították el. Gyakorta közös koporsóba helyezték a férjet és a feleséget, az apát és a lányát, vagy két-három testvért. Amikor két pap egy kereszttel vezette a temetési menetet, és látta el a halottak szolgálatát, minden kapu elé kitett koporsót csatlakoztattak a menethez, és a papok, akik korábban egyetlen egy halottat temettek, most ezt hét-nyolc esetben tették.

A megszentelt föld többé nem volt elegendő a holtak temetéséhez, ezért a temetőken hatalmas gödröket ástak, amelyekbe érkezésük szerint vetették be a halottakat, és csak egész kevés földet szórtak rájuk. Ezzel szemben a túlélők, meggyőződve arról, hogy egyedül a szórakozás, az éneklés, a vidámság képesek őket megvédeni a járványtól, semmi mással nem foglalkoztak, csak az élvezetek hajszolásával, nemcsak a saját társaságukban, hanem az idegen házakban is, ha úgy gondolták, hogy ott találnak valamit a saját kedvükre. Mindezt a saját belátásuk szerint tették, mivel mindenki, mintha már nem élhetne tovább, saját magának és a vagyonának sem látta gondját. A házak többségét mindenki közösen használta, és az idegenek, akik oda beléptek, semmibe vették a tulajdonosok jogait. Az isteni és emberi törvényekkel is ugyanez történt, akik ezeket szolgálták, és akik felettük örködtek, vagy halottak voltak, vagy a betegség sújtotta őket, vagy örök és alattvalók nélkül maradtak, és senki sem tartott tőlük. Tehát mindenki azt gondolhatta, hogy teljesen szabadon, és saját szándékai szerint cselekedhet.

Vidéken a városokhoz hasonlóan a falvakat sem kímélte a járvány, kicsiben a

kastélyok és a falvak is olyanok voltak, mint a főváros. A szerencsétlen lakosság vidéken az elszórt házakban, ahol orvosok tanácsában nem is reménykedhettek, szolgálók sem voltak, az utak mentén haltak meg, vagy a mezőkön, vagy a saját házukban, nem emberhez méltóan, hanem úgy, mint a vadon élő állatok. Miután nem törődtek többé az evilági gondokkal, várták a napot, amikor az elkerülhetetlen halál bekövetkezik, nem foglalkoztak többé azzal, hogy a földről betakarítsák a fáradságuk gyümölcseit, hanem arra törekedtek, hogy mindazt feléljék, amit addig begyűjtöttek. Az istállókból kiszabadult marhák az elhagyatott mezőkön tévelygtek, a be nem takarított termények között, és esténként a leggyakrabban csak saját maguk tértek vissza az istállókba, mivel nem maradt gazda vagy pásztor, aki gondoskodott volna róluk.

Még soha nem volt olyan dögvész, amely ilyen áldozatokat követelt volna. Öt emberből három halt meg Firenzében és a város teljes környezetében. Boccaccio úgy becsülte, hogy a város vesztesége több mint százezer ember volt. Pisa-ban tíz ember közül heten haltak meg, és ebben a városban, csakúgy, mint máshol, ha bárki is megérintette a halottat vagy annak használati tárgyait, vagy a pénzét, magára vonta a ragályt, és egyetlen ember sem, fizetség ellenében sem akarta a halottak körüli utolsó teendőket elvégezni, így minden holttest a házban maradt, megfosztva a tisztességes temetéstől. Siena-ban a történetíró Agnolo de Tura szerint négy hónapon át, májusban, júniusban, júliusban és augusztusban a dögvész nyolcvanezer lelket ragadott magával, és ő maga saját kezével temette el öt leányát, ugyanabban a sírgödörben. Prapani városa Szicíliában teljesen elnéptelenedett. Genova negyvenezer, Nápoly hatvenezer városlakót veszített el, Szicília pedig, Puglia tartománnyal együtt ötszázharmincezer embert. Összességében, teljes Európára számítva, minden összevetve, egyik sarkából a másikig, ebben a borzasztó csapásban a dögvész a népesség háromötödét ragadta magával. – Sismondi, *Histoire des républiques italiennes du moyen-âge*.

(E. J. Hauschild: *Lecons francais de Littérature et de Morale per MM Noël et De la Place*. Első kiadás. Lipcse és Pest, 1843 in 4. Első rész, 29. o.)

3) Egyébként ebben az időben mind Bécsben, mind az egész keresztény világban zavaros állapotok uralkodtak egy borzalmas dögvész miatt, miután egész Ázsiát bejárta, végül Európába érkezett, és a jelenlegi 1348-as évtől kezdve hároméves pusztítás vette kezdetét. Általános nézet szerint ekkor a világnak egyetlen egy sarka sem volt, amelyet a halálnak ez a kaszája megkímélt volna, miután 6 éven át az egész világot bejárta. Az itáliai Firenzében 60.000 halottat számláltak. Lübeck városa, amelyet röviddel azelőtt bővíteni kellett a népesség szaporodása miatt, 90.000, Bazel 14000 ember veszített, és három éven át csak a lelkészek közül 124.434-en haltak meg. Ezért mindenki attól tartott, amint arról Albertus Argentinensis beszámolt, hogy az Özönvíz óta a halál soha sem fojtogatta ilyen borzalmas mértékben a világot. Az embereknek egyharmada, de mások szerint fele része halt meg.

Egyszerre három csapás jelentkezett, nevezetesen: a vörös vérhas, véres széklettel – a gyilkos dögvész – és a tüzelhalás, amely az élők és holtak testét a csontokig lepusztította. A gyermekek dalolva és nevetve haltak meg... Végül a legtöbb

falu teljesen elnéptelenedett, és a szerencsétlen háziállatok a mezőkön tévelyegtek, mivel senki sem akadt, aki velük foglalkozott volna.

A dögvész különösen félelmetes módon dühöngött 1349-ben a mi városunkban Bécsben, amelyről a *Teutscher Chronik* a következőket írta:

„És a halál aratott az emberek között: egyeseken vörös vagy fekete foltok ütöttek ki, és a harmadik napon valamennyien meghaltak; és az embereknek csomók keletkeztek a hónaljukban vagy a lágyékukban, és csaknem valamennyien meghaltak a harmadik napon. Azok közül, akik a foltokkal és a csomókkal túléltek a harmadik napot, csak egy-egy gyógyult meg. Nagyon nagy volt a halálozás, amelyet a zsidóknak tulajdonítottak, akik porokat és mérgeket tartottak maguknál kis zsákokban vagy tasakokban bevarrva, és a kutakba dobták, és ilyet az emberek számos kutakban találtak”.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 13. fej. 543-545. o.*)

4) A halál egész Ausztriában aratott, különösen pedig Bécsben... számos ember menekült el a városból, akik így vidéken haltak meg, és azok is meghaltak, akiken vörös vagy fekete foltok keletkeztek, és a harmadik napon mind meghaltak. Az embereken csomók is keletkeztek a hónaljukban vagy a lágyékukban, és ezek is csaknem mind meghaltak a harmadik napon! Azok közül, akiknek csomók vagy foltjaik voltak, csak egy-egy gyógyult meg. – Anonymus Loebicensis in Petz: *Scriptore R. Austriac. I. köt. 971. o.*

(*Fenger, 15. o.*)

5) A régóta legborzalmasabb dögvész, amelynek kezdetét részben 1345-től, részben a következő 1346-os évtől számítják, így ettől kezdve 1349-ig öt éven át dühöngött. Általában azt gondolják, hogy a Tatárok országában keletkezett, ahonnan egész Ázsiát, Afrikát és Európát megtámadta, kelet felől először Görögországot, innen Illíriát, majd tovább Itáliát, Galliát, Hispániát, Angliát, Germániát és Lengyelországot, és mindezt olyan kegyetlenséggel, hogy akiket megtámadott, azok a többieket pusztán ránézéssel vagy kilégzésükkel fenyegették. A dövéshöz tüzelhalás és vérzések társultak, amely előbbi a lágyrészeket igen gyorsan a csontokig lepusztította, stb.

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 176. o.*)

177.

Földrengés Magyarországon és a szomszédos területeken.

Időjárás.

1348.

Az 1348-as évben január 25-én, Pálforduló napján vesperás idején, világos napfényben, egész Ausztriában, Morvaországban, Magyarországon, Karintiában, Stájerországban és Krajnában borzalmas földrengés támadt, négy teljes napon át tartott, és 26 várost sok kastéllyal együtt megkárosított és romba döntött. Sok ember és állat lelte a halálát a leomló kövek és hegyek között, másokat a meghasadt föld nyelt el.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 13. fej. 538-539. o.*)

2) Január 25-én nagy földrengés volt. Paltram. Általános volt. Chr. Calustr. A világ legkülönbözőbb tájain. Chraft. Egész Németországban, nevezetesen Svábföldön, Bajorországban, Ausztriában, különösen Stájerországban és Karintiában valamint az Alpokban. Villach városa és néhány bambergi hegyi erődítmény Karintiában teljesen rombadólt. Több, mint 5000 volt a halálos áldozatok száma. An Rebdorff.

(*Pilgram, I. rész 284 o.*)

178.

Tovább tartott a tűzelhalásos dögvész és csatlakozott hozzá annak lágyéki változata.

Járványok.

1349.

A dögvész tovább tartott Ausztriában, Paltram. Különösen a nyári időszakban. An Zwetl. Számos udvarház, és egyes házak a városokban, Ausztriában, Karintiában és Bajorországban teljesen kiürültek. Gyakori volt, hogy egyetlen egy városban 1000 embert temettek el. Vidéken az embereket a mezőkön temették el (mivel a temetők már megteltek), és senki sem emlékezett ilyen borzalmas dögvészre. Cont. Paltrami. Bécsben naponta 100 – 150 ember halt meg, máskor 200, de volt úgy, hogy egy napon 960 haláleset történt. Chr. Salisb. Legalább is így értelmezem a latin Libra szót, amely révén az L-betű, mint szám, 50-et jelentett. Úgy gondolom azonban, hogy itt egy napon 1200 haláleset is történt. Mindenkit a városon kívül temettek el, Szt. Kálmán templomának kertjében (amely a Karintiai kapun kívül feküdt), ahol 6 olyan mély gödröt ástak, hogy végül elérték a talajvíz szintjét. Egy ilyen tömegsírban 40.000 embert temettek el, de mindegyik nem telt meg, mivel Bécsnek nem volt olyan lakossága, amelyből ennyi halott adódott volna. Sok olyan ház, amelyben hetvenen is laktak, teljesen kiürült. A hagyatékok örökösök nélkül maradtak, mert mindenki csak az élete után futott. Csak azok, akik a harmadik napot túléltek, reménykedhettek a gyógyulásban. A dögvész Szt. Mihály napjáig tartott. Anonym ap. Pez.

Húsvét után a Rajna mentén egy új járvány keletkezett, a lágyéki kór, amely olyan heves volt, hogy ilyent soha nem láttak, és egész télen át tartott. An. Francf. – Trithem. ezt az új betegséget vérfolyásnak nevezi. A rovarok (hernyók) hatalmas tömegére vezethető vissza, amelyek minden növényt elleptek. Az állatok között heves dögvész keletkezett, és az emberek között még egy újabb kór jelentkezett, a szent tűz, amely a húst nemcsak az élőkről, hanem a halottakról is egészen a csontokig leégette. Kezdetben csak egy kis fekély jelent meg, néhány napon belül azonban az egész végtag gyulladássá lett, és a hús úgy esett le róla, mintha tűzön sütötték volna. A dögvész egész Európában tovább tartott 1348-ban, 1349-ben és 1350-ben is. Trithem.

(*Pilgram, I. rész, 266. o.*)

2) Egyes helyeken a dögvészes ragály a megelőző években múlt el, vagy a múlt évben fokozatosan szűnt meg.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 176. o.*)

179.

Rovarok hatalmas tömege járványokat és marhavészt okozott.

Állatvilág, járványok, állatvétszék.

1349.

Rovarok (hernyók) hatalmas tömege volt látható minden növényen, és ebből járványos betegségek és állatvétség keletkezett. Trithem.

(*Pilgram, I. rész, 313 o.*)

180.

A dögvész, miután számos helyen eltűnt, újra megjelent.

Járványok.

1350.

Júliusban a dögvész ismét uralta a világ nagy részét. A levegő a mérég jelent-
létének kétségtelen jeleit mutatta. Lupacz. Ez egy nagy dögvész volt. Chr. Aegid.
(Szászországban különösen pusztító volt. Lübeckben augusztus 10-én 24 órán belül
1500 ember halt meg, az egész nyáron át pedig 90.000. Lübeckben a dögvész előtt
azt gondolták, hogy a lakosok számának növekedése miatt bővíteni kellene a várost.
P. Lang. Ez azonban tárgytalanná vált a járvány utáni a sok szabad hely miatt.

(*Pilgram I. rész 267. o.*)

181.

Végre valahára eltűnt a dögvész.

Járványok.

1351.

Ismét egy dögvészes év, de az utolsó ebben a folyamatos járványban. Alsted.

(*Pilgram, I. rész, 267. o.*)

182.

I. Lajos király egyetlen dekrétuma.

(esküforma)

Törvénytészéki orvostan.

1351.

Isten téged úgy segéllyen... hogy... minden orvot,... gyilköst, kaczerát, em-
ber-étetőket, bűvösöket, hajósokat... igazán megmondot⁶⁷

(*Petthö Gergely, 34. o.*)

183.

Havazás és fagyok Pünkösöd ünnepére.

Időjárás.

1353.

Az 1353-as évben Pünkösdkor olyan nagy hó esett, és olyan hideg volt, hogy
minden megfagyott, ezért a gyümölcsök a fákon mind elpusztultak, a szántófölde-
ken azonban károk nem keletkeztek.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fej. 503-506. o.*)

⁶⁷ Úgy tűnik, hogy ezen túl, az adott időben a bűnelkövetők között a mérégkeverők és a bűbájosok
gyakrabban fordultak elő. – a szerző –

184.

Nagy kiterjedésű dögvész.

Járványok.

1359.

A dögvész nagy pusztítást végzett az itálieiak között, de máshol is, csaknem az egész világon. *Kircher ex Libro X. Blondi*. Egyes helyeken 1000 ember közül csak 10 volt a túlélő, ami azért túlzásnak tűnik. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 175. o.*)

185.

Északi fény, erőteljes fagyok, nyáron égzengés és jégverés.

Időjárás.

1360–61.

Az 1360. évben Szent Luca napján éjféltkor, telihold idején a keleti égbolt tűzpirossá vált, és a szivárvány négyszer is megjelent, délig tartott, azonban ezek a jelenségek fokozatosan eltűntek...

Ami ez után következett:

Az 1361-ik évben nagyon kemény, havazás nélküli tél érkezett, így a szántóföldi vetések és a szőlőtőkék is elfagytak. Gyümölcsoltó Boldogasszony napjától néhány napig üstökös volt látható, nyáron pedig nagy égzengés, jégesők és záporok voltak.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. feje. 506. o.*)

186.

Sáskák, szokatlan tömegben.

Állatvilág.

1363.

Hihetetlen mennyiségű sáska jelent meg, fél arasznyi (*media palma*) hosszúak voltak, de végül a hideg miatt elpusztultak. An. Francof.

(*Pilgram, I. rész, 313. o.*)

187.

Dögvész, élelemhiánnyal együtt.

Járványok.

1365.

A dögvész, amely az éhezéshez társult, sok ember életébe került. Trithem.

(*Pilgram, I. rész, 267. o.*)

188.

Sáskák elrettentése harangzúgással.

Állatvilág.

1366.

(Az 1364. évben a sáskák Lombardiát szállták meg, Lancell. de Svábföldet és Elzászt is. Svábföldön harangzúgással kísérelték meg az elűzésüket. Trithem) – Ebben az évben Ausztriában is. Paltram.

(Vajon Magyarországon is pusztítottak? – a szerző –)

(*Pilgram, I. rész, 313. o.*)

A szászok jogrendje a Szepességben.

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1370.

A SZÁSZOK JOGRENDJE A SZEPESSÉGBEN

Az Úr nevében Ámen. Ugyanebben az 1370-es évben a szászok földjének tartományában a bírák, az esküdtek és a nép vénei bölcsen, okos és érett tanácskozással mérlegelték a tartomány alapításának legkezdetibb idejéből származó, elődeik által a közjó érdekében használandó és hasznosítandó, jogszerűen és ésszerűen megfogalmazott, rendszabályba foglalt és minden esetre emlékezetben megőrzendő jogait, és azoknak változatlan fenntartásáért folyamodtak, az alábbi alázatos megfogalmazás menete szerint, egyszerűbb és magasztosabb, szegényebb és tehetősebb emberek számára.

2. Minden becsületes férfi és becsületes nő, javainak szabad egyharmadáról rendelkezhet

Törvényeink szerint, ha egy becsületes férfi egy becsületes nővel házasságban él, a férjnek jogában áll az ő felebirtokából egyharmad részt az Isten házára... adományozni, és a feleségének ugyanazon joga legyen, mint a férjének, minthogy ebben az országban az asszonyoknak éppen olyan jó jogaik vannak, mint a férfiaknak... és úgy dönthetnek, legyenek bár egészségesek vagy betegek...

7. Ki rendelkezék az árván maradtak javairól

...Amennyiben az árvák elérik a 14 éves kort, vagy annál idősebbek lesznek, jogukban áll rendelkezni a javaikról, de akaratuk szerint határozott időre bárkinek bérbe is adhatják.

35. A vágóeszközökről és késekről

Azt is jogunkba foglaljuk, hogy a városokban, a vásártereken, és a falvakban sem lehet vágóeszközzel közlekedni, ha annak éle háromnegyed könyöknyi hosszúságú volna. És ha valaki a törvényesnél hosszabb kést akarna magánál tartani, a bíró a polgárok segítségével vegye el tőle, és vele hat garast fizettessen. Amennyiben az illető a kést a bíró akarata ellenére mégis hordani akarná, akkor olyan hosszú időre függeszték fel a közösségi jogait, ahogyan azt a bíró megítélte.

39. Az ügyvéd jogai

Az ügyvédet jogosan megilleti... vágott sebnél 3 garas, párbajban szerzett sérülésnél 8 garas, halott esetében fél márka.

48. Annak jogairól, aki másnak valamit esküvel helyezett biztonságba, az mikor veheti vissza.

... ha előfordul, hogy két ember közül az egyik megbetegszik, mert Isten úgy akarta, legyen bár az, aki az esküt fogadta vagy letette, és igazolni akarja a bírója előtt, hogy beteg lett, azt akarjuk, hogy a dolga így ne menjen veszendőbe, a bíró adjon a betegnek egy határnapot arra az időtartamra, amíg Isten segítségével felgyógyul, majd a bíró mindkettőjüknek tüzzön ki egy újabb határnapot, hogy mindkettőjük igazsága érvényre juthasson.

54. Ha két ember egymással párbajozik, annak hogyan kell történnie.

Jogilag azt is szabályozzuk, ha két ember egymással vívna az egyik haláláig

vagy sérüléséig, akkor... a szászok grófja vegyen maga mellé két felesküdtött párbajbíró, és így legyenek jelen a jogszerűség érdekében...

59. Mi a teendő akkor, ha egy nemesember egyik jobbágját megsebesítenék a városokban vagy a vásárhelyeken.

Amikor egy nemesember jobbágjai közül egy valakit megsebesítenek a városban vagy a vásárhelyen, vagy valamely faluban, azon a helyen keresse annak igazságát, ahol az esemény történt.

60. Hol keressük az igazunkat, ha valaki közülünk szenved el sebesülést egy nemesembertől vagy annak jobbágjától.

Amennyiben valaki közülünk szenved el sebesülést egy nemesembertől vagy annak jobbágjától egy városban, vásárhelyen, vagy faluban, azon helynek jogrendje szerint kell az igazát keresnie, ahol a dolog történt. Ha egy földünk jár egy nemesember falujában, és ott megsebesít valakit, akkor ugyanazt a jogot alkalmazza velünk szemben, mint mi, fordított esetben.

61. Kit vádoljanak, ha valaki meghal.

Ha egy ember meghalna, jogunk szerint több embert nem lehet vádolni, csak magát a gyanúsítottat és még két másik tettehársat... Ha a sebesült a hatodik héten túl is életben maradna, a tettehársak minden alól mentesítendőek.

64. Hány éves korban lesz döntési joga a fiúknak és a lányoknak.

Jogrendünk azt is kimondja, hogy 14 év alatt a leányok és fiúk sem dönthetnek saját pénzükről és saját javaikról, de ha 14 évesek lettek, akkor már hatalmukban áll ezekről rendelkezni.

69. Mennyi komlót vásárolhat egy ember egyszerre a háza számára.

... Ha azt valakinek a zsákjából vagy hordójából vásárolták, de a komló két-féle minőségű volt, alul rossz, felül azonban jó, azt a tartomány büntetéssel sújtja.

70. Hogy viseljék magukat a hentesek/mészárosok.

... Nem vihetik a húst többször a piacra, ha már kétszer árusították, de ha harmadszor is megkísérlik, büntetésben fognak részesülni. Amennyiben a hentes egyik piacról a másikra vándorol a hússal, és ennek során tetten érik, büntetésben fog részesülni.

73. Mit mond a jog, ha valaki harapással vagy ökleléssel kárt okozó állatot tartana.

Törvényeink szerint, ha valakinek harapós kutyája van, és az kárt okozott, akkor első esetben ez még elnézhető, feltéve, hogy a harapás nem halálos, mert akkor az állatot el kell veszejteni. Ha azonban a megharapott ember életben marad, meg kell mondani a kutya gazdájának, hogy ezentúl jobban ügyeljen arra, hogy a kutya a jövőben kárt ne okozhasson. Ha ez mégis megtörténne, azért őt terheli a felelősség.

86.

Jogrendünk része legyen az is, ha két bíró a panaszos sérültet megsemeleli, legyen sok vagy kevés a sérülése, a bírót ezért 6 garas illesse meg, amelyet a sérült tartozik megfizetni. Miután ezt megtette, a bírák a panaszt 4 héten belül a szász

gróf elé terjesztik. Ha viszont ezt nem tennék, és a panaszt 4 héten belül nem terjesztenék a gróf elé, a grófnak egy márka bírságot tartoznak fizetni.

87.

Jogrendünk része legyen az is, hogy ha valakit megvernek és megsebesítenek, és a sértett a tettest a következő napon napfelkelte előtt nem nevezi vagy vádolja meg, úgy ebben az ügyben később már senkit sem vádolhat. Ha a sértettet holtan találják, vagy nem tudna beszélni, akkor az a személy, aki eljár és keresettel él az ügyben, ugyanezen előírással időn belül azt, aki a cselekményt elkövette, meg kell vádolnia. Ha a határidőt elmulasztaná, a továbbiakban senkit sem vádolhat, hacsak erre a gróftól későbbi határnapot kapna, így erre engedéllyel rendelkeznek. Abban az esetben, ha vádemelés történt, és az illető tanúk bevonására határnapot kérne, legfeljebb 8 napot kapjon, de a továbbiakban újabb személyek bevonására nem lesz lehetősége.

88.

Jogunk van továbbá ahhoz, hogy ha valakit ütlegetnek, és a sérülése súlyosnak bizonyul, akkor a sérültnek 4 márkát ítélnék, és ezt a 4 márkát attól fogja kapni, aki őt ütlegette, és minden tekintetben jogos tulajdonosa lesz a pénznek.

90.

Törvényeink szerint való az is, hogy egy halottért a két gróft 10 márka illeti, zúzott sebért fél márka, párviadalban szerzett sebesülésért 5 márka, olyan vérző sebért, amelyben a bíró illetékes, a bírónak 12 garas jár.

Michnai és Lichner: Budai Jog 221–235. o.

190.

Visszatért a korábbi dögvész.

Járványok.

1370–71.

1) 1370-ben ismét betört a dögvész.

(Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 12. fejelet. 502, 503. o.)

2) Ausztriába (hitem szerint) a dögvész érkezett, és az utóbbi évben nagy területre terjedt ki. Regensburg nagyon szenvedett. Paltram. – Chraft.

(Pilgram, I. rész, 267. o.)

191.

Különös betegség: Szt. János-tánc Európában.

Kórleírás – járványok.

1374–75.

1) Különös betegség, amelyet Szent János táncnak neveznek, kezdődött ebben az évben: sok éven át tartott, és Brabantból kiindulva, ahol kezdődött, egész Európára kiterjedt. Akiket megtámadott, olyan sokáig táncoltak, hogy a végén ájultan estek össze. Trithem.

(Pilgram, I. rész, 268. o.)

2) Dögvész egész Németországban. Lewenwald.

(Paulus Adamus I. rész. Valentics 175. o.)

192.

Fürdőépítési engedély Nagy- és Felsőbánya polgárainak.

Fürdőügyek.

1376.

Lajos, Isten kegyelméből Magyarország, Lengyelország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galicia, Lodoméria, Kunország és Bolgárország királya, Salerno fejedelme és a szent Angyalhegyi javadalom ura. Minden keresztény hívőnek, mind a jelenleg élőknek, mind az utánunk jövődőknek, akiknek jelen levelünk tudomására fog jutni, üdvösséget mindenkinek az Üdvözítőjében... nyomatékosan mindenkinek a tudomására akarjuk hozni a következőket. Hűséges Herislinus bírónk Nagybányáról, Grobsgolth esküdt, és Johannes, ugyanazon bányavárosunk jegyzője, és Petrus, Felsőbánya bányavárosunk jegyzője, saját nevükben illetve bányavárosaink valamennyi polgárának nevében járultak királyi színünk elé, felségünknek alázatosan és legnagyobb odaadással a jelen folyamodványt előterjesztve. Azt kérvényezték, hogy királyi bőkezűségünk folytán, nevezett bányavárosainknak, nem kevésbé a helyben lakó valamennyi hűséges polgárainknak és idegenből idetelepedett lakosainak, a jelenre és a jövőre nézve is bizonyos szabadságos kiváltságokat és jogokat adjunk, amelyeknek hasznait a jövőben majd békésen élvezhetik, és ezeket méltóztassunk adományozni, jóváhagyni és meghatározni. Mi tehát... ezeket a szabadságokat... úgy szándékozunk meghatározni... hogy nevezett városaink polgárai és idegenből idetelepedett lakosai... fürdőt... és bármely más hozzá tartozó épületet emelhetnek, és azt más bányavárosaink szokása szerint örökösen birtokukban tarthatják.... Kiadva Krisztusban tisztelendő, Minékünk kedves és hűséges Valentinus atya és pécsi püspök úr, a határozatok tudósa, udvarunk alkancellárja által, az Úr 1376. esztendejében, március 8-án, uralkodásunk 35. évében.

(Budai Törvénykönyv, 248. o.)

(Fejér, Cod, Dipl. IX. köt. V. könyv. 96. o.)

193.

Pozsony városának rendszabálya henteseknek-mészárosoknak, pékeknek és cipészeknek.

Egészségrendészet.

1376.

A pozsonyi hentesek-mészárosok rendszabálya: 1376.

Feljegyezve az Úr 1376. évében, amint azt a városi tanács, a szegény és gazdag teljes közösség kimunkálta és megalkotta, miszerint Pozsony városában csak huszonnyolc hentes-mészáros és huszonnyolc húskimérés legyen. Először is... Senki se kínáljon férges húst eladásra a boltjában, hanem kínálja a bolton kívüli eladásra. Az a mester, aki férges húst szerez be a boltjának, és azt a boltból valakinek eladja, annak adja vissza a pénzét, a városnak pedig hetven garast fizessen, úgy hogy azt két felesketett mester ellenőrizze. Továbbá, amennyiben kerge állatot vágna, azt vegyék el tőle, és adják át az ispotályban élő szegény embereknek.

(Pozsony város levéltárából, pontosabban abból, ami a legrégibb 1350–1390 között feljegyzett iratokból fennmaradt)

(Michnay és Lichner: Budai jogkönyv 33. és 79–81. oldal)

Pozsonyi cipészek rendszabálya: 1376.

Feljegyezve az Úr 1376. évében. Az a jogszabály vonatkozzon a cipésmesterekre, miszerint ... a lábbeliket jól bekenjék, de csak hájjal (és semmiképpen fagyúval vagy más páccal, mint amilyen a sópác, hogy a bőrt puhává és használhatóvá tegyék.)

(Nota Bene. Schaffhausen-ben (egészségi okokból) megtiltották, hogy cipészek fagyút vagy hájat vásároljanak a gyepmestertől. Johann v. Müller: *Geschichte der schweizerischen Eidgenossenschaft*. Lipcse, 1806. 8. II. 572. – Budai jogkönyv 88. o.)

(Pozsony város levéltárából, pontosabban abból, ami a legrégibb 1350–1390 között feljegyzett iratokból fennmaradt)

(Michnay és Lichner: Budai jogkönyv 33. és 79–81. oldal)

Pozsonyi pékek rendszabálya: 1376.

Feljegyezve az Úr 1376. évében március 23-án, a Nagyböjt negyedik vasárnapján. A városi tanács, huszonnégy polgárral együtt, akiket a városi szegények és gazdagok kiválasztottak, úgy határozott, hogy csak tizenhat pékmester legyen... Pozsonyban ... Továbbá, amelyik mester méreten aluli pékárut sütné, úgy a két felesketett mester és egy felesketett polgár jelenjen meg nála, ahol a két felesketett mester és a felesketett polgár a kenyeret még melegében foglalja le, és adják át az ispotályban élő szegény embereknek.

(Pozsony város levéltárából, pontosabban abból, ami a legrégibb 1350–1390 között feljegyzett iratokból fennmaradt)

(Michnay és Lichner: Budai jogkönyv, 91–92. o.)

194.

A legsavanyúbb borok.

Krónika.

1378.

1378-ban a bor az egész országban mindenhol megsavanyodott.
(Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 14. fej. 548-555. o.)

195.

Nagy halálozás.

Kórleírás – Járványok.

1381.

1381-ben többször nagy halálozással járó időszak volt egész Ausztriában.
(Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 14. fej. 548-555. o.)

196.

Az üstököst dögvész követte.

Időjárás és járványok.

1382.

Ebben az évben az üstököst követően szinte megállt a levegő, és szelet sehol sem lehetett érezni. Erre dögvész tört ki, amely nemcsak Németországra, hanem szinte az egész világra kiterjedt. Rockenb. – Alsted.

(*Pilgram, I. rész, 268. o.*)

I. MÁRIA KIRÁLYNŐ URALKODÁSA 1382–1386

197.

Őrség állítása a hegyekben, Havasalföld és Erdély között.

Egészségrendészet.

1383.

Mi, Vichyn-nek nevezett Miklós, Nagyszeben városának előljárója... mindenkinek emlékeztetébe ajánljuk... hogy a fent nevezett Havasalföldiekkel egyezséget kezdeményeztünk, és a közöttünk illetve a Havasalföldiek között, kérésüknek megfelelően az alábbi szakaszokat azonnal hatályba léptetjük, megtarva azokat a tartós béke és nyugalom érdekében... A második szakasz szerint: a Havasalföldiek elfogadták, hogy lábas és apró jószágait sohasem legeltetik a Németek területén, hacsak erre szabad engedélyük és bebocsátásuk nem volna a Németek részéről, akiknek a területén legeltetnének. A harmadik szakasz szerint: maguk a Havasalföldiek megfogadták, hogy őrséget állítanak a havasokban, Talmácstól Oláhnagyfaluig⁶⁸.

(*Fejér, Cod. Dipl. V/I. köt. 79. o.*)

(†)⁶⁹

⁶⁸ Ez a legeltetés a legutóbbi időkben is így működik – nehogy marhavészes betegség támadjon; – egyebekben az így megígért havasi őrség megfontolás tárgyát képezheti a kezdeti időkben dögvész ellen felállított védvonalak sikerében. – a szerző –

⁶⁹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1383/84 Hideg tél.

Hideg tél, és meleg böjti időszak. Ez a tél nagyon korán és gyakori havazással kezdődött, majd egész Csehországban december 5-én az elolvadt hó nagy áradást okozott. Lupacz. (*Pilgram, I. rész 93, 145. o.*)

2) Ebben az évben a tél hideg volt, és meleggé változott a böjti időszakban, és olyan is maradt, így Szent Fülöp napján a szőlő kivirágzott, és a kalászosok is kikeltek. Ebben az évben borból kevesebb volt, rosszabb minőségű, de mégis jó volt és elállt. A búza olcsó volt. (*Fuhrmann, I. rész 2. könyv 14. fejelet 548–555.*)

1385. Kevés bor.

Ebben az évben kevesebb volt a bor, de romlékony volt és olcsó. (*Fuhrmann, I. rész 2. könyv 14. fejelet 548–555.*)

II. (KIS) KÁROLY KIRÁLY URALKODÁSA 1385–1386 (INTERREGNUM)

198.

Kis Károly halála, végzetes fejsérülés miatt
Kórtörténet és törvényszéki orvostan. **1386.**
Kis Károly... halálos sebet kapott, ... majd azután elrabolva, orvosi szertől

-
1389. Nagyon kevés bor.
Ebben az évben kevés bor volt, kevesebb, mint bárki is gondolta volna. (*Fuhrmann, I. rész 2. könyv 14. fej. 548–555.*)
1389. Kemény tél.
Hideg tél volt. Berlin. (*Pilgram, I. rész 93. o.*)
1391. Dögvész Németországban.
Németországot a dögvész kínozt. *Chr. Aegid, (Pigram, I. rész 268. o.)*
1392. Dögvész és éhínség.
Az előző évi üstökös után Tübingiában és Németország más részein drágaság és súlyos dögvész következett. Rockenb. (*Pilgram I. rész 268. o.*)
- 1392/93. Kemény tél. Esőzések, éhínség, nagyon savanyú borok.
1) Kemény tél volt, amely nagyon ártott a szőlőnek és a gyümölcsfáknak. A dió- és őszibarackfák és más gyümölcsfák is csaknem teljesen kiszáradtak. Hagen. Ez a tél is korán és sok hóval kezdődött. Lupacz. Gyakori esőzések és áradások voltak, amelyek 3-éves drágaságot okoztak. Rockenbach. – Thoaldo. (*Pilgram I. rész 93. 145. o.*)
2) 1392-ben a tél nagyon hideg volt, amelyre fagyos nyár következett, így a szőlőtőkék többnyire elszáradtak, és ami megmaradt, az nem érett meg. A bor olyan savanyú lett, hogy még a legszegényebb emberek sem akarták meginni. (*Fuhrmann, I. rész 2. könyv 14. fej. 548–555.*)
1393. Járvány.
Salzburgban és környékén nagyon nagy járvány volt, amelyet az emberek dögvésznek neveztek. Chr. Salisb. (*Pilgram I. rész 268. o.*)
1393. Kemény tél.
Nagy volt a hidegség. Thoaldo. Befagyott a Balti-tenger. Lancell. (*Pilgram I. rész 93, 145. o.*)
- 1391-94. Dögvész.
Számos helyen volt dögvész. Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész Valentics 176. o.*)
1394. Száraz időjárás.
1) Ez nagyon száraz év volt, amilyen régóta nem fordult elő. (*Fuhrmann, I. rész 2. könyv 14. fej. 548–555.*)
2) Nagyon meleg és száraz, de mégis termékeny nyár. Németországban sok helyen egyszer sem esett az eső a vetés és az aratás között. Trithem. (*Pilgram I. rész 178. o.*)
1399. Kemény tél.
Nagy hideg volt. An. Lips. – Thoaldo. Befagyott az Északi-tenger. Lancell. (*Pilgram I. rész 93. o.*)
Megjegyzés: Lásd még: Fenger Hermannus Josephus: *Dissertatio inauguralis medica, sistens Historiam Pestilentiarum Vindoboniensum*. Bécs. 1817.

keltett kínok között, Visegrádon... a testinél nagyobb lelki fájdalmaktól megviselve halt meg.

(Schwandtner, T. I. P. II–VIII. Petrus de Réva Cent. III. 648. o.) (Spányik, 113. o.)

199.

Károly király halálosan megsérült, börtönbe zárták, méreggel meggyilkolták – a holtteste temetetlen maradt.

Kórtörténet.

1386.

Az 1386. évben február 7-én Károly úr, Apúlia és Magyarország királya, árulók által a fején halálos sérülést szenvedett... A következő napon ugynezen királlyal szemben elrendelték, hogy Misagra (Vissegrad) várában legyen bebörtönözve, amely várban február 24-én megmérgezték, és ennek következtében elhalálozott.

A Szt. András kolostorban, a visegrádi vár alatt, nem kevés évvel később⁷⁰ sorvadó teste temetetlen állapotban feküdt.

(Fejér Cod. Dipl. T. X. Vol. I. 267, 277 o.)

200.

Nagyszebenben a Szentlélek ispotály jó helyzetben van.

Ispotályok.

1386.

Nagyszeben városának vezetői, esküdtjei és vénei, emlékezetül kívánjuk adni... hogy nevezett Phaffenhenyl Péternek, bölcs férfiúnak, tanácsunk esküdtjének... átadunk kilenc márkát, fél marka ezüsttel, nagyszebeni súlymértékünk szerint, 113 forintot és 32 garast, bármely forintban számolva, hogy az ezüstöt és a pénzeket nevezett Péter, ahol erre szükség támad, Szentlélek ispotályunk hasznára és épületének szerkezetére, az egyházi gondnoknak és intézőnek pontos elszámolással lesz köteles kiadni... Kiadva és hatályba léptetve boldog Orbán pápa napján, az Úr 1386. évében.

(Fejér, Cod. Dipl. X. köt. I. könyv. 322. o.)

⁷⁰ A kiközösített Károly király temetetlenül őrzött holttestének engedélyezik a temetését. 1391.

IX. Bonifác pápa a nápolyi jog alapján megbízta László esztergomi érseket, hogy ha igazak voltak a nem is olyan régen Magyarországon megölt Károly király dolgai, a vezeklést László fia és a tanúk teljesítették, ezért oldja fel az egyházi büntetés alól, és viselje el, hogy holttestét a templomon kívül, de az egyház fennhatósága alatt álló területen eltemessék. Kiadva február 11-én a kilencedik órában, a pápaság második évében. (Fejér, Cod. Dipl. XI/I. köt. 695. o. – Dan Cornides, XII. köt. 198. o.)

I. ZSIGMOND KIRÁLY URALKODÁSA

1387–1437

201.

Bűbájosok és boszorkányok ítéletei, kínzóeszközök.

Törvénytörési orvosok.

1387.

Mi Sigmond, Isten kegyelméből, Brandenburgi Fejedelem... Magyar Ország Ura... nemes Főfiaknak Károlyi Merhard fiainak... ezen kegyelmet tettük vele... hogy ... akár mely helységeikben... bűbájosokat és boszorkányokat... vétkeik minéműségéhez képest, kínok által faggatni, felakasztani, levágtatni, karóba húztatni, és egyéb halál nemével kivégeztetni szabad hatalmunk legyen...

(*Fejér, Cod. Dipl. X/I. köt. 371. o. – eredetije Szatmár vármegye irattárában – Szirmai, Szatmár Várm. 10–11. o.*)

202.

Óbudai akadémia.

Irományok.

1388.

Zsigmond császár és Magyarország királya Óbudán az 1388. évben egyetemet alapított.

(Vajon ebben medicinát is oktattak? –)

(*Fejér Cod. Dipl. Tom X/I. 499. o.*)

203.

Az üstököst halálos betegségek követték.

Időjárás. Járványok.

1390.

Az üstököst soha nem látott és gyógyíthatatlan betegségek követték. Alsted.

(*Pilgram, I. rész. 268. o.*)

204.

Szepességi ispotály a Boldog Márton templom mellett.

Menhelyek.

1391.

Máté a püspöki sáfárok előjárója... kanonok... elrendeli a Szepesi káptalannak, hogy megfelelően értesítsék a Szepesi Boldog Márton temploma melletti ispotályos hely leromlott állapotáról, amelyet a hitközség népe a Szent Ágoston remete testvérek imaházává akar átalakítani. Budán, Pünkösöd ünnepét követő 6. hétköznapon, az 1391. évben.

(*Fejér, Cod. Dipl. X/I. köt. 694. o. – Anal. Dipl. Jankovics, V. köt. 132. o.*)

205.

Pécsváradon a Szt. Benedekrendi ispotály, avagy monostor változatlan szolgálatának elrendelése.

(pápai leirat)

Menhelyek.

1391.

Bonifác püspök, Isten szolgálóinak szolgálja, szeretett fiunknak Emericus Sylvestrus apátnak a pécsváradai monostorban. Üdvözlétünket és apostoli áldásunkat küldjük a pécsi püspökségben a Szent Benedek rendieknek... Téged ott az apátság élére állítunk... és továbbá azt akarjuk, hogy ugyanebben a monostorban a szerzetesek és a szolgálók száma semmiképpen ne csökkenjen. Kelt, stb. mint fent.

(*Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 690. o.*)

Megjegyzés: Ennek a háznak Károly király által 1329-ben végzett bővítését, átvezetett kiváltságok formájában Zsigmond király 1399-ben megerősítette. Az átiratban olvasható: Asztrik kalocsai érseknek és a fenti monostor főapátjának. (*Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 656. o.*)

206.

Kassán a Szentlélek ispotály alapítása.

Ispotályok.

1392.

Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország... királya, mindenkinek emlékeztetül adjuk, hogy Kassa városunk polgárai részünkre alázattal bátorkodtak előadni és kérvényezni, hogy midőn elődeik, általuk is vállalva, a Szentlélek tiszteletére a Mi Kassa városunkban ispotályt alapítottak és építettek a fogyatékosok és nyomorultak támogatására és élelmezésére, erre bizonyos javakat adományoztak, mindezt királyi jótekonyságunk által méltányolva tegyünk ígéretet arra, hogy ők a nevezett ispotályban az alapítókkal megegyező rendelkezési és irányítási lehetőségeket fogják birtokolni. Mi tehát... azt akarjuk... és elrendeljük, hogy fent hivatkozott polgároknak... nevezett ispotály tekintetében... módja legyen rendelkezni és irányítást gyakorolni, minden további felhatalmazással együtt... Kiadva Budán, a húsvét előtti 2. vasárnapon, az Úr 1392. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 61. o.*)

207.

Maroson a fürdő bérbeadása Miklós fürdőmesternek.

Fürdők.

1392.

Mi Zsigmond... kijelentjük, hogy Péter István, hithű ember, Esztergom mellett a keresztesek Szent István ispotályának és a Szentháromság meleg forrásainak igazgatója, Felségünk elé járulva előadta... hogy Morosi-on (Maroson), a Mi Visegrád városunkkal átellenben fekvő fürdőnek két részét ugyanazon marosi illetőségű Miklós fürdőmesternek 16 forintért és 100 dénárért bérbe adná, továbbá István házának tekintetében Beer telepes fiai a fürdő közvetlen szomszédságából felajánlottak három adóforintot, hogy azt a Boldogságos Szűz Mária oltárára örökös alamizsnaként... fizetni fogják, stb. Kiadva Visegrádon, Boldog Bálint vértanú ünnepének 2. napján, az Úr 1392. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 47. o.*)

208.

Körmöcön a szegények ispotályának bővítése.

Szegényházak.

1393.

Mi, Johannes Czivichil jelenlegi ispán, Hannus Schentil bíró, és Körmöc város összes esküdt polgárai mindenkinek nyomatékosan a tudomására kívánjuk hozni, hogy... városunk határain belül a Szent Kereszt tiszteletére elnevezett ispotályban élő szegényeknek elődeinktől megörökölt házát... nagyobbítani akarjuk, a jelenlegi kiváltságok megtartása mellett... stb.

(Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 168. o.)

209.

Szt. Erzsébet szegényház Pécs városában.

Szegényházak.

1393.

IX. Bonifác pápa Miklóst nevezte ki Pécssett a Szent Erzsébet szegényház igazgatójának.

210.

Szt. Erzsébet szegényház alapítása Újbánya városában.

Szegényházak.

1393.

Mi Zsigmond, Isten kegyelméből Magyarország királya, emlékeztetőül jegyezzük fel, hogy eddig is úgy cselekedtünk, és a jövőben is úgy fogunk cselekedni, hogy egyfelől Henchmanus Izienkel előrelátó férfiúnak, Körmöcbánya kamara ispánjának alázatosan előterjesztett kérvényét és állandó kitartó hűségét, másfelől a Mi jövőbeli bizalmunkat és elhivatottságunkat, továbbá boldog Erzsébet személyét is, akinek nevét viseli az alábbiakban hivatkozott újbányai ispotályos templom, figyelembe vesszük... Ezért bizonyos Magasmarton nevű birtokunkat, amely szintén a Mi városunk Újbánya mellett fekszik... minden alkalmatosságával együtt... valós és régi határai között... ugyanazon Újbányán említett, ugyanazon Henchmanus által épített boldog Erzsébetről elnevezett ispotályos templomnak... adtuk és adományoztuk, és részükre átadtuk... Ilyen értelemben ugyanazon Henchmanus Izienkel az összes bevételt és jövedelmet... kezelheti azon szegények javára, akik az életüket ezen ispotályban töltik... halála esetén azonban a vérrokonai, nevezett Újbánya bírójának és esküdtjeinek döntésével, hasonló módon teljhatalommal kezelhetik nevezett templom és a fent említett szegények ügyeit. Kelt Budán a Nagyböjt első vasárnapján, az Úr 1393. évében.

(Fejér, Cod. Dipl. X/II. köt. 107. o.)

211.

**Hedvig, Lajos leánya, Lengyelország királynője,
elhúzódo szülés után támadt betegségben (gyermekági lázban)
halt meg.**

Körtörténet.

1399.

Hedvig királynőnek június 12-én leánygyermek születt. – Ezt követően a királynőt betegség kezdte kínozni. Az újszülött három napon belül meghalt, a halála azonban abban a pillanatban, amikor lelkét kilehelte, azt jelentette, hogy ezt titokban kell tartania a királynő körül szorgoskodó asszonyoknak, nehogy a fájdalomtól az állapota súlyosbodjék. A királynő súlyos betegségben... július 17-én Krakkó várában... a délutáni órákban halt meg. – Megjelenésre nagyon szépséges volt, de erkölcsben és erényben még szépségesebb stb.
(*Fejér, Cod. Dipl. Tom. X/II. 640. o.*)

212.

**Ha a hátrahagyott várandós házastárs fiú utódot szülne,
annak új adományozással minden visszatitk.**

Igazságügyi orvostan.

1399.

Mi Zsigmond, Magyarország... király... amint reménylik... bizonyos Máté által hátrahagyott nemes úrnő, most a hírek szerint várandósan, ugyanezen Mátétól, a férjétől utódot szülhet, ezért Mi... a fent nevezett Máté születendő utódjának, előrebozsátva annak finéműségét, természetesen (a Radványi birtokon) udvázatot adományozunk... Másfelől azt akarjuk, abban az esetben, ha a fentnevezett, hátrahagyott nemes úrnő, akinek várandóssága a fentiek szerint bizonyossá vált, nőnemű utódot szülne, ezt követően a fent nevezett teljes Radványi birtok jogilag és tulajdoni szempontból is fent megnevezett Istvánra és Benedekre hárul.

(*Fejér Cod. Dipl. X/II. köt. 665. o.*)

Megjegyzés: Vajon – semmilyen megelőző törvényszéki orvosi vizsgálat vagy gyanú sem merült a várható szülés időpontját illetően! – a szerző –

213.

**Ingyenes temetés engedélyezése Magyarországon a Kisebb
testvérek rendjének; – halálra ítélték temetése; – pénzbeli fizetség
a plébánia templomok megszentelt földjéért (temetőjéért).**

Egészségrendészet.

1399.

Bonifác (Papa Pontifex IX.), a Kisebb testvérek rendje magyarországi tartományi főnökének és a testvéreknek... Egyes plébánia templomok igazgatói... azoknak az elhunytaknak a holttestét, akik földi életükben a Ti székhelyeteken választottak maguknak sírhelyet, az ősi szokással szemben, kapzsizágtól indíttatva, zajos külsőségekről gondoskodva, abba az egyházközsége szállíttatják, ahonnan őket befogadták. Másfelől olyan emberek holttestét, akik a fent nevezett helyeken volnának temetésre jogosultak, de kivégezték, vagy meggyilkolták őket, a

fentnevezett plébánia templomok igazgatói nem engedik eltemetni, hacsak előzetesen némi pénzösszeget nem kapnak a plébánia templom megszentelt földjéért... Mi tehát, a folyamodványotoktól indítatva, apostoli hatalmunknál fogva engedélyezzük, hogy... őket (kunokat és jászokat) pápai engedéllyel... ingyenesen és jogosan temessétek el, anélkül, hogy előzetesen kötelező volna felaljánlani őket a fent nevezett egyházközségeknek, és annak temetője ürügyén ezért bármit is fizetni kellene... Kiadva Rómában, a Szentszék által, április 18-án, a pápaság 10. évében.

(*Fejér, Cod. Dipl. X. köt. II. könyv, 670. o.*)

Megjegyzés: A temetkezések sokféle szokását és módját, de elsősorban az ingyenes temetkezés jogát, ez az irat sokszorosan szemlélteti, ráadásul az elítéltek temetése egyaránt jellemző volt ebben a korban! – a szerző –

214.

Az üstököst addig ismeretlen betegség követte, Calabriában keletkezett, de Franciaországban terjedt el, ahonnan az elnevezése származik.

Kórleírás, időjárás.

1400.

Az üstököst követően, amely először a böjti időszakban mutatta meg magát, soha nem látott betegségek jelentkeztek. Rockenb. Ezek Calabriában kezdődtek, majd átjárták egész Európát, de valójában Franciaországban fejlődtek ki, ahonnan a nevüket kapták. Trithem. Mivel túlságosan sok ember igyekezett Milánóba, a dögvész ott is megjelent, majd innen nagyon elterjedt. Firenzében 30.000 ember halt meg. Lancelot.

(*Pilgram, I. rész 268.o.*)

(†)⁷¹

⁷¹ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1401. A dögvész terjedése.

1) Borzalmas dögvész dühöngött. Rockenb. – Eckstrom. Az első forrás szerint ebben az évben Firenzében különösen pusztító volt. Talán még az előző folytatása volt. (*Pilgram I. rész 268. o.*)

2) Üstökös jelent meg, amely hosszú időn át volt látható. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fej 563-564. o.*)

1403. Éhínség, dögvész és addig nem tapasztalt betegségek.

1) Éhezés és dögvész, valamint más, addig soha sem látott betegségek terjedtek el. Alsted. Németországban borzalmas dögvész dühöngött. Cr. Aegid. (*Pilgram I. rész 268. o.*)

2) Nagy drágaság és éhínség volt... zabból, lencséből, és fákból készített kenyeret ettek, de ebből sem volt elég, sokan meghaltak az éhezés miatt. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fej. 563-564. o.*)

1404-5. Folyamatos áradások a folyókból, halálozás.

Csaknem egész nyáron át hosszas esőzés volt, amelyből nagy áradások következtek. Haselbach. – An. Zwetl. – An. Doroth. (*Pilgram, I. rész 145. o.*)

2) Úrnapjának nyolcadán az áradat olyan nagy volt, hogy a víz mindent elöntött... nagy drágaság volt, és... sok ember halt meg eszméletvesztéssel és éhínségben. ((*Fuhrmann II. könyv. 15. fej. 563-564. o.*)

A Duna áradása Magyarországon.

Krónika, időjárás.

1402.

Áradás volt június 29-én Ausztriában és Magyarországon, egyes helyeken a Duna mérföldnyi szélességben öntött ki a medréből, elpusztított minden terményt, a kerteket és az udvarokat is. Tíz napig maradt a magas vízállás, végül apadni kezdett. Cont. Paltram.

(*Pilgram, I. rész. 145. o.*)

1402-ben nagy áradások voltak Bajorországban, Ausztriában és Magyarországon, és a Duna áradása miatt a kár leírhatatlan volt, az elöntés mértéke egyes helyeken egy mérföldnyi szélességű volt, és mindent beborított. A legnagyobb áradás Szent Péter és Pál napján volt, és a víz 10 napig maradt ebben a magasságban, amíg az apadás elkezdődött.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejezet. 563-564. o.*)

1406. Áradások.

...Keresztelő Szent János napján este borzalmas áradás volt az egész országban. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejezet. 563-564. o.*)

1407. Dögvész Ausztriában.

1) Terjedő dögvészről számolt be Lewenwald. (*Paulus Adamus I. rész, Valentics 173. o.*)

2) Paltram folytatása dögvészről tesz említést... és bemutatja a szomorú következményeket, amelyek miatt Ausztriában sok ezer ember halt meg. (*Pilgram, I. rész. 268. o.*)

1419. A dögvész sok ember halálát okozta, nagyon rossz borminőség.

1) A dögvész ebben az évben sok embert ragadott magával, ami nagyon lecsökkentette a lakosság számát. Chr. Lunael. A Chr. Mellic. is dühöngő dögvészről számolt be. (*Pilgram, I. rész. 269. o.*)

2) A bor nagyon rossz lett, és nagy dögvész uralkodott. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejezet. 563-564. o.*)

1420. Korán érő termés.

Ez az év minden tekintetben nagyon korai és csodálatos volt... április 7-én a szántóföldeken a gabona már szemesedett. Szent Fülöp és Jakab napján már rózsza termett minden mennyiségben, május 15-én pedig cseresznye, és Szent Egyed napján kezdődött a szüret. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejezet. 563-564. o.*)

1420. Dögvész Prágában.

Augusztusban Prágában dögvész tört ki. Lupacz. (*Pilgram, I. rész. 269. o.*)

1426. Az enyhe telet dögvész követte.

Németországban az enyhe, sőt meleg telet nyáron nagy halálozás követte. Fugger. (*Pilgram, I. rész. 269. o.*)

1428. A nedves nyarat dögvész követte.

A nedves nyárra éhínség következett, majd utána dögvész, csak egész Németországban. Tritthem. (*Pilgram, I. rész. 269. o.*)

1431. Az éhezést dögvész követte.

Dögvész volt Csehországban. Lupacz. Az éhínség készítette elő számára az utat. (*Pilgram, I. rész. 269. o.*)

1434. Szent Márk napján a fagy a szőlőt elpusztította.

Szent Márk napján havazott és nagy lehűlés volt, ami a szőlőtökeket teljesen elpusztította, és ebben az évben nem volt szőlőtermés. (*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejezet. 563-564. o.*)

216.

Zsigmond császár és király II. dekrétuma.

Törvény.

1405.

3. törvénycikk: A tagcsönkítés tilos kivéve azokat, kiknek a király erre hatalmat adott.

Ezen kívül egyáltalán semmiféle bíró vagy igazságszolgáltató vagy országunk bármely más előkelője se merje akármiféle népeinknek és országlakosainknak tagjait megcsönkíteni vagy elmetszeni, s ezt tenni jogukban ne álljon.

1. § Kivéve egyedül azokat, a kiknek erre annak rendje szerint királyi hatalmunkat adtuk.

(*Corpus Juris Hungarici*)

217.

Dögvész és földrengés Bécsben.

Járványok, időjárás.

1410–11.

1) 1410-ben Pünkösöd vasárnapja előtti éjjelen nagy földrengés volt, és hasonlóan

2) a következő évben korán reggel Szt. Petronella napján... Ebben az évben (Bécsben) a dögvész volt az úr, és minden házat megfertőzött.

(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fejelet. 563–564. o.*)

218.

Morbus gallicus.

Járványok.

1418.

Ausztria területén, elsősorban Bécsben, majd egy félévvel később Újhelyen, sokaknak halálát okozó folyamatos, járvány volt. Lewenwald. Később ragályos betegségnek tekintették, amelynek Európa más részein is, elsősorban Franciaországban pusztító leírását *Pasquier* adta meg: *Recherches de maladies contagieuses*, 24. fejelet.

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 173.*)

(†)⁷²

⁷² (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1419. A dögvész sok embert ölt meg; a legrosszabb bor.

1) A dögvész ebben az évben sok embert ragadott magával, így jelentősen csökkent a lakosság száma. Chr. Lunael. A Chr. Mellic. is dühöngő dögvészről számolt be. (*Pilgram I. rész 269. o.*)

2) Nagyon rossz lett a bor, és nagy dögvész uralkodott. (*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fejelet. 563–564. o.*)

1420. A növények korán értek.

Ez az év minden tekintetben nagyon korai és ezzel együtt csodálatos volt... április 7-én a szántóföldi gabonának már magvai voltak; Fülöp és Jakab apostol napján nagy tömegben nyíltak a rózsák, május 15-én már érett volt a cseresznye, Egyed napján pedig megkezdődött a szüret. (*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fejelet. 563–564. o.*)

219.
Dögvész Bécsben.

Járványok.

1425.

Bécsben dögvész uralkodott Szt. Ágoston napjától december 9-ig.
(*Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fej. 563-564. o.*)

220.
Marhavész.

Állatjárványok.

1433.

A járvány az állatokat is megtámadta. Lupacz.
(*Pilgram, I. rész 296. o.*)

221.
Zsigmond császár és király V. dekrétuma.

Törvény.

1435.

3. törvénycikk: a birtoktalan vagy olyan nemesek, a kiknek nincsenek jobbágyaik, kötelesek hadba menni.

Aztán a többi nemesek... (kivéve azokat, kiket elaggott koruk, özvegységük vagy árvaságuk és más ehhez hasonló tehetetlenség miatt szükségesnek látszik fölmenteni), hasonlóképen tehetségükhöz képest illően felfegyverkezve és felszerelve kötelesek hadba indulni.

8. törvénycikk: hogy a katonák senkinek se okozzanak kárt; és a jobbágyoktól mást, mint fűvet, fát és vizet ne kapjanak

Továbbá, hogy a katonáknak... stb.

1. § Úgy az emberek, mint a lovak részére szükségelt mindennemű élelmiszerek árát pedig az idei és évi termékenységhöz vagy terméketlenséghez képest minden vármegyében az illető megye nemeseinek közönsége a katonák megérkezése előtt szabja és határozza meg, és akképen állapítsa meg, hogy tekintettel a katonákra, az élelmi szerek ára semmiben se emelkedjék túl azon korábbi és közönsé-

1420. Dögvész Prágában.

Augusztusban dögvész tört rá Prágára. Lupacz. (*Pilgram, I. rész 269. o.*)

1426. Az enyhe telet dögvész követte.

Németországban az enyhe, sőt meleg télre nyáron nagy halálozás következett. Fugger. (*Pilgram I. rész 269. o.*)

1428. A nedves nyarat dögvész követte.

A nedves nyárra éhínség, majd azután dögvész következett csaknem az egész Németországban. Trithem. (*Pilgram, I. rész 269. o.*)

1431. Az éhínséget dögvész követte.

Dögvész Csehországban. Lupacz. Ennek a dögvész egyengette az útját. (*Pilgram, I. rész 269. o.*)

1434. A fagy Szent Márk ünnepén elpusztította a szőlőket.

Szent Márk napján havazott és nagy hideg támadt, amely elpusztította a szőlőtőkéket, így ezután ebben az évben nem lehetett bort erjeszteni. (*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fej. 563-564. o.*)

ges folyamaton, mely a közönséges vásárok alkalmával dívott, a mint ez az emberek kapzsiságánál fogva meg szokott történni.
(*Corpus Juris Hungarici*)

222.

Bécsben iskolákat zártak be dögvész miatt.

Járványok.

1435–36.

Bécsben a nyilvános iskolákat a dögvész miatt néhány hónapra bezárták. Hist. Univ. Nagy dögvész volt Ausztriában. An. Zwetl. Itáliában is. Trithem.
(*Pilgram, I. rész 269. o.*)

223.

Zsigmond király öregségében elhalálozott.

Kórleírás.

1437.

Zsigmond király az életkora okán, az öregség súlyos és számos nyűge miatt elhalálozott... eltávozott az evilági létből.
(*Schwandtner, I. köt. II. rész. – VIII. Petrus de Réwa, Cent. V. 658. o.*)

ALBERT KIRÁLY URALKODÁSA 1437–1439

224.

Az összes élelmezési anyagra kiterjedő termékenységet háromnapos alvással járó halálos betegség kísérte.

Kórtörténet, krónika.

1438–1439.

1) A megelőző hétéves terméketlenség után, a gabona és minden szükséges élelem jelentős drágasága után ez az év termékeny volt, de vészterhes is, így halálos dögvésszel a következő év tavaszáig tartott, számos hely elnéptelenedésével... Amikor a betegek háromnapos alvásukból felébredtve rövid idő múltán haldokolni kezdtek. Lewenwald.
(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 172.*)

2) Csehországban, júniusban kezdődött a dögvész, fél éven át tartott, és sok ember halálát okozta. Lupacz. Franciaországban és Itáliában is megjelent, ezért az egyetemes zsinatot Ferrarából Firenzébe helyezték át. Chr. Lunael.

1439-ben egy üstököst követően ismét dögvész volt, amely aratástól a Három királyok ünnepéig tartott. Fabric. Csehországban is megjelent. Lupacz. Egész Németországban is dühöngött. P. Lang. Sőt, az egész világra is kiterjedt. Chr. Aedig. – Rockenb.
(*Pilgram, I. rész 269. o.*)

225.

Albertet és a hadsereget is dysenteria támadta meg.

Kórleírás.

1439.

1437-ben Albert főherceget Székesfehérvárott magyar királlyá koronázták. 1439-ben ismét Magyarországra vonult a törökök elleni hadjáratra, és akkor vérhas fertőzés kapott, majd október 27-én meghalt.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fej. 563-574. o.)

2) Albert király a táborban a dinnye ételtől vérhasban esék és... meghala.

(Petthő Gergely 64. o.)

3) Albert, miután hiába remélte az ellenség távozását, a táborban vizályt észlelve, feloszlatta a hadsereget, de nem a vizály miatt, hanem azért, mert sokakat látott hasmenéstől elpusztulni. Ugyanebbe a kórságba esvén, a nagy melegtől és a mértéktelen dinnye-evéstől kezelhetetlen betegség támadta meg, és a Duna partján fekvő alig ismert Neszmély faluban halt meg, mintegy ötmérföldnyire Esztergom alatt.

(Schwandtner, I. köt. II. rész. – VIII. Petrus de Réwa, Cent. V. 660. o.)

I. ULÁSZLÓ KIRÁLY URALKODÁSA 1440–1444

226.

Havazás szüret idején.

Krónika, időjárás.

1442.

Szt. Orsolya napja előtt nagy hó esett, és mivel megmaradt, és egyben gazdag termés is volt, a szőlőfűrtöket a hó alól kellett kikaparni.

(Fuhrmann I. rész. 2. könyv. 15. fej. 563-564. o.)

227.

**A májusig terjedő téli fagyot a leghevesebb földrengés
követte Magyarországon.**

Időjárás.

1443.

1) Május 25-én, amikor végre megtört a hosszan tartó hideg, Ausztriában és Magyarországon nagy földrengés volt. Paltram. Június 5-én is ez történt Bécsben, Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban. Lupacz.

(Pilgram, I. rész 285. o.)

2) Kemény tél volt. A hideg idő Simon-Júdás napján kezdődött, és Szt. György napig tartott. – Szt. Bonifác napján rémisztő földrengés volt egész Magyarországon és Ausztriában, amelynek nyomán Magyarországon sok vár és ház dőlt romba, és jelentős károk keletkeztek... Szt. Márton napján Ulászló király, aki a magyar trónt nemrég szerezte meg, Várnánál elesett a török elleni csatában.

(Fuhrmann, I. rész 2. könyv, 15. fej. 563 -564. o. – Fenger, 17. o.)

228.

Dögvész Bécsben és Csehországban (Magyarországon?)⁷³
Járványok. 1444.

- 1) Bécsben dögvész uralkodott
(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. feje. 563-564.o.*)
- 2) Ragályos járvány terjedt Csehországban. Lupacz.
(*Pilgram. I. rész, 269. o.*)

UTÓSZÜLÖTT ULÁSZLÓ KIRÁLY URALKODÁSA 1445–1457

229.

**Két fagyos év áradásokkal, szőlőskertek pusztulása
Magyarországon.**

Időjárás, krónika. 1445. és 1446.

1445-ben a Duna Bécsnél kiáradt május 24-én, május 6-án és 9-én havazás volt. Paltram.

(*Pilgram, I. rész, 146. o.*)

2) A nagy és kései hideg (április 11-én és 12-én) elpusztította a szőlőskerteket Ausztriában és Magyarországon. Cont. Paltr. – Ugyanez történt 1448. május 12-én, nagyon erős deresedés miatt. Cont. Paltr.

(*Pilgram, I. rész, 251. o.*)

3) Tiburtius és Valerianus napján, április 13-án nagy hideg támadt, amely egész Ausztriában illetve Magyarországon a szőlőtőkék egy csapásra elpusztította.

(*Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. feje. 563-564. o.*)

230.

Harmadik napon halálos dögvész.

Járványok, kórleírás. 1448. és 1449.

Két dögvészes év volt. Lupacz. 1448-ban egész Európában olyan borzalmas dögvész pusztított, hogy az emberek fele része nem menekülhetett előle. Akik megfertőződtek, azok közül kevesen éltek meg a harmadik napot. Trithem.

(*Pilgram, I. rész, 269. o.*)

(†)⁷⁴

⁷³ Abban aligha kételkedhetünk, hogy a Törökországból betejedő betegség Magyarországon is pusztított, és innen terjedt át Bécsbe és Csehországba. – a szerző –

⁷⁴ (†) *A rendkívüli események időrendjének folytatása:*

1448. A szőlő pusztulása.

231.

Nagyon rossz évjárat borból a tartós hideg miatt.

Krónika, időjárás.

1453.

Egész Ausztriában a nagy hideg miatt nagyon rossz bort érleltek, amelytől az embereknek hasfájása támadt, és más egyéb betegségeik is, ha ittak belőle.

(Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 17. fej. 611. o.)

232.

Utószülött László király II. dekrétuma.

Törvény.

1454.

4. törvénycikk: Száz porta után négy lovas, két gyalogos írandó össze; az egyetlen nemesek önmagukra mennek hadba

Továbbá mindegyik vármegyében válasszon az illető vármegye nemesének közönsége annyi becsületes, megbízható tehetősebb embert, ahány abban a vármegyében a szolgabíró.

1. § A kik annak a vármegyének, a melyben az összeírásnak kell történnie, szolgabíráival, esküjök letétele és a jobbágykapuk összeírása után ... (katonákat) ... rendeljenek ki.

4. § És azt, hogy kik... nem katonáskodhatnak szegénységük, agg koruk vagy betegségük miatt, szintén a választott férfiak határozzák meg és intézzék el.

(5. § A mágnások kisded fiai, más gyermekek és árvák helyett másokat kell küldeni.)

(*Corpus Juris Hungarici*)

233.

Dögvész az egész világon.

Járványok.

1454.

Ez a hatalmas és nagyon erős dögvész a világ minden égövében uralkodott.

(Kovachich Mart. Georg., I-III. kötet, *Memorale* 14. o.)

Pünkösöd vasárnapján a hirtelen támadt dér egész Ausztriában elpusztította a szőlőtőkékét, így ebben az évben nagyon kevés bor készült. (Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fej. 563-564. o.)

1449. Jégeső és mennydörgés.

Callixtus napján rémisztő égzengés és jégeső volt, amely sok embert és állatot agyonvert. (Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fej. 563-564. o.)

1450. Szüretelés a hóban.

Ősszel, Simon és Júdás napján nagy hideg támadt, és nagy havazást hozott, így azután... a hó alól kellett szüretelni. (Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 15. fej. 563-564. o.)

**Magyarországon, Budán és Erdélyben borzalmas dögvész terjedt,
Kapisztrán János halálát dögvész, – Hunyadi Jánosét dögvész
vagy a sebesülése okozta – Utószülött Lászlót pedig
megmérgezték (–? –)**

Járványok.

1456–1457.

1) Június elején... szörnyű üstökös jelent meg, amelyet... a következő évben még egy kisebb követett... Június 21-én Mohamed török szultán 150.000 emberrel és mintegy 100 hajóval Belgrád alá érkezett, és a várost vízen és szárazföldön is bekerítette. Egyedül a bátor Corvinus János verte meg végül a törököket, augusztus 6-án, Kapisztrán jelenlétében és támogatásával. Corvinust pedig, aki ebben a csatában... nagyon elfáradt, közvetlenül utána magyar láz támadta meg, és szeptember 10-én Zimonynál kilehelte a lelkét.

(Fuhrmann, I. rész, 2. könyv, 17. fej. 614, 615. o.)

2) Azon időben pedig Capistránus János Barát, akit a Magyarok Szent Atyának hittak, Bécsbe jött vala, azt a Miklós pápa azért küldte vala a keresztyén országokban, hogy a törökök ellen keresztes hadat támasztana, kiknek a pápa vörös keresztet engedte a bal felül való helyeken viselni. Ennek okáért Capistránus Jánost Bécsből alá hozá Hunyadi János magával a keresztes hadnak támasztására, ki az országot eljárá, és amint a pápa hatta vala neki, úgy cselekedék.

1456. A dicséretes emlékezetű Vitéz Hunyadi János ugyan ottan Fejér-Váratt megbetegüle, honnan ki hozatá magát Zemlinbe és ott meg hala, és eltemetteté Gyula-Fejér-Váratt. Ennek utánna nem sok üdővel meghala a Jámbor Capistránus János is, és el temetteté Szerem-Újlakban a Cseribarátok Klastromában.

(Petthö Gergely, 74 és 77. o.)

3) Mohamed, aki a szeménél sérült meg... éjnek idején elmenekült, de a menekülőt, Hunyadi tanácsára nem üldözték, elsősorban azért, mert a magyarok táborát egy súlyosabb dögvész támadta meg.

...Hunyadi ebben a csatában sérült meg, amelybe röviddel ezután belehalt. Egyesek a dögvészes halált erősítették meg.

(Schwandtner, I. köt. P. II-VIII. Petrus de Réwa, Cent. V. 670. o.)

4) László. A halálát egyesek betegségnek, mások mérgezésnek vélték. Német orvosok, akik elsősorban kezelték a testét, Ausztriába Csehországból visszatérván, nyilvánosan azt mondták, hogy őket akkor hívták, amikor a király betegeskedni kezdett, és akkor a halál jelei mérgezés tüneteiként mutatkoztak. ...

Viszonya volt helyben egy nemes nőszeméllyel, aki hatásosan rávette arra, hogy feleségül vegye VI. Károly francia király lányát, majd a neki adott hittal és ígérettel ellentétben, a fürdőben késsel kettébe vágott almát adott neki, amely méreggel volt átitatva.

(Schwandtner, I. köt. P. II-VIII. Petrus de Réwa, Cent. V. 672. o.)

5) Az üstökös után (amely júniusban vált láthatóvá), tartós dögvész következett. Alsted. Csehországban is hosszú ideig tartott. Lupacz. Magyarországon is. Eckstr.

(Pilgram, I. rész, 269. o.)

6) Pozsony városi levéltárában Hans Kuchaym-tól két levél található, amelyeket a városi tanácshoz intézett, tele értékes adatokkal arról, hogy Budán a királyi udvarban (László alatt) milyen viszonyok uralkodtak.

Az első, 1457. január 8-án Budán kelt levelében ezt a beszámolót írja: „Erdélyben is nagy a halálozás, majd Budán is, azokban a házakban, ahol beteg keresztesek feküdtek⁷⁵ a vendéglátó gazdák is meghaltak.”

A második levél 1457. január 13-án szintén Budáról a következő híreket tartalmazza: „Királyi Ökegyelmessége a nagy halálozás miatt innen vasárnap eltávozik, – de nem tudni, hogy az útja hová fog vezetni. Jól ismerem Ökegyelmessége gondolkodását, de a helyzet egyre súlyosbodik, viszont Ökegyelmessége reménykedik a távozásban, ugyanakkor erről a németekkel nem akar tanácskozni. Itt este egy igen szép csillag jött fel az égre, és már dél volt, de akkor is jól lehetett látni, stb. A cseh kancellár betegen fekszik a teljes kíséretével, négy embert kivéve, és 18 magdeburgi katona is megbetegedett. Az egyik házban 26 katona feküdt betegen, akik közül tegnap 25-öt temettek egy közös sírba. A Szent Miklós kolostorban meghalt a perjel és az egész konvent, négy szerzetest kivéve, és már betegek sincsenek az üres házakban. Tegnap temették Polgár Mátét, aki szombaton még harci ménjén ült, és Leonardot, a lovag testvérét. Ma pedig Farkas László úrnak tettek égő gyertyát az összekulcsolt kezébe. Az ország főurai a nagy halálozás miatt egész nap, és az előző napon is tanácskoztak, és a legszívesebben ők is távoznának.”

(Wilhelm Braumüller: *Quellen und Forschungen zur vaterländischen Geschichte, Literatur und Kunst*. 1849. Wien. 4.

Birk Ernst: *Beiträge zur Geschichte der Königin Elisabeth von Ungarn und Ihres Sohnes König Ladislaus 1440–1457*. 209–258. – XIII. 232, 233.)

7) a) Hunyadi János hadvezér, Magyarország kormányzója... végül maga a dögvész hozó sárkány tudniillik Mohamed ellen... aratott győzelem után a győzelem helyén megbetegedett... röviddel halála előtt a legjámborabban letérdelt, majd ágynak dőlt... a második napon boldog Lőrinc menyei győztes katonájának lelkét átadta.

b) Megbetegedett egy kissé, valószínűleg a halálos dögvésztől kiszemelve. felpuhult fekélyel, és beteg torokkal

Jámbor gyóntatója, Petrus minorita szerzetes
Engesztelő lelkülettel lépett be Máriához imádkozni itt a kápolnába,
amely Nándorban telepítve építtetett a Szűz tiszteletére,
és az Úrhoz fohászkodott...

Végül az Úr testét magához véve, szentelt olajjal megkenve
Eltávozott ebből a világból....

...

⁷⁵ Azokat a kereszteseket, akik Belgrádban állomásoztak, miután hazabocsátották – a dögvészes betegséget – az egész országban elterjesztették. – a szerző –

Augusztus idusa előtt három nappal megszűnt az augusztusi betegség.

Csáky Ferenc erre saját szolgálóival,

És még sok kiváló szolgálóval

Szent Klára ünnepén az éj leple alatt

Vezették a kocsit, körbe fogván porhüvelyét, és

Koporsóját gyantás szurokkal lezárva

Gyulafehérvár városában meggyászolva....

Itt adták a testét a földnek, és eltemették.

(Kovachich Mart. Georg: *Scriptores Rerum Hungaricarum minores. II. köt. Epitaphium I.-II. 2. 5. 6. o.*)

CORVIN MÁTYÁS KIRÁLY URALKODÁSA

1458–1490

235.

A legerősebb férfiakat elpusztító betegség.

Körleírás.

1460.

Németországban rövid idő alatt a dögvésznek egy teljesen egyedülálló (– ? –) változata a leírások szerint csak a legerősebb férfiakat ölte meg, de kevésbé hatott a nőkre, és még kevésbé a gyermekekre. Kircher.

(Paulus Adamus I. rész Valentics 170. o.)

236.

Erős fagy pusztította a szőlővesszőket.

Időjárás.

1460.

Olyan nagy hideg volt, hogy a vízimalmok kerekei hosszú időre jégbe fagytak... a szőlővesszők pedig teljesen elfagytak.

(Fuhrmann I. rész, 2. könyv, 18. fejelet. 636. o.)

237.

A Duna áradása.

Időjárás.

1465.

A Dunán nagy áradás volt. Melk szigetét 8 napon át olyan magasan elárasztotta, hogy a legmagasabb fák is alig látszottak ki a vízből. Chr. Mellic. Zwetl.

(Pilgram, I. rész, 146. o.)

238.

Kegyetlen dögvész a nyarat követően, sáskák és viharok.

Járványok, időjárás, állatvések.

1471.

Szörnyű dögvész követte a szokásosnál jóval nagyobb hőséget, szárazságot, a sáskák pusztító rajzását, és a heves viharokat. Gratiolus. Lewenwald.
(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 170. o.*)

239.

I. Corvin Mátyás király III. dekrétuma.

Törvény.

1471.

9. cikkely: Azokat, kik az egyházi személyeknek károkat okoznak, perbe kell hívni és közös tanúvallatás eszközlése után azonnal el kell marasztalni

Továbbá, hogy azokat, a kik háború idején, vagy különben bármely időben... temetőbe avagy templomokba berontanak vagy berontottak, értesítés mellett kell a nyolcados törvényszékre idézni.

1. § A kiknek részéről, ha a felperes úgy akarja, nem másképpen, hanem közös tanúvallatás útján, kell törvényt és igazságot szolgáltatni.⁷⁶

28. törvénycikk: Mátyás király rövid pere gyilkosság esetében

Továbbá, hogy mindazokat, a kik országunk előkelőbb vagy alábbvaló nemesit akár maguk meggyilkolták, akár mások által meggyilkoltatták, rövid perbe hívással kell elének idézni, az alább irt rend szerint.

1. § stb.

4. § Az alperes pedig köteles mi előttünk ott, a hol épen akkor, Isten vezetése alatt, Magyarországon tartózkodnánk, a perbehívás napjától számított huszonötödik napon belül megjeleni, hogy az értesítés mellett történt idézés sora szerint és ennek erejénél fogva törvényt és igazságot kapjon.

5. § úgy mindazonáltal, hogy az alperes a maga ártatlanságát esküvel soha sem, hanem közös tanúvallatás vagy páros bajvívással tisztázza.⁷⁷
(*Corpus Juris Hungarici*)

240.

Üstökös és szörnyű dögvész.

Időjárás és járványok.

1472.

1) 1472-ben, január 2-án egy ijesztően világító üstökös jelent meg, és egész éjjel látható maradt. Az alakja miatt páva-legyezőnek nevezték. Az elsőt egy másodikkal követte, tüzes csóvával, és mindkettő 80 napon át maradt az égen.
(*Fuhrmann, Altes und neues Wien. II. rész 2. könyv 20. fejelet. 669. o.*)

2) Fertőző betegségek törtek ki számos helyen. Fasc. Temp. Majd olyan pusztító dögvész következett, amely miatt a legközelebbi családtagok is elhagyták egy-

⁷⁶ Ezt már szankcionálta a II. dekrétum, amelyet 1464. április 6-án adtak ki.

⁷⁷ A párbajt vagy bajvívást a Tridenti zsinat megtiltotta. 25. ülés. de refor. 19. fejelet.

mást. Alsted. (Göttingenben és Eimbeck-ben az egész nyáron át kitartott Chr. Aegid.) Az évet Rockenb. helytelenül adta meg, ezt a következő emlékeztető szavak támasztják alá: eCCe CVI CoMeta LVXIIt. Eckstorm.
(*Pilgram, I. rész 269. o.*)

241.

Sáskák és a legnagyobb forráság Magyarországon és Erdélyben.

Állatvilág és időjárás.

1473.

1) 1473-ban ijesztő számú sáska jött Erdélyből és Magyarországról Ausztriába, és egészen Linzig minden zöldet felemésztettek és lelegeltek. És ezek a hívatlan vendégek 3 éven át követték egymást. Ebben az évben olyan nagy hőség volt, hogy egyes erdőkben tüzek keletkeztek, amelyek mindent felégettek, majd olyan szárazság következett, hogy itt Bécsben és Magyarországon is, egyes helyeken a Dunán át lehetett gyalogolni.

(*Fuhrmann, Altes und neues Wien, II. rész, 2. könyv, 20. fej. 669. o.*)

2) Olyan nagy volt a szárazság, hogy megrepedezett a föld, és az erdőkben tűz ütött ki. Chr. Salisb. A folyókban nem volt víz, és Magyarországon a Dunán át lehetett sétálni. Lupacz. – Rockenb. A kutak nem adtak vizet, és a következő két év is nagyon száraz volt. Preator. Cardan. Ricciol.

(*Pilgram, I. rész, 147. o.*)

3) Moldáviából végtelen sok sáska érkezett Ausztriába. Chr. Mellic.

(Bizonyosan nem más úton, mint Magyarország területén keresztül – a szerző –)

(*Pilgram, I. rész, 313. o.*)

242.

Földrengés Erdélyben.

Időjárás.

1473.

Augusztus 29-én Kolozsvárott, Erdélyben nagy károk keletkeztek. Ezt követően még 5 napon át hét erős utórengés volt egész Erdélyben... A hegyek is megremegtek. Chr. Mellic.

(*Pilgram, I. rész 269. o.*)

243.

Viharok.

Időjárás.

1474.

A június nagyon viharos volt... számos városban, egészen Magyarorszáig, sok épület beomlott. Ilyen nagy szélfúvásra senki sem emlékezett. Chraft. Rasch.

(*Pilgram, I. rész 314. o.*)

244.

Sáskák Magyarországon.

Állatvilág.

1475.

Magyarországon, Morvaországban és Lengyelországban a sáskák olyan tömegben fordultak elő, hogy a napot is elsötétítették. Eckstrom. Egy ujjnyi hosszúságúak voltak, és három méröld hosszúságú, illetve másfél méröld szélességű felhőt alkottak, és ahová lecsaptak, ott csak a csupasz földet és a szemetüket hagyták hátra Cont. Urperg. Augusztusban Morvaországból Csehországba és Lengyelországba távoztak. Lupacz.

(*Pilgram, I. rész. 314. o.*)

245.

Dögvész a legforróbb nyárból eredően.

Járványok, időjárás.

1477.

Ebben az évben a forró, száraz nyár idején borzalmas dögvész volt. Alsted. (Itáliában Rockenb.)

(*Pilgram, I. rész. 270. o.*)

246.

A Duna áradását dögvész követte.

Időjárás és járványok.

1480.

1) 1480-ban Bécsben ragály uralkodott.

(*Fuhrmann. I. rész, 2. könyv, 21. fej. 679. o.*)

2) A Tiberis, a Pó, a Duna és más folyók áradásában borzalmas számú ember és állat merült el, majd dögvész következett. Gratiolus.

(*Paulus Adamus, I. rész Valentics 169. o.*)

247.

Különös dögvész az egész világon.

Járványok.

1482, 1483, 1484.

1) 1482-ben és 1483-ban halálos dögvész volt Itáliában és Németországban... Franciaországban különösen kíméletlen dögvész pusztított, és akiket megtámadott, a veszélyes házakból kirohanva, üvöltve szaladtak a folyókhoz vagy a kutakhoz. Phil. Briet. Annales mundi, 780. o. Bécsi kiadás.

(*Paulus Adamus, I. rész Valentics 168. o.*)

2) 1484-ben a dögvész olyan mértékben dühöngött az egész világon, hogy az embereknek alig egyharmada maradt életben. Chrast.

(*Pilgram, I. rész. 270. o.*)

248.

Napfogyatkozás – *Sudor anglicus*.

Időjárás, járványok.

1484. 1486.

1) Március 17-én, ebben az 1485. évben olyan nagy napfogyatkozás volt, hogy a csillagok is látszottak az égen.

(*Fuhrmann. I. rész, 2. könyv, 22. fejelet. 679. o.*)

2) 1485. és 1486. A gyilkos dögvész Itália sok városát és községét elpusztította, és a kegyetlensége a következő években is folytatódott... Ebben az évben, Angliában a legnagyobb hevességgel olyan járványfajta pusztított, amelyet „angol izzadás”-nak neveztek, de az eredetét az 1483-as évre vezetik vissza, és ettől kezdve ötször jelent meg, mindig a nyári vagy az őszi időszakban. Ebben a betegségben szenvedő száz betegből jó, ha egy felépült, és nem ritkán a kór háromszor is megtámadhatta. A betegség áterjedt Belgiumba, Franciaországba és Németországba, ahol elsősorban a Rajna-menti tartományokat támadta. Az 1551-ik év után többé már nem észlelték. Gratiolus.

(*Paulus Adamus, I. rész Valentis 167. o.*)

249.

Mészárosok (hentesek) nem vághatnak tisztátalan és beteg marhákat.

Egészségrendészet.

1488.

Mi, nevezett Ádám György, Pesti hegy Újvárának bírója és esküdt polgárai, jelen tartalmának megfelelően ajánljuk emlékezetébe mindenkinek, akinek hasznára lesz, hogy a hozzánk személyesen érkezett bölcs és tekintetes férfiak, Petri Miklós, Barthaffy Mátyás és János, Kolozsvár városának esküdt polgárai... minden egyes polgár... személyében és nevében bemutatták a méltóságos fejedelem, Mátyás urunk, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország, stb. királyának, Őfelsége titkos nagypecsétjével ellátott, fentiekben nevezett Kolozsvár város polgárainak kibocsátott nyílt levelét, amely részünkre is eligazítást tartalmaz, ... az alábbiak értelmében:

„Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, stb. királya... megparancsoljuk, hogy a jelenlegi állapotok szerint... Kolozsvár városunk bírójához és polgáraihoz... azonos módon... összes kiváltságokat és szokásjogokat minden irományban saját pecsétetek alatt gyakorolhatjátok, kiadhatjátok... és ezt meg is tartathatjátok. Kelt Bécsben, a Szent kereszt feltalálása ünnepét követő második vasárnapon, az Úr 1488. évében.

Miután... a nyílt levelet megtekintettük, tartalmát felfogtuk, a királyi parancsot megtartjuk, annak a legnagyobb alattvalói alázattal engedelmeskedünk... az alábbiakban lefektetett kiváltságokat és szokásjogot tartalmazó szakaszokat sorban, azok rendje szerint kihirdetjük, mint ahogyan tartjuk magunkat a kiváltságainkhoz, és azokat az utódainknak is hagyományozzuk.

A negyedik cikk... Ezért a mészárosok az Úrangyala reggeli imája előtt, és este az Üdvözlégy Mária esti imája után nem vághatnak, és nem vásárolhatnak

ökröt vagy hasonló marhát, vagy olyan marhákat, amelyeket titokban hoztak be, és silányak vagy hibásak. A marhák vágása fényes nappal, csakis folyóvíz mellett végezhető.

.....
Kiadva Budán – az Úr leghszentebb teste ünnepnapjának nyolcadán belül, az Úr 1488. vében.

(Budai Jogkönyv, 248. o.)

250.

Orvosi tudományok intézményei, diploma kiadásának jogával a Királyságban, keletkezési és megszűnési helyük szerint, az alábbiakban:

I) Esztergom káptalani akadémia a XI. századból (?), amely a XIV. századig működött

II) Veszprémi egyetem, amely a királyság alapításától 1276-ig működött.

III) Pécsi egyetem, 1367-ben alapítva, amelyet 1547-ig látogattak;

IV) Óbudai akadémia (Egyetem?), alapítva 1388-ban és a XV. századig működött;

V) Pozsonyi „Academia istropolitana”, alapítva 1465-ben, de 1472-ben rövidesen feloszlott.

Mátyás király Budán

orvosokkal patikával és kórházzal felszerelt legnagyobb egyetem, a „Corvin Akadémia” bőkezű alapításával – ennek a hazának

az orvostudományát is a legmagasabb szintre törekedett emelni. Orvostudomány. 1490 (?)

I) A beszámolók arról szólnak, hogy Esztergomban a – legnagyobb valószínűséggel ugyanott az egyházi káptalannal együtt alapított – káptalani iskolát, amely a királyság kezdeti idejétől a XIV. századig működött, külön orvosi részleggel is ellátták volna. Mindazonáltal a magyar ifjúság támogatására (akik külföldi országok, mint Franciaország és Itália felsőbb tudományos intézményeibe egyre gyakrabban igyekeztek tudásuk tökéletesítésére – III. Béla 1173–1196 uralkodásától kezdve a XIII. századig terjedően) ebben a most említett végéhez közeledő században „Krisztus Társaságot” alapítottak Esztergomban:

„Ami ez idő egyes iskoláit illeti; ahány klostrom, káptalan és püspöki egyház volt, annyi monostori, káptalani és püspöki iskola létezett. De a legérdekesebb dolgokat feljegyezni hanyag történetírás mélyen hallgat rólok: csak esetleg fenmaradt egyes oklevelek őrzötték meg néhánynak emlékezetét, mind péld.: az... esztergami káptalani iskoláét. ... Az esztergami káptalani tanoda nem a tanulmányok szűkebb köre, mint inkább csak név, előjogok és a tudori rangosztásjog hiányával különbözött az egyetemektől: mert ez nem csak szabad művészeti és törvényi, hanem orvosi osztálylyal is bírt.”

„Nem hiányzott tehát a mindennapi szükség által követelt tudományos kimívelődés alkalmá a hazában; a felsőbb kiképzés tekintetében azonban függő maradt nemzetünk a külföldtől. Tehetősebbek kirándultak néha a külföld híresebb főiskoláiba; tehetséggel (nem) bíró szegény deákok számára a XIII-ik század vége felé Esztergamban „Krisztus társasága” név alatt létesült egy gyámintézet, mely azokat külföldi egyetemeken iskoláztatta... III. Béla óta, akinek hitvese francia királyleány volt, Párizsba gyülekeztek számosan a magyar tanulók, hol 1251 óta⁷⁸ az egyetemenél létezett aleman nemzethez voltak csatolva: a XIII.-ik században Vincenzába, Paduába, Rómába, Bolognába (léteztek tanulás) végett.”

(Toldy Ferenc: *A magyar nemzeti irodalom története. II. javított kiadás. P 1852. – I. Kötet. 71. és 151. o.*)

II) A Veszprémi egyetem eredetéről és helyzetéről, amelyen a jogi tudományokon kívül szabad művészeteket is tanítottak (ezen néven nemde az orvosi tudomány is belefoglaltatott?) – a következők érdemelnek figyelmet:

„Hogy tudományos tekintetben semmit ne nélkülözzön a haza, jókor gondoskodtak királyaink egy a külföldet pótló egyetemről; ennek széke Veszprém volt, régi középpontja a magyarok bejövele előtt már keresztyén Pannóniának. Alapítóját határozatlan nem tudjuk, de hogy sz. István volt, alig kételkedhetni, miután Kun László 1276-ki adományozó oklevelében világosan így szól: – „Tudja mindenki, miszerint Veszprém városában azon időtől fogva, hogy Magyarországon isten jóvoltából a katolika hit virágzik, a szabad mesterségek tanulmányai, ... s a törvénytudomány... ott fő rangot foglal el.” – Volt-e ez egyetemnek („Studium generale”) hittudományi osztálya⁷⁹ nem tudjuk.... tanúsítja az egyetem nagyszerűségét azon a korhoz képest tetemes könyvkincs, melyet az intézet s annak tanítói bírtak... növekedhetett a veszprémi egyetem könyvtára is Kún László idejéig oly becsre, mikép a királyi oklevél szerint háromezer márkára becsültetnék.”

(I. Kötet. 70. és 73. lap.)

III) A mai Monarchia legrégebbi egyetemeinek létrehozása (kivéve az itálieiakat: Padovát és Páviát, amelyeket 1250-ben alapítottak), nevezetesen 1348-ban a prágai és a 1365-ben a bécsi után – szinte azon nyomban következett hazánkban Nagy Lajos császár és király által bőkezűen alapított, és V. Orbán pápa bullája által 1367-ben megerősített Pécsi Egyetem, amely az összes tudományággal rendelkezett; és amelyről ez tudható:

„Kiterjedt ez minden tudományokra⁸⁰.... különben a pécsi főiskolát mind azon jogokkal ruházta fel Orbán, melyekkel bármely más egyetem tanárai, tudorai és tanítványai bírtak, különösen a tudori koszorú oszthatásaival is, melynek nyertese újabb vizsgálat nélkül is, bárhol foglalhatott el tanszéket; továbbá a ki-

⁷⁸ A magyar nemzet szerepel a párizsi egyetemi polgárok között – ebből az orvosi tanulmányokat folytatók aligha hiányozhattak. Bárcsak engedélyeznék az eddig fennmaradt anyakönyvek névsorának kutatását itt, valamint a többi említett külföldi területen, elsősorban az itáliai egyetemeken! – a szerző –

⁷⁹ Valójában orvosokat keresünk: volt-e gyógytudományi osztálya? – a szerző.

⁸⁰ Tehát orvosi, ráadásul jól ellátott iskola is működött?! – a szerző –

rályt a tanárok díjazására kötelezte s cancellárul a mindenkori pécsi püspököt jelölte ki.“

„A fenállásának második századába lépett pécsi egyetem... sőt túl is rajta: 1547-ig virágozván.“

(I. Kötet. 152. o. – II. Kötet. 20. o.)

IV) Óbudai Zsigmond Egyetem vagy Akadémia: Zsigmond császár és király által alapítva⁸¹ 1388-ban, melyről ez tudható:

„Az óbudai egyetem . . . melyet a szinte tudománykedvelő Zsigmond állított fel. Sem alapító, sem pápai megerősítő levelét nem bírjuk s így szerkezetéről mitsem tudunk. A kosztnici főegyház gyűlésben (1414–17) hatan viselték ez egyetemnek képét, köztök két jogtudor, egy hittudor, egy orvos, hihetőleg a főiskola mindannyi osztályának tanárai. Kancellárja az óbudai prépost volt; neve Sunda- (Sigismundea) címere a mostani egyetemével majd egyenlő. Ebből áll, mit az igazán soha nem virágzott intézetről tudunk, mely ha Zsigmond alatt nem, úgy hihetőleg elegendő alapítvány és népszerűség hia miatt, és mert gazdag egyházra nem támaszkodott, ő utána bizonyosan mindjárt elenyészet.“

(I. Kötet. 154. o.)

V) Zrednai Vitéz János, miután érseki székét elfoglalta, új egyetem alapítását kezdeményezte, II. Pál pápa 1465-ben kiadott megerősítő bullája erejénél fogva – már 1467-ben Pozsonyban nagy lendülettel elrendelte az Academia Istropolitana építését, amelyben a medicinát Thüningiai Péter mester oktatta, az intézmény azonban nem kevéssel az alapító 1472-ben bekövetkezett halála után feloszlott –:

VI) Maga Mátyás király arra törekedett, hogy a királyság egyetemét Budán, a legkitűnőbb „Academia Corviniana”-t orvosokkal, patikával és kórházzal, még nagyobb királyi bőkezűséggel hozza létre:

„Kezdett ... a tudományszerető király egy új egyetem felállításáról gondolkodni, és pedig magában a székes városban. Az eszme, mely alighanem magáé Mátyásé, nagyszerű sőt páratlan. Az egyetem nem csak anya-iskolája leendett a hazának, hanem egyszersmind állodalmi nevelő intézet az ország öszves tanuló ifjúsága számára. A budai vár alján éjszak felé volt ezen nem annyira ház mint város építendő, melyben negyvenezer deák⁸² a cancellár, tanárok és mesterek lakásai, élelmező házak, kórház, orvosok és gyógyszertár... sat. együtt leendettek, s mind ezek fedezésére elégséges jóság és pénzjövedelem kirendelendő. ... A roppant épület, melynek alapfalai még a XVI. század második felében láthatók voltak (alaprajzát Heltai Broderics püspöknél szemlélte) félben maradt . . . s vele az egyetem e részének életbe léptetése is; a másik rész, melyben a bölcsészet és hittudományok tanítottak, valamivel 1480 előtt lépett életbe. ... Igazgatóul Schwarz Péter (Petrus niger) hires német dömést hívta meg Würzburgból, s nem csak a tanárokat s felügyelőket fizette fényesen, hanem a tanulókat is minden szükségesekkel

⁸¹ Lásd a jelen kötetben 202. folyószám alatt. – a szerző –

⁸² Ki e roppant számban felakadna, emlékezzék a prágai egyetemre, mely Vencel császár alatt némelek szerint 60.000 tanulót számlált, kik közül a cseh visszahatás alkalmával 1409-ben 36.000 külföldi tanuló kivándorolván, a lipcsei és más egyetemek létesülésére szolgáltattak alkalmat.

királyi költségen látatta el. Tanárai közül Mátyás idejéből . . . lengyel eredetű Ilkusi Márton orvos doctor és budai plébános neveit ismerjük, mely utóbbi, mint jeles astrolog a király különös kedvence, a humaniorákat tanította. Hogy Mátyás e műve mindenkép töredék maradt, mutatja az is, hogy a jog- és orvosi tudománynak benne semmi nyomok. Egyébiránt e két osztályú állapotában is az Academia Corviniana majd fél századik megtartotta jelentőségét. E főiskolának a mohácsi nap vetett véget, mellynek következései elől a megrémült tanárok szétoszlottak. Növendékei közül Nádasdy Tamás, utóbb nádor, lett nevezetessé! “

- *(Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története. II. javított kiadás. Pesten 1852. II. Kötet. 21–23. lap.)*
- *(Ifj. Palugyai Imre: Magyarország történeti, földirati s állami legújabb leírása. Pest. Heckenast Gusztáv sajátja. 1852. I. Kötet. 401. lap – II. Kötet. 81. lap) sat.*

251.

Milius Gyula, Mátyás király orvosa, egyben örökbecsű költője.

Orvosi ügyek.

1490 (?)

„A régi, különösen a római remekírókkal megismerkedés az iskolák és sajtó utján, valamint másutt, úgy nálunk is, nem csak számos tudós kedvelőit, de művelőit is szülte a deák költészetnek... Ide tartoznak Milius Gyula is, Mátyás király orvosa, kinek egy epistolája Celtes Konrádhoz maradt fen, és kit Cesinge János (Janus Pannonius) többször sürgetett, ne rejtegetné verseit.“

(Toldy Ferenc. A magyar nemzeti irodalom története. II. javított kiadás. Pesten 1852. II. Kötet. 53–54. lap.)

252.

A köszvény által kínt Corvin Mátyás szélütésben halt meg; halálát a Duna áradása és a budai vadaskertben tartott oroszlánok pusztulása követte.

Kórtörténet, időjárás, állatvilág.

1490.

1) Mátyás királyt a köszvény és más kórságok annyira legyengítették, hogy már nem tudott megállni a lábán... Gyakran vérezni kezdett, és kilehelte a lelkét... Tehát Mátyás király, a világhírű magyar hős, 1490. április 5-én, életének 47. évében Bécsben fejezte be az életét. Halálát sokféle jel előzte meg, különösen azonban egy nagy égzengéses vihar az előző évben újév napja után. Nemkülönben, a halála után a Duna vize gyakran megemelkedett, számos falut és földterületet árasztott el.

(Fuhrmann, I. rsz, 2. könyv. 23. fej. 694, 698, 699. o.)

2) Corvin Mátyás... szélütés által sújtva... halt meg. Halála napján a Budán tartott oroszlánok is elpusztultak. Mások viszont hosszasan értekeztek a legkülönbözőbb halálokokról, és ezeket nevezték meg, egyesek viszont a halált további okokhoz kötötték.

A temetési... szertartás... a Szűz Mária bazilikában, a királyok szokásos temetése szerint zajlott, ahol tizenhat nappal azelőtt Mátyás holttestét a pusztai földbe temették. Ugyanis a királyi kriptá még nem készült el.

(Schwandtner, I. köt. II-VIII. o. Petrus de Réwa, Cent. V. 688-689. o.)

II. ULÁSZLÓ KIRÁLY URALKODÁSA 1490–1516

253.

Éhínség, dögvész, és veszedelmes lázas állapotok.

Járványok, krónika.

1491.

Az éhínséget dögvész és veszedelmes lázas állapotok követték. Lewenwald.
(Paulus Adamus, I. rész, Valentics, 167. o.)

254.

Járványok a házi- és vadállatok között.

Állatvérszek.

1494.

1) Ebben az évben az ausztriai erdőkben és mezőkön majdnem minden vadállat elpusztult..

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv. 1 fejezet. 722, 723. o.)

2) Ausztriában nagy marhavész volt. Chr. Mell.

(Pilgram, I. rész, 270. o.)

255.

Lágyéki kór (syphilis) Magyarországon és Ausztriában.

Kórleírás, járványok.

1493-95.

1) 1495-ben Ausztriában egy új betegség keletkezett, amelyről korábban senki nem hallott és tudomásuk sem volt róla. Eredetileg a járvány az Újvilágból visszatevő hajósokkal érkezett Spanyolországba, ahonnan katonák és kereskedők közvetítették Nápolyba és a francia nyelvű Svájcba, majd onnan Franciaországba, Németországba, és Ausztriába, különösen pedig Bécsbe és minden itteni helységbe. Undorító állapotot okozott, és azoknak, akiket megtámadott, testszerte kiütéseket, rosszindulatú ruhösséget és rútságot okozott, amelyektől egy éven túl is szenvedtek, és sokezeren meghaltak miatta. Egyetlen szer sem segített, hanem csak a fürdő és bizonyos kenőcsök, ezek viszont sok embernek segítettek. Amikor ez a csapás az egész országban elterjedt, a Bécsi Egyetemen elhagyták a szokásos előadásokat, és ebben az évben az összes iskolát is tartósan bezárták.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv. 1 fejezet. 722, 723. o.)

2) Nagyon vad (inguinaria) járvány dühöngött az egész világon. Mindenhol

3 hónapig tartott, és a legsúlyosabb pusztítást a második hónapban okozta. Ha átugrott is egyes településeket, ott később mégis megjelenhetett. A lakosság egyharmad részét örölte fel az a kórság. Krems-ben egy szőlőskertben felfedeztek egy forrást, amely a járvány ellen hasznosnak bizonyult Chron. Mellic.

(*Pilgram I. rész, 270. o.*)

3) Dögvész Alsó-Ausztriában. Chron. Mellic.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 167. o.*)

4) Ebben az évben a legborzalmasabb *lues inguinaria* az egész világra kiterjedve pusztította a halandókat, és ahol kezdetét vette, ott három hónapig tartott. Azokban a városokban, ahol elterjedt, az első és a harmadik hónapban ritkább volt, de a kettő között súlyosabb, és ez minden harmadik évben hasonló volt. Hol itt, hol ott dühöngött, és ha átsöpört egy helyen, némi idő után visszatért a környezetbe... Ezen év előtt nagyon nagy volt az erdei vadállatok között a pusztulás, ami a túlélésüket is fenyegette. – *Chronicon Mellicense. In: Petz: Scriptorum Rer. Austr. I. 172. o.* –

Az Úr 1495-ik évében Franciaország királya hadsereggel támadta a Pápai állam határait, és a hadseregében szörnyű és aljas dögvész támadt, amelyet francia kórnak neveztek, más néven fekete himlőnek, és a végtagok bénulásának. Ez a borzalmas rühesség a test minden részén, férfiaknál és nőknél is megjelenik, egyeseknél kevésbé, másoknál erősebben, egyeseknél egy évig tart, de senkinél sem tovább, és sokan belehaltak. A legkeresettebb orvosok kételkedtek az ellenszer megtalálásában, a sebészmesterek viszont fürdővel és kenőcsökkel sokaknak vigaszára voltak. És mivel ez a dögvész a világban sok határt átlépett, az előző évben a déli részekben uralkodott. – *Chronicon Mellicense in Petz: Script. Rer. Austr. I. 172. o.*

(*Fenger, 18. 19. o.*)

256.

Pozsonyban a szent ünnepek alatt így engedélyezett a bor kimérése, vajúdók és betegek használatára.

Egészségrendészet.

1497.

Kocsmárosok és borszállítók jogai arról, hogy miként és milyen időben lehet bort kimérni. 1497.

Akinek engedélye van a nyitvatartásra a megünnepeelt vásárnapokon, az apostolok oszlása és Nagyboldogasszony napján, valamint húsvétkor, pünkösdkor, karácsonykor, újév napján, a legfelső, vagy más jeles napokon, és az ünnepek előestéjén, amelyeket a keresztény egyház elrendelt, az nem nyithatja ki a csapszékét a Szent Márton templom nagymisei úrfelmutatása előtt, de bort és reggelit titokban sem adhat. Kivételt képeznek a gyermekágyasok, betegek, nyomorékok és az útra készülő idegenek. Úrfelmutatás után azonban a szokásos módon mindenki hangosan hirdetheti a borát, és kiteheti a cégérét.

A fenti rendelet kelt Szent Péter vasa szakadása napján, az Úr 1497. évében.

(*Pozsony város levéltárából*)

(*Michnai és Lichner: Ofner Stadtrecht 124. o.*)

257.

Igen bőséges szüret.

Krónika.

1499.

Ausztriában és Bécsben olyan bőséges volt a szüret... hogy éjjel-nappal szedték a szőlőt, és olyan hosszú ideig tartott, hogy időközben a havazás is megérkezett.
(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fejezet. 722. 723. o.)

258.

Áradások és dögvész az egész világon.

Időjárás és járványok.

1500.

Dögvész Itáliában, az előzetes nagy áradások nyomában. Gratiolus. Ugyanez Itáliában és csaknem az egész világon. Lewenwald.
(Paulus Adamus, I. rész, Valentics, 166. o.)

259.

A Duna áradása.

Időjárás.

1501.

1) Szűz Mária menybevételének estéjén a Duna jelentősen megáradt, ami 10 napig tartott... Minden víz alatt állt.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fejezet. 724. o.)

2) A Duna 1000 év óta nem áradt ki olyan nagyon, mint ebben az évben augusztus 14-24. között. Már a csűrökbe gyűjtött gabonát és szénát is magával vitte. Ami még a földeken volt, azt az eső tette tönkre. A Duna a szokásoshoz képest 14 könyökkel magasabbra emelkedett. Chr. Mellic.

(Pilgram, I. rész 147. o.)

260.

A legforróbb nyár; dögvész.

Időjárás és járványok.

1501–04.

1) A nyár olyan meleg és száraz volt, hogy eső hiányában a fák lombja és a fű is elszáradt, a források, sőt nagyobb folyók is kiszáradtak. Siebenb. Würgengel.

(Pilgram, I. rész 174. o.)

2) A Nap elviselhetetlen hősege, gabona ügyben pedig a legszomorúbb hiány után kegyetlen dögvész keletkezett. Lewenwald.

(Paulus Adamus, I. rész, Valentics, 165. o.)

261.

Zivatarok, földrengés, dögvész.

Időjárás, járványok.

1506–07.

1) 1506-ban és 1507-ben a dögvész nagy pusztítást végzett Bécsben, és sok mások mellett, akiket megtámadott és magával ragadott, a diákok száma is érezhetően csökkent, mivel sokan elköltöztek, sokan pedig meghaltak.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fejezet. 724. o.)

2) A hevesebb zivatarok és a jégesők támadása, illetve a földrengés után több térségben egyszerre dögvész jelent meg. Lewenwald.
(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 165. o.*)

262.

Áradás a Dunán; esős nyár.

Időjárás.

1508.

1) Kiáradt a Duna az összes többi folyóval együtt Jakab napján, és mindenhol számtalan kár keletkezett.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fej. 724. o.*)

2) A nyár nagyon esős volt. Ausztriában kétszer volt áradás a Dunán, mindkettő a gyakori esők miatt. A nagyobb áradás július 10-én volt, a kisebb augusztus 10-én. Jóllehet mindkettő nagyon nagy volt, de nem hasonlított arra, amely 1501-ben jelentkezett. Chr. Mellic.

(*Pilgram, I. rész, 147. o.*)

263.

Dögvész Pápán, Veszprémben és Győrben.

Járványok.

1508.

Üdvözöllek az imáink közbenjárásával. – Nagytiszteletű, Krisztusban hívő nagyra becsült atyám! Ha jól vagy, az helyénvaló, ugyanis Isten végtelen jóságából és irgalmából oly sok és annyi pusztulás közepette, amelyet a legjámborabb Isten a bűneink miatt közénk bocsátott, én magam jól vagyok. Testvéreink pedig ez ideig, akiket korábban nem említettem a leveleimben, életben vannak, és éltető környezetet élveznek, jóllehet a levegő mindenkinek dögvész, így azután a városunkban sokan estek annak áldozatául. Kápolnánk gondnoka három nap alatt lehelte ki a lelkét, és a plébános úr csak nagyon nehezen tudta ellátni a szolgálatát, így már vártuk az utolsó leheletét. Másokra bizonytalan halál vár, vagy beteg testben szenvednek. Iskolai tanulóim majdnem mind elmenekültek vagy meghaltak, és a házon kívülről is azt hallom, hogy halálesetek a menekülők közül is voltak. Győrt a járvány már megszállta, Veszprémnek pedig a kapuját döngeti. Szomszédságukban mindenhol nagy félelem uralkodik. Nincs már zenész, némák a lantok, nincs tánc az utcákon, viszont szüntelenül elrettenve zeng az egyház borzalmas harsonája, és gyakran ismétlődik „*a dies illa*”, nevezetesen úgy, hogy *Quando coeli*. – Jóságos atyám! Legyél mindig jólétben, és imádkozzál érettünk, hogy életben maradjunk, és ha Istennek úgy tetszik, szentségben és igazságosságban szolgáljunk a mindennapjainkban. – A pápai iskolából, Szent Lőrinc vigíliáján, 1508-ban, Kayar István s. k.⁸³

(*Josephus Podhradczky: Hartvici Legenda Budae 1836, 8. 83. o.*)

⁸³ Ő tehát Szent Pál Első Remete Szerzetesei rendjének házához tartozott Pápán, Veszprém vármegye városában, és a rendjéből egy másik atyához írt leveleiből értesülünk arról, hogy az akkori időben Pápán virágzó iskolák voltak. – Podhradczky.

264.

A legerősebb földrengés.

Időjárás.

1509.

Nagy földrengés volt... Németország, Ausztria, Stájerország, Karintia, Tirol, Svábföld különböző területein (tehát valószínűleg Magyarországon is). Számos templomtornyot és házat döntött romba. Trithem.

(*Pilgram, I. rész, 286. o.*)

265.

Betegség fejfájással és *parotitis*-szel (karbunkulussal).

Kórleírás, járványok.

1510–11.

1) 1510. Ebben az évben a dögvész határozottan sok embert gyorsan magával ragadott, de Lewenwald a helyszíneket nem említette. Ilyen tünetek mutatkoztak: nagyon heves fejfájás, forgó szédüléssel és nagy tályoggal a fülkagylók alatt.

Dögvészek tomboltak Franciaországban. Ellene az érvágások és a hashajtók károsak voltak. A szívszerek, úgy is mint élelmiszerek, és mint orvosságok, a tapasztalat szerint nagyon jónak bizonyultak.

(*Jul. Palmarius: de morbis contagiosis 503 és 507. o.*)

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 164. o.*)

2) 1511. Ebben az évben Lewenwald sok helyről számolt be dögvészről.

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 164. o.*)

266.

Zakariás, a zsidó orvos felmentve a csuklyások elűzése alól.

Orvosi ügyek.

1511.

Minékünk kedves bölcs és tekintetes barátaink! Miután a Zakariás nevű pozsonyi zsidó, akit királyi felségének, legkegyesebb urunknak akaratóból ide Budára rendeltünk, mind királyi felségének, mind nekünk, és nektek is, mint barátainknak, számos szolgálatot tett a tudománya által és még tenni is fog a jövőben. Olyan előjogokat használt és élvezett, hogy a csuklyások elűzése alól a többi zsidóval ellentétben, szabadságban és mentességben részesült. Ennél fogva, most arra kérjük Kedvességeteket, hogy a mi megfontolásainknak megfelelően tegyétek szabaddá és mentessé Zakariás orvost a csuklyások elűldözése alól, és amíg ez szükséges, ebben az ügyben másoktól őt védjétek meg. Nincs rejtve Kedvességek előtt, hogy az ügyeitektől, ha cselekedni kellett, távol nem maradtunk, és ezen a jövőben sem akarunk változtatni.⁸⁴

⁸⁴ 1520-ban Magyarországon ezt a csuklyakényszeret egy királyi rendelet már megszüntette. Warda Pál írja a pozsonyiaknak: a *capucium*-ot, amelyet közönségesen csuklyának neveznek, ebben az időben Magyarországon ők (a zsidók) már sehol sem hordták, ugyanis ez alól királyi Őfelségé által szabaddá tették. (*S. Windisch ungr. Magaz. I. 116-117.*) – Michnay és Lichner: *Ofn. Stadtr. 115. o.*

Kiadva Budán, 1511-ben Sarlós Boldogasszony oktávjának hatodik hétközi napján. Gróf Gergellakai Buzlay Mózes, királyi felségének háznagya⁸⁵
(Az eredeti példány Pozsony város irattárában van. S. Windisch nngr; Magaz. I. 116-117.) – Michnay und Lichner: Ofn. Stadtr. 115. o.)

267.

Nagyon nagy fagy; viharos időjárás.

Időjárás.

1513.

Nagyon hideg tél volt, és a Duna úgy befagyott, hogy súlyosan megrakott szekerekkel oda-vissza lehetett a jegén közlekedni. Január 12-én rémisztő vihar keletkezett, esővel, széllel, zivatarral, villámlással, mennydörgéssel és jégveréssel. Senki sem merészkedett a házakból kilépni.
(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fej. 724. o.)

268.

II. Ulászló király VII. dekrétuma.

Törvény.

Budán, 1514. november 19-én.

III. cikkely: A királyi koronára tartozó fekvő jószágok és jövedelmek felsorolása.

Nehogy azonban a királyi fekvő jószágok és jövedelmek meg birtokjogok körül kétség támadhasson, jónak láttuk azokat e helyütt följegyezni.

6. § ... Huszt vára az öt várossal és a sóbányákkal.

9. § Továbbá Erdélyben... minden bánya és sókamara

(*Corpus Juris Hungarici*)

⁸⁵ A zsidók politikai-társadalmi jogállását meghatározó események így történtek:

Kizárásukat a közhivatalokból, nem kevésbé megkülönböztető öltözküket – az alábbiak igazolják:
1) Kr. u. 1231. II. András, Magyarország Királya az ország lakosainak szabadságát és kiváltságait újólag megerősítette és meghatározta.

A Szentháromság és Oszthatatlan Egység nevében: András, Isten kegyelméből Magyarország stb. örökös királya. Minthogy a Mi királyságunk nemeseinek és másoknak is szabadságát Szt. István király törvénye alapozta meg, a további királyok pedig ezt sok tekintetben részletezték... elismerjük... a Szent király által adott szabadságot, a továbbiakat pedig, mint királyságunkban elrendelendőket, ilyenképpen erősítjük meg:

31. cikkely: Adó- és sóhivatali és más közhivatali tisztséget zsidók... nem viselhetnek.

Kiadva az Úr megtestesülésétől számított 1231. évben. (*Fejér, Cod. Dipl. III/II. köt. 255. o.*)

2) Krisztus után 1233-ban... Mi, András, Magyarország királya, Isten szent evangéliumaira esküszünk, hogy az alábbi fejezeteket összességükben és külön-külön is megtartjuk... Ezek a fejezetek tehát a következők: Zsidókat... a továbbiakban nem nevezünk ki a kincstárunkba, pénzverdénkbe, sóhivatalunkba, adószedő hivatalunkba, vagy bármely más közhivatalba... Továbbá elrendeljük, hogy a zsidók... egyebekben bizonyos külső jelekkel legyenek megkülönböztetve és elválasztva a keresztényektől. ... a Mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésétől számított 1233. évben, a kifutó augusztus hó 12-ik napján, történtek ezek az üdvös rendelkezések a tanácsülésen. ... András, Magyarország jeles királya. ... a Bereg-nek nevezett erdőben. (*Fejér Cod. Dipl. III/II. kötet, 319. o.*)

Werbóczi Hármaskönyve: „Magyarország szokásjoga”

(királyi rendelet)

Törvény.**1514.**

Mi, Ulászló, Isten kegyelméből Magyarország... királya, minekutána isten kegyelméből mi ennek a nemes Magyarországnak királyi pálcáját és kormányát elnyertük, és szent koronájával minket megkoronáztak... első és legfőbb gondunknak azt tekintők, hogy ezt az országot és a mi alattvalóinkat a belső békesség és a törvények által erősebbé és állandóbbá tegyék. – Ugyanezért a mi országunknak boldogságáról, csendességéről és szabadságáról ekképpen hathatósan gondoskodni kívánván, úgy akkor, mint később, részint önszántunkból, részint pedig a mi híveink, a főpap és báró urak, a többi előkelők és nemesek kérésére és könyörgésére több ízben különféle rendeleteket és statútumokat adtunk ki, habár ez országnak már azelőtt is voltak bizonyos törvényei, amelyeket, minthogy írásba foglalva nem voltak, inkább szokásoknak nevezhettek. – De úgy azoknak a rendeleteknek, melyeket mi adtunk ki, mint az ország ama jogainak különböző értelmezéséből többnyire igen sok kellemetlenség származott, mivel azokból ki-ki tetszése szerint más meg más értelmet és magyarázatot vont le. És mert némelyek a bíraskodásban vagy az igazságszolgáltatás keresésében az ország szokásait, mások meg az írott rendeleteket tartották szem előtt és vitatták, úgy annyira, hogy nemcsak a peres felek között, hanem még maguk a bírák és az ország jogaiban legjáratosabbak és legtudósabbak között is az ilyen törvények, szokások, rendeletek magyarázatára nézve néha olyan versengések támadtak. ... Mi, akik előtt semmi sem előbbre való és sürgősebb, mint a mi alattvalóinknak a teljes békességben és csendességben megtartása, a főntebb említett híveinknek kérései és folytonos panaszai által is ösztönözve, a mi hívünket nemzeti Werbőczy István mestert országbíránk ítélőmesterét megbíztuk, hogy országunknak minden jogát, törvényeit, bevett és elfogadott szokásait és rendeleteit, melyeket tudniillik ebben az országban és különösen királyi udvarunkban a peres ügyek bírói elintézésében és az ítélelhozásban követni és megtartani szoktak, egybeszedje és (amint szokásos) címekre s fejezetekre ossza, hogy azokat nekünk bemutatván, a többi ítélőmestereinknek és királyi törvényszékünk hites bíráinak megvizsgálása és szorgalmatos megrostálása után egy könyvbe foglalja. – Hogy már a mi magyar nemzetünknel is (amiképpen ez csaknem minden jól és bölcsen elrendezett más nemzeteknél és tartományoknál megvan), az ítélelhozás és az igazságszolgáltatás ne csupán a szokásokra, amelyek többnyire változók és mulékonyak szoktak lenni, hanem a biztos és maradandó írott törvénykönyvre legyen alapítva.

Végzetre midőn mi jelen valánk az említett összes főpapoknak és báróknak és az ország nemeseinek eme közönséges gyűlésén, amelyet bizonyos és sürgős okoknál fogva Szent Lukács evangelistának közelebb múlt napjára rendeltünk volt el, ugyanazon főpapok, bárók és nemesek előtt megjelenván, bemutatták nekünk azt a bizonyos könyvet, melyet meghagyásunkból a megnevezett István mester szerkesztett és írt volna össze, amely az ő saját nemzeti és hazai jogait, törvényeiket és régi bevett szokásaikat foglalja magában, arra kértek minket, hogy miu-

tán ők azt a könyvet minden záradékával, cikkelyeivel és fejezetivel egyetemben... átolvastatták, átnézték, megvitatták és megvizsgáltatták, és abban az ő törvényeiket és jóváhagyott szokásaikat jó renddel és kellő módon összeírottak találták: ezért e könyvet és minden ebben foglaltakat minden záradékára, értelmére, fejezetére és cikkelyeire nézve királyikiváltság alakban szerkesztve engedélyezni, jóváhagyni és a mi királyi tekintélyünknel és királyi hatalmunk teljességénél fogva, úgy nekik, mint örököseiknek és utódaiknak számára örökös törvényekül és szokásjog gyanánt rendelni és megerősíteni méltóztatnánk.

Amely könyv tartalma szó szerint így következik:

**Nemes Magyarország és csatolt területei
szokásjogának Hármaskönyve**

I. RÉSZ

42. cím. Hogy az okiratoknak gondját a legidősebb fítestvér viseli.

1.§... ha a legidősebb fítestvér ép eszű és nem örvöngő vagy tébolyodott; stb.

52. cím. Azok az esetek, melyekben az apa a fiát a jószágok megosztására kényszerítheti.

... Tudnunk kell aztán, hogy az apa, felserdült és törvényes korú fiát, de nem serdületlent, az alább írt esetekben az örökségnek és egyéb vagyonnak megosztására kényszerítheti, de ki nem tagadhatja.

3.§ ... ha a szülők élete ellen lesekedik, tudniillik méreggel vagy másképp azoknak vesztére tör.

55. cím. Hogy az örvöngő és bárgyú fiúk mindig atyai oltalom alatt maradnak.

Azt sem kell mellőznünk, hogy az örvöngő, esztelen és megtébolyodott fiúk, mivel úgy tartjuk, hogy az értelmességnek és teljeskorúságnak éveit soha nem jutottak, ezért az apai hatalom alól soha föl nem szabadulnak.

1.§. Szüleik ezért minden igazságos és tisztességes dologra kötelezhetik, és nyilvánvaló szükség esetében fekvő jószágait is elidegeníthetik. De ők is tartoznak ezeknek élelméről és öltözetéről illően gondoskodni.

2.§. Ugyanezt kell értenünk (elhalálozván az apa) az örvöngők fítestvéreiről is, hogy tudniillik a többi közül az idősebb ép elméjű fiútestvér, éppen mint az apa, úgy tartozik ezeknek az örvöngősöknek és eszelősöknek gondját viselni.

Megjegyzés: ugyanez értendő a megtébolyodott leányok esetében, ha az anyai fekvő jószágok tekintetében nem egyenjogúsították őket.

111. cím. A gyermekek törvényes és nem törvényes koráról és azok ügyvéd-vallásáról.

Mivel a báró urak, mágnások és nemesek elhunytával és ez árnyékvilágból való kiköltözésével magzataik és gyermekeik gyakran gyöngé és nem törvényes korban szoktak hátra maradni, ezért méltán s joggal mások gyámsága, nevelése és oltalma alá kénytelenek jutni; ezért ezeknek a gyermekeknek gyámságáról és neveléséről is szükségképpen kell értekezniem.

1.§. Mielőtt azonban magáról a gyámságról írnék, ama gyermekek életkorairól kell valamit mondanom.

2.§. Ahol tudnunk kell, hogy a gyermekek közül némelyek teljes, mások nem

teljeskorúak. Teljeskorúak a férfineműek, mikor huszonnégy évesek, a nőneműek pedig, maiszokás szerint, amikor tizenhat évesek.

3.§ Nem teljes korúak pedig azok, akik az ilyen teljes koron alul élík éveiket; és ezek közül némelyek törvényes, mások pedig nem törvényes korúak. Törvényes korúak, (akiket serdülteknek mondunk) a férfi- és nőneműek, egyaránt ebben a mi időnkben, amikor tizenkét évesek.

4.§. Noha régi szokásunk értelmében a férfineműeket tizennegyedik, a nőneműeket pedig a tizenkettedik évükben mondják törvényes korúaknak.

Megjegyzés: Ezt a véleményt nem kellene követni. Com. Syst., mivel nem azonos az életkor megfontolása a megkötendő házasság és a törvényes életkor tekintetében. Itt van ugyanis a testi egyesülés képessége: ha a jogképességet nézzük: amelyet 12 éves lányoknál elfogadunk, miért ne tennénk ezt azonos életkorú fiúk esetében? –

5.§. Azért hívják vagy mondják pedig törvényes korúaknak, mivel már mássokkal szemben perbe szállhatnak és pert indíthatnak. Mindazokat pedig, kik ezen alul élík éveiket, nem törvényes korúnak mondjuk.

6.§. Ámbár tehát a régiek gyakorlata és szokása szerint a férfineműek tizenégy éves korban kezdetek ügyvédet vallani, mind amellet a mi időnkben, és mai gyakorlat szerint tizenkét éves korban általában ügyvédekét vallhatnak, tizenhatodik évükben pedig adósságok iránt és zálog címén tizennyolcadik évükben meg arany- és ezüst- és egyéb ingó vagyonukról bevallást tehetnek. Huszonnégy éves korban az összes fekvő jószágaikat és bármiféle birtokjogaikat teljes hatalommal eladhatják, elcserélhetik, és bármi címen akarják, elidegeníthetik stb.

7.§. A leányok pedig ugyancsak születésük tizenkettedik évében ügyvédekét vallhatnak: tizennegyedik évükben adósságok és zálogjogok, arany és ezüst meg más ingó vagyon iránt felelhetnek: tizenhatodik esztendejükben pedig negyedeik, hitbéreik és mindennemű más jogaikról is, még azokról is, melyeket birtokban adtak ki nekik, az előbb említett módon, s főtebb magyarázott feltételek alatt bevallásokat tehetnek, és tetszésük szerint rendelkezhetnek. stb.

124. cím. Miként lehet a gyámokat bevádolni? És az örült gyámgyermekéről.

1.§. A nem törvényes korú gyámgyermek az azonban gyámjaitat önmaguk nem vádolhatják: hanem az árvák elérvén és betöltvén törvényes korukat, amidőn tudniillik már pereket indíthatnak és folytathatnak, ha épelméjük, gondnokaikat rokonaik tanácsára vádolhatják.

4.§.... ha a fiúk esztelenek, örültek, holdkórosok vagy tébolyodottak, őket törvényes koruk idején túl is a végrendeleti gyámok oltalma alá helyezik, s fekvő jószágaikkal s birtokjogaikkal együtt ezeknek kormányzása alá esnek.

II: RÉSZ

62. cím. Miképpen örökölnék az apának elítélése előtt és után született fiai az apaifekvő jószágokban:

.....

2.§. ... a fiak közül némelyeket fogamzottnak, másokat megszületetteknek, másokat meg utószületetteknek nevezünk. Fogamzottnak hívjuk a férj és felesé-

ge törvényes elhálásából az anya méhében nemzettek, akik azonban még meg nem születtek. Ezeknek természetük mivoltához képest a fogamzás idejétől (amit a szülés mutat ki), a megszületett és élő fiakkal egyenlő joguk van.

3.§. Utószülöttek pedig azok, akik az apa eltakarítása vagy temetése után (valójában... az apa halála után, akit vagy már elföldeltek, vagy még nem) törvényesen születtek. És hangsúlyozom, hogy törvényesen, mivel, ha a születés a férj eltakarítása után tíz hónap múltával történnék, akkor az újdonszülöttet igazán és jogosan utószülöttnak nem mondhatnók, mert az alatt a föltevés alatt állna, hogy nem az elhunyt férj ágyából és magvából, hanem inkább a nő fajtalanságából származott.

4.§. És ha ezek valamennyien, úgy a fogamzottak, mind a megszülettek és utószülöttek, de csakis... a törvényesen származottak, az apai jogokban mindenkor egyaránt örökölnék.

III. RÉSZ

3. cím. Szlavón- és Erdélyországnak külön szokásjogáról

... a szlavón- és erdélyországi nemesek számos ügyre nézve külön szokásokat követnek és olyanokkal élnek, főképpen pedig a díjak fizetésére nézve:

1.§. Mivel a szlavóniaiak száz, az erdélyiek pedig hatvan forinttal szokták a díjakat számolni.

8.§. Az elődíjat pedig náluk harminchárom forintban róják le.

14.§. Továbbá az erdélyi parasztok egészdíját huszonöt, felét pedig (amit elődíjnak neveznek) tizenkét forintra és ötven dénár, a tagoknak úgymint a kéznek, fülnek megcsonkítását, s a szemkivájtást és arcsebzést húsz forintra, a fogkiütést pedig hat forintra becsülik.

15.§. Továbbá, ha a paraszt vétke helyéről megszökhetik... a sértett... a kárért és megsebesítésért kap kárpótlást. stb.

5. cím. Mi a homágium és hányféle értelme van?

2.§. ... a homágiumot a közönséges gyakorlat szerint értjük, és ekkor büntetést, vagyis a gyilkosok becsüjét jelenti.

3.§. Mindazáltal némelyek azt mondják, hogy a homágium a megölt embernek a díja: jóllehet ezt úgy mondani képtelenség: mert a halottat semmi áron sem lehet megváltani és halottaiból feltámasztani. Hanem a gyilkosnak kell saját fejét megváltania, hogy forbátul meg ne öljék, és nem azért, akit megölt.

36. cím. Annak az eskünek a mintája, melyet a zsidóknak a keresztények ellenében kell tenniük.

.....

1.§. ... a zsidónak, aki esküt akar tenni, magára rövid köntöst vagy palástot öltve és fején zsidó kalapot viselve... a törvénykönyvet (melyet Mózes táblájának neveznek) kezével érintse és tartsa, és ezeket mondja:

Én, N. zsidó esküszöm az élő Istenre, a szent Istenre, a mindenható Istenre, aki az eget és a földet, a tengert és mindazt teremtette, ami ezeken és ezekben van, hogy ebben az ügyben, amellyel engem ez a keresztény vádol, teljesen ártatlan és büntelen vagyok... És ha vétkes vagyok, lepjen meg a szélhűdés és belpoklosság,

mely Elizeus kérésére a szíriai Naámánt és Jezit, Elizeus szolgáját meglepte. És ha vétkes vagyok, érjen engemet a nyavalyatörés, vérfolyás és hirtelen gutaütés, és ragadjon el a véletlen halál... Ámen.

Mi tehát... ezt a könyvet vevén, és a mondott főpap és báró uraknak, és országunk nemeseinek kéréseit meghallgatván és arra kegyelmesen hajolván, mivel úgy találtuk, hogy az e könyvben foglalt és megírt, és e kiváltságlevelünkben minden kihagyás vagy hozzáadás nélkül szóról-szóra beiktatott minden fejezet, az összes címek és cikkelyek igazságosak és a tisztességgel megegyezők... tehát említett Magyarországunk megnevezett főpap és báró urai, összes nemesei és előkelői, s ezeknek valamennyi örökösei számára örökre megtartandó törvények, jogok és szokások gyanánt, királyi hatalmunknak teljességénél fogva megerősítettük, sőt helyeseljük, elfogadjuk, helyben- és jóváhagyjuk és megerősítjük... Kelt Budán, a boldogságos Erzsébet özvegy ünnepén (november 19-én) az Úrnak 1514. esztendejében.

270.

Az ónműveseknek milyen mértékben engedélyezett az ólmot ónnal ötvözni.

(A százszok jogai a Szepességben, 1370–1540.)

Egészségrendészet.

1516.

Az 1516. évben, Mindenszentek napja előestéjén, pénteken, a tiszteletre méltó tanács ülést tartott, és valamennyi önöntő előzetes egyetértésével eldöntötte, hogy az edényeket a mesterek négy rész fémből, azaz 3 font ónból és 1 font ólomból készítsék. Minden egyes mester üsse bele saját fémjelét az edényekbe, továbbá a tiszteletre méltó tanács válasszon két személyt, akik esküjüknél és lelkiismeretük-nél fogva, négyhetente ellenőrzik a mesterek munkáját. Amennyiben bárkit vétkesnek találunk, az elveszíti csalárd munkájának eredményét, és büntetést is fog fizetni. Ez a határozat ne legyen hátrányára a tiszteletre méltó tanácsnak és a később hivatalba lépőknek, hanem váljon a városnak hasznára és becsületére.

Isten segedelmével meghozatott Heinrich Gnersich, Melchior Gnersich fia által az Úr 1540. esztendejében.⁸⁶

(Michnay – Lichner Budai Jog 221-235. o.)

271.

Az itáliai orvosdoktor, Joannes Monardo,

II. Ulászló király főorvosa.

Törvényszéki orvoslás.

1516 (?)

Csodálattal adózunk a leghírnevesebb Joannes Monardo-nak, aki Itália növénytanának és gyakorló orvoslásának megújítója volt, Antonio Benivenio-val és Alexandro Benedicto-val együtt, és aki Magyarország királyának főorvosa volt. Miután Magyarország növényvilágának legtermékenyebb és ma is nevezetes vidé-

⁸⁶ Lásd az 1370. évnél.: A százszok jogai a Szepességben, 1370-1540. – a szerző –

kein tartózkodott annak ritkább növényeit miért nem gyűjtötte, és a műveiben miért nem tartotta említésre méltónak!? – a szerző –

A ferrarai Giovanni Monardo (Mirandola herceg, majd később a magyar király háziorvosa) kutatásai nemcsak azáltal tűnnek ki, hogy tudós bírálatot gyakorolt az ókori növényekről és orvosságokról, hanem azt is tanúsítják, hogy a szerző saját természettudományos ismeretekkel rendelkezett.

Amikor legkorábban a gyakorló orvoslás megalapozása Itáliában először a XVI. században megkezdődött, Firenzéből Antonio Beniveni-t kell megnevezni... és hasonló módon tűnnek ki Benedetti-nek is az írásai.

Ennek az új vonulatnak a korábbi és legjelentősebb képviselői közé tartozik Itáliában a ferrarai Giovanni Monardo, egy időben a magyar király VI. László⁸⁷ orvosa, aki először egyetemi tanár volt a szülővárosában, és a növénytannal kapcsolatos érdemeiről már említés történt. Monardo minden alkalommal harcosan kiállt nemcsak az arabokat körülvevő vakhit ellen, de ezt tette a görögök esetében is, és különösen elszánt ellenfele volt az asztrológiának⁸⁸

272.

Ulászló király ízületi gyulladásban halt meg.

Körleírás.

1516.

Amikor Ulászló visszatért Bécsbe, és nagyon szenvedett a köszvényes fájdalmi miatt, Zsigmond barátot nevezte meg a fia gyámjának, és nem sokkal 1516 után meghalt, majd Székesfehérváron temették el.

(*Spányik, 161. o.*)

⁸⁷ II. Ulászló király (ahogyan a magyarok nevezik) – Magyarország László nevet viselő királyai között – ténylegesen a VI. volt – és ez mindannyiunk számára ismeretes. Ha ezen túl a nevezett orvos életét (1462–1536) számításba vesszük, semmi kétség nem marad ennek a főorvosnak az identitását illetően. – a szerző –

⁸⁸ Joh. Manardus: *Medicinales epistolae recentiorum errata et antiquorum decreta pertissime referentes*. Bazel, 1549. f. – Hannov. 1611 f. – *Adnotationes et censurae in S. Mensuae simplicia et composita*: – Saját életének időszakával kapcsolatos feladatokról Manardo a többi között a következőket mondja:

„A legfontosabbnak azt gondolom, hogy ebben a szakmában találékonysággal és merészséggel írjuk le a dolgokat, legyen szó bármely korszakról, különösen pedig a mi időnkőről, és a szemünk előtt mindig az igazság lebegjen, akkor is, ha több ezer éves ókori írásokkal foglalkozunk. Tényszerűen állítom, hogy a lustaság vagy az öregek iránti túlzott tisztelet volt az oka annak, hogy valójában nemcsak a szakmában nem tettünk semmit, hanem válogatás nélkül fogadtuk a régi magyarázatokat, mintha isteni előjelek volnának. Az is lehetséges, hogy ezek olykor szentségtelenek és nyersnek voltak, és érthetetlenek a mai ember számára... Helyes tehát, hogy hiányt észlelve az orvosok egymással tanácskozzanak és a betegekkel foglalkozzanak, az erek lüktetését vizsgálják, és ne a lóbuszvirágokat vagy a csillagok állását. (II. könyv. I. levél)

Prof. Dr. H. Haeser: *Lehrbuch der Geschichte der Medizin*. 2. kiadás, Jéna, 1853. 386, 419. o.

II. LAJOS KIRÁLY URALKODÁSA 1516–1526

273.

Napfogyatkozás.

Időjárás.

1518.

1518. nyarán, július 7-én félelmetes napfogyatkozás volt.
(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 1. fej. 735. o.)

274.

Áradásokat okozó esőzések, kettős fénygyűrű a Nap körül.

Időjárás.

1520.

1) Azzal együtt, hogy nyáron több és nagyon nagy áradás volt, ez után a következő, szeptember hónapban, Bécsben és Ausztria vele határos területein, különböző ijesztő csodák jelentek meg az égen:

Szeptember 1-én délután kettős fénygyűrű jelent meg a nap körül, és 3-tól 5 óráig két órán át volt látható. A fénygyűrűk mellett 4-én egy tüzes csóva is megjelent.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 2. fej. 737. o.)

2) Áradás Ausztriában. Chr. Mellic.

(Pilgram, I. rész 147. o.)

275.

Fénygyűrűk és több nap az égen. Dögvész Stájerországban. – Az első veszteglő intézetek; emberek elkülönítése; tűz használata a ragály megelőzésére; dögvész Ausztriában, Csehországban, Morvaországban, és Erdélyben.

Időjárás, járványok.

1521.

1) Január 5-én, napfelkeltekor, kora reggel három napot lehetett látni az égen, csodálatos kinézetű szivárvánnyal. Erre a következő napon, január 6-án délután 3 órakor ismét két gyűrű jelent meg a Nap körül, de nagyobbak voltak, mint korábban, és ezeket a tudósok a legnagyobb fénygyűrűnek (*halones maximi*) nevezik. Ugyanezen a napon, 6-án éjjel a Hold egy kereszttel jelölve volt látható, és fényudvar volt körülötte, de ezen túl még egy nagyobb, félkör alakú gyűrű is megjelent felette. Hetedikén, napkeltekor többször három Nap mutatkozott, amelyeket a tudósok társ-Napoknak (*Parahelios*) neveznek. Este viszont, 6-tól 7 óráig háromszoros Félhold jelent meg, szivárvány kíséretében.

Ebben az évben, Bécsben és Ausztriában olyan erős ragály uralkodott, hogy csak kevés házat vettek számba, amelyben 5 vagy 6 halálos áldozat nem lett volna.
(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 2. fej. 737. o.)

2) I. Ferdinánd „Rendeleti szabályzat a dögvészről a Stájer hercegségnek” Lewenwald által említve.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 162. o.*)

Megjegyzés. Egy ilyen dögvészesnek nevezett rendtartással – mindenekelőtt, ha Ausztriában hirdették ki, kételyeim vannak. – Jóllehet Lewenwald a művében ezt megerősítette –nekem ez nem elég, mivel nem volt lehetőségem ezt a nagyon ritka anyagot megtekinteni, de megbízom a létezésében, mivel azt Paulus Adamus – Valentics az idézett helyen megerősítette: Salzmann D. H.: Rendelet a dögvész ellen. Bécs 1521.

Ennek a műnek az Előszavából, amelyben leírtam, hogy minden erőmmel kutakodva, végül is a császári-királyi udvari könyvtárban hiába folytatott sokoldalú keresésem nyomán, a napnál világosabban rájöttem arra, hogy ilyen szabályzatot a későbbiekben sem készítettek és hirdettek ki, közvetlenül ugyanazon uralkodó neve alatt, vagy akár a rendelkezése nyomán összeszerkesztett változatban. Mindennek ellenére ebben a rendeletben a legkevésbé sem mellőzték a megerősítést a legfelsőbb császári tekintély által. – a szerző –

Kivonatok ebből a rendeletből:

Hasznos szabályozás és eljárás a dögvész ellen, összeállítva Ferdinánd úr, főméltóságú herceg, Ausztria főhercege stb. háziiorvosa, a stájeri Doktor Hansen Saltzmann által, a köznép eredményes használatára. Nyomtatva Bécsben.

A tiszteletre méltó és nagyra becsült tartománynak, az erőteljes és gyarapodó Stájer hercegségnek, én Johann Saltzmann, a hét szabad művészetek és az orvoslás doktora ajánlom legalázatosabb és legkészségesebb szolgálataimat.

Néhány rövid nappal ezelőtt, Ausztriában és a környező tartományokban kezdődött a borzalmas és rémisztő dögvész sötét uralkodása. Ferdinánd, főméltóságú úr és herceg, Spanyolország hercege, Ausztria főhercege, Stájerország, Karintia, Krajna, Burgundia stb. hercege, a mi legkegyesebb urunk és tartományi vezetőnk, nekem, mint hercegi főméltósága legalázatosabb szolgájának és háziiorvosának megparancsolta, hogy állítsak össze egy szabályzatot és eljárást a tiszteletreméltó tartomány részére arról, hogy az emberek miként védhetik meg magukat egy ilyen veszélyes, dögvészes betegség ellen. Főhercegsége szolgálatában, kötelességem szerint, alázatosan elkezdtem egy ilyen szabályzatot és eljárást a jól bevált írásokból összeállítani, és nyomdába adni. A mi kegyes urunk azonban nemcsak nagyon bölcs tartományi herceg, aki alattvalóit igazságosan kormányozza és oltalmazza, hanem gondoskodó és jótékony atyaként gondját viseli annak, hogy gondos előrelátással, ép egészségben ennek a tiszteletreméltó tartománynak a jólétét jó akaratú és szándékkal biztosítsa. Főméltóságú hercegünk hasznosítás céljából megbízott azzal, hogy adjak át egy ilyen rendeletet és szabályzatot a tiszteletreméltó tartománynak, és ez a tiszteletreméltó és nagybecsű tartomány munkámat és hűségemet jó szándékkal és indulattal fogadja el, és most, hogy ennek a tiszteletreméltó tartománynak szolgálhatok, nem takarékoskodom az igyekezetemmel, és ebben a tiszteletreméltó tartományban a legnagyobb engedelemmel és alázattal viseltem. Kelt Graz-ban, az 1521. évben, szeptember 15-én.

Ez a könyvecske 10 fejezetre van osztva, a könnyebb használhatóság érdekében.

Az első fejezet tartalma:

Mi maga a dögvész, honnan származik, hogyan lehet ellene harcolni, és hogyan fertőz.

A második fejezet:

Milyen rendet kell tartani a halálozások előtt majd azok alatt, hogy minél kevesebb embert érjen fertőzés: a menekülésről – a halálozások kezdete előtt, hogyan mentsük magunkat, hogy a halált elhárítsuk – rendtartás a halálozások alatt, hogy a legkevesebb ember fertőződjék, és feltartóztassuk a kór lefolyását.

A III. fejezet szerint:

hogyan tisztítható a rosszindulatú és mérgező levegő, tüzzel, füsttel és jószagú anyagokkal.

A IIII. fejezet szerint

hogyan viselkedjünk az evés, ivás, alvás, a test mozgása és hasonlók kapcsán: – Az italokról – Az alvásról – A testmozgásról – A fürdésről – A férfiasság munkálkodásáról (*coitus*) – A hangulatingadozásokról.

Az V. fejezet szerint

A test hogyan tisztítható érvágással és hashajtással, és a ragályos méreg elleni erős orvosságokkal: A pilulákról – A ragályos méreg elleni erős szerekről.

A VI. fejezet szerint

Azokról a tünetekről, amelyek alapján eldönthető, hogy az egyes emberek terheltek-e vagy nem a dögvész által, továbbá a halál jelei, és remény az életre.

A VII. fejezet szerint

Hogyan segítsünk a megbetegedett embereknek, olyan szerrel, amely ellenáll a méregnek, és kiűzi a szervezetből, érvágással (*venaesection*), izzasztás, hashajtás és további, ezekhez hasonlók által: Az orvosságot a betegnek a dögvész mérge ellen mielőbb be kell adni. – Az izzasztásról.

A VIII. fejezet szerint

Hogyan kell a beteget tartani étellel, itallal, alvással, és más hasonlókkal: megfelelő fekvőhely – a beteg ételeiről – a beteg italairól – a beteg alvásáról

A IX. fejezet szerint:

Mi a teendő abban az esetben, ha fekély vagy más tünet jelentkezik a fülkagylóknál, a hónaljban vagy a lágyékban.

A X. fejezet szerint végül:

Néhány kérdés a dögvész lefolyásáról, az arra adott válaszokkal:

Mi az oka annak, hogy a dögvész először az egyik helyet támadja meg, majd egy másikat, az egyik helyen miért marad tartósabban, mint a másikon?

Melyik levegő ártalmasabb az embereknek, az alattomos vagy a nyíltan kóros?

Az év melyik szakaszában nagyobb szokásosan a halálozás?

Milyen módon fertőződnek meg az emberek a ruházat által?

Vajon lehetséges-e a fertőződés olyan levelek közvetítésével, amelyek halálosan sújtott országból érkeznek?

Ártalmasak-e a kutyák és macskák egy fertőzött házból?

Mi az oka annak, hogy a mendemondák szerint kevesebb iszákos hal meg?

Mi az oka annak, hogy a kolostorokban vagy a börtönökben egyes esetekben mindenki fertőzésmentes marad, máskor pedig, ha egy haláleset történik, az után mindenki meghal?

Mi az oka annak, hogy akik rühesek, köszvényesek vagy hasmenésük van, elkerülik a halálozást?

Mi az oka annak, hogy egyes emberek meghalnak a dögvész miatt, mások viszont nem, és hogy a mérgezett levegő egyeseknek olyan ártalmas és mérgezett, másoknak viszont nem?

Az emberek milyen tulajdonságokkal, öregén vagy fiatalon, nőként vagy férfiként tudják a legjobban elkerülni a járványt?

Mi az oka annak, hogy az erőteljes fiatalok és a jó kötésű emberek jóval könnyebben hálnak meg, mind a gyengék és öregek, és a nők, akiknek olyan erejük van, hogy a mérgezett levegőnek jobban ellenállnak?

A betörő dögvész, amikor megtámadja az embert, vajon mindig lázzal jár?

Minden egyes megfertőzött embernél mindig jelentkeznek fekélyek vagy nagyobb mirigyek?

Mi a hasznosabb, ha külsőleg a fertőzöttön fekély jelenik meg, vagy nem, és jobb-e az egyedüli, mint a többszörös fekély?

A test melyik részén legkárosabb a fekély?

Vajon az az ember, akit egyszer a ragály megbetegített és meggyógyult, még egyszer újra fertőződhet?

Ha a beteg nem kap segítséget, hány óra alatt támadja meg a szívet a méreg?

Hány napos túlélés esetén lehet kétségtelenül reménykedni az életben maradásban?

Ez a vége a borzalmas dögvész elleni gyógyhatású eljárásoknak, amelyeket az igen művelt stájeri Doktor Johansen Saltzman gyűjtött össze, aki a nagyhatalmú Ferdinánd úrnak, Hispania hercegének, Ausztria főhercegének, stb. és a főméltóságú Anna hercegnének, főméltóságú hitvestársának házi orvosa, és aki ezt a munkát végezte a tiszteletreméltó és nagytekintélyű Stájer tartománynak hasznára és üdvösségére az 1521. évben.

Nyomtatva Bécsben, Ausztriában, Johannes Singriener által.

Dögvészek Erdélyben, az 1506–7–10. évben

Minekutána a dögvész a levegő megromlása által jön létre, ami az embereknek nagyon ártalmas és mérgező, mindent meg kell tenni annak az eltávolítására, ami a levegő megromlását okozza.

Egy előrelátó eljáróság elrendeli és végrehajtja, hogy az emberek az utcákat, házakat, kamrákat, minden piszoktól, bűzös, kellemetlen és rothadó anyagtól megtisztítsák és tisztán tartsák, a szemetet és sarat, továbbá a mocsarakat, pocsolyákat, az álló vizeket, a bűzös vápákat lecsapolják és beszórják égetett mésszel, homokkal vagy termőfölddel. – A vágóhidakat és húsfeldolgozó házakat folyóvízhez kell építeni, és naponta át kell mosni. – A disznókat az emberektől távol kell tartani, és a rend érdekében minden utálatos és rossz szagú dolgot el kell távolítani.

Rendet is kell tartani annak érdekében, hogy túlságosan sok ember ne gyűljön össze, amint az a vásárokon, esküvőkön, fürdőkben, szűk templomokban és iskolás gyermekek körében szokásos, mert ahol sok ember van együtt, különösen pedig szűk és bezárt helyeken, ott kitörhet a járvány, és sok embernek kárára lesz.

Különösen figyelni kell azokat az embereket, akik mérgezett levegőjű és halálos környékekről jönnek. Ezek az emberek ugyanis, akiknek az élete veszélyben van, egész városokat és vásárhelyeket képesek károsítani. Azok a helybéli lakosok, akik más vásárokra vagy fertőzött tartományba távoztak, vagy érintkeztek a fertőzött levegővel, nem engedhetők vissza a városba, mivel maguknak és másoknak is gyakran károkat okozhatnak. Ilyen igyekezettel kell kezelni a fertőzött ruhákat, ágyneműt, ételt és minden mást, ami mérgezett levegőjű helyről érkezik.

Egy tiszteletreméltó előjárásnak intézkednie kell, hogy a város és a piactér előtt vagy annak környékén, vagy bizonyos távolságban, egy vagy több ház legyen elkülönítve, hogy azok, akik mérgezett levegőjű helyekről jönnek, bizonyos ideig ott tartózkodjanak, ott jó füstölés legyen, magukat és a ruhájukat kimossák és megfüstöljék, majd 20 napon át a jó levegőn legyenek, és csak utána engedjék be őket a városba.

A megvédendő városokban és vásártereken minden utcán és házban nagy tüzet kell rakni, amely minél nagyobb, annál jobb. A házakban és kamrákban is egyenként nagy füstöt kell kelteni, jóillatú anyagokkal, és a kamrákba jó illatú dolgokat kell rakni és szétszórni, és fehér ürömmel és ecettel a falakat és a padlót felönteni, az alábbi III. fejezetben leírtak szerint. Ahol ilyen rend és szorgosság uralkodik, a kétes helyzettől a város, a vásárhely és a kastély megóvható, ahogyan azt korábban a tanácsaimmal és Isten segedelmével már többször megtettem. Az 1510. évben a tanácsaimat követve Erdélyben sok város, különösen pedig Nagyszében védett maradt, és egyetlen ember sem betegedett meg. Másfelől viszont a körülötte fekvő városok és vásárterek, ha ezt a rendet nem tartották be, a dögvésztől borzalmas csapást szenvedtek.

Az 1506. és 1507. évben, Morvaországban és Csehországban a járvány idején, sok házban követték az útmutatásomat, miszerint a házat csak egy éltesebb ember hagyhatja el, a szükségletek beszerzésére, a többiek pedig, különösen a gyerekek, a helyükön maradnak, állandó füstölés mellett, és hozzájuk senkit nem lehet beengedni. Az ilyen házakban mindenki megmenekült a gyermekeikkel és asszonyukkal együtt, viszont a környező összes házban majdnem mindenki, egyes házakban pedig mindenki meghalt.

Ezért mondom tehát, hogy egy tiszteletreméltó előjárás a városokban és vásárhelyeken, de minden családapra a saját házában semmilyen fáradozást nem mulaszthat el, hogy az alájuk rendelték körében ilyen rendet és szabályokat tartsanak. Így ugyanis Isten segedelmével saját magukat és sok ezernyi embert is megóvhatnak ettől a nyomorúságos dögvésztől.

.....

A városok körül és magukban a városokban minden téren és utcán és minden házban éjjal-nappal nagy tüzet kell rakni, különösen akkor, ha ködösre és hidegre fordul az idő. Friss és jóillatú fákat kell használni, mint a babérbokor, szőlővenyige, borókabokor, fűzfa, ciprus, birsalma, alma-, körtefa, jegenye- erdeifenyő, tölgyfa, ugyanis a tűz ereje hatásosan felemésztí a levegő mérgező kigőzölgését. Plinius írja a nagyhatású Hippokratész mesterről, hogy sok várost mentett meg

Görögországban ilyen nagy tüzekkel a borzalmas dögvésztől, amiért is ők örök emlékezetükben, mint Hercules istenüket megőrizték.

Az 1506. évben, amikor Ausztriában mindenütt dögvész volt, nagy tűz ütött ki *Korneuburg*-ban, amely sok dolgot elégetett, és a halálozások ebben az órában megszűntek. Kétség nélkül a tűz ereje tisztította meg a levegőt, stb.

(Lásd az 1521. évnél az idézett műben: Hansen Saltzmann – *Ein nützlich ordnung und regiment wider die pestilenz* –).

276.

II. Lajos király V. dekrétuma.

Törvény.

Buda, 1534. április 24.

41. törvénycikk: azok büntetése, a kiket közönséges hadba hívtak, és nem akarnak oda menni

És azokat is, a kiket a királyi levél által közönséges hadba hívtak és oda el nem mennek ezután... büntetéssel kell sújtani.

1. § Kivévén a nyilván betegeket és a felette öregeket,... stb.
(*Corpus Juris Hungarici*)

277.

Dögvész Bécsben.

Járványok.

1526.

Az előző években 1523-tól számítva, dögvész pusztított Bécsben, Nürnbergben, Augsburgban és Ulmban... Lewenwald szerint.

(*Paulus Adamus, I. rész Valentics 161. o.*)

278.

Lajos király, víz alá merülve halt meg.

(Kórleírás.) Krónika.

1526.

1) 1526-ban nagy rémület uralkodott Bécsben Lajos, a fiatal magyar király szörnyű veresége miatt, amelyet Mohácsnál a török Nagy Szulejmántól szenvedett el, majd egy mocsárban vesztette az életét.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 3. fejelet. 744. o.*)

2) 1526. augusztus 29-én... amikor a király a csatát vesztesre állónak látta, hogy élve ne kerüljön az ellenség kezébe, lovát megfordítva, menekülni kezdett, de lova a megtett hosszabb úttól kimerülve, amikor Cselye falu közelében kivergődött volna a mocsár szemben fekvő partjára, testével hátra zuhant, és a lovassal együtt a mélybe süllyedt.

(*Spányik, 165. o.*)

I. FERDINÁND, CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY⁸⁹

URALKODÁSA

1527–1564

279.

Katonai ispotály Budán.

Katonai ispotályos ügyek.

1527.

1527-ben Ferdinánd Budán katonai ispotályt létesített, amelynek élére Johannes Faber-t nevezte ki.

(*Schier Xystus. Buda sacra sub priscis Regibus. Bécs. 1774. in 4.*)

280.

Dysenteria Budán és Magyarországon.

Kórleírás – járványok.

1527.

Több, vérhas által megtámadott beteg ember érkezett Budáról, Magyarországról Bécsbe, a jobb levegő miatt, betegségükkel azonban megfertőzték a várost, és sok halálesetet okoztak.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 3. fej. 740. o.*)

281.

Törökország felől berepülő sáskák.

Állatvilág.

1527.

A heves szél nagy tömegű sáskát repített Törökországból Lengyelországba. Rockenb. Helyenként és ismételten nagy károkat okoztak. Alsted.

(Vajon ez a vándorlás a szomszédos Magyarországot nem érintette? – a szerző –)
(*Pilgram I. rész 314. o.*)

282.

Dögvész Magyarországon – Angol izzadás Ausztriában.

Járványok.

1529.

1) A jelenlegi év bizonyára egyik a legemlékezetesebbek és legzavarosabbak közül... amennyiben egy rosszindulatú és korábban soha nem látott járvány... uralkodott, amelyet közönségesen „izzadságkór”-nak neveznek. Angliában vette kezdetét, átsöpört Németországon, majd csakúgy, mint a dögvész, minálunk Bécsben is sok embert ragadott magával. Ráadásul annyira végzetes volt, hogy egészséges emberek egy nap alatt betegek lettek, és meghaltak.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 3. fej. 745. o.*)

2) A háborút dögvészes ragály követte, amelyet az észlelhető jelek és eredeté-

⁸⁹ Ennek a császárnak és királynak a dögvész rendeleteit – amelyeket 1521-ben mint Csehország királya és Ausztria főhercege adott ki – lásd II. Lajos király uralkodása alatt feltüntetve.

nek okán „*sudor anglicus*”-nak vagy közönségesen izzadságkórnak neveznek. Ez a mérgező kór a nyugati területeken már 1485-ben jelentkezett, majd szélesebb körben gyökeret vert, és ebben az 1529. évben, Ausztriában is megjelent. Ennek a dögvészes betegségnek olyan ereje volt, hogy az egészséges emberek, akik megfertőződtek, egy nap alatt estek át az egészségből a halálba. – *Chronicon Mellicense*, in Petz: *Scriptor Rer. Austr. I.* 568. o.

(Fenger, 20. o.)

3) Dögvész Magyarországon és Németországban, amely Szulejmán pusztításából keletkezett, amint azt Gratiolus gondolja. A németek között most terjedő és sokakat gyorsan elveszejtő izzadási lázat, vagy járványos angol izzadást mindazonáltal egyenesen dögvésznek kellene tekinteni.

(Paulus Adamus M. D. *Bibliotheca Loimica*. Bécs. 1784. 8. I. rész. Fr. Max. Valentis: *Memoria Epidemiarum et Pestium omnis aevi chronologice proposita*. (értekezés orvosok avatásához) Bécs 1784. 8. 159. o.)

283.

Rendkívüli hőség egész Európában; súlyos éhínség Magyarországon.

Időjárás, krónika.

1534.

1) Nagy szárazság egész Európában. Thoaldo.

(Pilgram, I. rész 174. o.)

2) Olyan nagy volt az éhínség, hogy az apa megsütötte a saját fiát az erdőben, és megette.

(Kovachich Mart. Georg. I-III. köt. *Memorale*. 16. o.)

284.

Zápolya János király orvosi kezelés közben halt meg: Szélütés, (*Encephalitis* napszúrás miatt?)

Körleírás.

1540.

1) Két... leírás. Ezekből könnyen megértheted János királyunk végső, valójában elkerülhetetlen életveszélyes állapotát. Először is, amikor Gyulafehérvárra megérkezett, már a legsúlyosabb szélütés támadta meg, később a legpontosabban leírtam a végső sorscsapást, amely az élet minden reményétől megfosztotta, nem mellőzve a betegség fokozatos kialakulását. Itt van tehát az ő halála... Miután a tudósok meggyőzték az égi változások természetéről, amelyektől immár a szédülés okán leginkább tartani kellett a betegség súlyosbodása miatt, amelyet a szokásosan a mindig rosszkor jövő nyugtalanság és az erős fény hatása okozott, János királyunk Szászsebesbe távozott. Ott először szélütés érte, majd utána több napon át epilepsziával küszködött, végül testének minden idegével elernyedve, a nyelve felmondta a szolgálatot, és összerogyott. Ettől fogva kilenc napon át, egyetlen szót sem szólva, meg sem mozdult, ételt nem vett magához, mozdulatlanul feküdt, de időközben mogorván tekintett maga elé, ferdén álló szúrós szemekkel, nagy türelemmel és állhatatossággal, mint ahogyan azt mindig is tette, amikor még egész-

séges volt. Végül reggel nyolc órakor halt meg, mentesen minden elégedetlenségtől és rémülettől, amelyektől az emberek általában szenvednek haldoklásuk közben... A halálát pedig... a tanácsosok szándékosan, napokon át titkolták, és úgy tettek, mintha az orvossal együtt minden nap háromszor vagy négyszer látogatták volna...

(Kovachich Mart. Georg, Tom. I-XIII.kötet. *Johannis reg. decessus* 48-68. o.)

2) Tehát, amikor nevezett fenséges János fejedelem és király Szászsebes szabad királyi városban tartózkodott... láz kínozza, majd bénulás és szélütés érte, és július 22-én délelőtt 8 órakor... Krisztusban elszenderült.

(Kovachich Mart. Georg. I-III- köt. *Emlékiratok*. 17. o.)

285.

Sáskák, hernyók és pillangók Magyarországon.

Állatvilág.

1540–41.

Csehország, Morvaország és Szilézia sáskák miatt szenvedett. Lupacz. Erős szélfúvás terelte ismételten (1541) a sáskákat Litvániából Lengyelországba és Sziléziába. Eckstrom. Ezzel együtt Magyarországnak is... nagy károkat okoztak. Comment. Liné. A sáskákat hernyók és lepkék (*erucæ et papillones*) követték Lupacz. Ez rovarokkal teli év volt.

(Pilgram, I. rész, 314. o.)

286.

Dögvész; Budát elfoglalják a törökök.

Járványok.

1541–42.

1) Jóllehet Bécsben eltűnni látszott a félelem a törökök miatt, mivel Szulejmán csak Magyarország területét járta, és Budát is bevette, viszont 1451-ben Bécsbe és Ausztriába más szerencsétlenség érkezett, nevezetesen a legborzalmasabb dögvész, amely csakúgy, mint egész Ausztriában, Bécs városában is a lakosság egyharmad részét magával ragadta. Június hónapban kezdődött és 1542-ben Gyertyaszentelő Boldogasszony napjáig tartott, és ennek teljes időtartamára bezárták az itteni egyetem intézeteit.

(Fuhrmann II. rész, 3. könyv, 5. fej. 788.o.)

2) Iszonyú dögvész Konstantinápolyban. Kircher. Ugyanez a csapás Németországot is érintette, továbbá a császári hadsereg legnagyobb része, és a birodalmi tartalékok is odavesztek a törökök elleni magyarországi hadjáratban, Lewenwald szerint.

(Paulus Adamus I. rész. *Valentics* 156. o.)

287.

I. Ferdinánd császár és király V. dekrétuma.

Törvény.

Besztercebánya, 1542. március 3.

42. törvénycikk: az öregek és betegek egy-egy lovast küldjenek maguk helyett a háborúba.

A mely urak és nemesek vagy egyházi személyek pedig annyira elaggottak vagy betegek, hogy a hadjáratban személyesen részt nem vehetnek: azoknak ilyen igaz mentségük levén, nem kell ugyan a háborúba menniük:

1. § Mindamellett kötelesek saját személyük helyett egy lovast küldeni...
(*Corpus Juris Hungarici*)

288.

Égzengés és villámlás Budán.

Időjárás.

1542. június 14.

Gyakori mennydörgés, villámlással, amelyek közül az egyik Budán, június 14-én a torony tetőzetébe csapott, nagy károkat okozva a törököknek. Rockenb.
(*Pilgram I. rész, 202. o.*)

289.

Tartós sáskajárás Magyarországon.

Állatvilág.

1542.

A sáska nagy sokaságban jára Magyar-Országban, és fölötté sok károkat is tén mindenütt a vettésekben, szőlőkben és gyümölcsben.
(*Petthö Gergely, II. rész. 113. o.*)

290.

I. Ferdinánd császár és király VI. dekrétuma.

Törvény.

Pozsony, 1542. november 23.

43. törvénycikk: Újszülött alácsúsztatása. – Keglevyth Péter levelesítése

Mivel köztudomású, hogy a néhai nagyságos Csáktornyai Ernust Gáspár a múlt években minden örökös hátra hagyása nélkül múlt ki e világból és összes várai, kastélyai és fekvő jószágai meg birtokjogai minden kétségen kívül, jog szerint és tényleg Magyarország szent koronájára és következésképen a már említett király urunkra háramlottak.

1. § Nagyságos Keglevyth Péter ellenben azt állítván, hogy az a Gáspár ötlet leányának, Gáspár özvegyének, és következésképen a születendő örökösnek (mert Péter ürügyül hozta föl, hogy leánya az ő férjétől teherben maradt hátra) végrendeleti gyámjává tette, nevezett Gáspárnak Zalamegyében fekvő Csáktornya és Strigo nevű várait valamint a Kőrösmegyében létező Szent-György várát és Kaproncza kastélyát az alatt a koholt ürügy alatt, hogy leánya teherben van, a királyi fiskus legvilágosabb joga ellenére elfoglalván, a királyi felség nyilván való sérelmére azok birtokában merészkedett maradni, mindaddig míg a szülés ideje el nem érkezett.

2. § E közben azonban Ő felsége, nehogy valami alátolt csecsemőt adjanak ki örökösül, a szülés ellenőrzésére törvényesen néhány tisztességes és megbízható nemes asszonyt alkalmazván, miután megtudta, hogy ez álürügyként volt kigondolva, azokat a várakat és a kastélyt nem egyszer méltóztatott jó indulattal visszakövetelni.

3. § Ámde a nevezett Keglevythy Péter, nem törődve sem az igazsággal és tisztességgel, sem Ő felségének kegyességével és jó indulatával, semmi áron sem akarta azokat visszaadni. stb.
(*Corpus Juris Hungarici*)

291.

Orvosság dögvész ellen, Dr. Paulus Ritius-tól, magyar királyi Őfelsége főorvosától: liktárium tojás sárgájából *dysenteria* ellen.

Járványok. 1542.

Rövid és szükséges módszer a jelenleg fenyegető dögvészes járvány réme ellen, számos megelőző szerrel és kezeléssel, tekintélyes és nagy tudású Jacob Ebelen úrtól, az orvosságok doktorától, főméltóságú herceg Herman úr kölni érsek és választófejedelem stb. házi orvosának leírásában.

További sok, jól bevált recepttel, nagy tapasztalattal jónak találva, szorgosan kiegészítve egy orvossággal vérhas ellen.

S. Victor nyomdájából Mentz-nél, Franciscus Behem által.

1543.

.....
Pompás és szükséges recept és gyógykúra Dr. Paulus Ritziustól, császári és magyar királyi Felségének házi orvosától, tizenegy évvel ezelőtt Mentz-ben, akinek vendégségében írásban megkaptam

Végy a liktáriumhoz a tojás sárgájából $\frac{1}{4}$ lat mennyiséget, *bolus armenus prae-paratus*-ból $\frac{1}{2}$ lat mennyiséget, dörzsöld el rózsacetben és ördög szem-kivonatban. Ebből kell másfél kanállal melegen lenyelni, és legyen a beteg betakarva, mivel ezután (a fentiek szerint) jelentős izzadás következik.

Ezt követően, négy vagy öt órával az ital lenyelése után vegyél egy uncia *acetosum citri* szirupot, az *acetosum simplex*-ből fél unciát, *bolus armenus praeaparus*-ból $\frac{1}{4}$ latnyit, ördög szem kivonatból másfél unciát, jóféle óborból fél unciát, és ezt melegen kell meginni.

Majd egy vagy két órát kell várni az ital utolsó lenyelése után, és ekkor kell a májat képviselő vénát megvágni és három vagy négy uncia vért leeresztetni.

Az előző vágás után mintegy négy vagy öt órával a baloldalon kell a medián vénát megnyitni, és a fentiek szerinti három vagy négy uncia vért lebocsátani.

Mindezek után szív fölé való vizet vagy zsákocskát kell használni, hűtésre majd melegítésre, és szívre való liktáriomot, és minden ételbe szív-port, továbbá *fragmentum cordialium*-ot.

Végül, ha a test eldugulna, mindenekelőtt klistélyt kell adni kannabiszból vagy *diacatolicum*-ot nyárfából és repcsényből, árpavízben eldörzsölve, stb. Ezek helyett mindenki használhat *pestielentialis pilula*-kat, tetszés szerint alkalmazva vagy hasznosítva.

Dögvész ellen nagyon finom liktárium illetve védőszer az, amit aranytojásnak neveznek.

Legfelségebb emlékezetű III. Figyes császár szorgosan használta ezt a tojásból készült liktáriumot és hasznosnak találta.

Legfelségebb emlékezetű Miksa császár szintén szorgosan használta ezt a tojásból készült liktáriumot, hasznára vált, és jó készítménynek tartotta.

Római királyi Őfelsége ennek a tojásból készült megelőző szernek a receptjét elküldte néhány válsztófejedelemnek és hercegnek, jelezvén, hogy egy kisebb közösségben ezerhatszáz embernek volt egyértelműen segítségére és szolgálatára.

Lehet, hogy egyesek méltánytalanul nem akarnak hinni ebben a liktáriumban, amelyet *Arnoldus Neocomm* először 1345-ben állított össze, és használt is egy jelentős halálozás közepette. Akik ezt a liktáriumot használták, védelmet élveztek, sőt akik ezt a szörnyűséget már magukon érezték, és azonnal megkezdték ennek a tojásból készült nemes liktáriumnak a használatát, Isten segedelmével is, újra felépültek.

Következik: hogyan kell az aranytojás nevű megelőző szerként használt liktáriumot elkészteni.

Vegyünk egy friss tojást, törjük fel a csúcsán, eresszük ki a fehérjét és a csirke embrióját, majd a sárgáját a héjában, még össze nem zúzott legjobb minőségű sáfrány száakkal tömjük tele. Ez után fedjük be a tojás héjának nyílását, helyezzük forró hamuba és apró széndarabok közé. Folytassuk a sütést, amíg nem feketedik meg, de barna színű lesz mindenhol, és vegyük a tojást a héjával, a sáfránnyal és a sárgájával együtt, és jóféle fehér mustárral keverjük össze. Vegyünk ezután egy lat nagyzezerjófűvet, egy lat porrá tört vérontó pimpót, fél lat fehér kurkuma gyökeret, egyenként fél lat pecsétés földet, illetve veres örményföldet, és fél lat porrá tört varjűszemet, mindezt keverjük össze a fenti anyaggal, majd vegyünk terjéket a legjobb fajtából, a teljes keverék súlyával egyenlő mennyiségben, és az egészet jól keverjük össze. Ebből olyan liktárium lesz, amely harminc évig is képes elállni.

A fenti liktáriumot minden reggel, két borsószemnyi mennyiségben, ecetben kell feloldani, és bevenni a romlott levegő ellen. Abban az esetben, ha a betegségnek már tünetei vannak, attól az órától kezdve a liktáriumból $\frac{1}{4}$ latnyi, vagy 1 aranyérme súlyának megfelelő mennyiséget kell ecetben vagy kámforos vízben eldörzsölni, és egyben a legrövidebb időn belül eret vágatni, és hagyni az izzadást bekövetkezni úgy, hogy hét órán át nem szabad enni és aludni sem.⁹⁰

⁹⁰ Ugyanerről a szerről számol be – kifejezetten a Római királyok által használva, *Electuarium Regis* néven az alábbi szerző:

Joann Kentman, Drezdában az orvosságok doktora. – Rövid összefoglalása annak a módszernek, hogy miként viselkedjük dögvész idején, a legszorgosabban és legpontosabban, napi rendszeressé-

Mérgezett ételről és italról

Midőn valaki úgy érzi, hogy mérgezett dolgot evett vagy ivott, azon nyomban, ha módja van rá, birsalmalét igyon, amelyet így lehet elkészíteni. Mikor a birsalmát leszedjük a fáról, ne a kezünkkel foglalkozzunk vele, hanem vasból vagy fából készült présbe helyezzük, hogy a levét kisajtoljuk. A lét olyan üvegbe töltjük, amelyet előzően oliva olajjal öblítettünk ki, majd jól zárjuk le, és földbe helyezzük, így ugyanis jó állapotban fog maradni. Egy kanálnyi birsalmalé lenyelése után fél órával fél kanálnyi meleg oliva olajat kell inni. Újabb egy óra eltelte annyi meleg oliva olajat kell inni, amennyi jólesik. Amikor ennyi olaj után hányás következett, azt követően tejet kell inni, amennyi jól esik. Egy óra múltán terjéket kell bevenni egy kiadós izzadáshoz. Amennyiben csomó keletkezne, lisztből és mézből készült flastromot kell ráhelyezni.

Fenti receptet Hartman segédpüspök Őfelsége Miksa császárnak adta abban az időben, amikor Őfelségét teljes felszereléssel Rómába kísértem, a császári koronázásra, 1508-ban.

(Lásd ezt Jacobus Ebeln értekezésében, munkájának 1542. évi sorozatában.)

292.

I. Ferdinánd császár és király VII. dekrétuma.

Törvény.

Worms, 1545. április 30.

13. cikkely: A hadakozásra alkalmatlanok, küldjenek maguk helyett másokat a hadjáratra.

A birtokos nemes özvegyasszonyok és gyermekek, öregek és erőtlének, a kik a hadakozásra alkalmatlanok, mind személyük helyett, mind tíz jobbágyuk után, a fentebbiek szerint, lovasaikat küldjék.

(*Corpus Juris Hungarici*)

293.

Anna királynő visszamaradt méhlepény miatt halt meg.

Körtörténet.

1547.

Johanna Prágában született meg 1547. január 24-én, délelőtt 8 órakor, akit szentelt vízzel kereszteltem meg, én Oláh Miklós egri püspök, királyi felségének kancellárja Magyarországon. Felséges Anna királynő testében visszamaradt a méhlepény ugyanezen hónap 26. napján délelőtt 11 óráig, majd 27-én reggel 8 óra körül, ugyanabban az órában, amikor szült, a királyné elhalálozott.

(*Kovachich Mart. Georg. I-IX. kötet, Genesis 42. o.*)

gel, Meissen, a tiszteletreméltó, előrelátó és bölcs választófejedelemségi város tanácsa és polgársága jólétének üdvösségére és hasznára. Nyomatva Nicolaus Wolrab nyomdájában, Drezda óvárosában, 1553. – nevezett mű, stílusa és tartalma tekintetében is – kiemelkedik az adott kor írásai közül. – a szerző –

294.

Bóczán aranybányát fedeztek fel.

Ásványvilág.

1550.

Az 1550. évben Bóczán először ezek a férfiak találtak aranybányát: Keszler Leonard Besztercebányáról, illetve Thaller Jakab és Karathey Mihály, ahol a mostani évben, tehát már a hatvanas években, kitűnő feldolgozó műhelyek épültek. (*Kovachich Mart. Georg. I-XX. kötet, Ephemerides 128. o.*)

295.

Írásművek: Rendszabályok a dögvészről.

Járványok.

1550.

1) Bausner (erdélyi orvostól): Értekezés a dögvészes betegségről. Nagyszében, 1550.

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics 154. o.*) és

2) Hogyan viselkedjünk dögvész idején. Bécs 1550. 4.

Megjegyzés: Lásd a Bécsi egyetem orvosi karának 1553-ban adott tanácsait, amelyek pontosan erre vonatkoznak.

(*Paulus Adamus I. rész, Valentics, 154. o.*)

296.

Werhner György műve: feljegyzés Magyarország csodálatos ásványvizeiről.

Fürdőügy.

1550.

(Ez a mű – jelenlegi ismereteink szerint – elsőként és kifejezetten Magyarország fürdőiről és ásványvizeiről – ebben az évben íródott, és ekkor is nyomtatták. –

Az utánnyomás itt található:

*Schwandtner Johann Georg: Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini. Bécs, Kraus-nál, 1746. – XXI. szám alatt.)*⁹¹

297.

Az igazság feltárásának szertartása, avagy tüzesvas próba (és vízpróba), amellyel egykor a magyar nemzet élt a viták megoldásában⁹².

Krónika és törvényszéki orvostan.

1550.

⁹¹ Dr. Franz Xav. Linzbauer: *Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn. Pest. 1837.*

⁹² 389 ilyen elítélés eseteit olvassuk a könyvben, melynek címe: „*Ritus explorandae veritatis, seu iudicium ferri candentis, quo in diruendis controversiis gens hungara olim utebatur.*” E cím alatt ugyanis a nagyváradi főszentegyház sekrestyéjében talált irat-hagyományokból Martinuzzi György püspök által szerkesztett könyv Kolozsvárott 1550-ben kinyomtatott, az évkönyveinkből ismeretes vizsálok közben azonban hova jutottak a sajtó alól kikerült példányok? Senki sem tudja, eddigelé közülük alig egy két példány jutott köztudomásra; ezek egyike után adta ki az egészet a múlt század közepén (1735-ben) Bél Mátyás „*Apparatus ad Historiam Hungariae*” cím alatti, ép oly tartalom-

Elődeink is alkalmazták a bírói vizsgálatnak ezt a középkori módját: nevezetesen általános gyakorlat volt az igazság kiderítése „tüzes vaspróba” – istenítélet⁹³ által. – A boszorkánypereknek⁹⁴ megfelelően jöttek Németországból hazánkba a tűz- és vízpróbák⁹⁵ és az egyház a maga részéről Magyarországon is, Tacitus szavaival élve (a germánok szokásairól) „fenyíteni, megkötni, de még megütni is csak a papoknak szabad, nekik sem büntetésként, hanem mintegy Isten rendelkezéséből” ezeket nemcsak megtűrte, hanem gyámolítani is rákényszerült. Végül is a 13. században ez az „istenségre” tekintettel kialakított próbát általánosan feladták⁹⁶, mivel a római-katolikus egyház örök tantétele és alapelve, hogy „ne kísértsd az Urat a te Istenedet”⁹⁷.

Hogy a fent nevezett kényszer valós volt a magyar egyház esetében, azt a krónikáink és törvénytábláink bizonyítják. Első királyunk idejéből ugyanis ennek nyomát sem találjuk, majd László király idejében már többször megjelenik, végül Kálmán király már az elterjedése ellen volt kénytelen védekezni. Kijelentette, hogy az ilyen istenítéleteket egyedül a püspöki székhelyeken és két nagyprépostság helyén, Pozsonyban és Nyitrán engedélyezi.

Ennek a próbáknak az alábbi volt az eljárási szertartása.

A perlekedő felek követeléseit (egykor Magyarországon) az ország bírái vagy a vármegyék főispánjai (a grófság grófjai, a vármegyékben) tárgyalták, az ítéletet végrehajtó poroszlók előtt... A maguk között egyezsége nem jutott feleket a tűzpróba ítélet helyére küldték. A megidézett vádlott személyesen megjelenván, a tűzpróba végzésére határnapot tűztek ki. Ezt megelőző harmadnapi böjt és imák után a tűzpróba a szentegyházban nyilvánosan ekként történt.

A székesegyházi püspök (Pozsonyban és Nyitrán a nagyprépost) szokott egyházi öltözetben – de *casula* nélkül, – a főoltárhoz járulva, a tüzes kemencében sértetlen maradt három ifjúnak „*Benedicite omnia opera Domino*” szavakkal kezdő zsoltosmáját énekelni kezdte, és közben az oltár elébe helyezett vasat fogó

dús, mint már szinte kevés számú példányokban kézen forgó munkájában; legújabban pedig Endlicher is kiadta „*Monumenta Arpadiana*” című gyűjteményében.

Aduk e fentebbieket, habár – hogy Bél Mátyás (*Apparatus ad Hist.*) szavaival éljünk – „ahogyan nem tagadok semmilyen elavult dolgot, ezt mégis emlékezetünkre méltónak tarthatjuk mi polgárok valamennyien: egyrészt azért, mert bizonyítékokat tartalmaz az ősi szigorról, amelyek elrettentőek a mai törvények méltányosságához képest, másfelől benne van a magyar régiségek magva, amivel máshol aligha találkozhatunk”. – Rádásul „kedvező dolog, ha nem tagadjuk, hogy mit tettek eleink, részben dicséretesen, részben hibáztatva, továbbá, milyen intézményekkel, szokásokkal és tisztséggel éltek együtt, váltakozó egységben és békétlenségben, valamint milyen szertartások révén derítették ki az emberek ártatlanságát, illetve gatzetteit”

⁹³ *Ordalium*-nak is nevezték, az ónémet „*Ordel*” (*Urteil*) alapján.

⁹⁴ Lásd ennek a kötetnek a Toldalékában. – a szerző –

⁹⁵ Ilyen esetekben a vádlott kezét és lábát egymásra keresztezve kötötték össze, majd a derekára erősített kötéllel folyóba hajították, és annak megfelelően, hogy a test a víz felszínén maradt, vagy elsüllyedt, tekintették a vádlottat vétkesnek vagy ártatlannak.

⁹⁶ Gratianus dekrétumai, V. könyv, XXXV. cím, I-II. fejezet, – 1216–1227., ugyanitt a III. fejezetben és Fessler-nél, I. köt. 711. o.

⁹⁷ *Consuluisti* 20. 2. 9. 5. – és *Dilecti ult. De purgat. vulg.*

közé vette, a már szokott helyen égő tűzhöz vitte, és itt következő imákat mondta el, jelesen

a) a vasat szentelőleg :

Könyörgés: Jóságos, mindenható Atyánk! Örök Isten! A Te legszentebb nevednek hívásával, és egyszülött fiadnak, a mi urunk Jézus Krisztusnak eljövetelevel, és a Szentlélek adománya által, a Te igaz ítéleted kinyilvánítására, ez a vas legyen megszentelve és felszentelve, hogy a hamisság minden démonát nagyon távol tartsa, és híveidnek az igazságot igaz ítélettel bizonyítsa, a mi Urunk Jézus Krisztus által.

Könyörgés: Ábrahám, Izsák és Jákob Istene, minden teremtetten lény Istene, minden igazság kezdete és kihirdetője, aki az egyedül igazságos, erős és türelmes bíró vagy! Találd meghallgatásra méltónak hozzád könyörgő szolgálodat ennek a vasnak megáldásában. Innen kérlelünk Téged, a mindenség bíróját, hogy méltóztassál szent és igaz áldásodat adni erre a vasra, hogy adjon megnyugvást azoknak, akik hordozzák és elnyerik az igazságot, és akik hisznek a Te erődben és igazságodban. És legyen eleven tűz a gonoszoknak és a gonosztevőknek, akik reménykednek abban, hogy megmaradnak igazság tagadásában és az ördög társaságában. Hárítsd el Uram az igaztalanok könyörtelenségét, hatalmaddal és áldásoddal, és a Szentháromság, az Atya és Fiú és a Szentlélek segítségével hívásával. Bocsásd erre a vasra erényed erejét és a Te igazságodat, hogy abban mindenkor, kegyelmed és igazságod által, a legigazabb igazság, amelyet egyedül Te ismersz, a benned hívők számára és a méltatlanok kiigazítására megnyilatkozzék. Legyen szó bármiről is, az ördögnek ne legyen hatalma a te igazságodat akár elfedni, akár torzítani, de legyen ez a te szolgálodnak hitben való gyarapodása, Isteni felséged keménységével, irgalmasságod és legigazabb igazságod megerősítésével, az Úr által.

Most pedig következett

b) a vas meghintése szenteltvízzel, miközben a püspök ezeket mondotta:

„Istennek, az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek áldása szálljon rá erre a vasra, Isten ítéletének kimutatásában. Ámen.”

Ez után következett

c) a tűzgyújtás megszentelendő helyének beszentelése, ezekkel a szavakkal:

„Jóságos Urunk, szent nevednek hívásával, ezen a helyen az igaz ítélet felfedésére és minden démonok hamisságának távoltartására nyilvánuljon meg híveid előtt ítéleted igazsága, Krisztus, a mi Urunk által, ámen”⁹⁸

Végül

d) a tűz beszentelése ezen szavakkal történt.

„Urunk Szent Atyánk, mindenható örök Isten, áldd meg ezt a tüzet, amelyet

⁹⁸ Az angol rituáléban a hely beszentelése következő imával történ. „Áldott Urunk, Istenünk, ezen a helyen adassék nekünk egészség, szentség, tisztaság, erény, és diadal, és szentség, alázat, jószág, szelídség, a törvény teljességéből és engedelmességből, az Atyaisten, a Fiú és a Szentlélek által. Áldassék ez a hely, és mindazok is, akik itt lakoznak.”

Fiadnak, a mi Urunk Jézus Krisztusnak és a Szentléleknek nevében áldunk és szentelünk. Aki élsz és uralkodsz”⁹⁹

Most mialatt a vas megtüzesedett, a püspök a főoltárhoz visszatérvén, a szentmiséhez kezdett.

Kezdőének: Igazságos vagy, Uram! és igazságos a Te ítéleted, cselekedjél a szolgálattal irgalmad szerint. – Legyenek Boldog szeplőtelenek az úton azok, a kik az Úr törvényében járnak. Dicsőség az Atyának stb.

Könyörgés: Cselekedeteinkkel kérlelünk Urunk! áhítattal járulunk eléd, és bátorsággal követünk, hogy az összes fáradozás, és minden imádság mindig Veled kezdődjék, és általad is végződjék. Az Úr által.¹⁰⁰

Olvasmány Ézsaiás próféta könyvéből: Azokban a napokban így szólt Ézsaiás próféta, mondván: Keressétek az Urat, amíg megtalálható, hívjátok segítségül, amíg közel van. Hagyja el útját a bűnös, és gondolatait az álnok ember. Térjen vissza az Úrhoz, mert irgalmaz neki, Istenünkhöz, mert kész megbocsátani.

Lépcsőima: Tarts meg, Uram! Védj, mint a szem világosságát szárnyaid árnyéka alatt. A Te orcádról adassék nekem az ítéletem, és a Te szemeid lássák a méltányosságot. Halleluja. Isten, az igazságos bíró, erős és türelmes, egyetlen napon se gerjedjen haragra. Halleluja!

Evangelium Márk írása szerint: (XI. 22. 24.)¹⁰¹ Abban az időben Jézus a tanítványi körében ezt mondta nékik: Higgyetek Istenben! Bizony mondom néktek, hogy aki azt mondja ennek a hegynek, emelkedjél fel és vedd magad a tengerbe, és nem kételkedik a szívében, hanem hiszi, hogy amit mond, az megtörténik, annak meg is adatik az.

Felajánló könyörgés: A mélységből kiáltok hozzád Uram, Uram, halld meg a szavam!

Titkok: Mindenható, örökkévaló Isten, aki nem az áldozati szándékokban leli tetszését, hanem a jámbor odaadás felé fordulsz, adj szolgálidnak igaz hitet, rendíthetetlen reményt és tiszta szívet, hogy a hitnek ezen ajándékai elnyerjék tetszésedet, és alázat kísérje azokat. A mi Urunk által.

Az Úr testének vétele után a miséző pap a tűzpróbára bocsátandót szintén áldozatvételeire hívta fel, de hogy azt bűnös léte esetében vakmerően magához ne vegye, eskütételre hívta fel e szavakkal:

⁹⁹ Az angol rituáléban e helyett a következő ima olvasható: Urunk, Istenünk, Mindenható Atyánk, szüntelen világosság, hallgass meg minket, mivel Te vagy a mindenség teremtetője. Áldd meg Urunk ezt az ősi fényességet, amellyel minden embert megvilágosítottál, és az egész mindenséget is, hogy ennek a tűznek a világa által járulhassunk ragyogó fényességed elé. Míképpen ez a tűz Mózeszt megvilágosította, úgy ragyogja be szívünket és érzéseinket, hogy méltók legyünk az örök életre Krisztus által, stb.

¹⁰⁰ Az angol rituáléban más van: „Imádság. Kérünk Urunk, hogy bocsásd meg a Te szolgálidnak bűneit, hogy jóságod által szabadítsd meg bűneinek kötelékeitől, melyeket gyarlósága font köréje. És ebben az ítéletben, amelyet kiérdemelt, igazságod eljövételével, kiérdemesült az igazság méltóságának elnyerésére, Krisztus Urunk által”.

¹⁰¹ Az angol szertartásrend szerint itt ez az evangélium következik (Márk. X. 17. 18.). „Abban az időben, midőn Jézus útnak indult, odafutott hozzá egy ember, és térdre borulva azt kérdezte tőle: jó mester mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet? Jézus így szólt hozzá, miért mondasz engem jó-nak, stb.”.

„Esküszöm neked az Atyára, Fiúra és Szentlélekre, és az igaz kereszténységre, amelyben részesültem, és a szent ereklyékre, amelyek ebben a szentegyházban vannak, és a keresztségre, amely által a pap újjáteremtett, hogy nincs szándékomban bármilyen módon áldozni vagy az oltárhoz közelíteni, ha ezeket elkövettem vagy ezekkel egytettem.”

Ennek teljesítése után – az Úr teste ezen szavakkal adatott át néki:

„Mi Urunk, Jézus Krisztus teste legyen veled az igaz ítélet próbájában, Ámen.”¹⁰²

Ezután a mise az alábbiak szerint végződött:

Áldozás után: bizony mondom néktek, hogy amit az imában kértetek, higgyetek abban, hogy megkapjátok, és annak részesei lesztek.

Könyörgés: Híveid vagyunk Istenünk! Erősítsék meg az örökös adományok, és a fogadalmaink, melyeket megelőzően támogattál, hogy segíteni fogsz azok követésében is. Az Úr által..

Mise végétével a pap feszülettel és a szenteltvízzel a nép kíséretében azon helyre ment, ahol a tűzpróbának történnie kellett. Menet közben a VII. bűnbánó zsoltosmát (*septem psalmi poenitentiales*) litániával énekelték, ez utóbbi közbeszöve:

„Hogy a gonoszság ne uralkodjék az igazságon, de a hazugság most és mindörökké alávétessék a te igazságodnak, Megváltónk, hozzád könyörgünk. Hallgass meg minket. Hogy méltassál ma bennünket igaz ítéleted felfedésére. Megváltónk, kérünk téged.”

Ezután a következő imákat mondták.

Imádság¹⁰³: Áldott urunk, szent Atyánk, legszentségesebb nevednek hívásával, és egyszülött fiadnak, a mi urunk Jézus Krisztusnak eljövetelel, és a Szentlélek ajándékával, igaz ítéleted felfedéséhez legyen itt ez a vas megszentelve és felszentelve a Te igaz ítéleted megismerésére, hogy távol a gonosz szellemek minden álságosságától, a híveid előtt az igaz ítélet igazsága önmagát felfedje, az által, aki eljövendő léssel ítélni élőket és holtakat, az örök tűz által. Ámen.

Istenünk, az igazságos bíró, békét teremtesz, és megítéled a méltányosságot, alázatosan kérünk, hogy találjal méltónak bennünket arra, hogy megáldod és meg-

¹⁰² Az angol szertartásrendben helyette a következőt mondják: „Mi Urunk Jézus Krisztus teste és vére legyen veled a mai próbánál.”

¹⁰³ Az angol szertartásrend a következő imát tartalmazza. „Isten, aki nagy jeleket mutatsz a tűz jegyében, megmentetted szolgádat, Ábrahámot a káldeusok tűzétől, akiket elpusztítottál, aki a bokrot Mózes előtt égetted, és nem hagytad őt tűz által megégni. Istenünk, aki sértetlenül kihoztad három szolgádat a kemencéből, amelyet a kaldeusok fűtöttek fel. Istenünk, aki tüzet gyújtva Szodoma lakóit elpusztítottad, de Lótnak a Te szolgádnak, és az övéinek menedéket adtál. Istenünk, aki Szentleked eljövetelekor tüzzel jelölted meg a híveidet, megkülönböztetve őket a hitetlenektől, mutasd meg nekünk, midőn a gonoszságot vizsgáljuk, ugyanennek a Szentléleknek az erejét stb.. Ennek a tűznek hevessége válassza el egymástól a hívőket és a hitetleneket, és annak érintésétől, akit vizsgálat alá vettek, ha bűnös, akkor elborzad, és a kezét megégeti. Aki viszont ártatlan, ép és sértetlen marad, stb.. Istenünk, akinek tudomása elől egyetlen titok sem menekülhet, jóságoddal válaszolj a hitűnkre, és tanúsítsd, hogy bárki is, aki önmagát tisztázandó, ezt az izzó vasat felveszi, ártatlannak bizonyuljon, vagy mint bűnös vádlott, lelepleződjék.

szenteled ezt a tüzes vasat minden kétség igazságos vizsgálatára. Tehát, ha ez az ember ártatlan, az előbb említettek okán, amelytől tisztulás keresendő, akkor a tüzes vasat kézbe véve, ez az ember sérüléstől mentes maradjon. Ha viszont bűnös volna, legyen a te erőd a legigazságosabb abban, hogy kihirdesse az igazságot, így ne a gonoszság uralkodjon az igazságon, hanem a hazugság az igazságnak mindig alávetessék az Úr által.

Mindenható Isten! Könyörögve kérünk téged ennek az ügynek a vizsgálatában, amellyel egymás között úgy foglalkozunk, hogy a gonoszság ne uralkodjék az igazságosság felett, hanem a hazugság az igazságnak legyen alárendelve. És ha valaki e mostani vizsgálatot valamilyen boszorkányos cselekedettel vagy gyógyfűvekkel eltéríteni és akadályozni akarná, azt a te szent jobbod, mint a legigazságosabb bíró, méltóztasson semmissé tenni az Úr által.

Most a vasat szenteltvízzel hintették meg.

„Az Atyaisten, a Fiú és a Szentlélek áldása szálljon erre a vásra, hogy felfedje az igaz ítéletet. Ámen.”

Imádság: Mindenható örökkévaló Isten, aki változhatatlanul, mindenütt igazságos bíróként ítélsz, irgalmas vagy ebben az ítéletedben, szent neved kimondása által, amelynek megtartását a hozzád hűségesek kérik, a te legigazságosabb vizsgálatodnak kinyilvánításával. Az Úr által.

Isten az igazságos bíró, erős és tette kész, aki a trónusodon ülsz és ítélsz a méltányosságról, mivel jogos és helyes a Te ítéleted. Isten, aki Zsuzsánnát megszabadítottad a hamis vád alól, három fiút, Sidrákot, Misákot és Abednégót mentettél ki, sértetlenül kihozva őket az égő tüzes kemencéből Szent Angyalod által. Egyszülött Fiad, a mi Urunk, Jézus Krisztus eljöveteleivel megmentetted a világot, és szenvedésével az emberi nemet megváltottad. Békeszerető és békét szerző Isten, aki letekintesz a földre, és megremegetteted, kérünk, hogy nézz le azok hitére és könyörgéseire, akik sérelmes ügyeiket kivizsgálásra a te ítéletednek adják át, és erre a tűztől izzó vásra áramoljon áldásod kegyelme ügyeik megoldásában, hogy ezzel a szolgálattal a megszenvedett igazság fényeskedjék, és az igazságtalanság vereséget szenvedjen. Urunk, a mindenhatóságodhoz esdekelve, és elhivatott szándékkal híven imádkozunk, hogy amint egykor a fentemlített ifjakat a lángoló kemencétől sértetlenül megszabadítottad a te jobbod által, azonképpen, aki ártatlan ebben a bűnben, és erre a tüzesen izzó vásra helyezi a kezét, azt épen és sértetlenül, midőn eléd vezetik, legyőzhetetlen hatalmaddal megmentesd. Ne legyen a tűznek hatalma, hogy ártson olyan ember testének, akit a lelkiismerete azzal sem vádol, hogy erről a gáztettéről tudomása lett volna. Így viszont Uram, aki uralkodsz, az aki bűnös az ördög elhatalmasodó ereje által, és szívét megkeményítette, megkísérti a Te felségedet, és a rosszat tudván, az ítéleted kiderítésére ide helyezett vasat saját kezével megérinteni szándékozik, vagy valamilyen varázslással, vagy ördögi fűvekkel próbálja megvédeni magát bűnének eltitkolására, megcsúfolja a benne hívők hitét. Kérünk Urunk, hogy a legyőzhetetlen igazság, az általunk bemutatott szent kereszted ereje által mindezt tisztázza, és a tűz égetésének jelével a rejtett gáztettet feltárja, hogy a bűnös bűnhődése által megjavítva, a jövőben a Te ítéleteddel megvizsgálva, a vétkektől mindenben felmentve találta az Úr által.

Ekkor a vádlottat, mielőtt az izzó vas érintésére bocsátották, – újra kikérdezték, és a kikérdezés után a pap ezt mondta.

Megtiltom neked, ember, az összes jelenlévő színe előtt, az Atya, Fiú és a Szentlélek, a félelmetes ítéletnap, a keresztség misztériuma, az összes szentek tisztelete által, hogy ha bűnös vagy ebben a dologban, akár elkövetted, tudtál róla, elviseltesd, vagy a megnevezett bűn végett tudva segítettél az elkövetőknek, a templomba ne lépj be, ne menj keresztény közösségbe, ha igaz beismeréssel nem akarsz vallomást tenni, mielőtt nyilvánosan megvizsgálnának.”

A következő kérdést intézte most a pap a vádlotthoz.

Testvérem, mentes vagy attól a bűntől, amellyel vádolnak? Vádlott: mentes vagyok. Kétséges-e a tisztaságod? Tiszta vagyok.

Miután a vádlott a vasat kezébe vette, azt ezekkel a szavakkal kilenc lábnyi távolságra vitte^{*104}

„Urunk, Jézus Krisztus teste által, amelyet ma magamhoz vettem, úgy fogadom el ezt a vasat, hogy nem hiszek bármely boszorkányosságban, és a füvek erejében sem.”

Amint ez megtörtént, a tüzes vasat tartott kezét bepecsételték, és csak harmadnapra nyitották fel, a panaszló és a nép jelenlétében. Ha ekkor a kezét sértetlennek találták, a panaszlottat nyilvánosan „ártatlannak” mondták, és feloldották a vád alól. Ha pedig a kézen sütés okozta nyomok mutatkoztak, a panaszlottat jogi és tulajdoni tárgyú vizsályokban vétkesnek bélyegezték, tolvajlás felőli gyanúnál ellenben átadták törvényszéki eljárásra.

A szövegek olvasása és fordítása ebből a műből történt:

(Ifj. Palugyai Imre: *Magyarország történeti, földirata s állami legújabb leírása. Pest 1853. II. kötet, 306–312.*)

298.

A zsidók viseljenek megkülönböztető jeleket.¹⁰⁵

Krónika.

1551.

1) Mivel mindeddig a zsidók Bécsben és más ausztriai helyeken is, ruhájuk és viseletük tekintetében minden külön jelzés és különbség nélkül éltek a keresztények között... tőlük tehát nem különböztek és felismerhetők sem voltak... ez év augusztus 1-én királyi rendelet jelent meg, amelynek értelmében minden zsidó egy jelet, nevezetesen egy kerek sárga szövetdarabot készítsen, és kötelezően hordja azt a felsőruházatának baloldali mellrészén, úgy hogy ennek révén felismerhető legyen.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 6. fejelet. 800. o.*)

2) I. Ferdinánd, összesen és külön-külön is mindenkinek megparancsoljuk – stb.

¹⁰⁴ Avagy a vádlott tüzesített vason meztelen lábbal lépdetni kényszerült.

¹⁰⁵ Vajon a zsidó orvosok Magyarországon, amikor kitelepítették őket, újra erre a jelre voltak kötelezve?

Buda polgárvárosából Lipót császár és király 1699. aug. 22-én kelt utasítása nyomán a zsidókat el kellett távolítani.

Lásd továbbá: Zsidó orvosok megkülönböztető jelzései Magyarországon, ennek a kötetnek a korábbi időkre vonatkozó részében.

Miután többszörösen és ismételten, hitelt érdemlően a tudomásunkra jutott, hogy a zsidók, akiket hercegségünkben és tartományunkban néhány helyen betelepülni és lakni kegyeskedtünk és engedélyeztünk... több helyen, zsidó jelzések nélkül... laknak a keresztények között. Ezért tehát elrendeljük...., hogy minden egyes zsidó... a jelen időtől kezdve, egy hónapos határidővel ennek az általános rendeletünknek a kihirdetése után, felső kabátjára vagy ruhájára, mellüknek bal oldalára, sárga színű kerek szövetet (az itt megadott kerekességgel és átmérővel), annál nem kisebb méretben készítsenek, és azt nyilvánosan és el nem takarva hordani lesznek kötelesek. Amikor a zsidók üzletük vagy elintézendő ügyeik miatt úton vannak, ezt a jelzést nem kötelesek hordani az országutakon, egészen addig, amíg a városban, találkozó helyeken vagy falvakban szállásukra vagy éjszakai tartózkodási helyükre térnek, akkor ugyanis a jelzést ismét elő kell venniük, és viselniük kell, hogy biztonságosan zsidóként láttassák magukat, egyebekben stb. 1551. augusztus 1.
(*Codex, Austr. I. rész, 564–566. o.*)

299.

Dögvész és fertőzés rendelet¹⁰⁶

Járványok.

1551.

(megemlítve Lipót császár 1679. január 9-én kiadott „Új fertőzés-szabályzat” bevezető részében.)

300.

Dögvész Magyarországon.

Járványok.

1552.

Dögvész Magyarországon, Ausztriában, Németország más részeiben és Itáliában, amelynek dühöngését Petrus Andr. Mathiolus tanúsítja: Kommentár. a VI. könyvhöz. *Pedag. Dioscoridis: De mater. medic.* (Velence 1585-ös és 1598-as kiadás. Bázeli 1574-es kiadás)

(*Paulus Adamus I. rész, Valentis 152. o.*)

301.

Rendészeti szabályzat.

Egészségrendészet.

1552.

Római királyi felség, Magyarországon, Csehországban stb., Ausztria főhercege, stb., átalakított, jól működő rendészeti szabályzata, öt alsó-ausztriai tartomány és Görz, hercegi rangú grófság részére összeállítva és felújítva. 1552-ben.

Római királyi felség kegyességével és kiváltságaival.

*Nyomatva Bécsben, Ausztriában Johann Syngriener nyomdájában, 1552-ben.*¹⁰⁷

¹⁰⁶ Ez vajon nem azonos az előzőekben 295. folyószám alatt szemlézett, 1550.-ik évi rendelettel? – a szerző –

¹⁰⁷ Az alábbiak tekintetében – itt – ez a szabályzat azért van feltüntetve, mert közvetve vagy közvetlenül a közegészségügyi-orvoslási ügyeket érinti. – a szerző –

Az istenkáromlás büntetésének mértékéről

Amennyiben egy közönséges, szegény és vagyontalan emberről kiderül vagy rajtakapják, hogy Istent és Miasszonyunkat vagy a szenteket káromolta, vagy a nevükben esküt tett vagy káromkodott volna, az ilyen embert azonnal és azon a helyen, ahol a bűnt elkövette, kalodába kell zárni, vagy a templom zárkájába helyezni, ahol büntetesként egy vagy több napot kell töltenie.

Azok biztonságáról, akik a tetteseket feljelentik

Azt akarjuk, hogy azok a férfiak és nők, akik jóvendöléssel és más varázslással foglalkoznak, és azt a tartományainkban különféle úton és módon gyakorolják, ezennel nyomatékos figyelmeztetésben részesüljenek. Minekutána az ilyen babonás és gonosz dolgok, amelyeket a Mindenható a Szentírásban a leghatározottabban megtiltott, és mindenhatóságát sokféle módon és súlyosan sértik, és amelyek bennünket is sújtanak és megcsálnak, ezekből a lélek elkárhozása és tévútra vezetése következik, ha ezeket az emberek a lelkükkel és hitükkel elfogadják. Ez viszont az Istenkáromlás egyik legsúlyosabb fajtája, tehát az előjáróságok a tartományainkban a továbbiakban akármilyen varázslatot, jóvendölést vagy ilyesmit semmilyen módon ne tűrjenek el, azoktól ne szenvedjenek, hanem azokat mindenképpen kiirtsák, amennyire csak lehetséges. Amikor ilyen személyek megjelennek, velük szemben a bűnösségük miatt az írásos jog iránymutatása alapján, büntető eljárást kell lefolytatni. Tehát az ilyen jóvendőmondókkal és varázslókkal szemben a nekik járó megfelelő büntetést kell kiszabni, és ebben semmilyen kivétel vagy kímélet nem gyakorolható.

Ezek a mindenféle büntetések és kártalanítások ne gyűlöletből, irigységből, még kevésbe öncélú haszonszerzésből történjenek, hanem Isten dicsőségére és az emberek jobbítására. Arra is ügyelni kell, és fel kell ismerni, hogy bizonyítottan átgondolt és kellő időben meghozott döntéssel, a körülmények szerint mindenkor a bűncselekmény fajtájának és súlyosságának megfelelően, az indítékok mérlegelésével, a feltételek figyelembe vételével, az egyes személyek természete és szokása szerint, a büntetés mérsékelhető, fokozható vagy csökkenthető.

A bírságot, amelyet pénzbüntetesként kell megfizetni, mindenhol az ügyben eljáró előjáróság szedi be, vagy annak bizalmi végrehajtója, aki azt hűséggel négy egyenlő részre osztja, és a feljelentőnek azonnal kifizeti a bírság egynegyed részét, de titokban, hogy senki ne vegye észre, és nyilvánosság arról ne értesüljön. A maradék háromnegyed részt lezárt pénztárba kell helyezni, és alkalmanként kétnegyed részét szegényházi, szűkölködő embereknek lehet kifizetni, egynegyed része pedig az előjáróságnál marad, a fáradtság, gondosság és szorgosság fedezetére. Feljelentő hiányában viszont az egynegyed részt is a szegényháznak kell folyósítani. Az ilyen kifizetés a negyedéves böjt vasárnapján történjék az előjáróság által, rendben és pontosan, annak három vagy négy ülnöke jelenlétében, továbbá ezek a pénzbüntetések más célra nem fordíthatók és nem használhatók.

Iszákosságról, falánkságról és játékokról

A helytelen és káros falánkság, és a fölös, mértéktelen italozás (ahogyan a rávásokat elvárják, avagy a sorozatos pohárköszöntőket nevezik), amely részegség-

hez vezet, Isten, a természet és a jó erkölcsök ellen való, ráadásul az ilyen szokással az emberek eszüket, értelmüket és testüket is károsítják. Ebből pedig istenkáromlás, gyilkosság, emberölés, házasságtörés és számos mindenféle bűn és gaztett is származhat. Így tehát az iszákos és falánk emberek veszélybe sodorják a becsületüket, lelküket, értelmüket, testüket is javaikat is. Ezért tehát megparancsoljuk mindenkinek, aki a tartományunkban él, alattvalóknak, egyháziaknak, világiaknak, férfiaknak és nőknek, hogy teljes mértékben tartózkodjanak a fentiekben nevezett tisztességtelen káros szenvedélyektől, mint a mértéktelen, vagy kényszerített ráivásoktól, elvárt sorozatos pohárköszöntőktől és a falánkságtól (amilyen nevet vagy látszatot lehet annak adni), és a jövőben ezeket semmiképpen, titokban és nyilvánosan sem, idézőjelbe téve, vagy bármilyen más név alatt használva se gyakorolják. Továbbá egyetlen egyházi vagy világi személy, uraság, nemesember, családapa, vendégfogadás, pincetulajdonos, italkimérő vagy bárki más, ilyesmit senkinek ne engedélyezzen és azzal szemben türelemmel se viseltesse.

A könnyelmű együttélésről és általánosságban más bűnökről

Amikor könnyelmű személyek Isten által rendelt házasságon kívül élnek, vagy más tisztességtelen dolgot művelnek, vagy a nyílt házasságtörést is elnézik, a Mindenhatót, mivel ezek az ő isteni parancsa ellen vannak, a legsúlyosabban megsértik, és ezzel számos bonyodalom forrásává válnak. Ezért azt akarjuk, hogy az összes eljáróságok, kötelességükben mellettünk állva, továbbá a súlyos büntetésünket és kegyességünk elvesztését elkerülendő, ezekkel a bűnökkel szembe szálljanak. Ilyen közönséges bűn a házasságtörés, a házasságon kívüli könnyelmű együttélés és nemiség, hasonlóképpen a kerítő férfiak és nők tevékenysége, és más nyilvános gonoszság, bűncselekmény és könnyelműség, amelyeket megtűnni és engedélyezni sem lehet, viszont a bűnözőkkel, tettesekkel és kihágást elkövetőkkel, legyenek magas vagy alacsony rendben és rangban, az eljáróság jogszerű nyomozása után, a legszigorúbb büntetést kell alkalmazni, és senkit sem szabad kíméletben részesíteni. Ebben mindenkinek és minden időben a legkegyesebben fogjuk a védelmet és a hátteret biztosítani.

Az öltözékek túlzott drágaságáról

Az öltözékek pompája és más díszítmények használata az egyházi rendben, a világi férfiak és nők körében olyan mértékben fokozódott és vált általánossá, hogy az egyik rend a másik fölé, az alacsonyabb helyzetűek a magasabbak fölé akarnak kerekedni, hogy azok, akik amúgy hasonlóak, egymástól minél jobban elkülönüljenek. Ezek következtében az emberek Isten elleni hivatkozásba, és más bűnös tevékenységbe hajszolták egymást. Különösen a kevésbé tehetősek ugyanúgy jártak, vagy türelmetlenségbe szorultak bele, és nemcsak egyes személyek, hanem a tartomány nagyobb területei is teljesen kimerítették a tartalékjaikat, elszegényedtek, napról napra észlelték a létfenntartásuk fogyását és csökkenését. Ezért az ilyen bűnös, és a közérdeket legsúlyosabban sértő, káros és bűnös visszaéléseknek véget kell vetni, és a Mi hűséges földijeinket és alattvalóinkat meg kell óvni a fennhéjázástól, akaratosságtól és mérgeledéstől. Ugyanakkor, tehetősége szerint mindenki megőrizheti az egyes rendek közötti szokásos ruházati különbségeket. Éppen ezért

alkottuk meg az alábbi ruházati szabályzatot, megfelelő büntetéssel és testi fenytéssel támogatva, részletesen összefoglalva, amelyet ezennel minden előjáróságnak és a földesuraknak kibocsátunk, és egyben parancsba adjuk, hogy azt szigorúan kövessék, és az alkalmazásban senkit se kíméljenek.

A doktorokról

Ennek megfelelően minden doktor és felesége, társadalmi rangjuknak és szabadságaiknak megfelelő ruhát, ékszert, láncokat, arany gyűrűket és más tartozékokat viselhetnek...

A büntetésekből, amelyeket pénzben a ruhák és ékszerek miatt szabtak ki, egynegyed részt azonnal a feljelentő kapjon, a felét a szegény, szűkölködő emberek kapják, a maradékot pedig az előjáróság. Ha nincs feljelentő, a vonatkozó egynegyed részt is a szegény szűkölködő embereknek kell folyósítani, és rendelkezésükre bocsátani, pontosan úgy, mint a fentiekben az istenkáromlás esetében.

További költségekről lakodalmak, meghívásos ünnepségek és keresztelői lakomák kapcsán

Azt akarjuk, hogy a keresztelői lakomák, mérlegelhető okokból, teljesen szűnjenek meg, és töröljék el azokat, ugyanis eddig számos helyen nagy csődülettel, költségekkel és szükségtelen pazarlással jártak. Ellenben a gyermekágyas nő és férje, amennyiben szándékukban áll, egy ilyen lakomára meghívhatják a szüleit, nővéreiket és fivéreiket, és a fenti rend szerint vendégül láthatják őket, és velük büntetlenül együtt lehetnek.

Akik azonban ezen rendelet ellenében lakodalmakat, meghívásos ünnepségeket, keresztelői lakomákat tartanak, szokásosan túlzásokba bocsátkozva, azokat az illetékes előjáróság minden egyes alkalommal az alábbiak szerint büntesse.

Nevezetesen vidéken a parasztok és bérlők tiltott és büntetendő lakodalom esetében 10 aranyat fizetnek, polgárok, kereskedők, iparosok a városokban és vásárhelyeken lakodalomért 20 aranyat, meghívásos ünnepségért 4 aranyat, nemesember vagy lovag lakodalomért 30 aranyat, meghívásos ünnepségért 6 aranyat, grófok és uraságok lakodalomért 50 aranyat, meghívásos ünnepségért 8 aranyat fizetnek. Minderre az előjáróságok szorgosan ügyeljenek, és senkit se kíméljenek, szigorú büntetésünk elkerülése érdekében.

A büntetésből befolyt összegeket mérték és mód tekintetében úgy kell kezelni, mint a fentiek szerinti tiltott öltözködés esetében.

Túlszámlázás a fogadósoknál

Tudomásunkra jutott, hogy a városokban, vásárhelyeken, és vidéken vannak olyan vendéglátók és fogadósok, akik a tartományok között utazó vendégeiknek nemcsak tisztátalan vagy rágósan elkészített ételt, színezett és másként ártalmas bort szolgáltatnak fel, hanem ráadásul a fizetendő összeget jelentősen túlszámlázzák, ... Ezért nagyon határozottan elrendeljük, megparancsoljuk, és akarjuk is, kegyességünk elvesztése és súlyos büntetés terhe mellett, hogy mostantól kezdve egyetlen egy fogadós vagy vendéglátó se szolgáljon fel és adjon a vendégnek tisztátalan vagy rágósan elkészített ételt, színezett vagy másként ártalmas bort, és a számlákat a vendég fogyasztásának megfelelően nem összegezve és összevonva, hanem az

ételről italtól, takarmányról, istállóról és más tételekről, külön-külön kiállítva készítsék el, hogy minden egyes vendég pontosan lássa, hogy mire adta ki a pénzét.

A felvásárlásról

Vendégfogadósoknak, kereskedőknek és más felvásárlóknak súlyos büntetés terhe mellett a legteljesebb mértékben tilos a városok kapuinál és az utcákon a parasztoknak elébe menni, és a szükségleteiket a szokásos piactéren kívül felvásárolni.

Nagyvásárokon és hetipiacokon a helyi szokásoknak megfelelően zászlóval, zöld ággal vagy szalmaköteggel lehet egy óras időtartamot jelezni, nevezetesen nyáron Szent Mihály napjáig héttől nyolc óráig, télen pedig Szent Mihály napjától Szent György napjáig, nyolctól kilenc óráig. Amíg a jelzés látható, senki más nem vásárolhat kedvezményesen, csak a letelepült polgárok és a helyi lakosok az adott városokban és piacokon, és csak a saját háztartási szükségletük arányában. Amikor azonban letelt a kijelölt óra, és a fentemlített jelet vagy zászlót eltávolították, akkor már nemcsak a polgárok vásárolhatnak teljesen szabadon az adott városokban és piacokon, hanem mindenki beszerezheti a háztartási szükségleteit, és más városokhoz és piacokhoz tartozó polgárok is vásárolhatnak ebből a kínálatból, nyereségszerzés és viszonteladás céljából is.

Annak érdekében, hogy háborúk vagy éhínség idején is polgáraink és helyi lakosaink a városokban és vásárhelyeken időben gondoskodjanak gabonáról, lisztről és más szükségletekről, így magukat minél jobban elláthassák, ezennel azt akarjuk, kegyesen figyelmeztetve és intve őket, hogy minden egyes polgármester, bíró és városi tanács a városokban és vásárhelyeken, átgondolva és megfelelő rendeleteket hozva, lehetőségeik mértékében közösségi gabonátárolót hozzon létre. Ezeket a szükségletek szerint gabonával töltsék fel, és hogy mindez minél alkalmasabban és rendesebben történjék, ugyanezen városoknak és vásárhelyeknek engedélyezhető és nem elvethető, hogy nemcsak vidéken, hanem a nagyvásárokon és hetipiacokon is, a fentiekben említett órában, amíg a zászló vagy a zöldág jelzi, de utána is alkalmszerűen, valamint gabona- és más szükségleteiknek megfelelően, közös tárolójukba felvásárlást, és a közszükségletekre tárolást végezzenek. Készleteiket pedig megfelelő időben, amikor azok megromlása esetleg már gondokat okozhat, a káresemény elkerülésére, újra értékesíthetik és eladhatják, és annak helyébe másikat tölthetnek fel. Azonban mostantól fogva, kegyességünk elvesztése és súlyos büntetés terhe mellett, tartózkodni kell mindenféle kockázatos és haszonleső felvásárlástól és viszonteladástól, és csakis a közjó érdekében lehet cselekedni.

Kiskorúakról, kiskorú gyermekek nevelőiről és gyámjairól

Egyetlen kiskorúnak sem adhatók át a javai húszéves kora előtt, tekintettel arra, hogy ezen életkor elérése előtt, természetük alapján különösen hajlanak a léhaságra. Ezt azonban nem lehet úgy értelmezni, hogy a húszéves kor elérésével máris háziassá és erkölcsössé válnak, tehát amennyiben észlelik és megállapítják a léhaságot és tékozlást, akkor huszonkét éves korig nem kaphatják meg az örökséget és nem rendelkezhetnek felette, ugyanis a rendelkezési jog csakis az előljáróság tanácsára, annak előzetes tudomásával és elismerésével, vagy a törvényszék, és hatósági számlavezető révén gyakorolható.

Minden egyes, felhatalmazással rendelkező testületben és kuratóriumban, az anyák, különösen akkor, ha újabb házasságot kötnek, és egy legközelebbi férfival kötik össze az életüket, a kiskorú vagy tékozló személyek számára egy éven belül teljes jogú képviselőt vagy gondnokokat kérjenek az elöljáróságtól vagy a törvényszéktől, és egy hatósági számlavezetőt is. Az örökség átadása a jövőre nézve attól függ, hogy az örökös eszeveszetté válna, és káros esztelenségei jelentkeznek, mivel akkor a fentiekben leírt módon kell az ilyen személyek javait megtartani és kezelni.

Az orvosokról és fizetségükről – Patikusok

Hitelt érdemlő módon az is tudomásunkra jutott, hogy egyes orvosok, amikor a betegek hívadják őket, a díjazás miatt nagy terheket rónak rájuk, szorongatják és felülbecsülik őket, a szegényeket pedig, akiknek nincs pénze, nem látogatják, hanem segítség és vigasz nélkül hagyják, ami súlyos dolog és a legkevésbé sem elnézhető. Ezért tehát elrendeljük, és azt akarjuk, hogy minden egyes orvos, amikor a fentiek szerint betegekhez hívják, a súlyos büntetés elkerülése érdekében, mesterségbeli tudással, hűséggel, a legnagyobb szorgossággal, segítőkészen, megfelelő tanáccsal álljon rendelkezésre, és különösebb akadályok nélkül senkit se utasítsanak el, ne késleltessenek vagy ne rövidítsenek meg. Ezért tehát minden egyes orvos, akinek nincs ellátmánya vagy közösségi szerződése, kiszállások alkalmával, amikor betegekhez hívják, tehetősebb személyektől 20 krajcárt, a vagyontalan köznéptől és szolgálóktól pedig 10 krajcárt kapjon.

Amennyiben az orvost egészen szegény, a fentiekben jelzett díjat megfizetni képtelen emberhez hívják, ilyen esetben a nincstelen, szükségét szenvedő betegnek az orvos mindenféle díjazás nélkül, Istenre gondolva, keresztényi felebaráti szeretetből, és azt mérlegelve álljon készségesen a rendelkezésére, mivel Isten ezért a tettéért más úton fogja jutalmazni, tehát érezze úgy, és legyen kötelezve arra, hogy szaktudásával, hűséges tanáccsal, és támogatással végezze a munkáját.

Amikor az orvost a városból vidékre hívják, a fentiek szerint, kellően súlyos és elfogadható akadályoztatás nélkül ne vonakodjon ettől a feladattól. Aki azonban az orvos hívatta, saját költségére köteles lovat, fuvar és ellátást biztosítani az odavezető útra. Ezen kívül pedig a díjazást mértéke az orvos útjának minden egyes mérföldjére számítva, 20 krajcár legyen, de ha a távolléte az egy napot meghaladja, egy rajnai aranyat kapjon, 60 krajcár vagy 15 négykarcáros érme értékében, a teljes ellátásán kívül. A hazafelé vezető útra a mérföldenként számított 20 krajcár nem fizetendő, és ezzel kapcsolatban panasz sem emelhető.

Amikor az orvost olyan helyre hívják, ahol egy háztartásban több beteg is van, az orvos kiszállásonként, a fenti módon leírt díjazás alapján nem kaphat többet annál az ilyen betegek esetében, mintha csak egy beteghez hívták volna.

Azonban senki se késlekedjék, saját jószándéka szerint megadni a fentieknek megfelelő díjazást az orvosnak, elismerve a fáradozását és a szorgosságát.

Továbbá úgy rendelkezünk, és azt akarjuk, hogy a patikákat az előljáróságok a megfelelő szakértők segítségével bevonásával rendszeresen, de évenként legálább egy alkalommal szorgosan ellenőrizzék. Távolítsák el a régi, alkalmatlan alapanyagokat és készítményeket, és úgy rendelkezzenek, hogy a patikákban min-

dig jó minőségű, friss és alkalmas szerek és anyagok legyenek, a receptek árát pedig túlságosan magasra ne emeljék, így az orvosságok megfizetésével túlzottan senkit ne terheljenek.

A skótokról és savoyaiakról, stb.

A továbbiakban nyomós okok miatt úgy rendelkezünk, és azt akarjuk, hogy mostantól a skótok, a savoyaiak, külhoni kőművesek és kéményseprők, és más hasonló, nem megbecsült szatócsok és vándorok a mi tartományaink nagyvásárjain ne kereskedjenek. Kivételt képez, ha ezek az emberek a Mi tartományaink valamely városában vagy vásárhelyén letelepültek, ott polgárjogot szereztek, és ezen városokból vagy vásárhelyekről megfelelő okmánnyal vagy hiteles levéllel rendelkeznek, amely azt tanúsítja, hogy rendes polgárai valamely városnak. Ezek birtokában ugyanazon a helyeken, ahol a tartományban más boltosok is, kinyitják az üzletüket, és árulhatják a portékáikat, de nem házalhatnak, az ugyanis tilos minden polgár részére. Aki azonban nem települt le, és a fenti okirattal nem rendelkezik, tartományainkban nem rakodhat ki és nem árusíthat, nagyvásárok és egyházi ünnepek kivételével, de egyébként semmilyen más módon...

A koldusokról

Azt akarjuk, hogy a koldusok miatt minden egyes előjáróság komolyan vegye tekintetbe a koldulás teljes betiltását abban az esetben, ha az érintetteknek nincs valamilyen gyengesége vagy testi fogyatékosága, ami ezt szükségsszerűvé tenné. Továbbá a koldusok gyerekeit, akiket kenyérkereset miatt küldenek az utcára, tőlük el kell venni, és kézművesekhez kell kiadni vagy másként szolgálatba állítani, hogy ne koldulással foglalkozzanak. Hasonlóképpen, az előjáróságok becsületes keresztény úton és módon gondoljanak arra, és úgy is cselekedjenek, hogy miután minden egyes város és helyi közösség a szegényeit saját maga táplálja és látja el, az idegeknak ne engedje, hogy alsó-ausztriai tartományaikban és Görz, hercegségi rangú grófságban kolduljanak. Amennyiben azonban idegen és más testileg ép koldusok jelennének meg, keressék és szemlézzék őket, és ha a gyanú megalapozódik, jogszerűen, egyébként, mint szokásosan, másoknak példát állítva kapják meg a büntetésüket. Amikor egy városban vagy vásárhelyen olyan sok koldus gyűlik össze, hogy saját erőből nem lehet ellátni őket, az előjáróság az ilyen szegény népséget, megfelelő iratokkal és okmányokkal átküldheti egy másik városba, vásárhelyre vagy településre. Továbbá minden egyes előjáróság, olyan helyen ahol ispotály működik, azon szorgoskodjon, hogy a szegény emberek ezekben gondos ellátást és támogatást kapjanak. Az ispotály gondnoka vagy annak megbízottja minden évben elszámolást készítsen, és az előjáróság az ispotályt évenként legalább egyszer ellenőrizze, és betekintést nyerjen abba, hogy a bevételeket és juttatásokat nem más dolgokra, hanem csakis a szegény, szükségét szenvedő emberek eltartására, jótékony irgalmassági dolgokra, illetve munkálatokra fordítsák és használják.

A zsidókról

...miután a zsidók számos településen mindenféle zsidó jelzés, öltözködési különbség és viselet nélkül élnek és járkálnak a keresztények között, utóbbiaktól nem különíthetők el, és nem felismerhetők, ezért alsó-ausztriai tartományainkban nyílt

általános parancsunkkal megállapítjuk és elrendeljük a következőket. Minden egyes zsidó, aki nevezett alsó-ausztriai tartományainkban települt le, és azokban vándor-kereskedést folytat, olyan jelet köteles viselni, amelynek alapján a keresztényektől elkülöníthető és így felismerhető lesz. Mostantól kezdve tehát felső öltözködükön vagy ruhájukon a bal oldalon, elől a mellkasi részen, valamilyen sárga szövetből kivágva, nyíltan és minden takargatás nélkül, kör alakú sárga jelzést viseljenek.

A bábákról, a gyermekágyasok ellátóiról és a dajkákról

Nem kevés dolog függhet a szakmájukhoz értő és tapasztalt bábáktól, továbbá mindenki, tehát a gazdagok és szegények is igénylik őket, tanácsért, segítségért és szolgálatért, éppen ezért készségesen és odafordulással álljanak mindenki rendelkezésre. Ezért jogosnak és méltányosnak tartjuk, hogy a bábák a városokban, vásárhelyeken és majorságokban ne maradjanak meghatározott szolgálati javadalmazás vagy ellátmány nélkül, és előnyük legyen a polgári összefogásból, és esetleg mások elé is helyezték őket. Így ezután más helyeken is szokásos és gyakorlati dolog, hogy a bábák ilyen ellátmány ellenében a szűkölködőket is hűséggel és szorgosan gondozzák. Semmit ne mulasszanak el, senkit ne hagyjanak gyámolítás nélkül, és elsősorban a szegényeket ne terheljék meg. Akiknek nincs pénze, azokat pénzhány miatt ne hagyják segítség nélkül elpusztulni. A gyermekágyasokat gondozó nők és a dajkák, akik határozott időre szerződtek, a határidő lejáratá előtt, nagyobb és nyomós ok nélkül a szolgálatból nem léphetnek ki annak az uraságnak az előzetes értesítése és hozzájárulása nélkül, akinél szolgálatban állnak, hanem kötelesek a megállapodott időt kitölteni. Ellenben, aki a megállapodás szerinti idő eltelte előtt a fentiek szerinti kellő ok nélkül lépne ki a szolgálatból, azzal szemben a körülményeknek megfelelően, a szükséges büntetés alkalmazandó.

Rendelkezés az iparosokról¹⁰⁸

Az elmúlt 27 évben alattvalóink megkeresésére és kérésére, idejekorán megszerzett és megfontolt alsó-ausztriai tartományaink tanácsára, és a kézművesek küldöttségei miatt, rendészeti szabályzatot alkottunk. Ennek azonban a korábbi formában csekély volt a hatása, és a kézművesek mindenféle és sokoldalú panasszal álltak elő, így ezt a szabályozást újra kézbe vettük, szorgosan áttekintettük, mérlegeltük és megújítottuk annak megfelelően, ahogyan azt mostantól másként kell követni és értelmezni.

A céhekről és ipartestületekről

Nagyon régóta vannak céhek és ipartestületek a kézműves mesterek között, és mindegyik különféle szabályzatot és rendelkezéseket alkotott, a szakterülethez, a végzendő munkához, díjazáshoz, és számos más dolgokhoz igazítva. Hatályosságukat az előjáróság nem erősítette meg, hanem saját magukra támaszkodva alkottak büntetéseket és alkalmazták is azokat. Sőt titkos belső egyezséggel és visszaéléssel cselekedtek a közjó kárára, panaszokra okot adva maguk között is, kizárólag az önös haszonra, a saját akaratukra és tetszésükre tekintettel. A fentiek miatt,

¹⁰⁸ Ezek a rendelkezések – általánosságban mind a fürdősokeket (sebész mestereket) mind a patikusokat is érintik. – a szerző –

és más belátható megalapozott okokból is, örökös tartományaink küldöttségeinek folyamodására, indítványára és tanácsára, kellő megfontolás alapján, a közjó előmozdítására, a jó kormányzás és városaink illetve vásárhelyeink gyarapodására döntöttük el a következőket. Hercegi hatalmunknál fogva, ennek a szabályzatnak és rendeletnek a hatályával megszüntetjük és semmissé tesszük minden céhnek és ipartestületnek és minden mesterségnek nemcsak a megnevezését, hanem minden eddigi, saját maga által alkotott szabályzatát és munkarendjét, az összes ezekből következő önigazolással együtt. Az a véleményünk, azt parancsoljuk és akarjuk, hogy minden egyes kézműves csoport teljes egészében álljon el a saját szabályzatától és rendelkezéseitől, megerősítő utasításaitól, minden titkos belső egyetértéstől, önhasznú gyakorlattól, mindezeket hagyja el, ugyanis ezekhez semmilyen jóváhagyást vagy beleegyzést nem kaptak a városokban vagy a vásárhelyeken az előljáráságoktól, földesuraktól, polgármesterektől, bíróktól és tanácsoktól. Minden egyes iparos szakma, annak mesterei, segédjei és inasai a saját természetes nevüket használják, tehát legyenek ácsok, kőművesek, szabók, stb. az összes többivel együtt. Kövessék és tartsák be a rendeletünket és szabályzatunkat, ugyanis más módon, és ezen törvényes kereteken kívül, semmilyen szakmában nem engedélyezzük a mesterek, legények és inasok tevékenységét a városokban, vásárhelyeken és vidéken sem, alsó-ausztriai tartományaink területén.

Esküdt mesterek és legények

Minden egyes iparos szakma folyamatosan két mestert és két legényt választ és nevez ki, akik a polgármester vagy a bíró és a tanács előtt tesznek fogadalmat és esküt az adott szakmára és minden hozzá kapcsolódó ügyre való tekintettel. Ettől kezdve őket esküdt mestereknek és esküdt legényeknek kell nevezni. Az esküdt mesterek és legények évenként, vagy amilyen gyakran ez halálozás vagy más törvényes ok következtében szükséges volna, változnak a személyükben, tehát vagy újból kievezik őket, vagy másokat választanak és rendelnek ki.

Egyes állatokkal kapcsolatban.

Ezennel abbahagyni és megszüntetni akarjuk azt a szégyent, hogy egyes iparosok némely állatokat, mint kutyákat, macskákat és hasonlókat agyonütöttek, és ezért amennyiben az iparos egy nemesember vagy polgár szolgálatában állt, és urának parancsára segített neki, hogy a jogát így érvényesítse, ezért semmilyen megszegésben nem részesült, vagy mesterségének más tagjai ezért nem szólta, és őt nem vetették meg. Amennyiben azonban egy iparos ez ellen cselekedne, a polgármester vagy a bíró büntesse meg őt, és a sértett félnek törlesztést és jóvátételt ítéljen meg.

Szemlézés elrendelése

Amikor valamelyik mesterségen belül az esküdt mestereknek és legényeknek egy tanácsossal együtt szemlézést rendelnek el, kötelességük és esküjük szerint hűséggel kell cselekedniük, és feladatuk végzése közben semmit sem hagyhatnak figyelmen kívül. Egyik érdekelt fél részéről sem fogadhatnak el tiszteletdíjat vagy adományt, de nem is kérhetnek, ellenben a mestereknek és segédeknek, fáradozásukért és kiesett idejükért abból a pénzből, amely az adott szakmában, istentiszte-

letet tartását vagy az alamizsnázást illeti, az ügy természete szerint, némely fizetésben részesülhetnek. Amennyiben viszont az eljárás során kiderülne, hogy csalárd módon viselkedtek, a polgármester vagy a bíró súlyosan büntesse meg őket.

Gyűlölködés a szemle kapcsán

Azt is akarjuk, hogy a szemléző mesterek és legények, mikor munkájukat végzik, ne találkozzanak gyűlölködéssel és szidalmazással. Ezzel szemben a polgármester vagy a bíró által kiszabott büntetés terhe mellett, mindent készségesen rendelkezésükre kell bocsátani. Ellenkező esetben a büntetés arányosan lesz megállapítva és kiszabva, a cselekmény természetének megfelelően.

Hogyan vehetők fel a mesterek egy testületbe?

Ha egy mester tartozni akar valamely testülethez, a polgármesternél vagy a bírónál kell bejelentkeznie, hogy kiderüljön, hogyan bocsátották útjára az előző helyéről, nyilvánvalóan tisztességtelenül vagy nem becsületesen távozott, tekintet nélkül arra, hogy korábban bajkeverőnek nevezték, vagy tisztességes illetve tisztességtelen lett volna. Erre fel a polgármester vagy a bíró, két tanácstaggal és a szakmából két esküdt mesterrel és segéddel együtt megköveteli a jelentkezőtől, hogy a szakma öt, hat vagy hét cikkelye alapján feltett kérdésekre válaszoljon, majd a kérdések után a polgármester vagy a bíró ígéretet vesz tőle, hogy mindezt ő hogyan és nem másként gondolja, amikor a saját szakmájában mesterként fog munkát végezni. Amennyiben bárkinek kárt okozna, a kárt meg kell térítenie, és el kell fogadnia ezért a büntetését. Amikor tisztességes módon fogadalmat tett a polgármesternek vagy a bírónak, már mint új mester tesz esküt a polgármester vagy a bíró előtt. Abban az esetben, ha a küldöttek és kérdezők a kérvényező mester válaszait nem találták egyértelműnek, és kételkednek abban, hogy a kézműves munkára alkalmas volna, alkalmasint a polgármester vagy bíró, a két tanácsi küldött, továbbá az esküdt mesterek és legények, belátásuk szerint megbízhatják egy olyan próbamunkával, amely az adott helyen a szokásos és használatos dologra vagy tevékenységre irányul, és amelyet a szakmájában nap, mint nap el kell végeznie, de ebben a tekintetben az idegenektől különféle szokásos műretek megterhelő költségei nem követelhetők, így őket ez alól mentesíteni szükséges.

Miután a köztudomásúan házasságon kívül született gyermekek szakmát tanultak egy mesternél, majd annak során tisztességesen és rendesen viselkedtek, a mesterséget megtanulták, és abban tapasztalatot szereztek, jelentkezhetnek egy másik városban, vásárhelyen vagy majorságban, hogy ott letelepednének, és mesterként becsületesen dolgoznának. Ilyen esetben elrendeljük, és azt akarjuk, tekintet nélkül arra, hogy születésük kapcsán törvényességüket vagy kiváltságukat igazolni nem tudják, kérésüknek eleget kell tenni, őket eltiltani és visszautasítani sem lehet. Továbbiakban egyetlen legényt vagy inast, akik ilyen házasságon kívül született mesternél dolgoznak, szintén nem lehet a szakmán belül, vagy más legényektől és inasoktól megkülönböztetni, vagy kisebb értékűnek tartani, hanem a munkájukat teljes értékűnek és minden hátránytól mentesnek kell tekinteni.

Mit tartozik egy mester leróni.

Úgy rendelkezünk, és törvénybe foglaljuk, hogy mostantól kezdve minden

iparos, legyen bármilyen a szakmája, mesterként és polgárként, ha egy városban vagy vásárhelyen dolgozik, Minékünk, mint uralkodónak és tartományi hercegnek, alattvalói helyzetének elfogadásaként, kapitányainknak vagy bíróink kezéhez, azon a helyen, és azon az előljárósági területen, ahová tartozik, istentiszteletre egy font értékű pfenniget adjon. A városnak vagy vásárhelynek pedig a polgárjog megszerzéséért két font értékű pfenniget adjon, és ezért ne legyen szorongatva és megterhelve sem.

Az özvegyekről

Az özvegyasszonyok, miután a férjük meghalt, az elhalálozott férj szakmájában a munkát, amennyiben nem kötnek újabb házasságot, tovább folytathatják, és segédjeik is lehetnek, így összhangban maradnak jelen rendelkezésünkkel. Amennyiben újabb házasságot kötnek, ezt a hatalmukat elveszítik, mivel az új férj lesz a mester, a jelen rendelet alapján.

A házasságkötésről

Egyetlen iparos legény sem élhet együtt olyan asszonnyal, akivel nem kötött házasságot. Akinek azonban törvényes felesége van, és legények módján akar dolgozni, azt csak a feleségének egyetértésével teheti, akinek ellenében vándorló életmódot nem folytathat. Amennyiben azonban egy iparos legény mellett a felesége nem akart megmaradni, és őt elhagyta, nincs akadálya, hogy legény módjára dolgozzon.

Vándorlás, munkát keresve

Bármely iparos legény, aki törvényes házasságban él, feleségének akaratával egyezően, a fentiek szerint vándorolhat munkát keresve, vagy ha a felesége nem akar vele maradni, a szakmáját legény módjára gyakorolhatja bármely mesternél, és ebben őt senki sem akadályozhatja. Továbbá senkit és semmiképpen nem lehet akadályozni, hogy mester vagy legény módjára dolgozzon, ha szabadon áll szolgálatban.

A házassági ígéretről

Elrendeljük, és szigorúan megparancsoljuk, hogy az iparos legény mesterének vagy mesternőjének lányát, nővérét vagy nénikéjét, akarata ellenére nem választhatja ki magának, és házassági ígérettel se ostromolja, ezért ugyanis fájdalmas büntetésben fog részesülni, amelyet a körülmények szerint a polgármester, a bíró vagy az előljáróság fog kiszabni.

Asszonyok és lányok szöktetése

Amennyiben egy iparos legény mesterének vagy mesternőjének lányát, nővérét vagy nénikéjét titokban megszökteti, történjék ez a nevezett leányok beleegyezésével vagy erőszakkal, vagy bármilyen más módon, az elkövető az általános joggyakorlat szerint halállal büntetendő.

Becstelen együttthalás

Amennyiben egy iparos legény mesterének vagy mesternőjének leányával, nővérével vagy nénikéjével becstelenül együttthált, vagy őket szüzességüktől megfosztotta, azt a körülmények szerint a polgármester vagy bíró, annak az előljáróságnak megfelelően, ahol ez történt, súlyosan megbünteti.

Továbbá ennek megfelelően kell minden más szolgáló személyzetet és paraszt embert, és általában a nőtleneket, minden más vonatkozásban kezelni.

A munkaadásról

Amikor idegen iparos legény érkezik egy városba, vásárhelyre vagy gazdaságba, lehetséges, hogy egyetlen mesternek sincs rá szüksége, és helyben a szakmájának megfelelő műhely is működik. Ha mégis elfogadnák a munkáját, az esküdtek valamelyik mesterhez irányítják, aki nyolc napra munkát a neki, hogy elegendő pénzt keressen, és tovább álljon. Azonban az ilyen mester nyolc napon túli foglalkoztatásra nem kötelezhető.

Mi a teendő beteg legények esetében.

Előfordulhat, hogy egy iparos legény a mesternél megbetegszik, és a mester jóindulatból a betegsége alatt eltartja, amíg újra egészséges lesz. Az ilyen iparos legény nem távozik a mesterétől annak akarata ellenére, egészen addig, amíg a költségeket ledolgozta, készpénzzel megfizette vagy másként kiegyenlítette, és ezzel a mester elégedett volt, azt elegendőnek tartotta. Amennyiben a legény meghal, de a mester nem képes arra, hogy az elhalt javait őrizze vagy használja, hogy azt később átadja és megfizesse, a helyi előjáróság a hagyatékot esküdt mesterek és legények jelenlétében leltároztatja, és azt saját ellenőrzése és felelőssége mellett átveszi, arra várva, hogy egy éven belül jelentkezik az elhalt legény barátja, vagy olyan személy, akit a hagyaték elismerhetően megilletne. Ekkor a mesterrel, akinél az elhalt legény lakott, és aki őt eltartotta, elszámolást kell végezni. Csak ezt követően, de nem korábban, elszámolási bizonylat ellenében adhatja ki az előjáróság a hagyatékot. Amennyiben egy év elteltével senki nem jelentkezik, akkor az előjáróság az esküdt mesterek és legények tudomásával vagyonbecslést végeztet, majd azt követően, hogy abból az előjáróság és az esküdtek Isten szolgálatára és az alamizsnákra rendelkeztek, és levontak, a mesternek megadják azt, ami őt méltányosan megilleti az elhalt legény eltartásáért és képzéséért. Végül a megmaradt részt saját felelősségére az előjáróság fogja kezelni egészen addig, amíg értesítés vagy követelés érkezik valamely barátról, vagy olyan személyről, aki jogosult a maradék vagyonrész átvételére.

Segítségnyújtás betegség esetén

Amennyiben egy beteg iparos legénynek avagy segédnek nincs szállása és eltartása a mesterénél, és olyan szegény, hogy saját magát eltartani nem képes, és a helyzete nagyon hátrányos, az esküdt mesterek és legények egy tanácsossal egyetértésben, némely segítséget adhatnak abból a pénzből, amelyet a pénztárukban egyházi szolgálatokra és alamizsnákra tettek félre. Ennek ellenében a legény fogadalmat tesz, hogy azt engedély nélkül nem fogja használni, majd megfizeti és visszatéríti, amennyiben életben marad. Ha viszont elhalálozna, az előjáróság az esküdt mesterekkel és legényekkel együtt leltároztatja a hagyatékát, majd egy évig és egy napig megőrzi, arra várva, hogy az elhaltnak valamely barátja, vagy olyan személy jelentkezik, akit a hagyaték megillet, és a barátját ennek megfelelően kifizeti. Tehát ilyen esetben, és nem korábban, lehet a barátnak a hagyatékot átadni, elszámolási bizonylat ellenében. Másfelől, ha egy éven belül senki sem jelentkezik

ne, a hagyatékot értékbecslés után értékesíteni kell, és megfizetni azt, aki az elhunytat eltartotta, majd ami visszamarad, ha a határidő után érkezne vagy jelentkeze az elhalt legközelebbi barátja, vagy jogos örököse, azt lehet átadni, megfelelő elszámolási bizonylat ellenében.

A legények hagyatéki javairól.

Előfordulhat, hogy egy legény elhalálozik, de semmivel nem tartozik a mestereinek. Ebben az esetben az előjáróság az esküdt mesterekkel és legényekkel együtt helyben leltározza a hagyatékot és átveszi megőrzésre, majd a hagyatéki anyagban talált írásos vagy más utalások alapján a honossága szerint illetékes helyet értesíti. Amennyiben egy éven belül a legközelebbi barátja, vagy akit a hagyaték jogosan megillet, megjelenik, annak azt át kell adni, elszámolási bizonylat ellenében. Ha egy éven belül senki sem jelentkezik, értékbecslést és értékesítést kell végezni, majd a pénzt megőrizni egészen addig, amíg valamely legközelebbi barátja vagy a hagyaték jogosultja jelentkezik, és az igényét előterjeszti. Amennyiben ismert tartozásai volnának, azt ki kell egyenlíteni a fentiek szerint befolyt pénzből. Ha ezek után két év is eltelik, és senki sem jelentkezik, akit a pénz megilletne, a helyi előjáróság és az esküdtek az összeget szegényházi vagy más szükségét szenvedő emberek támogatására fordítják. Az előző két szakaszban tárgyalt pénzzel ugyanez a teendő, amennyiben három éven belül senki sem jelentkezne. Ilyen esetekben a földbirtokosok és az előjáróságok szabad kezét kapnak a felhasználás tekintetében.

A rend fenntartása.

Elrendeljük, írásba foglaljuk, és azt akarjuk, hogy a fentiek szerinti általános rendelkezések az összes iparos mesterségre vonatkozzanak, mindenféle kivétel nélkül. Erről minden mestert értesíteni kell, és a rendeletet tudomására kell hozni, hogy kellő alázattal, az elrendelt büntetése terhe mellett, megfelelő magatartást tanúsítson. A rendelet egy példányát át kell adni a mestereknek, hogy azt tudomásul vétel céljából a segédeinek és az inasainak gyakran felolvassák.

Záradék

Érdekünk, hogy megújított rendtartásunk és rendészeti szabályaink feledésbe vagy ismeretlenségbe ne merüljenek, ellenben mindenkinek megmaradjanak az emlékezetében, azokat szem előtt tartsák, és végrehajtsák. Ezért elrendeljük, és azt parancsoljuk alsó-ausztriai helytartónknak és kormányzatunknak, hogy minden egyes tartományban a főmegbízottjaink, kapitányaink, igazgatóink és ügyintézőink a Minket megillető kötelességgel, határozott akaratunk szerint, önmaguk és alárendelt előjáróságaik tekintetében, a jelen megújított rendelkezéseinket és rendtartásunkat, valamint rendészeti utasításainkat pontosan kövessék és betartassák. Minden egyes évben Bécs negyedeiben, és főként a városokban nyilvánosan felolvassák, hirdessék és újítsák meg azoknak a közembereknek, akikre mindez elsősorban vonatkozik. Továbbá, minden egyes alárendelt előjáróságot évenként, ahogyan erre alkalom adódik, tájékoztassanak arról, hogy jelen rendelkezést és annak újításait az illetékességi területükön betartassák. Amennyiben bármely előjáróság esetében hiányosságok merülnének fel, ezeknek felszólítást küldjenek, és

arányos büntetést szabjanak ki jogellenes magatartásuk miatt. A vonakodókkal szemben a bírság minden újabb esetben háromszorosára növelendő, majd úgy kell velük szemben eljárni, ebben a rendeletben foglaltak alapján, mint a közönséges bűnözőkkel. Másfelől fenntartjuk magunknak a jogot arra, hogy a megújított rendtartást és rendészeti szabályokat bármikor tovább pontosítsuk, mérsékeljük vagy fokozzuk, vagy akár felfüggeszük, mindezt a jövőbeli események tartalma és körülményei alapján, saját belátásunknak megfelelően.

Ezt tehát az akaratunk és határozott véleményünk.

Kiadva és elrendelve Bécsben, a Mi városunkban, szeretett Urunk Jézus Krisztus születését követő 1552. évben, október hónap 15. napján, Római birodalmi uralkodásunk 22. évében, és más tartományokban uralkodásunk 26. évében.

Ferdinánd.

J. Jonas D., alkancellár

közvetlen királyi megbízatásból
A Wagner.

302.

I. Ferdinánd császár és király XIV. dekrétuma.

Törvény.

Sopron, 1553. május 19.

12. törvénycikk: a jobbágyság bormérésének módja

Amely bor kimérésének a jobbágyság közt kell történnie, annak előbb megállapított módjához és rendéhez, ez látszott hozzá adandónak:

1. § Hogy mielőtt a jobbágyság, a kire a bornak kimérését bízzák, a bort magához vinné, annak a helységnek a bírása, a melyben az a jobbágyság lakik, a ki a bort mérni fogja, a bort előre kóstolja meg, és ha a bort rossznak s épp azért annak a jobbágyság útján való kimérését nagyon veszélyesnek ítélné, a jobbágyság azt elvinni ne tartozzék.

2. § Ha pedig erővel kényszerítenék reá: szabadságában álljon, a hová tetszik, urának fekvő javairól elköltözni.

17. cikkely: az élelmi szerek árszabályozása

Az élelmi szerek árának szabályozására nézve is, azokon a helyeken, a hol a hadak a határszélen vagy egyebütt tábornak üttök és állomásoznak, a régi szokás alapján bizonyos rendet állapítottak meg, hogy tudniillik: a hadak tisztjei, magához vevén a szomszéd vármegyék alispánjait, az évi gabonatermés jövedékéhez képest közös egyetértéssel és elhatározással, mindennemű dolognak és eleségnek, úgy a katonákra, mint jobbágyságra nézve elviselhető és elfogadható bizonyos árat szabjon; és az élelmi szereket ezen árszabás szerént adják és vegyék, úgy hogy e tekintetben se a katonákra nézve hiány, se a szegény jobbágyságra nézve elnyomtatás ne származzék.

1. § Kétségtelen ugyanis, hogy ha a királyi felség katonái, mindennemű eleségnek mindenütt és olcsó ár mellett kellő bővében vannak, akkor az erőszakosságokban és bántalmakban magukat mérsékelni fogják.

2. § És ha valaki valamit fizetés nélkül venne el, azt azonnal büntessék meg.
3. § Ha pedig valamely idegen nemzetbeli hadsereg, akár lovasság, akár gyalogság vonulna át vagy ütne valahol tábornokot, az árszabást a fentebb írt módon ne annak az idegen nemzetnek kapitánya, hanem az azon országrészben levő magyar kapitány végezze.
4. § Ezt az árszabást, hasonlóképpen az említett módon, Erdélyben a vajda, Szlavóniában a bán tartozik végezni.
(*Corpus Juris Hungarici*)

303.

A bécsi orvosi kar által ajánlott megelőző és gyógyító szerek, a császár parancsára.

Járványok.

1553. november 18.

1553. Dögvész idején hogyan óvhatjuk és őrizhetjük meg magunkat.

Jeremiás XVIII. A mindenható Isten szólt az ő prófétája által. Ha ez a nép elfordul a bűnöktől és gonoszságtól és bűnbánatot gyakorol, azt a rontást, amelyet büntetésül nekik szántam, elhagyom.

Római király Öfelsége, stb. kegyessége és kiváltságai által az utánnyomás megtiltva.

Nyomtatva Bécsben, Ausztriában Hans Syngriener által

Tinéktek, nemes, megfontolt, nagy tudású, tiszteletreméltó, igen bölcs uraknak, Bécs városa polgármesterének, bírójának és tanácsosainak az Enns-en innen-ső Ausztriai Főhercegségben, a parancsokat végrehajtó kedves urainknak és barátainknak.

Mi, az orvosi kar dékánja és doktorai, a mindenható Isten, üdvözítő Krisztusunk által békét, boldogságot és minden jót kívánunk.

Római, magyar és cseh királyi Felsége, stb. a mi legkegyesebb urunk dicséretes kormányának, Alsó-Ausztria tartományának, kegyes urainknak útmutatására és tanácsára, Felségedtől gondoskodó és intézkedő írásos rendelkezést kaptunk, hogy miként óvhatjuk és őrizhetjük meg magunkat dögvész idején ebben az évben az asztrológiai jelzések alapján. A patikákat megfontoltan, szorgalommal és hűséggel ellenőriztük, megtekintettük, és azokban rendet találtunk. Továbbá jól megfontolt gondolatainkat az alábbiak szerint állítottuk össze, és Felségednek bemutatjuk, majd Felségednek ebben és minden másban jószándékkal és szolgálatkészen állunk rendelkezésére, hogy elnyerjük Felséged tetszését.

Kelt Bécsben, kedden, Krisztus után 1553-ban, november 18-án.

Arról, hogy a dögvész milyen betegség volna, és milyen eseményekből vagy okokból betegíti meg az embereket vagy távozik tőlük.

A levegő tisztításától

A kora reggeli szabadban tartózkodástól

Étrendtől, ételtől és italtól

Italoktól

Alvástól

Munkától vagy más testi tevékenységből
 Képzeltéstől, mozgékonyaságtól vagy a kedélyek hullámzásától
 Tisztasági fürdéstől
 Hashajtástól
 Érvagástól
 Védekező és más szerektől
 Aromás likőrtől felfrissülésként a fent jelzett izzadás után vagy a nagy szomjúság leöblítésére.
 Mérgezett tályogok vagy fekélyek felnyitásától kezelésétől és gyógyulásától.

304.

Dögvész Magyarországon és Erdélyben: a betegek önmagukba és másokba is beleharapnak.

Járványok.

1554.

A Magyarországon, Erdélyben és a szomszédos tartományokban dühöngő borzalmas dögvészről Lewenwaldius írja Finceliusnak, „a szörnyűségeket” felidézve, annak természetéről. A betegek a nagyon nagy fájdalomtól űzve, fogaikkal a saját karjukba és kezükbe haraptak, sőt az egyik a másikat megtámadta és nyomorúságosan megölte. Ez volna vajon az igazi dögvész?
(Paulus Adamus I. rész Valentics 150. o.)

305.

Üstökös.

Időjárás.

1556.

1556-ban Bécsben és több más helyről is borzalmas üstökös volt látható, amelynek 12 napos kinézetéről a leírást Bécsben Paulus Fabricius adta, és Lycosthenes: *De prodigiis et ostensis*, című könyvében az 654. oldalon lerajzolva is kiadott.
(Fuhrmann, II. rész, 3. köny, 6. fej. 804. o.)

306.

A legforróbb időjárás ebben az évben, villámcsapások karácsonykor Erdélyben.

Időjárás.

1556.

- 1) Az április a szokásostól eltérően derűsebb és melegebb volt, mit általában kánikula idején. Siebenb. Würgengel. – Nyáron a patakok kiszáradtak. Rockenb.
(Pilgram, I. rész 174.o.)
- 2) Karácsonykor Erdélyben villámcsapás volt. Siebenb. Würgengel.
(Pilgram, I. rész 203.o.)

Rendelkezések a halászokról: Magyarországból Bécsbe szállított halak árusítása.

Egészségrendészet.

1557. január 8.

Bécs városának halakról kiadott új szabályzata

Római királyi felsége kegyelméből adott kiváltságokkal

Bécsben, Ausztriában nyomtatva, Hans Singriener által. 1557.

Mi, Ferdinánd, Isten kegyelméből Római király, Magyarország és Csehország stb... királya, Hispánia főhercege, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karintia, Krajna és Württemberg hercege, Tirol grófja, stb., ismertetjük és mindenkinek kihirdetjük, hogy jóllehet a halakkal kapcsolatban egykori kedves uralkodónk és elődünk, a legfelségesebb emlékezetű Miksa császár Bécsben, a Mi városunkban, a halászoknak és halárosoknak, kellően megindokolt szabályzatot alkotott és adott, azonban azóta a dolgok folyása és az idők is megváltoztak. Ennek megfelelően ezt a szabályzatot újból áttekintettük, megtanácskoztuk, majd a dolgok jelenlegi folyásának megfelelően időszerűsítve átdolgoztuk, és újra fogalmaztuk az alábbiak szerint.

Először, itt minden egyes halász és halkereskedő Bécsnek esküdt polgára legyen, és tartozzék is valamely testülethez, azonban az ilyen testületekbe való felvétel kapcsán az új tagot nem lehet ünnepi vacsorával, vagyis mesterasztallal terhelni. Ezennel tehát az ilyen vacsorák és céhek (ahogyan azokat nevezik) szűnjenek meg, és legutóbb kiadott rendészeti utasításunknak megfelelően mindegyiket fel kell oszlatni és be kell tiltani. Ezután a halászokat és halkereskedőket, amennyiben alkalmasnak találtnak, a szabályzat alapján mindenkor a polgármester, a bíró és a tanács veszi jegyzékbe, továbbá így tesznek különbséget a halászok és halkereskedők között. Nevezetesen, a nedves halászok a vizeken a jég és a fagy előtt halászhatnak, mire joguk van, azonban mivel ezt a munkát végzik, a halak árusításával nem foglalkozhatnak. Amikor azonban a jegesedés miatt tovább halászni már nem lehetséges, a halárosokhoz hasonlóan (de felvásárlás nélkül) részt vehetnek az árusításban. Egy társulásban azonban, legyenek halászok vagy halkereskedők, háromnál többen nem lehetnek, a polgármester, a bíró és a tanács tudomásával és egyetértésével sem. Ha házastársuk volt, vagy jelenleg is van, ők a halpiacon halakat egész nap kínálhatnak és árusíthatnak is. Ezekkel együtt mindent a szabályzat tartalma szerint végezzenek, és a továbbiakban is ennek megfelelően cselekedjenek.

Továbbá, egyetlen egy bécsi halász vagy halkereskedő, vagy aki ide érkezik, tiltás alatt álló nagyszámú vagy kisebb halat, amelyet ehhez a rendelethez tartozó táblázat pontosan rögzít, nem árusíthat, hanem az értékesítés csak az előírt és a jegyzéknek megfelelő minőségben történhet. Kivételt képeznek azok, akik Magyarországról, Csehországból, Morvaországból és Ausztriából vagy más helyekről tavakban tenyésztett halat hoznak, mivel ezeket (a halászok és halárosok tőlük a tiltás miatt nem vásárolhatják fel) általában eladhatják. Amikor azonban a nagy áradások befejeződtek, és a haltenyésztet a tavakban kifolyás nélkül elpusztulna, általában, ahogy egyébként szokásos, lehetséges a halfogás és az árusítás. Azon-

ban minden egyes előjáróságot, illetve annak halórét pontosan tájékoztatni kell arról, hogy a halakat hol fogták, és hová szállítják, mivel büntetés terhe mellett az ilyen halakat mindenkinek tiltott a folyó vizekből kifogni.

Egyetlen halkereskedőnek vagy halásznak a felesége sem kínálhat halat, nem tisztíthatja, és nem adhatja el, nem állhat ki a halpiacra, és nem kereskedhet. Csak a Bécsben bejegyzett halászok feleségei adhatják el a házastársuk által fogott halakat. Kizárt viszont az elővásárlás, az érintett halmennyiség elkobzása mellett. Amikor ide külhoniak érkeznek halakat értékesíteni, azokat csak az asszonyaik vagy szolgálóik árulhatják, de erre itt senkit nem fogadhatnak fel és nem alkalmazhatnak. Aki németül nem beszélne, annak kérésére és indítványára a polgármester vagy a bíró felesketett tolmácsot fog a rendelkezésére bocsátani.

Továbbá, egyetlen halász vagy halkereskedő a saját társaságán kívüli halásztól vagy halkereskedőtől, vagy másoktól ideszállított halat nem vehet, vagy máshová nem adhat el, útközben az utcákon halat nem árulhat, hanem ugyanezen halkereskedők, legyenek bárkik is, a halakat itt a Duna vizében tarthatják, vagy a halpiacra hozhatják. A szabályzat szerint azokat itt árulhatják és adhatják el, hogy megszűnjön a piacon kívüli felvásárlás. A halászok és halkereskedők kivonulhatnak a tavakhoz, más helyekhez és vizekhez, ahol romlatlan halak vannak, és eladhatják azokat, amelyekhez elővásárlás nélkül jutottak, de nem ők fogták és szedték össze. Aki viszont felvásárlásba kezdene, attól a halat elkobozzák, és büntetést is kénytelen lesz elviselni.

Továbbá, legyen halász vagy halkereskedő, polgár, idegen vagy külhoni, és árusító hellyel rendelkezik, ott négy teknőnél többet nem tarthat. Halászok, halkereskedők, amennyiben bécsi polgárok, az árusító helyeket minden negyedév elején kisorsolják. Polgárok vagy idegen halászok sem hozhatnak ide murénát vagy lazacot, és nem árulhatják a jó halak közé keverve. Ezzel szemben, aki murénát, lazacot vagy hasonló más ízű halat fog, vásárol vagy ide hoz, azt köteles az előjáróságnak jelenteni, amely számára elkülönített helyet fog kijelölni, ahol az ilyesféle halakat árusíthatja. Ami viszont a polgárjogú halászokat és halkereskedőket illeti, a jó minőségű halakat a Traunból, Dunából és a Moravából és más vizekből vásárolva, és hozzá számítva még a jó minőségű tavi halakat is, a felső halpiacon kínálhatják eladásra, és amelyeket az itteni halászok a Dunában fogtak, a piaci csarnok kapujához hozhatják, és a csarnokban árusíthatják.

A halászok *Erdberg*, *Stadlau*, *Alber*, *Leitha*, *Vischa* és *Schwechel* helységekből, és más dunai halászok, akik nem polgárok Bécsben, a halat a földön árulhatják, de csak a jelen szabályzat szerinti bécsi halászok és halkereskedők után, a *Tuchlauben* utca környékén mindkét oldalon, és felfelé a *Wilpinger* utcán.

Továbbá, az idegen halászok, akik a halat Magyarországról, Csehországból, Morvaországból, Ausztriából és más helyekről vagy tavakból ide hozzák, árujukat a fallal körbevett halpiac alatt, *Nachtheüsel*-től felfelé, a *Wilpinger* utca környékén kínálhatják eladásra, de nem itteni halászoknak vagy halkereskedőknek, közvetlenül a víznél és a halpiacon sem. Árusítani lehet harmadfél böjti vagy halnap előtt is, amelyet látogató napnak neveznek. Azonban a harmadfél napos böjti árusítás után a halakat más halászoknak eladhatják, de az árusítást a böjti napok alatt is folytathatják. Bécsben a fogadósok és polgárok, kizárólag saját szükségleteikre, szintén

részt vehetnek a vásárlásban. Amennyiben a város körüli helyeken a felvásárlás készletezés céljából történik, az csak a polgármester és a bíró előzetes értesítése és engedélye alapján lehetséges, nehogy a Városban halhiány keletkezzen.

Idegen halász húsos napokon Bécsben a piacra halat nem hozhat, nem árusíthat, de a piacon kívül sem, hanem mindezt csak a szokásos böjti napokon teheti. Advent idején a halfogyasztás miatt, ez alól azok a halászok mentesülnek, akik a halat a Traun-ból, és halban gazdag vizekből ide hozzák. Amikor ezekkel a halakkal ide érkeznek, hogy húsos és halas napokon azokat a nyílt halpiacon vagy a Dunánál felkínálják, az olyan halakat, mint a fenékjáró küllő, sügér, botos kölönte vagy fürge cselle a törvényes ürmértékkel mérjék, a többieket viszont a kinézetük alapján, vagy a polgármester, a bíró és a tanács szabályzata szerint adhatják el, és hasznosíthatják.

Halakat feldarabolni és kimérni egyedül azok a halászok és halkereskedők jogosultak, akik mesterként tagjai valamelyik iparos társaságnak. Saját tulajdonú és idegen halat is feldarabolhatnak és kimérhetnek, a polgármester, a bíró és a tanács rendelkezése szerint, néhány pfennig ellenében. Továbbá a halászok és halkereskedők a Várost kötelesek folyamatosan jó minőségű darabolt hallal, különösen csukákkal és pontyokkal, a szükségletek szerint ellátni. Ami a sózott halakat illeti, azokat bárki, aki polgár, feldolgozva kimérheti és árusíthatja, de kizárólag szemlézés és a polgármester, a bíró és a tanács rendelkezése alapján.

A tengeri lazacok, murénák, póchalak, és más hasonló fajták, a *Hoher Markt*-on (amennyiben ott elegendő hely áll rendelkezésre), lefelé a *Schrannenhalle* alatt, ki-tűzött zászló mellett, elkülönítve kínálhatók eladásra, és árusíthatók, hogy az egyszerű, a halvásárláshoz nem nagyon értő vevők ne legyenek becsapva, és ne rossz halra adják ki a pénzüket.

A frissen kirakodott halat, büntetés terhe és annak elkobzása mellett, abban az órában kell a vízből kivenni, és szárazra helyezni, majd szárazon eladni, nem pedig újra vízbe merítés után.

Amennyiben előfordul, hogy egy idegen halász valamely ünnepnap előestéjén ide érkezik, és a hal gyenge minőségű és egyáltalán nem friss, tehát éjszakára nem maradhat, azon a napon este, amilyen gyorsan csak lehetséges, darabolva vagy darabonként eladatja. Amennyiben a hal olyan állott lesz, hogy az uszonya elfehéredik, abban az órában el kell távolítani, és büntetés terhe mellett tilos az eladása.

A halak mérőedényének alja, amellyel a fenékjáró küllő, sügér, botos kölönte vagy fürge cselle mérése történik, lyukas bádogból legyen, hogy azon át a víz kicsepegjen, így a halak azután szabályosan és törvényesen mérhetők és árusíthatók úgy, hogy egy meszelyt nem kell egy korsónyi mennyiséghez, és egy korsónyi mennyiséget nem kell egy hordóhoz hozzáadni.

Azok a halászok és halkereskedők, akik a halat ide hozzák, böjti napokon nem szükséges, hogy azokat a víznél tartsák, hanem felhozhatják ide a szokásos halpiacon.

Az itteni halászok és halkereskedők az idegen halászoknak és halkereskedőknek, akik a halakat ide hozzák, szükség szerint tartályokat, ládákat, kosarakat adnak, és bocsátanak a rendelkezésükre, hogy azokban a halakat megfelelően tárolhassák. Ilyen körülmények között a kirendelt felügyelők is szorgosan végezhetik a munkájukat.

A halászok és halkereskedők a Várost folyamatosan, a szükségletek szerint mindenféle jó minőségű és friss hallal kötelesek ellátni, és azokat általában méltányos áron árusítsák, és túlárzással senkit ne terheljenek.

Sűrű hálót Szent György napjától Szent Jakab napjáig tilos használni, hogy az adott évben a halállomány kellően megerősödjön.

Minden olyan eszköz, amelyet a vízben gázolva használnak, mindenképpen büntetendő, és annak elkobzása mellett tiltott a használata.

Minden évben a halászok és halkereskedők maguk közül két hűséges és becsületes halászt és halkereskedőt választanak, akik a polgármester, a bíró és a tanács esküdt tagjainak fognak a rendelkezésére állni. Szorgosan és hűségesen felügyelik a részükre kiadott halászati rendtartás követését, és amennyiben bármikor ezzel ellentétes cselekedetet észlelnek, azt azonnal jelentik a polgármesternek, a bírónak és a tanácsnak. Legalább évenként két alkalommal a polgármester, a bíró és a tanács előzetes értesítésével jelentést tesznek a hiányosságokról és a rendet zavaró dolgokról, majd a polgármester, a bíró és a tanács jelenlétében utasítást kapnak arra, hogy ezeket a rendellenességeket megszüntessék és elhárítsák. A fentiekben említett négy esküdt kivétel nélkül szorgosan és alaposan azokat is ellenőrizze, akik a halászati vizek tulajdonosai, vagy engedélyt adnak a halászatra, különös tekintettel a vizekben mindenkor használt halászati eszközökre, és arra, hogy megfelelnek-e ezen rendeletünk előírásainak.

Rendtartás a rákokról

Amikor a szekerekkel a rákokat felhozzák, az udvarba kötelesek jönni, és nem az egyes házakhoz, és a rákokat mindenkinek ott árusíthatják. Ez nap közben hat órán át folyhat, és a szekér mellett kell maradni. Abban az esetben, ha valaki hat órán át árusított, de az összes rákot nem értékesítette, az árut eladhatja a rákász férfiaknak és nőknek (de a városi főbíró tudomásán kívül, egy fontnál nem többért).

Akik a rákokat szállítják, az elpusztult állatokat a városból kifelé a Duna-csatorna vágóhídjához kötelesek vinni, és ott a Dunába önteni.

Ide, Bécs városába mindenféle rákfajta behozható, azonban büntetés terhe mellett nem lehet a rákot felhozók elé kivonulni, tőlük azt átvenni és felvásárolni.

Ausztriának ebben az Enns alatti tartományában ezt a rendeletet minden városban és vásárhelyen, lehetőség szerint minden helységben be kell tartani és alkalmazni is szükséges.

Ezen halászati rendeltünk betartatásához két halászati ellenőrt kell alkalmazni, akik közül az egyiket Mi nevezzük ki, Bécsben a városi bírónk által, a másikat pedig polgármesterünk és tanácsunk a város részéről. Ezek a személyek a rend fenntartása érdekében szorgosan végezzék a munkájukat, és a rendelet minden egyes szakaszát így alkalmazzák. Mikor egyeseket vagy több személyt büntethetőnek találnak, minden ilyen embertől a bűncselekmény miatt a halakat elkobozhatják, továbbá négy font értékű pfenniget hajtanak be. A régi szabályzat szerint ebből legfőbb halmesterünk két fontot kapott kézhez, a másik kettőt pedig a városi bíró kapta. Most azonban azt akarjuk, kegyesen átengedve, hogy mind a négy fontot Bécs városa kapja, amíg ezt meg nem változtatjuk, és ebből a fentemlített két halászati felügyelőt kell eltartani és megfizetni.

Megparancsoljuk minden egyes alárendelt előljáróságunknak, és a Mi városunkban, Bécsben, a különösen tiszteletreméltó, különösen kedvelt és hűséges, tekintetes polgármesterünknek, bírónknak és tanácsunknak, hogy magukat szorgos hűséggel tartsák a fentiek szerint kiadott halrendeletünkhöz, és azt így is alkalmazzák, valamint határozottan azon legyenek, hogy mindenki annak megfelelően cselekedjék, nem pedig annak sérelmére. A rendelet ellen vétőket pedig minden esetben elkerülhetetlenül meg kell büntetni. Fenntartjuk magunknak a jogot, hogy ezt a rendeletet belátásunk és a körülmények szerint bármikor enyhítsük, szigorítsuk, vagy egyes részeiben visszavonjuk és eltöröljük. Ez tehát a határozott akaratunk és véleményünk. Kiadva a Mi városunkban, Bécsben, Krisztus születése után az 1557. évben, január 8-án, római uralkodásunk 27. és más tartományokban való uralkodásunk 31. évében.

308.

Túry György a lábán köszvénytől szenved.

Körleírás.

1558.

Ezen írás keletkezésekor, az Úr 1558. évében, az év kezdetekor, hogy milyen volt a magyarok dolgainak állása... tetszés szerint... ebből kiemelhető...

Továbbá a király hűségében számos híres és katonáskodó ember volt... Túry György a lábán lévő köszvény miatt otthon maradt Diósgyőrben¹⁰⁹
(Kovachich Mart Georg. I-XIX. kötet, Mnemosynon 98-111. o.)

309.

Gabonafélék és borok drágulása; dögvész Pozsonyban és Bécsben; az 1551. évi¹¹⁰ járványrendelet utánnyomása.

Krónika, járványok.

1558.

Az 1558. év az aratás után nehéz volt, a gabonafélék és a borok drágulása miatt. – Dögvész volt nyáron Morvaországban, októberben és novemberben Ausztriában, Bécsben és Pozsonyban.

(Kovachich Mart Georg. I-XX. kötet, Ephemerides 113. o.)

310.

Földrengés.

Időjárás.

1560.

Ebben az évben december 13-án erős földrengés volt érezhető... stb.
(Fuhrmann, I. rész, 3. könyv, 6. fej. 806. o.)

¹⁰⁹ A magyarok nagyon gyakran szenvedtek köszvénytől – ennek a műnek a lapjain ez többször olvasható. Sok más személy közül 1562-ben Báthory Andrásról is megemlíti (Lásd Kovachich Mart Georg. I-XIX. kötet, Nádasdy Tamás 133. o.). Ez a betegség jelenleg is nagyon elterjedt Magyarországon – amint azt minden orvos tapasztalja. – a szerző –

¹¹⁰ Lásd 312. folyószám alatt – a szerző.

311.

Tartós dögvész Pozsonyban.

Járványok.

1562.

Augusztus 31-én elhoztam a fiamat Györgyöt Bolondóc-ból megszabadítva, ahol a pozsonyi dögvész megtámadta¹¹¹... Novemberben egyaránt tartok az együttállástól és szembenállástól, mivel ezekben az időkben illetve időszakokban legfertőzőbb a hurutos gyulladás.

(Kovachich Mart Georg. I-XX. kötet, *Ephemides* 117. o.)

312.

Dögvész rendelet.

Járványok.

1562.

Római császári, továbbá Magyarország, Csehország stb. királyi Őfelségének, Ausztria főhercegének, a mi legkegyesebb urunknak, stb. Alsó-Ausztria tartomány helytartói hivatala vezetőjének, kancellárjának, igazgatójának és kamarai tanácsosainak kiadott, új, átalakított járványrendelete

1562.

Római császári felségének kegyessége és kiváltságai által.

nyomatva Bécsben, Ausztriában Micael Zimmermann-nál.

Római császári Őfelsége, stb., legkegyesebb urunk a helytartói hivatal igazgatójának, kancellárnak, kormányzónak, kamarásoknak, és az alsó-ausztriai tartományoknak hasznos járvány-rendeletet adott ki Bécsre, és közvetlen környezetére nézve 1551-ben¹¹², majd 1558-ban ezután megújította, újra kihirdette és nyomtatásba adta, minden egyes alárendelt előljárásnak és bíróságnak itt a Városban nyomatékosan és végérvényesen megparancsolva, hogy minden egyes ember, aki a törvényhatóságok és bíróságok hatáskörébe tartozik, készüljön fel arra, hogy a járványrendeletek összes és minden egyes rendelkezését a legalázatosabban betartani és követni fogja, ellenük nem cselekszik, mivel mostantól kezdve a fertőzés nemcsak Bécs városában és környezetében, hanem a tartományban is súlyosabbnak mutatkozik. Ilyen módon ezzel a veszéllyel, amennyiben csak lehetséges, szembe kell szállni. Legfelségesebb római császári Őfelségének kormányzata és kamarásai szükségesnek és hasznosnak tartották, hogy nevezett járványrendeletet, amely önmagában is megfelelő, egyes szakaszaiban megmagyarázzák, és javítsák, majd ezt követően, mostantól kezdve, mindenki a saját biztonsága és javai érdekében ahhoz igazodjon és tartsa magát.

Először, sokszoros és gyakori tapasztalat volt, hogy amikor az emberek Istentől, a mi urunktól elfordultak, mindenféle bűnt követtek el és káros szenvedélyeknek hódoltak, Isten ígéjének hirdetése és az előljárátság parancsa, figyelmeztetése

¹¹¹ Az említett pozsonyi ragályról lásd az 1558.-ik évi beszámolót; – de eddig az évig dühöngött, igazolásként lásd a következő tételszámot. – a szerző –

¹¹² Ezek a rendeletek – ugyanitt a 295. folyószám 2) pontja alatt – majd 299. és 303. szám alatt említve találhatók – (minthogy azokat először ugyanabban az idézett évben nyomtatták). – a szerző –

és intései ellenére sem akartak megtérni, és azoktól elfordulni (amint az most mindenhol a szemünk elé tárul), ezért a mindenható Isten elszabadította a háború kínjait, az éhínséget és különösen a dögvészt, mint megérdemelt büntetést, folytonosan elkövetett bűneink miatt. Ellenben, amikor az emberek megtértek Istenhez, és bűneik miatt bűnbánatot gyakoroltak, a mindenható Isten végtelen irgalmasságot és jóságot tanúsítva, a haragját felőlünk újra elfordította. Ezért tehát ez az egyedüli igaz eszköz Isten haragjának csillapítására, és arra, hogy megszabaduljunk a halálozás terheitől. A kormányzat és a kamara mindenkinek, tehát nemcsak a hivataloknak és előljáróságoknak, nyomatékosan elrendelte, és mellette jóságosan és keresztényi módon figyelmeztetést is adott, hogy mindenki mondjon le bűnös életmódjáról, és a szemünk előtt zajló káros szenvedélyekről. Térjen meg urunkhoz Istenünkhöz, akinek ígéit buzgón hallgassa és a szívébe zárja, keresztényi gyónással és minden bűnös magatartásának megvallásával, a legfőbb szentség befogadásával, igaz bánattal és megbánással, teljes szívéből kérje Istent, hogy egyszerűült fiának, Jézus Krisztusnak keserű szenvedése és halála által, rajtunk szegény, nyomorult és bűnös embereken megkönyörüljön az Ő végtelen irgalmasságával. Tegye félre szigorú haragját, és ne csak a jelenlegi dögvésztől, de minden más rossztól és ellenünk forduló dologtól a legirgalmasabban óvjon meg bennünket, terjeszse ki felénk isteni kegyelmét, hogy jobba tegyük az életünket, parancsainak engedelmeskedjünk, mindentől megmeneküljünk vagy mindent kerüljünk el, ami ellene szegülne isteni akaratának.

Annak érdekében, hogy ezekhez mindenkinek még több oka és indíttatása legyen, ezennel elrendeljük az összes igehirdetőnek, hogy prédikáció közben a népet üdvös tanításokkal, a legnagyobb buzgósággal intsek arra, hogy szabaduljanak meg káros szenvedélyeiktől, térjenek vissza a keresztényi és bűnbánó életre. Mutassák be, hogy a Szentírás szerint a mindenható Isten a bűnöket mindig és nagyon súlyosan büntette, ámde a jámbor és istenfélő embereket a legnagyobb veszélyek közepette is megsegítette, úgy intézve, hogy az emberek az ilyen legsúlyosabb veszélyes időkben is megfelelően cselekedve kérleljék a mindenható Istent, hogy legyen hozzájuk kegyelmes és irgalmas, bocsássa meg a bűneiket, mert ezután nem kétséges, hogy az életünket így jobba téve, igaz bizalommal fogunk hozzája fordulni, Ő pedig, ahogyan eddig is tette, kegyesen és jószándékkal fog meghallgatni bennünket.

Hasonlóképpen minden egyes családfő, legyen bármilyen rendben, továbbá minden vendégfogadás és kocsmáros, asszonyaik, gyermekeik, vendégeik, tanoncaink, házuk népe, szolgálók és szolgálónők körében a legkomolyabban és legnagyobb szorgossággal törekedjen arra, hogy ne csak otthon, a házakban, hanem az utcákon és a pincékben is tartózkodjanak mindenféle istenkáromlástól, paráználkodástól, játékoktól, mértéktelen italozástól, falánkságtól, lakomáktól, szemérmetlen beszédétől, rendetlen viselkedéstől, és minden más káros szenvedélytől. Ellenben járjanak misére, hallgassák az igehirdetést, és mindenképpen becsületes, illedelmes keresztényi életet éljenek. Aki azonban nem akar engedelmeskedni, és mint asszonyok, gyermekek, ifjak és szolgálók erőszakoskodnak, azokat a ház ura büntesse meg. Aki felett azonban a ház urának nincs hatalma, azokat azonnal jelenteni kell az illetékes előljáróságnak, hogy az ilyen önkényeskedő személyeket

a hatóság szükség szerint megbüntesse, és engedelmességre kényszerítse. A háziurak, fogadósok és kocsmárosok, házuk népe, a vendégek és minden más hozzájuk tartozó személy előtt, legyenek tiszteletre méltók, szolgáljanak keresztényi példával és példaképpel, hogy a hozzájuk tartozó emberek még inkább úgy érezzék, hogy ők kell követniük, a legnagyobb tisztelettel és engedelmisséggel.

Jelenleg arra van a legnagyobb szükség, hogy ennek a hasznos járványrendeletnek a betartásában, amelynek hatálya nemcsak a Városra, hanem az elővárosokra és a Város teljes körzetére is kiterjed, különös, tekintélyes és tiszteletreméltó személyek vegyenek részt. A kormányzat és a kamara a polgárság köréből, a polgármesterrel és a tanáccsal együtt négy személyt fog megnevezni és nyilvánosságra hozni. Őket római császári stb. Őfelsége nevezi ki, és a járványrendeletbe foglalja, majd a kormányzat és a kamara, legfelsőbb római császári Őfelsége helyett és nevében, végrehajtó hatalmat ad a kezükbe. Nyomatékos felhatalmazással lesz a lelkükre kötve, hogy szilárdan tartsák magukat a járványrendelethez, annak minden rendelkezését a gyakorlatban is alkalmazzák. Senkit ne akadályozzanak, de eltévelyedni se engedjenek, de ha mégis azt tapasztalják, hogy valaki eltévelyedett, azt azonnal jelentsék a polgármesternek, akinek külön felhatalmazása van a végrehajtás tekintetében. Amennyiben bárki is az említett polgármesternek és alárendeltjeinek a munkájukban ellenszegülne, azt a kormányzat és a kamara elé kell terjesztetni. Ezután a kormányzat és a kamara fogvatartást rendel el, és az engedetlenséget a legnagyobb szigorral, kellőképpen fogja megbüntetni.

Amennyiben az így kiválasztott megbízottaknak, akik ezt a járványrendeletet hivatottak alkalmazni és kezelni, bármire szükségük volna, azt a polgármester és a tanács fogja rendelkezésükre bocsátani.

Vasárnap és ünnepnapokon az istentisztelet befejezése előtt a pincék nem nyithatnak ki

Aki az istentiszteletet mellőzi és elkerüli, Istent a legsúlyosabban megsérti. Ennek megfelelően a polgármester és Bécs városi tanácsa kötelezően rendelkezék arról, hogy vasárnap és ünnepnapokon kilenc óra előtt egyetlen egy mézsörös, sörös, édes- és más bort áruló pince se nyithasson ki, este pedig nyolc óra után ne maradjon nyitva. Aki ennek ellene szegül, az mindenféle hátrányos következménnyel fog szembenézni. Amennyiben valamely beteg embernek vagy más személynek, elfogadható okból még a pincék nyitása előtt bármely italra szüksége volna, az ilyen szükséghelyzetben lévő embereknek teljesíteni lehet a kívánságát.

Égetett szesz tiltása

Közismert, hogy különösen az égetett szesz az embereket gyorsan felhevíti, és mérgezést okoz. Ennél fogva általános tilalom érvényes a nyilvános árusítására és fogyasztására nézve.

Olyan helyekről, ahol halálesetek fordultak elő, embereket nem lehet beengedni a Városba, vagy annak közvetlen környezetébe

A fertőzés általában vidéki helyekről, városokból, kastélyokból, vásárhelyekről, falvakból vagy majorságokból terjed a városokba. Ezért kaptak általános nyílt parancsot az előljáróságok, hogy a lakosságuk körében ügyeljenek arra, hogy a

halálesetekkel járó helyekről kivétel nélkül senki ne induljon el Bécsbe vagy a város körzetébe, élelmiszerekkel, de bármi mással sem. Aki olyan városból, kastélyból, vásárhelyről, faluból vagy majorságból érkezik, amelyről a helyileg illetékes előljárási igazolta, hogy biztonságos helyről indult el, és erről valamilyen értesítést vagy hiteles okmányt hozott magával, azt mutassa be a járványrendelet által kijelölt helyeken, mint a sorompóknál, városkapuknál vagy más helyeken is. Ilyen értesítés vagy igazolás nélkül, amelyeket a hatóságok az alattvalóknak mindenféle illeték nélkül állítanak ki, senki sem engedhet a város körzetébe, de vásárlások és eladások sem engedélyezhetők. Ezzel szemben, bárkit is, aki értesítés vagy igazolás nélkül érkezik, azt azonnal el kell távolítani a város körzetéből. Aki viszont egyszer vagy többször, hiteles igazolás nélkül lépett a területre, és ott elfogták, először az ilyen férfiakat vagy nőket testi fenyegetéssel vagy vagyoni büntetésben kell részesíteni, személyre szabottan, vagy a büntett súlya alapján. Többszörös elkövetés esetén azonban nyilvánosan pellengérré állítandó, és határozott időtartamra ki kell tiltani a Városhoz. Aki az ilyen vétségeket elkövető személyt, a járványrendelet szerinti megbízottaknak hitelt érdemlően feljeleníti, annak a pénzbürség felét kell kifizetni úgy, hogy a személyazonossága nem kerülhet nyilvánosságra.

Minden előljárási igazolásnak, ahol igazolásokat állítanak ki, a leghatározottabban tudomására kell hozni, hogy ilyen iratokat bizonyosság nélkül vagy alaptalanul ne bocsásson ki. Azokkal az előljárási igazolásokkal szemben, amelyek ilyeneket kiadnak (amint ezek elkészítése és kiadása bizonyíthatóvá válik), alárendeltségi alapon, kötelező büntetéssel kell megindítani az eljárást.

Ami a felsőpapságot, uraságokat, nemeseket és városi előljárási igazolásokat illeti, itt és más alsó-ausztriai tartományokban, saját maguk és személyzetük tekintetében a bizalom és hit alapján állnak. Ha maguk és kíséretük tekintetében azt állítják, hogy nem olyan helyről érkeznek, ahol halálesetek voltak, és ilyen helyeket út közben sem érintettek, beengedhetők a város körzetébe, sőt magába a Városba is.

Szüretelők nem engedhetők be a Városba

Közeleg a szőlőskertekben a szüretelés ideje. Szüretelőket a Városba és az elővárosokba sem lehet beengedni, vagy bejuttatni. A fuvarosok, ha cefrét vagy mustot szállítanak a Városba, a lovakat nem köthetik be a városi istállóba, ezért közvetlenül a lerakódás után azonnal távozniuk kell, mivel tovább ott nem időzhetnek. Aki ezzel ellentétesen cselekszik, legyen az, akinél szüretelőnek, vagy a szüretelő és a fuvarosok, velük szemben kérlelhetetlen szigorral kell eljárni, minden kíméletesség mellőzésével, és az elkövetőket naponta, minden halogatás nélkül kell a Városhoz kiűzni. Tisztaság tekintetében a rendelkezés egy másik szakaszban fog következni.

Egyes személyekről, akiket a fertőzés miatt tiltottak a Városhoz, de újra visszatértek

Ismeretes, hogy egyes személyek, akiket a fertőzés miatt tiltottak ki a Városhoz, szinte azonnal visszatértek, és egyik házból a másikba költöznek, sőt az emberek közösségébe mennek a nyitott piacutakon és a templomokban, még csak nem is rejtőzködve. Ennek következtében gyakran sokszorozódik a fertőzés. Ép-

pen ezért az ilyen személy vagy személyek, akiket a fertőzés miatt korábban kiutasítottak a Városhól, függetlenül attól, hogy ott vagy azon kívül fertőződtek, vagy fertőzött emberekkel érintkeztek, ha a Városban vagy annak körzetében szűrik ki őket, vagy már a belépésük után, legyenek akár nők vagy férfiak, a fenti módon büntetendők. Ebben a tekintetben, a helyzetétől függetlenül senki sem lehet kivétel, az sem, akiknek háza van az elővárosokban és a Város körzetében, tehát saját maguk és hozzátartozóik se keveredjenek az emberek közé, hanem maradjanak a házon belül, és beteg embereket oda ne engedjenek be, még kevésbé marasztalják őket, a fentiekben jelzett büntetés miatt.

A koldusokat és a tivornyázó embereket is ki kell utasítani a Városhól.

Mivel a koldusok, akik össze-vissza járkálnak a Városban, nem kevés gondot okoznak a fertőzés következtében, tehát ezeket a kóborló koldusokat ettől az órától kezdve ki kell utasítani a városi területről. Ami azonban a Város saját koldusait illeti, és a szegényháziakat, akik alamizsnából élnek, vagy saját lakásuk van, az életben maradáshoz a közpénztárból vagy más úton, heti segélyben részesülnek. További szegény embereket a polgári kórházban látnak el, ahol ezeket a juttatásokat megkapják, egészen addig, amíg a járvány megszűnik. Ellenben az összes tivornyázó és könnyelmű népséget, nemcsak a Városhól, hanem annak körzetéből is el kell távolítani, és ennek érdekében a fent említett büntetést a legnagyobb szigorral kell alkalmazni.

Használt ruhákat a Brannstadt-ba vagy más piacokra nem lehet behozni és ott árúsítani.

Ismeretes, hogy a fertőzésnek kedvező közegei a régi ágyneműk, lepedők, takarók, kendők és ruhák, illetve más ócskaságok. Ezeket gyakran teregetik ki a *Brannstadt*-ban és a piacokon, amelyekből a hétköznapi emberek, a kedvező árak miatt, rendszeresen vásárolnak. Az ilyen árukkal azonban nemcsak saját magukat, hanem a hozzátartozóikat is megfertőzik, majd a fertőzés szemmel láthatóan tovaterjed. Ezért a kormányzat és a kamara ezennel megszünteti az ilyen áruk piaci kirakodását és árúsítását. Az erre kirendelt megbízottak pedig minden régi holmit és ócskaságot, a fertőzött szobák tisztítása során, állami utasításra maradéktalanul elégetnek.

Nem rendezhetők nyilvános szórakozások, a vívóiskolák és a játékmesterek sem működhetnek.

Tapasztalás szerint, ott ahol sok ember gyűlik össze, fokozódik a fertőzés. Ezért a kormányzat és a kamara elrendeli, hogy nyilvános játéktérnek, de vívóiskolák is, amíg a járvány fennáll, addig nem működtethetők, és a játékmesterek, mint például a hegedűsök és más hasonló, szüneteltessék a tevékenységüket, és őket ne is kérjék fel ilyesmire.

Nagy esküvők, keresztelői lakomák, vendégségek, házakban, pincékben, és az iskolák.

Ezennel a kormányzat és a kamara felfüggeszti az olyan nagy esküvőket, keresztelői lakomákat, vendégségeket és más alkalmakat, ahol az emberek szoros érintkezésbe kerülnek egymással. Olyan esküvők, keresztelői lakomák és vendégsé-

gek, amelyek megtartása nem elkerülhető, egyedül nyitott szellős és tiszta helyen lehetséges, esküvők pedig csak az illetékes előjáróság előzetes értesítésével rendezhetők, de az embereket kigőzölgéses szűk helységekből nem lehet összehívni.

Tisztátalanságról és romlott dolgokról.

A tisztaság hiánya újra és újra, a Városban és az elővárosokban is nem kevésbé lehet oka a fertőzésnek. Ezért mindenkire, az elővárosokban is kivétel nélkül, a legnyomatékosabban vonatkozik a parancs, hogy azonnal és mostantól kezdve albérlőjüket, szolgálóikat és szolgálólányaikat arra utasítsák, hogy minden piszkot, szemetet, döglött állatot, ürüléket, szalmazsákból a szalmát, használt rongyokat, döglött rákot, minden tisztátalanságot és bűzös dolgot a házakból és a házakban, lakószobákban, ládákban, konyhában, alagsorban, zöldséges pincében, állványokon és az udvarokban össze kell gyűjteni. Ezeket kosarakban vagy talyigán, illetve szekéren, egyértelműen a városon kívülre kell szállítani. Különösen a serdülőknek és szolgálóknak, súlyos büntetéssel fenyegetve kell meghagyni és megtiltani, hogy mostantól az ürüléküket vagy más illetlenségüket az utcákon és a zugokban hagyják, mint ahogyan azt eddig gyakran tették, mivel ilyesmi ezután nem művelhető. Senki se merészeljen emberi vizeletet, káposzta öblítővizét, heringek vagy más táplálék sós vizét, és más hasonló mocskot és szennyezett vizet a városon belül kiönteni, hanem azok egyenesen a Dunába vagy a Möring-be ürítendőek. Továbbá a Városban és a házakban sem lehet mosni, és különösen disznót nem lehet tartani, ugyanis amikor a disznók a tereken és az utcákban megjelennek, bárkihez is tartozzanak, azoktól más büntetések mellett, az állatokat minden ellenszolgáltatás nélkül el fogják kobozni.

Hetenként kétszer kell a Városban takarítani.

Annak érdekében, hogy a Városban a takarítás minél alaposabban történjék, hetenként kétszer, nevezetesen szerdán és szombaton kell a fürdőkben a víztározó edényeket tisztítani, és különösen a tereken a csöves kutakat átöblíteni, az imént említett napokon és órában. Mindenki alaposan tisztítsa ki vízzel a nagy fazekakat, mérőedényeket, más dézsákat, kőedényeket, halasdézsákat és további tároló- illetve konyhai edényeket. Amennyire csak lehetséges, a fent említett olyan dolgokat, mint a ganéj, szemét, bűzös anyagok és mindenféle tisztátalanság, bármilyen néven nevezve, mindenki söpörje össze a házakon belül és kívül, de a saját háza előtti tereken és utcákon, a nyílt csatornáknál is, és távolítsák el a városból. Ezt követően rendszeresen vizet kell önteni az utcai csatornába, hogy a kártékony dolgok és a visszamaradt tisztátalanság a fedetlen gyűjtőcsatornákon a víz által tovább sodorva, végül a Dunába kerüljenek.

A pocsolyákat és árkokat fel kell tölteni a Városban.

Miután egyes helyeken, az utcákon és tereken, különösen ott, ahol nincs köburkolat, nagy pocsolyák és árkok keletkeznek, majd azokban mindenféle mocskok gyűlik össze úgy, hogy annak nincs lefolyása. Az ilyen pocsolyákat és árkokat Bécsben haladéktalanul ki kell üríteni, feltölteni, rendbe tenni és kikövezni. Ezután a felgyülemlett víz mindent magával fog sodorni, tehát elfolyik az összes szeméttel együtt, így nem fog helyben leülepedni.

Árnyékszékét vagy emésztőgödröt nem lehet felnyitni.

Jelenleg, és addig, amíg a járvány jelei észlelhetők, senki sem nyithatja fel az illemhelyét, árnyékszékét vagy emésztőgödrét, annak tartalmát nem üríttetheti ki, és nem szállíttathatja el. Ezzel várákozzon a hidegebb időszak kezdetéig, ugyanis meg kell előzni azt, hogy ebből károk és hátrányok keletkezzenek. Az ilyen munkát előzetesen be kell jelenteni a polgármesternek, akinek a rendelkezése szerint ezt a feladatot éjjel kell végezni, amikor kevés ember tartózkodik a nyílt területeken. Összességében az árnyékszékeket járvány idején egyáltalán nem lehet üríteni, kivéve, ha elkerülhetetlenül szükséges, és a munkát jobb elhalasztani a kedvezőbb és egészségesebb időszakokra.

Az ártalmas terményekről.

Ismeretes, hogy az új termésből, mint a tök, a szilva, és más éretlen gyümölcsből számos betegség származhat. Ilyen, és ezekhez hasonló ártalmas termények nem árusíthatók. Tisztításukat is elsősorban a Városon kívül kell végezni, amint arra a fentiek utaltak. Különösen azonban a döglött állatok tetemét sehol sem lehet megtúrni, mint ahogyan ez eddig történt, a Város és elővárosok közvetlen környezetében. Amint a tetemeiket innen kivontatták, azokat az emberek fent a dunai erődnél, a vágóhidak területén ássák el, vagy vessék a Dunába.

Az általános élelmiszer piacról.

Az általános élelmiszer piacot egy ideje már rendeletileg kihelyezték a Város előterébe. Ettől függetlenül, a Városban és az Udvarban, illetve más tágas helyeken, tehát nem a szűk utcákban, a rend és megfelelő kirakodás betartásával lehet piacozni, a polgármester és a tanács engedélyével, de a kormányzat és a kamara szerint az élelmiszerekből, mint például a savanyú káposzta, dézsákban és kosarakban csak annyi hozható a Városba, amennyi a vásárlók egy napi fogyasztására elegendő, ennél több ugyanis nincs engedélyezve. A maradékot pedig, amit nem adtak el, nem lehet itt hagyni, hanem büntetés terhe mellett, minden egyes napon, ki kell szállítani. Mostantól kezdve a zöldségesek, de senki más sem tarthat a városban savanyú káposztát, hordókban vagy nagy fazekakban, ez ugyanis csak az elővárosokban engedélyezett.

Gabona-, széna- és szalma-, illetve más piacokról.

A gabonapiac egy idő óta a vágóhídnál volt, ami azonban szűknek bizonyult. Ezért a kormányzat és a kamara úgy rendelkezett, hogy a gabonapiac, illetve a széna-, szalma-, tűzifapiac, a cserépárúk piaca, ökörmustra, és más áruk piaca a *Kärtner* és a *Stubentor* közötti területen legyen. Továbbá utasítást adott arra, hogy aki gabonát, szénát, szalmát, tűzifát és más áruféleséget akar a Városba szállítani vagy fuvaroztatni, a lovait ne a városi házakba vagy istállókba kösse be, hanem ezt a Városon kívül, az elővárosokban intézze.

Ökörbőrt vagy más bőrt nem lehet tartani a Városban.

A kormányzat és a kamara elrendelte, hogy a kereskedők, mészárosok, bőrcserzők, de senki más sem tarthat a Városban nyers ökörbőrt, vagy más nyúzott bőrt, nedvesen vagy szárazon, vagy szárításra kifüggesztve, ezt ugyanis csak a

Városon kívül, szellős helyen lehet végezni, mások hátrányos helyzetbe hozása nélkül.

Az ökörvásárról.

Az ökörvásárt a súlyos halálozás miatt egy jó ideje már nem itt, hanem *Schwechat*-nál rendezik, és a továbbiakban is ott kell maradnia. Miután a járvány oda is betört, a híres ökörvásárt valahol a közelbe, de semmi esetre sem Bécs környékére kell áthelyezni. A kereskedők a jelenlegi súlyos járványos halálozás idején, mivel annak jelei már Magyarországon is megjelentek, a magyaroknak helyben fizessenek, mivel őket a határ innenső oldalára nem lehet beengedni. Azok az itteni kereskedők pedig, akik súlyos halálozással járó területen, vagy a magyarokkal üzleteltek, visszatérésük után 14 napon át biztonságos helyen Bécs körzetén kívül kötelesek tartózkodni. Majd a helyileg illetékes elöljáróság ott, ahol a kijelölt 14 napot letöltötték, hiteles igazolást fog részükre kiállítani a járványügyi rendeletnek megfelelően.

A teljes polgárság, de különösen a vendéglátósok vegyék tudomásul, hogy senkinem nem adhatnak szállást, aki fertőzött helyről lopakodott a Városba.

A vendéglátósoknak és a teljes polgárságnak, a Városban és az elővárosokban, meg az iparos mestereknek is, akik az idegenből érkező segédeknek fogadják, a fenti büntetések terhe mellett házról házra legyen tiltott bárkinek a befogadása, aki fertőzött helyekről érkezne, és itt akarna tartózkodni, illetve szállást találni. Aki ez ellen cselekszik, és nem követi az utasításokat, azzal vagy azokkal szemben a fentiekben megnevezett szigorú büntetés alkalmazandó, mindenféle kivétel nélkül. A feljelentőnek pedig a pénzbüntetés felét kell odaadni, személyének fedettsége mellett.

A fizetős fürdőkről.

A fizetős közfürdők a kormányzat és a kamara rendeletére már egy jó ideje zárva tartanak. Nevezett kormányzat és a kamara, további intézkedésig, jelenleg is tartja magát ehhez a rendelethez, azt mérlegelve, hogy a fertőzés tovább ne terjedjen, mert azonnal megjelenik ott, ahol sok ember van együtt, és az arcukkal, lehelletükkel és izzadságukkal egymással érintkezésbe lépnek. Ezért Isten segedelme után az a legbiztosabb védelem és orvosság, ha minden egyes ember, amennyire csak lehetséges, védi saját magát, és különös, jogos indíttatás vagy ok nélkül, nem érintkezik fertőzöttekkel, és önként, minden szükség nélkül nem vegyül el az emberek között.

Fertőzöttek átszállítása a kórházakból.

A császári udvari kórház és a polgári kórház gondnokai szorgosan jegyezzék fel a halálozások alakulását, és amennyiben egy vagy több személy megfertőződik, azokat minden halogatás nélkül, azonnal el kell különíteni, majd a járványkórházba szállíttatni.

Füstölés és tűzgyújtás a fertőzés miatt.

Orvosi vélemény szerint a fertőzés ereje a borókafenyő ágával és fájával való füstöléssel némiképp csökkenthető. Ezért a háztulajdonosok vagy a házak bérlői

parancsot kapnak arra, hogy ott, ahol a fertőzés megjelent, a házakban, és első-sorban a szobákban, ahol a fertőzés először jelentkezett, naponta három vagy négy alkalommal vagy ennél is többször, a fent nevezett füstöt gerjesszék, és a szobákat ecettel hintsék meg. Aki a saját házában vagy udvarában boróka ágakkal vagy valami mással tüzet gyújtana, annak erre lehetőséget kell adni, felhívva a figyelmét a szél miatt a tűzveszélyre. A kormányzat és a kamara pedig különösen azt rendeli el, hogy az ilyen füstölést és ecetes beszórást a kórházakban azonnal meg kell kezdeni, és naponként ismételni, mindaddig, amíg a mindenható Isten kegyelméből a járvány ereje csökkenésnek indul. Ugyanakkor mindenki azt tartsa szem előtt, hogy a nyílt lánggal a közösség, vagy egyes emberek tulajdonában kárt ne okozzon. Amikor azonban a halálozások száma fokozódik (amitől a Mindenható irgalma mentesen meg minket), akkor Bécsben a nyílt tereken borókafenyő ágakból vagy más száraz fából naponta nagy tüzeket kell gyújtani mindaddig, amíg a járvány lefolyása az enyhülést jelzi. Ugyanakkor az égetés szorgos figyelemmel és óvatosan végzendő, nehogy károk keletkezzenek. Egyebekben a házakat el kell látni boróka ágakkal és más kellően száraz tűzifával, hogy az ott lakóknak rendelkezésére álljon, kezük ügyében legyen, és ne késlekedjenek a tűzgyújtással, tekintettel arra, hogy az mindenkinek a javát szolgálja.

Mit lehet használni a fertőzés ellen.

Arra is szükség van, hogy ennek a gyorsan terjedő betegségnek a megelőzése érdekében minden egyes háztulajdonos, és nemcsak a városi polgárok illetve bérlők, hanem az elővárosiak is tájékozódjanak a negyvenes években kiadott doktori és orvosságos könyvecskékből, vagy a korábbiakban megjelentekből. Ezekben módszer és tanítás olvasható arra nézve, hogy az ember mihez tartsa magát az étkezésben és az ivásban, és más dolgokban is, hogy megvédje magát a mérgeg hatásától. Az ilyen könyvek megvásárolhatók a könyvtáraknál és a nyomdászoknál, szorgos olvasás és olvasásra buzdítás céljából, hogy a bennük rejlő tudást a család-fők és a teljes rokonság is, amennyire csak lehetséges, elsajátítsa. Általános megelőző szer és orvosság a nehézszagú rúta, a borókabogyó, a dió, a füge, az ecet, a *driacuss*, külön-külön vagy együtt összekeverve, de további hasznos dolgok is találhatók, amelyeket az orvos rendelhet. Az ilyen könyvecske mindenhol beszerezhető a tereken vagy a városkapuknál, és aki megvásárolja, eligazítást kap arra, hogy a tartalmát miként használja. Ezáltal nemcsak az átlagos városi és elővárosi ember, hanem vidéken is mindenki tájékozódhat a dögvész természetéről, és annak okairól, eligazítást és útmutatót olvashat arról, hogy saját magát és az övéit hogyan érezheti biztonságban, és hogyan nyújthat másoknak is segítséget.

Mit kell tenni, amikor már megtörtént a fertőzés.

A szorgos emberi előrelátás és rendelkezések nyomán a Mindenható haragja is enyhülhet. Amikor egy háziúr vagy a bérlői, vagy a szolgálók, illetve közülük bárki is a fertőzés mérgével megbetegszik, a háziúr, bármely polgár vagy a bérlők azonnal tegyenek jelentést a fertőzött személyről, vagy személyekről a közegészségügyi hatóságnak, vagy a bármikor elérhető seborvosnak. Ez a jelentés tartalmazza a betegség körülményeit, azt, hogy mikor és milyen módon kezdődött, és

hogy még folyamatosan fennáll-e a fertőzöttség. Ekkor a doktor vagy a seborvos az így bejelentett személyt alaposan és nagyon szorgosan megvizsgálja, megítéli az állapotát és döntést fog hozni. Amennyiben a döntésük egyértelmű abban a tekintetben, hogy fertőzés áll fenn, amelyhez kétség sem férhet, intézkedniük kell, hogy a beteget még abban az órában a járványkórházba szállítsák. Helyben nem hagyható, és a jelenlétét sem lehet megtűrni, annak érdekében, hogy itt a Városban lehetőség se maradjon mások fertőződésére. Amikor egy háziúr vagy vendégfogadós, vagy a feleségük, gyermekeik, barátai, vagy más tekintélyes személy megbetegszik, de nem akar járványkórházba vonulni, és azt sem akarja, hogy bezárják házába vagy a lakásába, ilyen esetben kedvezményesen engedélyezhető, hogy elővárosi ház- vagy lakástulajdonában tartózkodjon a betegsége alatt. Távolság tekintetében, amint arról a fentiekben már említés történt, a Vároستól legalább két vagy három mérföldnyi távolságra legyenek, és ott is maradjanak, amíg a meghatározott és kihirdetett időt helyben eltöltik. Aki azonban a fentiekben említett személyek közül a Várost nem akarja elhagyni, hanem a saját házában vagy lakásában akar maradni, a teljes házanépével és személyzetével együtt, folyamatosan ott köteles tartózkodni, és onnan negyven napig a zárlat kezdetétől számítva el nem mozdulhat. Mindenféle szükségletekkel való ellátásuk egy arra kijelölt személy révén történik, csakúgy, mint majd a fertőzött szobák tisztítása. Ami a szükségleteket illeti, tehát ételt, italt, orvosságot és minden mást a bevásárlás után házhoz szállítják és a kapu elé fogják lerakni. Másfelől, azok a személyek, akik a betegek szolgálatát és gondozását látják el, időközben is felfogadhatók, de utána a házból már nem távoznak. Amikor az ilyen személyeket, akik a fertőzött házakhoz tartoznak, mielőtt a fentiekben jelzett idő eltelt volna, meglátják az utcán vagy bármely más helyen, velük szemben a fentiek szerinti büntetést kell alkalmazni, mégpedig mindenféle személyválogatás nélkül.

Szegény embereknek a fertőzött házakban az élelmet és italt, továbbá más szükségleteket a polgári kórházból kell biztosítani.

Amennyiben a fertőzött házakban a járványügyi rendeleteknek megfelelően, amelyeket szorgosan be kell tartani, olyan szegény emberek lesznek bezárva, akik vagyontalanok, és nincs módjukban megvásárolni, és odahozatni az ételt, italt és az orvosságot, azoknak mindezt a polgármester és a városi tanács a polgári kórházból biztosítja. A fentiekben jelzett személyzet, amelyet a járványrendelet szerint küldenek ki, a zárlat alatti házakban nemcsak gondozza a szegény betegeket, hanem ők azok, akik az ellátmányt a házak bejárata elé helyezik, a szállítást és az átadást is a leghűségesebben végzik, olyan szorgossággal, hogy a szükséghelyzetben lévő szegény emberek előtt, a méltányosságnak megfelelően, a keresztényi segítség és szolgálat se legyen elzárva.

A beteg embereket ne titkolják és ne szállítsák el.

Sok beteg és elhalt személyt eltitkolnak, titokban elszállítatnak, ami a betegeknek magányosságot jelent, akik így a szentségek kiszolgáltatása és vigasza nélkül távoznak az életből. Ráadásul az ilyen személyek a betegségekben orvosok, seborvosok és borbélyok nélkül maradnak, és nem kapják meg azt, amire szükség-

gük volna. Ezeket mindenkinek a tudomására hozzuk, és lelkére kötjük, hogy testi és pénzbüntetés terhe mellett, ha bárki is megbetegszik, azonnal tegyenek jelentést a járványügyi megbízottaknak, vagy a közegészségügyi hatóságnak. Egyben a doktorok, borbélyok és seborvosok figyelmét is felhívjuk, hogy munkájuk során semmit ne titkoljanak el, hanem szabályosan jelentsék a betegeket, akikről tudomást szereztek. Minden szorgalmukkal és fáradozásukkal azon legyenek, hogy segítségük őket, és semmit se mulasszanak el. Ez a rendelkezés azokra is vonatkozik, akik a Várost vagy az elővárosokat elhagyják, és fertőzött helyre távoznak, így a meghatározott idő eltelte előtt nem térhetnek vissza.

Hogyan kell a zárlatot végrehajtani a fertőzött házakban.

Amint azt az előző járványrendelet is tartalmazta, a házakat, amelyekben fertőzés jelent meg, le kell zárni. Ezúttal azonban a kormányzat és a kamara úgy rendelkezik, néhány nyomós ok miatt, hogy akkor is szigorúan kell eljárni, ha nem az egész házat kell lezárni, amelyben a fertőzés megjelent. Ilyen esetekben egyedül csak azt az emeletet vagy egyszobás lakást, lakjon ott bárki is, de különösen a szobát vagy azt a hajlékot, ahol a fertőzés jelentkezett, zárják le a bentlakókkal együtt, a szükségleteikről pedig a fentiek szerint gondoskodjanak. Akik olyan helyzetben vannak, hogy az ellátásukat az államtól kapják, az a fentiek szerint áll rendelkezésükre. Amennyiben a ház kisebb méretű, vagy a fertőzés a ház egészét érinti, akkor a teljes épületet kell lezárni, a rendelkezések szerint. Amikor azonban nem az egész ház kerül zárlat alá, akkor ennek a háznak a kapuját fehér kereszttel kell megjelölni, majd ugyancsak fehér keresztet kell rajzolni arra az emeletre vagy egyszobás lakásra, ahol a fertőzés történt. Melléje fel kell írni, hogy személy szerint ki, és melyik szobában fertőződött, továbbá melyik napon volt a lezárás, hogy mindenki a legjobban tudja magát védeni a figyelmeztetés alapján. Az ilyen ház, emelet vagy szoba negyven napig kerül zárlat alá, és a lezárt szobába, egyszobás lakásba vagy emeletre senki sem mehet be vagy jöhet ki onnan, ott csakis azok a személyek közlekedhetnek, akiket erre kirendeltek, és kifelé is csak ők jöhetnek a negyven nap eltelte előtt. Aki azonban a fehér keresztet idő előtt letörli, elmaradhatatlan büntetéssel fog szembesülni. Azokban a házakban, ahol fertőzés volt, de lezárás nem történt, nem engedélyezhető az átjárás, és a kaput is zárva kell tartani. Az sem lehetséges, súlyos szükséghelyzettől eltekintve, hogy bármilyen építési vagy más munkavégzés történjék az előírt negyven nap eltelte előtt, de az előjárásnál előzetes bejelentést kell tenni, és a helyszínen csak a lakók tartózkodhatnak, és azok, akiket az előjáróság kirendelt. A fertőzéssel érintett házak pincéjéből negyven nap előtt bort sem lehet kiadni, de aki ez ellen cselekszik, azt a járványügyi felügyelők feljegyzik, és szükségszerűen büntetést fognak kapni. Egyebekben kiforratlan bor semmiképpen nem értékesíthető.

A közegészségügyi megbízottak és a kirendelt seborvosok szorgosan látogassák a fertőzött betegeket.

A közegészségügyi hatósági emberek és a kirendelt seborvosok nyomatékos utasítást kapnak arra nézve, hogy mérsékelt díj ellenében mindenkit meglátogassanak, aki a tanácsukat és segítségüket kéri, és munkájukat szorgosan, a leggyor-

sabban és a leghűségesebben végezzék. Elősorban arra kell ügyelni, hogy az érvágó kés, a tartozékok, kéziszerszámok és kenőcsök jó és tiszta állapotban legyenek, de fertőzéstől mentes személyeknél egyiket se használják, ha azokkal korábban fertőzött embereket metszetek vagy érinetettek.

Fertőzött emberek mellé saját seborvost kell adni.

A dolgok folyásának megfelelően egyszer és mindenkorra a közegészségügyi hivatali emberek mellett egy vagy több városi seborvos dolgozzon, akik kimennek a beteg emberekhez, hogy segítségükre legyenek, és a munkájukat a leghűségesebben és legjobban végezzék.

Egyetlen fertőzött házat, egyszobás lakást vagy szobát sem lehet kinyitni, mielőtt a szükséges mértékű tisztítást elvégezték.

Ennek megfelelően, a házak, egyszobás lakások vagy szobák nem nyithatók ki, mielőtt az erre kijelölt emberek a szükséges tisztítást és füstölést elvégezték. Amikor azonban a fertőzés ismételten elharapódzik, mindezt újra kell kezdeni, illetve olyan sokszor ismételni, ahányszor a fertőzés újra jelentkezik. Ekkor kell használni újra a megjelölést a fehér kereszttel, a lezárást, és minden úgy intézendő, ahogyan azt a fentiek előíranyozták és elrendelték.

Hogyan kell vezetni az elhalálozott személyek jegyzékét.

A fentiekben kirendelt személyek a járványrendelet értelmében minden nap összejövetelt tartanak arról, hogy a leghűségesebb módon hogyan lehet a rendszert működtetni, és mindent elrendelni, ami szükséges. Ugyancsak minden egyes napon a halottakról és a fertőzöttekről készített jegyzéket, a korábbi gyakorlat szerint, át kell adni a polgármesternek, a kormányzatnak és a kamarának.

A városkapuknál be kell jelenteni a halottakat és a fertőzötteket, az előbbieket pedig a sírásók hivatalos papír nélkül nem temethetik el.

A városkapuknál a halottakat és a beteg fertőzötteket, és a nem fertőzötteket is, ha kiszállítják vagy kikísérik, névvel és a hozzátartozóik nevével együtt jelenteni kell, hogy hová szállítják őket. Betegségüket nem lehet eltitkolni, és mindenkit rendesen jegyzékbe kell venni. Egyetlen halottat sem temethetnek el a sírásók, halálbüntetés terhe mellett, csak akkor, ha erre a járványügyi megbízottaktól igazoló papírt kaptak. Egyébként pedig minden egyes napon a járványügyi rendelet szerinti megbízottak részére, név szerint jelentést kell tenni a beteg és elhalt személyekről. Ugyanígy kötelesek eljárni a doktorok, a seborvosok, borbélyok és fűrdősök, az általuk kezelt betegekkel, betegségük fajtájával kapcsolatban, és a járványügyi rendelet szerint. Ennek kapcsán semmit nem lehet eltitkolni, de ha valaki nem ezt teszi, különösen pedig, ha rajtakapják valamilyen engedetlenségen, vele szemben a fentiekben megnevezett büntetést kell alkalmazni. Ez alól semmilyen kivétel nem lehetséges, bárhogyan nevezzék is az érintetteket.

Aki a feljelentést tette, annak a neve titokban marad, és megkapja a pénzbüntetés felerészét.

A járványkórházban a betegeknek jó feltételeket kell teremteni.

Mindenekelőtt Bécsben a járványkórházat *Siechenals*-ban szobákkal, kamrákkal és más minden más szükséges dologgal úgy kell ellátni, hogy a betegek ne egymás hegyén-hátán feküdjenek, és szorongjanak, hanem elegendő hely legyen maguk körül, ugyanis erre különösen nagy szükség van ebben a betegségben, ha egy fertőzött beteg gyógyulni kezd, és egészséges akar lenni. Az ilyen személyeket el kell különíteni a betegektől, és egy másik, tiszta környezetbe kell vinni, nehogy másodszor is megfertőződjenek.

Bécsben a legnagyobb szorgossággal kell elrendelni, hogy a járványkórházban tartózkodó emberek ellátása megfelelő legyen, étellel, itallal, fekhellyel és orvosságokkal együtt. Legyen megfelelő fűtőlés borókafenyő ágakkal, takarítás és ecettel meghintés a szobákban, és minden más, amire szükség lehet, rendelkezésre álljon a legjobb módon, amennyire egyáltalán csak lehetséges, annak érdekében, hogy szükség soha semmiből ne keletkezzék, és a készletek se fogyatkozzanak. A polgármester és a városi tanács azokat a szegény embereket, akik saját létfenntartásukról sem képesek gondoskodni, gyűjtse össze a templomok közelében az utcákon, illetve a város kapuinál, és gondja legyen arra, hogy az alalmaznát csakis leginkább rászorultak kapják. Amit ezeknek az embereknek a kórházból és más házakból a járványkórházba küldenek, azt úgy kell megszervezni, hogy annak lerakódása a rendelkezés szerint a Városon kívül (Bécs által kijelölve) történjék, és mindezt erről a helyről a járványkórház gondnoka vagy főápolója által kijelölt emberek szállítják be a betegeknek. Súlyos büntetés elkerülése érdekében tehát nem lehet a Városba bemenni, hanem amiben hiány vagy csökkenés keletkezett, tehát az embereknek az ételt, italt és más szükségleteket meghatározott helyre kell szállíttatni vagy oda hozatni, és tudatni kell, hogy azt közvetlenül tilos a Városba vinni.

A közegészségügyi hivatalnokok és a seborvos, nem mehetnek emberek társaságába.

A közegészségügyi hivatalnokok és a seborvos is, ha fertőzöttekhez igénybe veszik őket, szolgálikkal együtt a saját otthonaikban tartózkodjanak, és azon kívül, ami a betegek látogatásához szükséges, ne menjenek az emberek közé, nehogy így betegséget okozzanak vagy veszélyhelyzetet teremtsenek.

Fertőzöttet vagy más közönséges személyt nem lehet a Városban eltemetni.

A kormányzat és a kamara a leghatározottabban elrendeli, hogy mostantól kezdve egyetlen fertőzött halottat vagy más hétköznapi embert sem lehet Bécs városában eltemetni, hacsak külön engedélye nem volna a kormányzattól és a kamarától. Azoknak pedig, akiknek hatalmában áll, hogy egyes embereket templomokban, kolostorokban vagy templomkertekben temessenek el, kivételesen tilos a temetést a Szent István dómban engedélyezni vagy jóváhagyni. Aki ezt a rendelkezést megszegi, és szembeszáll az előljárással, azt haladéktalanul meg kell büntetni.

A fuvarosokról, akik a betegeket a járványkórházba szállítják.

Az a fuvaros, lóval és kocsival együtt, aki a fertőzött embereket a járványkórházba szállítja, mostantól kezdve egészen addig, amíg a jelentős halálozás fennáll, szálláshellyel és ellátással a járványkórház közelében rendelkezzen, és nem jöhet be a Városba vagy az elővárosokba. Kivétel természetesen akkor áll fenn, ha ide hívják, mert valakit a járványkórházba kell szállítani. Maga a fuvaros saját magát és a kocsiját is jól látható fehér kereszttel köteles megjelölni, hogy mindenki így tudja a fertőzés veszélyét elkerülni.

Végül is, római császári Őfelsége stb., legkegyesebb urunk, illetve Alsó-Ausztria kormányzatának és a kamarájának nevében kiadott nyomtatékos és végső parancsa szerint a polgármester, a tanács, és a megbízottak a fertőzés tekintetében azon munkálkodjanak, hogy a közrendet szigorúan kézben tartásuk, továbbá minden egyes előjáróság határozott szorgossággal azon legyen, hogy a törvényhatóságának és bíraskodásának alárendelt minden egyes ember ezt a rendet teljes egészében betartsa és kövesse, és azzal ellentétesen semmilyen módon ne cselekedjék. Amennyiben azonban egyesek vagy többen nem így viselkednek, azt az illetékes előjáróságok szorgosan derítsék fel, figyeljenek fel rá, majd az ilyen személyeket állítsák elő, és velük szemben, mindenféle kivételezés nélkül, a járványrendeleti megbízottak olyan súlyos azonnali és elmaradhatatlan büntetést szabjanak ki, hogy abban mindenki példát és kellő okot lásson arra nézve, hogy a rendet fokozott szorgossággal és figyelemmel, kellő engedelmességgel szolgálja. Ebben a tekintetben a megbízottaknak a polgármester és a tanács adjon meg minden szükséges segítséget és támogatást. Amennyiben az engedetlenség jelentős méreteket öltene, jelentést kell tenni a kormányzatnak és a kamarának, hogy részükről minden segítség, és a helyzet kezeléséhez szükséges dolgok rendelkezésre álljanak. Kiadva Bécsben, 1562-ben, augusztus hónap 28. napján.

313.

A tartós dögvész Eperjesen, Kassán továbbá Egerben, Budán, Esztergomban, Tolnában súlyos pusztítást végzett.

Járványok.

1563.

Ennek az 1563-as évnek a nyarán és ősszel dögvész uralkodott, Eperjesen, Kassán és a Felvidék más városaiban. Ugyanez a járvány Egerben, Budán, Esztergomban és Tolnában a törökök között hatalmas pusztítást végzett.

(Kovachich Mart. Georg. I-XX. köt. Ephemides 119. o.)

314.

Ferdinánd király súlyosbodó láztól kínozva halt meg.

Körtörténet.

1564.

... Pozsonyban az országgyűlésen, gondoskodott arról, hogy idősebb fiát Miksát, a Karok és Rendek királyává válasszák, majd beiktassák. Innen Bécsbe visz-

szatérven, láz kezdte kínozni, amelynek súlyosbodása miatt végsőkéig legyengülve, 1564-ben halt meg.
(*Spányik II. rész, 44. o.*)

II. MIKSA KIRÁLY URALKODÁSA 1564–1576

315.

A leghidegebb tél.

Időjárás.

1564.

December. Karácsony táján Schwenden Lázárt útnak indították a Felvidék felé... 500 fős gyalogos katona kíséretében, akik közül sokan meghaltak ebben a hidegben.

(*Kovachich Mart. Georg. I-XX. köt. Epehmerides 122. o.*)

316.

Fénygyűrű.

Időjárás.

1565.

Szeptember 25. Éjszakáról szeptember 25-re pirkadatkor fénygyűrű jelent meg; az égbolton a csillagok koronát formáltak, jogart és tört is.

(*Kovachich Mart. Georg. I-XX. kötet Ephemerides 124. o.*)

317.

Fokozódik a dögvész súlyossága.

Járványok.

1565.

Mi időnkben Nemet országban czac egy varasban is czac egy kapun is vittec temetni negyven embereket. Velentebe alig maradt harmada.

(*Petrus Bornemissza: Vasárnapi predikatiok. Detrekő 1584. in folio 706. o.*)

318.

Komáromban magyar tábori láz tört ki.

Járványok.

1566.

II. Miksa császár hadseregében Komáromnál láz lépett fel, amelyek ezért a magyar vagy tábori láz nevet adták. Dan. Jennert. *Liber de febribus*, IV. könyv (függelék: *Fasciculus medicamentorum contra pestem*) Frankfurt és Wittemberg 1653. 4.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 82. o. és (413) helyesebben 143. o.*)

319.

I. Miksa császár és király I. dekrétuma.

Törvény.

Augsburg, 1566. május 2.

18. cikkely: általános és részleges fölkelés.

Az általános és részleges hadjárat idejére a fölkelésről és a hadak küldéséről...

5. § Az öregek és erőtlének pedig maguk helyett más arra elég erős személyeket helyettesíthessenek és küldhessenek.

6. § Végül a betegeskedőket, akaratuk ellenére, a hadjáratban ott ne tartsák.
(*Corpus Juris Hungarici*)

320.

Négy forint havi fizetség a dajkának.

Egészségrendészet.

1566.

Abafalva község Putnok mellett fekszik, ahol 1566. aug. 11-én egy csecsemőt vittek a templomba, keresztelésre, de hirtelen betörték a tatárok, a jelenlévők elmenekültek, miután az újszülöttet az oltárra helyezték, aki hét napon át maradt ott, mivel senki sem vitte el onnan. A lakosság a tatárok által minden vagyonától, házatól megfosztva és porrá égetve, a saját gyermekeiket, akiket elrejtettek fosztogatók elől, sem tudták mivel táplálni. Abafy Albert, amikor visszatért, az újszülöttet augusztus 16-án az oltáron még élve és jó állapotban találta. Még utána is élt a 8. és 9. napig, és a visszatérő apa szoptatós dajkát keresett az újszülöttnak, havonta négy forintért, de senkit sem talált a teljes kietlenségben és néptelenségben.¹¹³
(*Kovachich Mart. Georg, I.-XX. köt. Ephemerides 127. o.*)

321.

A Duna áradása.

Időjárás.

1567.

A Duna kiáradt. An. Zwetl.
(*Pilgram I. rész, 148. o.*)

322.

Zárd várának kapujához nyáron is jeget visznek.

Vízügyek.

1567.

Ez a hely Gewmer (Gömör) vármegyében Borzsova falu területén fekszik, ahol egy szikla hasadék télen meleg, tele szúnyoggal, nyáron pedig olyan nagyon hideg, hogy a lecsöpögő víz jéggé válik, ahogyan az én jelenlétemben is történt: Zárd várától való távolsága fél mérföld.
(*Kovachich Mart. Georg. I.-XX. kötet Ephemerides 128. o.*)

¹¹³ Ez a tartási díj – tekintettel a korabeli pénz értékére – egyenesen óriási összeg!

323.

A tartós *morbis gallicus* nyomai Magyarországon.

Kórleírás.

1568.

Franciscus F... (akiről azt mondják, hogy *morbis gallicus*-ban szenvedett) betegségét kezelendő, visszatért Itáliába, és Padovában a pusztító dögvészben halt meg.

(Kovachich Mart. Georg. I-XXVII. kötet 157. o.)

324.

Éhínség Ausztriában és Karintiában.

Krónika.

1569.

1564–1569 Drágulás Ausztriában. An. Zwetl. A következő évben is tovább tartott. An. Zwetl. (és végül) soha nem látott dráguláshoz vezetett Bajorországban... Ausztriában... Sok ezer ember életébe került az éhínség. Hist. Univ. – Valvasor 1570-ben Karintiában olyan nagy éhínségről számol be, hogy a szülők a gyermekeiket sorsukra hagyták, hogy ne lássák, amikor meghalnak az éhezéstől.

(Mi volt Magyarországon? – a szerző –)

(Pilgram I. rész 240. o.)

325.

A Duna áradása. Hideg tél; bőséges havazás.

Időjárás.

1570.

A Duna kiöntött az év elején, és nagy mennyiségű jeget sodort a partra. An. Zwetl. Decembertől januárig 40 napon át havazott. Rockenb.

(Pilgram I. rész 149. o.)

326.

Dögvész Bécsben; iskolák bezárása.

Járványok.

1571.

1570-ben dögvész uralkodott Bécsben, és augusztusban minden iskolát bezártak.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 6. fejelet. 807.o.)

327.

Dögvész Körmöcben: ártalmas szájpénész, amely *Glossanthrax*-ban végződik.

Járványok.

1571.

Heves dögvész Körmöcben és máshol is Magyarország hegyvidéki részén. – Ártalmas szájpénész, amely nyelvfenévé fejlődik, Guielimo Ballonio megfigyelése szerint: *Epidemiorum et Ephemeridum* II. könyv, Párizs 1642 in 4. – amely a következő évek helyzetét is bemutatja.

(Paulus Adamus I. rész Valentics 86. és 141. o.)

328.

Elhúzódo dögvész Magyarországon.

Járványok.

1572.

Dögvész Magyarországon és Itáliában. Lewenwaldius. – Továbbá egész Lengyelországban is. Lewenwaldius illetve Managetta és Sorbait: *Pestordnung*, 8. in *der Wiener Pestbeschreibung*. Bécs, 1727, in fol.
(*Paulus Adamus I. rész Valentics 141. o.*)

329.

A Duna áradása.

Időjárás.

1572–73.

Ausztriában áradások voltak... Calend. –

A Duna január 13-án kiöntött, és 10 napig maradt magas a vízállás. An. Zwetl.
(*Pilgram, I. rész 149. o.*)

330.

Éhínség.

Krónika.

1573.

Nagy drágaságba fát ragtac és megholtak az ehsebbe.
(*Bornemisza Péter: Negyedik része az evangeliumokból és az epistolakból való tanusagoknak. Sempte 1578. in 8. 871. o.*)

331.

Magyarország bányarendelete.

Egészségrendészet és törvényszéki orvostan.

1573.

**A Magyar Királyság
új bányarendelete**

**és a királysághoz tartozó arany, ezüst, réz és más fémkohók rendelete,
együttesen**

a hét szabad királyi bányaváros

két régi bányarendelethez fűzött magyarázatokkal.

1. Körmöcbánya és Újbánya,

2. Selmecbánya, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya

**Kiadva (dicsőséges emlékezettel) császári és királyi Ófelsége II. Miksa által,
a Megváltó és Üdvözítő Krisztus urunk születése utáni 1573. évben.**

**Ezennel a nagyméltóságú császári udvari kincstár hozzájárulásával, a régi példányok fogyatkozása miatt, a Magyar Királyság és csatolt királyságaiban
illetve tartományaiban lévő uralkodói bányák jobb értelmezésére és
hasznára újra kiadva, két teljes lajstrommal kiegészítve.**

*Bécs, nyomtatva Johann Thomas Trattner, cs. kir. udvari és tartományi nyomdász
és könyvkereskedő által, 1760.*

V. Cikkely.

A bánya és aknamérték.

12.§. A főtárnákat minden bányában és bányalétesítményben... szükség szerint lehetőleg mindenütt ácsolattal kell ellátni, hogy a bányászok munkája és élete minden veszéllyel szemben biztosítva legyen.

VII. Cikkely.

Lyukak, áttörések, határok.

6.§. Az áttöréseket vagy lyukakat tilos helytelen és veszélyes módon, a bányaszabályokkal dacolva betömni, ácsolattal ellátni, azon át más bányatelkébe behatolni, vagy a rést hosszú időre kiszélesíteni. Egy bánya, vagy akna se vezessen a másikba vizet, veszélyes bűzt vagy füstöt. Egyik bányász se okozzon kárt a másiknak veréssel, dobálással vagy más merénylettel. Súlyos büntetés vár ugyanis azokra, akik más bányájában nagy változtatásokat, károkat, testében vagy életében pedig nagyobb sérelmeket okoznak.

X. Cikkely.

A bányaművek haladékolásáról

1.§. Az olyan altárónak, amelyet egész éven át vájtak, és amelyet egy vagy több bányaépületnek segítségül akarnak adni, hogy elvezesse belőlük a vizet, vagy levegőt hozzon, annak egy évig felmentése van. A régi bányarendtartás és a selmeci jog értelmében azonban tárnafalán minden évben egy öllel tovább kell haladnia. A tárnákat ácsolatukkal és vízcsgorgáikkal együtt, művelhető állapotban kell tartani, hogy a tárnaszájtól a vájatvépig közlekedni és szállítani lehessen. Bányavárosaink más bányaépületeinek, amelyek zavartalanul dolgozhatnak, jelen rendtartásunk értelmében csak tizennégy napos felmentés jut osztályrészül.

XX. Cikkely.

Az égetéssel az egyik bánya várja meg a másikat.

1.§. Ha égetéssel lágyítják a kőzetet, ott egyik bánya várja meg a másikat a tűzzel egészen este hat óráig, és ne gyújtson korábban. Előzőleg közölje a másikkal, hogy mikor akarja kezdeni az égetést. Ha valaki megszegi ezt a rendelkezést, az köteles megtéríteni a másiknak okozott kárt, ha az két megbízható tanúval tudja igazolni. Ha valaki testében és bányájában is kárt szenvedne a tűz vagy a füst miatt, az a dolog súlyosságának megfelelő büntetést kapjon.

XXVII. Cikkely.

A bányatisztek nem művelhetnek bányát, esküvel nem köthetik le magukat.

Milyen fizetést kapjanak?

18.§. A bányabíróság hivatalszolgája két fillért kap egy idézés kézbesítéséért. Ha a bíróság székhelyén kívül eső helyre kell mennie, mérföldenként hat fillért kapjon, a két fillér idézési díjon felül. A foglyoktól pedig az illető bánya régi szokásai szerint börtön- vagy tömlöcpénzt kap az élelmezés fejében.

XXIX. Cikkely.

A zálogba adott értékek eladása. A bányákba szállított szükségleti cikkek vám- és adómentesek. A mérlegekről és mértékekről.

2.§. ... mivel a gabona, a bor, a hús és más élvezeti cikkek értéke a termeléstől is függ, ezért nem lehet rögzíteni az árakat, bányamestereink... úgy készítsék el az árszabást, hogy a felesleges árdrágítást elkerüljék, és a munkásokat ne terheljék zálogokkal.

3.§. Bányáink fellendítése, a bányavidékre való áruszállítás megkedveltetése céljából elrendeljük, hogy a bányák minden szükséglete, a faggyú, a vas, a színített ólom, a kemény ólom/antimon ötvözet, a glét (ólomoxid), az érc, a réz, a kő, a kéneső, a hús, a kenyér, a gabona, a sajt, a zsír és minden más fogyasztási cikk, kivéve a bort, bársonyt, selymet, posztót és más közönséges kereskedelmi árukat, amelyeket bányapolgáraink tartanak, vásárolnak, hoznak és visznek, mentes legyen minden vám, adó és kivetés alól.

XXX. Cikkely.

A lakodalmas játékokról és az istenkáromlásról.

1.§. Lakodalmak tekintetében... azt kívánjuk, hogy a jövőben egy bányász-hozzá tartozó se hívjon meg négy asztalnál több lakodalmas vendéget. Kerülje az ételek és italok sokaságát, és sokféleségét, erkölcsösen és tiszteletre méltóan viselkedjék. Ha valakit rajtakapnak e rendelkezés áthágásán, ... akkor... szabja ki a körülményekhez mért büntetést.

2.§. Hogy megszüntessük a nagy erkölcsi kihágásokat, a rendetlen és mértéktelen ivást, melyből az istenkáromlás, csendháborítás, továbbá sok más rossz fakad, minők a bectelen nemi közösülés, a házasságtörés és kerítés, és hogy a köz hasznára békét és egyetértést teremtsünk... a bányamesterek... gondosan őrködjenek...

XXXIII. Cikkely.

Sem a fensőbbség, sem más ellen nem szabad szövetekezni vagy lázadást szítani. Csendháborítás, duhajkodás, tiltott fegyverviselés. A törvényszegés büntetése.

2.§. Ha ketten verekszenek, senki se támogassa egyik felet sem csalárd módon. Aki ezt megszegi, kardot ránt, és mást megsebesít vagy agyonüt, azt az esküdtek ítélete szerint a bűn súlyosságához mért könyörtelen büntetéssel kell sújtani.

5.§. Hogy a jövőben megakadályozzuk bányavárosainkban minden duhajkodást, csendháborítást, párbajt, emberölést és súlyos testi sértést, a legszigorúbban megtiltjuk, hogy bárki is... (fegyvert) tartson vagy hordjon...

XXXIV. Cikkely.

A bányamester, a város- és tartományi bíró hatásköre.

8.§. Ha valaki nem tudja kifizetni a pénzbüntetését, vagy ha kifizetné, felesége és gyermekei éhezni, vagy érzékeny hiányokat szenvedni kényszerülnének, akkor az illető néhány napig, anélkül, hogy munkáját elmulasztaná, legyen fogdában kenyéren és vízen, bűncselekményének mértéke szerint, s a jövőben tartózkodjék minden duhajkodástól, botrányokozástól, bűnözéstől.

10.§. Jóllehet, bányamestereink néha nem szokták megengedni, hogy a testi sértés, duhajkodás, és föléválás miatt meghasonlott felek beleegyezésük nélkül egymással kiegyezzenek, mi mégis engedélyezzük az ilyen viszályokban a békés megegyezést...

**A magyar korona hét szabad királyi bányavárosa,
Körmöcbánya, Selmezbánya, Besztercebánya, Bakabánya, Újbánya,
Bélabánya és Libetbánya
két különböző régi bányarendtartásához fűzött
Magyarázatok.**

Magyarázat

Körmöcbánya és Újbánya városokban használt régi bányarendtartáshoz..

IV. Cikkely.

Az örökös altárók szabadságai és jogosítványai.

Az altáró kitörése, jogosítványa és a szellőző lyukak készítése

9.§. Ha egy örökös altárónak idegen megművelt bányamezőkön át kell szelelő lyukat vagy szélvezető csatornát mélyíteni, akkor azt az érdekelt bányapolgár előzetes tudtával a bírónak és a tanácsnak kell engedélyeznie a következő módon...

Tilos az ártalmas füstölés

11.§. Már a tárnajogosítványoknál, ahol szilárd és állandó erek vannak, kifejtettük, hogy egyik fél se zavarja a másikat kártékony füst által. Ugyanez áll az örökös altárókra is, ahol omlasztott töredékek találhatók. A felek egyezzenek meg a műszak körülményeit illetően. Az is tilos, hogy az altáró önkényes módon bárkit is gátoljon munkájában, elviselhetetlen bűz okozásával.

VII. Cikkely.

Az áttörések és a lyukasztások. A bányatelkek határainak megvonása. Hogyan vájjanak egymással szemben a fedűben és a fekűben lévő aknák?

A tűzgyújtásról

11.§. Ha munkaháború tör ki, és egyik fél sem akarja igénybe venni a bányajeleket, sőt kölcsönösen károkat okoznak egymásnak, akkor az egymás mellett vájók mondják fel az együttműködést. ... tüzet, füstöt és más kellemetlen bűzt sem szabad igénybe venni a munkaháborúban. Ha az egyik fél jó erekre bukkan, melyek megérik, hogy tűzzel lazítsák fel őket, akkor a maga hasznára tüzet gyújthat. De ha a másik fél ezt sérelmesnek tartja, melyre szerinte semmi szükség sincs, akkor forduljon a bányászmasterhez és az esküdtekhez, és kérjen helyszíni szemlét.

IX. Cikkely.

A légvezetés és a víz elvezetése.

1.§. Gyakran előfordul, hogy egyes aknában igen kevés a levegő és légvezetőket kell építeni. Ezért senkitől sem szabad megtagadni a szélcsatorna építését, még ha a szomszéd bányamezején vezetne is keresztül, csak kárt ne okozzanak vele az illetőnek. Ha építése közben erekre vagy csapásokra bukkanának, akkor azokat nem szabad elvinni vagy használni, hanem a szomszéd bányamezejére kell ömleszteni.

2.§. Azok, akik vájás közben áttörnek vagy egymásra lyukasztanak, ne vonják vagy torlaszolják el a légjáratokat, hanem engedjék át a másiknak is a levegőt. Oly módon, hogy az a fél, amelyiknek szüksége van a levegőre, tartsa rendben a légcsatornát egész bányamezeje hosszúságában. Ha viszont a szomszédja nem műveli a

légvezető tárnát, és nem akar neki levegőt vezetni, mert ő más tárnákból kapja a levegőt, akkor az a fél, amelyiknek levegőre van szüksége, kérje meg a szomszédját, hogy fizetés ellenében tartsa használható állapotban a levegőt vezető bányarészeket.

3.§. Senki se merészelje a vizet mások aknájába vagy szélcsatornájába vezetni. A víz természetes folyását sem szabad erőszakosan megváltoztatni a tárnákban, nehogy azzal a másik fél munkáját megakadályozzák. Ha valaki mégis megteszi, akkor fizesse meg és hozza helyre az összes károkat.

XII. Cikkely.

A bányapolgárok tisztjei: gondnokok, felügyelők. A munkások.

4.§. A gondnokok és a felügyelők az aknában, vágatokban, tárnákban, és más bányahelyeken állandóan őrködjenek. Készíttessenek ácsolatot, nehogy a munkásokat baj érje.

XVIII. Cikkely.

A tűz használatában várják ki egymást a bányák.

1.§. ... a bányász... a levegő és a füst elvezetését illetőleg kössön békés egyezményt a szomszédjával, ha az erek repesztésére tüzet kell gyújtania. Mind-egyik fél válassza, illetőleg várja ki azt a kedvező műszakot, amikor a füsttel vagy bűzzel nem okoz kárt a szomszédos bányásznépnek.

Magyarázatok a régi bányarendtartáshoz, melyet Selmecebánya, Besztercebánya, Bakabánya, Bélabánya és Libetbánya városok használtak

II. Cikkely.

Az altárók szabadsága és jogosítványa. A víztartás.

Az örökös altárónak levegőt és közlekedést kell biztosítani..

35.§. Ha egy altárót már olyan mélyen hajtottak bele a kőzetbe, hogy a levegő hiánya miatt már nem mehet tovább, hanem meg kell állnia; viszont abban a kőzetben nincs turzása, amelyet szellőztetés végett az altáróra mélyíthetne, akkor az altáró emberei kezdenek barátságos egyezkedést egy vagy több turzásért, ami tárnájukhoz hasznos lehetne, más bányatársakkal, hogy azt vagy azokat közösen lemélyítsék, vagy – ha bizonyos pénzösszegben meg tudnak egyezni – meg is vehesék. Így az altáró a többi bányaművelet hasznára tovább folytathatja a munkáját.

36.§. Ha nem tudnak megegyezni a turzásokat illetően, és az altáró levegő hiányában kénytelen volna beszüntetni a vájást, akkor emberei tegyenek jelentést a bányamesternek. Az végezzen helyszíni szemlét az esküdtekkel együtt. Ha úgy találják, hogy az altáró a jövőben a víz tartásával és kiszáritásával még hasznára lehet más bányáknak, akkor a bányamester és az esküdtek akár az egyik, akár másik turzáson át szelelő lyukat mélyítsenek az altáróra.

XIII. Cikkely.

A bányagondnokok, felügyelők és munkások.

1.§. Régi és általános szokás, hogy saját jószántából egy bányász sem végezhett vájármunkát. Ha erre alkalmasnak gondolta magát, akkor előbb jelentkeznie

kellett abban a bányában, ahol éppen számvetést csináltak, a tisztelnél. Azok, ha a személyt testi ereje, ügyessége és megbízhatósága szempontjából alkalmasnak találták, megengedték neki, hogy vājarként dolgozzék. Ha viszont sem a személyisége, sem testi ereje nem volt megfelelő, akkor nem engedték meg neki. A jövőben is úgy legyen, hogy egyetlen tanuló vājár se merészkedjék a legidősebb tisztek előzetes tudomása nélkül vājarként dolgozni ... ha nincs (ereje és kora), akkor utasítsák el, hogy megkíméljék az ifjúságot, nehogy az ilyen nehéz munka, amelyet nem bír ki, tönkre tegye, és később, amikor megfelelő korban és erőben lesz, teherbíró vājár legyen...

XV. Cikkely.

A műszak. A munkát rendes időben kell kezdeni és végezni.

3.§. Mivel a tanuló vājár hosszú műszakban dolgozik, vagyis délelőtt 6 és dél után 6 óra hosszat, azért, ha becsületesen végig dolgozza a műszakjait, heti bér gyanánt 80 magyar fillért adjanak neki. Ezt minden bányában be kell tartani.

Kiadva Bécsben, a Mi városunkban, 1573. február 16-án.¹¹⁴

¹¹⁴ A bemutatott rendeletekre újabb utasítások következtek, elsődlegesen a Királyi kamara és a szabad királyi bányavárosok egymás közötti jogállására tekintettel, mindazonáltal közegészségügyi vonatkozásokat is érintettek, mint például:

I.

Szabályzatok és leiratok.

Mária Terézia

Római császárné, Magyarország, Csehország apostoli királynője stb.

A hét bányavároshoz, abban a tekintetben, amely a Királyi kamarával való egyetértésben polgáraink és bányáik jogát, kiváltságait, hivatalaikat és fenntartásukat illeti.
Járványügy és árvaügy.

1.§ Leirat Selmechánya városának.

3.... Halál esetén, a hasonló halálesetekben sem kerülhető el, hogy az ügyintézés zavartalanul történjék, ezért az eljárás kiskorúak esetében a következő. Mivel jogi értelemben a dolgok hitelesítése és leltározása mind polgári, mind bányászati tekintetben sem bizonyos, a zavarokat megelőzendő, gyámot kell kijelölni, és mindkét bírói döntést párhuzamosan és együttműködve kell meghozni. A gyámoktól elszámolást kell követelni, ki kell igazítani a pontosítandó tételeket, és a végrendeletet az elhunyt házában kell kihirdetni. Ezt a bírói levéltárban kell őrizni, és hiteles másolatban a polgári hatóságnak kiadni, kivéve, ha az örökhatyó akár életében, akár halálakor másként rendelkezett a végrendelet őrzési helyéről, amely esetben ez az akarata tekintendő irányadónak.

27. Elrendeljük, hogy a bányászok és a bányaművelés más munkásai se hozzanak bort és más italokat a város Hodritsch nevű utcájára, hanem ha ilyen italokat akarnak fogyasztani, azt a Mi városunk árendásától legyenek kötelesek megvásárolni, és a városunk nyomatékosan kötelezze minden árendását, hogy bort és más italokat jó minőségben tartsanak és azokat méltányos áron értékesítsék, de ettől függetlenül a bányászok más élelmiszereket továbbra is szabadon hozhatnak a Hodritsch utcába.

29. Ami temetés esetén a harangozást illeti, aki a nagyobb vagy a kisebb harangok megkondítását kérte, mivel a bányászok nem járultak hozzá a harangok beszerzéséhez, arányosan fizessen, egészen addig, amíg a bányászok a jövőben majd arányosan hozzájárulnak a harangok vásárlásához és javításához is, mert akkor a városi polgárokkal azonos módon kell kezelni őket.

33. ... Hogy a kölcsönös kapcsolattartás, dögvész, háború, és más közösségi események kapcsán, amely körülmények a közegészséget érintik, kölcsönös tanácskozással és segélynyújtással a Mi személyünk iránti szolgálat és a közjó szolgálata is rendszeresen történjék, Kamaránk részéről küldendő baráti meghívásra ne mulasszák el, hogy a város magisztrátusa saját testületéből, tanácskozás és beszámolás végett megbízottakat küldjön. Fordítva viszont, amikor a városi magisztrátusnak volna bármely je-

332.

A harmadfeles láz járványosan terjed Magyarországon.

Kórleírás, járványok.

1574.

Számos helyen terjedt ebben az évben a járványos láz, amelyet félharmadnaposnak neveznek, és dögvészes természetű volt, sokaknak a halálát okozta... (Conradinus Balth.: *Febris miscellanea hungarica theriodes. Argentina. 1574.* – Megtalálható ezen a címen is: *Conradinus Balth.: Liber de febris Hungaricae ejusque symptomatum curatione. Passau, 1595. 8.*) (Paulus Adamus I. rész Valentics 139. o.)

333.

Könyvecske a febris hungarica-ról, variola-ról, és dysenteria-ról.

Kórleírás, járványok.

1557.

Beszámoló a magyar betegségről, a himlőről és a vérhasról. Bécs 1575. in 4. (Paulus Adamus I. rész, Valentics 138. o.)

lentenivalója kamarai ispánunk részére, hogy az méltó módon történjék, mindig két szenátort, vagy egy jegyzőt egy szenátorral küldjenek az ilyen alkalmakra. Viszonossági alapon a városi tanács küldöttjeit kamarai ispánunk is méltó módon fogadja. Hasonlóképpen, ha ugyanazon város közösségi vagy egyedi ügyben panasszal élne kamarai ispánunk vagy más hivatalnokaink ellen, azt megfelelő határidővel terjesszék elő, hogy az iratokat Kamaránk is alaposan tanulmányozhassa.

II.§. Leirat Körmöcbánya városának.

4. ... Nehogy a Kamaránk által behozandó szükséges áruk és élelmiszerek körül bármiféle perpatvar támadjon, a királyság törvényeivel, és a bányavárosok szabályzataival is összhangban elrendelni kegyeskedünk, hogy Kamaránk részéről szabad behozatal érvényes az összes élelmiszerre és áruféleségre. Következésképpen, nevezett bányavárosunk az árut és élelmiszereket szállító kocsikra és az igavonó állatokra, mindenféle csalást megelőzendő, semmilyen vámot vagy más terhelést se merészljen kivetni. Ezeket az áruszállítmányokat a Miksa-féle bányarendelet értelmében Körmöci kamaránk úti passzusokkal látja el, továbbá a jogtalanul kivett ilyen vámok fejében Körmöci kamaránk az arany árát visszatartja (de nem nagyobb összeget, mint amit a jogtalan vám képvisel). Mostantól kezdve azonban mindkét fél tartózkodjon ettől a gyakorlattól, de ha az egyik vagy a másik fél bármilyen módon panasszal élne, a helyzet orvoslására legalázatosabb kérelmüket Felségünk elé kell terjeszteni.

7. ... Haláluk esetén az összes ingó és ingatlan vagyontárgyat, amellyel mind polgári, mind bányászati értelemben rendelkeznek, a kamara, a hegybíró és a városi magisztrátus fogja összeírni. A hivatali okmányokat kizárólag a kamara hitelesíti, és azonnal elviszi, de a fennmaradó ingó vagyontárgyakat (a fentiek szerint) egyidejűleg írók össze és leltározzák, kivéve azokat, amelyeket nem lehet tartósítani, ezeket ugyanis a szükséges óvintézkedések mellett kell átadni a hagyatékokat kezelőknek, de a visszatartott dolgokat a vagyoni helyzet felülvizsgálatáig a biztonság érdekében a Kincstárunk őrzi. Amikor azonban nem lehet zavartalan a hagyatéki eljárást lefolytatása, kiskorú esetén vagy más fennálló joghelyzet miatt, az összes vagyontárgy megtalálása és hitelesítése, mind polgári, mind bányászati tekintetben sem biztonságos, a gyám kinevezését és a zavarok megelőzését mindkét joghatóság együttműködve és egyetértésben intézze, és a gyámoktól számadást követeljenek.

III.§. Leirat Besztercebánya városának.

3. (ennek tartalma csaknem megegyezik a fenti leirat 7. pontjával –)

334.

Mindenfelől pusztító dögvész.

Járványok.

1576.

- 1) Ez esztendőben is midőn az egész világ szerte döghalál volna.
(Bornemissza Péter: *Vasárnapi prédikációc, Dotrekeo, 1584. in fol. 573. o.*)
- 2) Ez mostani esztendőbeli dögös idő.
(Bornemissza Péter: *Negyedik része az evangéliomokból és az epistolakból való tanulságoknak. Sempte 1578. 8. 351. és 364.o.*)

335.

Orvosoknak és sebésmestereknek sem engedélyezhető a szakma gyakorlása – sikeres vizsga és bármely egyetemen szerzett diploma nélkül. Mindenki, aki máshol szerzett fokozatot, de a Bécsi Kollégium jogosítványait akarja élvezni, itt újabb sikeres vita, és a Kollégium minden egyes tagjának illetve titkárának befizetett két magyar forint, mint tisztességes adomány, lerovása után vehető fel a testületbe. – Nevezett orvosi kar doktorainak saját döntésük szerint engedélyezett a patikák ellenőrzése, ezen túl pedig a szegényeknek önként felajánlott díjmentes orvosi ellátást kötelesek adni, ispotályon belül és kívül egyaránt.

Egészségrendészet és orvosi ügyek.

1576.

Mi, Miksa, Isten kegyelméből választott Római császár, Németország több részének, Magyarországnak, Dalmáciának, Horvátországnak stb. örökös királya, Burgundia, Brabant és Pfalz stb. hercege nyilvánosan elismerjük magunknak, örököseinknek és utódainknak ebben az oklevélben, és mindenkinek közhírré tesszük, hogy hozzánk fordultak a Mi dicséretes Bécsi Egyetemünk tiszteletreméltó tudós és Minékünk kedvesen hűséges doktorai és orvosi kara, bejelentvén, hogy az emberek milyen sokféle és változatos módon szenvedtek testi sérüléseket vagy veszítették életüket, hanyagság és tudatlanság révén érdemtelenné vált orvosok által. Ezekkel való vizsgálódásra alázatosan felhívták figyelmünket, és kértek bennünket, amit azután Mi méltányoltunk, és megszívleltünk, hogy a jövőben ezeket, ha lehetséges, megelőzzük. Nevezett orvosi kar Bécsben tehát részesüljön nagyobb és több tiszteletben és méltóságban, és többféleképpen minél alkalmasabb oltalmat nyerjen és segítséget élvezzen. Ezért voltunk tekintettel a hírneves orvosi kar tiszteletteljes, illendő és alattvalói kérésére, és ezért részükre császári és hercegi hatalmunk és erőnk folytán külön kegyességből megfontolt szándékkal, az ez idő szerinti tanácsok és jogok ismeretében, ezeket az alábbi kiváltságokat és szabadságokat megújítva kegyeskedtünk adományozni, hogy így a kedvezményezettek szabadságban és gondoskodásban részesüljenek ténylegesen is ezen oklevél hatálya által. Nevezetesen bárki is, bármilyen rendben és rangban legyen, Bécsben az orvoslást hasznosítani és gyakorlatot folytatni csak akkor válik jogosulttá, ha az elismert doktori iskola, annak rendje szerinti engedélyben és doktori címben részesítette. Nemkü-

lönben, aki máshol, és nem Bécsben szerzett doktori címet, illendőség okán tisztességes és megismételt nyilvános vitára lesz kötelezendő, hogy az itteni testület szabadságait élvezze, és társai közé felvétessék. Tehát nevezett doktoroktól egy sors-húzással vitára kijelölt tételt és egy kérdést, mintegy illendő határidőn belül, köteles elfogadni az érintett doktori iskolában, de minden ezekhez kapcsolódó engedélyezési eljárási vita kizárásával. Továbbá, nevezett orvosi kar doktorai senki mást nem kötelesek ismételni engedelyezni, csak azt illetve azokat, akik ezt maguk akarják, a szokások elfogadásával. Ezen szokások szerint, akik így Bécsben a nevezett orvosi kar iskolájában szereznek doktori címet, ugyanezen orvosi kar minden egyes doktorának és hivatalsegédjének két magyar aranyforintot, úgy is, mint illendő adományt juttassanak, azon okból kifolyólag, hogy a testület minél tisztességesebb és rangjának megfelelő bevételt és fenntarthatóságot élvezzen.

Továbbá nevezett orvosi kar doktorai kötelezően élvezhetik Bécs város összes patikája felett a felhatalmazást arra nézve, hogy azokat szükség szerint és gyakran látogassák és ellenőrizzék. Amennyiben hiányosságokat találnak a felszereltségben és tartozékokban, a közérdek számos okából kifolyólag, nevezett patikákban átalakítást rendelnek el. Ha egyeseknél vagy többeknél a hiányosság többször fordulna elő, az ilyen patikákat be kell zárni. Mindezt jelenteni kell helytartóinknak és régenseinknek Alsó-Ausztria tartományunkban, akik ezután megteszik majd a szükséges intézkedéseket. Továbbá amikor valamely férfi vagy nőszemély, legyenek bármely rangban és helyzetben, orvosként vagy bárhogy is nevezve, Bécsbe hív valakit, hogy itt praktizáljon, ám nevezett doktorok nem vizsgálták meg vagy engedélyezték, ezt a fenti orvosi kar saját elhatározásából, de kötelességből is jelenti Bécsben a kormányzatunknak és udvartartásunk vezetőjének, akik ezután nevezett személyt vagy személyeket haladéktalanul eltávolítják. Azokat a korábban fogantatott rendeleteinket, amelyek a mostanival ellenkező értelműek, ezennel érvénytelenítjük, és hatályon kívül helyezzük. Továbbá nevezett orvosi kar, minden papírt és hirdetményt, amelyet az engedély nélküli orvosok Bécsben elhelyeznek, hivatalsegédje által levéti, majd átadja hűséges kormányzatunknak vagy udvartartásunk vezetőjének, aki ezeket majd megsemmisíti. Továbbá, a seborvosok sem adhatnak vagy alkalmazhatnak hashajtókat vagy belső használatú szereket, hanem csak olyanokat, amelyek sebkezelésben vagy a seborvoslásban használatosak. Kivételt képez, ha a hashajtást vagy a belső használatú szer adását orvosi tanácsra végzik. Továbbá, Bécsben senki sem nevezheti vagy tarthatja magát seborvosnak, és még kevésbé veheti őket igénybe, hacsak nem a fent nevezett doktorok és más elfogadott seborvosok a mesterségére nézve megvizsgálták és működését engedélyezték. Az érintettek tehát ehhez tartásuk magukat, és semmilyen ellenszegülést ne tanúsítsanak. A seborvosok, ha erre alkalom adódik, vagyis amikor a nevezett orvosi kar doktorai anatómiai célokra holttestet kapnak, a szükséges kézeszközökkel álljanak rendelkezésre, mivel ebből ők maguk is tapasztalatot és tudást szerezhetnek arról, hogy az embereknek a saját munkájukkal miként segíthetnek. Továbbá, nevezett orvosi karnak ezennel olyan szabadság adatik, és fog még adatni, a más szabadságokkal általában ellátott Bécsi Egyetemen, amely nem mérséklést, hanem előrelépést fog jelenteni. Elrendeljük, és azt akarjuk, hogy minden egyes évben az orvoslás nevezett doktorai maguk közül

egy személyt válasszanak, aki az isteni akarat szerint nyújt segítséget a szűkölködő embereknek. Az orvoslás nevezett doktorai egymás között olyan rendszerben dolgozzanak, hogy egy valaki minden héten közülük kimegy az ispotályba, vagy akkor is, amikor a kórház igazgatója kér valakit a késedelem nélküli megjelenésre a nincstelen embereknél. Ilyen esetben a legnagyobb szorgossággal segítsenek, és legjobb tudásukkal adjanak tanácsokat a szegény embereknek. A szegény és gazdag emberektől a díjazást megfelelő mértékben mérsékelten kérjük, és túlságosan senkit ne terheljenek. Ezennel ebben a levelünkben adott parancsunk egyaránt szól tiszteletreméltó, nemes, és erényes tudósainknak, áhítatos, különösen kedvelt és hűséges nevezetes bécsi püspökünknek, Alsó-Ausztria tartományunkban a tartományi kormányzónknak, udvari főtisztviselőnknek, kancellárunknak, kormányzatunk helytartóinak és tanácsosainak, és itt Bécsben az udvartatásunk vezetőjének, továbbá a rektornak és az egész egyetemnek, prókátoroknak, polgármestereknek, bírának, tanácsosoknak, polgároknak és közösségeknek, valamint minden alattvalónknak és hűséges szolgánknak, legyenek bármely rangban és állapotban. Úgy akarjuk, hogy a fent nevezett orvosi karon az általunk adott kegyességünket és biztosított szabadságaikat senki ne korlátozza és zavarja meg, hanem a Mi érdekünkben erősen tartsák kézben, óvják és védjék, szakmájukban használják, hasznosítsák és élvezzék, azokon semmit ne változtassanak, ellenük semmit ne cselekedjenek, és ezt semmi szín alatt másoknak se engedjék, mert különben mindenki bizonyosan kegyvesztett lesz, és a büntetését sem kerülheti el. Ezt határozottan gondoljuk és akarjuk ezen okiratunkkal, függőpecsétünkkel ellátva. Kiadva Baden városunkban október hónap kilencedik napján. Az Úrnak stb. évében¹¹⁵, Birodalmi uralkodásunk 17., Római birodalmi uralkodásunk 32., Magyar Királyságunknak pedig 28. évében.

A Király által

Császári Öfelségének saját megbízásából

G. Vogkt

¹¹⁵ Ugyanennek a nyomtatott rendeletnek az eredeti példánya a cs. kir. Belügyminisztérium (korábban Cs. kir. Egyesített Osztrák-Cseh Udvari Kancellária) irattárából volt kiküldve. Érdekes ugyanakkor, hogy a kiadás itt kinyomtatott évét a legrövidebbre fogva, valójában az általános stb. formulával jelölték, és az egyes területeken az uralkodási időszakokat illesztették ide, amelyek ráadásul helytelenek, ha hitelt adunk a *Corpus Juris Hungarici*-nek. Ebben az I. kötet 537. oldalán (kiadva Budán 1882.) a VI. dekrétum zárórészeben ez olvasható: Az 1576. évben, római uralkodásunk 14., a magyarországinak és a többinek a 13., a csehországinak pedig a 28. évében. – amely uralkodási időszak, utolsóként Csehországban megnevezve, megegyezik azzal, amelyet a Magyarországnak küldött rendelet tartalmaz.

Ráadásul – ezen túl – a fentemlített uralkodási időszak a magyarországgal is egybe esik, ha mindent visszaforgatunk. Miksát (II.) még atyjának életében magyar királlyá koronázták (lásd 1553. évi dekrétum 3. cikkely, 1555. évi dekrétum 1. cikkely, és 1563. évi dekrétum 64. cikkely), sőt koronázása előtt az országban a karok és rendek kívánságára az 1546. évi 15. cikkely, továbbá különösen az 1547. évi 5. cikkely – 1548-ban királyi szentesítéssel megerősítve – megszerezte az ország kormányzásának jogát. Megszámolva tehát a megszámolandókat, 1548–1576 között 28 év telt el – de ha atyjának halálától számítjuk – 13 év. Így hitelt adva az eltelt éveknak – a fentiekben vajon mire vonatkozott A Király által (*per regem*) megjelölés a rendelet záró sorában? – a szerző –

RUDOLF KIRÁLY URALKODÁSA

1576–1608

336.

A király járatos az asztronómiában és a kémiában.

Időjárás.

1576.

A király... csodálatos módon leli kedvét az irodalom, elsősorban az asztronómia és a kémia tanulmányozásában, Magyarország hadügyeit átruházta Ernő fivérére, Illíriát pedig nagybátyjára Károlyra, akitől Károlyváros neve származik. *(Spányik II. rész, 57. o.)*

337.

Hatalmas üstökös.

Időjárás.

1577–78.

Az 1577.-ik esztendőben Sz. András havanac 24. napiatul fogva soc napig lát-tunc oly üstökös czillagot, kitő mint az algyunac füstü avagy hosszu nyír vesszőc szarmaztak sűrűségvel. – Azon tayban (1578) tamatt egy természet szerint valo czillag is az Fias Tyuc között, melly esztendeig tartot.

(Bonemissza Péter: Vasarnapi predikatioc. Dotrekoe, 1584, in fol. 8., o.)

338.

Éhínség és elnéptelenedés Magyarországon.

Krónika.

1578.

Egész Magyar országban ugyan leomlott a nép, nemelly faluba alig maradt öt ember. – Mi időnkben is nagy dragasagba fa bimbot es vennike veszöt, és holmi gyökeret ragvan, sokan meg holtac miatta. Egy Posoni Metz buza három forinton jart ide, de Tot ország fele soc nem is talalt.

(Bonemissza Péter: Vasarnapi Predikatiok. Detrekoe, 1584, in fol. 706. o.)

339.

A leghidegebb tél; a meleg-nedves déli szelet északi követte; egerek elszaporodása; asztmás köhögés.

Időjárás, állatvilág, kórleírás.

1580–81.

Nagyon hideg tél után egerek tömege pusztította el a föld terményeit, a meleg-nedves déli szelet kánikula idején északi szél követte. – Egész Európában, és a világ más részein is – a járványok sokaknak életveszélyesek voltak, másokat, akiknek már javult az egészsége, még mindig ártalmak gyötrik, Lewenwaldius szavai szerint: „nagyon hideg tél volt, és minden víz befagyott, a temérdek egér minden termést elpusztított, mérgező járványok járták be a világot, tartós huruttal, amelyet a csehek bárányméregnek, báránköhögésnek, báránybetegségnek, tüdővésznak, fejfájásnak neveznek. Előbb déli szelek fűjtak, melegek és nedvesek, a

kánikula napjaiban északi szelek. Ősszel a betegség bejárta egész Európát. Száraz köhögéssel és rekedtséggel kezdődött, majd nehézlégzés következett, bűzös, romlott epés gyomortartalom kihányásával, testszerte gyengeséggel, a végtagokban szűrő fájdalommal, fejfájással, elmezavarral, és más súlyos tünetekkel, amelyek miatt sokan meghaltak, akik viszont túléltek, azoknak köhögés maradt hátra, örökös rekedtséggel”.

(Paulus Adamus I. rész Valentics 129. o.)

340.

Járványrendelet.

Járványok.

1582.

Római császár, Magyarország és Csehország királyi felsége, stb. Ausztria stb. főhercege, legkegyesebb urunknak megújított és javított, legutóbb a hatvan-kettedik évben közzétett járványrendelete

1582.

Római császári felsége, stb. kegyességéből és kiváltságaival.

Nyomtatva Bécsben, Ausztriában Michael Apffel által a Zöld paripához címzett helyen, az Iskolautcában.

Kevéssel ezelőtt, Isten jogos haragja által, a sajnálatos módon felerősödött bűnök és kicsapongások miatt, a fertőzés rémíztető kórsága nemcsak itt, Bécs városában, hanem számos más helyen is felütötte a fejét ebben a tartományban, gyorsan uralkodóvá vált, és ezekről a helyekről egyre nagyobb távolságra terjedt. Ezért római császári és magyarországi, csehországi, stb. királyi Őfelsége, legkegyesebb urunk, titkos birodalmi udvari tanácsával, és más tanácsokkal együtt, különösen kegyes atyai gondoskodással, szakaszról szakaszra áttekintette és megtanácskozta a vonatkozó, 1551-ben, majd utána 1562-ben kiadott rendeleteket. Ezeket az idők jelenlegi folyásának megfelelően az alábbiak szerint kijavította, majd a fentiekben jelzett korábbi rendeletekből, közhírré tétel végett rövid kivonatot készíttetett, hogy megelőzze a ragály terjedését, amennyire Isten segedelmével egyáltalán lehetséges, és elrendelte annak nyomtatott kiadását.

Jelenleg kétség sem férhet hozzá, hogy a mostani járvány és utálatos betegség, továbbá más kínok és büntetések azért keletkeztek, majd terjeszkedtek, mert az emberek Istentől elfordultak, bűnökbe és káros kicsapongásokba merültek, Isten szavára, meg az előjáróságok figyelmeztetésére sem hallgattak, hogy térjenek le erről az útról. Ezért fentnevezett császári Őfelsége nemcsak császári és tartományi hercegi hatalmánál fogva, hanem legkegyesebb atyai figyelmeztetésével is arra int mindenkit, hogy hagyjon fel bűnös életmódjával, és szabaduljon meg bűnös kicsapongásaitól. Térjenek meg Urunkhoz, Istenünkhöz, és keresztényi bűnbánatot gyakoroljanak, amire a lelkészek valamint a prédikátorok a népet hűséggel és szorgosan biztassák. Ilyen lelkiülettel hívják fel őket, hogy kérjenek bocsánatot korábban elkövetett bűneikért, és Isten haragjának enyhítésére, valamint a kiérdemelt büntetés elengedésére tegyenek fogadalmat életük hátralévő részére. Császári Őfelsége különösen azt parancsolja, hogy minden egyes ház ura a saját családtagjai

és alárendeltjei körében tudatosan törekedjen arra, hogy teljes egészében tartózkodjanak mindenféle istenkáromlástól, fajtalanságtól, mértéktelen evéstől és ivástól, és más erkölcstelen dologtól. Ezzel szemben mérsékelt és tiszteletreméltó életet folytassanak.

Miután az istentiszteletek mellőzése és elhanyagolása miatt a mindenható Istent az emberek nagyon megbántják, ezért császári Ófelsége ismételten és nyomatékosan megparancsolja, hogy mind a városban, mind az elővárosokban, vasárnap és ünnepnapokon reggeli kilenc óra előtt ne nyithassanak ki a mézsörös, sörös, és boros pincék, este pedig nyolc óra után zárjanak be, a haragos összezőrdülések és más bűnök miatt, amelyek ilyenkor gyakran előfordulhatnak. Ami viszont a betegeket és más személyeket illeti, akiknek gyengeségük, vagy más tisztességes okból egy pohár italtra volna szükségük, részükre az adott szükséghelyzetben ilyesmi kiadható. Azonban, mivel az égetett szesz egyértelműen mérgezést okoz, annak nyilvánosan vagy leplezve is tilos az árusítása vagy fogyasztásra való felkínálása.

A jelenlegi általános vélekedés szerint a fertőzés ezekben az időkben a Cseh királyságból, és ahhoz hasonlóan a Morva örgrófságból, részben pedig ennek a tartománynak egyes helyeiről terjedt be a Városba, többszörösen hivatkozott legfelsőbb császári, stb. Ófelsége a leghatározottabban azt parancsolja, hogy súlyos büntetés terhe mellett legyen tiltva az ide utazás az összes fertőzött helyről. Evégből tehát senkit nem lehet a Városba engedni, hanem mindenkit a kapuknál visszatartva, el kell távolítani a város közvetlen körzetéből. Miután császári stb. Ófelsége ezt a legkegyesebb tilalmát bejelentette, majd egy vagy több személyt azt megsértené, azzal illetve azokkal szemben első alkalommal testi fenytést és vagyoni hátrányt kell alkalmazni, ismétlés esetén pedig nyilvánosan pellengérre kell állítani, és határozott időre ki kell tiltani őket a városból. Ezzel azonos módon akarja császári stb. Ófelsége az akaratát érvényesíteni, azokra is kiterjesztve, akik vízi úton érkeznek a birodalom fertőzött területeiről, illetve onnan, ahol a járvány éppen elkezdődött, és Bécs városát szándékoznának meglátogatni.

Annak érdekében, hogy mindez minél célszerűbben menjen át a gyakorlatba, császári stb. Ófelsége a legkegyesebben elrendelte, hogy ezekben az időkben, amikor a város kapui nyitva vannak, oda nappali őrségként egy vagy két helybeli polgárt kell kirendelni, akik nagyjából ismerik az embereket. Az lesz a feladatuk, hogy minden ide érkezőt, különösen az egyházi méltóságokat, a nemeseket és lovagokat és az előjáróságok tagjait, becsületükre, bizalmukra és hitükre tekintettel szólítsák meg. Figyelmeztessék őket arra, hogy lelkiismeretesen jelentsék be, ha fertőzésmentes helyekről érkeztek, amelyek járványos időben biztonságos helynek számítanak. Minderre a közemberektől még esküt is kell venni. Mindezek alapján császári, stb. Ófelsége mindenkinek nyomatékosan megparancsolja, és azt akarja, hogy az ilyen felszólításnak mindenki késedelem nélkül tegyen eleget, a kirendelt polgárral szemben szerényen viselkedjék, és a legsúlyosabb büntetés és kegyvesztés elkerülése érdekében ne ellenkezzen és ilyesmit meg se kíséreljen.

Előfordul azonban, hogy egyesek, akiket a fertőzés miatt kiutasítottak, szinte azonnal visszalopakodnak a városba, és elvegyülnek az emberek között, ami csak fokozza a fertőzés terjedését. Velük szemben, akik a szabályos és meghatározott

idő eltelte előtt ide a Városba visszajönnek, minden esetben a fentiekben leírt, vagy más büntetést kell kíméletlenül alkalmazni. Akik viszont háztulajdonosok az elővárosokban vagy a város környezetében, részükre engedélyezhető és nem tiltott, hogy a házukban maradjanak, azonban kifejezetten olyan módon, és kellő szerénységgel, hogy a kiszabható büntetés terhe mellett, negyven nap letelte előtt, vagy hat héten át nem jönnek az emberek közé, és más beteg embert nem fogadnak be a házukba.

Annak érdekében, hogy a város kapuinál minél nagyobb figyelem forduljon az ilyen bűnösök felé, császári stb. Őfelsége a legkegyesebben elrendelte, hogy a *Burgthor* és a *Neuthor* átmenetileg zárva legyen, és csak a többi négy kapu maradjon nyitva.

Miután a 62. évben kiadott járványrendelet a többi között a kóborló koldusokat azonnali hatállyal kitiltotta a városból, császári stb. Őfelsége ezennel legkegyesebben megújítja, és a kolduló nőket illetve férfiakat kivétel nélkül eltávolíttatja a városból és az elővárosokból. Miután ez megtörtént, egyes polgárokat arra kell kirendelni, hogy koldusok között válogatást végezzenek. Akik fiatalok, erősek és egészségesek, nem méltók az alamizsnára, és ispotályba sem küldhetők, vagy ha helyben akarnának maradni, még ugyanazon órában a tartományból is kiutasítandók. A többiek viszont, akik annyira terheltek és károsodottak, hogy méltók az alamizsnára, felvehetők az ispotályba vagy más helyekre, majd ettől kezdve a tisztességes polgárok a más helyeken is gyakorolt szokás szerint a templomok előtt, de azokon belül is gyűjtést végeznek, és az összegyűjtött alamizsnát meghatározott időben és napokon, bizalmi emberek révén részükre átadják.

Az itteni koldusoknak és szegény embereknek, akik alamizsnára szorulnak, de saját lakással rendelkeznek, a közösségi pénztárból vagy más úton, heti rendszerességgel kapjanak segítséget a létfenntartásukhoz. Mindez azonban csak addig folytatandó, amíg Isten segedelmével és kegyességéből a járvány végül is megszűnik.

A fertőzés fokozottan tapad a régi ágyneműhöz és vászonlepedőkhöz, takarókhöz, pokrócokhoz és ruházathoz, viszont ezeket gyakran kínálják a *Brannstadt*-ban és más helyeken eladásra. Miután azokat a közemberek a kedvező kínálat miatt megvásárolják, így a saját holmijaikkal együtt megfertőződnek. Ezért állította le a jelenlegi, csakúgy, mint az előző rendelet az ilyen kirakodást és árusítást, továbbá minden ilyen régi holmit és limlomot kötelezően elégetnek a város által kirendelt személyek, amikor a fertőzött szobát kiürítik.

Hasonlóképpen ilyen hatása van az emberek csoportosulásának, amelyek jellemzően terjesztik a fertőzést, ezért nyilvános szórakozási alkalmak és vívóoktatás sem tartható addig, amíg zajlik a járvány.

Továbbá az általános iskolai oktatás, és a közfürdők is szünetelnek a járvány enyhülésének kezdetéig, az egyetem azonban, mivel ott a hallgatók nem nagyon gyakran és szellős helyeken jönnek össze, római császári stb. Őfelsége, legkegyesebb urunk, úgy akarja, hogy most időbeli haladékot kaphat.

Lakodalmakat, keresztelői lakomákat és meghívásos összejöveteleket a korábbi rendelkezések szerint szerényen, tágas és szellős helyeken illetve szobákban

lehet tartani, tehát az emberek nem hívhatók össze szűk, párás helyeken, picékben és házakban sem.

Tekintettel arra, hogy a tisztaság hiánya egyes helyeken a városban és annak előterében is forrása lehet a fertőzésnek, így többszörösen említett császári, stb. Ófelségének nyomatékos parancsa szerint a városban és annak előterében, mostantól kezdve kivétel nélkül a bérlők és családtagjaik is azon legyenek, hogy minden tisztátalanságot és rendellenséget, így a bűzös és más piszkot is eltakarítsák a házakban, szobákban, boltokban, raktárakban, konyhákban, pincékben, árkádokban, istállókban és az udvarokon is. Majd ezt a szemetet kosarakban vagy talicskákra és szekerekre rakva gondosan az egész városból ki kell szállítani. Császári stb. Ófelsége különösen akarja azt, hogy súlyos büntetés terhe mellett, mindenkinek tilos legyen mostantól bármilyen piszkot vagy szemetet, titokban vagy nyilvánosan az utcákra és egyes zugokba kiüríteni, hanem azt azonnal ki kell vitetni a városból. A polgármester és a tanács minden egyes polgárnak és az alájuk tartozó személyeknek nyomatékosan és büntetés terhe mellett kösse a lelkére, hogy a házak és szobák megfelelő takarítása mellett, nap közben jó minőségű füstölést és más szükséges dolgot is végezzenek. Ennek eredményeként tartsák magukat a legutóbb közzétett járványrendelethez, továbbá a polgármester és a tanács a városi pénztárnokukkal ügyeljen arra, hogy az utcaseprők és mások, akiket a szemet kiszállításához alkalmaznak, hetenként kétszer vagy háromszor takarítsák a járdákat és az utcákat, és azokat ne hagyják olyan állapotban, amilyenben eddig voltak.

Amikor egy családfő, polgár vagy bérlő esetében, legyen akár egy küldönc vagy bárki a környezetében, megbetegszik, és úgy látszik, hogy fertőzés miatt kell kezelni, a körülmények részletes ismertetésével mindenképpen kötelező bejelentést tenni a közegészségügyi mesternél és alárendelt seborvosánál, hogy megtörténjen a szemlézés. Amennyiben úgy találják, hogy az illető megfertőződött, abban az esetben haladéktalanul el kell távolítani a városból, és a járványkórházba kell elhelyezni, de semmiképpen nem maradhat és nem tűrhető meg a városban. Amennyiben bárki is ilyen fertőzéssel nem akarna a járványkórházba menni, és ahol addig lakott, a házában és lakásában sem akar zárlat alatt maradni, annak engedélyezhető, ha elővárosi háza volna, hogy oda távozzon és ott tartózkodjon. Mindez a fentiek szerint történjék, vagy a várostól egy vagy két mérföld távolságra költözzön, és maradjon ott, amíg eltelik a szabályos és meghatározott negyven nap vagy hat hét. Aki viszont nem akar távozni a városi szobájából, annak erre a szobájára vagy emeletére, ahol lakik, és ahol a fertőzés jelentkezett, fehér keresztet kell mázolni, mellé felírva, hogy a fertőzés pontosan melyik szobában keletkezett. Annak pedig aki zárlat alatt marad a szobában, meg kell parancsolni, hogy negyven teljes nap eltelte előtt, az egész időtartam alatt onnan a saját ellátása végett, büntetés terhe mellett nem jöhet ki. Ellenben a szükségleteit az a kirendelt személy biztosítja, akit a fertőzött szoba tisztítására állítottak szolgálatba, legyen szó ételről, italról vagy bármi másról, aki ezeket a ház kapujához helyezi, majd onnan azok viszik el, akik a fertőzött gondozását és szolgálatát látják el. Utóbbiak azonban kötelesek a házban maradni. Minden egyes személyt, akit bármely fertőzött házból a meghatározott zárlati időtartam eltelte előtt az utcákon vagy más

helyen elkapnak, azzal szemben a fentiekben jelzett büntetést kell alkalmazni, mindenféle kivételezés nélkül.

Császári stb. Őfelsége legkegyesebb akarata szerint mostantól kezdve a fertőzött házakat és szobákat semmiképpen nem lehet kinyitni, csakis akkor, amikor az erre kirendelt személyzet a szükséges takarítást és tisztítást elvégezte. Abban az esetben viszont, ha ott a fertőzés ismét megjelenik, másodszor vagy olyan gyakran, ahányszor újabb fertőződés történik, ismét zárlatot kell elrendelni, fehér keresztel jelölve, és a továbbiakban a fentiek szerint kell eljárni.

Néhányszor már említés történt arról, hogy az elmúlt 62-es évben részletes járványrendelet jelent meg, amely széleskörű magyarázatokat tartalmazott arra nézve, hogy járványos időkben mi a teendő, továbbá minden előjáróság megbízást kapott arra, hogy ahhoz következetesen tartsa magát. Tehát császári stb. királyi Őfelsége a további pontok és szakaszok tekintetében, amelyek itt említés nélkül maradtak, ismételten arra kegyeskedik hagyatkozni, ahogyan egy és más vonatkozásban azok a nevezett, korábban kiadott rendeletben megjelentek. Őfelsége továbbá a legkegyesebben elrendelte a jelen kivonat mellett az eredeti rendelet újrányomását, hogy mindenki tudomására jusson, így azt mindenki pontosan követni és teljesíteni fogja.

Annak érdekében, hogy a korábbi és ez a járványrendelet is a szükséges erővel és hatállyal érvényesüljön, fentiekben említett császári stb. Őfelsége az Udvarból a kormányzat és kamara, a tartományi előjárói bíróság, a városi tanács és a klérus, valamint az itteni egyetem és a különböző rendek és előjáróságok érdekében a nagyobb tekintély végett a legkegyesebben néhány biztost nevezett ki, és máris megfelelő eligazítást és teljhatalmat adott részükre. Ennek birtokában nemcsak a rendet tartják fenn, egy és más tekintetben minden bevethető eszköz segítségével, majd azt szilárdan és mereven alkalmazzák, hanem amennyiben egyesek csalárd módon ellene cselekednének, vagy akadályoznák, az ilyen bűnösökkel szemben, mások elrettentésére büntető eljárást is folytathatnak a körülményeknek megfelelően. A végrehajtást azonban császári stb. Őfelsége a tanács által kinevezett előjárókra és a városi kapitányra bízta, és a legkegyesebben azt akarja, hogy ezt a szabályzatot mindenki kövesse, és nem másként, hanem a legalázatosabban viselkedjék. Ezt tehát császári stb. Őfelségének legkegyesebb végleges akarata és véleménye. Kiadva Bécsben, a 82. évben, december 20-án, Római uralkodásunk nyolcadik, Magyar Királyságunk tizenegyedik, és cseh királyságunk nyolcadik évében.

341.

Dögvész (?): járványos tüdőbetegség és *dysenteria*, rendkívüli forráság.

Körleírás, időjárás.

1583.

1) 1583-ban a dögvész, amely már az előző évben terjedni kezdett, egészen márciusig tartott, és... minden iskola zárva maradt.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 7. fej. 816. o.)

2) Gyakori járványok voltak számos vidéken, tavasz idején azonban mérgező

módon a tüdőt támadták meg fulladással, a legmelegebb és a kivételesen száraz nyáron *dysenteria* jeletkezett, amely az év végéig tartott, kevés embernek, leginkább a fiatalabbaknak halálát okozta.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 125. o.*)

342.

Napfogyatkozás és földrengés Budán és Pesten.

Időjárás.

1584.

A mi időnkben is Buda veszedelme előtt az Nap annira elvezette fenyet, hogy deelbe az czillagokat latnac, és olly földindulas lett, hogy a poltzrol az faze-kac lehulanac, ott is Budan és Pesten az en házamba.

(*Bornemissza Péter: Vasarnapi Prédikatiok. Dotrekoe 1584 in fol. 706.o.*)

343.

Járványrendelet.

Járványok.

1585.

(*Hivatkozva I. Lipót császár. 1679. január 9-én kiadott új járványrendeletének bevezető részében*)

344.

Dögvész Bécsben és Magyarországon.

Járványok.

1586.

1) Dögvész Magyarországon, Ausztriában és más területeken, továbbá járványos betegség az éhezés miatt Itáliában és Belgiumban. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 124. o.*)

2) Rövid ideig uralkodott Bécsben a dögvész, és meg is szűnt 1583-ban. Egyedül ebben az évben, amikor újra támadt, mindent magával ragadott, amit előbb itt hagyott, és Bécs lakosságából nagy tömegben haltak meg az emberek.

(*Fuhrmann II. rész, 3. könyv, 7. fejelet. 818.o.*)

345.

Nagy havazás és erős lehűlés.

Időjárás.

1590.

...December, az az Sz. Miklos napján. Igen erős hideg üdök, és nagy havak voltak akkor.

(*Petthő Gergely III. rész. 129. o.*)

346.

A legperzselőbb forráság. Heves földrengés. Fekete sáskák.

Időjárás, állatvilág.

1590.

1) Itt nálunk Bécsben, ebben az évben nyáron szokatlan szárazság volt, és az arra következő földrengés miatt kimondhatatlan károk keletkeztek... A földrengés

gést szerte Ausztriában mindenhol érezni lehetett, itt először szeptember 15-én este 5 órakor volt valami érezhető, ez után egy órával erősebb lett, és végül éjjélkor lett a legerősebb, és borzalmasan megrengette az egész várost. Egyes helyeken a földön repedések keletkeztek... a legtöbb ház szétesett... majd 17-én este 7 órakor újabb rengést lehetett érezni, de károkat nem okozott.

Ez idő tájban a szántóföldek rossz szagot és bűzt árasztottak, és a fekete sások, amelyek számos helyen teljesen betakarták a földet, hasonló bűzt árasztottak, ha az emberek széttaposták őket.

(Fuhrmann II. rész, 3. könyv, 7. fejelet. 819–820 o.)

2) Földrengés Bécsben. A Szt. István székesegyház tornya megsérült. Scholer. Ez a félelmetes földrengés szeptember 15-én este kezdődött, éjjel pedig gyakran és hevesen ismétlődött, és ami éjjélkor következett, az példátlan volt az utóbbi néhány száz évben. Alig maradt ház épességben, boltozatok omlottak be, és sok embert agyonnyomtak. A Szent István torony erősen károsodott. Ognesser.

(Valószínű, hogy ilyen heves rengések Magyarország határain belül, vagy azokon túl is történtek. – a szerző –)

(Pilgram, I. rész 287. o.)

347.

Fővesztés ítélete tehes asszony felett, azonban a közeli szülés miatt elhalasztva.

Törvényszéki orvostan.

1592.

A borsodi büntetőbíróóság ítélete egy házasságtörő nőről.

1592. november 28.

Eldöntetett Zsuzsanna asszony, Kalmár Pál felesége felett.

„Hogj miért hogj megh tecczyk az bizonsagokboll, hogj az aszszony Lorantffy Sigmonddall egj agyban fekwttének, az isten teörvenje penig, deuteronemi 22. capite, hogj az mely ember mas hazas ember agjaban fekendyk, megh ferteztetj az az w iambor vranak agjatt, mely dologertt megh kellien halnj; azert ezys az aszszonj allatt mast az w agjaban, hazas ember lewen, bochjattwan meg erdemly az halallt. Azert az vranak Kalmar Palnak, vgy kel fejere eskwnni, hogj ez Susana az az aszszonj, az-kjaz w agyat megferteztette, s megh erdemly az halalt, kind ez vilagj teörwenj szerent, mind penigh az isten teorwenje szerent. Miert hogj penigh az aszszonj alatt hasas, megh kel warnj, hogy az gyermeket el hozza. El hozvan az gyermek, osztan wgj kel terminust hadnj” s a’ t.

(Az eredeti anyag Borsod vármegye levéltárában található. III. Protokoll. 153–154. o. S. RMNE 2. köt. II. 266–267. o. – Michnay és Lichner: Ofn. Stadtr. 160.)

348.

A Duna áradása.

Időjárás.

1595.

A Dunának igen magas volt a vízállása. Th. Eur.
(Pilgram I. rész 149.)

349.

Rudolf császár és király VI. dekrétuma.

Törvény.

Prága, 1595. március 14.

34. törvénycikk: A táborba menő asszonyokat, a kik nemzetünkhöz tartoznak, a vízbe vessék. Továbbá megállapították, hogy a nemzetünkhöz tartozó asszonyok üzérkedés és egyéb dolog miatt a táborba ne menjenek, hanem minden üzérkedést a férfiakra hagyjanak.¹¹⁶

1. § Azt, a ki ez ellen cselekszik, varrják zsákba, vessék a vízbe és merítsék alá.

(45-46. cikkely: Az élelmi szerek egybe gyűjtéséről. Élelmi szerek szállítása a táborba.)

(*Corpus Juris Hunarici*)

350.

Rudolf császár és király VIII. dekrétuma

Törvény.

Prága, 1597. május 6.

7. törvénycikk: hogy Ő császári felsége mellett, kevesek kivételével, mindenki személyesen fölkeljen

Hogyha pedig Ő császári és királyi felsége ebben a hadjáratban a maga saját személyében megjelenik, akkor őseik szokása szerint Ő felsége mellett az összes főpap, báró és mágnás urak és nemesek személyesen fölkelni tartozzanak.

1. § Kivéve a rokkantakat,... és a hadakozásra alkalmatlanokat, a kik maguk helyett más alkalmasakat küldjenek.

(*Corpus Juris Hungarici*)

351.

Rudolf császár és király IX. dekrétuma.

Törvény.

Prága, 1598. március 7.

4. törvénycikk: minden ház után, két időszakban felhajtás mellett egy magyar forint segélyt megajánlanak.

A mi pedig a jelen évi adózást, segélyt és hadjáratot illeti:

1. § ...

2. § A rendek Ő felségének, minden ház után...(kivéve az aggházakat... az alamizsnából élő szegények és nyomorultak házait) megajánlanak száz magyar dénárt, a melyet két határidőben, kell Ő felsége kezébe szolgáltatni.

22. törvénycikk: az ország rendjein kívül, az általános fölkelés alkalmával kik, és minő büntetés alatt tartoznak fölkelni?

Az ilyen általános fölkelés idején pedig az egytelkes és címeres nemesek is tartoznak fölkelni.

¹¹⁶ Vajon nem a szifiliszről van szó – és a kereskedést megelőzőként nem ez okból szabályozták? – a szerző –

2. § A rokkantak pedig, valamint a gyöngék, ... és a hadra képtelenek, maguk helyett mindenkor más alkalmasakat küldjenek.
(*Corpus Juris Hungarici*)

352.

Írásművek a *febris hungarica*-ról.

Kórleírás – járványok.

1600.

1) Ruland Martinus (filius) *Tractatus de perniciosae Luis hungaricae signis et curatione; cum Questionibus de Lue hungarica*. Frankfurt 1600. in 8. – továbbá Sedinum 1651 in 8. – Rendelkezésre áll még: Rulandus Martinus: *De morbo hungarico recte cognoscendo et feliciter curando*. Lipsiae 1610.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 117.o.*)

2) Faber Joan: (landshuti orvos): *De Febre Ungarica*.

3) Facetius: *Disputatio de febre hungarica*.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 112.o.*)

353.

Rudolf császár és király XII. dekrétuma.

Törvény.

Prága, 1601. április 15.

9. törvénycikk: az általános fölkelés módjáról és rendjéről és arról, hogy azt az összes rendeknek és embereknek miképpen kell megtartaniuk

5. § A betegeskedők, valamint az öregek... meg a harcképtelenek pedig, maguk helyett más arra valókat küldjenek.

(*Corpus Juris Hungarici*)

354.

Tél, erős fagyokkal.

Időjárás.

1601.

Ferdinánd Herczeg mikor immár tíz egész hétig Kanizát erőssen vitatta volna, az Arnaut kis Hasan Bassára, iszonyú nagy hó és rettenetes erős hideg üdö esék, ki miatt az Olaszok és a Németek számtalanon meg halának. Végre semmiképpen a' nagy hideget nem álhatván, kényszerítették hi mondhatatlan nagy sok kár vallásokkal vissza szállani alóla... az Olaszok a' táborban és az úton inkább mind el halának hideggel. Ez lénn 18 napján Novembernek.

(*Pethő Gergely III. rész 151. o.*)

355.

Járványrendeletek.

Járványok.

1601.

(Rendszabályok, amelyekre az 1630. június 14-i rendeletek hivatkoznak, – de ezeket ez idő szerint még nem sikerült azonosítani.)

356.

Dögvész. Irodalmi munkák a *febris castrensis hungara*-ról
Járványok, kórleírás. 1606.

1) Dögvész, több helyen. Lewenwald.

2) Cober Tobias. *Observationum castrensium et Ungaricarum Decades III.*
Frankfurt 1601, in 8.
(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 107. o.*)

II. MÁTYÁS CS. KIR. URALKODÁSA 1608–1619

357.

**Szeszégetés és szeszhasználat – gabonából, bodzából,
gyümölcsökből és fűvekből – tilos a fertőzés idején.**

Rendelet. 1616. aug. 12.

Égetett szeszt előállítani tilos Bécs városában, gabonából, bodzából, gyümölcsből, földi bodzából, és az emberekre ártalmas más fűvekből és magvakból, különösen pedig tiltott azt, testi fenyegetés terhe mellett, heves lázas betegségek és járványok idején árusítani. Égetés kapcsán a nagy tűzveszély okoz gondot, árusítók esetében viszont az a helyzet, hogy a vásárlásra küldött cselédekkel megállapodnak, hogy más alkalommal is jöjjenek, sőt közvetítő kereskedést folytassanak, és az égetett szesz mértéktelen fogyasztása a feladatok elmulasztásához és további szerencsétlenségekhez fog vezetni. Ezért tehát a jó minőségű és igazolt eredetű égetett szeszt kizárólag a polgári szeszfőzdekből, és valódi szükséghelyzetben lehet vásárolni.
(*Codex, Aust. I. rész, 223. o.*)

358.

**Céhek alapítása oly módon, hogy az engedélyezés uralkodói
egyetértéssel történjék,¹¹⁷ kézműves céhek alapítása**

Rendelet. 1617. jan. 23.

Kegyességünkkel és minden jókívánságunkkal üdvözljük valamennyi alattvalónkat, a hűséges egyháziakat és világiakat, legyenek bármely méltóságban, rendben és létezésben, akikre ez a rendeletünk vonatkozik, és érinti őket. Hűséges és engedelmes, Enns-en inneni Ausztriai Főhercegségünk rendjei panaszt terjesztettek elénk, miszerint a tartomány régi hagyományai és közrendje ellenében a

¹¹⁷ A sebész-mesterek, nem kevésbé a patikusok, mint kézművesek – akkor ennek számítottak, ma intézményként saját grémiummal rendelkeznek – abban az időben ezeket a rendelkezéseket egyaránt elfogadni voltak kötelesek.

legkülönbözőbb helyeken újabban mindenhol új kézműves céheket engedélyeznek és alapítanak, a nyugalmas szabadságjogokkal élő szomszédos régi városok, piacok és kis falvak kárára. A panaszosok kérték, hogy a tartománynak káros, és a régi céheknek károkat okozó engedélyeket és jóváhagyásokat nyílt császári tiltásokkal és rendeletekkel előzzük meg és ezt a gyakorlatot állítsuk le. Miután hűség és alázatos rendjeink előterjesztését megalapozottnak tarjuk, jelen nyílt rendeletünk erejénél fogva mindenféle céhalapítást, amely a jövőben a Mi tartományi hercegi legkegyesebb engedélyünk és jóváhagyásunk, továbbá a környezet kellő értesítése nélkül történék, ezennel tiltottnak nyilvánítunk. Nyomatékos és határozott parancsot adunk tehát ezzel a levelünkkel egyenként és összesen is mindenkinek, különösen pedig alárendeltjeinknek és az összes előljáróságnak, legyenek bármely méltóságban, rendben és létezésben, és azt akarjuk, hogy ezt a rendelkezésünket és szabályzatunkat szigorúan tartsák és tartassák be, semmi szín alatt elene ne cselekedjenek, és ezt másoknak se engedélyezzék, hogy mindenki elkerülje fenyegető kegyvesztésünket és súlyos büntetésünket. Továbbá stb.
(*Cod. Aust. I. 465. o.*)

359.

Dögvész, avagy járványrendeletek.

Járványok.

1617.

(*Hivatkozva Lipót császár 1679. jan. 19-én kelt Új járványrendeletének Bevezetőjében*)

360.

Üstökös.

Időjárás.

1618.

1) Egyebekben a bécsiek ebben az évben november 1-én rémisztő üstököszt láttak a város felett, igen hosszú, szablya alakú csóvával, és 30 egymást követő napon volt látható.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 9. fejelet. 885. o.*)

2) Ebben az esztendőben egy nagy üstökös csillag támada, és sokaig tarta, ki e' következő nagy támadásokat és országokbéli iszszonyu romlásokat... jövendölte.

(*Petthő Gergely III. rész 183. o.*)

361.

Irodalmi munka a *febris hungarica*-ról.

Járványok, kórtörténet.

1618.

Petraeus Henricus: *Assertationes et questiones de genuina Febris Hungaricae natura et cura; edita cum agonismatibus medicis Marpurgensibus dogmaticis juxta et hermeneuticis.* Marburg 1618. in 8.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 101. o.*)

II. FERDINÁND CS. KIR. URALKODÁSA 1619–1637

362.

Éhínség és dögvész Magyarországon.

Krónika és járványok.

1622.

Éhség és Dög halál halhatatlan szörnyű nagy vala, a minénü ennek előtte talán soha Magyar Országban nem vólt, kit az ő iszonyuságának szörnyüése miatt le sem merek írni. Mert nem is hinnék el az utánunk következendő emberek. Illyen nagy nyomorusággal és minden féle inséggel vala szegény Magyar Ország minden felöll környül vétetve.

(*Petthő Gergely, III. rész. 201. o.*)

363.

II. Ferdinánd császár és király II. dekrétuma.

Törvény.

Bécs, 1622. augusztus 18.

21. törvénycikk: a fölkelés módjáról, ellenséges támadás és nagy szükség esetén

6. § Azok a hadviselésre képtelenek... elgyöngült öregek és nyomasztó szegénységben szenvedők is... az általános fölkelés idején, tehetségükhöz képest és az alispánoknak meg azon vármegyei közönségeknek, a melyekben személyesen laknak, a szabályozása szerint, ugyanazon büntetés alatt, jól felszerelt lovasokat kiállítani tartozzanak és kötelesek legyenek.

(*Corpus Juris Hungarici*)

364.

Irodalmi munka a *febris hungarica*-ról

Járványok, kórleírás.

1624.

1) Federer Joan. Jacobus. *Brevis febris hungaricae curandae cognoscendae et discernendae methodus*. Freiburg, Brisgovia 1624. in 8.

2) Dögvész Stájerországban és Alsó-Patáviában már az előző évből a következő évbe terjedően pusztított, úgyhogy ebben a hároméves időszakban aligha merészt volna bárki is odamenni.

(*Paulus Adamus, I. rész Valentics 98. o.*)

365.

Villámcsapás Zágrábban.

Időjárás.

1624.

A' Zabrágyi (Zágrábi) nagy templomot megüté az menykő, ki miatt az egész Templom... rettenetessen meg égett.

(*Pethő Gergely III. rész. 203. o.*)

Szeszégetés kisajtott szőlőből Magyarországon.

Rendeletek.

1624. szept. 8.

Lepárlás szőlőtörkölyből

Jelen levelünkkel nyilvánosan bejelentjük örököseinknek és utódainknak, és közhírré tesszük, hogy részünkre a hűséges és kedves *Franciscus Clari* korábban alázatosan olyan tartalmú előterjesztést tett, amelyből egy, a fentivel azonos című rendeletet állítottunk össze a legutóbb befejeződött 1623.-ik év júliusának 24.-ik napján. Bemutatta, hogy szorgos gondolkodással és fáradozással különös felfedezést tett, amely szerint törkölyből, tehát abból, ami a szőlőfürtökből préselés után visszamaradt, lepárlással *quinta essentia*-t állít elő, amellyel az egész országnak figyelemre méltó, véget nem érő hasznót fog hozni, és egyidejűleg kincstári készleteink javára leszén, és azt gyarapítani fogja. Újítságáról nagyon is hitelt érdemlően számolt be, továbbá miután azt a gyakorlatban is láttuk és hasznosnak találtuk, vele az alábbi egyezséget kötöttük. Először is, nevezett *Franciscus Clari* arra kap felhatalmazást, hogy találmányát kizárólag a Mi királyságainkban, hercegségeinkben és tartományaikban, nevezetesen Magyarországon, Csehországban, Morvaországban, Ausztriában, Stájerországban, Karintiában, Krajnában, Görzben, és Triesztben hasznosítsa, azokon a helyeken, ahol jelenleg is szőlőt termelnek, vagy szőlőt fognak telepíteni. Ezen kívül senki másnak nem engedélyezhető, legyen akár belföldi vagy külhoni illetőségű, hogy az eljárást lemásolja, vagy hasonlót hozzon létre, ugyanis valahányszor ez előfordulna, büntetést szabunk ki, és az ilyen műhelyt lefoglaljuk, a büntetés fele részben kincstárunkat, másik fele részben pedig *Clari*-t fogja illetni. Másodszor, azt akarjuk, hogy jelen szerződésünket örököseink és utódaink nemcsak *Clari*-val, hanem az ő örököseivel is fenntartsák. Harmadszor elrendeljük, hogy a törkölyt, vagyis a kipréselt szőlőfürtök maradékát, kamarai birtokainkról és alattvalóinktól, annak kivételével, amelyet saját használatú ital készítésére vagy más használatra tartanának vissza, az ő és örökösei részére eljuttassák és átadják. Elrendeljük és megparancsoljuk, hogy a préselés utáni maradékot, amint az szokásos, vízzel ne hígítsák. Továbbá, és negyedszer, többször megnevezett *Clari*-nak és örököseinek álljon szabadságában, hogy a lepárolt *essenciát* a fent említett királyságainkban és tartományainkban tetszésük szerint forgalmazzák, és azt árusítsák is, vagy a kötelező vám megfizetése után további helyekre szállítsák. Ezeket a vámokat és illetékeket azonban a birodalmon belül emelni nem lehetséges, hanem maradjanak jelenlegi állapotukban, és végül a tulajdonos minden védelmet és támogatást élvezzen ahhoz, hogy műhelyét minél eredményesebben tovább fejlessze. Ezzel szemben nevezett *Franciscus Clari* saját maga és örökösei tekintetében a legalázatosabban beleegyezését és hozzájárulását adta, hogy Minékünk és örököségünkbe lépőknek az első három évben az elért bevétel, haszon és nyereség egynegyed részét minden tekintetben jogszerűen átadja. Ennek a határidőnek a lejáratát után a következő tizenöt éven át ez egyharmad rész lesz, azon feltétellel, hogy Mi majd az újabb lejáratnál részére és örököseinek ezt a vállalkozói szerződést, mindenki más erre törekvővel szemben előnyben ré-

szesítve, kötelező vállalásunkkal és kötelező erővel megújítsuk, oly módon, hogy a feltalálót illető rész az ő kezében, illetve örökösei kezében maradjon. Ezennel tehát megerősítjük korábbi rendeletünket, legkegyesebben és határozottan elrendeljük és megparancsoljuk mindenkinek és minden alárendelt előljáráságunknak és alattvalónknak, hogy akaratunk szerint *Franciscus Clari*-t és örököseit a jelen szerződésben foglaltak szerint, változtatás nélkül kezeljék. Őt, vagy másokat, akik együttműködnek a munkájában, hátráltatás vagy félreértés ne érje, és amennyiben tevékenységéhez tűzifát vagy más szükséges anyagot igényelne és vásárolna, kérését a megfelelő fizetség ellenében fogadják és teljesítsék. Határozott szándékunk szerint kiadva a Mi városunkban, Bécsben.

(*Cod. Aust. II. 198. o.*)

367.

Dögvész Bécsben, III. Ferdinánd koronázása.

Járványok.

1625.

Egyébként ebben az évben dögvészes járvány jelent meg Bécsben, és olyan mértékben elharapódzott, hogy a császár az egész udvarral Bécsújhelyre volt kénytelen távozni. – December 8-án, ebben az évben a császár legidősebb fiát, Ferdinánd herceget, később ezen a néven III. Ferdinánd német-római császárt, magyar királlyá koronázták.

(*Fuhrmann II. rész, 3. könyv, 10. fej. 809. o.*)

368.

Fertőzés.

Járványok.

1625. aug. 22.

Járványrendelet

*Kinyomtatva Stájerország hercegi fővárosában Graz-ban, Ernst
Widmanstetter-nél*

Krisztus után 1625-ben.

Mi, Isten kegyelméből vagyunk Johann Ulrich, Cromau és Eggenberg hercege és ura, Adelsberg, grófja, Pettau, Ernhausen és Strass ura, örökös legfelső tartományi gyűlési elnök az Enns-en inneni és túli Ausztriában, örökös legfelső kamarás Stájerországban, örökös főpohárnok Krajnában és Windisch March-ban, az aranyapjas rend lovagja, római császári, magyarországi és csehországi királyi Őfelségének titkos tanácsosa, ugyanazon belső-ausztriai örökös hercegségek és tartományok teljhatalmú helytartója és kamarása. Korábban számos szükséges okirat és rendelkezés kiadása történt arról, hogy a dögvész borzalmas járványa idején miként kell viselkedni, amikor ez a betegség megjelenik az itteni városon belül és kívül, ebben a belső-ausztriai örökös hercegségben, illetve a környező tartományokban, és határozott kézzel hogyan kell irányítani az eseményeket. Miután észleltük, hogy most a legsúlyosabb szükségállapot érkezett el (amikor a tartomány számos helyén a nevezett fertőzés megjelent), egy ilyen célzott rendelkezést, mindenképpen a jó és fokozottabb előrelátás végett nemcsak ismételni szükséges, ha-

nem egyes pontjainak tekintetében, a tartomány jelenlegi helyzete alapján, kiigazítani és javítani is kell, és mindenki tájékoztatása érdekében nyilvánosan közzé kell tenni. Ezért fogalmaztuk meg az alábbi véleményünket, és teljhatalmú helytartói hivatali felhatalmazásunk révén döntésünket két részben rögzítettük.

Nevezetesen az első rész arról szól, hogy itt ebben a városban és más helyeken hogyan lehetséges a fertőzéstől biztonságban maradni úgy, hogy közben más helyek veszélyessé válnak.

A második rész arról szól, hogy amikor a járvány ezt a várost vagy más városokat megtámadja, milyen megelőző intézkedéseket kell hozni és betartatni. Továbbá ennek a járványrendeletnek az alkalmazása és betartása, nemcsak erre a városra érvényes, hanem a belső-ausztriai tartományok más városaiban és vásárhelyein is, de ez minden esetben jól képzett személyzetet igényel, és amikor egyik vagy másik helyen a fenti csapásnak némely jelei mutatkoznak (amelyeket a kirendelt ellenőrök állapítanak meg a járványügyi szabályzat alapján) az alábbiakban következő pontok szerinti teljhatalommal kell a fenti személyzetet kinevezni és kirendelni.

Következik az első rész.

Először is, minden plébánosnak és lelkigondozónak, akik ezekben a belső-ausztriai örökös hercegségekben és tartományokban laknak, jelen eligazítással nyomtatékosan lelkükre kell kötni és megparancsolni, hogy amikor a lelki gondozásuk alá tartozó egyik vagy másik helyen a járvány megjelenik, a Mi részünkre, vagy távollétünkben a titkos tanácsos uraknak, vagy a belső-ausztriai kormányzatnak, ezt abban az órában ne csak saját küldöncükkel üzenjék és jelentsék, hanem nyilvánosan a szószékről is hirdessék. Így mindenkit figyelmeztessenek arra, hogy a fertőzött helyeket, halálbüntetés terhe mellett senki sem hagyhatja el, és bizonytalan helyeken egyébként sem folytathat bármilyen tevékenységet, főként az ilyen városokkal vagy helységekkel nem kereskedhet, és ettől teljes árukészletének elkobzása mellett, minden tekintetben tartózkodjék. Akik viszont biztonságos helyeken laknak, vagy onnan útiokmány birtokában máshová szándékoznak utazni, kapjanak eligazítást és figyelmeztetést arra nézve, hogy óvakodjanak a fertőzött helyektől, és az útjuk során ezeket elkerüljék.

Másodszor, azokban a helységekben, ahol ez szükséges, kettőzött sorompót kell állítani, őrségként a végénél két polgár bevonásával, mindenhol kellő biztosítással, lőfegyverekkel és más fegyverekkel, kitűzött zászlóval együtt, hogy ezeket mindenki láthassa, azzal a határozott paranccsal, hogy senkit ne engedjenek be a városba vagy az elővárosba, hacsak nem élelmiszerekkel vagy más dolgokkal érkezne (amelyek egyáltalán nem nélkülözhetők, és még a nyolcadik szakaszban majd említésre kerülnek). Az ilyen személynél szabályos útiokmány legyen (amelyet minden más levéllel és papírossal még átvétel előtt, tűz fölött kell megfűstölteni) arról, hogy biztonságos helyről érkezik, ahol a megelőző hat hétben senki nem halt meg fertőzésben. Ezekben az okmányokban azonban legyen leírva a felmutató személy testalkata, kinézete, termete, haja, szőrzete, és különös testi jegyei. Nevezett okmányokat az út során érintett minden egyes helyen láttamoztatni kell, szegények

részére minden fizetség nélkül, a többieknek viszont hat krajcár illeték ellenében. Ez utóbbiból származó pénzt kötelezően egy ládikában gyűjtve, a szükségét szenvedők eltartására kell fordítani, vagy azokra, akik teljes vagyontalanság miatt a karantént nem volnának képesek kitölteni. Az okmányok kezelésénél az igazságot, testi büntetés terhe mellett, nem lehet elferdíteni. Ennek megfelelően az őrség nyílt parancsot kapjon arra, hogy az adott helyen hogyan viselkedjék, és mindenképpen küldeni és kézbesíteni kell részükre egy jegyzéket a fertőzött helységekről. Amennyiben előfordulna, hogy bárki is, jogilag indokolható módon útiokmánnyal nem volna ellátva, személyesen kell esküt tennie arról, hogy járványgyanús vagy ilyen gyanútól mentes helyről érkezett, a fentiekben meghatározott időtartamon belül. Egyházi méltóságok, uraságok és lovagi rendűek, kizárólag a papi esküjük illetve nemesi becsületük, hűségük és hitük alapján vonhatók eljárás alá, és ennek megfelelően fognak viselkedni. Ha a magatartásuk bizonyíthatóan elmarasztalható a kirendelt személyzettel szemben, a legsúlyosabb büntetés terhe mellett, ellenük akkor sem lehet eljárni. Amennyiben az érintettek értesítést nem hoznak magukkal, illetve személyesen esküt nem tesznek, nem engedhetők a város körzetébe, nem árusíthatnak, és nem vásárolhatnak. Ellenben mindenkit, akinek nincs értesítése vagy igazolása, azonnal ki kell utasítani a város körzetéből, és a közelben fekvő házakban kell elhelyezni. Ugyanígy kell eljárni azokkal szemben is, akik helyben letelepült polgárok, kereskedők és más személyek, ha a területet elhagyták, majd vissza akarnak utazni, különös tekintettel arra, ha fertőzött helyen bármilyen tevékenységet végeztek. Ilyen esetben a visszatérésük után hat héten át egy erre külön kijelölt helyen (ahonnan súlyos büntetés terhe mellett, senki sem távozhat a hat hét letöltése előtt) kötelesek tartózkodni. Majd ezt követően az adott település előljáróságától, ahol a meghatározott 6 héten át tartózkodtak, kötelesek hiteles tanúsítványt a kirendelt ellenőröknek felmutatni. Ezen túl a kapuőröket arra kell kötelezni, hogy kellő gondossággal más helyséből senkit se engedjenek be, hacsak egy külön igazolást nem hoznak magukkal, amelyet a külső őrségtől szereztek. Amennyiben bárki is hitelt érdemlő igazolás nélkül akarna belépni, és ezt kiderítették, továbbá titokban vagy más praktikákkal osont be a városba, az ilyen személyt vagy személyeket, azokkal a kapuőrökkel együtt, akik nem kellő szorgossággal végezték a munkájukat, testi és vagyoni büntetés alá kell vetni, a körülményeknek és az elkövetők személyének megfelelően. Nem kevésbé ez azokra is vonatkozik, akik az ilyen embereket a város körzetében vagy a közelében fekvő házakba befogadják, és ott lehetővé teszik a tartózkodásukat. Akik az ilyen járványügyi szabályszegő embereket hitelt érdemlően feljelentik, azok méltányos jutalomban részesítendőek, természetesen a nevük titokban tartása mellett. Másfelől, ha valaki, akinek ilyen bűncselekmény a tudomására jutott, de azt elhallgatta, azzal szemben megkettőzött szigorral kell eljárni. Egyebekben, ha az őrségnek egy és más, valóban panaszolható vagy kétséges dolog jutna a tudomására, arról azonnal kötelesek jelentést tenni a felügyelőiknek, és kötelesek eljárási utasítást is kérni.

Harmadszor, a postai küldeményekről, amelyek ilyen vagy más helyekről érkeznek, ugyanis a fertőzés mindenféle veszélyét hordozhatják. Ezzel kapcsolatban úgy vélekedünk, hogy fertőzött vagy gyanús helyről semmilyen postai küldeményt

nem lehet átvenni, ezeket a leveleket ugyanis megfűstölés végett a postamesternek, vagy erre a célra kirendelt személynek még a városkapun kívül kell átadni. Ennek megfelelően, nevezett postamesternek, vagy postai kézbesítőknak ezennel megparancsoljuk, hogy olyan helyről, ahol dögvész tört ki, amikor küldeményeket helyeznek át vagy továbbítanak olyan helyre, ahol nincs járvány, személyzetük tekintetében is komolyan ügyeljenek arra, hogy a járvány időtartama alatt a postai épületekben semmi mást ne vegyenek át, csak leveleket és olyan csomagokat, amelyeket nem fonállal vagy zsineggel kötöttek át, hanem fémhuzallal.

Negyedszer, a tisztaság hiánya a városokban, elővárosokban, és a házakban, nem csekély mértékben oka a fertőzésnek. Ennek megfelelően, kivétel nélkül mindenkinek határozottan megparancsoljuk, hogy mostantól kezdve azonnal és a jövőre nézve is a lakótársait, a szolgálóit és cselédjeit is arra készítse, hogy minden tisztátalanságot, szemetet, döglött állatot, söpredéket, szalmazsákból való szalmát és régi rongyokat, továbbá minden további piszkos, tisztátlan, bűzös dolgot és ürüléket a házból, a készletekből, szobákból, ládákban, konyhákból, alagsorokból, zöldséges pincékből, istállókból és gazdasági udvarokból hetenként kétszer eltávolítsanak. Történjék ez minden héten szerdán és szombaton, vagy olyan gyakran, amikor szükséges. A szemetet kosarakba rakva, vagy kordékra és kocsikra helyezve kell eltávolítani a városból. Különösen pedig a kisfiúknak és cselédeknek kell súlyos büntetés terhe mellett megtiltani és megparancsolni, hogy mostantól kezdve az ürüléküket vagy más szemetüket az utcákon és annak zugaiban hagyják, mint ahogyan ezt eddig szokásosan végezték. Továbbá az emberi vizeletet, zöldséget és moslékot, heringes vagy más sós vizet, vagy egyéb utálatos dolgot, titokban vagy nyilvánosan, nappal vagy éjjel, nem lehet a városban kiönteni, hanem egyenesen a folyóvízhez kell vinni, vagy messzire a várostól elhelyezni. Disznók nem tarthatók a városban bármely helyen, és a házakban sem, és amennyiben a tereken és az utcákon megjelennek, tartozzanak bárkihez is, azokat büntetésül, minden ellenszolgáltatás nélkül le kell foglalni.

Ötödször, hogy az utcák minél tisztábbak legyenek, azokat a fentieknek megfelelően kell kezelni. Ezért tehát elrendeljük, és jogszabályba foglaljuk, úgy is, mint nagyon nyomatékos parancsunkat, hogy a helyhatóság mindenhol, a nevezett ellenőrök tudomásával egy levegőtisztasági felügyelőt nevezzen ki, akit azért alkalmazzon, hogy a fentiekben leírt módon, a városon belüli és kívüli utcákon található összes szemetet hetenként két alkalommal, szerdán és szombaton, vagy szükség szerint még gyakrabban, a városból kordékon vagy szekereken eltávolítsa. Akinek a háza előtt szeméthalom volna, minden egyes kordé után négy krajcárt fizessen az elvégzett munka alapján. Az egyes városnegyedek előjárói súlyos büntetéssel hívják fel erre a figyelmet, és az ügyet úgy kezeljék, ha a szükség úgy kívánja, hogy a kiküldött személyek erről jelentést küldjenek. Aki azonban az említett négy krajcár megfizetését minden egyes kordé után nem teljesítené, és a háza előtt sem takarítana, az a most említett négy krajcár mellett még azonos gyakorisággal, az érintettek személyére való tekintet nélkül, 15 krajcárt fizessen a kirendelt szemlélőknek, majd ezeket a büntetési pénzeket közszolgálati célokra kell fordítani. Amennyiben azonban ez a büntetés sem segítene, az említett kirendelt

ellenőrök súlyosabb, néhány aranyig terjedő bírságot szabhatnak ki a fegyelmezetlen személyekkel szemben. Ennek során minden segítséget kapjanak meg az illetékes előljáráságtól, amely tevőlegesen vegyen részt a végrehajtásban. Elsősorban az elhullott állatok tetemeit kell a városból eltávolítani, és a mezőkben elásni, vagy mély vízbe vetni.

Folytatólagosan, hatodszor, ezennel az előljárások további parancsba kapják, hogy a pocsolyákat és árkokat a tereken és utcákon feltöltsék és kikövezzék, különösen azonban a gyűjtőhelyeket, kanálisokat és kifolyókat tisztítsák, ahol a szükség megköveteli. Továbbá a mészárszékekben, amelyek közvetlenül a városban vannak, a legnagyobb tisztaság legyen a követelmény.

Hetedszer, a fertőzés elsősorban az új és régi ágyneműkben, lepedőkben, takarókban, szövetekben, ruhákban és más rongyokban rejtőzik, és ezeket a piacokon gyakran árulják vagy azokkal titokban kereskednek, és a köznép mindezeket a kedvező árak miatt rendszeresen vásárolja. Azonban a fenti holmikkal a vásárló nemcsak saját magát, hanem a hozzátartozóit is megfertőzi, és a fertőzést tovább adja. Következésképpen ezennel leálljtuk ezeknek az áruknak a kirakodását és árusítását, nemcsak testi büntetés terhe mellett, hanem egyidejűleg az érintett áruk elkobzásával is.

Nyolcadszor, a fenti harmadik szakasz arról rendelkezett, hogy mi a teendő azokkal a nélkülözhetetlen élelmiszerekkel, melyeket árusításra hoznak, különösképpen halálozással járó veszélyes helyekről, hogy mégis alkalom legyen az eladásukra. Ezért tehát a továbbiakban legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy járványos időkben senki sem engedhető a városba, akik Magyarországról és más helyekről, akár a fentiekben jelzett útiokmánnyal, gabonával és más élelmiszerekkel érkezne. Ellenben elégedjenek meg azzal, hogy a gabonát és más élelmiszereket a városkapukon kívül kínálják eladásra. Amennyiben a vásárlás megtörtént, az árut nem az eladó szállítja le a vevőnek, hanem a vevő külön kocsival viteti a városba.

Kilencedszer, friss gyümölcsöket, mint éretlen dinnyét, szilvaféleséget, és más hasonló terményeket, amelyek súlyos betegségeket okozhatnak, árustani nem lehet, és ezeket a piaci felügyelő eltávolíttatja.

Végezetül, ennek az első résznek a zárásaként minden orvos doktornak, sebészmasternek és borbélynak, legyenek akár férfiak vagy nőszemélyek, testi és pénzbüntetés terhe mellett a lekére kötjük, hogy egyetlen egy betegnek sem adhatnak orvosságot, vagy gyógykezelést sem kezhetnek, a kirendelt ellenőrök előzetes tájékoztatása nélkül. Szabálytalanul járnak el a patikusok is, ha valamely orvosság rendelése kapcsán bennük a fertőzés gyanúja merülne fel, ezt ugyanis mindenféle elhallgatás nélkül, azonnal jelenteni kell az ellenőröknek. Amennyiben egy vagy több személy elhalálozna úgy, hogy annak kapcsán észlelésre kerülne a fertőzés, vagy felmerülne annak lehetősége, ilyen esetben a közegészségügyi mester nyomatékosan kötelezve legyen arra, hogy azonnal intézkedjék a kirendelt ellenőrök felé, parancsba adva, hogy ezeket a halottakat a bizonyosság végett megsemmisítsék, és amennyiben azokat fertőzöttnek találják, haladéktalanul a következő részben leírtak szerint cselekedjenek.

Következik a második rész

Először, arra kötelezünk minden előljárást, hogy határozottan és büntetés kilátásba helyezésével rendelkezzenek arról, hogy a mézsört, sört, édes italokat és bort árusító pincék vasárnap és más ünnepnapokon reggel 9 óra előtt ne nyissanak ki, és este 8 óra után ne tartsanak nyitva. Továbbá semmilyen időszakban senkinek sem engedélyezett, hogy az emberek a nevezett pincékben és italozókbán üldögéljenek, mivel abból mindenféle bűnök származhatnak, így ezt a gyakorlatot ezennel meg kell szüntetni. Amennyiben azonban egy beteg ember vagy más személy, tiszteletes okból rászorulna egy italra a pincék nyitása előtt, nevezett személynek, különösen szükséghelyzetben, az ital kiadható.

Másodszor, égetett szesz árusítása és fogyasztása a leghatározottabban tilos nyilvánosan vagy titokban, akár magánházakban vagy bárhol más helyen, nem kevésbé a meleg sütemények fogyasztása a házakon belül és azokon kívül.

Harmadszor, továbbá úgy rendelkezünk, hogy a kóborló és más haszontalan állatok, mint kutyák, macskák, tengerimalacok, házinyulak, galambok súlyos büntetés terhe mellett a házakból eltávolítandók, de a városban illetve az elővárosokban sem tarthatók.

Negyedszer, a portékájukat hátukon hordozó vándorárusok, kóborló koldusok és vándordiákok, akik az élelmüket alkalmasszerűen keresik a városokban, továbbá minden más kelletlen és könnyelmű csöcselék is, mostantól kezdve eltávolítandó a városokból és más településekről, egyidejűleg meggátolva további idegen koldusok beáramlását. A helybeli öreg és szabályos jelöléssel ellátott koldusokat gyűjtőhelyekre kell vinni, és akik a kitelepítés ellenére visszajönnek, azokat azonnal pellengérre kell állítani, vagy másként, nem nyilvánosan kell megbotozni, a kirendelt ellenőr véleménye alapján. Ami viszont a koldus és háziszegény embereket illeti, akik alamizsnára szorulnak, de a városban saját lakással rendelkeznek, a várost nem hagyhatják el, és a közpénztárból vagy más úton heti segélyben részesüljenek (amelynek összegyűjtését külön erre a célra kirendelt emberek végzik). Más szegényeket a polgári kórházba kell felvenni, és ott ellátásban részesíteni, a járvány elmúltáig.

Továbbá, ötödször az a véleményünk, hogy a járvány betörésének kezdetén nemcsak a latin és német iskolákat, hanem a vívóiskolákat, a játéktermeket, a lakodalmakat és hasonló meghívásos ünnepségeket is le kell állítani, valamint a közfürdőket is.

Hatodszor, legyen a háztulajdonosoknak és a bentlakóknak parancsba adva, hogy amikor a fertőzés elterjedése fokozódik, naponként, a szükségletek szerint három, négy vagy több alkalommal füstölést végezzenek, és az egyes helyekről semmit ne engedjenek elvinni. Továbbá minden egyes előljárásnak legyen kötelessége úgy rendelkezni, hogy füstölés céljából elsősorban a párásabb napokon a tereken és utcákon boróka ágak, vagy más erre a célra alkalmas tűzifa álljon rendelkezésre.

Hetedszer, ilyen időkben nagyon sok múlik a járvány kezelésére kirendelt doktorokon, közegészségügyi mestereken, és érvágókon, illetve szakmai munkájukon. Ezennel tehát legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy a

kirendelt ellenőrök különös gondot fordítsanak a nevezett doktorok, közegészségügyi mesterek és érvágók munkájára. Amennyiben azt észlelik, hogy kevésbé alkalmasak a feladatuk elvégzésére, vagy nem megfelelően viselkednek, a helyüket fáradságot nem kímélve, más minősített, tudós és tapasztalt emberekkel töltsék be. Közben ne takarékoskodjanak az erőfeszítéseikkel, hogy őket a szolgálkkkal együtt a fertőzöttekhez küldjék. Továbbá a sírásók és halottszállítók ezennel a legkomolyabban vegyék a lelkükre, hogy tartózkodjanak a rémületkeltésétől, és a szakmához nem illő dolgot se műveljenek. Ezek az emberek semmi mást ne tegyenek azon kívül, hogy látogatják a betegeket, nem elkeveredve az emberek között, eltemetik a fertőzött halottakat, hogy az ő részükről senki se fertőződjön, vagy kerüljön veszélybe. Ezért tehát (mindenki számára jól látható módon) fehér bottal a kezükben közlekedjenek. Továbbá nyomatékosan azt parancsoljuk a doktoroknak, a közegészségügyi mesternek, érvágóknak vagy seborvosoknak, hogy mindenkit, aki a tanácsukat és segítségüket igényli, méltányos díjazás ellenében szorgosan látogassanak, a segítségükkel pedig készségesen és hűségesen szolgálják a betegeket. Egymás között méltányosan viselkedjenek, így a közegészségügyi mesterek és érvágók, amikor az orvos hívja őket, minden alkalommal késedelem nélkül jelenjenek meg, és vegyék tudomásul annak rendelkezéseit, nem kevésbé a kirendelt felügyelők parancsait, és minden tekintetben álljanak a rendelkezésükre. Az érvágó kést, az eszközöket, szerszámokat és kenőcsöket, midőn azok korábban fertőzött személlyel kerültek érintkezésbe, alaposan megtisztítva tárolják, és semmiképpen ne használják olyan betegeknél, akik mentesek a fertőzés mérgétől. Következésképpen minden más orvosnak és borbélynak a leghatározottabban tilos, hogy fertőzött személyeket kezeljenek vagy látogassanak.

Nyolcadszor, a háziúr vagy a bérlő és a cselédjeik, ők maguk, vagy bárki más megbetegedése esetén az említett háziúr, polgár vagy bérlő, az egy vagy több esetet azonnal jelentse a polgármesternek vagy a bírónak, aki a jelentést az ellenőröknek továbbítja, akik súlyos testi és pénzbüntetés terhe mellett annak tartalmából semmit nem tarthatnak vissza. Az ellenőrök valakit az orvosok közül azonnal a helyszínre küldenek, akinek a háziúr, a polgár vagy a bérlő eskü alatt köteles pontosan beszámolni a beteg állapotáról, az összes körülményekkel együtt, nevezetesen arról, hogy az érintett személy hogyan, mikor és miként betegedett meg, vagy még mindig szenved-e a betegségétől. Amennyiben az orvos úgy találja, hogy a bejelentett személy mérgeződött és fertőződött, a háziúr, a polgár vagy bérlő köteles a közegészségügyi mestert és a kirendelt seborvost a helyszínre hívni, és annak tanácsait követni. Kellő megfontolással a doktor és a seborvos a bejelentett személyt alaposan és szorgosan szemlézi, és megítéli, hogy valóban fertőzött volna. Amennyiben ehhez kétség sem férhet, erről jelentést kell tenni a polgármesternek vagy a városi bírónak, aki az értesülést eskü alatt azonnal tudatja a járványrendelet szerint kirendelt személyekkel, akik ezután a sürgősnek megfelelően értelemszerűen kézbe veszik az ügyet, és ennek a rendelkezésnek és szabályzatnak megfelelően fognak eljárni. Tehát a fertőzött beteget abban az órában, minden késedelem nélkül járványkórházba vagy a városon kívüli meghatározott helyre szállítják, nehogy a városban maradjon vagy ott megtűnjék, elkerülendő mások megmérgezése-

sét. Amennyiben a háziúr vagy fogadós, vagy felesége, gyermekei, barátai és rokonsága abban a lakásban akar maradni, amelyben kitört a fertőzés, és onnan nem akar a járványkórházba vagy a város körzetén kívülre távozni, és nincs megelégedve a lakásokkal és faházakkal sem (amelyeket friss helyen, folyásirány ellenében a folyó felső szakaszán húznak fel), méltányolható és megengedhető, hogy a saját lakásában maradjon. Ellenben a házat kifelé jelezni kell a ház kapujára mázolt nagy fehér kereszttel, majd az őrzést kellően biztosítani kell, a város részéről kirendelt védő őrizettel úgy, hogy legalább egy őrszem álljon az utcán, amelyen egy vagy több fertőzött ház található. Mindez azért szükséges, hogy 6 hét eltelte és a befejezett szabályos takarítás előtt (amelyet megbízható emberek végeznek) bármely személy, a hordárok kivételével, ki-bejárkáljon, és ebből a házból egy másikba bármit is átvigyenek. Az őrség pedig, testi fenytés terhe mellett arra kötelezendő, hogy minderre gondos figyelmet fordítson. Egyesek azonban az elrendelt zárlat után valamely úton és módon, titokban vagy nyíltan, a kirendelt személyzet tudomása nélkül ki-be járkálhatnak, egyes holmikat a hat hét eltelte előtt kivihetnek, sőt idő előtt a fehér keresztet is letörölhetik. Az ilyenekkel szemben súlyos és elkerülhetetlen büntetést kell alkalmazni. Másfelől azért, hogy a lakók létfenntartásukban hiányt ne szenvedjenek, minden helyi előjárásnak az a kötelessége, hogy a zárlat alatt állók, az alábbiakban következő szakaszban jelzett módon ellátásban részesüljenek, és ezért részükre külön erre a célra kijelölt hordárok biztosítandók. Mivel azonban egyesek a zárlat állók közül időközben fertőződhetnek, őket egyenesen a járványkórházba vagy határozottan más kijelölt helyre kell szállítani. Az ellenőrök azonban különösen ügyeljenek arra, hogy a bentlakók időközben a kijelölt büntetés terhe mellett egyetlen egy beteget vagy halottat se akarjanak titokban eltüntetni, aminek következtében a betegek ellátás nélkül maradnak, így segítség, illetve a szentségek kiszolgáltatása nélkül fognak távozni az életből. A kórházi gondnok a kórházakban különös alapossággal vezesse a halálozási adatokat, és amennyiben egy vagy több személy megfertőződné, azokat késedelem nélkül el kell különíteni a többiektől, a járványkórházba áthelyezve, hogy ott mindent megtegyenek az egészségének visszaállítása érdekében. Előfordulhat azonban, hogy a fertőzött betegek nem élnek az orvoslás és a gyógyítás eszközeivel, sajnálatosan nem törődnek a testükkel és az életükkel. Az orvos az ilyen eseteket, akárhányszor is fordulnak elő, további döntés érdekében jelentse az ellenőröknek.

Kilencedszer, a fertőzött házakban az ellenőrök szorgosan figyeljék, ha egyeseknél azt észlelik, hogy saját maguk ételt, italt, orvosságot és más szükségleteket nem tudnak hozatni. Ilyen esetben az ellátást a közpénztárból kell biztosítani, külön kirendelt személyek révén (akik időben és illendő fizetségben részesüljenek), és minden szükségletüket hűségesen biztosítani kell egy kosár segítségével (amelyet az ablakból kilógatva engednek le). Mindezt olyan szorgossággal végezzék, hogy az ilyen szükséghelyzetben a gazdagok és a szegények se legyenek kizárva a méltányos keresztényi segítségből és juttatásokból. A fentiekben jelzett hordárok azonban párosan dolgozzanak. Az egyik a városban zárlat alá helyezetteknek, illetve a járványkórházban, valamint a faházakban tartózkodók ellátásáért felelős, egészen a legkülsőbb sorompók vonaláig, míg mások ugyanott a sorompóknál külön

táskákkal vannak kirendelve, és az útjuk során végig megfigyelés alatt állnak, hogy ezek a hordárok a járványkórházból befelé egészen a legkülsőbb sorompóig semmit és az őket követő embereket, még kevésbé mások a táskájukat, történjék ez bármilyen módon, megérintsék. A belső hordároknak viszont külön lakást kell a városban kijelölni.

Tizedszer, a fuvarosokat, lovakat és kocsikat, amelyekkel a fertőzött személyeket a járványkórházba szállítják, egészen addig, amíg a halálozás jelentős marad, szállás és ellátás tekintetében a járványkórház mellett kell elhelyezni, és a városba illetve az elővárosokba sem térhetnek be. Amikor azonban behívják őket, hogy valakit a járványkórházba szállítsanak, a kocsit le kell takarni, egy fekete alapon fehér keresztes zászlót kell kitűzni, a fuvarosok pedig viseljenek megkülönböztető jelet a ruhájukon.

Tizenegyszer, az ellenőrök legyenek megbízva és paranccsal ellátva, hogy mindenek előtt az előjáróságoknál úgy járjanak el, hogy a karantént letöltendő embereknek egy meghatározott hely legyen kijelölve, továbbá a járványkórházban szobák, kamrák és más helyiségek legyenek, és a faházak is a folyásiránnyal szemben legyenek kijelölve és telepítve, a betegek pedig ne egymás hegyén-hátán feküdjenek és zsúfolódjanak össze. Ezzel szemben elegendő hely álljon rendelkezésükre, mivel erre van a legnagyobb szükség ebben a betegségben. Amikor azonban bármely fertőzött személy a gyógyulás útjára lépne, majd egészséges lesz, el kell különíteni a betegektől, másik, tiszta fekhelyet kell neki adni, nehogy ismételtén megfertőződjön. A többször említett ellenőrök kellő határozottsággal úgy rendelkezzenek, hogy a járványkórházban és a kijelölt helyeken a betegek legyenek étellel, itallal, fekhellyel, orvosságokkal ellátva (amelyek egy kijelölt patikából származnak). Buzgó füstölés történjék boróka ágakkal, takarítsák és hintsék be ecettel a szobákat, és minden más szükséges eszköz is, amennyire csak lehetséges, kéznél legyen, és azokból hiány vagy fogyatkozás soha ne keletkezzék. Mindezek érdekében egy külön gondnokot vagy főápolót kell felvenni és szolgálatba állítani oda, ahová a betegeket szállítják, aki egyfelől a készletek fogyását, a járványkórházban a fertőzött és más személyek számát jelenti a külső őrségnek, és ez úton a polgármesternek vagy a bírónak, másfelől az ellenőröknek is beszámol a további betekintés érdekében. Továbbá arra is kötelezendő, hogy a fentiek szerint a járványkórházban minden rendelkezésre álljon, különösen a kellően jó állapotú szobák váltogatásának lehetősége a dolgok állásának megfelelően. Amikor egy vagy több személyt fertőzés miatt kiutasítanak a városból, és egyesek a városban vagy azon kívül fertőződnek, vagy fertőzöttek körében fordultak meg a városban vagy annak körzetében, vagy oda beléptek, azzal vagy azokkal szemben a fentiekben jelzett testi fenyítés és pénzbüntetés alkalmazandó, mindenféle személyválogatás nélkül, és akiket kell, karanténba legyenek zárva, a fentiek szerinti külön meghatározott helyen, de ott biztosítani kell a szükségleteik fedezetét. Mindezekre tekintettel a fentiekben említett főápoló és mások annak felügyeletére lettek utasítva, nehogy egyesek vagy többen ezen szabályzat ellenében távozzanak a járványkórházból vagy oda belopódzanak, és mindezek megfelelő leállítása érdekében időben jelentést tegyenek a polgármesternek vagy a bírónak.

Tizenkettedszer, az ellenőrök mindenféle rendelkezést fogantatosítsanak annak érdekében, hogy a polgármester, a bíró és a tanács két polgárt rendeljen ki az olyan szegény emberek miatt, akik önmaguk ellátásáról nem képesek gondoskodni. Ezeknek az legyen a feladata, hogy hetenként több alkalommal, amikor a készletek fogyóban vannak, házról-házra gyűjtést végezzenek, és amit összegyűjtöttek, azt adják át a külön kijelölt polgároknak, akik az ellenőrök előzetes értesítése után ezeket a dolgokat a járványkórházban és más helyeken, alkalomszerűen kiadják és elosztják a rászorulóknak. Következésképpen, ezután a kijelölt polgárok így járnak el, de közben gondoskodjanak arról, hogy az ilyen gyűjtések idővel ne veszítsenek az eredményességükből, ezért a kijelölt polgárok minden egyes házra, kivétel nélkül, keresztényi együttérzésből eredő hozzájárulást állapítsanak meg, amely alkalmas lesz a keletkező hiányok pótlására. Mindezekon túl, akaratunk és szándékunk szerint a szükséghelyzet megköveteli, hogy azoknak a részére, akik a járványkórházban vagy más kijelölt helyen halnak meg, ott helyben, a járványkórház mellett temető létesüljön, ahol viszont senki mást nem lehet eltemetni.

Tizenharmadszor, a sírásók csak a kirendelt polgárookra, a járványrendeletre, majd a polgármesterre és a bíróra, de ezeken kívül senki másra ne ügyeljenek. Viselkedjenek becsületes keresztény ember módjára, rendesen bánjanak a halottak testével, azokat meztelenre ne vetköztessék, követeléseitekkel senki ne terheljenek, hanem elégedjenek meg azzal a fizetéssel, amelyet díjszabásként az adott helyen az ellenőrök állapítanak meg. Általában illendő és engedelmes magatartást tanúsítsanak, és amennyiben bárhol ezzel ellentétes dolgot művelnének, a kirendelt polgároknak, a polgármesternek illetve a bírónak parancsa van arra, hogy velük szemben testi büntetést alkalmazzanak.

Tizennegyedszer, amikor a városkapukon át fertőzött betegek, fertőzéstől mentes emberek távoznak, vagy halottakat visznek ki, kötelező megadni a nevüket, hogy kihez tartoznak, hová viszik a betegeket, továbbá azok nevét sem lehet elhallgatni, akik a járványkórházban vagy a kijelölt helyeken haltak meg. Ennek alapján szabályos jegyzéket kell készíteni, és a halottakat, akár a járvány, akár más betegség miatt haltak meg, a sírásók testi fenyítés terhe mellett sem temethetik el, csak abban az esetben, ha a kirendelt ellenőröktől erre bárcát kaptak. A jegyzékeket az őrség a fentiek szerinti előzetes megfűstölés után továbbítja a polgármesternek vagy a bírónak, aki ezekhez csatolja az ellenőrök jelentéseit, majd minden egyes iratra kellő figyelmet fog fordítani.

Tizenötödször, amikor a Mindenható elfordítja felőlünk isteni haragját, és a járvány újra megszűnik, vagy a kihelyezett, illetve a házakban zárlat alatti személyek az utolsó haláleset napjától számított 6 hetet letöltötték, akkor még semmi esetre sem szabad a házakat és szobákat kinyitni. Mindez akkor lehetséges, ha az erre kirendelt személyzet az előírások szerinti takarítást, tisztítást, szellőztetést és megfűstölést minden tekintetben az előírások szerint elvégezte, a használt rongyokat, ruhadarabokat, de elsősorban a rugós ágyakat, matracokat, amelyeken a fertőzöttek feküdtek és meghaltak, a városon kívül elégették. Azokat a jó minőségű ágyneműket és ruhákat pedig, amelyek vízben moshatók, folyó vízben lehet nyolc vagy tíz napon át áztatni. Amikor azonban a fertőzés a házakban ismételtelen meg-

jelenik, mindezeket újra el kell végezni, illetve olyan gyakran, ahányszor a fertőzés ismétlődik. A házakat fehér kereszttel jelölve kell lezárni és őrizni, pontosan a fentiekben leírt megelőző rendelkezések alapján.

Továbbá, tizenhatodszor, a tapasztalatok szerint a lelkipásztorok és plébánosok a körzetük szerint alájuk rendelt híveket ezekben az ínséges járványos időkben nem gondozzák rendesen, a szentségek kötelező adását és kiszolgáltatását elmulasztják, így a hívek romlását okozzák. Ezért tehát az összes *ordinarius*-t emlékeztetjük, hogy az alájuk rendelt plébánosok és lelkipásztorok tekintetében komolyan ügyeljenek arra, hogy amikor a járvány fokozódik, a tereken és különösen a kereszttutciókon oltárokat állítsanak, és a fertőzöttekért, illetve a házakban zárlat alatti egészséges emberekért naponként szentmisét mutassanak be, és a szegény közösséget az ilyen veszélyes és halálozással járó időszakban magára ne hagyják. Ezzel szemben a szentségekben, a gyónásokat meghallgatva, az embereket kötelességüknek megfelelően részesítsék. Szolgáltassák ki a legszentségesebb oltári szentséget, és ne forduljanak el a szolgálati helyük szerinti papi kötelezettségektől. Mivel az egyes helyeken kolostorok és más egyházi intézmények is vannak, adódik a keresztényi együttérzésből, hogy papokat rendeljenek ki a szegény fertőzött emberek vigaszaként és szentségekkel való ellátására. Semmi kétségünk afelől, hogy az illetékes előjárók erre gondolni fognak, és minden intézkedést megtesznek úgy, hogy saját maguk és személyzetük biztonságára ügyelve, nem késlekednek ezekre a célokra elkülönített helyeket kijelölni.

Végezetül pedig záradékul akaratum és szándékunk szerint a fentiekben megnevezett ellenőrök, ha nem is valamennyien, de ketten közülük minden egyes napon, illetve olyan gyakran, ahogyan a szükség megköveteli, jöjjenek össze, hűséggel és buzgósággal tanácskozzanak az eseményekkel járó veszélyekről, majd a helyzetnek megfelelően időszakos jelentést küldjenek a Mi részünkre, illetve távollétünk esetén a titkos tanácsos uraknak vagy a belső-ausztriai kormányzatnak. Az ellenőrök mostantól kezdve mindent kapjanak meg, amire szükség lehet az általános jólét érdekében, továbbá a legkegyesebb bizalmunkról biztosítjuk őket. Ennek megfelelően jogaikba helyezve, ezennel végrehajtási teljhatalmat és határozott felhatalmazást kapnak. Jelen járványügyi szabályzatunk határozott betartása érdekében, valamint minden egyes pontjának és szakaszának gyakorlatba ültetésével, rendészeti munkájukban súlyos vagy kétséges helyzetek is felmerülhetnek, így ezekről a Mi részünkre, a titkos tanácsos uraknak vagy a belső-ausztriai kormányzatnak, újabb eligazítás végett, a legalázatosabb módon tegyenek jelentést. Császári Ófelsége legkegyesebb szándéka és akarata ennek nyomán fog érvényesülni. Graz, az 1625. év augusztus havának 21. napján.

Méltóságos Ófelsége megbízatása alapján.

369.

II. Ferdinánd császár és király II. dekrétuma

Törvény.

Bécs, 1625. december 20.

10. cikkely: az általános és a részleges felkelésről alkotott törvénycikkelyek megújítása

Az általános és a részleges fölkelésre nézve a karok és rendek az e tárgyban alkotott 1622-ik évi cikkelyekre hivatkoznak.

(*Corpus Juris Hungarici*)

370.

Rendelkezések a Stájerországban és Magyarországon pusztító dögvésről.

Járványok.

1626.

II. Ferdinánd császár járványrendelete, hasonlóképpen Stájerországban is kihirdetve. Lewenwald¹¹⁸

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 139. o.*)

2) Bolstájner János Herceg Imperiomból a Császár hadával nagy erővel... érkezik... Magyar Országba... Bolsteiner Nagy Szombathoz szálla hadával és mind az egész erős télig ott hevere népével. Édes hazánkat, Magyar Országot harmincz mély földnyire mind fel praedála és azt szörnyen el pusztítá, halhatatlan nagy istentelenségeket cselekedvén benne... de nem szenvedé el az igaz Isten azt nekik, mert iszonyu nagy dögh halált bocsátá reájok, ki miatt huszon öt ezer embernél több ember hala meg. Végre onnan vissza Slesiába és Morvába vivé hadát telelni (*Petthő Gergely III. rész, 207. 208. o.*)

371.

Orvosi gyakorlat.

Császári-királyi rendelet.

1626. június 13.

Római császári és Magyarországi, Csehországi királyi felsége, legkegyesebb urunk, Alsó-Ausztria kormányzata által kinyilvánítja az itteni egyetem rektorának és vezető testületének, hogy császári felségéhez alázas bejelentés érkezett, miszerint ezen egyetem joghatósága alá tartozó egyes személyek, *de facto membra*, ezen hatóság alól önkényesen magukat kivonják. Ezzel szemben más tekintetben annak hatályát különböző okokkal kiterjesztették, sőt egyesek elhatárolódva a fentnevezett egyetem joghatóságának adott udvari szabadságoktól és kivételektől, azokat tévesen értelmezték, mindazonáltal jogi és orvosi területen gyakorlatot folytatnak, az akadémiai jogosultságok igénybevételével. Kétségtelen, hogy ez a jogtalan magatartás nyíltan szemben áll a hagyományos, és a legutóbb Ófelsége által az imént eltelt 1623. év augusztus 9. napján megerősített kiváltságokkal, különösen pedig a leginkább boldogult emlékü, egykori I. Ferdinánd császár 1561-ben kiadott nyilatkozatával. Ezek hatályánál fogva, minden egyes személy, aki

¹¹⁸ Az előzményeket ld. 368. folyószám alatt.

ügyvédként, jogi meghatalmazottként, vagy orvosként itt ilyen vagy ehhez hasonló gyakorlatot tartósan folytatni szándékozik, a mindenkori rektor személyi, dologi, de egyben büntető joghatósága alá is tartozik. Tekintettel arra, hogy legmértőszagosabb császári felsége az ilyen tévelygőknek semmilyen lehetőséget ne adjon a szabályos és kötelező eljárás és joghatóság megkerülésére, másfelől az egyetem kiváltságaiban a rendelkezési jogot biztosítsa, azokat megerősítendő, a következőt határozta el. Ezután Őfelsége kormányzata és maga is oda fog hatni, az alsóbb igazgatási szinteknek is elrendelve, hogy egyetemi fokozatától függetlenül, jogi vagy orvosi gyakorlatot és letelepülést senkinek ne engedélyezzenek, amennyiben az egyetemhez nem fordult és ott befogadták volna, és nem rendelte alá magát a mindenkori rektornak, dologi, személyi, polgári és büntetőjogi vonatkozásban. Őfelsége azt is elrendelte, hogy a kormányzat az egyetem hatóságának kötelező figyelembe vételével azokat, akik ezen a szinten akarnának működni, sőt egyben saját gyakorlatot kezdeni, vagy ezt az alsóbb szintű bírósági szervezetben és törvényszékeken kezdeményeznék, azonnal utasítsák el, hacsak nem mutatnánk fel az egyetemtől tanúsítványt arra nézve, hogy annak kiváltságaival rendelkeznek, és rendes tagjai a testületnek. Miután ügyvédi feladatokra és gyakorlatra engedélyt nyertek, ezt jelteni kell a rektor úrnak és az egyetem vezető testületének is (amint ugyanezt egyidejűleg a kormányzat alá rendelt hatóságoknak is megtették). (*Cod. Aust. I. 60.8. o.*)

372.

Járványrendeletek Stájerországban – Irodalmi mű a *morbus hungaricus*-ról.

Járványügy.

1627.

1) III. Ferdinánd császár járvány-szabályzatának a Stájer tartománynak ebben az évben való kiadására hivatkozik Lewenwald.¹¹⁹

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 141. o.*)

2) Burgrauen Joh. Ernst. *Traktat von der ungarischen Hauptschwachheit*. Frankfurt am Main 1627. in 4.

(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 138. o.*)

373.

Ízületi gyulladás, tüzes vassal kezelve.

Körleírás.

1629.

Bethlen Gábor Erdélyi Fejedelem... utolsó betegsége lábának rettenetes fájdalmi valának, melyek is annyira gyötrötték, hogy a' fájdalmas nedvességének folyásától megmenekedni akarván meg parancsolta talpait tüzes vassal hassogatni; Végtére belé esévén Sz. Antal tüze, meg-is emésztette.

(*Petthő Gergely; Spangar András Toldalék IV: rész 4. lap.*)

¹¹⁹ A legnagyobb valószínűséggel ez a szabályzat ugyanaz, mint a 368. folyószám alatti, – továbbá a 370. folyószám alatt említett – ílymódon újabban kinyomtatva, és a császár neve alatt kihirdetve. – a szerző –

Dögvész és fertőzés rendeletek.**Járványok.****1630.****A Római császár, Magyarország és Csehország stb. királyi felségének, Ausztria főhercegének, legkegyesebb urunknak új, javított fertőzés rendelete.***Nyomtatva Bécsben, Ausztriában, az 1630. évben*

Isten jogos haragja miatt, a sajnálatosan elterjedt bűnök és ártalmas szenvedélyek következtében a fertőzés borzalmas járványa ebbe a tartományba is betört és megmutatta magát. Következésképpen római császári, magyarországi és csehországi királyi Őfelsége, legkegyesebb uralkodónk, különösen kegyes és atyai gondosságból, szakasról szakaszra a legkegyesebben ismételtén áttekintette a vonatkozó 1551., 1562., 1582. és 1601. évben közzétett járvány-rendeleteket, részben a jelenlegi időszaknak megfelelő kiigazítás és a nagyközönség értesítése végett, de mindenek előtt az újabb járvány megelőzése érdekében, Isten mindenkori segédelmében bízva, majd elrendelte nyomtatásban való kiadását.

Egyáltalán nem lehet kétséges, hogy a járvány és ez az utálatos betegség, csakúgy, mint minden más szenvedés és büntetés abból ered, hogy az emberek Istentől elfordultak, elmerültek a bűnökben és káros szenvedélyekben, és Isten ígéje, figyelmeztetése, és az előjáróság tilalma azoktól őket el nem térítette. Ezért a fentiekben megnevezett császári Őfelsége, az alábbiak szerint nemcsak császári és tartományi hercegi hatalma folytán parancsol és rendelkezik, hanem legkegyesebb és atyai intéssel is figyelmeztet arra, hogy mindenki szabaduljon meg bűnös életétől és a körülötte lévő káros szenvedélyektől, térjen meg Urunk Istenünkhöz, és a keresztényi bűnbánat mellett a lekipásztorok és prédikátorok a népet hűséggel és szorgosan arra tereljék, hogy alázattal álljanak el korábban elkövetett bűneiktől, és a még hátralévő életüket terhelő dolgokról, így mérsékeljék Isten jogos haragját, és könyörögve kérjék megérdemelt büntetésük elengedését. Császári Őfelségének különös és nyomatékos parancsa, hogy minden háziúr a családjának és alárendeltjeink körében ügyeljen arra, hogy az érintettek teljes egészében tartóztassák meg magukat mindenféle Istenkáromlástól, fajtalanságtól, mértéktelen evéstől és ivástól, illetve más hasonlatos káros szenvedélytől és erkölcstelenségtől, és vállalják a visszafogott, becsületes, Istenben áldásos életüket. Továbbá minden háziúrnak és családapának, és mindenkinek ezennel legyen elrendelve, hogy családjukat és cselédjeiket, amikor a bűnöktől való megszabaduláshoz az imára hívó harangok megszólalnak, otthon és az utcákon is állítsák meg őket imádkozni, így ők maguk is jó példával fognak elől járni.

Vasárnap és ünnepnapokon az istentisztelet és igehirdetés vége előtt a kocsmákat nem lehet kinyitni.

Miután súlyos sértés a mindenható Istennel szemben az istentisztelet elhanyagolása és elmulasztása, császári Őfelsége ismételtén és nyomatékosan megparancsolja, hogy az elővárosokban de a Városban sem, a mézsört, sört, borokat árusító pincéket, vagy italokat árusító bármely más helyet, legyenek azok bárhol is, vasárnap és ünnepnapokon reggel kilenc óra előtt nem lehet kinyitni. Este a nyári idő-

szakban kilenc óra, télen pedig nyolc óra után nem tarthatnak nyitva, a bent tartózkodók összetűzései és más bűnök miatt. Ami viszont a betegeket és más személyeket illeti, gyengeség, és a cselédség miatt is egy-egy italra szükség lehet, ilyen esetben alkalomszerűen és a szükségletek szerint némi ital kiszolgálható.

Égetettség tilalom.

Ezennel nyomatékosan tiltottnak minősül az égetettség nyilvános vagy titkos árusítása és fogyasztása, az általa okozott nyilvánvaló mérgezés miatt.

Fokozott halálozással járó helyekről érkezőket a Városba és annak körzetébe sem lehet beengedni, még kevésé elszállásolni.

Továbbá, amikor ennek a tartománynak egyes városaiban, vásárhelyein és majorságaiban a fertőzés jól láthatóan megjelenik, erre vonatkozóan többször hivatkozott császári Őfelségének az a parancsa, hogy súlyos büntetés terhe mellett mindenki tartózkodjék a fertőzött helyekről való ide irányuló utazástól. Evégből senkit sem lehet a Városba engedni, hanem annak kapui előtt, erre a célra kijelölt helyre kell irányítani, amíg az ide vonatkozó 14 napot letölti. Miután császári Őfelsége ezt a legkegyesebb parancsot kiadta, és egyesek mégis belépnének a városi területre, a három magasabb társadalmi helyzetű renddel szemben a legnagyobb kegyvesztést és elmaradhatatlan büntetést kell alkalmazni, az alsóbb néprétegekkel szemben pedig Bécsben első alkalommal testi és vagyoni büntetés történjék, ismétlődés esetén azonban az elkövetőt állítsák pellengérré, majd utasítsák ki a városból. Ezeket az általános szabályokat pedig mindenképpen közhírré kell tenni. Hasonlóképpen császári Őfelsége azt is akarja, hogy mindez azokra is vonatkozzék, akik a fertőzött helyekről vízi úton érkeznek, és Bécs városába kívánnak betérni. Továbbá a hivatkozott büntetés terhe mellett mindenki számára tilos, az erre a célra kijelölt helyen kívül, olyan személyeket befogadni és elszállásolni, akik fertőzött helyekről érkeztek.

Hol kötelesek tartózkodni azok, akik gyanús helyekről érkeztek.

Különös szükséghelyzetekben, amikor gyanús helyről olyan személyek érkeznek, akik itt a Városban nagyon fontos és számukra jelentős ügyeket akarnak intézni, részükre tartózkodási helyként a városon kívül külön helyet kell kijelölni. Tehát a fentiekben hivatkozott császári Őfelsége legkegyesebben megnevezve beleegyezett abba, hogy a felső szigetnél, a Fehér Kakasnál, ahol a gazdasági épületek állnak, töltsék el a tizennégy napot, azonban minden tekintetben tartózkodjanak a városban való tárgyalástól és belopódzástól, a kilátásba helyezett büntetés figyelembe vételével.

Beutazó személyek igazoltatása a város kapuinál.

Annak érdekében, hogy minden a legalkalmasabban történjék, császári Őfelsége legkegyesebben úgy rendelkezett, hogy a város kapuinál, amennyiben azok nyitva vannak, szabályos őrseget kell állítani egy őrvezetőnek alárendelve, a városi vámos mellé pedig egy alkalmas polgárt kell rendelni, akinek az a feladata, hogy kivétel nélkül minden ide utazót, közöttük az egyházi méltóságokat, nemeseket és lovagokat igazoltassák afelől, hogy honnan érkeztek. Mutassa meg részükre

a járvány által megtámadott tiltott helyek jegyzékét, az általános intézkedésekkel és a hozzájuk fűzött büntetésekkel együtt. Nyomatékosan és erőteljesen figyelmeztesse őket, csakúgy, mint általában a külhoni személyeket, hogy esküt pótló nyilatkozattal a tiszta igazságot mondják arról, hogy a jegyzékben feltüntetett helyekről vagy más járványgyanús helyről vagy területről érkeztek volna. Belföldiek ellenben, akik ellátmánnyal vagy másként érkeznek a városhoz, azokról a városokról, kastélyokról, kolostorokról, vásárhelyekről és majorságokról ahonnan jöttek, a helyben illetékes előjáróságtól hiteles értesítést vagy bizonyítványt hozzanak arról, hogy oda a fertőzés nem tört be. Ilyen értesítés nélkül, amelyet az alattvalóknak térítésmentesen kell kiállítani, senki sem engedhető be a Városba, vásárlást és eladást sem folytathat, majd akiknek nincs igazolása, azonnal a városon kívül helyezendő, de ha mégis megkísérelné a belépést, vele szemben haladéktalanul a fentiekben jelzett büntetés alkalmazandó. Tehát minden egyes előjáróságnak, amely ilyen értesítéseket állít ki, ezennel nyomatékosan ki kell jelenteni, hogy ilyen iratokat bizonyosság nélkül ne adjanak ki, ilyesmihez törvénytelenül senkit se segítsenek, még kevésbé kérjenek bármit is az igazolás ellenszolgáltatásaként. Ezért római császári Őfelsége mindenkinek nyomatékosan megparancsolja, és azt akarja, hogy felszólításra mindenki azonnal engedelmeskedjék, a kirendelt személyzettel szemben illő módon viselkedjék, és a legsúlyosabb büntetés illetve kegyvesztés terhe mellett, ellenállást ne tanúsítson, illetve ne kezdeményezzen.

Olyan belopódzó személyekről, akiket kiutasítottak a fertőzés miatt.

Gyakran előfordul, hogy egyes személyek, akiket a fertőzés miatt kiutasítottak, szinte azonnal visszalopakodnak a városba, és a köznép közé keverednek. Ezáltal a betegség csak tovább terjed, tehát ezekkel szemben, akik a fentiek szerint a szabályos és meghatározott idő előtt a Városba visszatérnek, kíméletlenül és általánosan a fentiekben megjelölt büntetést kell alkalmazni. Ezzel szemben, akiknek háza van az elővárosokban vagy a város körzetében, azoknak megengedhető és nem tiltott, hogy a hozzátartozóikkal együtt azokban maradjanak, azonban kifejezetten és kellő szerénységgel, a fenyegető büntetés terhe mellett, a 14 nap eltelte előtt az emberek között nem jelenhetnek meg, és a házaikba beteg embereket sem fogadhatnak be.

Kolduló férfiak és nők, továbbá más gazdátlan tivornyázó és könnyelmű csócselék kiutasítása, a kéregető fiúkkal együtt.

Mivel a kolduló férfiak és nők akadálytalanul kóborolnak a városban és annak környezetében, nem csekély gondot jelentenek a fertőzés miatt. Ezért Bécsben a vonatkozó többszörösen kiadott általános parancsok és az újabban közzétett felhívások nyomán, tekintettel az azokban kilátásba helyezett súlyos büntetésre, a legnagyobb szorgossággal kell eljárni. Amikor rendszeres ellenőrzés történik, tehát az összes kóborló koldus csócseléket, legyenek akár belföldiek vagy külföldiek, amennyiben a szokásos városi jelzéssel vagy előjárósági engedéllyel ellátva nem volnának, abban a pillanatban szándékosan el kell távolítani a városból és annak környezetéből, sőt egyenesen magából a tartományból is, mindenféle visszatérési lehetőség nélkül. Amennyiben egyesek mégis előkerülnének, azokat a

kirendelt porkoláb a segédjeivel együtt vasra veri, és a gyűjtőhelyre továbbítja, ahonnan Győrbe, sáncmunkára küldik őket. Ezzel szemben, akik fogyatékosok vagy károsodottak, sőt alamizsnára is méltók, és városi jelzéssel is rendelkeznek, betérhetnek a polgári kórházba a járvány idején, ugyanis az mindig nyitva áll számukra (mivel a koldulás tilos a városban és az elővárosokban ilyen időszakban), ahol a megélhetésüket biztosítják. Ellenben, aki a városban és az elővárosokban mégis koldulna, azt együtt fogják kezelni a többi idegen koldussal, és mivel ilyen területre lépett, a fentiekben említett porkoláb, függetlenül attól hogy megkülönböztető jelzése van, be fogja gyűjteni.

Annak érdekében, hogy az ilyen szegények a kórházban ellátáshoz jussanak, a tisztességes városi polgárok nemcsak a templomok kapuja előtt, hanem hetenként erre a célra kihelyezett ládákban, több helyen gyűjtést rendeznek, és nemcsak egyedül nekik, hanem más, lakóhellyel rendelkező szegény embereknek, akik saját lakásban élnek, de rászorulnak az alamizsnára, az összegyűjtött adományokból adott időszakban, a hét bizonyos napjain, bizalmi embereken keresztül, hűségesen szétosztást végeznek. Mindez azonban csak addig történik, amíg a járvány Isten segédelmével megszűnik, így azt Bécsben más formában fogják folytatni.

A továbbiakban mindenféle, uratlan és munkanélküli tivornyázó, haszontalan, könnyelmű, gyanús és bandákba verődött, férfiakból és nőkből álló csöcselék, amelynek nincs tisztességes munkája, iparos mestersége és kereskedése, és egyébként semmi elfogadható okuk nincs arra, hogy itt legyenek, továbbá iskolából kimaradt diákok vagy kóborló koldusgyerekek, a jelen közzétett felszólítás előtt itt vagy máshol az egész tartományban is megjelennek, és várhatóan veszélyt és kellemetlenséget jelentenek. Őket azonnal vasra kell verni, és Győrbe, az erődítmény építéséhez kell küldeni őket.

Azokat a fogadósokat és kocsmárosokat, akik a fentiek szerinti kolduló férfiaknak és nőknek, iskolából kimaradt diákoknak, és más uratlan tivornyázó, könnyelmű söpredéknek éjjel-nappal nyitva tartanak, kíméletlenül testi fenyítéssel és vagyonelvonással kell büntetni.

Fertőzött személyek régi ruháit és ágyneműjét eladni nem lehet, ugyanis azok elégetendők.

A régi ágyneműk és vászonféleségek, takarók, szövetek, ruhák és további régi holmik kedvezőek a ragály megtapadására. Ezeket a *Brandstatt*-ban, az Udvarban és más helyeken a városon belül és kívül, együtt a kivégzett boszorkányok, a kórházakban és járványkórházban elhalt személyek különféle hátrahagyott ruháival, ószeres férfiak és nők, valamint a zsidók kínálják eladásra, és az egyszerű emberek vásárolják a kedvező árajánlat miatt. Mindezekből azonban számos lopakodó kellemetlenség keletkezhet, sőt fertőzöttek is lehetnek, és a fertőzést tovább terjeszthetik.

Ezért tehát az ilyen holmik kirakodása, felkínálása és árusítása mind a zsidóknak, mind a keresztényeknek ezennel nemcsak tilos, hanem járványos időkben mindenféle ószeres kereskedés teljes egészében leállítandó a városban és annak környezetében is.

Megelőzendő a járvány további betörését, ezeket a veszélyes holmikat, mint régi ruhákat, rongyokat vagy kacatokat, amelyeket a fertőzött szobákban gyűjtöt-

tek össze, Bécsben külön erre a célra kirendelt személyzet égeti el a városon kívül. Egyidejűleg mindenképpen meg kell szüntetni, hogy a fertőzött személyek ágyne-műjét és vásznait a városon belül a házakban, merítéses vagy vezetékes kutaknál nyilvánosan vagy titokban kimossák vagy tisztítják. Ellenben a fentiek szerint azokat el kell égetni, vagy a tisztítást a városon kívül, folyóvízben kell végezni. Egyebekben pedig az év minden szakában ezennel szigorúan tilos a halottak és mindenki más fehérneműjét a városi kutaknál kimosni.

Iskolákról, fürdőkről és vívó iskolákról.

A külön oktatást végző iskolák, a közfürdők és a vívó iskolák, és minden más, csoportosulással járó rendezvények szüneteljenek a járvány megjelenésével, még a rendelkezés kiadása előtt.

Lakodalmakról, meghívásos vendégségekről és keresztlői lakomákról.

Lakodalmakat, meghívásos vendégségeket, keresztlői lakomákat, amennyiben a megrendezésük nem elkerülhető, a legszűkebb körben kell összehívni, a rendezés tágas, szellős helyen és tiszta szobákban történjék.

Járvány idején szüretelőket nem lehet a városba engedni.

Szemlátomást az volt eddig a tapasztalat, hogy a fertőzés leghevesebben a szőlőskertek szüretelése idején terjedt, tehát ilyen veszélyes időszakban tilos idegen vagy felbérelt szüretelőket a Városba engedni. Továbbá a felbérelt fuvarosok, akik a cefrét vagy a mustot a városba szállítják, lovaikat nem köthetik be a városi istállóba, hanem a lerakódás után egyenesen és azonnal távozni kötelesek, mindenféle időtöltés nélkül. Aki ezzel ellentétesen cselekszik, legyen az, akinek szüretelőnek, vagy maguk a szüretelők és a fuvarosok, elkerülhetetlen büntetés alá es-senek, minden kímélet nélkül. Egyebekben pedig a torkölyt, mindenféle késedelem mellőzésével, súlyos büntetés terhe mellett, mindig kötelező eltávolítani a városból, a következményes tisztatlanság elkerülése végett.

A tisztaság hiányáról és ízetlen dolgokról.

A tisztaság hiánya időnként nem csekély mértékben járul hozzá a városban és az elővárosokban a fertőzés megjelenéséhez. Így fentnevezett császári Őfelségének az a határozott parancsa, hogy ezután és mostantól kezdve a városban és az elővárosokban kivétel nélkül mindenki, a vendégfogadósok és családjuk körében az emberek mindent megtegyenek azért, hogy összegyűjtsék az összes szemetet és tisztatlanságot, bűzös dolgot és más piszkot, amely a házakban, szobákban, boltokban, konyhákban, pincékben, alagsorokban, istállóban és gazdasági udvarokban keletkezhet, majd azt kosarakban, kordékon és kocsikon biztonságosan a városból kivitelessék.

Császári Őfelségének akarata szerint, súlyos büntetés terhe mellett mindenkinek különösen tiltva legyen bármilyen kellemetlen dolgot, istállótrágyát és további durva, bűzös szemetet, nevezetesen sózott heringekről a vizet, halakat és más romlott ételt titokban vagy nyilvánosan, éjjel vagy nappal az utcára és egyes zugokba kiönteni, ellenben azokat a fentiek szerint mindezt késedelem nélkül kell a városból kivinni vagy kiszállítani.

Ezennel mindenkinek nyomatékosan fel kell hívni a figyelmét arra, hogy a szobák és házak fentiek szerinti takarítása mellett, naponta néhányszor jótékony füstölést végezzen borókafenyő hasábokkal vagy ágakkal, ecetes meghintéssel, és más szükséges műveletekkel. Ugyanezt az itteni kórházakban is mindenképpen el kell végezni, úgy ahogyan azt a korábban közzétett járványrendeletek tartalmazzák.

Mindezekén túl a polgármester és a tanács, a városi alkamarással határozottan törekedjenek arra, hogy az utcaseprők és a további kirendelt személyzet, akik különösen felelősek a járdákon és utakon a szemét eltakarításáért, amennyire lehetséges, naponta tisztogassák a szokásos kifolyásokat és vízgyűjtő helyeket, a kikövezett részeket, és az utcákat, és az eddigi gyakorlattól eltérően ezeket érintetlenül ne hagyják. Egyebekben pedig az utcákon a pocsolyákat és árkokat, amelyekben mindenféle szemét gyűlhet össze, haladéktalanul ki kell kövezni. Minden házigazda a bérlőivel együtt felelős azért, hogy a cselédjeik hetenként egy vagy két alkalommal a házuk előtt söprögessenek, nehogy az utcaseprők a saját söprésüket és takarításukat elmulasszák.

Tilalom az ártalmas terményekre.

Miután az értelen gyümölcsök, mint a tökfélék, a közönséges szilva, a gombák és más kártékony, idő előtt betakarított termény számos súlyos betegséget okozhat, ezeket és más hasonló terményeket árusítás céljából nemcsak tilos a városba behozni, hanem az összes éretlen, romlott és káros gyümölcsöt az arra kirendelt személyek elkobozzák, és a Dunába fogják vetni.

Az általános élelmiszer piacról.

Az általános élelmiszer piac, mindenféle étellemmel, az Udvarban és minden más nagyobb téren megtartható a városban, a polgármester és a tanács szabályzata alapján. Kivételt képeznek a savanyú káposzta és a rákok, nyáron és járványos időszakban, valamint más, fent nevezett gyümölcsök, amelyek csak a városon kívül árusíthatók.

A gabona, széna- és szalmapiacról és más piacokról.

Miután jelenleg a gabona, a széna, a szalma, a tűzifa és más áruféleségek árusítása a Karintiai kapunál történik, azoknak, akik ilyesmit árusítanak, majd a városba szállítják, fel kell hívni a figyelmét arra, hogy lovaikat a városon belüli házakban és istállóknak nem helyezhetik el, ezt ugyanis a városon kívül, az elővárosokban kell megtenniük.

Ökörbőrök nem lehetnek a városban.

Ezennel minden kereskedőnek, mészárosnak és másoknak is tilos a feldolgozatlan ökörbőrt vagy más nyüzött bőrféleséget, nedvesen vagy szárazon, mostantól kezdve a városban tartani, vagy szárítás céljából kifüggeszteni. Ilyesmi ugyanis csak a városon kívül, szellős helyen, minden hátrány okozása nélkül végezhető. Különösen tilos pedig disznókat tartani a városon belül.

Az emésztőgödröket és árnyékszékeket nem lehet felnyitni.

Továbbá nyáron, Szt. György és Szt. Mihály napja között, amint az eddig szokásos volt, engedély nélkül az árnyékszékeket és emésztő gödröket sem lehet fel-

nyitni és kiüríteni, járványos időszakban pedig engedéllyel sem. Kivételt képeznek azok az esetek, amikor erre nagyobb károk és hátrányok megelőzése végett kerül sor, de ilyenkor csak olyan mértékű ürítést lehet végezni, amely mindenképpen elengedhetetlen a szükséghelyzet elkerülésére. A visszamaradó részt a szokásos és egészséges időszakban kell eltávolítani.

A fertőzötteket el kell vitetni a kórházakból.

A kórházi gondnokok különös szorgossággal ügyeljenek a betegségekre, halálozási időszakokban, és amikor egy vagy több beteg megfertőződik, őket minden késedelem nélkül el kell különíteni a többiektől és át kell szállíttatni a járványkórházba.

A fertőzöttekről, szemlézésről, kezelésről és kórházi eltartásról.

Amikor egy háziúr, polgár, bérlő vagy bárki más esetében egy cseléd vagy bármely háziszolga megbetegszik, és úgy tűnik, hogy fertőzésre kell gondolni, mindenképpen szükséges az ilyen személyt haladéktalanul bejelenteni a közegészségügyi mesternek és alárendelt seborvosainak, az összes körülmények leírásával együtt. Az ezt követő szemle során, eskü alatt a doktorok és a szemlélők, de a háziúr és a lakók sem hallgathatnak el semmilyen észlelést, és az ilyen betegeket, amint az korábban megtörtént, eltitkolni nem lehet, még kevésbé pedig a házból vagy a lakásból eltüntetni. Ezennel az említett közegészségügyi mester, a doktorok, borbélyok és seborvosok figyelmeztetésben részesülnek, hogy a betegek gyógyulása érdekében ne takarékoskodjanak szorgosságukkal és fáradóságaikkal, és a vagyontalanokkal is így bánjanak, akiktől semmilyen díjazást nem kapnak. Műszereiket tartsák tisztán és rendben, de azokat a nem fertőzötteknél ne használják. Amikor egy beteget fertőzöttnek találnak, azt azonnal el kell távolítani a városból, járványkórházban elhelyezve, tehát semmiképpen nem maradhat helyben, további emberek fertőződésének elkerülése érdekében. Akiket viszont szükség szerint a járványkórházban helyeztek el, azokat az ottani szabályzat szerint kell ellátni.

Egyeseknek, akik ezzel a betegséggel nem akarnak a járványkórházba vonulni, de a házukban vagy lakásukban sem akarnak bezárva maradni, megengedhető, amennyiben házuk van az elővárosokban, hogy ott tartózkodjanak, de csakis a fentiekben részletezett módon. Elköltözhetnek egy vagy két mérföld távolságra a várostól, majd ott maradhatnak, amíg a szabályos és meghatározott 40 nap eltelik. Aki viszont a városon belül a szobáját nem akarja elhagyni, azt zárlat alá kell helyezni abban a szobában és emeleten, ahol a fertőzés történt, és a helyet fehér kereszttel kell megjelölni. Feljegyzendő a jelölés mellé, hogy a fertőzés pontosan melyik szobában keletkezett, majd a benne tartózkodónak ezennel meg kell tiltani és megparancsolni, hogy büntetés terhe mellett a szobát nem hagyhatja el a 40 nap eltelte előtt. Utóbbi kezdete a legutolsó fertőzött beteg észlelésétől számítandó. Egyebekben a szükségleteit a Bécs városa által kirendelt személyek biztosítják, tehát a fertőzött szoba takarítását, továbbá az ételek és italok hűsége vásárlását is. Vagyontalan szegények esetében az ellátás a polgári kórházból történik, szorgos kiszállítással, mindezt a ház kapuja elé helyezve. Innen ezt azok veszik át, akik a beteget gondozzák és szolgálják, tehát a ház területére külső személyek nem lép-

hetnek be. Azokkal az emberekkel szemben, akiket egy fertőzött házból az előírt idő elmúlása előtt az utcákon vagy más helyeken látnak előfordulni, a fentiekben jelzett büntetést kell alkalmazni, mindenféle személyválogatás nélkül.

A fentiekben említett alkalmazottak naponként szorgosan járják az utcákat, illetve a betegeket úgy kell ellátniuk, legyenek akár szegények, akár gazdagok, hogy ebben a szükséghelyzetben ne maradjanak támogatás nélkül.

Fertőzött házak vagy szobák kinyitásáról és takarításáról.

Császári Öfelségének legkegyesebb akarata szerint mostantól kezdve a fertőzött házakat és szobákat addig nem lehet kinyitni, amíg a fentiekben említett személyzet nem végezte el a szükséges takarítást és tisztítást. Abban az esetben viszont, ha a fertőzés ismételt jelentkezne, ugyanezt még egyszer el kell végezni, illetve olyan sokszor, ahányszor a fertőzés újra megjelenik. Szükséges a fehér keresztet jelölést alkalmazni, és a fentiekben jelzett módon elkészíteni. Aki a fehér keresztet idő előtt letörölné, azzal szemben elkerülhetetlen büntetést kell kiszabni.

Azokban a házakban, amelyekben ugyan fertőzés van, de nincsenek lezárva, az átjáró forgalom nem megengedhető, tehát a kapu zárva tartandó. Továbbá a fertőzött helyeken építési munkák sem végezhetők, hacsak ez különösen szükséges volna, de így is csak Bécs városának előzetes értesítése alapján. Fertőzött házak pincéiből a 40 nap eltelte előtt borkimérést nem lehet folytatni. Ha viszont a bor eladása úton lévőknél történik, az nem esik tilalom alá.

Seborvosok alkalmazása a szemléléshez.

Az egyes időszakok természetének megfelelően, egyszer és mindenkorra, a közegészségügyi mesterek mellett, egy vagy több seborvos alkalmazható, akik a betegeket látogatják, részükre a fentiek szerinti segítségüket a legjobban és leghűségesebben biztosítják. A betegek látogatásán kívül azonban nem mennek az emberek közé, nehogy általuk bárki is a járvány veszélyének legyen kitéve.

Kötelező a halottak szemlélése.

A halottak szemlélése a korábbi gyakorlatnak megfelelően történik, tehát ettől nem kell eltérni. A halottkém a fertőzötteket, súlyos büntetés terhe mellett titokban nem tarthatja. Valamennyiük kereszt- és családi nevét a *Tiefer Graben* utcában lévő, halotti jegyzéket vezető írnoknál szorgosan felírhatja, és az ott kiadott szokásos cédula nélkül temetés a városban és az elővárosokban sem végezhető. A halotti jegyzéket mind az írnok, mind pedig a járványkórház részéről naponta kell megküldeni a polgármesternek, aki erről másolatot készítet, majd azt illetékes helyre továbbítja.

Az eddigi gyakorlat szerint minden személyt, akit itt temettek el, vagy a járványkórházba szállítottak, beírtak a napi halotti jelentésekbe. Ezzel szemben másokat, akiket fertőzés miatt a házakban kezeltek a városban vagy az elővárosokban, vagy máshol feküdtek élve vagy halva, senki sem jelentette be, és jegyzékbe sem vetette, tehát mindenképpen nagy szükség van arra, hogy a járványrendelet minden részletében mindenki pontosan kövesse, és határozottan illetve következetesen kezelje.

Ennek megfelelően császári Őfelsége ezennel nyomatékosan azt akarja, hogy minden doktor, seborvos, borbély, fürdős vagy bármely más személy, aki a városban vagy azon kívül, engedéllyel vagy anélkül orvoslással foglalkozik, amikor egy beteg embert bármely rendben, rangban és helyzetben fertőzöttként azonosít, azt az érintett házban abban az órában néven nevezi a háziúrnak vagy a bérlőknek, az emelet és a szoba megjelölésével. Továbbiakban arra kell felhívni a figyelmüket, hogy a helyzetről azonnal, még azon a napon a halotti írnoknak és az illetékes személyeknek bejelentést tegyenek arról, hogy mi a fertőzött személy kereszt- és családi neve, honnan származik, milyen az életkora, mikor lett beteg, melyik lakásban vagy szobában fekszik, milyen kezelést kap, kitől kapta a fertőzést, ugyanis ezt a személyt, ha szükséges, rendszeren szemlézni kell, és még ugyanazon napon fel kell jegyezni a halotti cédulára. Amennyiben bárki is a kirendelt szemlélők közül, ajándékot vagy pénz kap, ami sajnos megtörténhet, hogy a fertőzött személyt, akit ő maga kezel, vagy más által titokban vagy nyíltan kezeltet, ne jelentse azonnal a fentiekben jelzett módon a halotti írnoknál, testi fenyítésben és vagyoni büntetésben fog részesülni. Ha az esküdt mesterek, borbélyok és fürdősök saját maguk vagy segédjeik által fertőzött betegeket kezelnek, és ezt titokban vagy nyíltan végeznék, ezt a szakmájuk megnevezésével jelezzék, ugyanis testi fenyítés terhe mellett, egészséges házakba nem mehetnek köpölyözni, fejet mosni, haját nyírni, eret vágni vagy valamely károsodást gyógyítani, és maguk helyett mást sem küldhetnek, nehogy az ott lakó egészséges emberek a ruhájukról vagy a szerszámaikról fertőződjenek.

Fertőzöttek a városban nem temethetők.

Császári Őfelsége ezennel nyomatékosan megparancsolja, hogy mostantól kezdve a fertőzésben elhaltakat, több előjáróság különleges hozzájárulása nélkül, a városi templomokban, kolostorokban és temetőkben sem lehet eltemetni, aki ugyanis ezt tenné, az büntetésben fog részesülni.

Arról a fuvarosról, aki a fertőzötteket a járványkórházba szállítja.

Annak a fuvarosnak lóval és kocsival együtt, aki a fertőzötteket a járványkórházba szállítja, és csak erre a feladatra alkalmazzák, a polgári kórházban a kórházi gondnok külön helyet jelöl ki, szállással és megfelelő ellátással, és fehér kereszttel való megjelöléssel. Amikor szükség van a munkájára, azonnal rendelkezésre álljon, de más tevékenységet az emberek között nem folytathat.

A járványkórházban a betegek jó ellátásban részesítendőek.

Mindenek előtt Bécsben, a járványkórházat szobákkal, kamrákkal, és más szükséges helyekkel úgy kell berendezni, hogy a betegek ne egymás hegyén-hátán feküdjenek, és ne zsúfolódjanak össze, hanem elegendő tér álljon rendelkezésükre, mivelhogy erre különösen nagy szükségük van ebben a betegségben. Amikor pedig egy fertőzött ember a gyógyulás útjára lépne, hogy egészséges legyen, azonnal el kell különíteni a többiektől, tiszta elhelyezést kell neki biztosítani, nehogy ismételt fertőződés történjen.

Bécsben a legnagyobb szorgossággal kell törekedni arra, hogy a járványkórházi betegek étellel, itallal, fekhellyel, orvosságokkal, gyakori borókaágas füstöléssel legyenek ellátva, a szobákat rendszeren takarítsák és ecettel szórják be, és lehetőleg

minden a rendelkezésükre álljon, illetve mindezekben hiány vagy fogyás soha ne keletkezzék, hogy minden hasznosan alakuljon, testi és lelki szükségleteik szerint.

Minden küldeményt a kórházból és más házából, amelyet a járványkórházba irányítanak és rendelnek, a városon kívül egy alkalmas helyen (amelyet Bécsben határoznak meg), kell összegyűjteni. Ezen a helyen a járványkórház főápolója, a mellé rendelt emberekkel együtt veszi át a küldeményt, és viszi a betegeknek a járványkórházba. Súlyos büntetés terhe mellett ő maga semmiképpen nem térhet be a városba, hanem amiben mint főápoló hiányt vagy fogyatkozást szenved, azt tudatja és megüzeni azokkal az emberekkel, akik az ételt, italt és más szükségleteket a kijelölt helyre szállították.

A fentiekben többszörösen hivatkozott császári Őfelsége, atyai gondossága folytán legkegyesebben megparancsolta, hogy a jelen javított járványügyi szabályzat mellé egy külön orvosságos könyvecskét kell összeállítani, amelyet járványos időkben lehet fellapozni és használni mindenki okulására, és az újabb nyomtatott kiadást jóféle szerekkel és receptekkel kell gazdagítani.

A rend fenntartása.

Záradékul, hogy a jelen járványrendelet kellő erőt és hatást gyakoroljon, többször hivatkozott császári Őfelsége a papság és a világi népesség körében, valamint az egyetemi épületek és szállások részere legkegyesebben néhány biztost nevezett ki, és elhatározta, hogy őket megfelelő utasításokkal és teljhatalommal látja el. Mindezt nemcsak azért tette, hogy a jelen szabályzatot minden részletében, alkalmas eszközökkel tegye hatályossá, annak szilárd és pontos betartásával, hanem azért is, hogy amennyiben egyesek vakmerően ellene cselekednének, vagy vonakodnának, az ilyen elkövetőkkel szemben, mások elrettentésére, a körülményeknek megfelelő büntetést alkalmazzák. Továbbá császári Őfelsége a legkegyesebben azt akarja, hogy mindenki, legyen magas vagy alsóbb társadalmi állású, egyházi vagy világi személy, ezt a szabályzatot minden tekintetben lelkiismeretesen kövesse, és a legnagyobb engedelmességet tanúsítsa, császári Őfelsége legkegyesebb szándékának és akaratának megfelelően. Kiadva Bécsben, 1630-ban, június hónap 14. napján.

375.

Dögvész, avagy *morbis hungaricus* Velencében

Járványügy.

1631.

- 1) Velencében és Lombardiában nagy dög halál támad és uralkodik.
(*Pethő Gergely; Spangar András Toldalék IV. rész 5. lap.*)
- 2) Ayrer John. Christ. *Disput. de morbo hungarico; in Decade VII. Disp. medicarum selectarum* (a Joan. Jac. Gennath nyomdájából) kiadva. Bázél 1531. in 4.
(*Paulus Adamus I. rész Valentics 154. o.*)
- 3) A legsúlyosabb dögvész Velencében, amelyről beszámol Christophoro Wagner Pannónia leírásában. II. rész, fol. 70. 11 hónap alatt 94.236 ember halt meg – lásd Lewenwald-nál is.
(*Paulus Adamus I. rész Valentics 154. o.*)

376.

Dögvész Bécsben, Sziléziában és Erdélyben.

Járványok.

1633.

1) Sziléziában a dögvész nagy pusztítást végzett. Bécsben havonként mintegy 600 halott embert számláltak... Lewenwald

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 162. o.*)

2) 1633-ban a dögvész többször megjelent Bécsben, nagy félelmet okozott, és az iskolákat időszakosan többször is bezárták.

(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 9. fej. 907.o.*)

3) Erdélyben nagy dög halál hatalmaskodik.

(*Petthő Gergely; Spangár András: Toldalék IV. rész. 7. lap.*)

377.

II. Ferdinánd császár és király IV. dekrétuma.

Törvény.

Sopron, 1635, február 19.

88. törvénycikk: a részleges és általános felkelés módját megállapítják

1. § Az általános felkelésre nézve pedig a karok és rendek mindenben az országos végzéshez, tudniillik: az ezerhatszázhuszonkettedik évben ez iránt kiadott huszonegyedik törvénycikkelyhez alkalmazkodjanak.

(*Corpus Juris Hungarici*)

378.

**Kovácsok, a fürdők és szülő nők mentesülnek
a hadiségély teljesítése alól.**

Császári-királyi rendelet.

1635. márc. 20.

Malmok, kovácműhelyek, fürdők, iskolák és gyermekágyas nők a haditörvények értelmében pénzzel és más kényszerítéssel sem terhelhetők.

(*Cod. Austr. II. 25. o.*)

379.

A dögvész mindenhol terjed.

Járványok.

1635.

Dögvész több helyen a különböző tartományokban. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 150. o.*)

380.

A sáskák és férgek éhínséget okoztak.

Krónika, állatvilág.

1636–38.

Nagy éhínség sújtotta egész Németországot. Th. Eur. Ausztriában ennek az oka ebben és a következő két évben a sáskák és a férgek voltak. An Zwetl. – Éhínség Ausztriában és más országokban is. Th. Eur. – An. Zwetl.

(*Pilgram, I. rész 240. o.*)

(1637-ben bogarak szállták meg a szőlőskerteket Calend.)
(Pilgram, I. rész, 252 o.)

III. FERDINÁND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY URALKODÁSA 1637–1657

381.

Üstökös a pozsonyi országgyűlés idején.

Időjárás.

1637.

Az első intézkedés, amelyet III. Ferdinánd megboldogult atyjának halála után hozott, novemberre Pozsonyban az országgyűlés összehívása volt, és erre az evangélikusok és más rendek meghívását is elrendelte, majd a gyűlésen személyesen is megjelent. Az ülésezés ideje alatt nem kevés riadalmat okozott, hogy Regensburg és Bécs felett szokatlan csillag jelent meg este 8 és 9 óra között. Számos neves csillagász foglalkozott vele, és méretét a Nappal azonosnak becsülték. A sugarait úgy változtatta, hogy egyszer kisebbnek, másszor nagyobbnak látszott. Egyszerű fejrészét (a szokásos üstökösöknek megfelelően) mozgatta reggel vagy napkeltekor, éjfélről délre nagy sebességgel haladt.

(Fuhrmann II. rész, 3. könyv, 11. fejezet 909. o.)

382.

Rendkívüli hőség és éhínség Magyarországon.

Időjárás, krónika.

1638.

Magyarországban ugyan szép békesség, de a' nagy Szárazság miatt nagy szükség is támad.

(Petthő Gergely. Spangár András: Toldalék IV. rész 8. lap.)

383.

Füstelvezető kürtők adóztatása, a dögvész miatt keletkezett költségek kiváltására, kórházak és koldusok menedékeinek kivételével.

Császári-királyi rendelet. Járványok.

1642. július 31.

Minden egyes füstelvezető kürtőre (a császári udvar, a koldusokat ellátó kolostorok, ispotályok és tűzkárokat szenvedettek kivételével) az egész országban, minden kolostorban, várkastélyban, udvarházban, malomban, plébánián, és vidéken minden birtokon, és a városokban a lakott füstös szobákban is, akkor is, ha nincs füstelvezetésük, 1 gulden kerül kivetésre, az arányosságot is figyelembe véve.

(Cod. Austr. II. 204. o.)

384.

Magyarországon a fagy elpusztította a terményeket és a szőlőket. Időjárás.

1642.

Ausztriában, Magyarországon és Franciaországban a szántóföldeket és a szőlőskerteket a dér és a hideg nagyon megviselte. Th. Eur.

(*Pilgram I. rész 252. o.*)

385.

Tilos játékokat üzni járvány idején.

Császári-királyi rendelet.

1642. nov. 20.

Égetett szesz, szemfényvesztés és más felelőtlen játékok, kötél táncolás és komédiázás, különösen járványos és más gonosz időszakokban tiltottak, mivel rossz tanácsadók és gonoszságot gerjesztenek, az egyszerű embereket és a fiatalságot is tévutakra viszik, pénzüktől megfosztják őket, kiváltképpen pedig a magasságos Istent hallatlan káromlással, a szentségeket és Krisztus sebeit pedig tiszteletlenséggel terhelik.

(*Cod. Austr. I. 224. o.*)

386.

Dögvész Bécsben és Magyarországon.

Járványok.

1644.

1) Dögvész Bécsben, idézve: „*Beschreibung und Infectionsordnung vom J. 1763*”

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 71–96. o.*)

2) Nagy döghalál uralkodik Magyar Országban.

(*Petthő Gergely, Spangár András: Toldalék, IV. rész 10. lap*)

387.

Bécsi patikusok rendtartása.¹²⁰

Egészségrendészet.

1644. május 8.

Mi, III. Ferdinánd jelen rendelettel nyilvánosan kihirdetjük, és mindenkinek közhírré tesszük, hogy Bécs városunkban a polgári patikusok, és velük együtt az itteni orvosi kar nagyságos dékánja a legalázatosabban tudomásunkra hozták, hogy új, a jelenlegi időkhöz igazított patikai rendtartást állítottak össze, és foglaltak írásba, majd átadták a Mi részünkre, megerősítés végett. Az iratokat alsó-ausztriai kormányzatunk szorgosan áttekintette, és vizsgálat tárgyává tette néhai I. Fer-

¹²⁰ Az ilyen rendeletek, bár kifejezetten a bécsi patikák számára készültek, de azokat ettől függetlenül mindenhol, sőt Magyarországon is betartották, miután az összes patikus, magyarországi egyetem hiányában, Bécsben végzett, és az ottani egyetemi testületbe is tartozott.

Ezen rendeleteknek eredetileg az volt az ősforrása, amelyet I. Ferdinánd uralkodása alatt 1564. január 12-én adtak ki, majd megerősítették II. Rudolf uralkodása alatt, 1602. január 15-én, de az újabbakat a fent említett napon és évben bővítették ki és tették teljessé.

dinánd császár 1564-ben kiadott, és Krisztusban megboldogult emlékezetű II. Rudolf császár által 1602-ben megalkotott és közzétett rendeletével, és ezt követően az alábbi patikai rendtartást fogalmazták újra és foglalták írásba, szóról-szóra az alábbiak szerint.

Tíz polgári patika engedélyezhető.

Először, itt összesen és egyidejűleg tíz polgári patika, és nem több engedélyezhető, akár nyilvánosan, akár nem nyilvánosan működtetve.

A patikusok előzetes vizsgára legyenek kötelezve, kellő vagyonnal rendelkezzenek, tisztességes származásúak és katolikus vallásúak legyenek, és szabályosan szerezzék a szaktudásukat.

Másodszor, mostantól kezdve egyetlen patikusnak sem engedélyezhető patika nyitása, vagy tulajdonának megszerzése, hacsak nem vizsgáztatta őket az orvosi kar dékánja, hogy szükségszerűen rendelkeznek-e a kellő szakmai ügyességgel, és a patikát a követelményeknek megfelelően képesek volnának vezetni. Nevezett vizsgáztatás az orvosi karon úgy történjék, hogy azon két kellően felkészült polgári patikus is részt vegyen, és az egyik mindenképpen (nyomós okoktól eltekintve) a korelnökük legyen, és senki sem bocsátható vizsgára, csakis akkor, ha megfelelő bizonyítványokat terjesztett elő tisztességes származásáról, tanuló éveiről, és szent katolikus vallásáról.

A vizsgáztatás a kézművességre is értendő.

Harmadszor, a vizsgáztatás nemcsak arra terjed ki, hogy szóban a *syrup, pulvis, electuarium simplex vel purgans, communi vel spagirico modo* hogyan készítenőd, hanem arra is, kellő szorgossággal vizsgálva, hogy mennyire ismerik a szakma kézműves fogásait. Mi, a magunk részéről ebben a tekintetben időtartamot nem írunk elő, hanem a vizsgáztatást a szükséges időkeretek között kell végezni, kellő tapintattal és előzékenységgel.

Az orvosi kar dékánjának illő tisztelet jár, a színe előtt fogadalmat kell tenni, a bizonyítványokat pedig a városi tanácsosnál kell előterjeszteni.

Negyedszer, a vizsgáztatás végeztével, amikor a vizsgabiztosok úgy találták, hogy a jelölt jól érti a szakmáját, és a patikát is megfelelően fogja vezetni, fogadalmat köteles tenni, miszerint az orvosi kar dékánjának a szakma tekintetében illő tiszteletet és engedelmességet tanúsít, szakmáját mindenki részére, mindenek előtt a betegeknek, szegényeknek és gazdagoknak hasznára egyaránt, minden lehetséges módon és szorgossággal gyakorolja. Senkit nem fog terhelni a szabályos fizetség és a rendeleti díjszabás mértékét meghaladóan, az orvosságokat, amelyeket az orvosok írnak fel, jó és friss állapotban, az előírt mennyiségben készíti el, saját feje után senkinek nem készít és nem ad belső használatú szereket, még kevésbé rendel el érvágást, és ilyenén részt sem vesz, egyebekben pedig a jelen szabályzatnak megfelelően, annak minden szakaszát figyelembe véve, szorgosan, hűséggel, tisztességesen, és veszélyek okozása nélkül fog viselkedni. Különösen azonban arra kell felhívni a figyelmét a fogadalom kapcsán, hogy káros szereket és mérgeket, valamely doktor tudomása nélkül (az alábbiakban külön szakaszban foglalva)

nem ad ki a kezéből. A vizsga végeztével megfeleléségi bizonyítványt kap, melyet ezután itt Bécsben a polgármesternek és a tanácsnak kell bemutatni.

A patikus segédek erkölcsös és tapasztalt emberek legyenek, és kellő szolgálati idővel rendelkezzenek.

Ötödször, a patikusok mindenkor ügyes, szakmában járatos, szorgos és józan életű segédek legyenek maguk mellé, fordítsanak rájuk gondos figyelmet a hiányosságok vagy hibák elkerülése végett. Senkit sem lehet felvenni és alkalmazni, hacsak nem hoz a korábbi munkahelyéről a magatartását igazoló megfelelő tanúsítványt és értesítést, és nem kötelezi magát meghatározott idejű szolgálatra. Semmi más nem lehet károsabb a patika és a betegek szempontjából, mint az, amikor a segédek sűrűn cserélődnek. Másfelől minden patikusnak szabadságában áll, hogy amennyiben a segédje nem megfelelően viselkedik, őt saját döntése alapján, még a megígért szolgálati időtartam letöltése előtt elbocsássa, és helyette másik segédet vegyen fel. Amennyiben a patikus nem ezt tenné, és segédének alkalmatlansága vagy lustasága miatt bárki is hátrányt szenvedne, akkor mindezt azért a segéddel együtt köteles felelni, a következményeket elviselni, és a jóvátételt teljesíteni.

Szolgálatukat befejező segédek itt tovább nem maradhatnak, és egy éven belül másnak sem szegődhetnek szolgálatába.

Hatodszor, egytelen felvett és szolgálatával végzett patikus segéd, akár rövid vagy hosszú ideig dolgozott, amikor a patikus mester elbocsátotta, 14 napnál tovább itt nem maradhat, de egy másik polgári patikus sem veheti magához. Ellenben távozni köteles, legalább egy évre, amelynek múltán ismét engedélyezhető, hogy itt új szolgáti helyet keressen, ahol őt alkalmazzák.

Követelmények az inasokkal szemben.

Hetedszer, ami az inasokat illeti, szintén törvényes származásúak, katolikus vallásúak legyenek, és rendelkezzenek némi jártassággal a latin nyelvben. Tanuló idejüket négy évben határozzuk meg, és elrendeljük, hogy ezt rendesen és illendően töltsék el.

Özvegyeknek kötelező az átmeneti patikus segéd alkalmazása

Nyolcdszor, amikor a polgári patikák közül valamelyik tulajdonosa elhalálozik, hátrahagyott özvegye nem köteles a patika üzleti forgalmát addig szüneteltetni, amíg özvegyen maradna, ellenben egy megfelelő, tapasztalt, katolikus segédet kell átmenetileg az orvosi kar dékánjának bejelenteni, akit majd szokásosan, vizsgára fognak bocsátani.

A patikusok családja és a segédek legyenek józanok és tisztességesek.

Kilencedszer, a patikus cselekedeteiben és munkájában ne csak ügyes és tapasztalt ember legyen, hanem jó erkölcsök szerint is éljen, környezetében fegyelmet és tisztességet követeljen. Különösen azonban az iszákosságot ne tűrje, nehogy ennek következtében a betegek kezelésük és orvosságaik tekintetében kárt szenvedjenek. Ezért a dékán és az orvosi kar szorgosan ügyeljen arra, hogy a patikus szüntesse meg torkosságát és rendszertelen életmódját, de ha mégsem tenné, büntetés kilátásba helyezésével intse az ezektől való leszokásra, de a patikusok

mindezt a segédjeik körében se tűrjék meg. Amennyiben korábbi és jószándékú figyelmeztetés ellenére, jól észlelhető javulás mégsem következik be, az ilyen bűnösökkel szemben a megfelelő büntetést kell alkalmazni.

Két patika tulajdonlása: tilos az orvosdoktorok által készített orvosságok forgalmazása, és azok felírása a patikák számára.

Tizedszer, egyetlen egy patikusnak sem lehet itt két patikája, hanem csak egy a tulajdonában. Azt sem tartjuk lehetségesnek és megvalósíthatónak, hogy egy doktor a saját szakmáján kívül a patikusságot, mivel mindkettő nagy szorgalmat, fáradságot és munkát igényel, együttesen megfelelő színvonalon és jártassággal gyakorolja, vagy az életét erre szánja, így a kettő közül elégedjen meg csak az egyikkel való foglalkozással. Tehát ezennel nyomatékosan elrendeljük, és nem engedélyezzük vagy fogadjuk el, hogy bármely orvos a saját szakmai gyakorlata mellett patikusként is működjön, saját hasznára patikát tartson fenn vagy rendezzen be. Amennyiben egy doktor itt patikát akarna tartani vagy létesíteni, tilalom nincs erre nézve, viszont ezután csak a patikát vezetheti, köteles lemondani az orvosságos kezelésekről és az orvosi gyakorlatáról, továbbá minden tekintetben követnie kell a patikai rendtartást, így annak ellenében nem cselekedhet. Másfelől, esküjével szemben egyetlen egy patikus vagy az orvosok munkájába sem avatkozhat be, és betegek kezelését sem vállalhatja.

Orvos doktoroknak engedélyezett a titkos szerek készítése és szűk körű alkalmazása.

Tizenegyszer, jóllehet az orvosoknak a patikusság a fentiek szerint minden tekintetben tilos és nincs engedélyezve, a saját házukon és házuk népén kívül idegen személyeknek orvosságokat nem adhatnak, ebben a tekintetben viszont kivételt teszünk egyes orvosok *secretum*-aival vagyis titkos szereivel. Ezeket kémiai tudományuk folytán, nagy szorgalommal, saját maguk találták fel, és az elkészítés művészete és veszélyessége miatt azokat másokra nem bízhatják. A titkos szereket saját házukban készítik és állítják össze, és semmiképpen nincs tiltva, hogy ezzel foglalkozzanak. Azonban elrendeljük, hogy ezekkel ne éljenek vissza, más szerekkel szemben előnyben ne részesítsék, nyilvánosan és üzletszerűen pénzért nem árusíthatják, mivel a doktorok nem patikusok, tehát azokat nem forgalmazhatják.

A patikusok mindennel szereljék fel magukat, *quid pro quo* semmit ne adjanak ki, és amikor valamely előírt összetevő nem elérhető, mással ne helyettesítsék.

Tizenkettyszer, minden egyes patikus ne csak arra törekedjék, hogy a műhelye és a patika üzleti helyisége tiszta, és alaposan kitakarított legyen, hanem a szükségletek szerint folyamatosan friss, megfelelő és jó minőségű alapanyagokkal lássák el magukat. Egyiket a másik helyett *quid pro quo* alapon az orvosságban ne használják, mivel ezáltal a betegeknek könnyelműen kárt okozhatnak. Előfordulhat azonban, hogy valamely anyagból kifogynak, de akkor azt más patikából szerezzék be. Amikor ez az út sem járható, akkor ezt jelezzék a receptet felíró orvosnak, hogy azt mással helyettesítse, vagy mást rendeljen, de ebben a tekintetben a patikus a saját kútfejére ne hagyatkozzék.

Az összetett szereket jól kell elkészíteni.

Tizenharmadszor, elrendeljük és megparancsoljuk, hogy a patikusok összetett szereket, bármely néven is, amelyet előzetesen és raktárra készítenek, orvosi utasítás nélkül, ne készítsenek elő és állítsanak össze, csakis olyan módon, ahogyan az a *dispensatorium augustanum*-ban vagy az *appendix viennensis*-ben található. Továbbá a liktáriomokat, cukorral elegyített valamint bevont szereket, amelyek közül mindegyikhez jó minőségű cukor kell, saját hasznukra dolgozva, mézzel ne helyettesítsék, hanem az összes hozzávalókat, amennyire csak lehetséges, a legjobb minőségben szerezzék be és használják fel.

***Purgantia simplicia et composita* a legjobb minőségben készítendők, minden időben kellően készletezve, időnként rázzák fel azokat, és a vizes oldatokat tiszta edényekben tárolják. Az elkészítés idejét az edényeken és az üvegeken kötelező feltüntetni.**

Tizennegyedszer, mivel a betegek üdve és egészsége jelentős mértékben függ a hashajtó szerektől, azt akarjuk, hogy az egyszerű és összetett hashajtók a legjobb összetevőkből készüljenek, és napi használatra legyenek készletezve. Az egyszerű szerek, mint levelek, gyökök, kérgek, virágok, magvak és mások, időben legyen begyűjtve és felvásárolva. Az égetett és lepárolt vizes oldatokat a nedvekkel együtt, a szakma szabályai szerint, megfelelő edényekben és tartályokban kell tárolni, hogy ne romoljanak meg. Ezeket a patikusok legalább minden negyedévben egyszer ellenőrizték, és ha az idő múltával erejüket veszítették, újítsák meg. Amelyek viszont előregedtek vagy megromlottak, azokat ki kell emelni és megsemmisíteni, hogy senki se használhassa, így az erejüket vesztett szerek más frissekkel összekeverve, hatáscsökkenést ne okozzanak. Erre az orvos is gondoljon, amikor receptet ír a betegeknek. Egyes orvosságok azonban, mint például a lepárolt vizes oldatok, szirupok és mások, hosszabb ideig raktáron maradhatnak, ezeket mégis kellő időben ellenőrizni és megújítani szükséges. Amikor ez történik, annak időpontját az év, a hónap és nap szerint kell feltüntetni. Így egyértelműen látható lesz, hogy meddig maradnak jó minőségben, tehát a betegeknek nem okoznak károkat az öreg, elfekvő és erőtlén orvosságok.

Lepárolt és összetett szerek tapasztalatlanok által nem, és csak a legjobb minőségben készíthetők.

Tizenötödször, miután a lepárolt anyagok nagyon szükségesek és hasznosak az orvosságokhoz, jelentős szaktudást, fáradságot és szorgalmat is igényelnek. Ezeket tehát, de elsősorban az összetett szereket, mostantól kezdve patikus inasok nem készíthetik, hanem csak tapasztalt segédek, vagy maguk a patikusok. A hozzávalókat, különösen azokat, amelyek nem gyorsan romlanak, előzetesen szakszerűen és jól lezárva kell az edénybe helyezni, majd *secundum gradus ignis* kell feldolgozni és lepárolni, hogy megtartsák eredeti erejüket, ízüket és illatukat. Tekintettel arra, hogy a lepárolt egyszerű vizes oldatokat a betegek naponta és nagyobb mennyiségben használják, a patikusok ezekből kellő időben készletezzenek, hogy a hiány miatt ne elszáradt és erőtlén növényi anyagokra öntsenek vizet,

majd azokat desztillálják, mivel a természetellenes íz a betegeknek több kárt, mint hasznot hozna.

A nagyértékű szerek is beszerezendők.

Tizenhatodszor, minden patikusnak határozottan a lelkére kötjük, hogy a napi használatban lévő, szokásos orvosságokon kívül nagy értékű anyagokat is szerezzenek be saját patikájuk részére. Így ezek az *unicornis*, *bezoar*, *margarita*, *corallia*, *lapides pretiosi praeparati*, összetett vizes oldatok, nevezetesen gutaütés, nyavalyatörés, fulladás ellen, továbbá szívre való víz, méh-anya víz, fahéj-víz, és más hasonlóak, egyes betegeknek szükség idején így is segítséget nyújthatnak.

Csak itteni és velencei terjék és *mithridatum* árusítása engedélyezett.

Tizenhetedszer, a patikákban kapható legnemesebb és legkiválóbb orvosság a terjék és a *mithridatum*, amely nemcsak mindenféle mérge ellen, hanem sok másféle súlyos betegségben is hasznosan alkalmazható, ezért a Mi részünkre hihetőnek tűnik, hogy ezekkel kapcsolatban a hamisítás és csalás is gyakran előfordulhat. Tehát egyesek a jó minőségű terjék és *mithridatum* helyett hamis terméket hoznak be a tartományba, és csökkentett áron árulják. Ennek megakadályozására azt akarjuk, hogy mostantól kezdve itt Bécsben semmilyen más terjéket és *mithridatumot* ne árusítsanak nyíltan vagy rejtve a patikusok, vegyiáru kereskedők és szatócsok, még kevésbé az orvosok a nyilvános piacokon és tereken, csakis olyanokat, amelyek Bécsen kívül, kellő bizonylattal ellátva, Velencéből vagy Itáliából származnak. Minden más helyen készített terjékre vagy *mithridatum*-ra teljes tiltás vonatkozzék. Lelkére kötjük az orvosi kar dékánjának, hogy szorgos felügyeletet gyakoroljon, és a patikák ellenőrzése során különösen az után kutasson, hogy a patikus a terjéket vagy a *mithridatumot* honnan vásárolta. Amennyiben egyik vagy másik patikus nem tudja igazolni, hogy ezeket a fentiekben jelzett forrásból szerezte be, attól az ilyen készletet, mint tiltott árut el kell kobozni, majd megsemmisíteni.

Terjéket és *mithridatum*-ot itt kell készíteni, *secundum intervalla temporis*.

Tizennyolcadszor, itt helyben a legkegyesebben elfogadtuk a terjék és *mithridatum* elkészítésének módját és módszerét. Nevezetesen, minden egyszerű szert és hozzávalót az orvosok és patikusok, minden csalást és hamisítást elkerülendő, különös szorgossággal szemlézzenek és vizsgáljanak meg. A keverés a teljes testület előtt történik, majd a tartály fedelét minden egyes jelenlévő orvos kereszt- és családi nevének aláírásával az orvosi kar nagypecsétjével bélyegezve zárják le, és ismételt, gyakori keverés után (az év során havonta) az orvosi kar dékánjának, és mellette a kar egy vagy két doktorának jelenlétében megvárják az összes hozzávaló erjedését, és az egész keverék kellő mértékű teljes összeérését. Ennek hírneve minden más készítményt meg fog előzni, azt is amelyet Velencében gyártottak. Azt akarjuk tehát, hogy a jövőben ugyanolyan szorgossággal a terjék és *mithridatum* készítése itt történjék. Abban sem kegyeskedünk kételkedni, hogy több, tehetősebb patika terjéket és *mithridatum*-ot szándékozik készíteni. Ezért ennek a szabályzatnak a betartását úgy gondoljuk, hogy a készítményt ne egyszerre állítsák

össze, hanem az orvosi kar és maguk a patikusok is arra törekedjenek, hogy bizonyos időközökhöz tartsák magukat, hogy amennyiben egy újabb betegség miatt előállt szükséghelyzetben a kereslet fokozódik, új, közepesen öreg, és öreg terjék vagy *mithridatum* is elérhető legyen.

Composita sine necessaria fermentatione.

Tizenkilencedszer, olyan értesítéseket kaptunk, hogy a terjék és *mithridatum* mellett, olcsó *antidotum magnum* is kapható, amelyet előzetes vizsgálat és kellő érlelődés nélkül nem lehetne készíteni és forgalomba hozni, továbbá sok más összetett szer, mint *antidotum matheoli*, *aurea alexandrina*, *confectio anacardina*, amelyeket *generosum*-nak neveznek, szintén megtalálható a patikákban. Ezek kellő érlelődés és teljes erejük elérése nélkül nem használhatók a betegek által. Ezenel tehát azt akarjuk, és parancsoljuk, hogy minden egyes ilyen szer, legyen bármilyen néven is nevezte, amennyiben érlelődést igényel, kellő ideig *secundum partem* érlelődés alatt maradjon, és addig forgalomba nem hozható, és egyetlen egy embernek sem lehet eladni, orvosi előírás nélkül.

Előzetes vizsgálat nélkül semmit nem lehet kiadni.

Az engedélyezés időpontját szorgosan rögzíteni szükséges.

Huszadszor, hogy a betegek érdekében minél több elővigyázatosság történjék, megparancsoljuk, hogy mostantól kezdve egyetlen egy összetett szert sem lehet forgalmazni, és a patikai ellenőrzés során jóváhagyni, csak akkor, ha azt az orvosi kar valamely doktora megvizsgálta és jóváhagyta. Kegyeskedtünk azonban tudomásul venni, hogy az orvosok nincsenek mindig kéznél, betegek ellátása és más ügyeik miatt, tehát a dékán és az orvosi kar parancsot kapjon arra, hogy saját köreikből két doktort nevezzenek meg a patikusoknak, akik kérés és megkeresés alapján az ellenőrzéseken részt vesznek, így közülük az egyik erre mindig készenlétben álljon. Ugyanakkor nem tagadható meg a patikusoktól, ha valaki mást látának szívesen a kar tagjai közül, ezért ilyen doktort is hívhatnak, annak fenntartásával, hogy az aki részt vesz az ellenőrzésben, az összes kiadott összetett szereket az erre a célra készítendő jegyzékbe veszi, és az adott év, hónap és nap megnevezésével, saját kezűleg aláírja, hogy a patikus szorgossága nyomon követhető és fenntartható maradjon.

Patikusok polgári hivatalt is vállalhatnak.

Huszzonegyedszer, minden egyes patikus törekedjen arra, hogy ha nem is mindig, de a legfontosabb orvosságok elkészítésében személyes része legyen, és azt teljes egészében ne adja át a segédjeinek. Amennyiben lehetséges, polgári hivatalt is vállalhatnak, de ez nem történhet a patikájuk rovására. Amennyiben egyik vagy másik patikust a közügyek javára bevonnak valamely városi hivatal munkájába, az illető köteles egy alkalmas tapasztalt, szorgos segédet megjelölni, akire a patikájának működtetését rábízhatja.

A főzetek cserép- vagy mázas edényekben tartandók.

Huszonkettedszer, jobb és hasznosabb volna, ha az összes orvosságot, amelyet tűz fölött, főzéssel készítenek el és állítanak elő, belül mázas cserépedényben tá-

rolnák, ugyanis a sárga- és vörösréz edények rövid idő alatt rossz, erőteljes ízt és kererűséget adnak át a bennük lévő tartalomnak. Mindezt megelőzendő, azt szándékozunk engedélyezni, hogy a főzés ugyan sárga- vagy vörösréz edényben történjék, azonban amikor az orvosságok már eleget főttek, és a kellő állagukat elérték, azokat a sárga- és vörösréz edényekből tiszta és belül mázas cserépedénybe töltsék át. Mostantól kezdve a patikus ehhez tartsa magát, és az orvosok, amennyiben szorgosság hiányát észlelnék, azt másokkal is tudassák.

Mérgeket és más káros anyagot mindenkinek nem lehet eladni.

Huszonharmadszor, jóllehet a nemes orvosságokat Isten az emberek egészsége végett teremtette, és erre is rendelte, a tapasztalat mégis azt igazolja, hogy ezekkel gonoszszágból egyes emberek visszaélhetnek, és mások romlására használhatják. Súlyos büntetés terhe mellett ezért minden egy patikusnak megparancsoljuk, hogy senkinek se adjanak ki olyan ásványi, növényi és mérgező anyagokat, mint az arzén és a havasi sisakvirág, vagy más hasonló ártalmas anyagot, és olyat sem, amely az asszonyok havi eseményeit segíti elő, hacsak nem receptet hoznak az adott szerről egy bejegyzett és ismert doktortól, akinek kellő oka volt annak felírására. Egyúttal azt is akarjuk, hogy az aranyművesek és más mesterek részére, akik arzénal, higannyal és más mérgező vegyi anyagokkal dolgoznak, ezek az anyagok beszerezhetőek legyenek. A patikusok az ilyen személyek nevét jegyezzék fel amikor mérgeket vásárolnak, tartózkodási helyük is legyen rögzítve, illetve a vásárlás napja és éve. Nem kevésbé azt is meg kell tudakolni, hogy ezeket az erős ásványi anyagokat mire fogják használni. Ezennel pedig megparancsoljuk azoknak a patikusoknak, akik ilyen mérgeket árusítanak, hogy azokkal biztonságosan és óvatosan bánjanak, hozzájuk külön mérleget és súlyokat használjanak, amelyeket más célra nem alkalmazhatnak, nehogy bárki is ezáltal veszélybe kerüljön.

Aláírás nélküli receptet nem lehet átvenni.

Huszonnegyedszer, tilos minden patikusnak bármilyen receptet átvenni, zsidóktól, anabaptistától, terjék és gyökér árusoktól, foghúzóktól, vásári kikiáltóktól, zugarvosoktól, országúti csavargóktól, nőszemélyektől és hasonló emberektől, akik nem értenek az orvosságokhoz, de orvostól sem, hacsak nem áll a Mi szolgálatunkban, és nem tagja az itteni orvosi karnak, vagy részükre külön kiváltságot nem adtunk, és ilyen receptre orvosságot sem szabad készíteni. Amennyiben ezek a receptek megjelenének a patikákban, ide értve a Mi személyes és udvari orvosunkat, valamint az összes többi egyházi és világi patikát is, ezeket az orvosi kar dékánjának kell átadni, hogy azok felíróit kérdőre vonják, és megbüntessék.

Fürdősök és borbélyok csak külső sebkezelést végezhetnek.

Huszonötödször, ebben a tekintetben a legutóbb kiadott borbély és fürdős engedélyekben foglalt szakaszokra hagyatkozunk, ugyanakkor nyomatékosan megparancsoljuk, nehogy saját maguk klistélyos, hashajtó-tisztító porokat vagy folyadékokat használjanak, különösen nem olyanokat, amelyek piskolcot vagy higanyt tartalmaznak. Otthonukban faszest nem készíthetnek, és nem forgalmazhatnak, mivel az felírás ellenében csak a patikákban kapható, ugyanis ez az iparendélyük

alapján számukra tiltott tevékenység, tehát egyedül az általuk tanult külső sebkezelést végezhetik, mert az orvosi karon ebből vizsgáztatták és engedélyezték őket.

Asszonyoknak tilos bizonyos belső használatú szereket kiadni.

A városi tanácsnak parancsa van a vándorok összegyűjtésére.

Huszonhatodszor, szükséghelyzetben előfordulhat, hogy egyes személyek kezelésük során jönnek a patikushoz, és például hashajtó, sebkezelő vagy izzasztó folyadékra volna szükségük. Ilyen esetben tanult orvoshoz kell fordulni, annak tanácsát kikérni, és aszerint cselekedni. Ennek megfelelően, büntetés mellett tilos asszonyoknak, bábáknak, szoptatós dajkáknak, gyermekágyasok örzőinek, gyermekgondozóknak és másoknak, de bármely férfi vagy nőszemélynek egyes belső szereket használatra kiadni. Kivételt képez az édes mandulaolaj, az örült manna, a házi klistély és más szerek a gyermekágyasok és gyermekek gyors használatára, amelyek enyhe orvosságok, és bárki részéről, veszélytelenül alkalmazhatók. Miu-tán itt időnként egyes házakban titokban patikus, borbély és fürdős segédek, illetve országúti vándorok tartózkodnak, orvosságokat készítenek, és azokat az embereknek pénzért árusítják, sőt szakmai gyakorlatot is folytatnak, ezeket fel kell jelenteni a polgármesternek és a tanácsnak, hogy őket a megérdemelt büntetés végett a hatóság elé idézzék.

Kiállított recept nem módosítható az orvos előzetes értesítése nélkül.

Huszonhetedszer, a patikusok azt észlelhetik, hogy az orvosok a receptek írása közben súly és adagolás, vagy az összetevők tekintetében sietség vagy gondatlanság miatt tévedhetnek, és egyes dolgokról megfeledkezhetnek. Ilyen esetben az orvost nem lehet becsmérelni vagy nyilvánosan megtámadni, de a receptet sem lehet önhatalmúan kijavítani, hanem az orvost emlékeztetni kell arra a körülmény-re, hogy az orvosságot így nem lehet elkészíteni, még kevésbé kiadni. Ezzel szemben, mivel a hibát a patikában észlelték, azt a patikus hangosan közhírré ne tegye, mivel az ilyen hibának addig nincs különösebb jelentősége, amíg a betegnek károkat nem okoz, így arra következmények nélkül hívja fel a figyelmet. Súlyosabb esetben viszont azonnal bejelentést kell tenni a dékánnál, aki két patikus bevonásával előzetes barátságos figyelmeztetés után, a valóságos okot veszi figyelembe, és ennek alapján fog döntést hozni.

Az augsburgi orvosságos könyv ügyében.

Huszonnyolcadszor, jóllehet a *dispensatorium augustanum*, amelyet itt régóta használnak, kellően bevált és alkalmas is, és ennek alapján a patikusok az összetett szereket egy egész évre a szükségleteknek megfelelően begyűjthetik és elkészíthetik, mégis azt akarjuk, hogy ha az összetett szerekből az év folyamán kevés vagy semmi sem fogyna, ezeket nem kell nagyobb tételben előállítani. Ezért tehát az összetett szerek gyakrabban és frissen készíten-dők, ami a patikusokat megszabadítja a fölös készletektől és a szükségtelen kiadásoktól, így mindenkit jó minőségű, friss orvossággal fognak ellátni. Ezért úgy kegyeskedtünk dönteni, hogy segítő szándékkal az orvosi kar és az itteni patikusok együttes ülést tartsanak, és tanácskozzanak arról, hogy szerintük mi szükségtelen, sőt a jövőben mellőzendő, és egy

új *appendix*-et, vagy egy teljes *dispensatorium*-ot állítsanak össze, majd azt legkegyesebb előzetes értesítésünk és engedélyünk alapján adják nyomtatásba.

A beteget nem szabad túlterhelni a díjszabással.

Huszonkilencedszer, a patikusok a beteget a díjszabással túlságosan ne terheljék, és kötelesek az elszámolásnál különösen a díjakat minden egyes receptre rávezetni, és ebből kivonatot készíteni. Amennyiben a beteg úgy véli, hogy az orvosságot túlárasták, lehetősége van arra, hogy az orvosi kar dékánjához forduljon az elszámolással, aki ilyen esetben két patikus bevonásával elvégezheti a szükséges árcsökkentést. Tekintettel azonban arra, hogy a Mi véleményünk szerint nagyon nagy szükség van egy szokásos *dispensatorium*-ra, itteni bécsi használatra, ezért külön-külön minden hozzátevőnek meg kell adni az értékét az adott időszaknak megfelelően, a patikusok által összefoglalva és árazva, majd be kell mutatni az itteni orvosi karnak. Utóbbi ezt szorgosan áttekinti, javítja és jóváhagyja, és mivel a patikusok a vegyiáru kereskedőkkel nem egyezkedhetnek az árakról és a díjakról, ezért a vegyiáru kereskedőknél ellenőrzést kell tartani, és megfelelő értesítéseket kell beszerezni azokról a helyekről, ahol a készleteiket eredetileg vásárolják.

A patikusok kötelesek mindenféle anyagot beszerezni.

Harmincadszor, mivel nagy szorgosság kell azokhoz a vegyianyagokhoz, amelyek közönségesen kémiai úton a növényekből, mint kén, olajok, szeszek, sók, magisztériumok, stb. állíthatók elő, azt parancsoljuk, hogy a patikusok ezeket ne máshonnan, ismeretlen személyektől vagy lepárlóktól vásárolják, hanem saját patikaműhelyükben maguk készítsék el, vagy segédjeik által nagy szorgossággal készíttessék.

Polgári patikákon kívül orvosság sehol nem értékesítő.

Harmincegyszer a patikusok panaszkodnak, hogy itt a kolostorok, kollégiumok, konventek, szemináriumok, illetve más egyházi intézmények és kórházak patikákat üzemeltetnek, és ezekből az orvosságokat teljesen szemérmetlen módon mindenkinek kiadják, és pénzért árusítják. Ezért az itteni patikusoknak, akik polgári iparúzésük után rendszeren adóznak, és részt vesznek mindenféle polgári teherviselésben, csökkentik, sőt megtörik a bevételeit. Ezennel tehát megparancsoljuk a kolostorok lakóinak, és minden más egyházi és világi személynek, hogy az általuk fenntartott patikákból orvosságot titokban és nyilvánosan pénzért ne adjanak ki és ne árusítsanak. Ellenben annak nincs akadálya, hogy az általuk fenntartott patikákból a szükséges orvosságokat saját belső köreikben használják.

Nyilvános nagyvásárokon lehetséges a korlátozott árusítás.

Harmincketteszer, ezennel minden tekintetben meg kell szüntetni azt a gyakorlatot, hogy terjedelmes szatócsok, gyökérárusok, kő- és sérvmetszők, országúti vándorok, vásári kikiáltók és nőszemélyek, nyilvánosan vagy titokban hashajtó és más szereket árusítsanak, tehát mostantól kezdve közösségi terekben vagy házakban ezek árusítása nem engedélyezhető. Következésképpen itt a városi hatóság ezt hirdetményekben tiltsa be, és szüntesse meg. Másfelől a nyilvános nagyvásárokon

ilyen árusítás lehetséges, de csakis az orvostudományi kar dékánja által kibocsátott előzetes engedély bemutatásával.

Tilos a vegyiáru kereskedőknek egyszerű szereket latonként, negyedlatnyi vagy pfennig mennyiségben, de másként sem árusítani.

Harmincharmadszor, vegyiáru kereskedőknek, cukrászoknak, szatócsoknak ezennel nyomatékosan és büntetés terhe mellett tilos porokat, terjéket, elektuáriumot, olajokat, szeszféleségeket, értékes szereket, készítményeket, őrleményeket, táblás anyagokat, párlatokat árusítani, amelyek csakis patikai forgalomban engedélyezettek, és ezekkel kisebb tételekben sem kereskednek. Továbbá mostantól nem lehet egyszerű szereket latonként, negyedlatnyi és pfennig mennyiségben árusítani, és ilyesmit házilag sem lehet lepárolni és előállítani.

Az udvari patikus az udvar tartózkodási helyén szabadon értékesíthet.

Harmincnegyedszer, ami személyi és udvari patikusunkat illeti, úgy rendelkezünk, hogy részére nem tiltjuk meg az orvosságok árusítását. Azonban, amikor udvartartásunkat ténylegesen más helyre helyezjük át, és itt helyben Mi és a családunk sem tartózkodunk, nyilvános udvari patikát nem lehet üzemeltetni.

Patikák ellenőrzése.

Harmincötödször, itt helyben minden polgári patikát ellenőrizni kell a korábbi szokások szerint, a gyökerek, levelek és szárazak, illetve virágok begyűjtése után. Az ellenőrzést legnagyobb szorgossággal a dékán végzi, három vagy négy doktorral az orvosi karról, és két patikussal. Minden feltárt hiányosságot azonnal jóvá kell tenni, hogy minden szer szennyezés nélkül, tisztán, jó állapotban és rendben álljon rendelkezésre.

A patikusok szorgosan vegyenek részt az istentiszteleteken, és adjanak kíséretet az egyetem rektora mellé.

Harminchatodszor, megparancsoljuk a patikusoknak, hogy csatlakozzanak a szentmisékhez, körmenetekhez és áldozat-bemutatáshoz, a jeles ünnepekhez, különösen pedig Kozma és Damján szent mártírok napján, akik az orvoslás patrónusai, csatlakozzanak az itteni egyetem rektorához, és kíséretet adjanak neki, így ezeket az alkalmakat különös akadályoztatás nélkül soha el ne mulasszák.

Ennek a rendeletnek a betartása.

Ennek a rendeletnek az a célja, hogy az orvosságot gazdagoknak és szegényeknek egyaránt biztosítsa, tehát megparancsoljuk, és azt akarjuk, hogy ezt a lehetséges mértékig és a helyi viszonyoknak megfelelően mindenki kövesse, nemcsak itt Bécsben, hanem Ausztriai Főhercegségünk minden városában, vásárhelyén, és majorságában az Enns-en innen és túl, és minden patikus ehhez tartsa magát. Mivel olyan patikusok is élnek a tartományban, akiket eddig nem vizsgáztattak, önmagukat illendően alávetve, jelentkezniük kell vizsgára az itteni patikusok közvetítésével a dékánál és az orvosi karnál. Mostantól kezdve senkit sem lehet polgárnak és patikusnak elfogadni mindkét Ausztriai Főhercegségünkben az Enns-en innen és túl, csakis akkor, ha igazolja, hogy annak rendje és módja szerint eredményes vizsgát tett, amelyről hiteles értesítést és bizonyítványt fog felmutat-

ni. Ezután minden egyes helyi előjáróság a felügyeletét ennek megfelelően gyakorolja. A polgári patikusok, és maga a nevezett orvosi kar is a legalázatosabban arra kérték Minket, hogy a felterjesztett és újonnan megfogalmazott patikai rendtartásukat, mint római császár, uralkodó és tartományi főherceg, Ausztriában hagyjuk jóvá, erősítsük meg, és legkegyesebben elfogadjuk. Legalázatosabb kérésüket tekintetbe véve, mivel a tervezet eleget tesz Isten szolgálatának, a közérdeknek, a jó erkölcsöknek és tisztességnek, különösen pedig azok üdvének és jólétének, akik a patikákat igénybe veszik, mivel a beszerzett jelentés és vélemény kellően átgondolva és tudatosan így véleményezte, ezt a rendtartást ezennel legkegyesebben jóváhagyjuk, megerősítjük, és helyben hagyjuk. Tesszük mindezt császári és tartományi hercegi hatalmunk teljessége folytán, akaratunkkal jelen okiratunk ereje által. Úgy vélekedünk, rendelkezünk, és azt akarjuk, hogy nevezett új rendtartás minden egyes szakaszában, pontjában és vélekedésében, jelen formájában teljes erővel hatályban maradjon, mindenki tartsa be, és itt az orvosok, a polgári patikusok is kövessék mindenki boldogulására, és a továbbiakban a polgári patikusok utódai is kitartsanak mellette, és kellően méltányolják.

Ezért legkegyesebben megparancsoljuk minden alárendelt egyházi és világi előjáróságnak, alattvalónknak és hűbéreseinknek, legyenek bármely rendben rangban és helyzetben, különösen azonban a Mi városunk, Bécs méltóságos polgármesterének, a bírónak és a tanácsnak, és az itteni, többször hivatkozott patikusoknak, hogy minden tekintetben tartsanak ki a fenti újra fogalmazott patikai rendtartás mellett, miután azt ebben a formájában legkegyesebben jóváhagytuk és megerősítettük, használják azt a gyakorlatban és élvezzék az előnyeit. Ellene semmit ne tegyenek, és ilyesmit másoknak semmilyen úton, módon ne engedjenek meg, amennyiben kedves a számukra, hogy súlyos kegyvesztésünket és büntetésünket elkerüljék. Nyomatékosan ez a szándékunk a jelen okirattal és levéllel, császári függőpecsétünkkel ellátva.

(*Cod. Austr. I. rész, 65. o.*)

388.

Járványrendeletek.

Járványok.

1645–46.

Dögvész számos helyen; többek között Stájerországban, ahol közzétették III. Ferdinánd új rendeletét, avagy szabályzatát a dögvészről. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész Válewntics 71–96. o.*)

389.

III. Ferdinánd császár és király II. dekrétuma.

Törvény.

Pozsony, 1647. július 17.

5. törvénycikk: a nagyságos erdélyi fejedelemmel, Rákóczy György úrral kötött békéről kiállított királyi oklevelet az ország közönséges törvényei közé iktatják

5. § Előszőr: A mi a vallás ügyét illeti... az ország összes karai és rendjei és a szabad városok, nemkülönben a kiváltságolt mezővárosok és az ország határszé-

lein levő magyar katonák vallásukat, a templomok, harangok és temető szabad használata mellett, mindenütt szabadon gyakorolják és senkinek sem szabad bárkit is az ő vallásának szabad gyakorlásában bármely módon vagy bármely ürügy alatt zavarni és akadályozni.

10. törvénycikk: templomok, paplakok és iskolák építése azokon a helyeken, a hol az elfoglalt, és a sérelmekben felsorolt templomok a katolikusok kezén maradtak

1. § Azonban a temetőt és a harangokat az evangélikusok és katolikusok közösen használják, azok is olyan módon és ugyanazon fizetés mellett mint ezek. *(Corpus Juris Hungarici)*

390.

A Duna áradása.

Időjárás.

1647.

Augusztusban is nagy áradás volt, és a Duna vízszintje olyan mértékben megemelkedett, hogy Bécsben nagy árhullámok keletkeztek és leírhatatlan károkat okoztak¹²¹.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 11. fej. 929. o.)

391.

A közegészségügyi pénzalap helyzetének enyhítésére, adó kivetése a polgári házakra.

Császári-királyi rendelet.

1648. május 28.

A fertőzés megakadályozása

Alsó-Ausztria kormányzata értesíti a tartomány választott vezetőjét. Mindenkit jóindulattal figyelmeztetünk emlékeztetbe idézendő, hogy császári Felsége a korábbi ezerhétszáz-negyvenhatodik évben, május 30-án a többi között legkegyesebben elhatározta egy közegészségügyi pénzalap létesítését, és annak folyamatosan úgy döntött a fertőzések elleni rendszer költségeinek viselésére, hogy a városban a polgári házakat bizonyos mértékben megterheli, és a bevételt átvezeti a közegészségügyi alapba. A mentesített házakat illetően figyelembe kell venni, hogy azoknak tulajdonosai erre a célra többet és önkéntesen fognak adományozni, ahhoz képest, mint amennyit rájuk kivetettek volna. Ezért a tartomány választott vezetője nevezett év június 25-én, majd ismételtén augusztus 13-án rendeletileg parancsot kapott, hogy egy vagy több helyi rendeletet állítson össze és azt saját maga, vagy a biztos urak által emlékeztetőként terjessze a mentesített házak tulajdonosainak mozgósítására, hogy jóhiszemű lelkülettel, egy nagyobb összeggel járuljanak hozzá ehhez a közegészségügyi alaphoz. A helyi rendelet azonban azt is tartalmazza, hogy mindenki, aki saját akaratából helyez adományt ebbe az alapba, azt ne csak az erre a célra elrendelt jegyzékbe írassa be, hanem az összeget,

¹²¹ Vajon ez nem ugyanaz? amennyiben más szerzők 1 évet tévedtek volna: 1648. A Duna augusztusban kiöntött. Th. Eur. *(Pilgram, I. rész 150. o.)*

nyugtát kérve, az akkori pénztárosnak Georg Stapffer-nek minden további fehérvás nélkül fizesse be, így mentesítvén a családját az adóbeszedéstől, mindezt első pontként. Második pontként a beszédében az is legyen elrendelve, hogy azok is adóalanyoknak számítanak, akiknek ugyan nincs saját tulajdonú háza, ellenben mentesített házakban laknak. Evégből a tartomány választott vezetője minden ilyen családot jegyzékbe vétesse, és azt adja át a tartományi kormányzatnak illetve kincstárnak. Amennyiben ismételtén ragály keletkeznék, és annak fokozódásától tartani lehet a hőség növekedése miatt, a ragály megelőzésére és a csapás elhárítására időben kell intézkedni, amihez viszont elsősorban pénz szükséges, ezért tehát Bécsben megparancsoljuk, a fentemlített polgári házak ismételt adóztatásának elrendelését. Ezzel egyidejűleg a tartomány választott vezetője újra adja ki a fentiek szerint parancsba adott helyi rendeleteket a kézbesítők útján körbe küldve, és a mentesített házak tulajdonosait nyomatékosan emlékeztesse egy jelentősebb hozzájárulásra, majd a befolyt összeget adja át a jelenleg hivatalban lévő Michael Stimbrichter pénztárosnak. Amint az első és a második pontban a bécsieknek parancsba adatott, a polgári házakban lakók leírását is el kell készíttetni, tehát ezt a választott tartományi vezető úr is végeztesse el a polgári házak tekintetében, és amennyiben ott nem honos személyek lagnának, a küldöncök készítsék el a leírásukat, és azonosítás céljából adják át a biztos uraknak. Harmadszor. Előfordult, hogy az előző alkalommal az urak és a honi lakosok köréből sokan felvetették magukat a jegyzékbe, de részben hiányoznak is belőle, de ha mindenkit összeírtak és fizetnének is, lehet, hogy a küldönc vonakodik a listát a közegészségügyi biztos uraknak vagy a pénztárosnak átadni. Ezért a választott tartományi vezető úr parancsolja meg neki, hogy ne csak az előző adóbeszedésből állapítsa meg, hogy önként ki fizetett, és kinek van még tartozása, hanem mostantól azt is, hogy ki szándékozik újra önként fizetni, és adjon át a közegészségügyi biztos uraknak erről egy szabályos összeállítását, szorgosan gyűjtse be a hátralékot, és a bevételt időről-időre nyugta ellenében adja át a pénztárosnak. Gondolkozzék azon is a kormányzat, hogy a küldönc ez irányú szorgosságát elismerésben részesítse.

(Cod. Austr. I. rész, 516. o.)

392.

Sáskák Magyarországon.

Állatvilág.

1648.

A sáskák ismét megjelentek (1613-ban Németországban, Angliában, Lengyelországban és Franciaországban voltak ezek a falánk vendégek; Comment. Linné.) Magyarországon, Németországban és Itáliában. Comment Linné.

(Pilgram I. rész, 314. o.)

393.

Járványrendelet.

Járványok.

1649. okt. 23.

(Ezt az 1649. október 23-án kelt rendeletet – amelyet eddig még nem azono-

sítottak – hivatkozta az 1654-es és 1659-es rendelet, de hivatkozik rá a *Codex Austriacus* is I. részében az 519. oldalon az 1649. október 2.-i keltezéssel. – Megjegyzendő azonban, hogy a *Codex Austriacus* forrásműben tévesen „1655. október 30.” szerepel, ezzel szemben a méltóságos cs. kir. Belügyminisztérium vonatkozó irattárában megőrizve ebben a tekintetben az 1654. október 30.-i kiadási keltezés olvasható).

394. Viharok.

Időjárás.

1649.

Az ősz nagyon viharos volt. Bécs környezetében a vihar három napon és éjszakán át tartott, hosszú évek óta nem volt hozzá hasonlitos, és nagyon káros volt. A hegyvidéki városokban (esetleg Magyarország hegyeiben is?) a hatalmas vihar leemelte a házak tetejét és 2-3 mérföldön át vitte magával, az embereket pedig fél-mérföldnyire. The. Eur.
(*Pilgram I. rész 187. o.*)

395. A Duna áradása.

Időjárás.

1650.

Októberben vagy novemberben a Duna kiöntött. Th. Eur.
(*Pilgram, I. rész 150. o.*)

396. Dögvész Lengyelországban (nemdebár Magyarországon is?)

Járványok.

1652.

A dögvész kegyetlenül pusztított... Lengyelországban Lewenwald szerint.
(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 71–96. o.*)

397. Járványrendeletek.

Járványok.

1652.

III. Ferdinánd járványszabályzata, kihirdetve Stájerországban. Lewenwald.
(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 71–96. o.*)

398. Éhínség és dögvész Lengyelországban Krónika és járványok.

1653.

Lengyel Országban nagy éhség és pestis uralkodik.
(*Petthő Gergely – Spangár András IV: rész 14. lap.*)

399.

III. Ferdinánd király fiúgyermeké *variola* miatt halt meg.

Körleírás.

1654.

1653-ban III. Ferdinánd császár Augsburgba választófejedelmi gyűlést hívott össze, amelyen legidősebb fiát IV. Ferdinándot német-római császárrá választották... A fiatal király azonban a következő évben, július 9-én korai halállal halt meg, az összes orvos reménye ellenére, gyermekkori himlő miatt.

(Fuhrmann II. rész, 3. könyv. 12. fej. 932. o.)

400.

Járványrendelet.

Járványok.

1654. okt. 30.

Mi, III. Ferdinánd, Isten kegyelméből választott római császár, mindenkor a birodalom több részében, Németország, Magyarország, Csehország, stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karintia, Krajna, Württemberg, Alsó- és Felső-Szilézia hercege, Morvaország, Felső- és Alsó-Laussnitz örgrófja, Habsburg, Tirol és Görz grófja, stb., kegyességünket küldjük minden egyházi és világi személynek, bármely rendben, rangban és helyzetben, és a törvényhatóságoknak is, legyenek akár a Mi városunkban, Bécsben és annak elővárosaiban, valamint *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban vagy más helységeken. Részükre a legkegyesebben azt közöljük, hogy miután a legutóbb eltelt években, midőn a fertőzés borzalmas járványa ebben a városban és annak környékén megjelent, annak megelőzésére és elhárítására mindenféle jószándékú elővigyázatosság és rendelkezés megtörtént, és mindenki tudomására ismételt rendleteket és felhívásokat bocsátottunk ki. Ez legutóbb a megelőző 1649. év október havának 23. napján történt, hogy annak mindenki a legalázatosabban engedelmeskedjék, nyomtatékosan és büntetésekkel kiegészítve, és mindezek érdekében itt Bécsben a végrehajtáshoz és a helyzet kezeléséhez a magisztrátusnak felhatalmazást adtunk. Mindezek ellenére rosszallással vettük tudomásul, hogy a kibocsátott üdvös rendelkezéseket sokan nem követték, a házakban és szobákban az elrendelt tisztságot nem tartották be, szállásaikon éjjel és nappal rejtőzködési lehetőséget adtak koldusoknak és haszontalan csöcseléknek, különösen helyőrségünk katonáinak, a bajor testőrségnek, a darabontoknak, és udvartartásunk istállóinak munkásainak, a vadászoknál *Wörth unter den Felbern*-ben. Ellenszegülnek a Bécsben elrendelt járványügyi zárlatnak, önkényesen leverik a lakatokat, és számos más módon tanúsítanak engedetlenséget, mégpedig azért, mert egyesek úgy vélik, hogy nem tartoznak Bécs városának joghatósága alá, és nem gondolják azt, hogy ebben a tekintetben is együtműködéssel tartoznának, és magukat véltlennek gondolják. Viszont az ilyen rendezetlen állapotok miatt a fertőzés borzalmas járványa (amelyet a mindenható Isten hárítson el felőlünk) ismét könnyen betörhet a városba, és hatalmas csapást okozhat. Ezért a legkegyesebben úgy határoztunk, hogy ismételt egy új járványügyi szabályzatot kell kiadni a benne foglalt kü-

lőnböző üdvös rendelkezésekkel és eligazításokkal. Mindenféle rendetlenség elkerülése végett, a helyzet kezelését és a végrehajtást Bécsben a nevezett helyhatóságunkra kegyeskedtünk átruházni (jóllehet alsó-ausztriai kormányzatunk felügyelete alatt). Elrendeltük, hogy ez a magisztrátus járványügyekben minden alárendelt hivatal felett hatalmat gyakoroljon ebben a városban és annak környékén, legyen szó akár polgári vagy kiváltságos házakról, udvarokról és katonai körletekről, bástyákról és más helyekről, *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban egyaránt, valamint *Wörth*-ben a vadászoknál. Ezeken a helyeken korlátozás nélkül tevékenykedhetnek és rendelkezhetnek, az engedetleneket kötelező engedelmségre és a szabályok betartására szoríthatják, továbbá mindent megtehetnek, amit a vonatkozó járványügyi szabályzat megenged. Ezennel pedig tudatjuk az összes hatósággal, különösen pedig az udvari haditanáccsal, az összes hercegségi hivatal vezetőjével, a fővadászmesteri hivattal, valamint az előljáróságokkal *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban (más tekintetben a törvényhatóságukat nem érintve), hogy hatósági hatalmukat jól megfontolva, és kifejezetten hatályon kívül akarjuk helyezni.

Ennek megfelelően egy ilyen eljárás közegészségügyi mestert, néhány seborvost és más költségekre kiadós fedezetet igényel, és mivel minden egyes lakos ebben a városban és ezen kívül ezeknek a közegészségügyi intézkedéseknek az élvezője, ezért nem teheti meg, egy jelentős hozzájárulás megtagadását. Tehát a továbbiakra tekintettel legkegyesebben úgy határoztunk, hogy minden családi tűzhelyet rendszeresen írjanak össze a polgári és más házakban, a városban és az elővárosokban, valamint *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban, és *Wörth*-ben a vadászoknál, hasonlóképpen az itteni zsidók körében, azokra adót állapítsanak meg, kinek-kinek a tehetősége mértékében, majd azt eredményesen szedjék be és rendelkezzenek felette. Ez alól pedig az egyháziak és a világiak se legyenek kivéve, tartozzanak akár az udvari haditanács, udvarnagynak, a tartományi helytartóknak, a városnegyedi előljáróknak vagy az itteni egyetem fennhatósága alá, és legyenek akár birodalmi tanácsosok, a magyar és a cseh és más kancelláriák hivatalnokai, ügynökök, ügygondnokok, vagy bármely foglalkozás követői. Ezennel tehát kivétel nélkül mindenkinek a legkegyesebben és nagyon nyomatékosan megparancsoljuk, hogy Bécs városának adóhivatali tisztviselőit, akik az összeírást végzik, ne csak beengedjék a kiváltságos és urasági, valamint polgári házakba és udvarokba, katonai körletekbe, és a vadászok házaiba, hanem segítsék is őket, hogy egyesek a Bécs számára fizetendő hozzájárulást, a kivételnek megfelelően (legyenek akár tartományi lakosok vagy udvari szolgák) megfizessék. Tegyék ezt annak érdekében, hogy elkerüljék a katonai végrehajtást, mint ahogyan azt Bécsben ilyen esetekben számításba vettük (és ennek megfelelően városi helyőrségünk vezetőjének a megfelelő rendelkezést már kiadtuk). Nem kevésbé Bécsben mindenki a járványügyi dolgokban elrendelteket minden esetben vonatkozás nélkül teljesítse, ellenkező esetben ugyanis a kihágást elkövetők, legyenek bármilyen társadalmi helyzetben, a dolgok állásának és személyüknek megfelelően, másoknak példaként, a legnagyobb szigorral és határozottsággal testi és vagyoni büntetést fognak elszenvedni. Aki tehát igyekszik megóvni magát

az ilyen károktól és hátrányoktól, figyelembe veszi legkegyesebb és nyomatékos akarátunkat és szándékunkat. Kiadva Bécsben, székesfővárosunkban, 1654-ben, október 30-án, római császári uralkodásunk 18., Magyar Királyságunk 29. és cseh királyságunk 27. évében.

Szent császári Őfelsége saját megbízásából.

(*Császári és királyi belügyminiszteri levéltár, fasciculus P. F. 54.*)

401.

Dögvész.

Járványok.

1655.

Dögvész Bécsben. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 71–96. o.*)

402.

Égzengetés Pozsonyban.

Időjárás.

1655.

Június 6-án Pozsonyban nagy égiháború volt. The. Eur.

(*Pilgram, I. rész 150. o.*)

403.

III. Ferdinánd császár és király IV. dekrétuma.

Törvény.

1655.

6. törvénycikk: azokon a helyeken, a hol legszükségesebb, három élésházat kell beállítani és az ország szükségletére megtölteni

Mínthogy pedig a végvidékek, különösen veszedelmek idején, nem lehetnek el elegendő élelmiszer nélkül, azért elrendelték, hogy Magyarország felső részei számára Szendrőn egy élésházat kell beállítani és fönntartani; továbbá a Dunán inneni részekben egy másodikat, és a dunántúliakban egy harmadikat.

1. § A melyek, Ő felsége kegyes elhatározása értelmében, a közeledő aratás után, nemcsak a határőrök mindennapi használatára, hanem a fenyegető veszély eseteire is megtöltendő és megtöltve tartandók.

(*Corpus Juris Hungarici*)

404.

Bőséges szüretelés Magyarországon.

Krónika.

1655.

Magyar Országban olly bőv bor szüret vagyon, hogy végtére a' hordókban szükölködés támad.

(*Pethő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész, 16. lap.*)

405.

A bőséges havazás március hónapban áradásokat okozott.
Időjárás. **1655–56.**

Március 19-én Pozsonyban jobban havazott, mint az egész télen, majd erre esőzés és áradás következett. Th. Eur. Az Inn és a Duna nyáron kiáradt. Th. Eur.
(*Pilgram, I. rész 150. o.*)

406.

Járványrendeletek.

Járványok. **1656.**

(Megemlítve I. Lipót, 1679. január 9-én kiadott új járványrendeletének bevezetőjében)

Jegyzet: itt meg kell jegyezni a fenti tárgyat illetően az 1646. évi, jelen kötetben 393. folyószám alatti rendeletet, valamint Lewenwald állítását 401. folyószám alatt. Úgy tűnik azonban, hogy itt az 1654. október 30-án kelt rendelet értendő, és az 1656-os évszám a járvány folyamatosságát jelzi.

407.

III. Ferdinánd császár és király büntetőjogi dekrétuma (büntető joggyakorlat).

Törvény. **1656. dec. 30.**

Mi, Ferdinánd stb.

I. Rész.

22. cikkely a nyomozásról

Emberölés esetén a nyomozás (ismert vádlott nélkül általános módon) feleketett sebészmester közreműködésével történik a sebek és a fegyverek fajtája tekintetében.

24. cikkely a nyomozásban arról, hogy a tettet elkövették-e és az ténylegesen megvalósult.

A nyomozást (jöllehet ismert a tényállás, vagy a vádlott maga ismeri el) a bűnjelek és bizonyos indítékok tekintetében az ügy valóságtartalma miatt minden esetben le kell folytatni; továbbá személyre szólóan inkább nem kell különös vizsgálatot folytatni, kivéve azon bűncselekményeket, amelyeket titokban követtek el és nehezen bizonyíthatók, mint például a házasságtörés, vérfertőzés, fajtalankodás, stb.

25. cikkely a nyomozásról

Tetteges bántalmazás vagy emberölés esetén a feleketett sebészmester a sebeket természetük szerint és körülményesen vizsgálja, még a temetés előtt, de amennyiben a halottat már eltemették, kihantolást kell végezni.

27. cikkely a fogvatartásról

Ez intézményesen olyan helyen történik, ahol a fogvatartottak életük és egészségük veszélyeztetése nélkül tartózkodhatnak. Részükre biztosítani kell a megfelelő ételmezést, és minden segítséget a gyengélkedőknek és gyermekágyasoknak;

mindenkitől el kell venni azokat az eszközöket, amelyekkel önmaguknak kárt okozhatnak.

30. cikkely a vádlott óvadékáról

Azokat, akiket testi sértéssel és életellenes cselekménnyel vádolnak, óvadék ellenében sem lehet szabadlábra helyezni.

37. cikkely a kínvallatásról

Kínvallatás éhgyomorral és teli gyomorral sem végezhető; továbbá a kínvallatás megfelelőségét tekintve ne legyen súlyosabb, mint a nyomozás tárgyát képező elkövetett bűncselekmény; esetettebbek esetében enyhébb kínvallatást kell végezni.

38. cikkely. Mely személyek esetében nem végezhető kínvallatás.

Fiúk 14 év, és nők 16 év alatt, várandósok és gyermekágyasok, 60 év felettiek, betegek, súlyos sérültek, továbbá kedélybetegek, gyengeelméjűek, süketek vagy nagyon együgyűek; ezeken túl doktorok, nemesek, stb. sem.

39. cikkely. Milyen gyakran végezhető kínvallatás.

Ugyanazon indítékkal csak egyszer lehet végezni; egyes esetekben nem gyakrabban, mint háromszor, továbbá a kínvallatás különböző módjait nem ugyanazon a napon kell alkalmazni, hanem miután a fájdalom valószínűleg elmúlt az érintett végtagokon.

40. cikkely az ítéletről

A meghozandó ítéletnél az enyhítő és súlyosbító körülményeket, azok mérlegelésével, összességében kell figyelembe venni, a nyomorult vádlott teljes reményvesztéssel járó félelmének minden lehetséges módon való megelőzésére.

44. cikkely a büntetést enyhítő körülményekről

Búskomorság, világos elmeállapotú szakaszokkal vagy azok nélküli őrültség, nagyfokú együgyűség, süketnémaság, nagyon idős és fiatal életkor, hosszan tartó és súlyos fogvatartás, fagyos hideggel és éhezéssel súlyosbítva, súlyos és idült betegség vagy testi fogyatékoság, váratlan részegség, amely az értelem elvesztését okozza.

45. cikkely a büntetést növelő körülményekről

Felette fortélyos és veszélyes elkövetés a tettes részéről, továbbá dögvészes és betegségekkel járó időszak.

46. cikkely. Milyen legyen az ítélethozatal több bűncselekmény elkövetése esetén.

... a bíró a szokásos ítéletet... kézlevágással, nyelvkitépéssel, fővesztéssel vagy végtagok levágásával súlyosbíthatja, elrettentésül közterületen való kijelöléssel fokozva.

48. cikkely a halálbüntetésről.

Tűz –: a test elhamvasztása, – ha a közelben folyóvíz van, a hamvakat abba kell szórni; felnégyelés; kerékbetörés a test alsó vagy felső részétől kezdve; akasztófa; pалlos. A büntetés súlyosbítása: gyorsítás, tépkedés tüzes fogóval, szíj hasítása; nyelv levágása vagy a nyakból kitépése, a kéz vagy az ujjak levágása.

49. cikkely a testi büntetésről.

Nyelv, fülkagyló levágása; kéz és ujjak levágása; megvesszőzés: teljes tétel-

ben 30 ütés, közepesen 16 ütés, ha nincs méreggel átitatva. – homlokra megbélyezés nem helyezhető.

51. cikkely a büntetés végrehajtásáról

A bíró, halálos ítélet esetén három nappal az elítélt kivégzése előtt a legnagyobb egyszerűséggel közli a halálbüntetést és gondoskodik arról, hogy az elítélt sok börtön ne kapjon. Amennyiben az elítélt a kivégzés előtt elmebetegséggé válik, vagy eskőről sántán, és eszméletét elveszíti, az ítéletet végrehajtás helyett el kell halasztani. Ha a kivégző helyen azonnal meghal, a büntetés végrehajtása előtt, holttestét a megfelelő helyen, a bűnösöknek megfelelően kell eltemetni.

52. cikkely. Nem szokásos és mérlegelhető büntetések; többek között a következők: béklyóba verve szolgálat a betegeknek az ispotályban, bizonyos napokon éheztetés, kenyéren és vízen, pénzbüntetés, amelyet ispotályok, stb. építésére kell fizetni.

53. cikkely. Meghozott ítélet után, az elítélt életének megkíméléséről csak a tartomány fejedelme rendelkezhet.

57. cikkely. Mivel a hóhérok közismerten könyörület nélküli emberek, nem léphetik túl a kínvallatás mértékét, és saját fejlesztésű új eszközöket sem használhatnak.

58. cikkely. Aki a törvénykezés feletti hatalmat gyakorolja, akasztófát a szomszédos tartomány határától csak legkevesebb 24 könyöknyire állíthat, hogy annak árnyéka a határon túlra át ne vetüljön.

II. Rész

60. cikkely. Az emberekre és állatokra ártalmas bűbájosság varázseszközökkel történik, úgymint olajjal, kenőccsel, ártalmas porokkal, rovarokkal teli szelencével. stb.

62. cikkely. Emberölés vagy tettelegesség eseteiben felesketett sebész-mester vizsgálja meg a halálos vagy nem halálos sebeket. – Súlyos emberölésnek minősül, ha egy kocsmáros a vendégeit kegyetlenül meggyilkolja, és azok húsát más vendégekkel megeteti. Elmebeteg gyilkos nem büntethető.

63. cikkely. Emberölés esetén a vádlotti oltalmazás érdekében a bíró, többek között annak tisztázásáról is gondoskodik, hogy ki milyen sebeket kapott, fegyverrel rendelkezett-e, és a felek erős vagy gyenge testalkatúak voltak.

64. cikkely. Több személy által elkövetett emberölés esetén megvizsgálandó, hogy vajon egy vagy több halálos seb keletkezett, továbbá, ha az egyes sebek önmagukban halálosak nem lettek volna, együttesen mégis a megsebzett halálát okozták.

65. cikkely. Az újszülött megfojtásával, avagy csecsemő gyilkossággal vádolt személyt (akit szokásosan nagyobb hasa, sápadtsága és gyengesége azonnal elárul) hozzáértő asszonyok, avagy bábák vizsgálják meg, és az okok tekintetében eskü alatt tegyenek jelentést, hogy a megvizsgált személy, állapota szerint valóban gyermeket szülhetett. – Újszülött meggyilkolása esetén, amikor a szomszédságban egy gyanús asszony anyatejben bővelkednék, akkor meg kell fejni, és amennyiben valódi tejet adna, majd erre más okot adna elő, a további kikérdezését ebben járatos orvosok végezzék.

Azt, hogy a gyermek holtan született vagy élve látta meg a napvilágot, vagy rejtett helyen megölték, kínvallatással kell kideríteni (–!), mindaddig, amíg a vádlott a kínvallatás alatt kitart amellett, hogy az újszülöttet ártó kezekkel nem érintette, vagy hirtelen felindulásból titkos helyen megölte, vagy az elhúzódó szülés fájdalmai alatt halt meg. –

67. cikkely. Szándékosan okozott vetélés, illetve férfinak és nőnek okozott nemzőképtelenség vagy terméketlenség.

Azt az asszonyt, akit bármely módon végrehajtott magzatúzással gyanúsítanak, felesketett bábák vizsgálják meg, másfelől abban a tekintetben bölcs (orvos) férfiak véleményére kell hagyatkozni, hogy nem sietteték-e a szülést, vagyis a vetélés valójában a fogantatás és az időbeni szülés között, vagy magzatúzó szer bevétele után történt, továbbá az elvetélt magzat kinézete az emberi alakkal és tulajdonságokkal ellentétes volna?

68. cikkely. Sorsukra hagyott, de még élve feltalált újszülöttek védelmére a szükséges ellátásról a helyhatóság gondoskodik.

69. cikkely. Sebésmesterek, fürdősök és sebkezelők hozzányúlhatnak a nyomorult öngyilkosokhoz. Olyan, önmaguk ellen fordult embereknek, akik halálát elmezavarodottság, búskomorság, testi esendőség okozta, engedélyezhető, hogy testüket megszentelt földben temessék el. Azokat, akik önmagukat gonosz módon veszejtették el, a hóhér az akasztófa alá temesse. Amely esetekben elmeállapot tekintetében indokolt kétely merülne fel, a kedvezőbb változatot kell vélelmezni.

Öngyilkosság után a terhes nők méhét, amilyen gyorsan csak lehetséges, meg kell nyitni, hogy a magzat lehetőleg életben maradjon.

72. cikkely. Mérgezés gyanúja esetén a holttestet temetés előtt, vagy temetés után kihantolva, ebben járatos orvosok szemlézzék, és azonosítsák a mérgezés kétségtelen jeleit. Orvosságokat kiadó patikusokat és a betegek szolgáló gyakorló orvosokat is meg kell kérdezni. Patikusokat, akik kellő figyelmeztetés nélkül mérget árusítanak, bírói ítélettel kell megbüntetni.

Itt megjegyzendő, hogy az állatok, a legelők és a kutak is megmérgezhetők.

73. cikkely. A fajtalanság utálatos bűnét erre hivatott orvosokkal és sebészekkel kell kideríteni.

75. cikkely. A kényszerítést a nemi vágy kielégítésére, ehhez értő asszonyok bizonyítsák.

(Corpus Juris Hungarici)

I. (NAGY) LIPÓT CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY URALKODÁSA 1657–1705

408.

Járványrendelet.

Járványok.

1659. ápr. 16.

Mi Lipót, Isten kegyelméből választott, mindig felséges római császár, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karinthia, Krajna és Württemberg hercege, Tirol és Görz grófja, mindenkit üdvözlünk, egyháziakat, világiakat, bármely rendben, méltóságban és állapotban, vagy területi hatóság alatt, így azokat, akik a Mi városunkban Bécsben, annak *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* elővárosában élnek, vagy bármely más helyen tartózkodnak. Legkegyesebben értesítjük őket az alábbiakról. Az utóbb eltelt éveken a fertőzés borzalmas járványától az összes itteni várost sikerült megóvni, és az elhárítás érdekében minden alkalmas gondoskodás és rendelkezés megtörtént, amelyet többszörösen mindenki tudomására hoztunk, rendeletekben és felhívásokban, különösen azokban, amelyeket az elmúlt ezerhatszáz-negyvenkilencedik év október huszonharmadik napján, majd újabban az ezerhatszáz-ötvennegyedik év október harmincadik napján tettünk közzé. Nyomatékosan, büntetés terhe mellett adtuk parancsba azok legalázatosabb betartását, és itt Bécsben a városi hatóságot utasítottuk annak végrehajtására és folyamatos alkalmazására. Ennek ellenére különös nemtetszéssel tapasztaltuk, hogy ezeket az üdvös rendeleteket többen nem hajtották végre, a házakban, szobákban az elrendelt tisztságot nem tartották be, koldusoknak és haszontalan népségnek, különösen a Mi városi őrségünk katonáinak, testőröknek, darabontoknak, udvartartásunk állatgondozóinak, a vadászoknál *Wörth unter den Felbern*-ben, és további hasonlóknak a szállásaikon csalásra adtak lehetőséget, sőt a Bécsben elrendelt járványügyi lezárásoknak ellenszegültek, a lakatokat szándékosan leverték, és több más módon is engedetlenséget tanúsítottak. Történt ez úgy, hogy egyesek nem engedelmeskedtek a bécsi hatóságnak, azzal nem működtek együtt, és úgy gondolták, hogy ez nem vétkes magatartás volna. Azonban az ilyen rendbontás miatt a borzalmas fertőzés járványa (amelyet a mindenható Isten tartson távol) könnyen újra betörhet az itteni városba, amiből hatalmas romlás támadhatna.

Ezennel megerősíteni kegyeskedünk fentemlített járvány-rendeleteinket, és az azokban foglalt üdvös rendelkezéseket és intézkedéseket. Egyúttal minden rendbontás elhárítására, a folyamatos munkára és végrehajtásra az ismételten megnevezett bécsi magisztrátusunknak (de alsó-ausztriai kormányzatunk főfelügyelete alatt) felhatalmazásunkkal az alábbiakat kegyeskedünk megparancsolni. Nevezett magisztrátus, a hatósági fokozatoknak megfelelő szerepkörében, ezen városon belül és kívül, akár polgári, akár mentesített házakban, udvari és katonai szálláshelyeken, a bástyákon vagy máshol, hasonlóan *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* területén, és

mint *Wörth*-ben a vadászoknál, korlátozás nélkül cselekedhet és intézkedhet, az engedetleneket kötelező alázatosságra és a szabályok betartására kényszerítheti, és egyébként is mindent megtehet és végrehajthat, amit a vonatkozó járványrendelet célként kitűzött. Továbbá minden más eljáró hatóság, így különösen az udvari haditanács, fő udvarnagyunk, a vadászati főhatóság, és hasonlóan *Szt. Ulrich, Neustift, Neubau* előjáróságainak (itt más úton, a joghatóságuk sértése nélkül), kellő megfontolással, a jogosultságait egyértelműen csökkentettük. Ennek megfelelően a közegészségügyi hatóság, jó néhány seborvos eltartásához és más költségek fedezetéhez jelentős ráfordítás szükségeltetik, és mivel a teljes lakosság ezen városon belül és kívül a közegészségügyi ellátásokat élvezheti, nem zárkozhat el attól, hogy ehhez elviselhető módon hozzájáruljon. Ezért a továbbiakat illetően elhatározni kegyeskedtünk, hogy azok körében, akik Bécsben laknak, tűzhelyenként minden polgári vagy más házban, továbbá az elővárosokban, mint *Szt. Ulrich, Neustift, és Neubau*, valamint *Wörth*-ben a vadászoknál, és teljesen azonosan az itteni zsidóság esetében is, szabályos összeírást kell végezni, majd tehetőségük szerint hozzájárulást kell fizetniük, ezt be kell hajtani, és úgy kell rendelkezni, hogy ezen hozzájárulás alól senki se mentesülhessen. Ez vonatkozik minden egyházi és világi személyre, legyenek akár udvari haditanácsunk tagjai, udvarnagyk, tartományi előjárók, a városi őrség parancsnokai, vagy az itteni egyetem polgárai, birodalmunk tanácsosai, magyar és cseh kancelláriánkban vagy más küldötti szerepben, ügynökök, ügyvédek, vagy bármely más foglalkozásúak. Ezennel tehát mindenkinek nyomatékosan megparancsolni kegyeskedünk, hogy a bécsi adóhivatal dolgozóit, akik a házak összeírását végzik, minden mentesített, nemesi és polgári házba, udvari és katonai szálláshelyre és a vadászok házaiba lelkiismeretesen beengedjék. A tartozásokat, továbbá a bécsiek által lerovandó pótlékot, amelyet egyesekre kivetettek, haladéktalanul, a katonai végrehajtás megelőzése érdekében fizessék meg, ellenkező esetben a Bécsben fizetendő hozzájárulás tekintetében a városi helyőrség előjárói fognak intézkedni. Nem kevésbé mindenki vonakodás nélkül kövesse Bécsben a járványügyi intézkedéseket, ellenkező esetben ugyanis a jogsértőket, legyenek bármely társadalmi helyzetben, a dologi és személyi körülményeknek megfelelően, másoknak példaként testileg vagy vagyonukkal lesznek büntetve a szabályok minden szigorával és határozottságával. Mindenki tudja tehát, hogyan óvhatja meg magát a károktól és hátrányoktól, követve legkegyesebb és nyomatékos akaratunkat és elhatározásunkat. Kiadva Bécsben, székesfővárosunkban, 1659-ben, római birodalmi uralkodásunk első, Magyar Királyságunk negyedik és cseh királyságunk harmadik évében.

Szent császári felségének saját parancsára.

409.

Rozsnyó lakosai dögvész hírére keltik a városukban.

Járványok.

1659.

Rozsno – Bánnyát III. András Magyarországi király az esztergomi Érseknek ajándékon adá, kinek lakósi is annak előtte igaz Pápasták lévén... Lippai György

az Érsek futotta sok főképpen fő elmejét, hogy az előbbeni igaz Hitre eöket vissza hozatná. A' többi között eöket maga személyében meglátogatni akarván, és már útban lévén katonait előre küldi: hogy szállást készítsenek. Megrémülvén, és leg inkább Vallásokat féltvén tanácskozna: mi módon az Érsek úttját meg gátolhas-sák; hirtelen azt költíki: hogy Rosnón dög halál uralkodik, meg is parancsollya a' bíró ejtszakán, hogy hamar minden hásznál koporsót csinállyanak, és azt reggel kiki haza eleibe helyeztesse. A' katonákat azomban jól tartják, kik közül az edgyik reggel az ablakon ki tekintvén láttya a" keserves állapotot, és midőn a' felől többet tudakozna, érti, hogy ez Rosnón közönséges vólna, mindennap a' dög halál soka-kat meg emésztene. Meg riasztván pedig a' Gazdát: miért azt mindgyárt meg nem jelentette vólna, hallya a' mentséget: hogy eöket, mint vendégeket nem akarja vala megszomorítani. A' katona nagy sietséggel társait fel költvén, és azokkal paripákra kapván nagy gyorsasággal az úton lévő Érseknek a' szomorú hírt meghozzák. Csudálkozék az Érsek ugyan, de még is magával el hitetvén a dolgot, vissza tér. A' Rosnóiak örülnek nagyon, hogy praktikájok előment és nevetnek, s'a't.

(Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész-. 18. lap)

410.

I. Lipót császár és király I. dekrétuma.

Törvény.

1659.

Mi Lipót, stb... adjuk emlékezetül, jelentvén jelen levelünk rendében, minde-
neknek, kiket illet, hogy Magyarországunk összes karainak és rendjeinek közgyűlé-
sét folyó év július hó huszonegyedik napjára Pozsony városunkba összehívtuk...
mindezen cikkelyeket s a bennük foglaltakat, királyi hatalmunkkal kegyelmesen el-
fogadni, helybenhagyni s megerősíteni és mind magunk megtartani, mind másokkal,
a kiket illet, megtartatni méltóztatnánk. Amely cikkeknek tartalma pedig ilyen:

6. cikkely: felállítandó gabonaraktárak

7. cikkely: felkelés esetén az 1635. évi 88. törvénycikk, és az 1622. évi 21.
törvénycikk

31. törvénycikk:... a testi sértések megtérítése pedig a kártérítés módja szerint
történjék

Ezen kívül a méltányossággal és igazsággal megegyezőnek tartják s elrende-
lik, hogy

2. § Továbbá a bárkitől okozott testi sértésekért való elégtételnél az 1638. évi
27. tc. -ben a kártérítésre nézve kijelentett mód tartandó meg.

85. törvénycikk: ... ellenséges beütés idején a Horvát- és Szlavónország ré-
széről való felkelés módjáról...

6. §. ... özvegyekről, elaggottakról ... az ezekre nézve már előbb alkotott tör-
vényeket e helyütt is beiktatottaknak kell tartani.

Mi tehát... a karok és rendek előrebocsátott kérését ... elfogadtuk, helyben- és
jóváhagytuk és megerősítettük.

Kiadva Pozsonyban, a Mi királyi városunkban december hónap 4. napján az
Úr 1659-ik esztendejében.

(Corpus Juris Hungarici)

411.

Veszteglő ház létesítése.

Császári-királyi rendelet.

1660. április 12.

Vesztegzári épület

Alsó-Ausztria kormányzata a tartományi tanács elnökének ezennel megerősíti: a kormányzat nyilvántartja, hogy az elnöktől a tekintetes rendek részletes megkeresést kaptak a vestegzár építéséhez adandó jelentős segítség előmozdítására, és evégett a tanács minden tagja egy külön iratcsomót kapott kézhez, amelybe beírhatták és megnevezhették, hogy egyenként miként járulhatnak hozzá ennek a munkának a kivitelezéséhez. A kormányzat jó okkal veszi tekintetbe, hogy megismételje ezt az adatgyűjtést, a tekintetes rendeket ismételten megkeresse, és cselekvésre emlékeztesse, hogy közülük ki járul hozzá egy ilyen épület létrehozásához, vagy ketten, hárman vagy négyen összeállva viseljék a költségeket, vagy más segítséget adjanak, és amit így összehoztak, azt a kormányzat rendelkezésére bocsássák. A kormányzat nem kételkedik abban, hogy a tartományi tanács elnöke szorgalmasan lelkükre kötötte ezt a hozzájárulást, és a tekintetes rendeket ez jelentős segítségre ösztönzi, és egy rendelettel egy külön iratcsomót küldenek körbe, hogy mindenki bejegyezze, mit szándékozik adni egy ilyen épület céljára, majd azt ténylegesen is biztosítsa, és a beérkező felajánlásokat a kormányzat részére átadja. Történjék mindez annak érdekében, hogy ez a nagyon hasznos és szükséges épület, amelynek már jelentősen előre haladt a kivitelezése, teljes egészében megépüljön és befejeződjön.

(Cod. Aust. I. 252. o.)

412.

Dekrétumok hetedik könyve.

Egészségrendészet.

1660¹²²

Az apostoli rendelkezések hetedik dekrétuma

III. Könyv.

VI. Cím. Az orvosokról. V. Pius,

I. Fejezet. Az orvosok a hivatásuk iránti hűségről az előírásoknak megfelelő és hagyományos tartalmú esküt kötelesek tenni, egy teljes nap hosszát meghaladó időkereten túl nem kell a betegeket látogatniuk, és akik elutasítják a szentségi gyógyás jótéteményét, azokat ösztönözzék annak elfogadására.

... elődünk, III. Ince, arra intette az orvosokat, hogy amikor betegekhez hívják őket, mindenek előtt arra gondoljanak, hogy a hívás a lelkek orvosaihoz szólt, nehogy a legsúlyosabb betegségben szenvedők a javallatokat hallván a reménytelenség válságába zuhanjanak. Tehát akarattunk szerint ezt az üdvös parancsolatot a jövőben semmilyen előírás ne törölje el, hanem mindig és mindenki kövesse, ezért apostoli hatalmunknál fogva a fent említett rendelkezés értelmében a következőket

¹²² A dekrétumok ezen könyvének gyűjteménye az 1641–1660-as évekre vonatkozik.

rendeljük el. Minden egyes orvos, amikor ágyban fekvő beteghez hívják, minde-
nek előtt olyan tanácsot adjon, hogy egy megfelelő gyóntató atyának gyónják meg
minden bűnüket a római anyaszentegyház szertartása szerint, és harmadik napon
túl ne látogassák őket, kivéve ha a gyóntató a betegnek bármely ésszerű okból hosz-
szabb időt engedélyezett volna. Amennyiben az orvosok nem tartják magukat a
fentiekben nevezett rendelkezésben foglaltakhoz, amelyeket követni rendelünk el,
örökre veszítsék el jó hírüket, és minden tekintetben vegyék el tőlük azt az orvosi
fokozatot, amelyet kiérdemeltek, és az orvosok kollégiumából vagy egyetemi tár-
saságából távolítsák el őket, továbbá az elkövetés helye szerint illetékes egyházi
előljárásság döntése alapján, pénzbüntetésben is részesüljenek. Azt is akarjuk
és parancsoljuk, hogy ezután az orvosok bárhol is dolgozzanak, vagy ezt részükre
bármely módon bármelyik egyetemi kar vagy orvosi testület engedélyezte, gya-
korlatot csak akkor folytathassanak, ha jelen rendelkezésünkben foglaltak betartá-
sára a közjegyző és a tanúk, vagy az egyházi előljáró színe előtt az ő kezükbe es-
küt tettek, és ezt az esküt kiváltságlevelük vagy működési engedélyük részévé
tették. Amennyiben a fentemlített orvosi testületek vagy egyetemek, jöllehet a
doktor-jelölt esküjéről tudomást nem szereztek, mégis megadták a fenti címet,
vagy a működési engedélyt, az ilyen orvosi kar a jövőre nézve elveszíti a doktorrá
avatás jogosítványát. Az engedelmesség erénye folytán mindenkinek és külön-kü-
lön is megparancsoljuk a tisztelendő atyáknak, pátriárkáknak, főpapoknak, érse-
keknek és püspököknek, hogy jelen levelünket közhírré tegyék, mind a városok-
ban, mind pedig saját egyházmegyéjükben. Minden jogi eszközzel követeljük meg
a már felavatott, vagy működési engedéllyel rendelkező orvosoktól a fenti esküt,
és senki másnak ne tegyék lehetővé az orvosi gyakorlatot a városokban vagy egy-
házmegyekben, csakis akkor, ha az esküt már letették. Akik vonakodnak, és nem
akarják bemutatni a már letett esküjük tanúsítványát, azokat fosszák meg orvosi
diplomájuktól, valamint minden olyan kiváltságuktól, amelyet részükre akár testü-
letileg, akár egyénileg bármely római pápa adományozott, és tiltsák meg nekik a
templomba járást is, amíg jobb belátásra nem térnek. Róma, 1566. március 8. Az
orvosokról. XIII. Gergely pápa. (1572–1585)

II. Fejezet. Zsidó és hitetlen orvosok keresztény betegeket nem kezelhetnek.

Egyebekben elődünk, a jámbor emlékeztű IV. Pál pápa jelenleg is érvényes
rendelkezésében úgy ítélkezett, hogy zsidó orvosok, még ha kérték és hívták is
volna őket keresztény betegekhez, a kezelést nem vállalhatják és abban részt sem
vehetnek. Ezt a rendelkezést később V. Pius pápa, aki ugyancsak elődünk volt,
helyben hagyta, megújította, és megerősítette, és örök érvényűnek kihirdette. Egy-
ben azt is akarta, és az isteni ítélet nyomatékával elrendelte és megparancsolta,
hogy mindannak szigorú betartása, amit a rendelete tartalmazott, ne csak a római
anyaszentegyház területén és birtokain, hanem minden más helyen is kötelező le-
gyen. Nem csekély lelki bánattal vettük tudomásul, hogy az emberek ezeket a dol-
gokat a legkevésbé sem tartják be, és testi bajaikat sokan engedély nélküli orvo-
sokkal, elsősorban zsidókkal vagy más hitetlenekkel kívánják kezeltetni, megfe-
ledkezvén lelkük és testük üdvéről (és ami még fájdalmasabb), így esnek az örök

kárhozat legnagyobb bűnébe, amikor zsidó vagy hitetlen orvosokat hívnak és fogadnak fel a kezelésük végett. Ez viszont mind a zsidóknak, mind a hitetleneknek nagy lehetőséget kínál a bűn elkövetésére, ugyanakkor mindenki figyelmen kívül hagyja a szintén elődünk, III. Vince pápa¹²³ üdvös parancsát, amelyet egy korábbi egyetemes zsinaton adott ki, majd azt követően a fent említett V. Pius pápa¹²⁴ is megújította. Eszerint minden orvos, amikor ágyhoz kötött betegekhez hívják, őket mindenekelőtt arra figyelmeztesse, hogy előzetesen a római anyaszentegyház szertartása szerint egy megfelelő gyóntató atyának vallják be minden bűnüket... Ezért tehát mind a zsidókat, akik a fenti apostoli rendelkezés ellenében vétkeznek, mind pedig a keresztényeket, akik hozzájuk fordulnak, vagy részükre működési engedélyt adnak ... kényszeríteni akarjuk, hogy betartsák az elődeink által kiadott, fentiekben hivatkozott rendelkezéseket. Ezeket apostoli hatalmunknál fogva megerősítjük, és megtiltjuk, hogy a keresztények mostantól kezdve zsidókat vagy más hitetleneket kezelésre hívjanak a szintén keresztény betegekhez vagy gyengélkedőkhöz, ehhez hozzájáruljanak, vagy a hívást tudomásul vegyék, abba beleegyezzenek, vagy azt engedélyezzék.

(Lásd: *Corpus Juris Canonici*, a jelenlegit megelőző kötetben foglalva)

413. Üstökös.

Időjárás.

1661.

Új üstökös csillag láttatott az égen.
(*Petthő Gergely – Spangár András Toldalék, V. rész. 23. o.*)

414. A Duna kiáradása.

Időjárás.

1661.

1661-ben a Dunának olyan magas volt a vízállása, hogy hasonlatosat...
(*Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 12. feje. 940. o.*)

415. Irodalmi munka a *febris hungarica*-ról.

Kórleírás, járványok.

1661.

Cleophae Mich.: *Dissertatio de febre maligna hungarica*. Wittemberg, 1662.
in 4.
(*Paulus Adamus I. rész Valentics 78. o.*)

¹²³ Megválasztva 1189-ban, meghalt 1216-ban.

¹²⁴ Megválasztva 1566-ban, meghalt 1572-ben.

Rendkívüli adó kivetése a kéményekre a járványügyi kiadások fedezetére.

Császári-királyi rendelet.

1662. febr. 27.

Pótdíj a kéményekre vagy kürtökre

Mindenkinek, akit érint, a legkegyesebben hozzuk tudomására az alábbiakat, különösen azonban minden alárendelt előjáróságunknak, egyháziaknak és világiaknak, városoknak és mezővárosoknak, valamint az összes külhoniaknak, akik az Enns folyón inneni Ausztriai Főhercegségünkben laknak vagy telepedtek le, földesúri haszonvételük és alárendeltjeik is vannak. Hűséges rendjeink Ausztriai Főhercegségünkben az iménti 1661-ik évben alázatosan megtartott tartományi gyűlésének egyetértésével a szükségletek és a költségviselés javításának fedezeteként, a többféle elrendelt rendkívüli segély között, a tartományban megőrölt bármely gabonaféle minden egyes mérő vékája után egy éven át hat krajcárt kell fizetni, amiben a legkegyesebben egyetértettünk, majd a vonatkozó császári és tartományi főhercegi rendeletet elkészítettük és kihirdettük. Ezt követően azonban nevezett hűséges rendjeink a legalázatosabban arra hívták fel a figyelmünket, hogy nyomós okokból, és az időközben bekövetkezett változások miatt, különös tekintettel a rossz gabonatermeszre, a lisztfélékre kirótt adótöbbletet csak a szegény alattvalók és családtagjaik mértéktelen megterhelése és végzetes nyomorba döntése árán teljesíthetnék. Ezért tettek javaslatot egy másik, érdemben teljesíthető megoldásra, nevezetesen arra, hogy minden egyes kémény után, amely a tetőből kiemelkedik, illetve, ha csak egy füstös helyiség is volna, az egész tartományban, vagyis az Enns folyón inneni Ausztriai Főhercegségünkben egy gulden adót kell befizetni és megkövetelni. Kivételt képez a császári palota, a koldusok kolostora, a kórházak, a tartományi székház, de ezeken kívül adóköteles minden egyes kolostor, kastély, *Neustadt* városában a felmentett birtokok, csakúgy, mint más városok, elővárosok, mezővárosok, falvak, szabad parasztbirtokok, plébániák és majorsági házak, kovácsműhelyek, sörfőzdék és minden más épület. Miután így határoztak önmaguk és alárendeltjeik részéről, azok esetében, akik nem tartoznak az alárendeltségükbe, a kötelezésükhöz alázatosan a legkegyesebb beleegyezésünket kérték. Ezért kelően megfontolt tanácskozás után egyetértésünket adtuk nevezett hűséges rendjeink méltányosnak talált indítványához a tartományban földesúri haszonvétellel és alattvalókkal rendelkező egyháziak és világiak, és az egyébként kivételezett birtokok tekintetében is. Következésképpen, legkegyesebb akaratunkkal megparancsoljuk *Neustadt* városunknak, a további városoknak, mezővárosoknak, plébániáknak, és mindenki másnak, akinek tulajdonában majorsági házak, malmok, kovácsműhelyek és más házak vannak, tehát mindazoknak, akik különben nem esnének a fent említett hűséges rendjeink javaslatának hatálya alá, hogy kivétel nélkül mindenki, alázatos rendjeink által elrendelt határidőre kézírásos és pecsétes tanúsítványt nyújtson be arról, hogy hány kémény vagy füstös helyiség van a kolostorokban, kastélyokban, gazdaságokban, városokban, elővárosokban, mezővárosokban, plébániákon, szabad parasztbirtokokon, malmokban és más fentnevezett

helyeken, akár lakottak vagy használtak, saját maguk vagy alárendeltjeik által, vagy nem lakottak, és azokat céhes tagok használják. Ezek után az egyes helyeken a Miáltalunk legkegyesebben jóváhagyott egy guldenes kéményadó beszedhető, és azt a saját tartozásai mellett mindenki a rendje szerinti adóbeszedő hivatalban fogja befizetni, azzal a fenntartással, hogy a gazdag segít a szegényeknek, és ennek megfelelően a földbirtokosok, a városok és mezővárosok rendelkeznek a terhek elosztásáról az alattvalóik és hozzátartozóik tekintetében.

Másodszor, az összes bérlő és bentlakó, mind a Mi városunkban Bécsben, mind az egész tartományban annyi kéményadó guldent tartoznak a tulajdonosnak fizetni, amennyi megfelel az általuk birtokolt és élvezett bérelt szobájuk, szálláshelyük és lakásuk számának, és vonakodás esetén az alábbiakban megnevezett végrehajtás fogja őket erre kényszeríteni. Ugyanakkor, a külhoni követek, küldöttek és lakosok, valamint birodalmi udvari tanácsosaink, a Birodalmi és a Cseh Kancellária minden személyzetével együtt, kivételt képeznek a rendjük részére egyaránt kivetett járulékos adó alól, tehát ennek a hozzájárulásnak az általuk bérelt szobák, szálláshelyek és lakások tekintetében nincsenek alávetve, így mentesítendőek ezen kötelezettség alól. Harmadszor, a szabad parasztbirtokosok és malomtulajdonosok, ha a kéményekről szóló tanúsítvány benyújtását saját maguk, alárendeltjeik és bentlakóik tekintetében az elrendelt határidőre elmulasztották, az adómentességüket azonnal elveszítik. Negyedszer, hűséges rendjeink jogosultak a beérkezett tanúsítványok valóságtartalmának ellenőrzésére, és azokon a helyeken, ahol ezt szükségesnek tartják, elrendelik a vizsgálatot. Amennyiben bárki is valótlan tanúsítványt készített, ahányszor valótlant állított, annyszor háromszorosan büntessék, és a büntetésből egyharmad a bejelentőnek, kétharmad a tartománynak jusson. Ötödször, aki az adót elrendelt határidőre nem fizeti be, büntetésként annak kétszeresét tartozik leróni. Hatodszor és végezetül, hűséges rendjeinknek teljhatalmat és végrehajtási jogokat adtunk, és ezennel is elrendeljük, hogy minden egyes személy ellen, aki ennek a hozzájárulásnak a lerovásával vagy az elrendelt bírság befizetésével késedelembe esnék vagy bármilyen engedetlenséget és ellenszegülést tanúsítana, azzal szemben itt Bécsben a helyőrségi katonáink, a tartomány többi részén az ott állomásozó katonaság vagy más emberek segítségével a vonakodás és az engedetlenség bírságát kivételezés és kímélet nélkül érvényesítsék, és az érintettek ez úton fizessék be a tartozásukat. Egyebekben minden eljárási szintet és törvényhatóságot (más vonatkozásokban is előfeltételek nélkül) megerősítettünk, és többszörösen hivatkozott hűséges rendjeinknek a nagyobb kihívásokkal járó szükséghelyzetekben is a legkegyesebben segédkezet nyújtunk és őket mindenben támogatni szándékozunk, valamint az összes alárendelt előjáróságunknak és bíróságainknak a legkegyesebben és teljes szigorúsággal megparancsoltuk, hogy magukat a fentiekhez tartsák.

(Codex. Aust. I. rész 120. o.)

417.

**Húsvét idején a fagyok tönkretették a szőlőtermést
Magyarországon. Áradások.**

Krónika.

1662.

Áldozó csütörtökön a nagy hideg egész Magyar Országban a szőlőtőkét meg rontya. Az árvizek sok helyeken nagy károkat tesznek.

(*Petthő Gergely – Spangár András Toldalék, V. rész. 24. o.*)

418.

Dögvész Lengyelországban.

Járványok.

1662.

Dögvész Lengyelországban. Lewenwald.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 78. o.*)

419.

I. Lipót császár és király II. dekrétuma.

Törvény.

1662. szept. 19.

5. törvénycikk: a felkelés és együttműködés módja nyílt háború vagy valamely erősség ostroma vagy visszaszerzése idején

19. § A birtokos özvegyasszonyok és más, a hadviselésre képtelen, akár főpapok, akár mágások és nemesek, kik öreg kor vagy betegség miatt saját személyükben a táborba nem mehetnek, ... saját személyeik helyett lovasokat küldjenek s nem kevésbé saját fekvőjóságaik után a fentemlített módon a táborban lovas és gyalogkatonákat tartsanak.

(*Corpus Juris Hungarici*)

420.

**Kémények adóztatása a közegészségügyi hatósági költségek és a
szükséget szenvedő sebész mesterek támogatására.**

Járványok.

1662.

Mi, Lipót stb. kegyesen üdvözljük az összes egyházi és világi személyeket, legyenek bármely rendben, méltóságban és állapotban, vagy bármely törvényhatóságban, ha a Mi városunkban, Bécsben, annak elővárosaiban, valamint *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban laknak, vagy bármely más helyen tartózkodnak, és legkegyesebben az alábbiakat hozzuk tudomásukra. Ismeretes, hogy a legutóbb eltelt években, midőn a fertőzés súlyos csapása az itteni várost és környezetét támadta, a védekezés és elhárítás érdekében számos hozzáértő gondoskodás és szabályozás történt, mindenkinek ismételt tudomására hozott rendeletek és kihirdetésük által. Így különösen az elmúlt 1649. év október 23. napján, valamint az 1654. év októberének 30. napján, és végül 1659-ben április 16-án közzétett rendeleteket kellett mindenkinek engedelmesen és szigorúan követni, a megfelelő büntetés terhe mellett. Ebben a tekintetben a Mi magisztrátusunknak itt Bécsben

végrehajtási és rendszeres ügyintézési felhatalmazást adtunk. Így ezután különös nemtetszéssel észleltük, hogy ezeket az üdvös rendelkezéseket számosan nem tartották be, a házakban és a szobákban a megparancsolt tisztságot nem tartották fenn, sőt a koldusoknak, és haszontalan népségnek, különösen pedig a Mi helyőrségi katonáinknak, testőröknek, darabontoknak, állatgondozóknak *Wörth unter den Felbern*-ben a vadászoknál, és hasonlóan a szállásaikon éjjel-nappal rejtőzködésre adtak lehetőséget. Sőt, a Bécsben felállított járványügyi lezárásoknak ellenszegültek, a lakatokat önkényesen leverték, és több másféle módon is engedetlenséget tanúsítottak. Mindez egyébként úgy történt, hogy egyesek, akik nem a bécsi törvénykezés illetékességébe tartoztak, a fentiekben segédkeztek, és magukat bűnösnek nem gondolták. Most azonban, mivel az ilyen rendellenességek miatt a fertőzés súlyos csapása (amelytől a mindenható Isten kegyelme mentsen meg bennünket) ebbe a városba nagyon könnyen ismét betörhetne, és hatalmas rontást okozhatna, a fent említett járványrendeletet és az abban foglalt különböző és üdvös rendelkezéseket és intézkedéseket csakúgy, mint eddig is, újra megerősíteni kegyeskedünk. Ezúttal tehát minden rendellenességet megelőzendő, az ügyek kezelésére és a végrehajtásra (azonban alsó-ausztriai tartományi kormányzatunk főfelügyelete alatt) többször megnevezett bécsi magisztrátusunknak adjuk legkegyesebb parancsunkat. Egyben jóváhagyjuk, hogy nevezett magisztrátus a járványügyekben mindenkivel szemben akadályoztatás nélkül cselekedjék és intézkedjék, tartozzanak bármely hatóság illetékességébe, lakjanak ezen városon belül vagy kívül, polgári vagy mentesített házakban, udvari szálláshelyeken vagy katonai körletekben, a bástyákon, vagy más helyeken, mint *Szt. Ulrich, Neustift, Neubau*, vagy *Wörth* a vadászok esetében. Bírja az engedetleneket illő alázatra és a szabályok követésére, mint ahogyan mindenben és mindenkit illetően bármit megtehesen, amire lehetősége és hatalma van a fennálló járványrendelet értelmében. Továbbá ezennel tudatosan és kellően átgondolva, egyértelműen minden más szervet korlátozunk a jogaiban, így különösen az udvari haditanácsot, fő udvarnagyunkat, a vadászati főhivatalt, valamint *Szt. Ulrich, Neustift, Neubau* előjáróságait (kivéve ez utóbbiak más vonatkozású törvénykezését).

Mindezek érdekében a közegészségügyi hatóság és néhány seborvos fenntartására, és a további költségek fedezetére jelentős összegeket kell fordítani. Mivel ezen városon belül és kívül minden egyes lakos élvezheti a közegészségügyi ellátásokat, senki sem vonhatja ki magát a hozzájárulás fizetése alól. Így a továbbiakra nézve a legkegyesebben elhatároztuk, és itt Bécsben megparancsoltuk minden egyes tűzhely szabályszerű összeírását ennek a városnak a polgári és más házaiban, az elővárosokban, mint *Szt. Ulrich, Neustift és Neubau* és *Wörth* a vadászok esetében, és hasonlóan az itteni zsidóság körében. Majd ezek alapján adót kell kivetni minden egyes ingatlan után, azt valójában be kell hajtani, és rendelkezni kell felette. Ezen adó alól nem képezhetnek kivételt az egyháziak és a világiak sem, tehát senki sem, tartozzanak akár udvari haditanácsunkhoz, udvarnagyunkhoz, a tartományi gyűlés elnökéhez, a helyőrség parancsnokához és az itteni egyetemhez, legyenek továbbá birodalmunk tanácsosai a magyar és a cseh kancelláriában vagy más küldöttségek tagjai, ügynökök és ügyintézők, vagy bármely más szakma gya-

korlói. Ezennel tehát a legkegyesebben és legszigorúbban megparancsoljuk, hogy a házak elrendelt összeírását végző adóhivatali szolgákat felelősen ne csak beengedjék a mentesített, a nemesi és polgári házakba, az udvari szállásokra és a katonai körletekbe és a vadászok házaiba, hanem a tartozásukat és az általunk Bécsben kivetett adót, ha bármelyiküket kötelezték, azonnal befizessék. Vonakodás esetén katonai végrehajtás következik, ahogyan ezt erre az esetre Bécsben elrendeltük (helyőrségi parancsnokunk részére már kiadott szükséges rendelkezésünk alapján). Nemkülönbén minden más, Bécsben elrendelt járványügyi intézkedésnek engedelmessé kell, ellenkező esetben ugyanis a szabályszegők, legyenek bármely társadalmi helyzetben, a dolog természetének és személyüknek megfelelően, mások okulására, a legnagyobb szigorral és nyomatékossággal, testi fenyítést és vagyoni büntetést kapnak. Mindenki óvakodjék tehát a károk és hátrányok elszenvedésétől, és kövesse legkegyesebb és nyomatékos akaratunkat és elhatározásunkat. Kiadva Bécsben, a Mi fő- és székes városunkban, az 1662. évben, december 11-én, birodalmunk római császárságának ötödik, magyat királyságunknak ötödik, és cseh királyságunk hetedik évében.

Szent császári felségének saját parancsára.

421.

Irodalmi mű a *morbus hungaricus*-ról.

Körleírás.

1665.

Petrus Ge. Christ.: *Dissertatio de febris militari seu morbo hungarico*. Erfurt, 1665 in 4.

(Paulus Adamus I. rész Valentics 71–96. o.)

422.

A rendkívüli hőség a folyók kiszáradását okozta Magyarországon. Heves széljárás.

Időjárás.

1666.

1) Hosszan tartó szárazság. Ez a nyár olyan száraz volt Ausztriában és Magyarországon, hogy a források, patakok, és kisebb folyók teljesen elapadtak. The. Eur. (Pilgram, I. rész 175. o.)

2) Heves széljárás. – Ez egy nagyon viharos év volt Európában és Ázsiában. Thoaldo. (Pilgram, I. rész 187. o.)

423.

Áradások Magyarországon

Időjárás.

1668.

Áradások februárban Magyarországon Th. Eur. (Pilgram I. rész 151. o.)

424.

Emelkedett a Duna árja.

Időjárás.

1670.

A Duna vízszintje nagyon megemelkedett. Th. Eur.
(*Pilgram, I. rész, 151. o.*)

425.

Jégeső Magyarországon.

Időjárás.

1673.

Júniusban Magyarországon nagy égháború volt, tyúktojás nagyságú jég esett, július 4-én Eperjesen. Th. Europ.
(*Pilgram I. rész, 206. o.*)

426.

Nagyon kevés bor Magyarországon.

Krónika.

1675.

Magyar Országban igen kevés bor termett.
(*Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész. 34. o.*)

427.

**A borbélyüzletek az Úr napján és ünnepnapokon zárva legyenek.
Egészségrendészet.**

1676. március 27.

Vasárnap és ünnepnapokon az istentiszteletek ideje alatt a borbélyok nem dolgozhatnak.
(*Cod. Aust. P. II. 303. o.*)

428.

Nem-katolikus patikus inasok és segédek.

Császári-királyi rendelet.

1678. június 10.

... ami a nem-katolikus patikus segédek foglalkoztatásának felszámolását illeti (miközben előfordul, hogy katolikus patikus segédek vesznek fel nem-katolikus településen) az ilyen jelentkezőket vissza kell utasítani. Ami viszont a nem-katolikus inasokat illeti, a patikusok, a jövőbeni miheztartás végett, kapjanak kötelező figyelmeztetést a betartandó rendszabályokra, és egyben parancsot arra, hogy nem-katolikus fiú esetében, aki a patikus mesterséget kitanulni szándékoznék, és remélhető, hogy katolikus hitre fog áttérni, az ilyen jelentkezőt, mielőtt felvennék, jelenteni kell a kormányszatnak, és meg kell várni annak vonatkozó döntését.
(*Cod. Austr. II. 71. o.*)

429.

Dögvész Magyarországon és Erdélyben.

Járványok.

1678.

Magyar- és Erdély Országban nagy döghalál uralkodik.
(Petthő Gergely – Spangár András: *Toldalék V. rész, 34. lap.*)

430.

A dögvész Magyarországról *febris ardens*-ként terjedt át Bécsbe. Kórleírás. Járványok.

1678–79.

A legfertőzőbb dögvész, amely az előző évben (azaz 1678-ban) Magyarországot pusztította, Ausztriába és Bécsbe 1679 elején tört be. Ebben a városban először *febris ardens*-ként lappangott, majd fokozatosan elenyészett stb.
(Fenger, 23. o.)

431.

Járványrendelet.

Járványok.

1679. január 9.

Római császári, Magyarország és Csehország stb. királyi felségének, I. Lipót-nak stb. Ausztria főhercegének stb., legkegyesebb urunknak új járványrendelete,

amelyet együttesen a székesfővárosban, Bécsben, *Leopoldstatt*-ban és minden környező elővárosban, mind pedig a bécsi vár körzetén kívüli helységeken, mint *Szt. Ulrich, Neustift, Neubau* stb. kötelező betartani a járványügyben.

nyomtatva Bécsben Leopold Voight-nál, a város által alkalmazott közönséges nyomdásznál 1679-ben

Mi, I. Lipót, Isten kegyelméből választott római császár, mindenkor több helyen a birodalom, Németország, Magyarország és Csehország királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karinthia, Krajna és Württemberg, Felső- és Alsó-Szilézia hercege, Morvaország, Alsó- és Felső-Laussnitz örgrófja, Habsburg, Tirol és Görz grófja, mindenkit üdvözlünk kegyességünkkel és jóakarattal, egyháziakat, világiakat, előljáróságokat és alattvalókat, az Enns alatti Ausztriai Főhercegségünkben, különösen pedig Bécs városunkban, *Leopoldstatt*-ban és az összes környező elővárosban, valamint a bécsi vár kerületén kívül fekvő helyeken, mint *Szt. Ulrich, Neustift és Neubau* területén letelepedett lakosokat, és egyébként mindenkit ezen a területen. Ez úton hozzuk a legkegyesebben mindenki tudomására, hogy miután Isten jogos haragja folytán, a nagyon elterjedt bűnök és káros szenvedélyek miatt a fertőzés borzalmas járványa gyakran megjelent ebben a tartományban, különösen kegyes atyai előrelátásunkkal, ellene mindenféle jó intézkedéseket tettünk a védekezés és elhárítás érdekében. Így még 1551-ben, 62-ben, 85-ben, 1617-ben, 1630-ban s 1656-ben járványrendeleteket adtunk ki, továbbá ebben a tárgyban ismételt parancsokat, felhívásokat és határozatokat láttunk célszerűnek, és megtanácskoztuk, hogy a jelen körülmények között a következő javí-

tásokat végezzük, és azokat három részre osztva, mindenkinek tudomására hozzuk, nyomtatott kiadásban. Az első rész arról szól, hogy a ragályt Isten segedelmével, amennyire csak lehetséges, megelőzzük, a második rész a járvány kitörését tárgyalja (amitől Isten óvjon meg bennünket), és azt, hogy miként lehet elhárítani. A harmadik rész avval foglalkozik, hogy miután elmúlt a járvány, milyen eljárás követendő a fertőzött házak zárlatának feloldásánál és megtisztításánál, és mi történjék a bennük lévő ingóságokkal. Mindezek nemcsak Bécs városára, *Leopold-Statt*-ra és az elővárosokra vonatkoznak, hanem a bécsi vár kerületén kívül fekvő *Szt. Ulrich, Neustift és Neubau* településekre is.

Első rész.

A ragály megelőzése.

Semmi kétség nem lehet afelől, hogy a dögvész borzalmas csapása, valamint más szenvedések és büntetések onnan származnak és keletkeznek, hogy az emberek Istentől elfordultak, bűnben és káros szenvedélyekkel élnek, erről lemondani nem akarnak, Isten ígéje és figyelmeztetése, valamint az előjáróságok tilalmai ellenére sem. Ezért tehát határozottan azt akarjuk, nemcsak császári és tartományi hercegi hatalmunk folytán, hanem legkegyesebb atyai figyelmeztetéssel is, mindenkinek a legnagyobb nyomatékkal megparancsolva és lelkére kötve, hogy hagyjanak fel bűnös életmódjukkal, tartózkodjanak a sajnos elharapódzott szenvedélyektől, és térjenek meg a mindenható Istenhez. Mindenki lelke mélyről szólítsa meg, és kérlelje, hogy igaz bűnbánat után bocsássa meg az eddig elkövetett bűneit a még hátralévő életének jobbá tételével, és mérsékelje jogos haragját a dögvész elhárítására, és engedje el a méltán megérdemelt büntetéseket. Különösen minden egyes háziúr lelkiismeretesen törekedjék arra a gyermekei, családja és bérlei tekintetében, hogy teljes mértékben tartózkodjanak mindenféle istenkáromlástól, fajtalaniségtől, mértéktelen evéstől és ivástól, és minden más erkölcstelenségtől és bűntől. A továbbiakban istenfélő életet folytassanak, és amikor megkondulnak az imára hívó harangok (nyáron reggel fél hétkor, télen pedig hét órakor), otthon és az utcákon szorgosan imádkozzanak a részünkre kimért isteni büntetések elhárításáért. Ilyen alkalommal a szülők, a háziurak a gyermekeiknek és családtagjaiknak jól példával járjanak elől. Mielőtt az igehirdetők és lelkészek vasárnap és ünnepnapokon a népet, híven és szorgosan bűnbánatra és Istennek tetsző életre és cselekedetekre figyelmeztetik és csendesítik, az emberek a prédikáció vagy az istentisztelet után is tartsanak nyilvános imádságokat.

Másodszor, annak érdekében, hogy minél kevésbé maradjon el az igehirdetések és istentiszteletek látogatása, újra és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy a városban és azon kívül a bor-, mézsör- és sörpincék, vagy más italozó helyek vagy lehetőségek a vendégfogadókban, kifőzdékben, a bajor testőröknél, darabontoknál, vadászoknál, helyőrségi katonáknál vagy más, egyébként betiltott zug-vedéglősnél, legyenek bármely helyen is, vasárnap és ünnepnapokon délelőtt kilenc óra előtt ne legyenek nyitva, este pedig a nyári időszakban kilenc óra, a téli időszakban nyolc óra után kötelezően legyenek bezárva. Utazókkal vagy betegekkel és más hasonló személyekkel gyengésségből vagy más tisztességes okból elő-

fordulhat, hogy egy italra volna szükségük, és ilyen esetben a kívánságuk teljesíthető.

Harmadszor: a részegségig való italozás és más mértéktelen életmód, valamint a friss disznóhús fogyasztása, különösen nyári időszakban gyengíti az ember természetét, és testét könnyen egészségtelen irányba fordítva fogékonyra teszi a dögvész mérgének mielőbbi befogadására. Ezért nyomatékosan megparancsoljuk, hogy a saját jóléte és még várható élete érdekében ezektől mindenki tartózkodjék, és mértéktartó, rendes életet éljen.

Negyedszer, mivel a romlott, éretlen és férges gyümölcs is nagyon káros, és az emberben rothadást okozhat, nem kevésbé a közönséges gyümölcsök, mint a cseresznye, a vörös szilva, a sárgabarack, a tök, az őszibarack, a keleti szilva, és más hasonlóak is károsak lehetnek, ezért nemcsak a városban, hanem a falakon kívül is tilos romlott, éretlen, férges gyümölcsöt, uborkát, és gombát árusítani. Amennyiben ez kiderülne, ezeket Bécs városában és az elővárosokban a bírók, más helyeken a rendészeti főnök azonnal foglalja le, és vesse a Dunába. Azokat, akik mindezek után ismét árusítással próbálkoznak, meg kell büntetni, de más, fent nevezett gyümölcsöt, kizárólag a városon kívül, a Dunánál lehet vételre kínálni és eladni. Egyebekben a szokásos piacot, mindenféle élelmiszerral, a *Graben*-en a városon belül, közvetlenül az Udvarnál, és más tágas helyeken, szabályos rendben lehet tartani, ahogyan a méltóságos polgármester és a tanács engedélyezi.

Ötödször, Bécsben, mint ahogyan *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben, illetve *Neubau*-ban az előjáróságok joghatósága alá tartozó hentesek és mészárosok a legnyomatékosabban, és végrehajtandó büntetés terhe mellett, ahhoz tartsák magukat, és törekedjenek arra, hogy beteg állatot ne vágjanak, annak húsát még kevésbé árusítsák, de a frissen vágott állat húsát se mérjék ki azon melegében, hanem előtte hagyják kihűlni.

Hatodszor, a tapasztalat azt hozta magával, hogy a tisztaság különösen hasznos és szükséges eszköz mind a járvány betörésének megelőzésére, mind pedig felszámolására. Következésképpen ezt a csapást a tisztaság hiánya okozza és élte-ti. Ezért nyomatékosan megparancsoljuk, hogy először is a levágott állatok vére, zsigerei, feje és lába, továbbá zöldségek lehámozott részei, rákok, csigák, tojáshéjak, és más szemét se kerüljön az utcákra és a terekre. Hasonlóképpen döglött kutyát, macskát, baromfit se lehet az utcára kidobni, hanem a városon kívülre kell vitetni. Ellenkező esetben nemcsak azokat a cselédeket kell kíméletlenül megbüntetni, akik a szemetet az utcára öntötték, hanem a gazdát vagy a gazdaasszonyt is, bármely joghatóság alá is tartoznának, ugyanis ebben a tekintetben mellőzték a kellő szigorúságot, amiért is ilyesmi utasításuk és tudomásuk nélkül előfordulhattott. Legyen ezért a kötelező büntetés 12 birodalmi tallér, amelyet a közegészségügyi pénztár javára kell befizetni. Másodszor, a zöldségesek és mások, akik savanyú káposztát és répát tárolnak a pincékben, tartsanak kellő tisztaságot, és hetenként szorgosan takarítsanak, továbbá a felhasznált és bűdös vizet távoleső helyre vitessék, különösen nyáron és járványos időszakban, mint ahogyan a fentiekben jelzett gyakori gyümölcsfélésegeket ne a városon belül, hanem azon kívül árusítsák. Harmadszor, azok, akik heringet és más szárított vagy sózott halat forgalmaz-

nak, árujukat gyakran mossák át tiszta vízben, és a bűdös sós vizet ne a városban öntsék ki, hanem azon kívülre vitessék. Negyedszer, a sajtárosok is tisztán kezeljék a sajtokat, nehogy a házakat vagy az utcákat bűdös szag járja át. Ötödször, nem kevésbé tartandók tisztán a vízgyűjtő helyek a házakban és az utcákon, szorgosan letakarva, majd bizonyos időszakokban kitisztítva, mint ahogyan a nyitott csatornákat a kapuk előtt kétszer, reggel és este friss vízzel kell átöblíteni és tisztítani. Hatodszor, minden egyes házigazda, a lakókkal együtt, cselédjeik által télen és tavasszal tartsa be a szükséges tisztaságot a házak előtt a hó és jég feltörésével, valamint a szemét összeszedésével. Mindezt kisebb halmokba rakják, de a közlekedést ne akadályozzák, és akinek módja van rá, ezeket a városkapun kívülre szállíttassa. Továbbá hetenként egy vagy két alkalommal mindenki söprögessen a háza előtt, hogy a Bécs által munkába állított fuvarosok ne mulasszák el az összesöpört piszok és szemét elszállítását. Ennek megfelelően, a polgármester és a tanács parancsot kapott arra, hogy a városban és az elővárosokban a pocsolyákat és árkokat az utcákon, amelyekben mindenféle szemét gyűlik össze, feltöltsék és kiköveztesék. A városi alkamarás pedig határozottan ügyeljen arra, hogy a fuvarosok, akik a szemétszállítást végzik, a szokásos vízkifolyásokat, és gyűjtőhelyeket, valamint a kövezett részeket, és általában az utcákat, amennyire csak lehetséges, tisztán tartsák. Hetedszer, a háziurak és a lakók ügyeljenek arra, hogy az árnyékszékek túlságosan ne telődjenek fel, és azok ürítését idejében, téli időszakban végeztessék el. Nyáron viszont ezeket a helyeket a polgármester előzetes értesítése és engedélye nélkül, különös szükséghelyzettől eltekintve, nem lehet felnyitni. Nyolcdaszor, mivel a disznók a városban nagy bűzt árasztanak, ezennel megparancsoljuk, hogy legyen az bárki is, a városban disznót ne tarthasson. Kivételt azok képeznek, akiknek a városban régóta van ilyen telepe, és azt jelenleg is használják, de a legnagyobb szorgossággal törekedjenek arra, hogy megóvják a szomszédos házakat a bűzös ürülékektől. Amennyiben viszont járványos jelek mutatkoznak, a városban ezeket a helyeket kötelesek kiüríteni, és a városon kívülre költözni. Kilencedszer, azok, akik tyúkokat, galambokat és más szárnyasokat tartanak a városban, vagy ilyen helyet akarnak létesíteni és fenntartani, rendszeresen tisztítsanak és takarítsanak a bűz megelőzésére. Tizedszer, rákok árusítása kapcsán szorgosan ügyelni kell arra, hogy a döglöttéket ne hagyják a földön vagy az utcán, hanem a gyűjtőhelyeken egymásra rakják, és amilyen gyorsan csak lehetséges, a Dunába ürítsék. Tizenegyedszer, a tímárok, szűcsök, szíjjártók, nyergesek, táskások, cserzővargák, suszterek és mások, akik bőrök kikészítésével foglalkoznak, a bőröket és irhátat ne a városban pácolják, hanem ezt a munkát a városon kívül, és amennyire lehetséges, víz mellett végezzék, majd a bőrt és az irhát a városon kívüli helyeken teregessék ki szárításra, hogy a bűztől a szomszédok ne szenvedjenek. Továbbá, tizenkettedszer, a kereskedőknek és henteseknek illetve mészárosoknak mostantól kezdve tilos a feldolgozatlan ökörbőrt nyersen vagy szárítva, a városban tartani, vagy szárításra kiakasztani, hanem ezeket a városon kívüli szellős helyeken kell szárítás és raktározás céljából a tímároknak és a fentiekben kötelezett más iparosoknak átadni. Tizenharmadszor, akarattunk szerint a házakban, illetve a merítéses és vezetékes kutaknál, súlyos büntetés terhe mellett tilos mosni a halottaktól szár-

mazó vagy más tisztátalan fehérműt. Tizennegyedszer, szüret idején a törkölyt a házakban és az utcákon sem lehet kiönteni, hanem a présekből azonnal kocsikra kell rakni, de ha ez nem lehetséges, a teljes mennyiséget a nap végén kell kiszállítani a városból.

Nem kevésbé kötelesek az elővárosok, mint *Leopoldstatt*, *Szt. Ulrich*, *Neustift* és *Neubau* lakói folyamatosan törekedni a tisztaságra, tartózkodva a szemét kiöntésétől és kirakásától. A főutcán és az utcákban egyáltalán ne öntsenek ki vért vagy zsigereket, vagy a fentiekben említett bármely hulladékot. Ezeket távoli helyre kell vinni, ahol kárt nem okozhatnak. Azokat a cselédeket pedig, akik ilyesmit az utcára öntenének, szigorúan felelősségre kell vonni, gazdájukat vagy gazdaasszonyukat pedig három birodalmi tallérra kell büntetni, és az így befolyt büntetést a járványkórház javára, a közegészségügyi pénztárba kell befizetni. Különösen tilos azonban döglött vagy beteg állatot, vagy halottakat a fő- vagy a mellékutcákon hagyni, de a házak előtt sem, és amennyiben bárki ilyesmit észlelne, azonnal jelentse a helyi bírónak, de ha ő nem intézkedne, a feletteseihez kell fordulni, azonnali intézkedés végett, az ilyen állapotok felszámolására. Azzal a személlyel szemben, aki nem tett bejelentést, az eljárás, ide érteve az intézkedést elmulasztó bírót is, büntetést fog kiszabni.

Hetedszer, a fentiekben rögzített utcákon és utakon való tisztaságtartási kötelezettség mellett, mindenki, legyen bármilyen rendű, rangú, vagy törvényhatóság alá tartozó személy, elkerülhetetlen büntetés terhe mellett törekedjék a házakon belül és az udvarokban a szemét mindenféle káros halmozódását teljes mértékben elkerülni és megszüntetni. Ez ne csak a szobákban történjék, felmosással és söprögetéssel, hanem a házak előterében, a lépcsőkön, padlásokon, konyhákban és istállóknak, de mindenek előtt az árnyékszékekben is. A város lakói a szemetet és összesöpört piszkot kosarakban gyűjtve a kordékre öntsék, és naponta vitessék ki a városból, és ne engedjék, hogy a zugokban felhalmozódjon. Akinek egy vagy több cselédje van, azok rendeljék el, hogy Bécsben ahol külön alkalmazottak szállítják el a szemetet az utcákról és a fuvarosoknak adják át, amikor egy-egy helyen megállnak, a szemetet ott ne hagyják. Minden egyes háziúr arra is ügyeljen, hogy a szemetet és a hulladékot a házából időben elszállítsák. Feljűk itt Bécsben ezennel ismételten megparancsoljuk, hogy a tisztaságot szigorúan tartsák be a házakban és az utcákon. Evégből minden egyes utcára kettő vagy még több biztost rendeltünk ki, akik nemcsak az utcákon és a tereken végeznek szorgos felügyeletet, hanem 14 naponként a házakat is szemlézik. Ahol egyik vagy másik helyen a tisztaság hiányát észlelik a házakban vagy azok előtt, ezt Bécsben kötelezően jelentik, majd a kihágást elkövetők büntetésben fognak részesülni. Amennyiben az érintettek felsőbb joghatóság alatt állnak, a feljelentést alsó-ausztriai kormányzatunknál kell megtenni. Ebben a tekintetben az a határozott és elszánt parancsunk, hogy bárki is, tartozzék bármely joghatóság alá, a Bécsben kinevezett biztosokat semmiképpen ne akadályozza a szemlézésben, megtévesztést és rejtegetést se tanúsítson. Másfelől, amikor maguk a biztosok végzik hanyagul és kellő szorgosság nélkül a munkájukat, a Bécsben elkövetett dolgaik szerint, azonnal súlyos büntetésben részesüljenek.

Császári városi törvényszékünket ezennel felhatalmazzuk a gyepmester olyan eligazítására, hogy szolgálival együtt ne csak a városon belüli utcákat és tereket, hanem a város körüli, általában nem tisztított utakat is, szemlélje és ellenőrizze. Ahol döglött állatot talál, legyen az kutya, macska, szárnyasféle, vagy bármi más, azt azonnal vitesse el, és az utcán takarítást végeztesen. Amennyiben a gyepmester és szolgálai hanyagok lennének, és fizetség nélkül vonakodnának az ilyen állatokat az utcákról vagy az elővárosokból elvitetni, velük szemben a városi törvényszék megfelelő büntetést szabjon ki. Egyebekben a gyepmesternek nem megengedhető, hogy az elpusztult állatokból a zsírt kivágják és kiolvasszák, és a nyüzött bőrüket se hozzák a városba, szárítás és kitergetés végett, hanem helyben földel-jék el az állatokat.

Nyolcadszor, ez idő szerint sok öreg és fiatal koldus mindenkinek feltűnő módon kóborol a városban és annak környékén. Tisztátalan és rendszertelen életmódot folytatnak, továbbá a borzalmas járvány itteni betörése miatt is a legnagyobb gondot okozzák. Először is Bécsben az itt többször és nem régen az újabb általános felhatalmazásban kiadott felhívás szerint, részükre illetve más koldusokkal szemben elrendeltek értelmében, az azokban kilátásba helyezett büntetéssel, a rendészeti főnökkel és más segítséggel együtt a leghatározottabban arra kell törekedni, hogy egyetlen egy méltánytalan koldus se forduljon elő a városban és annak környékén, ha alamizsnát keresnének. Ezért mostantól kezdve az ellenőrzést a négy évszak kezdetének böjti napján kell elvégezni. Másodsor, ezennel ismételten és a leghatározottabban megtiltjuk, hogy mostantól kezdve bármely koldus, annak asszonya vagy gyereke, ha Bécsben bárcája is volna a városban való koldulási engedéllyel, éjszakára a városban maradjon. Ezért tehát részükre a házakban és lakásokban, az udvari és a katonai szállások körleteiben, és a bástyákon vagy bármely más helyen sem lehet lakbérért vagy anélkül lakást, fekhelyet, vagy bármely más éjszakai szálláshelyet adni. Ellenkező esetben a kihágást elkövető koldusok a körülmények szerint testi fenyítést kapnak, akik viszont szállást adtak, elmaradhatatlan vagyoni büntetésben fognak részesülni. Ezután pedig Bécsben, amely helyekről gyanítható, hogy ott koldusok tartózkodnak, gyakran kell ellenőrzést végezni, és az állapotokat saját hatáskörben megszüntetni, vagy bármely akadályoztatás esetén alsó-ausztriai kormányzatunknál kell feljelentést tenni. Utóbbi nemcsak a koldusok ügyében illetékes, hanem minden más uratlan, tivornyázó, haszontalan, könnyelmű és gyanús, bandákba verődött, férfiakból és nőkből álló csőcselék ügyében is, akiknek nincs tisztességes szolgálata, iparüzése vagy tevékenysége, és nincs okuk az itteni tartózkodásra. Nem kevésbé érvényes mindez az éjszakában kóborlókra és a kolduló gyerekekre, akik a városban és a város körül sem tartózkodhatnak, szállást sem kaphatnak, és semmilyen módon nem tűrhető meg a jelenlétük.

Kilencedszer, ez a borzalmas járvány szorgos figyelés és gondosság ellenére is gyakran az egyik tartományból a másikba, sőt ide is behatolhat, tehát ezennel legkegyesebben megparancsoljuk minden egyházi és világi előljáráságnak, városoknak és vásárhelyeknek, valamint a tartomány határain fekvő összes vámháznak és hivatalnokainak, hogy mindenkor, de különösen akkor, ha a szomszédos királysá-

gokban vagy tartományokban a dögvész megjelenik, különös szorgossággal figyeljenek a beutazókra, és minden helység nevét, amelyről tudják, vagy úgy értesültek, hogy a ragály ott megjelent, azt a kapuknál és sorompóknál vagy más jól látható helyen, egy külön kiszögezett, tilalmi táblára írják fel. Az idegenből érkezőket külön erre a célra kirendelt személyzet vegye szorgos vizsgálat alá, és akadályozzák meg az áthaladásukat, illetve a szokásos vesztegzárba vagy karanténba küldjék őket (amelyeket Ausztria határain kívül kell létesíteni). Egyetlen egy embernek se engedélyezzék az áthaladást, akiről gyanítható, hogy fertőzött vagy arra gyanús helyről érkezett, viszont engedélyezzék, ha hiteles útiokmányt mutat fel arról, hogy a fent nevezett vesztegzári időt letöltötte, vagy szabályos útiokmánya szerint fertőzéstől mentes helyről érkezett. Ha ilyen okmánya nem volna, akkor személyes esküt kell tennie, hogy tudomása szerint az összes nála lévő holmi egészséges helyről származik, és a megelőző 40 napban nem járt fertőzött helyen, illetve ott nem időzött. Másodszor, az előjáróságok, különösen a városokban és vásárhelyeken, de a vámosok és hatósági emberek is megbízható híreket szerezhetnek arról, hogy egy és más helyen a járvány megjelent. Ezeket a helyeket jelentsék alsó-ausztriai kormányzatunknak, amelyik ezt követően nem fogja elmulasztani azt a rendelkezést, hogy a nevezett helyet táblán kiszögezve és tilalom alá helyezve közhírré tegyék. Továbbá, harmadszor, a postaszolgáltatnak is el kell rendelni, hogy ügyeljenek a futárookra és levelekre, illetve a küldeményeket hozó emberekre, és alkalmazzák a veszély elhárítására alkalmas eszközöket. A futárok vagy lovaspostát közvetítő más emberek, nem érkezhettek fertőzött vagy gyanús helyekről, különösen pedig ilyen házakból, és útközben ilyen házakba sem térhetnek be. Ezért, az ellenőrző helyen a nagyobb bizonyosság végett, mind a futárokat, mind a postai küldeményeket szállító embereket előzetesen szabályos útiokmánnyal kell ellátni, amelyet felszólításra bármikor felmutathatnak.

Tizedszer, feltéve, hogy a járvány ebbe a tartományba is betörne, bárki is legyen az, ne utazzon abból a városból, vásárhelyről, majorságból, faluból vagy bármely helyről ide ebbe a városban, az elővárosokba vagy a környékre, ha az adott helyen a borzalmas dögvészt vagy annak jelét észlelték. Ezért az itteni polgármester parancsot kap arra, hogy azokat, akik ezen parancs ellenében tiltott vagy egyébként fertőzött helyről érkeztek, ne csak személyükben tartóztassák fel, hanem a lovait és a kocsit is, és büntetését a dolgok állása szerint foganatosítsák. Amikor azonban bárki is fertőzött vagy gyanús helyről érkező személyt lát vagy észlel, súlyos büntetés terhe mellett köteles jelenteni a polgármesternél, arra gondolva, hogy amennyiben itt helyben ezt elhallgatja, sok más emberre és saját magára is veszélyt hozhat. Másfelől az ilyen bejelentő személyét nem lehet nyilvánosságra hozni, ellenben minden esetben, amikor pénzbüntetés befizetése történik, annak egy részét neki át kell adni. Ha valaki ide egészséges helyről érkezik, előzetesen lássa el magát itt felmutatható hiteles írásos bizonyítvánnyal az adott hely előjáróságától, ami azt igazolja, hogy nem fertőzött házból érkezett, az egész település egészséges és mentes a fertőzéstől. A dolgok állása szerint, és az időszaknak megfelelően, az ide utazók befogadására nemcsak mindenhol a város kapuinál van őrség, hanem a város határában mindenhol sorompók létesültek, néhány fős

őrszemélyzettel ellátva, ahol a fentiek szerinti útiokmány nélkül nemcsak az egyes személyek nem utazhatnak be, hanem a náluk lévő holmikat, a lovat és a kocsit sem lehet beengedni.

Második rész.

Mi a teendő a már megkezdődött járvány esetében, az előrelátásra és intézkedésekre tekintettel.

Amikor a mindenható Isten ezt a várost, az elővárosait és a városi körzetben fekvő *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* településeket a dögvész büntetésével sújtja (amelyet lehetőleg mindenkor eltávolítani kegyeskedjék), legelőször az biztosítandó, hogy a fertőzöttek lelke ne maradjon vigasz nélkül, és legyen szorgosan ellátva a megfelelő szentségekkel. Ezért az itteni püspöknek, mint az egyház helyi vezetőjének, különös lelki buzgóságból és előrelátásból legyen gondja arra, hogy a kezelés alatt állóknak a vallási és szerzetesi közösségekből, a városon belül és azon kívül, azonnal papok álljanak a rendelkezésére és őket lelkigondozásban részesítsék. A papok külön lakásban lakjanak, és bárkinek a kérésére, a betegeknek lelki vigasztalásban és a szentségek kiszolgáltatásában, azonnal rendelkezésre álljanak.

Nem kevésbé azokat is külön kirendelt papok szolgálják, akik a kijelölt helyeken vesztegzári idejüket töltik, és nem mehetnek templomba. Ezeknek a papok szolgáltatják ki a szentségeket, és legalább minden vasárnap és ünnepnapon szentmisét mutatnak be, és hirdetik az evangéliumot. A híveket bűnbánatra intik és vezetik, és mindehhez a szükséges feltételeket részükre Bécs városa biztosítja.

Másodszor, mindenképp előtt Bécsben kell elrendelni, hogy a járványkórház jó egyházi szolgálattal, tapasztalt orvossal, gondnokkal vagy főápolóval legyen ellátva. Úgy rendezzék be a szobákat és kamrákat, hogy a betegek azokban elegendő hellyel rendelkezzenek, azok pedig különösen, akik gyógyulnak, legyenek elkülönítve a betegektől, és új tiszta férőhelyet kapjanak. Bécsben a gondnok komolyan ügyeljen arra, hogy a betegek ellátása biztosítva legyen étellel, itallal, fekvőhelyekkel, orvosságokkal, a szobákat szorgosan füstöljék, takarítsák és ecettel hintsék be, továbbá minden más eszköz, amennyire csak lehetséges, a legjobb minőségben álljon rendelkezésre. Hiány soha se keletkezzék, és mindenből elegendő legyen, ami a testnek és léleknek az üdvét szolgálja. Az élelmezést, akár a polgári kórházból, akár más helyről származik, a városon kívüli helyre kell szállítani, ahol a főápoló és az általa kirendelt személyzet biztonságos módon úgy veszi át, hogy az odaszállító embereket veszélyeztetés ne érje, majd beszállítják a járványkórházba. Onnan a főápoló, de senki más sem jöhet a városba vagy az elővárosokba, így amikor a készletek fogyatkoznak, azt azokkal tudatják, akik az ételt és italt, illetve más szükségleteket az átadó helyszínre hozták, majd az üzenetet ők fogják továbbítani a városba.

Harmadszor, a *Spittal-Au* vagy más kijelölt vesztegzári helyek folyamatosan faházakat tartsanak készenlétben, amelyekben elhelyezhetik az oda küldött embereket. Ezek a házak nagyon közel ne legyenek egymáshoz, hanem néhány lépésnyi távolságra, és az emberek a víztől se legyenek nagyon távol. Amennyiben egyik

vagy másik faházban a fertőzés megjelenne, azt azonnal el kell égetni. A veszteg-zárba küldött emberek saját tetszésük szerint ki-be nem járkálhatnak, és másokat nem látogathatnak, ezért Bécsből bizonyos számú őrszemélyzetet kell kirendelni egy őrmester vezetésével, saját csónakkal ellátva, hogy a vesztegzárban lévő emberek szükségleteit kielégítve, hűséggel és szorgosan bevásároljanak, és a hely-színre szállítást elvégezzék. Vagyontalan szegényeknek hetenként egyszer a köz-egészségügyi pénztár ad segélyt a létfenntartáshoz.

Negyedszer, a már korábban kinevezett közegészségügyi mester a rábízott hi-vatalát tőle telhető legnagyobb buzgósággal lássa el, segítségét a leghűségesebben és legjobban nyújtsa a városban és azon kívül megbetegedetteknek, különösen a járványkórházban. Szorgosságának hiányában semmi se maradjon el a kezelésekből, így a betegek látogatása és kezelése kapcsán olyan magatartást tanúsítson, ahogyan azt a részére kiadott személyi eskü alatt átvett utasítása többszörösen tartal-mazza. Továbbá ezennel nyomatékosan azt parancsoljuk, egyetlen egy orvossá-gos doktor, seborvos, borbély, fürdős és hasonló foglalkozásúak, ha nem állnak közvetlen járványügyi szolgálatban ne menjenek fertőzöttekhez, legyenek azok bármely rendben, rangban és méltóságban, majd utána még másokat is kezeljenek, ebben az esetben ugyanis elkerülhetetlen lesz a büntetésük.

Amikor egy orvos olyan beteghez megy, aki kitüntette a bizalmával, de nem tudja, hogy milyen állapotban van, amikor a betegnél megjelenik, és rajta a ragály jeleit észleli, egészséges házakba legkevesebb nyolc napig nem térhet be, hogy ezen idő alatt magát kellően kiszellőztesse. Ez ugyanígy értendő az említett seb-orvosokra, borbélyokra és fürdősökre, akik fertőzött betegnél jártak.

Mikor egy orvos vállalni akarja annak a betegnek a teljes kezelését, akihez hívták, olyan időtartamra tartsa távol magát más betegektől, és emberek közé se menjen, amíg letelik a karantén ideje (amely attól a naptól számítandó, amikor az utolsó fertőzött beteget meglátogatta).

Amikor a közegészségügyi mestert, az orvosdoktort, borbélyt, fürdöst, sebor-vost és szemlézőt tudottan fertőzött személyhez hívják, vagy csak később derül ki a beteg fertőzöttsége, ezt kötelessége és lelkiismerete szerint, a szükségszerű bünt-etés elkerülése végett, azonnal tudatnia kell mindenkinek előtt a polgármesterrel, majd ezt követően a háziúrral, a lakókkal az adott házban, emeleten és szobában. Ekkor a háziúr és a lakók azonnal hívatják azt a seborvost és szemlézőt, akik a fertőzöttekért felelősek, és akik jelentést tesznek arról, hogy mi a beteg családi és keresztnéve, milyen idős, hol és mikor lett beteg, hogyan és miként kezdődött a rosszullete, melyik ágyban és szobában fekszik, ki végzi a kezelését, és kitől fer-tőződött. Aki azonban ezt a kötelességét elmulasztja vagy késve teljesíti, súlyos büntetésben részesüljön, mint ahogyan a doktorok, esküdt mesterek, borbélyok és fürdősök vagy mások is, akik a tiltott titkos kezelést maguk vagy alárendeltjeik által végezték, és a fertőzött beteget illetékes helyen azonnal nem jelentették, mi-vel a dolgok állása szerint a működési- vagy iparendélyüket is bevonhatják.

Ötödször, azt akarjuk, hogy a rendesen kinevezett közegészségügyi mester mellett négy seborvos és szemléző, szokás szerint egy a városból a további három a városon kívülről, munkájuk tekintetében külön, részletes utasításokkal legyenek

ellátva, és Bécsben tegyenek esküt, majd az elhelyezésük a városon belül és kívül meghatározott lakásokban történjék.

Velük ezennel nyomatékosan és súlyos büntetés terhe mellett kell tudatni, hogy kerüljék az iszákosságot, a betegek gyógyulása érdekében szorgosságukért és fáradozásukért a vagyontalanok esetében semmit ne kérjenek. Műszereiket tartásuk tisztán, és amennyiben azokat dögvészes betegeknek használták, egészségesekeknél ne vegyék elő. Azokat, akikről úgy látszik, hogy gyanús vagy súlyos betegségben szenvednek, alaposan vizsgálják meg, és az állapotukról kérdezzék ki őket. Amikor erre gyengeség miatt választ nem kaptak, vagy a beteg időközben elhalálozott, más emberektől szerezzenek értesítést erről, és mindezt jegyezzék fel a szemlélő cédulára. Semmit ne titkoljanak el, súlyos testi és vagyoni büntetés terhe mellett, ajándékkal, baráti alapon vagy ellenségeskedéssel magukat eltéríteni ne hagyják, ezzel szemben mindenben úgy járjanak el, ahogyan azt a részükre kiadott utasítások tartalmazzák. Amikor egyik vagy másik eset megítélésében bizonytalanok volnának, magukban ne bízzanak, hanem a közegészségügyi mestert keressék fel, kérjék ki a tanácsát, vagy hívják ki a helyszínre, ahol haladéktalanul köteles megjelenni, és közölni az eset megítélését.

Mivel munkájukat rendszeresen Bécs városa fizeti, a szemlélésért a szegényektől semmit sem kérhetnek, másoktól viszont csak négy garast, majd a szemlélőnek nyolc, és az írnoknak négy krajcár a díja, de nemcsak a szemlélő céduláért, hanem a fertőzött beteg vagy az elhunyt személy elszállítására a közegészségügyi ügygondnoknak küldött céduláért sem kell fizetni.

Hatodszor, Bécs által a zárlathoz ne csak alkalmas embereket rendeljenek, hanem külön egy felügyelőt és egy utánvizsgálót is, egyidejűleg külön eligazítással lássák el őket a szolgálatuk tekintetében, és esküt is tegyenek. Mindig együtt menjenek ki a fertőzött betegekhez, és a teendőiket a legnagyobb szorgossággal lássák el. Különösen a felügyelők és utánvizsgálók ügyeljenek arra, hogy ne csak azt az ágyneműt vigyék el, amelyen a beteg vagy a halott feküdt, hanem minden más veszélyes ingóságot is, amelyet a betegek használtak vagy megérintettek. Miután azokról előzetes leírást kaptak, a felügyelő mindezeket a járványkórházba szállíttassa, hogy azokból a helyszínen semmi se maradjon. Végezetül a felügyelő minden dologra szorgosan kérdezzen rá, és ha mindent nem akarnak neki átadni, vagy gyanúsnak tűnne, hogy egyes darabok még ott volnának, személyesen nyissa fel a tároló ládákat, és minden megtalált gyanús anyagot szállíttasson el a járványkórházba, személyes kíséretével, és ott mindent szorgosan átadjon. Egyebekben, testi és vagyoni büntetés terhe mellett semmilyen más ingóságot se hagyjon figyelmen kívül, ezüst, ón, sárgaréz és vörösréz tárgyakat sem, amelyek nem különösen veszélyesen tisztíthatók, és azokat szintén vigye magával. Továbbiakban a járványkórház gondnoka ügyeljen arra, hogy a ruhákat, vásznakat és ágyneműket, illetve más ingóságokat, amelyeket a városból vagy az elővárosokból hoztak, a fertőzött személlyel együtt vagy anélkül, szorgosan összeírja, és azt az ágyneműt, amelyet még használni lehet, rendesen tisztíttassa, hűséggel megőrizze, és a fertőzötteknél felhasználja. Azokat a ruhákat pedig égettesse el, amelyeket a fertőzöttek használtak, és amelyben megérkeztek, valamint az összes rongyot és más dolgokat, ame-

lyek már semmire nem használhatók. Saját maga részére semmit ne tartson vissza, még kevésbé árusítsa vagy lopja el azokat. Havonta készítsen kivonatot a kikerülő ingóságokról magának és a felügyelőnek, de egy másolatát a polgármesternek is adja át, hogy folyamatos legyen az értesítés azokról az ingóságokról, amelyeket mindenki becsületesen szállított ki a járványkórházba.

Hetedszer, amikor a beteget vagy a halottat az összes ingósággal együtt elszállították a fertőzött házból vagy szobából, a zárlatot a következőképpen kell végrehajtani. Amikor először egy házban valaki megfertőződik (mivel kezdetben a járvány csillapításához szorgos elővigyázatosság szükséges), különbség nélkül, mind a nagy és kis házakat azonnal teljes zárlat alá kell helyezni. Ha a ragály tovább terjed, és különböző utcákon több házban is megjelenik, egy kisméretű olyan ház esetében, amelyben csak egy vagy két család illetve bérlő lakik, és egyetlen egy ember fertőződött, függetlenül attól, hogy azonnal meghalt vagy a járványkórházba szállították, az egész házat teljes zárlat alá kell helyezni. Ugyanígy kell eljárni, amikor egy közepes házból ahol több mint két lakrész van, két beteg fordul elő, vagy egy nagy házban, legyen bármilyen méretű, három személy lesz fertőzött (de Bécsben az időszaknak, helynek és más körülményeknek megfelelően nagyobb szigor vagy módszer is alkalmazható). Amikor azonban a közepes méretű és nagyobb házakban a fertőzés elharapódzik, de az egész házat nem lehet zárlat alá helyezni, ilyen esetben nemcsak azt a szobát, ahol a betegség megjelent, hanem azt a házrész, amelyet az egész család használt, birtokolt, és amelyben ott lakott, kell lezárni. Amikor az egész ház érintett, az több fertőzött lakrész, konyhát, ingóságot, istállót vagy padlást is jelenthet. A fertőzött házakban, amelyek nem kerültek teljes zárlat alá, az átjárás nem engedélyezhető, a kaput zárva kell tartani, és a ragályozódott helyeken az elrendelt idő alatt, különös szükséghelyzettől eltekintve, és Bécs városának előzetes tudomása nélkül, építési munkák sem végezhetők.

A fertőzött házakban tartózkodó egészséges személyek, legyenek akár abból a lakrészről, ahol a fertőzés keletkezett, vagy egy másik, teljesen egészséges családból, abban az esetben, ha az egész házat zárlat alá kell helyezni, kötelesek kiköltözni. Amennyiben egyesek mégis inkább a zárlat alatt maradnának (ami rájuk nézve nagyon veszélyes, és egyáltalán nem tanácsolható), akkor erre van lehetőségük. Az emberek kiköltöztetésénél a felügyelők és utóvizsgálók nagyon figyeljenek arra, hogy akár fertőzött vagy teljesen egészséges családhoz tartoznak, a kiköltözők szükségtelen ingóságokat ne vigyenek magukkal, hanem csak olyanokat, amelyeket rendszeresen használnak a vesztegzárt időtartama alatt. Feltéve, hogy a fertőzött házakban vagy szobákban kutya, macskák vagy galambok voltak, mivel ezek a dögvész mérget könnyen magukra vonják és terjeszthetik, ezeket azonnal el kell pusztítani.

Nyolcadszor, amikor a várandóssága végén lévő asszony, akinek csak néhány napja van a szüléséig, vagy egy gyermekágyas asszony fertőződik, a saját szobájában maradhat, de zárlat alá kell helyezni, és az ellátását Bécs városa által munkába állított személyzet fogja végezni. Amennyiből ők maguk nem fertőződtek, de abban a szobában tartózkodtak, ahol a fertőzés megjelent, és az erőnlétük lehetővé teszi, más lehetőség híján arra a helyre kell szállítani őket, amely vesztegzárként lett kijelölve. Abban az esetben viszont, amikor nem abban a szobában tartózkodtak, hanem

csak abban a házban, amelyben a fertőzés megjelent, maradhatnak egy olyan szobában, amelyben a fertőzött személy nem tartózkodott, és amelynek nincs átjáró közlekedése. Azonban ezt a szobát a legnagyobb szorgossággal kell lezárni, és a szükségleteikről külön személyzettel kell gondoskodni, de ha erre pénzük nem volna, akkor a fedezetet a közegészségügyi pénztárból kell biztosítani.

A szoptató vagy más fertőzött gyermekek a járványkórházban legyenek, a többiek viszont, akik nem betegek, hanem csak a fertőzött házat hagyták el, a vesztegzár helyére szállítandók.

Bécsben a fentiekben jelzett várandós nőkhez mindig a legfiatalabb bábát kell rendelni, akinek, mivel maga is vesztegzárba köteles vonulni, a közegészségügyi pénztárból kell jövedelempótlást fizetni. Az újszülöttekhez viszont a polgári kórházból kell szoptatós dajkát hívni, de külön díjazás ellenében, akinek a saját gyermekét egy másik szoptatós dajkára kell bízni. Amikor a gyermek már nem szopik, vagy röviden elválasztásra kerül, részére gyermekgondozó nőt kell kirendelni, aki a díjazását a közegészségügyi pénztárból fogja kapni.

Amikor egy házban vagy lakásban, ahol a fertőzés megjelent, nagyon súlyos betegek találhatók, de nyilvánvaló életveszély nélkül nem szállíthatók a vesztegzárként kijelölt helyre, ott hagyhatók a saját házukban és lakásukban, és részükre ugyanúgy, mint a gyermekágyasoknak, a szükségleteket és a gondozást biztosító embereket kell kirendelni.

Kilencedszer, Bécs városához hasonlóan, *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* előljáróságai, miután ezt a csapás megjelent, azoknak, akiket a házaikban zárlat alá helyeztek, vitessenek ételt, italt, orvosságot és más szükségleteket, valamint hívassanak a betegekhez lelkészeket és seborvosokat a közegészségügyi mester által. Annak érdekében pedig, hogy a lelkek egyházi gondozói, valamint a seborvos olyan gyakran látogassák a házakban zárlat alatti betegeket, ahogyan azok igénylik, és ne várjanak a zárlati felügyelőre, evégből minden egyes lakathoz két kulcs tartozzon, a rákötött cédulával megjelölve. Ezek közül az egyik a zárlati felügyelőnél van, a másik viszont a városi szemlélő házban az írknál, aki a cédulákat kiállítja, az elővárosokban viszont a bíró vagy az egyik esküdt őrzi, hogy legyen egy biztos hely, amikor hirtelen és halaszthatatlan ügyet kell intézni, a kulcs azonnal rendelkezésre álljon és átvehető legyen.

Tizedszer, a szemlélők nagyon ügyeljenek a fekete foltok megjelenésére. Nevezetesen, amikor a járvány erősödik, vagy amikor valamely házban egy fertőzött-nél fekete foltok jelennek meg, vagy egy házban illetve szobában néhány ember gyors egymásutánban fekete foltos lesz, azonnal intézkedni kell a fertőzöttek járványkórházba szállításáról, a szobák és házak zárlatáról, és más tennivalókról.

Tizenegedszer, minden elrendelt zárlat kapcsán a felügyelő és az utánvizsgáló, valamint a zárlati felügyelő gyakran ellenőrizze, hogy megsértik vagy feltörik-e a zárlatot, és az ablakokat illetve a házak bejáratait is nézzék meg, nehogy bárki is be- vagy kimásszon, és éjjel betörés se legyen ezekben a házakban, mivel ilyenkor a szegények tulajdonát ellophatják. Evégből Bécsben öröket kell kirendelni, akik a rendet felügyelik a károk elkerülése végett.

Tizenkettedszer, mindenkinek a legkegyesebben és nyomatékosan megparan-

csoljuk, legyenek akár magasabb vagy alacsonyabb rendűek, hogy ezzel a borzalmas betegséggel szemben a megelőző szereket alkalmazzák. Még egészséges szobáikat és lakásukat naponta néhányszor, de legalább kétszer boróka bogyókkal vagy ágakkal, lőpor, kén és más dögvész elleni füstölő szerekkel jól megfüstöljék, ecettel meghintsek, és úgy rakjanak tüzet a házakban, szőlő venyigékkal, boróka ágakkal, tölgyfával, fenyővel, bükkal, erdei fenyővel vagy fűzfával, különösen a bejárati kapunál, hogy a tűz heve és füstje az utca felé is irányuljon, és segítsen a dögvész mérgének felemésztésében. Továbbiakban mindenki tartózkodjon attól, hogy fertőzött helyre menjen vagy bárkit oda küldjön. Hozzá tartozóit arra figyelmeztesse, hogy kerüljék az ilyen helyeket, naponta éljenek a megelőző szerekkel, különösen a reggeli órákban, és közölje velük, hogy a hétköznapi embereknek hasznos, ha kevés pénzért a patikákban készített különböző olcsóbb szerekből vásárolnak.

Amikor minden elővigyázatosság ellenére a ragály az egész családban megjelenik, és a háziúr, polgár vagy bérlő saját maga, illetve asszonya, gyermeke, cselédje, vagy bárki más a háztartásában beteg lesz, lázzal, hidegrázással, fejfájással és további tünetekkel, tehát várható, hogy ebből nagyobb baj keletkezhet, legelőször a lelki segítséget kell alkalmazni, de egyben haladéktalanul jelentést kell tenni a közegészségügyi mesternek, seborvosoknak és szemlélőeknek, hogy a vizsgálat megtörténjen, és súlyos büntetés terhe mellett semmit nem lehet eltitkolni. Midőn a szemle megtörtént, és a fertőzést felismerték, a beteg lehet, hogy nem szívesen vonulna járványkórházba, hanem a saját szobájában akarja a zárlatot letölteni, és a kezelést is ott akarja igénybe venni. Erre lehetősége van, erről rendelkezhet, és a fentiekben jelzettek szerint a szükségleteit erre a célra alkalmazott emberek fogják házhoz szállítani. Amennyiben az érintett ezt nem akarja igénybe venni, hanem valaki más van a segítségére, és ezt barátságból vagy fizetség ellenében elvégzi, ez tőle nem tagadható meg, de ez a személy nem lehet olyan, aki maga is zárlat alatt áll, vagy a városon kívül a vesztegzári idejét tölti.

Tizenharmadszor, amikor a fertőzött beteg már annyira legyengült, hogy halni készül, különösen arra kell ügyelni, hogy a haldokló szájára (mivel a lehelete nagyon mérgező, és nagy veszélyt jelent a körülötte álló embereknek) frissen sült vagy forró vízbe merített kenyeret kell helyezni (de úgy, hogy a légvételnél ne akadályozza, majd ezt a kenyeret a halál beállta után azonnal el kell égetni). Az ágya vagy fekhelye köré két teli dézs, nem gőzölgő, hanem meleg vizet kell helyezni, hogy abban a mérge, amely a haldoklóból árad, lecsapódhasson. A halott nem fektethető lezárt koporsóba, hanem vászonba vagy lepedőbe kell varrni, és erre a célra rendelt kocsival, a külön kijelölt temetőbe vinni, vagy a járványkórházból eltávolítva, egy erre a célra ásott árokba fektetni, egyebekben pedig a templomokban, kolostorokban, és a rendes sírkertben sem engedélyezhető a temetése.

Tizennegyedszer, gyakran előfordul, hogy egyes fertőzött személyek a városban vagy azon kívül a nyílt utcákon és szemétdombokon vagy a járványkórház mellett fekszenek, és a szemlélésük ott történik, így nem tudható, hogy melyik házban volt a tartózkodási helyük. Ezennel megparancsoljuk, hogy aki nem akar beteget a házában elviselni, azt a szemlélő állomáshoz küldje, és cédulát hozasson vele, de ne üzze ki az utcára, még kevésbé tanítsa be arra, hogy másik helyet ne-

vezzen meg, még kevésbé, mint halottat tegye ki az utcára vagy a szemétdombra, hanem szemlézésre küldje, és a szemlézést szabályosan végeztesse el. Ezért Bécsben az egyes utcákba rendelt biztosok, mint az elővárosok, és *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* hatóságai, a bírók és más kirendelt személyek ahhoz tartsák magukat, és erre szorgosan ügyeljenek, hogy a halottak ne legyenek az utcára kidobva vagy kifektetve, de ha ilyesmi mégis előfordulna, az elszállítást azonnal el kell intézni. Ezért Bécsben a fentiekben nevezettek és a területileg illetés előjáróságok, ha ilyesmi történne, szorgos vizsgálatot indítsanak, kiderítendő, hogy a halott kihelyezése melyik házból történt. Nem kevésbé nyomatékos kötelessége a szemlélőknek és a járványkórház gondnokának, hogy az utcán talált, még élő fertőzötteket jól kikérdezzék, hogy hol tartózkodtak, melyik házból jönnek, és mindezt a szemlélő állomáson szorgosan fel kell jegyezni. Azokat a bűnösöket pedig, akik a betegeket kihelyezték, és betanították arra, hogy más házat illetve helyszínt nevezzenek meg, vagy a betegeket, akik mindezt betanulták, miután egészségesek lettek, továbbá azokat, akik titokban halottakat tettek ki a házukból, súlyos testi és vagyoni büntetéssel kell sújtani. Azokat a házakat, amelyekben laknak, szabályosan zárlat alá kell helyezni, és amennyiben a biztosok, bírók, és szemlélők ebben a tekintetben hanyagnak találatnak, ugyancsak példás büntetéssel sújtandók.

Tizenötödször, azok az egészséges emberek, akik a betegek körül voltak, vagy miután a járvány megjelent, fertőzött szobában vagy házban tartózkodtak, súlyos büntetés terhe mellett, legyenek bármilyen rangban, nem jöhetnek az Udvarba, a törvényszékekre, a kancelláriákba, vagy más összejövetelekre, hanem különüljenek el minden más embertől. Vonuljanak zárlat alá, vagy a *Spittalau*-ba, illetve olyan helyre jöjjenek, amelyek vesztegzári helyként lettek kijelölve. Azok viszont, akiknek háza és kertje van az elővárosokban, oda vonulhatnak, de csak a polgármester előzetes értesítése után, akinek jogában áll a dolgok állása szerint, a szükség által megkövetelve, egy ilyen házat a városon kívül zárlat alá helyezni, és a lakókat a napi szükségletekkel ellátni. Amennyiben egyesek nem esnek zárlat alá, jelentős büntetés terhe mellett tartózkodjanak attól, hogy a vesztegzár idejének letöltése előtt ne hagyják el a házat. A városon kívül a veszteglők saját maguk nem mehetnek az emberek közé, és cselédjeiket sem küldhetik, és családjukkal együtt a házban kötelesek maradni. Ha a veszteglő személy valamit a városból vagy máshonnan hozatni akarna, azt ne a házanépével, hanem betegsége nem gyanús emberekkel végeztesse. Mivel egyesek a kiszabott idő alatt valamely fertőzött helyen ismét megjelennek, a vesztegzári időt nem az első eseménytől kell számítani, hanem attól a naptól, amelyen az utóbbi esemény történt. Ezért a kirendelt utóvizsgálónak parancsa legyen arra, hogy hetenként legalább kétszer jelenjen meg a helyszínen, és gondosan ügyeljen arra, hogy a kiköltözött személyek betartják-e az előírt rendet, és a polgármesternél tegyen jelentést az engedetlenekről, hogy a vesztegzár után eljárás induljon a megbüntetésük végett. Amikor nem minden esetben zárnak be egy egész házat, különösen akkor, ha nagyméretű, és benne különböző lakások találhatók, hanem csak egy vagy két szobát, és az abban tartózkodókat vesztegzárra utasítják, a többi lakó megmaradhat a nem lezárt szobákban. Ők nem kötelesek a *Spittal-Au*-ba vagy a vesztegzár helyére vonulni, hanem a szobájukban maradhatnak, vagy más helyre költözhet-

nek, de nem a városban, hanem azon kívül fognak tartózkodni. Függetlenül attól, hogy a szobájukban vagy máshol tartózkodnak, egy ideig, de legalább 14 napig maradjanak együtt, összejöveteleken, de különösen a templomban és a piacon ne menjenek emberek közé, ott ne mutatkozzanak, hanem olyan templomba menjenek misére, ahol kevesebben tartózkodnak, és ha valami intézni valójuk volna, azt másokkal végeztessék, hogy másokra veszélyt vagy megbotráncozást ne hozzanak. Ilyen emberek az Udvarba vagy a kancelláriába se jöjjenek 14 napon belül, ha valamit intézniük kellene, vagy valamit kérnének, de másokat se küldjenek evégett. Azok, akik a *Spittalau*-ban vagy más vesztegzári helyen tartózkodnak, és fertőzött betegek körül voltak, azokat gondozták vagy mozgatták, 40 napra vannak kötelezve. Akik viszont nem voltak betegek közelében, a szobájukba se mentek be, három hét után kibocsáthatók a vesztegzárból. A járványkórházban viszont a gondnok szorgosan ügyeljen arra, hogy akik egészségesek lettek, idő előtt ne távozhassanak, tehát ennek megakadályozására külön figyelmeztessék a bejárat kapu őrségét. Amikor előfordulna, hogy a dögvézből meggyógyult betegek bizonyos idő után ismét járóképesek lesznek, még egy másik kijelölt helyen 14 napig vesztegzárban maradnak, és annak letöltése előtt más emberek közé, még kevésbé a városba sem engedhetők.

Tizenhatodszor, az elővárosokban lakóknak, vagy akik ott tartózkodva betegedtek meg, ezennel nyomatékosan elrendeljük, hogy a súlyos büntetést elkerülendő, ne jöjjenek a városi szemlész állomásra, hanem a szemlét az elővárosi seb-
orvossal és szemlészövel végeztessék el.

A fentiekben már nagyon nyomatékos tiltás volt arról, hogy idegen fertőzött helyről bárki is itt bebocsátást nyerjen. Amikor mégis előfordulna, hogy ilyen helyről egy beteg ember a szemlész állomásra, vagy az elővárosokban a szemlészökhöz fordulna, vagy egyenesen a járványkórházba jönne, a szemlészést azonnal el kell végezni, és amennyiben fertőzés igazolódna, keresztény részvétből és irgalomból fel kell venni a járványkórházba. Ugyanakkor a gondnok az ilyen beteget minden részletre kiterjedően kérdezze ki, és illetékes helyen tegyen bejelentést, hogy a szükség-helyzet elismerésével, a felvétel szabályos beutaló cédulával történjék.

Tizenhetedszer, azt is akarjuk, hogy az egyházi személyek a kolostorokban, férfiak és nők is oly módon tartozzanak a jelen rendelet hatálya alá, hogy amikor egyik vagy más helyen a járvány megjelenik, erre illetékes helyen azonnal hívják fel a figyelmet, a betegeket különítsék el az egészségesektől, zárják le a szobákat, égessék el és semmisítsék meg a veszélyes ingóságokat, mindent tegyenek meg, ami ilyen helyzetben kötelező. Ugyanakkor külön kiválasztott emberekkel ügyeljenek arra, és óvakodjanak attól, hogy a fertőzés ide más helyekről hatoljon be, ezért a rendházakban a veszélyes helyről érkezőket, akkor is, ha a saját rendjükhöz tartoznak, ne engedjék be, hanem minden óvintézkedést tegyenek meg, és óvatosan is viselkedjenek, hogy saját maguknak vagy a nagyközönségnek károkat ne okozzanak.

Járványos időkben hogyan kell viszonyulni a veszélyes gyülekezésekhez és felvásárlásokhoz.

Először, a templomokban, különösen az istentiszteletekre sok ember gyűlik össze, amit nem lehet veszélytelennek tekinteni. Ezért viszont az íghirdetést és a

szentmisét nem betiltani kell, ahogy az korábban a templomokban már megtörtént, hanem sűrű füstöt kell gerjeszteni, boróka ágakkal, vagy tüzet kell gyújtani borókafenyő hasábokkal, és azt körbe kell hordozni a veszély elhárítása végett. Ezennel pedig nyomatékosan megparancsoljuk a közegészségügyi mesternek, a seborvosnak, szemlélőknek és más személyeknek, akik dögvészes fertőzöttekkel foglalkoznak, vagy járványügyekben lettek kirendelve, hogy a rettenet elkerülése érdekében ne csak ne menjenek az emberek közé, hanem a templomokban se mutatkozzanak, és olyan időszakban illetve olyan helyen vegyenek rész a szentmisén, ahol kevés ember gyűlik össze a templomban, vagy ahová az emberek kevésbé járnak.

Másodszor, jóllehet az összejövedelek, a lakodalmak, keresztelői vendéglátások és hasonlóak, nincsenek teljesen megtiltva, azonban mindenkinek nagyon ajánlatos ezeket a legszűkebb körben rendezni, tágas, szellős helyiségekben, és tiszta szobákban, és óvatosságból a szakácsok se vállaljanak nagy meghívásos rendezvényeket vagy emlékesteket. A kifőzdék szakácsai és a vendéglősök se engedjék, hogy náluk túlságosan sok ember gyűljön össze, vagy hosszasan üldögéljenek, másfelől folyamatos füstölést kötelesek végezni.

Harmadszor, az italozó helyiségekre, büntetés terhe mellett, teljes tilalmat hirdetünk.

Negyedszer, Bécsben el kell rendelni, hogy a pincékben borkimérés kapcsán sok ember ne gyűljön össze, és ott hosszabb ideig ne tartózkodjanak. Ha mégis előfordul, hogy egy pincénél a bor jó minősége vagy kedvező ára miatt nagyobb tömeg keletkezik, a szeszégetők vagy más személyek tartsák fenn a rendet, hogy az emberek ne tapadjanak szorosan egymáshoz, és gyakran végezzenek füstölést a pincékben. Amikor azonban a fertőzés egy házban megjelent, annak a pincéjéből 40 napon át italt nem lehet kimérni, de az utazóknak, ha bort akarnának vásárolni, az ebben az időszakban is megengedett.

Ötödször, a pincékben italkimérésekben és vendégfogadókban, a városon belül és kívül, tisztességes esküvőktől eltekintve mindenféle zenélés és táncolás is tilos, akár fúvós, akár húros hangszerek kíséretével.

Hatodszor, Bécs egész területén teljesen megszüntetendő az engedély nélküli borkimérés és étkeztetés, az udvari szállásokon és katonai körletekben, az általunk kiadott végrehajtási rendeletek által (amelyek minden időben érvényesek).

Hetedszer, az újságosok, akiknél szokásosan sok ember gyűlik össze, továbbá azok a vajákosok, terjékárosok, és más várasi kikiáltók, akiket az orvosi kar nem vizsgáztatott, és egyébként sincs külön engedélyük ilyen termékek árusítására, legyenek kitiltva a piacokról.

Nyolcdaszor, nem kevésbé az iskolákat, nyilvános fürdőket és vívóiskolákat is, valamint minden más csoportosulást le kell állítani, amikor a fertőzés jelei megmutatkoznak.

Kilencedszer, nyomatékosan megparancsoljuk, hogy amikor a felszólítás megjelenik, attól kezdve égetett szesz nem árusítható, disznóhúst feldarabolni és nyíltan vagy titokban árulni sem lehet, de minden mészárszékben és hentes üzletben a bűdös szag megelőzésére naponta borókafenyő ágakkal, bogyókkal vagy más dögvész ellenes szerrel, többszöri füstölést kell végezni.

Tizedszer, rákokat, vöröshagymát, savanyú káposztát és répát, akár télen, akár nyáron, a városon belül nem, hanem csak azon kívül lehet árusítani.

Tizenegyedszer, ágyneműket és vásznak, takarókat és tapéta szöveteket, ruhákat és más ingóságokat, amelyekhez nagyon jól tapad a fertőzés, a *Brands-tatt*-ban, az Udvarban, és más helyeken, a városon belül és kívül, lelkiismeretlen emberek, mint ószeres férfiak és nők, együtt árusítják a kórházakban és a járvány-kórházban elhaltak ruházati hagyatékával. Ezeket az egyszerű emberek a kedvező árak miatt szívesen várórolják, amelyek így nagy veszélyforrássá válnak. Azonban nemcsak az ilyen kirakodást, árusítást és eladást tiltjuk meg ez úton, hanem fertőzéses időszakban minden ószeres tevékenységet leállítunk a városban és közvetlen környezetében. Amennyiben a fertőzés nem súlyos, hanem csak egy-egy házban jelentkezik, és a veszély nem tűnik jelentősnek, vagy kifejezett hajlama van az enyhülésre, nem szándékozunk az ószeres férfiakat és nőket megfosztani a megélhetésüktől. Ezért alsó-ausztriai kormányzatunk jóváhagyásával úgy engedélyezzük az ószeres kereskedést, hogy a városon kívül, a gabonapiacon és más helyeken egyes ruhák, ágyneműk és vásznak, illetve más hasonló termékek, amelyek vonzzák a dögvészt mérgét, vagy annak tapadó felületet adnak, egyáltalán nem árusíthatók. Ami viszont vasból, ónból, vörös- és sárgarézből készült, továbbá más fém-tárgyak, amelyek a mérget nem vonzzák, a városon kívül árusíthatók, de előtte mindegyiket le kell mosni és megtisztítani. Ugyanezt kötelesek a városon belüli és polgári ószeresek is betartani. Amennyiben részükre ruhákat, szőnyeget, tapétákat, fémrácsokat vagy más holmikat, szövetből, vászonból vagy bőrből kínálnak megvételre, engedélyért kell jelentkezni Bécsben külön erre a célra kinevezett biztostnál, annak bizonyításával, hogy ezek fertőzésre nem gyanús helyről származnak. Ezután a tényeknek megfelelően, az ilyen holmik árusíthatók és eladhatók, de minden darabot meg kell jelölni, a csalás elkerülése érdekében.

Tizenkettedszer, eddig a tapasztalat azt bizonyította, hogy ez a csapás főként a szüret idején jelentkezik, járványos időkben tehát, elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, idegen vagy bérelt szüretelőket, ha gyanús helyről érkeztek, a városba nem lehet beengedni, hogy így, amennyire csak lehetséges, elkerülhető legyen az idegen és az itteni emberek érintkezése. Akiknek csak kisebb szőlőskertje van, a szüretelést a saját embereivel végeztesse, vagy legalább is a városban lakó emberekkel. Azok viszont akiknek sok szőlőskertje van, és nagy szüretelés előtt állnak, a városból senkit nem vehetnek fel, hanem idegen szüretelőket alkalmaznak, amiért is a szőlőskertjeikben faházakat kötelesek felállítani, ahol a munkások éjjel pihenhetnek, de a városba nem jöhetnek. A fuvarosok, akik kukoricát, mustot vagy gabonát, szénát, szalmát, tűzifát és más szükséges dolgot szállítanak a városba, lovaikat a városi istállókba nem köthetik be, de az utcán sem etethetik, így amikor a szállítmányukat lerakták, azonnal és a legrövidebb úton távozzanak, mivel mostantól kezdve itt nem maradhatnak.

Tizenharmadszor, arról a fentiekben már rendelkezés történt, hogy a törköly a legkevésbé sem maradhat a városban, hanem azonnal el kell szállíttatni, amit egyébként járványos időkben még következetesebben, mint máskor kell érvényesíteni.

Tizennegyedszer, járványos időkben galambokat, disznókat pedig még kevésbé lehet megtérni a városban, akkor sem, ha különben erre az érintetteknek engedélye volna.

Tizenötödször, a házakban az árnyékszékeket nem lehet felnyitni, hacsak elkerülhetetlen nem volna valamilyen nagy hátrány elkerülése végett. Azonban ilyen esetben sem lehet annak teljes tartalmát eltávolítani, hanem csak annyit, amennyit a szükséghelyzet megkövetel, és a teljes munkát a szokásos és egészséges időre kell halasztani.

Harmadik rész

Amikor Isten kegyelméből és irgalmával a fertőzés egyik vagy másik házban, vagy általában alábbhagy, vagyis 14 nap alatt új fertőzőeset nem jelenik meg, a polgármester engedélyével ki lehet nyitni a házat vagy a szobát, azonban mielőtt oda az emberek visszatérnének, azokat Bécs város által külön erre a munkára kirendelt személyek fogják kitisztítani, megfüstölni és kimeszeln.

Ahhoz pedig, hogy mindez, ahogyan szükséges, szorgosan megtörténjék, a városban a közegészségügyi mester mellé adott seborvosra van szükség, és el kell végezni a szemlézést, az elővárosokban viszont, és *Szt. Ulrich*-ban, *Neustift*-ben és *Neubau*-ban mindezt egy másik seborvos és szemlélő végzi.

Az elvégzett tisztítás és megfüstölés után az ablakok húsz vagy harminc napon át, különösen nappal, nyitva tartandók, továbbá a helyiségekben tölgyfát, jegenyefenyőt, erdei fenyőt, fűzfát, szőlő venyigét vagy boróka ágakat és fát kell égetni, illetve a szobákba néhány vizes dézsát kell állítani, majd ezek tartalmát ismételten folyóvízbe kell üríteni.

Abban az esetben viszont, amikor a fertőzés újra megjelenik, a lezárást ismételten el kell végezni, a megelőző második részben leírt körülményekkel, és a zárlatot a szokásosnál hosszabb ideig kell fenntartani. Amikor azonban a kinyitás és a tisztítás újra megtörténik, a beltérben semmilyen régi faanyagot nem lehet hagyni, hanem mindent ki kell bontani és megsemmisíteni.

Amikor kétség merülne fel, hogy a házak, szobák, lakások tisztítása és füstölése nem kellő mértékű volt, és az emberek nagyobb biztonságra törekednének, a szobában először lángoló tüzet kell rakni, majd azt egymást követően többször ecettel kell meghinteni, vagy kevés löport, kecskebak apróra reszelt szarvát, császargyökeret, babérlevelet, salétromot, ként, borostyánt, borókafenyőt vagy boggyót, vagy a patikákban készített füstölőszert kell hozzáadni, és erős füstöt gerjeszteni. A szobát egy negyedórára le kell zárni, majd utána az összes ajtót, dobozt, ládát, alsó és felső polcokat, ablakokat, asztalt, székeket, padokat és minden fából készült bútort erős lúgos, jó illatú acsalapuval kevert oldattal, vagy ecettel savanyított vízzel kell benedvesíteni, és lemosni. A szobában meszet kell oltani, majd az oltott meszet vízben feloldani, és a falakat ezzel a friss oldattal átmeszeln és kifesteni. Miután ez megtörtént, a szobát újra meg kell füstölni, majd éjfélről vagy napfelkeltétől, néhány napon át kiszellőztetni. A felületeken minden repedést ecettel kell felfrissíteni, majd kitisztítani és eltömíteni. Mindezeket az eszközöket különösen a vendégfogadóknál és más hasonló helyeken kell alkalmazni, ahol sok

idegen ember fordul meg, tehát nem szereshető bizonyosság afelől, hogy közülük egy vagy több személy (hacsak egy negyedóra is ott tartózkodva) a dögvész mérgét maga mögött hagyhatta volna.

Ami a fertőzött házakban és szobákban lévő ingóságokat illeti, azok a következő módon osztályozandók. Elsőként a legveszélyesebbek azok a ruhák, ágyneműk, vásznak és más dolgok, amelyek a mérget felszívják, ha azokat a fertőzött személy használta vagy megérintette. Ezeket a fentiekben leírt módon a beteggel vagy a halottal együtt kocsira kell rakni, és a járványkórházba szállítani, de szigorú büntetés terhe mellett semmit nem lehet visszatartani, hanem mindent maradéktalanul át kell adni.

A második csoportba azok az ingóságok tartoznak, amelyek bár abban a szobában voltak, ahol a fertőzött beteg tartózkodott, de azokat nem használta és meg sem érintette. Ilyenek a tapéták, hálók, képek, a dobozokban és ládákban fekvő dolgok, és mivel nem veszélytelenek, megtarthatók, de csak az után, hogy kezelésüket a szükséges módon, füstöléssel, mosással és szellőztetéssel, mindegyiket a sajátosságának megfelelően, az ebben járatos szakemberek elvégezték.

Az ingóságok harmadik csoportjáról csak gyanítható vagy sejthető, hogy fertőzött házakban voltak, és fertőzött emberek használták vagy érintették volna. Különösen érvényes ez a vendégfogadókban, és olyan helyeken, ahol jelentős a forgalom, és a sok ember közül nem eldönthető, hogy közöttük esetleg fertőzöttek is lehettek. Az ilyen ingóságok házilag is tisztíthatók és mentesíthetők, még pedig a következő módon. Minden vászonféleséget 24 órán át erős lúgban, vagy sózott, illetve ecetes vízben kell áztatni, majd szokásosan kimosni, és szabad levegőn szárítani. Ezt követően alaposan meg kell füstölni, parázsra hintett, a fentiekben jelzett füstölő szerek segítségével. Más anyagokat, mint szöveteket, bőrt, erős vászont vagy selymet szintén mosni kellene, de ha ebben tönkre mennének, azokat legalább kissé sózott lúggal vagy ecetes vízzel nedvesítve lehet frissíteni, és a szabadban éjfél-től vagy napfelkeltétől szárítani. Ezt követően pedig jól meg kell füstölni. A tollas cihákat és matracokat azonban ki kell bontani, a tollat és a gyapjút kivenni, a gyapjút kitergetve kell kiporolni, a párna- és dunnahuzatokat azonban, amint a fentiek szerint a vásznakat, úgy kell kimosni, majd szellőztetni és megfüstölni. A biztonság fokozása érdekében azonban ezeket a cihákat vagy huzatokat előzetesen két napig, zsinórra fűzve, folyóvízben lehet áztatni.

Könyvek, papírok, levelek és más hasonlókat tisztítását illetően, ezeket felnyitva, átlapozva, és a bőrből vagy borítékból eltávolítva egy teljes napon át szabad levegőn kell hagyni, majd ecet felett gőzölést kell végezni, de kén vagy más fölött is füstölhetők, vagy frissen oltott méz fölét tarthatók. Mindez hűvös helyen végzendő.

Senki, legyen az bárki is, ne kezdjen el olyan ingóságokat a fenti szerekkel saját maga takarítani és tisztítani, amelyeket a fertőzött személy használt vagy megérintett, azokat ugyanis hiánytalanul a járványkórházba kell szállíttatni.

Ezért nemcsak járványos időkben, hanem annak enyhülésekor is egy kocsi fogja körbejárni a várost, hogy aki a figyelmetlenségből visszamaradt holmikat saját maga inkább nem akarná a járványkórházba küldeni, erre a kocsira felrakathatja, így azoktól ilyen módon fog megszabadulni.

Ezennel tehát megparancsoljuk, hogy a fenti, a közösség hasznát és üdvét szolgáló szabályzatot mindenki a legnagyobb szorgossággal kövesse, azzal szemben semmilyen ellenállást ne tanúsítson. Ellenkező esetben úgy fogják kezelni, mint aki császári és tartományi hercegi parancsunkat semmibe vette, és ez által a közösségre veszélyes bűnt követett el, vagyis másokat és saját magát is életveszélyes helyzetbe hozta. Ezért példás módon, a körülmények szerint, elkerülhetetlen testi és vagyoni büntetésben fog részesülni.

Mindenféle rendzavarást minél hatékonyabban elkerülendő, Bécsben, székes-fővárosunkban, a tiszteletreméltó bölcsek és számunkra különösen kedves méltóságos polgármesterünknek és mellette a tanácsnak (jöllehet alsó-ausztriai tartományunk főfelügyelete alatt) a járványügyekben foganatosítandó és bevezetendő intézkedésekről és eljárásokról újabb parancsot kegyeskedtünk kiadni. Ennek értelmében itt helyben mindenki felett korlátlanul rendelkezhet és intézkedhet, tartozzék bármely joghatóság alá ezen a városon belül vagy kívül, lakjon akár polgári vagy kiváltságos házban, a vadászok között vagy udvari szálláson illetve katonai körletekben, a bástyákon vagy máshol, valamint a városi körzeten kívüli helységeken, mint *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau*, továbbá az engedetleneket kötelező közreműködésre és a szabályok betartására kényszerítheti. Végül mindent megtehet, amiről a járványrendelet hatálya alatt intézkedni szándékozik és akarna. Egyebekben minden más szervnek, még a legfelsőbb udvartartási hivatalnak és haditanácsnak, valamint *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* előjáróságainak is (jöllehet más eljárásokat nem érintve) tudomására hozzuk, hogy az 1649. október 2-án, valamint 1655. október 30-án kiadott rendeleteket, még egyszer szándékosan és kellően átgondolva, hatályon kívül helyezzük.

Következésképpen mindenki a jelen rendeletet kövesse, mindennek úgy feleljen meg, ahogyan arról Bécsben ez rendelkezik, mindenféle vonakodás, ellenállás és engedetlenség nélkül, amennyiben kedves számára, hogy kegyességünk elvesztését és a fentiekben kilátásba helyezett büntetéseket elkerülje. Ezt tehát a határozottan így gondoljuk, és minden a legkegyesebb akaratom szerint történjék. Kiadva Bécsben, 1679-ben, január 9-én.

Választott császár urunk bizottsága tanácsában.

432.

Járványrendelet: Bécs városi magisztrátusának teljes végrehajtó hatalom adatik.

Járványok.

1679. febr. 9.

Mi, I. Lipót, Isten kegyelméből választott római császár, mindenkor több helyen a birodalomban, Németország, Magyarország és Csehország királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karinthia, Krajna és Württemberg, Felső- és Alsó-Szilézia hercege, Morvaország, Alsó- és Felső-Laussnitz örgrófja, Habsburg, Tirol és Görz grófja, mindenkit üdvözlünk kegyességünkkel és jóakarattal, egyháziakat, világiakat, előjáróságokat és alattvalókat, legyenek bármely rendben, rangban és méltóságban, vagy bármely joghatóság alatt, a Mi városunkban,

Bécsben, és elővárosaiban, valamint *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* területén letelepedve. Mindenkinek a legkegyesebben hozzuk tudomására, hogy az utóbbi években, amikor a borzalmas járványos fertőzés ebben a városban és környezetében megjelent, a megelőzés és elhárítás végett számos jó és előrelátó rendeletet adtunk ki, mindenkinek többszörösen tudomására hozva, rendeletekben és hirdetményekben. Így történt ez 1649-ben, október 23-án, 1654. október 30-án, 1659. április 16-án, és végül 1662. december 10-én. Nyomatékosan, büntetés terhe mellett elrendeltük, hogy ezeket mindenki a legengedelmesebben kövesse, és ezért itt Bécsben a helyhatóságnak ügyintézési és végrehajtási hatalmat adtunk. Azonban különös rosszállással vettük tudomásul, hogy az általunk kibocsátott üdvös rendeleteket sokan nem követték, a házakban és a szobákban nem tartották be az elrendelt tisztaságot, koldusoknak és haszontalan csöcseléknek a helyőrségünk katonái, a bajor testőrök, darabontok, istállóí szolgák *Wörth unter den Felbern*-ben a vadászoknál és a saját körleteikben éjjel és nappal búvóhelyet adtak, sőt a Bécs által elrendelt járványügyi zárlat ellen is szegültek, önhatalmúan leverték a lakatokat, és számos más tekintetben tanúsítottak engedetlenséget. Mindez pedig azért történt, mert egyesek úgy gondolták, hogy nem tartoznak Bécs törvényhatósága alá, tehát nem kötelesek együttműködni ebben a tekintetben. Ilyen körülmények között azonban már jelenleg a városban és környékén észlelhető borzalmas fertőzés (amelytől a mindenható Isten mentsen meg bennünket) ismét egykönnyen kitörhet, és hatalmas csapást okozhat. Ezért a fentiekben jelezett járványrendeleteket, a bennük foglalt különböző üdvös szabályokat és intézkedéseket, csakúgy mint korábban, mostantól kezdve ismét megerősítjük. Mindenféle rendbontás megelőzésére, ügyintézés és végrehajtás tekintetében, a fentiekben említett helyhatóságunknak Bécsben kizárólagosan (jóllehet alsó-ausztriai kormányzatunk főhatósága alá rendelve) megparancsoljuk és elrendeljük, hogy mindenki felett korlátlan hatalommal rendelkezzen és intézkedjék, tartozzanak bármely joghatóság alá a városon belül és kívül, lakjanak akár polgári, akár kiváltságos házakban, udvari szállásokon vagy katonai körletekben, a bástyákon, vagy bárhol más helyen, csakúgy mint *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* területén, vagy *Wörth*-ben a vadászoknál. Történjék ez annak érdekében, hogy az engedetleneket kötelező engedelmességre, és a törvények betartására szorítsák, pontosan úgy, ahogyan az idézett járványrendelet szerint kell cselekedni és viselkedni. Továbbiakban minden hivatalnak, különösen udvari haditanácsunknak, legfőbb udvarnagyunknak, és a vadászati főhivatalnak, valamint *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* előljáróságainak a hatáskörét (jóllehet más vonatkozásban a törvényhatóságukat érintetlenül hagyva) ezennel tudatosan, kellően átgondolva, és kifejezetten elvonjuk. Ennek megfelelően egy közegészségügyi mester, néhány seborvos és más költségek fedezete jelentős ráfordítást igényel, viszont a városban és annak környékén ezt a közegészségügyi ellátást minden egyes lakos élvezni fogja, tehát senki sem vonhatja ki magát, hogy ehhez hozzájáruljon. Ezért a legkegyesebben úgy döntöttünk, hogy Bécsben mindenkinek megparancsoljuk, hogy minden egyes tűzhelyet a polgári és más házakban a városban, az elővárosokban és *Szt. Ulrich, Neustift* és *Neubau* területén és a vadászoknál *Wörth*-ben szabályosan össze kell írni, majd arra alsó-ausztriai kor-

mányzatunk, a vagyoni helyzettel arányos, elviselhető hozzájárulást fog kivetni. Ezen hozzájárulás alól az egyháziak és világiak sem mentesülnek, tartozzanak bár udvari haditanácsunk, fő udvarnagyunk, tartományi kormányzóink, városi helyőrségünk ezredese vagy az itteni egyetem hatósága alá, legyenek bár tanácsosok, birodalmi, magyar vagy cseh vagy más kancelláriánk alkalmazottai vagy gondnok-ügynökei. Kivételt képez a három legfelsőbb rend az Enns-en inneni Ausztriai Főhercegségünkben, és más magas társadalmi állású személyek (akik viszont a közjó érdekében önkéntes felajánlásokat fognak tenni).

Ezennel mindenkinek legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy ne csak a bécsi adóhivatal szolgálát engedjék be, akik a lakosok körében az elrendelt összeírást végzik a kiváltságos, urasági és polgári házakban, az udvari szálláshelyeken és katonai körletekben, továbbá a vadászok házaiban (a tartományi rendek kivételével), hanem a Bécs által kivetett és említett alsó-ausztriai kormányzatunk által jóváhagyott, fejenként kiszabott hozzájárulást is fizessék meg. Mindez lehetőleg katonai végrehajtás nélkül történjék, de erre Bécs tekintetében a megfelelő parancsot már kiadtuk városi helyőrségünk ezredesének. Egyebekben a Bécsben kiadott összes járványrendeletet vonakodás nélkül kell végrehajtani, ellenkező esetben ugyanis a vétkesek, legyenek bármely helyzetben, a körülmények szerint és személyük tekintetében, másoknak példaként állítva, a legnagyobb szigorral és határozottsággal, a szolgáltatások megvonása mellett, testi és vagyoni büntetésben fognak részesülni. Mindenki tehát kerülje el ezeket a károkat és hátrányokat, és legkegyesebb, nyomatékos akaratunk szerint cselekedjék, stb. Kiadva a Mi városunkban, Bécsben, 1679-ben, február 9-én, római birodalmi uralkodásunk 21., magyar és cseh királyságunk 24., illetve 23. évében.

Szent császári Ófelsége saját megbízásából.

Johann Georg Koch.

433.

I. Lipót császár és király a dögvész miatt Bécsből Prágába távozott.

Járványok.

1679.

I. Leopoldus Római Császár és az egész udvar dög-halál miatt Bécset elhagyván Prágába mégyen,

(*Petthő Gergely; Spangár András. Toldalék IV: rész. 35. lap.*)

434.

Járványrendelet.

Járványok.

1679. szept. 9.

Mi, I. Lipót, Isten kegyelméből választott római császár, mindenkor több helyen a birodalomban, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország és Szlavónia stb. királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karinthia, Krajna és Württemberg, Felső- és Alsó Szilézia hercege, Morvaország, Alsó- és Felső Laussnitz örgrófja, Habsburg, Tirol és Görz grófja, stb. ezennel

mindenkivel tudatjuk, hogy a Bécsbe, székesfővárosunkba betört ragály megfékezésére az alábbi rendelkezéseket és rendszabályt adtuk ki. Nevezetesen

Először, az egész járványügyben az igazgatói hatalmat Johann Andree von Liebenberg-hez, császári városi bíróhoz rendeltük, két belső tanácsost Simon Stephan Schuester-t és Daniel Fockhy-t melléje rendelve.

Másodszor, a város minden egyes negyedébe, nevezetesen a *Schotten*-negyedbe Johann Wich, a *Khärtner*-negyedbe Johann Martin Drach, a *Wibner*-negyedbe Mattheus Schmidt, a *Stuben*-negyedbe pedig Johann Georg Hayweck, mind a négyen városi belső tanácsosok, kaptak biztосként kinevezést.

Harmadszor, a négy negyedben mindegyik biztos kapott maga mellé egy saját közegészségi ügygondnokot, egy szemlészöt, valamint egy zárlati felügyelőt és egy adóhivatali szolgát, továbbá egy-egy járványügyi lovaskocsit, külön-külön az egyes negyedek nevével ellátva a fertőzésben elhaltak szállítására, illetve négy szolgát a betegekállítására.

Negyedszer, ennek az üdvös feladatnak az ellátására a fenti négy biztos még utcai biztosokat is kapott maga mellé, akik a fertőzött betegek szemlélését és a halottkémlést végzik, továbbá a beteg vagy halott személyeket a járványkórházba szállíttatják. Azonnal lezárják a fertőzött lakásokat és házakat, rendelkeznek az utcákon felhalmozódott szemét elszállítása felől is. Tevékenységükről naponta írásos jelentést tesznek, és a jelentéseket a császári városi bíróhoz, mint közegészségügyi igazgató kezeihez továbbítják. Miután nevezett városi bíró alsó-ausztriai kormányzatunknak naponta beszámolni tartozik, súlyos testi, sőt halálbüntetés elkerülése érdekében azok, akik az intézkedésekben részt vesznek, hanyagságot nem követhetnek el, és mindent haladéktalanul teljesíteni kötelesek.

Ötödször, a fertőzött beteg emberek lelki és testi szolgálatára, mind az *ordinarius* püspök úr, mind pedig a szerzetesrendek, bizonyos számú gyóntató atyát küldenek, továbbá az orvosi kar a betegek kezelésére három orvost rendel ki, akik a *Tieffen-Graben*-en, a járványügyi írnoki házban, és a *Grünwaldi* házban laknak.

Hatodszor, a hét elővárosi bíró, név szerint a következő helyeken: 1. *Wieden und Traid-Marckt*, 2. *St. Ulrich und Neubau*, 3. *Leopoldstadt*, 4. *Weissgärber und Land-Strassen*, 5. *Rossau*, 6. *Schottenthor*, és 7. *Laimgrueben, Windmühl und Schiff*, annak rendje és módja szerint parancsot kapott, hogy saját esküdtjeik bevonásával, a legnagyobb szorgossággal arra törekedjenek, hogy a fertőzött betegek és a halottak szemlélése késedelem nélkül történjék. Nevezetesen őket az előváros minden egyes negyedében rendelkezésre álló négy lovaskocsival a járványkórházba kell szállítani. Ugyanakkor a halottakat mindegyik előváros határán kívül, palánkokkal körbevett, kapuval és zárral őrzött, és a halottak beszórásához elegendő égetett mésszel ellátott temetői árkokba hantolják el, minden késedelem nélkül. Nem kevésbé tényleges zárlat alá kell helyezni a fertőzött lakószobákat és házakat, és el kell vitetniük a szemetet az összes utcáról, és a bírók a kötelező teendőikről tegyenek írásbeli jelentést a császári városi bírónak. (Ennek tartalma tételesen a következő legyen: a betegek szemlélése, járványkórházba szállítása, halottak eltemetése, a fertőzött lakások és házak tényleges lezárása, a temetői árkokba naponként eltemetett halottak száma, és az utcákról a szemét elszállítása). Utóbbi

városi bíró ezeket a beérkező értesítéseket továbbítja alsó-ausztriai kormányzatunknak. Azokkal szemben viszont, akik munkájuk során hanyagságot tanúsítanak, a fentiekben jelzett testi fenyítéssel és halálbüntetéssel kell eljárni.

Hetedszer, hogy a nevezett bírók intézkedéseik során minél eredményesebbek legyenek, mindegyik mellé egy szemlélőt, egy zárlati ellenőrt, mint ahogyan az előváros minden negyedében egy közegészségi ügygondnokot és egy lovaskocsit kell adni a betegek járványkórházba szállításához.

Nyolcadszor, annak érdekében, hogy a házakban talált fertőzött betegek mind testben, mind lélekben megfelelő ellátást és kezelést kapjanak, gyóntató atyaként minden elővárosba papokat kell kihelyezni. Továbbá ugyanígy minden elővárosi negyedbe saját orvos és borbély vagy fürdős legyen vezényelve. Közülük az egyik a *Burghthor* előtti *Reickhovitz* házban lakik, és *Widen und Traydmarkt*, *Laimbgruben*, *Windtmühl und Schiff* betegeit kezeli, a másikkal *Szt. Ulrich*-ban a *Miniatischen Haus*-ban van a lakása, és a betegeket ebben az elővárosban látja el. A harmadikkal *Leopoldstatt*-ban van a székhelye, és az ottani betegeket kezeli, majd végül a negyedik *Landstrassen*-ben lakik, és *Weissgärber und Landstrassen* elővárosban szolgálja a betegeket. A további két előváros, nevezetesen *Rossau* és *Schottenthor* (amelyek közel vannak a vesztetgzári telephez és *Spittalau*-hoz), a betegek ellátása tekintetében egyidejűleg a vesztetgzárhoz és *Spittalau*-ba vezényelt orvos ellátási területéhez tartoznak.

Kilencedszer, minden elővárosban sorompókat kell létesíteni, melléjük egy-egy felügyelőt rendelve, aki a tartományból érkezőket alaposan megvizsgálja, hogy fertőzött vagy fertőzéstől mentes területéről érkeztek, és ez okból tőlük szabályos útiokmányt követel, és a gyanús helyről érkezőknek nem engedélyezi az áthaladást. Célszerűen egy táblára írják fel a tartomány minden egyes fertőzött városát, vásárhelyét és faluját, és ezt minden sorompónál, és a város összes kapujánál mindenki értesítésére kifüggesztik.

Tizedszer és végezetül, a polgári kórház fő-intendánsának a legnyomatékosabb parancsa van arra, hogy a járványkórház igazgatását a legnagyobb buzgósággal a saját ügyének tekintse, és az ott fekvő betegek valamint az egyházi és világi személyzet, orvosságok és létfenntartás tekintetében mindennel legyenek ellátva, valamint a holttesteket mielőbb a földbe temessék, és égetett mésszel szórják be.

Mindezeket egy és másfelől komolyan gondoljuk, és ebben áll legkegyesebb szándékunk és akaratunk. Kiadva Bécsben, 1679-ben, szeptember 9-én, római birodalmi uralkodásunk 22., Magyar Királyságunk 25., és Cseh királyságunk 23. évében.

435.

Irodalmi művek a bécsi és pozsonyi dögvészről.

Járványok.

1679.

1) A legsúlyosabb bécsi dögvészben 6 hónap alatt 70.000 ember halt meg Leuwenwald szerint. – A halottak teljes száma 76.000 volt, lásd a dögvész leírása stb. az 1727-es és 1763-as évkönyvekben idézve.

2) I. Lipót, római császár, Magyarország és Csehország királyi felsége, Auszt-
ria főhercege, stb., stb., új járványrendelete, amelyet együttesen a legjelesebb fő-
és székesvárosban Bécsben, *Leopoldstadt*-ban, és minden környező elővárosban,
mind pedig a bécsi vár hatáskörébe tartozó helységeken, mint *Szt. Ulrich, Neus-
tift, Neubau* stb. kötelező betartani a járványügyben. Kiadva 1679. január 9-én.

3) Managetta Joh. Wilh. által 1665-ben megfogalmazott, kéziratban hátraha-
gyott, majd De Sorbait Paul (akkor Bécsben az orvosi kar dékánja) szorgosan fe-
lülvizsgált, helybenhagyott és kiegészített járványrendelete. Másképpen az egész
nagyközönségnek hasznos beszámoló és szakvélemény általában a dögvész tulaj-
donságairól és okairól, arról, hogy miként lehet felismerni, milyen módon és esz-
közőkkel lehet megelőzni, a járvány alatt magunkat megőrizni és megvédeni, vagy
ha valakin a betegség kitörne, azt hogyan lehet kiűzni, és gyógyulást elérni.
Bécs, 1679. in fol.

Megjegyzés: Az első megjelenési helye ennek a munkának ebben a gyűjteményben található: Pest-
beschreibung und Infections-Ordnung etc. Wien 1727. és 1763. in fol. – Lásd az 1727-es évnél.
– a szerző.

4) De Sorbait Paulus: *Consilium medicum, oder freundliches Gespräch von
der Wiener Pest des Jahres 1679.* – Bécs 1713, in 8.

5) Hogyan pusztított a dögvész Pozsonyban; Windisch Carl Gottlieb: *Geog-
raphie des Königreichs Ungarn* I. rész 121. o. – Pozsony 1780. in 8.
(Paulus Adamus I. rész Valentics 70. o.)

436.

Védőszerek dögvész ellen.

Járványok.

1679.

Különféle gyógyító szerek, amelyek hasznosan alkalmazhatók fertőzés és
dögvész idején.

(Megemlítve a Pest- und Infectionsordnung bevezetőjében, avagy előbeszédé-
ben. Bécs 1727. Fol. – újranyomásban is: Bécs 1763. fol.)

Utalás – a megelőző 435. folyószámra és az azt követő 438-ra. – a szerző –

437.

A ragály nyomorúságának arculata.

Járványok.

1679.

Mivel az előző évben Magyarországon már nagyon elhatalmasodott a dögvész
pusztítása, és Ausztia illetve Bécs felé közelített, 1679-ben, közvetlenül január
kezdetén a tartományi hercegi kormányzat parancsára, a Bécsben és környékén
már érezhető súlyos betegség miatt az orvosok tanácskozást hívtak össze. Minden
észlelhető hatást figyelembe véve, úgy gondolják, hogy jelenleg ugyan a betegség
név szerint nem azonosítható, de mindenképpen *morbis contagiosus*-nak tekinten-
dő. Ezért a városon belül és annak előterében szorgos megfigyelés vette kezdetét,
és ennek a veszélyes betegségnek az elhárítására, az alkalmas megelőző eszközök-
kel együtt, általános imádkozás kezdődött.

Augusztus 9-én a császár az udvartartással együtt *Gallenberg*-be távozott, hogy ott a régi várban Szent Lipót új kápolnájának alapkövét elhelyezze. Majd 17-én az utat *Mariazell*-be folytatták, a császárnével és a teljes udvartartással. Az ifjú urat azonban 15-én Bécsből *Znaim*-ba vitték, és az özvegy császárné is követni fogja, hogy ott várják meg császári Őfelsége visszaérkezését, és utána együtt Prágába távozzanak. Bécsben ugyanis a lázas, mérgező, gonosz betegség napról napra erősebbé vált, és ennek következtében magasabb és alacsonyabb rangú emberek is vidékre menekültek. Nevezett betegség időközben számos embert ragadott magával, és aggodalmat keltett, majd ténylegesen bekövetkezett, és a terjedés tovább fokozódott. Ezért távozott a császár *Zell*-ből a fentiekben megnevezett *Znaim*-ba, hogy az oda hívott titkos tanácsosokkal határozatokat hozzon, és döntöttek is abban a tekintetben, hogy hol a legbiztonságosabb hely a tartózkodásra. Időközben a bécsi császári udvar picéjéből 600 kézi tartály mennyiségben szállítottak bort Prágába, hogy császári Őfelsége érkezése után Bécsből oda már senkit ne kelljen bebocsátani. Bécsből az a vélekedés terjedt el, egyes előkelő és gazdag emberek nyilatkozata alapján, hogy ez a betegség csak a szegény köznépet támadná meg, tehát evésben és ivásban nem kell mértékletességet tanúsítani és ilyen célt sem kell kitűzni. Ennek ellenére az történt, hogy a betegség a magas és alacsony rendű-rangú embereket, a gazdagokat és szegényeket sem kímélte. Végül a helyzet úgy alakult, hogy az emberek jobb *antidotum*-ot nem találtak a Bécsből való elmenekülésnél.

Ennek megfelelően távozott az egész császári udvartartás, továbbá a nagykövetek és küldöttek is, akik ilyen sokan Bécsben emberemlékezet óta nem tartózkodtak. Erre érkezett ide Bécsbe egy előkelő csausz, 70 törökkel, de rövid idő után eltávoztak. Mivel a dögvész napról napra erősödött, parancsra minden nap harangoztak és imádkoztak is. Szeptember 9-én nyilvánosan kidobolták, hogy a jelentős halálozás miatt, amennyiben egyesek jelentkeznének a járványkórházban végzendő szolgálatra, nagyon jó fizetséget fognak kapni. Ennek ellenére még dupla pénzért sem volt hajlandó senki sem foglalkozni a halottakkal és betegekkel. Ezért néhány nap múltán borbélyokat és fürdősöket vertek vasra, és a járványkórházba küldték őket, ahol ekkor már 1300 beteget fogadtak be. Továbbá az utcákról is összeszedték a munkanélküli és uratlan kóborló népességet. Mást nem lehetett hallani, mint azt, hogy valaki meghalt, éppen haldoklik vagy rövidesen meg fog halni. A járványkórház olyan mértékben megtelt betegekkel, hogy az elővárosokban néhány nagyobb házat is igénybe kellett venni a fertőzöttek elhelyezésére. Úgy tűnt, hogy Isten büntetése egyhamar nem fog elmúlni, mert napról napra keményebb lett, és a betegség súlyossága is fokozódott, amennyiben a fertőzöttek 24 órán belül meghaltak, és immár 300 házat kellett zárlat alá helyezni, ahol a lakók mind kihaltak. A császári udvar távozásától szeptember 18-ig mintegy 12000 halottat számláltak, és mindkét járványkórházban naponta nagy tömegben temették el a halottakat, a fertőzöttek száma pedig olyan mértékben növekedett, hogy szeptemberben 3000-nél is több embert számláltak össze. A város körül is minden díszkert és szőlőskert, az utcák és az utak is tele voltak halottakkal és betegekkel, így ember sem maradt az elföldelésükre. Mindenhol nyilvános toborzást tartottak, és

azoknak, akik ilyen nyomorúságos állapotok között dolgozni akartak volna, hetenként 12 forintot ígértek. Élelelemből nem volt hiány, de nem volt, aki megfőzze és elkészítse. Jóllehet ez a borzalmas járvány kezdetben a szegény és közönséges népesség körében tört ki, később a legelőkelőbb kereskedők és polgárok között is megjelent. Ilyen nagy nyomorúság és zavarok közepette időnként megtörtént, hogy a haldoklókat is a halottak mellé rakták a lovaskocsira, majd együtt vetették őket az erre a célra kiásott gödörbe. Egy Augustin nevű dudással történt meg, hogy a császári vár és *Szt. Ulrich* közötti boldogságos úton aludt, részegség miatt kábult állapotban. Ezt az embert a járványügyi szolgák a halottas kocsira dobták, különösebb vizsgálat nélkül, mert úgy gondolták, hogy dögvészben betegedett meg, és már a halálán van. Így a többi halottal együtt elszállították, és az egyik gödörbe vetették, de nem töltötték fel földdel, mert megvárták, hogy a gödör szélében-hosszában megteljen a halottakkal. Ekkor ez az ember, miután az egész éjszakát a holtak között töltötte, anélkül, hogy felébredt volna, végre magához tért, de nem tudta, hogy mi történt vele, és hogy került arra a helyre. Megpróbált kimászni a gödörből, az viszont olyan mély volt, hogy nem járt sikerrel. Ezért össze-vissza mászott a halottak között, egyre erőtlenebbül és kiabálva kérdezte, hogy ki vitte őt oda, míg végül napfelkeltekor a halottakat szállító szolgák megérkeztek az újabb szállítmánnyal, és kiségtették a gödörből. Úgy tűnt, hogy az éjszaka különösebb nyomot nem hagyott benne.

Időközben Öexcellenciája, gróf Schwarzenberg ezen nyomorúságos és szomorú állapotok közepette múlhatatlan érdemeket szerzett, amennyiben minden egyes nap, délelőtt és délután is lován ülve járta az utcákat, és közben intézkedett, hogy a betegeket a járványkórházba vigyék, a holtakat pedig temessék el. Egyébként egy hét alatt kilenc embert akasztatott fel a városon kívül, mert betörtek a lezárt házakba, ahonnan sok pénzt illetve értékes holmikat raboltak. November hónapban kissé alább hagyott a járvány, így egy alkalommal a járványkórházból, Istennek hála, új ruhával ellátva, 300 embert engedtek ki, akik mind meggyógyultak. További kibocsátásokra is sor került, amikor a szükséges ruhák már rendelkezésre álltak. A kereskedők dicséretesen bejelentették, hogy a szegények iránti keresztényi szeretetüket jóságosan kinyilvánítva, sok szövetet és harisnyát szereztek be a gyógyultak felöltöztetésére. Ekkor 25000 beteg volt a járványkórházakban és 700 a kórházban. Mivel egyesek, valamelyest jobb állapotban, megszöktek a járványkórházból, rendeletet adtak ki arra nézve, hogy amennyiben többen így távoznának, és elkapják őket, akkor másoknak példaként, akasztófára kerülnek. Evégett a kapuk előtt, itt és más helyen külön akasztófákat állítottak fel.

Ennek a járválynak a megítélésében a doktor urak arra jutottak, hogy a betegség először a gyomrot támadja meg, ahol a lenyelt méregből számos féreg keletkezik, amelyek kezelésére a citrom van a legjobb hatással.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 14. fej. 976. o.)

¹²⁵ Az értekezést ez a mű tartalmazza:

Dögvészleírás és járványrendelet, amely korábban különböző értekezésekben volt közzétéve, ezennel azonban mindezt egy mű foglalja össze, kiegészítve a Bécsben és Ausztriában 1713-ban lezajlott járvánnyal, annak ellenében fogantatosított és írásba foglalt rendelkezésekkel, a nagyközönség legalkalmasabb használatára, nyomtatásban terjesztve, a legfőbb jóváhagyással.

Bécs, Johann Thomas Trattern, cs. kir. udvari és alsó-ausztriai tartományi nyomdász és könyvkereskedő nyomdájában. (1727.) Újranyomás: 1763.

Nyájas Olvasó!

Eddigélé a dögvészes ragályt az isteni büntetés útján, ahogyan a haragvó Isten a bűnös emberiséget fenyeíteni szokta, méltányosan megbűnhődtük, és ez által az isteni igazságosságot, mint ennek a borzalmas csapásnak a fő okát, nemcsak a hittudósok, hanem az orvosságok tudósai által is megszolgáltuk, következképpen ragályos időkben és fertőző mérgező betegségek idején, nincs erősebb védőszer annál, mint amit az isteni harag kiengesztelése jelenthet a méltán kirótt bűnbánat által. Ámde a mindenkor tapasztalat arra tanított bennünket, hogy mindezen vallási eszközökkel együtt a világi gondoskodás keze munkája is meghozza gyümölcsét a bölcs és előrelátó előjáróságok, valamint a mérgező járvánnyal szembeszegülő megelőző és gyógyító orvosságos szerek által. Ezért bizonyos rendészeti intézkedésekkel, mind pedig újonnan felfedezett orvosságos ellenszerekkel, a ragályos járványt, nehogy kitörhessen, távol lehet tartani egy-egy tartománytól, vagy ha már kitört, legalább kordában tartható és újra elnyomható. Erre világos példa szeretett hazánk és Bécs megmentése az 1713-ban terjedő ragályos járványtól, legfelségesebb uralkodónk és a legnagyobb dicsőségre méltóan kormányzó római császár, VI. Károly rendíthetetlen helytállása és nagyhatalmú előrelátása, valamint legbölcsebb intézkedései által. Továbbá a dögvészes ügyekben kirendelt udvari bizottság is napi szinten tevékenykedett, alárendelt szerveivel együtt, és továbbította a beérkezett beszámolókat a legkegyesebben kiadott parancsok teljesítéséről, amelyek révén a legfelsőbb császári, és több mint atyai gondoskodás következtében, a dögvészes járvány vészes csapásának minden további terjedését, Istennek legyen hála!, szerencsésen elhárítottuk. Továbbá az orvosságos szerek tudóinak azok az intézkedései is feljegyzésre kerültek és felvételtek a járványrendeletekbe, amelyek arról szólnak az ilyen tárgyban kiadott értekezésekben, hogy milyen szerek váltak be és bizonyultak gyógyító hatásúnak a különböző dögvészes járványokban. Mindez pedig nem más okokból történt, mint azért, hogy az utódok ezeket a járványrendeleteket és orvoslási gyűjteményeket mintegy azonnali segítségként, haszonnal forgassák a hasonlóan szomorú időkben, és a fenyegető vagy már elhatalmasodott csapással, elődeik példája alapján amennyire csak lehetséges, szembe szálljanak, és azt orvosolhassák. A dögvészről ilyen orvosi traktátusokat különböző tudósok és orvosságos ügyekben járatos férfiak is írtak, a többi között az előző korszakban hírneves Joh. Gottlieb Mannagetta 1665-ben, amely saját könyvtárában kéziratos formában maradt fenn, majd azt Paulus von Sorbait, egy ugyancsak tanult bécsi orvos, 1679-ben Járványügyi szabályzat címen, nyomtatásban hozta nyilvánosságra.

Számos járványügyi szabályzat jelent meg azonban a következő években is, nevezetesen: 1679-ben Különféle gyógyító eljárások, amelyek hasznosan alkalmazhatók fertőzés és dögvész idején. – 1680-ban Új járványszabályzat, amelyet jellemzően vidéken kell betartani járványok esetén. – 1692-ben A legszükségesebb emlékeztető arról, hogy az emberek ilyen veszélyes időkben a súlyos járvány ellen milyen hatásos megelőző és védelmező szereket alkalmazzanak. Minekutána ezek az orvosi gyűjtemények a többnyire hírneves ausztriai gyakorlatot foglalták össze, és valójában a hazánk tekintetében annak módjára, alkalmasságára és tulajdonságaira irányultak, hogy a megjelenő ragályok idején, amelyektől a legjóságosabb Isten a fentemlített hazánkat megmenteni kegyeskedjék, azt mind az előjáróságok mind a *magánemberek* haszonnal alkalmazhassák. Ezért született meg

az elhatározás, hogy jelenleg a nagyközönségnek a legjobb összefoglalás álljon rendelkezésére, nyomtatott kiadásban, az 1713. évi járványrendelettel együtt. Ezt remélhetőleg, miután semmilyen új rendelkezést nem tartalmaz, mindenki egyszerűen betarthatja, és így egyedülálló módon szolgálhatja majd a nagyközönséget.

Ami viszont ennek a műnek a tagolását illeti, ez két részből áll, amelyekből az első a Mannagetta-féle járványszabályzat, a második viszont az 1713. évi járvány tárgyalása. A Mannagetta-féle járványszabályzat három részből áll, külön fejezetekre osztva, az 1713-as szabályzat viszont az alábbi fejezeteket tartalmazza:

*I. fejezet Milyen megelőzést és intézkedéseket kell alkalmazni az Alsó-Ausztriai Főhercegségben a ragályos vész távoltartására.

*II. fejezet. Milyen ellátást és intézkedéseket kell bevezetni, ha a járvány már ténylegesen terjedni kezdett.

*III. Fejezet. Úgynevezett mező-ispotályok felállítása, koldusoknak és más szegénysorú embereknek, mint például *Kloster-Neuburg* mezejében.

*IV. A valódi járványkórházakról.

*V. Mit kell betartani és elrendelni, ha már érezhető a járvány enyhülése.

*VI. Hogyan kell ebben az időben a szokásos betegségekhez viszonyulni.

*VII. A járvány leírása, és ellene milyen kezelés alkalmazható.

*VIII. A fertőzött házak és lakások megtisztításáról.

Ennek az I. résznek a fejezetei. 1. téma

A további témákat illetően a nevezett műben foglaltak a következők:

2. téma. I. Lipót járványrendelete Bécsnek, mint székesfővárosnak, kiadva 1679. jan. 9-én. 95.o. Kihirdetve 1763-ban (lásd az előzőekben 431. folyószám alatt.)

3. téma. I. Lipót járványrendelete vidéki használatra, 1680. október 1-én – amely tartalmazza a vidéken használható orvosságok utasításait és összefoglalását. 119. o. Kiadva 1763-ban. (Lásd az alábbiakban 441. folyószám alatt.)

4. téma. Kollonics Lipót bíboros 1692-ben, német nyelven kiadott járványrendelete. 141. o. Kiadva 1763-ban (Lásd az alábbiakban az 1692. évnél).

A gyűjteményes mű II. részének tartalma:

1. VI. Károly járványrendelete Ausztria számára, kiadva 1713-ban – az alábbi címmel:

Második rész, amely Ausztrián kívül és azon belül is az 1713-ban beszivárgó járvány alapos és részletes leírását tartalmazza, együttesen az ellene hozott bölcs intézkedésekkel, az alkalmazott segítő és életmentő szerekkel, annak megfigyelésén, ahogyan azt időről-időre, VI. Károly római-császári és katolikus királyi felsége legkegyesebb jelenlétében, az erre a célra külön létrehozott udvari titkos tanács parancsba adta, és ahogyan azt a közegészségi ügyekben alárendelt szervek végrehajtották.

Bécs, Johann Thomas Trattner cs. kir. udvari nyomdájában és könyvkereskedésében
nyomtatva (1727) 1763. 173. o.

Azok a fejezetek, amelyek ezen az oldalon találhatók, *-jelzéssel is ellátva – elsősorban a most megnevezett rendelet anyagára vonatkoznak, tehát az 1713-as rendeletre, melynek csatolmányai ezen felül – úgy mint a VII. fejezet függelékében – beillesztve ezt is tartalmazzák:

2. Védekező, segítő és életmentő szerek, amelyeket az 1713. évben Alsó-Ausztria egészségügyi tanácsa rendelt el és rendszeresített, és amelyek révén ebben a tartományban a megfelelő előrelátással mindenki megóvhatja és megmentheti magát a beszivárgó járványtól.

1713-ban 283. o.

A rendeletet a maga idejében külön is kinyomtatták és tették közzé az alábbi címmel:

A ragályos járványról, – amely az 1713. évben lopódzott be Alsó-Ausztria Főhercegségbe – összeállított alapos és mindenre kiterjedő híradás, különösen a vidékre vonatkoztatva, együttesen a szükséges védekező, segítő és életmentő szerekkel, Alsó-Ausztria egészségügyi tanácsának összeállításában.

Nyomtatva Bécsben, Johann Van Gehlen, cs. udvari nyomdász által,
1713-ban.

Az összes, fentiekben említett tárgysorozat – időrendi sorba állítva – a jelen műben a saját helyén, vagyis a jelzett naptári évben olvasható. – a szerző –

Járványrendelet, avagy a nagyközönség számára hasznos általános beszámoló és szakvélemény a dögvész természetéről és okairól, arról hogy miként azonosítható, általában milyen módszerekkel és eszközökkel lehet megelőzni, magunkat megvédeni és megóvni, és midőn bárkit is megtámadna, hogyan lehet kiűzni és gyógyulást elérni. Kigyűjtve a leghíresebb és legnagyobb tudású méltóságos Joannes Guilielmus Mannagetta úr, a bölcsészeti és orvosi tudományok doktorának áldásos kéziratából. Szorgosan felülvizsgálva, jóváhagyva és kiegészítve Paulus de Sorbait úr, a bölcsészei és orvosi tudományok doktora, a tekintetes orvosi kar dékánja stb. által.

A Bécsben súlyosan dühöngő dögvész évében, amely sokakat eddig nem tapasztalt kegyetlenséggel ítelt halálra.

TARTALOMJEGYZÉK

az úgynevezett Mannagetta járványszabályok első részéről, az abban foglalt fejezetekről és azok elsődleges tartalmáról.

Első rész

Jelentés és szakvélemény a dögvészről

A csodálatos természetről, a dögvész fajtájáról és elkülönítéséről, eredetéről és ragályos tulajdonságáról: és arról is, hogy a dögvész az élőkön és holtakon miként azonosítható.

I. Fejezet. A dögvész természetéről és tulajdonságáról.

II. Fejezet. A dögvészes méreg különbségeiről.

III. Fejezet. A dögvészes méreg két fő okáról, először az égi okokról.

IV. Fejezet. Az evilági dögvészről, először arról, amely mindeddig méregkeverésből vagy varázslatból keletkezett.

V. Fejezet. Hogyan keletkezik a dögvész az utcák szennyezettsége miatt.

VI. Fejezet. A dögvészről, amely a megromlott levegőből, és más külső okokból származik.

VII. Fejezet. Külsődleges okok nélkül hogyan keletkezik a ragályos méreg és a dögvészes tulajdonság az emberi szervezetben.

VIII. Fejezet. Arról, hogy a dögvész némelykor félelemből, rémületből és képzelgésből, önmagától keletkezik.

IX. Fejezet. Milyen természetű a ragályos dögvész vagy méreg szikrája, és közeli érintés útján vagy messzire és távolra az egyik emberről a másokra hogyan terjed, és hozza létre ugyanazt a betegséget.

X. Fejezet. Mindenféle szivacsos anyagról, amelyben tartósabban megmarad a ragályos dögvész mérge, majd az hogyan vihető át más emberek szervezetébe.

XI. Fejezet. A dögvészes méreg az emberi szervezetben elsősorban és szokásosan, hogyan támadja meg a szívet.

XII. Fejezet. Arról, hogy egyeseket a dögvész kevésbé és korábban támad és fertőz meg, mint másokat.

XIII. Fejezet. Hogyan észlelhető, hogy a dögvész már az ajtónk előtt áll, és rövidesen támadásba lendül.

XIV. Fejezet. Hogyan ismerhető fel a levegő romlottsága és az, hogy dögvészes mérget hordoz.

XV. Fejezet. A már jelenlévő dögvészt a betegeken miként lehet felismerni és más testi bajoktól elkülöníteni.

XVI. Fejezet. Hogyan állapítható meg, hogy egy dögvészes beteg meggyógyul vagy meg fog halni.

XVII. Fejezet. Hogyan lehet a dögvészt a halottak testén felismerni.

Második rész

Jelentés és szakvélemény a dögvészről.

Hogyan lehet megelőzni, és mind a szegények, mind a gazdagok milyen eszközökkel és orvosságokkal őrizkedhetnek és óvakodhatnak tőle.

I. Fejezet. Hogyan lehet vallásos módon általában és különösen egyénileg a dögvész ellen biztonságra lelteni.

II. Fejezet. Az evilági elővigyázatosság módszereivel hogyan lehet és kell a ragályos kórt egy adott helyről távol tartani.

III. Fejezet. Hogyan védekezhet a dögvész ellen egy olyan város, amelynek a szomszédsága már megfertőződött.

IV. Fejezet. Hogyan értesülhetünk arról, hogy a dögvész már kitört egy adott városban.

V. Fejezet. Ha valaki elmenekül a dögvészes helyről, akkor kitől, mikor, hová, és milyen hosszú ideig meneküljön, illetve maradjon távol.

VI. Fejezet. Rendelkezünk-e valódi és minden bizonytalanságtól mentes orvossággal a dögvész ellen.

VII. Fejezet. Hogyan vélekedjünk azokról, akik nem használnak orvosságot a dögvész ellen, másfelől a jó adottságaikra és az isteni gondoskodásra bízzák magukat.

VIII. Fejezet. Vajon külsődleges használatú szerekkel szabadon és biztonságban élhetünk-e a dögvészes méreg ellenében.

IX. Fejezet. Hogyan kell naponta megtisztítani a dögvészes terület.

X. Fejezet. Hogyan viszonyuljunk dögvészes időben az ételhez és italhoz, valamint testi és hangulati változásainkhoz.

XI. Fejezet. Vajon a dögvészt megelőzendő, hashajtó szerekkel és érvágással lehet-e védekezni a testünkben felhalmozódott szennyező anyagok kiürítése által.

XII. Fejezet. Milyen természetes szerekkel védekezhetnek a dögvész ellen a szegények és gazdagok, a fiatalok és öregek, a gyermekek és a várandós asszonyok, nyáron és télvíz idején.

Harmadik rész

Jelentés és szakvélemény a dögvészről.

Hogyan kell a dögvészt a testből és lélekből kiűzni, és mindezek mellett mi a kötelező teendője az előljáróságoknak és a dögvész miatt szolgálatba állítottaknak.

I. Fejezet. A dögvészes beteg kezdetben a lelki szolgálat révén a lelkének hogyan viselje gondját, és mit vegyen figyelembe ebben a tekintetben.

II. Fejezet. Mi a teendője a világi előljáróságnak általában a dögvész kitörésekor.

III. Fejezet. Annak a háznak a még egészséges lakóit, amelyben már megje-

lent a dögvész, el kell különíteni, vagy a városon kívüli biztonságos helyre irányítani, és a házat kívülről egy kereszttel kell megjelölni.

IV. Fejezet. A dögvésszel fertőzötteket a városból azonnal át kell szállítani a dögvészes elkülönítő épületbe.

V. Fejezet. Hogyan legyen berendezve a járványkórház vagy elkülönítő épület, és hogyan legyen mindennel ellátva a betegek eltartása érdekében.

VI. Fejezet. Orvosságon kívül a betegeket milyen étellel és itallal kell ellátni.

VII. Fejezet. Hogyan és hol kell a dögvészben elhaltakat eltemetni.

VIII. Fejezet. Vajon, a dögvészes házakban hátrahagyott berendezés megtisztítható-e a méregtől, vagy minden elégetendő.

IX. Fejezet. Hogyan és mikor kell a dögvészes házakat megtisztítani és mentessé tenni.

X. Fejezet. Hogyan viselkedjék a járványorvos vagy a közegészségügyi megbízott a betegekkel a városon belül, illetve az elkülönítő házakban.

XI. Fejezet. Használjunk-e dögvész idején hashajtó szereket, vagy érvágást a vérmennyiség csökkentésére.

XII. Fejezet. Hogyan kell a betegeket izzasztó szerekkel megtisztítani a dögvészes méregtől.

XIII. Fejezet. Hogyan kell a dögvészes betegekben az esetleges társuló kórságokat enyhíteni.

XIV. Fejezet. A patikus tisztségéről és a szükséges orvosságokról.

XV. Fejezet. A seborvosok hogyan kezeljék a dögvészes nyirokduzzanatokat és a gyulladásos hólyagokat.

XVI. Fejezet. A zárlatok, küldöncök, bábák, dajkák és más szolgák helyes eligazításáról.

XVII. Fejezet. Hogyan lehet a kiadásokat előteremteni az orvosságokra, a dögvészes betegek és szolgálai szükségleteinek, illetve fizetésének fedezetére.

Záradék. Hogyan kell viselkedni különösen azokkal szemben, akik kigyógyultak a dögvészből, és általában hogyan kell viselkedni, ha a dögvész újra megjelenik, majd ismét elmúlik.

(Rendeletek könyve III. 447. o. a Belügyminisztériumban a nagyméltóságú Magyar Királyi Udvari Kancellária irattárából.)

439.

Források a járvány következtében keletkezett kiadások fedezetére: pénzbüntetések.

Császári-királyi rendelet.

1680. május 20.

Járványügyi eszközök a keletkezett tartozások kiegyenlítésére.

Római császári stb. legfőbb méltóságú császári Felsége a beérkezett beszámolókból és szakvéleményekből a megfelelő körültekintéssel a legalázatosabb jelentést rendelte meg arról, hogy a legutóbbi járvány alatt az itteni városi székhelyén milyen költségek és tartozások keletkeztek, és hogyan történt ezek kiegyenlítése, továbbá a jövőben bevezetendő intézkedésekhez szükséges fedezetet hogyan le-

hetne előteremteni. A jelent illetően pedig császári Őfelsége a legkegyesebben kiállításba helyezte a befolyt pénzbüntetések átengedését. Előzményeket illetően Őfelsége a legkegyesebben úgy vélekedett, hogy az itteni polgári kórház követeléséből több tételt törölni kell, azon megfontolás alapján, hogy a kórháznak a városba szállított minden egyes csöbör sör után már régóta a kormányzat által bizonyos mértékben és módon engedélyezett 15 krajcár levonásból jelentős bevétele származott, és keletkezni is fog a folytatólagos jószándékú átengedés következtében. Azonban, hogy a kórház mindenféle, a megelőző jelentésekben előírányzott pénzeszközökhöz is hozzájusson, császári Őfelségének a legkegyesebben a 9-én kiadott legkegyesebb határozatában először úgy tetszett, hogy a részére legalázatosabban jelentett körülmények ilyenén állása mellett, a Chaos-féle alapítvány gondnokával folytatott tárgyalás alapján, az egymás követő további öt évben minden egyes alkalommal az alapítvány 2000 guldent adjon át a keletkezett tartozások kiegyenlítésére.

Másodszor, császári Őfelsége nem ellenzi, hogy Alsó-Ausztria tekintetes rendjei a kórház részére adandó önkéntes adományhoz gyűjtést szervezzenek.

Hasonlóképpen és harmadjára, császári Őfelségének nincs ellenére, hogy ilyen célból a polgári és mentesített házakra is kötelező hozzájárulást vessenek ki. Minekutána császári Őfelségének nincs arról helytálló ismerete, hogy ebből milyen állapotok keletkeznének, milyen lenne a végösszeg, hogyan zajlana a végrehajtás, eddig milyen összeg gyűlt össze, illetve annak felhasználása miként történék, ezért császári Őfelsége kellően megalapozott tájékoztatást rendelt meg a korábbi eseményekről, és arról, hogy a kötelező hozzájárulás begyűjtése még meddig folytatódna. Továbbá, Bécs városának jelentéséből úgy tűnik, hogy a járványkiadások fedezetére a Szt. István dómhoz tartozó templomoktól 6000 gulden gyűlt össze, ezért császári Őfelsége további megfontolás tárgyává tette, hogy a főtemplom, amely egyébként is jelentős tőketartalékkal rendelkezik, ezekben a nehéz időkben egy ilyen Istennek tetsző tevékenységhez hozzájárulhatna, és ezt a 6000 guldent költségviselés címén átengedhetné. Császári Őfelsége végül legkegyesebb hozzájárulását adja ahhoz, hogy tetszése szerint és újabb, ettől eltérő legkegyesebb határozatáig, a 15 krajcárt a bécsi elővárosokba behozott sör után is ugyanúgy kell kivetni, mint ahogyan ezt eddig Bécs városának tekintetében tették. Mindez azonban ne az eddigi feltételek szerint történjék, hanem úgy, hogy ebben a főfelügyeletet a kormányzat gyakorolja, továbbá a bevételekről és a kiadásokról a negyedéves jelentéseket az udvari kancelláriához küldjék. Ennek alapján császári Őfelsége a legkegyesebben eldöntheti, hogy a székhelyén megfelelő összeget fordítson a járványügyi tevékenységre, és a keletkezett tartozások is kiegyenlítésre kerüljenek. Egyebekben császári Őfelsége megfontolt hozzájárulását adja ahhoz, hogy a sok gondot okozó zavar miatt tárgytalan legyen a Bécsben kivetett kiviteli adó ügyintézésének áthelyezése a polgári hatáskörből a nem-polgári hatáskörbe. Továbbá, császári Őfelsége eddig azért nem adta hozzájárulását az újrafogalmazott járványrendelethez, mert még nem tisztázódtak a fentiekben tárgyalt hozzájárulás kérdései, valamint néhány patika létesítése az elővárosokban még további beszámolókat és tisztázást igényel. Ezért tehát ezeket az ügyeket a legkegyesebben ad-

dig halasztotta, amíg a kormányzat a császári Őfelsége által legkegyesebben elrendelt jelentéseket és szakvéleményeket a titkostanácsos urak és a tanácsok küldött urai elkészítik. A titkostanácsos urak stb.

(*Cod. Austr. II. 518. o.*)

440.

Sörfőzdekre kivetett adó a veszteglő házak költségei miatt.

Császári-királyi rendelet.

1680. jún. 28.

Mi, Lipót, stb. a történetek miatt mindenki számára közismert, hogy az előző évben a súlyos ragály milyen nagy pusztítást végezve terjedt nemcsak Bécsben, az itteni uralkodói székhelyünkön, hanem az egész tartományban, sőt számos helyen még jelenleg is fennáll. Ez a csapás azonban többnyire azért képes felülkerekedni, mert hiány van az ellene hatásos eszközökből. Ezért szükségszerűen gondolkodni kell olyan rendkívüli megoldásokról, amelyek alkalmasak a megfelelő intézmények felállítására és a költségek fedezetére. Így lehetséges ugyanis nemcsak a vesztegzári épületeket bővíteni és több járványkórházat felállítani, hanem további megoldásokkal még inkább a közjó szolgálatába állni. Ezért hajlottunk arra, hogy mindezen okok alapján olyan döntést hozzunk, hogy tetszésünk szerint, és más irányú legkegyesebb határozatunkig, mostantól fogva a bécsi elővárosokba hozott minden egyes csöbör sör után... annak megfelelően, ahogyan az eddig is érvényben volt magába a városba hozott sör kapcsán, ugyancsak tizenöt krajcárt legyen kivethető és beszedhető, stb. ...Ennek megfelelően mindenki ahhoz tartsa magát, stb.¹²⁶

441.

Járványrendelet.

Járványügy. Cs. kir. rendelet.

1680. okt. 1.

Római császár, Magyar stb. királyi felség, I. Lipót, Ausztria főhercege stb.

Legkegyesebb urunknak új járványrendelete, amelyet teljes egészében a tartományban, járványügyekben kötelező betartani.

Nyomtatva Bécsben. Ausztriában, Johann Christoph Cosmerovio, Római császári Őfelsége udvari nyomdásza által, 1680-ban.

Mi, I. Lipót, Isten kegyelméből választott Római császár, mindenkor a birodalomban több ország, Németország, Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia királya, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karintia, Krajna, Würtemberg, stb., hercege, mindenkinek küldjük kegyességünket és minden jót is, összes tartományunk lakosságának, előjáróinak és alattvalóinak, egyháziaknak és világiaknak, akik az Enns alatti Ausztriai Főhercegségünk lakosai vagy ott tartózkodnak, továbbá a külhoni és távol lévő gondnokoknak, a jószágigazgatóknak, általában mindenkinek, és a legkegyesebben hozzuk mindenki tudo-

¹²⁶ Ehhez adódott a vonatkozó általános szabályozás: Hogyan működjék a járulékos sör adópótlék beszédése, és ehhez milyen további intézkedések szükségesek; kelt 1691. július 1-én.

mására a következőket. Ismeretes, hogy minden kétséget kizárva, Isten jogos haragja miatt, a sajnálatosan elhatalmasodott bűnök és káros szenvedélyek következtében, a dögvész rettenetes ragálya többször megjelent, majd elterjedt ebben a tartományban. Ennek következtében, különös atyai gondossággal, a legkegyesebben újra áttekintettük és megtanácskoztuk az eddig közzétett járványrendeletet és ezen borzalmas betegség miatt kiadott felhívást és határozatot, és részben az ügyek jelenlegi állása miatt nyomtatásban új kiadást rendeltünk el, különösen azért, hogy mindenki ehhez igazodjon az Enns alatti Ausztriai Főhercegségünkben. Elrendeltük, hogy amennyire csak lehetséges, mindenki tartsa be az új rendeletet az egész tartományban, főként pedig a városokban és a vásárhelyeken. Részben a kisebb városokban, kolostorokban, kastélyokban, vásárhelyeken, falvakban és gazdaságokban azonban az egyes rendelkezések nem alkalmazhatók úgy, mint Bécs városában, hanem esetileg és a körülményekhez igazítva, egyes pontokban más irányvonalakat meghatározva, ezért tartottuk szükségesnek, hogy járványrendeletünket, különös tekintettel a tartomány Bécsen kívüli részeire, újra fogalmazzuk, és nyomtatásban kiadva, mindenki tudomására hozzuk. Az új rendelet három részből áll. Az első rész arról rendelkezik, hogy miként kell megelőzni a dögvész betörését, a második rész azt tárgyalja, hogy mi a teendő a védekezés érdekében akkor, ha egyes helyeken a járvány jelei már megjelentek, a harmadik rész pedig a járvány utáni magatartást szabályozza.

Első rész.

Hogyan kell megelőzni a dögvészt a tartományban.

Nem lehet kétséges, hogy a dögvész borzalmas járványa, egy-egy tartományra vagy városra szabadítva, minden más kínokhoz és büntetésekhez hasonlóan, Isten jogos haragjából származik, az egyre jobban terjedő bűnök és káros szenvedélyek miatt. Másfelől az is bizonyos, hogy a dögvész oka lehet az élet rendjétől való eltérés, a hanyagság és felelőtlenség, különösen pedig a tisztaság hiánya, amely ellen az imádság mellett az emberi szorgalom, előrelátás, és a rend betartása is a védekezést és elhárítást szolgálja. Tehát császári és tartományi főhercegi hatalmunknál fogva, ezeket nemcsak a legnagyobb elhatározottsággal rendeljük el és tesszük kötelezővé, hanem egyben legkegyesebben és atyai módon arra figyelmeztetünk mindenkit, hogy óvakodjék a bűnöktől és káros szenvedélyektől, és szabaduljon meg bűnös életétől. Térjen meg Istenhez, hívja és kérje Őt, hogy keresztényi bűnbánattal és a még hátralévő életének jobbá tételével, alázattal az eddig elkövetett bűneiért bocsánatot kérve, jogos haragját enyhítse, és engedje el megérdemelt büntetését. Különösen azonban azt tartjuk szükségesnek és hasznosnak, hogy a szószekekről vasárnap és ünnepnapokon a dögvész elhárítására tartott istentiszteleteken, ne csak a papok és lekipásztorok intsék a nyájukat bűnbánat tartására, a népnek nyilvánosan és hangosan előimádkozva a már ismert imánkat (Mennyeeknek szép, nemes csillaga), hanem minden egyes családapá, családjának tagjaival és szolgálóival is lelkiismeretesen arra törekedjék, hogy tartózkodjanak minden Istenkáromlástól, paráználkodástól, más káros szenvedélyektől és erköcselenségtől. Ezzel szemben mérsékelt, tiszteletreméltó és Istennek tetsző életet él-

jenek, de a papok és a családfők maguk is épületes módon éljék az életüket, és jó példával álljanak az övéik előtt.

Másodszor azonban senki se hívja ki maga ellen a mindenható Istent, ezért legkegyesebben megparancsoljuk minden egyházi és világi előljárásnak, gondnoknak, igazgatónak és bírónak, hogy határozottan ügyeljenek arra, nehogy vásárnap és ünnepnapokon az istentisztelet ideje előtt, a vendégfogadók, csapszékek, vagy egyes házak, bor-, mézsör- és sörpincék, vagy más ivóhelyek kinyissanak, és ilyen italokat, különösen pedig égetett szeszt árusítsanak. De éjjel sem engedhető a mulatozás és italkimérés, így nyáron este kilenc órakor, télen pedig nyolc órakor minden pincét be kell zárni. Ami azonban az utazókat, betegeket, és más érintett embereket illeti, vagy ha egyesek gyengeség vagy más jogos okból egy pohár italt kérnének, akkor ilyen helyzetekben, alkalmanként a kívánságuk teljesíthető. Egyébként a vásárnapok és ünnepnapok szentségét mindig tisztelni kell, és ilyenkor semmi más nem lehet árusítani, csakis a napi szükségletek szerinti húst, halat és kenyeret, és a plébános engedélye nélkül, munka sem végezhető. Továbbá a heti és nagyvásároknak, ha azokat vásárnap és ünnepnapon tartják, az istentisztelet vége előtt semmivel nem lehet kereskedni.

Harmadszor, mindenki tartózkodjon a mértéktelenségtől, a részegségtől, és főleg mennyiségű disznóhús fogyasztásától, különösen nyár idején. Férges gyümölcsöt se egyen, és más helytelenséget se kövessen el, ugyanis ezek gyengítik az ember szervezetét, megterhelik a testet, és hajlamosítanak az egészség károsítására, ami azzal jár, hogy akik így viselkednek, korábban és gyakrabban lesznek a dögvész csírájának és mérgének áldozatává.

Negyedszer, a frissen levágott állatot is káros még melegében feldarabolni és megfőzni. Ezért az előljáráások ügyeljenek arra, hogy a hentesek tartsák be a szabályokat, miszerint a frissen levágott, még meleg állatot nem dolgozhatják fel, így meg kell várniuk annak kihűlését.

Ötödször, hogy ez a borzalmas járvány ide ne terjedjen át más országokból, ezennel legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk minden egyházi és világi előljárásnak, valamint papnak, vámosoknak és hivatalnokoknak a határon, hogy folyamatosan, de különösen akkor, ha egy szomszédos királyságban vagy tartományban dögvész ütötte fel a fejét, kivételesen szorgosan figyeljenek a beutazókra. Azokat a helységeket, ahol tudomásuk szerint a járvány terjed, külön táblákra írják fel, és ezeket a városkapuknál vagy sorompóknál (amelyekkel minden előljáráóság szorgosan lezárni köteles a vásártereket, falvakat és gazdaságokat) vagy más jól látható módon kell kiszögezni, tiltó listára véve a járványos helyeket. Őrhelyek legyenek kijelölve, ahol az idegenből érkezőket a külön ide kirendelt személyzet szigorúan igazoltatja. Nem engedik, hogy a fertőzött vagy gyanús helyről érkezők tovább haladjanak, hanem a szokásos vesztégzárba, avagy karanténba küldik őket, ahol negyven napot az ausztriai határon kívül kötelesek letölteni, és onnan ezen időtartam eltelte előtt a belépésük nem engedélyezhető. Kivételt képez, ha olyan hiteles bizonyítvánnyal érkeznek, miszerint a megelőző negyven napban egészséges és minden gyanú felett álló helyen tartózkodtak. Ha azonban a napok száma nem érné el a negyvenet, vissza kell fordulniuk azzal az eligazítással,

hogy valamely biztonságos és egészséges helyen, teljes negyven napot újra eltöltsenek. Az előljáróságok urai, vámosok és tisztviselők, minden alkalommal, amikor egyik vagy másik helyről olyan hírek érkeznek, hogy a fertőzés ott megjelent, ezt a helyet azonnal jelenteni kell alsó-ausztriai kormányzatunknak, majd mindenkinek a legnagyobb szorgossággal gondoskodjon arról, hogy Alsó-Ausztriát megóvjá ettől a borzalmas betegségtől. Továbbá a legnyomatékosabban mindenkinek megparancsoljuk, tehát az előljáróságoknak, azok gondnokainak, intézőinek, bírónak és tisztviselőinek, hogy az úti okmányok ügyét (amelyeket mindenkinek térítésmentesen kell kiállítani) körültekintően és hűséggel intézzék, így azokba hamis vagy az igazságnak nem megfelelő tartalmak ne kerüljenek. Ha ilyesmi mégis megtörténne, az elkövetőket nemcsak súlyosan büntetni kell, hanem tőlük a jövőben ilyen okmányt nem lehet elfogadni, és az ilyen okmányok felmutatóit a tartomány területére többé nem lehet beengedni.

Hasonlóan kell eljárni közvetlenül a határon a lovasfutárokkal, akiket minden esetben le kell váltani, börténüket megfűstölteni, és szokás szerint a táskát egy újabb futárral kell továbbítani. A futárnál csakúgy, mint bárki másnál, útiokmány legyen, amely csak abban az esetben kötelező, ha olyan helyről vagy tartományból érkezett, amely nyilvánvalóan fertőzött.

Ezeket mindenki köteles betartani, de különösen azok, akik a határforgalomban postai küldeményeket továbbítanak, ellenkező esetben ugyanis, akik vonakodnak, vagy megszegik a szabályokat, nemcsak *eo ipso* a szolgálatból lesznek felmentve, hanem arányos büntetésben is részesülnek.

Amennyiben a tartományba (Isten legyen kegyes ettől megóvni bennünket) a dögvész betörne, minden egyházi és világi előljáróság arra figyelmeztesse és terelje az alájuk rendelteket, hogy vegyék tudomásul, az elkerülhetetlen testi és vagyoni büntetés terhe mellett, miszerint fertőzött vagy fertőzésre gyanús helyről Bécsbe és az elővárosokba sem jöhetnek, és különösen olyan más helyre sem, ahol Mi vagy a Mi fiatal uraságunk az udvartartással egyidejűleg tartózkodunk. Tehát azok a városok, vásárhelyek, falvak és vidéki birtokok, ahol a dögvész még nem jelent meg, szorgosan állítsák fel azokat az őrségeket, amelyek ilyen időkben szokásosak és szükségszerűek is, és senkit ne engedjenek tovább haladni, hacsak olyan okmánya nem volna, amely szerint nem fertőzött helyről érkezett, és fertőzött helyeket az utazása során sem érintett. Az ilyen útiokmányt minden általa érintett helyen alá kell íratnia, és arra pecsétet kell kérni. Az előljáróságok és gondnokok azt is kötelesek biztosítani, hogy az alattvalóknak és hozzátartozóiknak, akik felett rendelkeznek, és akik biztonságos és egészséges helyről jönnek a szokásos hetivásárokra, bor, gabona és más élelmiszerek eladása, vagy más ügyintézés végett, ha Bécsbe érkeznek, legyen a saját előljáróságuktól, gondnokuktól, vagy bírójuktól bizonyítványuk vagy útiokmányuk, hogy a kirendelt ellenőrző személyzetnek azt felmutassák. Amennyiben valaki a borzalmas járvány által fertőzött helyről a piacra árut akarna hozni, vagy csak személyesen útra kelne, vele szemben nemcsak a belépést kell megtagadni, hanem a büntetésen túl, minden nála lévő holmit el kell kobozni. Egyebekben itt már külön intézkedés történt arra nézve, hogy amikor a fertőzés a Magyar Királyságban vagy éppen az ausztriai tartományban egyértelműen megje-

lent, sőt elhatalmasodna, annak érdekében, hogy az élelmiszer kereskedelmet és felhozatalt itt a városban, Bécsben zárlat ne sújtsa, így hiány ne keletkezzék, főszabályként ugyan tilos beléptetni a fertőzött helyről érkező embereket és árukat beléptetni, de a korlátozás alól felmentés adható. Ez a felmentés csak egyes házakra, és nem egész községekre vonatkozik, mivel az útiokmány azt igazolja, hogy az érintett személy, és a magával hozott áru negyven napot megelőzően nem volt olyan házban, ahol tudomása szerint az utóbbi negyedévben fertőzés fordult volna elő. Aki ilyen elsőbbséget élvez, köteles abban is helytállni, hogy olyan személyt, legyen belföldi vagy külföldi, nem hoz magával, aki fertőzött helyről jött volna. Továbbá, hiteles tanúsítványt köteles felmutatni, hogy a megelőző negyven napban nem járt fertőzött helyen, és ilyet átutazóban sem érintett. Fokozott biztonság végett, de azok elrettentésére is, akik a tartományon kívüli fertőzött helyről érkeznének, a határokon (mivel ezt alsó-ausztriai rendjeink *cognitio generalis*-nak tartják) a Cseh és Magyar Királysággal, Felső-Ausztriával, Stájerországgal és Morvaországgal, tehát minden szomszédos országgal szemben, szükség szerint kettő vagy három átkelőhelyet kell kijelölni, az összes többi elzárása mellett. Ezekben a helyeken felállított hirdető oszlopokra mindenki számára elérhetően ki kell függeszteni tartományi hercegi rendeleteinket, ugyanis ezekhez kötelesek tartani magukat azok, akik beutazni szándékoznak, a velük együtt érkező személyekkel, árukkal, ingóságokkal és holmikkal együtt. Másfelől a biztosokat, az illeték beszedőket, és vámosokat, illetve ha ezek nem volnának, akkor az érkezőket figyelő, szabadon kötelezettséget vállaló más bizalmi személyeket kell eligazítani a járványrendelet tartalmának megfelelően, akik szükség esetén esküre is kötelezhetők. Olyan törvénysértőkkel szemben, akik az elsősorban kijelölt és elrendelt országutakon kívül más útvonalakon lopakodnának be a tartományba, a tartományi bíróságok járnak el, területi illetékességük alapján. Ha bárki kifogással élne a szigorú eljárás vagy méltánytalanság miatt, lehetősége van arra, hogy panaszát tartományi kormányzatunk elé terjessze. Lehetséges, hogy a határsértők (akiket a tartományból mindenképpen ki kell utasítani) a megítélt pénzbeli jóvátétellel (amelynek felét az államkincstár, másik felét a tartományi bíróság fizeti), nem volnának elégedettek. Egyes esetekben a súlyosság, illetve az idő és a körülmények szerint a törvénysértők halállal büntethetők, sőt (az elrettentés további fokozása érdekében) a határállomásokon kínzóoszlopokat kell felállítani. Ha ennek a tartományi bíróságok nem tesznek eleget, akkor erre kötelezve lesznek. Ami azokat az árukat illeti, amelyeket a fenti országokból és más országokból Bécsbe, a székhelyünkre akarnak szállítani, a behozatal előtt a kijelölt helyeken ki kell csomagolni. Ezt követi a csomagolás megsemmisítése, majd az arra alkalmas árukat meg kell füstölni. A fertőzött helyről érkezett árukat négy héten át kell zárlat alatt tartani, a nem fertőzött helyről érkezőket viszont csak nyolc napig. Ezt követően lehet ezeket a Városba szállítani, de csak alsó-ausztriai kormányzatunk és a közegészségügyi orvos előzetes értesítése után. Az átvétel bármely helyről érkező holmik, de különösen az ágyneműk esetében, előzetes megfüstölés nélkül semmiképpen nem lehetséges.

Továbbá legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk minden előljáróságnak, gondnoknak, bírónak, hogy nemcsak a fertőzött területeken, vagy ott, ahol

a fertőzés fellépne, hanem azok szomszédságában is, elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, mostantól kezdve, azt is jelentsék alsó-ausztriai kormányzatuknak, ha a fertőzés nemcsak egyes helyeken, városokban, vásárhelyeken, várakban, kolostorokban, falvakban és gazdaságokban, hanem egyes házakban, egyes személyeket érintve is megjelenne. Ezen túl, minden tizennegyedik napon arra is térjenek ki, hogy milyen a járványügyi helyzet helyben és a környező vidékeken, azt is hozzáfűzve, érdemben és részletesen, hogy mit tettek a rend és a jó állapotok megőrzése érdekében. Azok a földesurak, akiknek nem áll módjában, hogy a jelentésüket saját futárral küldjék, juttassák el azt a legközelebbi városba vagy vásárhelyre a helyben illetékes polgármesternek vagy bírónak, aki azt saját tizennégy napos jelentéséhez csatolva továbbítja alsó-ausztriai kormányzatunk részére. Amennyiben valamely helyen fertőzést észlelnének, arról azonnal és haladéktalanul kötelesek jelentést küldeni. Annak érdekében viszont, hogy a fertőzött helyekről küldendő jelentések ne közvetlenül és saját kezű eredeti példányban érkezzenek a kormányzathoz, a városok és vásárhelyek előjáróságai a gyanús helyekről érkező iratokat lemásolják, és átiratban továbbítják. Tekintettel arra, hogy ezek a jelentések nem mindig rendszeresen és határidőre érkeznek, mulasztás estén az elkövetők 10 birodalmi tallér büntetést fizetnek a közegészségügyi pénztárba. Nem kevésbé a területileg felelős orvosok (a területükön időnként terjedő betegségek fajtájáról), ugyanilyen büntetés terhe mellett, dögvészes időkben minden hónapban, járványos időkön kívül pedig negyedévenként kötelesek jelenteni. Az orvosok postai költségeinek fedezeteként évenként három aranyat kell a közegészségügyi pénztárból kiutalni.

Hatodszor, a dögvész mérget nemcsak az emberek terjeszthetik egyik országból a másikba, hanem egyes ingóságok lényegesen nagyobb ártalmat okozhatnak. Ezért kötelesek az egyházi és világi előjáróságok, a szállítmányozók, a vámosok és hatósági emberek a határmenti átkelőhelyeken és a vámházaknál szorgos munkát végezni, és a legnagyobb figyelmet fordítsák arra, nehogy fertőzött helyekről ágyneműt és vásznakot, ruházatot, prémeket vagy más holmikat, amelyek leginkább képesek a dögvész terjesztésére, bárki is behozzon a tartományba, ráadásul azokat titokban vagy nyilvánosan áruba bocsátsa. Amikor olyan holmikat akarnak behozni, amelyek kapcsán felmerül, hogy veszélyes helyről érkeztek, azokat addig kell visszatartani, amíg az érintettek hiteles tanúsítvánnyal igazolják, hogy nem fertőzött vagy gyanús helyről jöttek, illetve a holmik nem onnan származnak. Annak eljárási módját, hogy miként kell a fertőzött vagy gyanús holmikat kezelni, részletesen a második rész tartalmazza.

Hetedszer, szükséges, hogy azok, akik a tartomány gyanús helyeiről érkeznek, és a Városban kiemelten jelentős, számukra fontos ügyeket kell intézniük, tudjanak arról, hogy Bécs városa körül melyik helységben kötelesek a vesztégzári időt tölteni. Tehát, a *Wienerwald* alatti városnegyedre vonatkoztatva ez *Grundramstorff* vagy *Wienerherberg*, a *Wienerwald*-on túli városnegyed esetében *Thuln* vagy *Königstetten*, *Mänhartsberg* esetében *Rötz* vagy *Corneuburg*, végül *Mänhartsberg*-en túl *Waydhoffen an der Teya*. Ezek a helyeken a negyven nap elteltéig kötelesek várakozni, a magukkal hozott személyzettel együtt. Tilos a kijelölt

helyet elhagyni, még kevésbé Bécs városába titokban belopakodni. Annak érdekében viszont, hogy ezek a helyek fokozott veszélyt ne okozzanak, az előljáróságok maguk rendelkeznek arról, hogy az egyes házakat vesztégzári célra kijelöljék, de ide nem kötelesek beteg embereket felvenni. Másfelől annak érdekében, hogy ne haljanak meg, de más helyre se menjenek, ahol nincs járványkórház, a betegeknek külön házat kell kijelölni, az ellátásukhoz szükséges személyzettel együtt.

Nyolcadszor, a tisztaságot, amely a leghasznosabb és legszükségesebb eszköz a ragály ellen, és az egészség megőrzésére, minden település utcáin, útjain és házaiban a lehetséges mértékig kell gyakorolni és fenntartani. Senki se gondolja tehát, különösen a városokban és vásárhelyeken, ahol kővel burkolt főutcák vagy utak vannak, hogy ezekre a hulladékot kiöntheti, legyen az leölt vagy elpusztult állat vére, zsigerei, patás vagy körmös része, cserepek vagy zöldség hulladék és más szemét, amely bűzlik és veszélyforrás is lehet. Még kevésbé lehet döglött állatokat, mint kutyát, macskát, tyúkokat az utcára kidobni. Az előljáróság mindenhol kalodákat állítson, és ezekbe zárja a fentiekben vétkes cselédeket. Gazdáikat viszont, mivel nem eléggé szorgosan figyeltek rájuk, és nem tartották vissza őket a szemét ilyen kártékony kiöntésétől és kidobásától, a körülmények szerint pénzbüntetésben vagy testi fenyítésben lehet részesíteni. A büntetésből befolyt pénzeket szegényházaknak és kórházaknak lehet adni, és különösen ott használhatják haszonnal, ahol fertőzötteket ápolnak. Azokban a városokban, vásárhelyeken és falvakban, ahol bűzös pocsolyák vannak, azokat haladéktalanul ki kell üríteni majd feltölteni, és ebben az állapotban megtartani. Nem lehet azonban eléggé, és elsősorban megkövetelni, hogy a házakban megfelelő és szükséges, tartós tisztaság uralkodjon, minden veszélyes dolog eltávolításával együtt. Ezennel tehát mindenkinek legkegyesebben és nyomatékosan megparancsoljuk, hogy az elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, a hulladékok tekintetében ne csak attól tartózkodjanak, hogy azokat a fenti tiltás ellenére az utcákra és utakra kiöntésük vagy kidobják, hanem ezt a gyalázatos dolgot a házakban, az udvarokon és a félreeső helyeken se műveljék. Ezzel szemben, a városok, vásárhelyek, falvak és gazdaságok a hulladékot kosarakba helyezve és targoncákkal összegyűjtve, a rendes országutaktól és gyalogutaktól távol fekvő helyre ürítsék, ahol kellemetlenséget és veszélyt sem okozhat.

A házakban nemcsak a lakószobákat kell tisztán tartani, hanem söpréssel és lemosással a melléképületeket, lépcsőket, padlásokat, konyhákat, istállókat és árnyékszékeket is. Az előljáróságok saját ügyintézőjüket, vagy más emberüket, akit vezetőnek neveznek, és a kéményeket ellenőrzik, bízzák meg azzal a feladattal, hogy mind a házakat, mind az utcákat is ellenőrizték. Amennyiben egy és más helyen szemetet találnak, legyen az a házakban vagy a házak előtt, jelentsék az előljáróságnak, amely a szabálysértőkkel szemben megfelelő büntetést fog alkalmazni.

Mivel a nagyszámú koldus csőcselék mindenhol szemetel, és veszélyek okozójává válik, a városokban és vásárhelyeken sem tartózkodhatnak olyan koldusok, akik nem az adott plébánia körzetben születtek, nevelkedtek, és laktak volna. A kóborlókat és segítségre méltatlanokat, akik nem hajlandók dolgozni, a visszatérésről való lemondás ígéretével kell eltávolítani, és nem kell tovább tűrni a jelenlétüket, hanem az egyes települések lehetőségei szerinti keresztény alamizsnával ellátva, az egyik

törvényhatóság adja át a másíknak a közigazgatási határon, és meg kell akadályozni, hogy ezen a határon idegen koldusok jöjjenek be a tartományba.

Minden földesúr köteles a saját kolduló szegényeit eltartani, és ha máshol tartózkodnának, mindenki köteles őket visszaküldeni a saját területükre. Annak érdekében, hogy a méltányolható és arra érdemes koldusok, azoktól, akik méltatlanok, felismerhetők és elkülöníthetők legyenek, a méltányolhatóknak valamilyen jelzést vagy cédulát kell adni, és el kell érni, hogy megmaradjanak a saját falujukban és plébánia körzetükben. Amikor azonban a méltatlan koldusok a kiutasítás után visszajönnek, kalodába kell zárni őket, pellengérre állítani vagy börtönbe vetni, vagy vasra verve, munkára foghatók. Azokat viszont, akik az ilyen mihaszna kóborló koldusokat támogatják, a körülményeknek megfelelő büntetéssel kell sújtani.

Második rész

Mi a teendő akkor, amikor a dögvész megjelenik, és hogyan kell elhárítani.

Amikor a mindenható Isten ezt a tartományt a dögvész büntetésével sújtja (amelyet kegyesen mégis elháríthatna), először minden egyházi és világi előljáróság különös gondot fordítson arra, hogy a szegény fertőzött emberek ne maradjanak lelki vigasz nélkül, tehát a szentségeket szorgosan felvehessék, amit a papok minden egyes helységben a szívükön viseljenek, hitbéli buzgóságból és előrelátó gondoskodásból. Városokban és vásárhelyeken, ahol

nemcsak egy lelkész szolgál, nem kell mindegyiknek a fertőzöttekkel foglalkozni, hanem közülük egyet ki kell jelölni, megfelelő lakásban és körülmények között, ahonnan nem mehet egészséges és fertőzéstől mentes emberek közé. Olyan helységekben, ahol bármely szerzetesrendhez tartozó kolostorok találhatóak, az előljáróság kezdjen tárgyalást arról, hogy a rendek egy papot területi szolgálatra kihelyezzenek. Amennyiben a rendházak ennek vonakodnának eleget tenni, az előljáróságok ezt haladéktalanul jelentsék alsó-ausztriai kormányzatunknak a szükséghelyzet megoldása érdekében. Ha egy helységben, ahol csak egy pap teljesít szolgálatot, nem láthatja el egyszerre a betegeket és az egészségeket, így tanácsosabb volna, ha csak az egészségesekkel foglalkozna. Ilyen esetekre nézve a legkegyesebben nem kételkedünk abban, hogy a megyéspüspökök a hívőket nem hagyják magukra, és minden lehetséges módon arra törekszenek, hogy a helyi plébános mellé egy másik papot küldjenek, és ennek a költségeit a helyi plébános fizesse. Amennyiben ennek nem lenne eleget, meg kell vonni tőle a plébánia bevételeit, és abból egy másik, egyébként a feladatot vállaló papot kell eltartani. Ebben az ügyben a passauai *consistorium*, egy korábbi megkeresés révén, ami a nevezett püspökséget illeti, *mandata generalia* útján már intézkedett. Tehát bármikor, ha a ragály a jövőben újra jelentkezne (amitől Isten kegyesen óvjon meg bennünket), azok a papok, akiket jól eltart a hitközségük, maguk lássák el a kihelyezett pap-társaikat. A szegényebb plébánosok viszont egyik vagy másik esperességben fogjanak össze, és az egyik vagy másik körzetbe kihelyezett papot közösen tartsák el. Amennyiben a helyi közösségek ehhez hozzájárulnának, az a saját döntésükön múlik. Másfelől az érintett földesuraknak az a kötelessége, hogy a kihelyezett papoknak megfelelő lakást adjanak, azonban úgy, hogy amennyiben megfertőződné,

egy másik pap már azonnal helyettesíthesse, aki addig készenlétben várakozott, olyan módon, ahogyan a salzburgi püspökség az *Edlitz*-ben szolgáló pap esetében ezt már előre megtárgyalta és elrendezte.

Másodszor, mivel a szerencsétlen fertőzött emberek kigyógyíthatók ebből a borzalmas betegségből, az érintett elöljáróságok kötelesek mielőbb tapasztalt orvosokról gondoskodni, de legalább egy seborvosról, egy fürdősről és egy szemlézőről, mivel a gyulladásukban így segíthetnek a betegeknek. Hasonlóképpen kell személyzetet adni a sorompókhoz, a betegszállításhoz és a halottak eltemetéséhez, mindezt az elöljáróság és a lakosság költségére, mert közösen adják a fedezetet. Továbbá mindezt a földesurak sem hátráltathatják, ellenben ériék el, hogy alárendeltjeik és bérlőik is ehhez tartsák magukat. Ellenben, ha nem így cselekednének, és alárendeltjeiket sem figyelmeztetnék, ezeket a falusi elöljáróság jelenteni köteles alsó-ausztriai kormányzatunknak. Beteg emberek a költségeiket saját maguk fizetik, ha ilyenek keletkeznek, és ha meghaltak, tartozásaikat a hagyatékból kell fedezni. Fizetéseképtelenség esetén a fedezetet a falusi elöljáróság és a lakosság adja. A falusi elöljáróságok az általuk alkalmazott orvost, szemlézőt, és a többi személyzetet is úgy irányítsák, hogy lehetséges szorgosságukkal ne takarékoskodjanak, de óvakodjanak attól, hogy egészséges emberek közé menjenek. A fürdős és a seborvos tartsa tisztán a szerszámaikat, és ha azokat dögvészes betegeknek használta, egészséges embereknél ne vegye elő. Orvosok estében pedig leginkább arra van szükség, hogy a városnegyedek rendszerinti orvosa mellett, a dögvész pusztítása idején fele fizetésért folyamatosan mindegyik mellé egy helyettest vagy *adjunctus*-t alkalmazzanak, a jövőbeli utánpótlás érdekében, ugyanis így a szegény emberek a tartományban dögvész idején fokozottabb és jobb ellátásban fognak részesülni.

A fürdősök, különösen a tartomány vidéki részein, legyenek arra kötelezve, hogy dögvész idején külön egy fürdős segédet vagy inast tartsanak, akik szükség esetén részt vesznek a fertőzöttek ellátásában.

Harmadszor, amikor egy házban valaki megfertőződik, meghal vagy életben marad, az elöljáróság, az ügyintézők, gondnokok és bírók ezt a házat azonnal zárolják. Negyven nap eltelte előtt ne nyissák ki újra, és kívül egy kereszttel jelöljék meg, hogy az emberek ezt látva tudják, hogy hol kell védekezniük. Amikor a háziállatok ellátása miatt egy egész házat nem lehet lezárni, legalább azt a szobát kell zárlat alá helyezni, ahol fertőzőeset haláleset történt. Azokat, akiknek az állatok mellett kell maradniuk, más biztonságos helyen kell elszállásolni, és az állatokat, ha szép az idő, a szabadban, a mezőn kell tartani. A fertőzésben elhalt személyeket koporsó nélkül, vászon szövetbe vagy lepedőbe varrva, saroglyán vagy hordágyon kiszállítva, legkevésbé sem a templomban, annak sírkertjében vagy a temetőben, hanem ezekről távol eső helyen, gyásznép kísérete nélkül kell eltemetni. A sírok kellő mélységűek legyenek, és amennyire csak lehetséges, a holttestet friss oltott mésszel kell leönteni, majd a sírt kellően tömörített földdel kell feltölteni. Beteg embereket, akik már nem járóképesek, letakarva, az ággal együtt kell a járványkórházba szállítani, ha helyben van ilyen kórház, és abban különösen a szegényeknek és nincsteleneknek kapnak ellátást, és ezt a szorgos kezelést orvosok, seborvosok és más alkalmazottak biztosítják számukra. Olyan helyeken, ahol nincs járványkórház, az elöljáróság egy

különálló házat jelöljön ki arra a célra, hogy ott a fertőzött házakból kiköltözött embereket elkülönítve elhelyezzék. Másfelől egyes helyeken a városok, vásárhelyek, falvak előterében, kertekben, mezőkön, vagy lapályos területeken kijelölt helyekre faházakat kell építeni, hogy ott az emberek negyven napon át a vesztegzári időt le-töltsék, és másokkal ne találkozhassanak. Amikor a negyven nap eltelt, (amelyet az utolsó személy felvételének napjától kell számítani) úgy kell rendelkezni, hogy mie-lőtt ezek az emberek a saját házaikba visszaköltöznének, ott nagyon alapos takarítás és füstölés végzendő. A dögvészes fertőzést könnyen magukba szívó tárgyakat, mint a ruhákat, ágyneműt és más holmikat, illetve minden más dolgot, amelyet a fertőzöt-tek a betegségük alatt használtak, tehát rongyokat és szalmát is, maradéktalanul el kell égetni. Ebben semmilyen kivétel vagy megkímélés nem tehető. Annak érdeké-ben pedig, hogy a kitelepítettek hiányt semmiben ne szenvedjenek, részükre a meg-felelő szállító személyzet révén, az eltartásukhoz minden szükséges dolgot rendelke-zésre kell bocsátani. Az ilyen holmik és élelmiszerek oda szállítását az előljárásság köteles biztosítani. Amennyiben a fertőzöttek nem akarnak járványkórházba vonul-ni, vagy az egészségesek az elkülönített megfigyelő helyekre települni, hanem saját házukban zárlat alatt tartva akarják kezeltetni magukat, ennek nincs akadálya, de mindez csak különös felügyelet mellett történhet. Tehát a kiszabott negyven napos idő előtt a házakból nem távozhatnak, és nem mehetnek emberek közé, továbbá azt a szobát, kisebb helyiséget vagy kamrát, ahol a fertőzött fekszik, a még egészségesek-től elzárva kell tartani, így oda az egyébként a házba zárt egészségesek sem mehet-nek a szabályos takarítás és füstölés előtt. Ráadásul, nemcsak a lezárt házakból nem mehetnek a lakók egészséges emberek közé, hanem az egészséges és fertőzésmentes házakban lakók is óvakodjanak attól, hogy amíg helyben a járvány teljesen megszű-nik, más városokba, vásárhelyekre vagy falvakba távozzanak, vagy onnan emberek érkezzenek, és a veszélyt magukkal hurcolják. Evégből az előljárásságok külön őrsé-get állítsanak, amely arra ügyel, hogy a kitelepítettek, és mások se hagyják el a tele-pülést. Előfordulhat azonban, hogy egyesek úgy gondolják, hogy a negyven napos határidő előtt más emberek közé mehetnek, így az őrzésük helyét elhagyhatják. Az ilyen személyeket azonnal meg kell büntetni. Az őrség azonban különösen a nagy falvakban nem működhet eléggé hatásosan, ezért amikor kitör a dögvész minden egyes település szigorúan ahhoz tartsa magát, hogy a rendeletek megszegőit, ha tet-ten érik, elvesztik a házukat az udvarral együtt, akinek viszont nincs ilyen tulajdona, azt minden más vagyonától megfosztják, és kitiltják a törvényhatóság területéről.

Negyedszer, sokan meghalnak azok közül, akik nem jelentik be idejében a be-tegségüket, így senki nem vizsgálja meg őket, és ellátásban sem részesülnek, pe-dig időben kaphatnának segítséget. Ezennel tehát mindenkit nyomatékosan figyel-meztetünk arra, hogy amikor egy beteg lázas vagy hidegrázásos lesz, erős fejfájás-tól szenved, vagy más tünetei vannak, amelyekből sejthető, hogy az állapota rosszabbra fordulhat, ilyen esetben nem szabad várakozni, hanem hívatni kell a betegvizsgálót vagy a fürdőst, vagy maga a beteg menjen hozzájuk vizsgálat vé-gett. Ha dögvész igazolódna, azonnal meg kell kezdeni a kezelést, a beteget jár-ványkórházba vagy ilyen célra kijelölt helyre kell szállítani, és minden szükséges intézkedést meg kell tenni a házban lakó és a házban kívüli emberek megóvása ér-

dekében. A betegvizsgáló vagy a fürdős, házhoz hívás esetén, a helyszínen szorgos kikérdezéssel állapítsák meg, hogy a házban a többi ember között vannak-e betegek, vagy ha esetleg már más is beteg volna, azt is azonnal meg kell vizsgálni. Ha felmerül a dögvész gyanúja, jóllehet egyértelmű jelek még nem észlelhetők, a környezetet figyelmeztetni kell, hogy a védekező szereket időben használhassák, és óvják meg magukat a veszéllyel szemben. Evégből tartományunk rendjei városuk negyedeit és patikusait *Crems, Horn, Ober-Hollabrun, Mistbach, St. Pölten, Melk, Neustadt és Baaden* városokban utasítsák arra, hogy a szükséges orvosságokat a még elviselhető méltányos áron forgalmazzák. Legyenek arra is kötelezve, hogy a betegeket a lehető legnagyobb buzgalommal fogadják, és őket ebben a nagyon szomorú állapotukban együttérzéssel és részrehajlás nélkül kezeljék.

Amikor a fertőzöttek annyira legyengültek, hogy a haláluk rövid időn belül várható, a haldoklóknak frissen sült meleg vagy melegített, vagy forró vízben, zacskóban áztatott kenyeret kell a szájára tenni, ugyanis a leheletük nagyon mérgező, és veszélyes a környezetükben lévőkre nézve. Az ágy vagy a fekvőhely köré egy vagy két dézsa nagyon meleg, de nem gőzölgő vizet kell helyezni, hogy a haldoklóból távozó mérge azokban csapódjon le. Halál után a kenyeret mélyen el kell ásni, a vizet pedig, ha lehetséges, folyóvízbe üríteni, vagy olyan helyen kiönteni, ahol emberek nem közlekednek.

Ötödször, járványos időkben mindenki és minden ház lássa el magát, amennyire lehetséges, hatásos szerekekkel, amelyek nemcsak a patikákban, tehát a szegényeknek és gazdagoknak is egyaránt elérhetők (ezért ennek a járványrendeletnek a végén, a vidéken használható szerek tanácsadással együtt, mellékletben lesznek csatolva), és ezeket minden nap használják is. Különösen fontos azonban a házakat és a szobákat naponta kétszer borókabogyóval vagy boróka ágakkal, löporral, kénnel vagy más dögvész elleni füstöléssel tisztítani, és ecettel behinteni, vagy égetett meszet kell a szobában oltani, téglát felhevíteni és arra ecetet önteni, vagy lángoló tüzet körbehordozni, borókafenyő, tölgyfa, szőlővenyige, bükkfa, jegegyefenyő, erdei fenyő vagy fűzfa égetésével.

Hatodszor, ezennel nyomatékosan megtiltjuk, hogy járványos időben bárki is égetett szeszt kínáljon eladásra, amely nyilvánvalóan oka lehet a fertőződésnek, vagy disznóhúst, továbbá éretlen, férges vagy rothadt gyümölcsöt sem lehet árusítani.

Hetedszer, nemkevésbé veszélyesek az összejövetelek, és ezeket az előljárásságok amennyire csak lehetséges, szüneteltessék, különösen a borpincékben, vendégfogadókban és csapszékekben, elsősorban azonban templomi búcsúk, templomszentelések és nagyvásárok esetében, ahol nagyon sok ember gyűlik össze, és egymást könnyen megfertőzhetik. Az ilyen összejöveteleket minden olyan helységben le kell állítani, ahol, vagy amelyek három mérföldes körzetében a fertőzés borzalmas ragálya megmutatkozott. Amíg ez az állapot fennáll, (eltekinthetve a templomon belüli szertatásoktól), a templomi búcsú vagy a nagyvásár tartási jogának elvesztésétől fenyegetve, minden összejövetelet be kell tiltani. Jóllehet a csoportosulás nem elkerülhető a szokásosan megtartott tisztességes esküvők, keresztelési lakomák és hasonló meghívásos alkalmak kapcsán, és ezeket általában betiltani sem lehet, az érintetteknek ezennel nyomatékosan megparancsoljuk, hogy nagyon

kevés embert hívjanak össze, és a rendezvényt tiszta, tágas, szellős helyen vagy szobákban tartsák. Amikor azonban fokozódik a halálesetek száma, minden összejövetelt be kell tiltani, és az iskolákat illetve a fürdőket is be kell zárni. Mivel a templomokban sok ember gyűlik össze, ami nem csekély veszélyforrás, de emiatt az istentiszteletet nem lehet elmulasztani, ígehirdetés előtt és alatt erős füstöt kell gerjesztetni borókafenyő fájának, boggyójának vagy ágainak égetésével, vagy a fenti ötödik pontban jelzett fákból gerjesztett nyílt lángot kell a templomban körbe hordozni, továbbá a szenteltvizet tartó kőtálat is ki kell üríteni, minden veszély kiküszöbölése érdekében. Azokból a helységekből, amelyeket a dögvész megfertőzött, amíg a járvány fennáll, tilos mindenféle processziót és zárandoklatot indítani más egészséges plébánia körzetekbe vagy templomokba, de ez fordítva sem lehetséges, az egészséges helyekről a fertőzött helyekre.

Nyolcadszor, megtiltjuk, hogy az elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, a rendes esküvőkön kívül egyes mutatványosok, fúvós és húros hangszerekkel rendezvényeket tartsanak, és így mindenféle táncos alkalom is szüneteljen. Az ellenszegülők, legyenek kocsmárosok, italkimérők, vendégfogadósok, vagy mutatványosok, a körülmények szerinti súlyos testi és vagyoni büntetésben fognak részesülni.

Kilencedszer, a fertőzés szemlátomást leginkább a szőlőszüret idején terjed. Ilyen veszélyes időkben tehát a városokban, vásárhelyeken, és elővárosokban, a kívülről érkező, napszámos szüretelők, testi fenyítés terhe mellett, csak akkor vehetők fel munkára, ha olyan tanúsítványt hoznak magukkal, miszerint egészséges és minden gyanú felett álló helyről érkeztek. Hasonlóképpen az idegen fuvarosok, akik cefrét vagy mustot szállítanak, különösen itt Bécsben nem maradhatnak a városi istállóknak, hanem miután lerakodtak, minden késlekedés nélkül, azonnal távozni kötelesek. Viszont annak érdekében, hogy a helyi és a kívülről érkező szüretelők egymással ne keveredjenek, azokban a kertekben, ahol kisebb mennyiséget kell szüretelni, a munkát a tulajdonosok és szolgálók végezzék. Másfelől, akik tulajdonában nagyobb ültetvények vannak, jelentős mennyiségű terméssel, csakis kívülről érkező munkásokkal dolgozzanak, és a szőlődombokon épített faházakba helyezték el őket. Egyidejűleg a törkölyt naponta és idejében kell kiszállítani a városokból és vásárhelyekről.

Jóllehet a tízes nagyságrendben megjelenő kiütések nem mindig ragályosak, dögvészes időkben azonban minden fekete és vörös foltot dögvészesnek kell tekinteni, ha ugyanabban a házban néhány ember egymás után betegedett meg. Ezeket a betegeket az egészségesektől elkülönítve, járványkórházba, vagy egy másik elkülönített helyre kell szállítani, a szobát vagy házat pedig zárlat alá helyezni. A veszélyes holmik, a fentiekben említettek szerint, elégetendők, és további szükséges intézkedéseket is be kell vezetni.

Harmadik rész

A dögvész elmúltával milyen magatartást kell követni.

Először, amikor negyven nap alatt az egyes házakban újabb fertőzött személyek már nem lesznek, a szobák ugyan kinyithatók, az emberek azonban ezeket tetszésük szerint még nem használhatják.

Másodszor, ezennel mindenkinek tudomására hozzuk, hogy nemcsak vagyoni, hanem határozott szándékunk szerinti nyilvános testi fenytést is alkalmazunk, mint például deresre húzás, vasra verés és megkötözés, városból, vásárhelyről, uradalomból, sőt akár a tartományból való kiutasítás, továbbá a tettesek a bűncselekmény természete szerint még súlyosabb és kíméletlenebb büntetésre számíthatnak, ha bármilyen szín alatt elkövetnék a következőket. Tehát az elrendelt zárlatot önkényesen senki sem oldhatja fel, hanem amikor a negyven napban meghatározott időtartam eltelt, jelentkezni kell az illetékes eljárásnál, hogy az esedékes nyitást a megfelelő szakemberek végezzék el, a szükséges eszközökkel. Ennél fogva mindenki óvakodjék attól, hogy az ilyen szobákba belépjen, mielőtt a szabályos tisztítás megtörtént volna. A tapasztalatok ugyanis azt igazolták, hogy az ilyen óvatlanság miatt egyesek nemcsak az életükkel fizettek, hanem helyben a dögvész lángját is újra felszították. Amennyiben a dögvész valóban újra megjelenne, az érintett házat és szobát ismételten le kell zárni, az embereket el kell távolítani, más óvintézkedések végrehajtásával együtt. Majd a megnyitás csak újabb negyven nap után, a fenti rendben lesz elvégezhető. Amikor a szobát újra kinyitják, kétség merülhet fel abban a tekintetben, hogy a szükséges módon megtörtént-e a házak, szobák és lakások tisztítása és megfüstölése, ezért ilyen esetben többszörös biztonsági intézkedést kell alkalmazni. Különösen érvényes ez a vendégfogadókban és más olyan helyeken, ahol nagyon sok ember megfordul, és nincs teljes bizonyosság arról, hogy közöttük egy vagy több fertőzött személy hosszabb-rövidebb ideig, de akár csak egy negyedórára ott tartózkodott volna, ilyen módon hagyva maga után a dögvészes mérget. Ilyen esetekben, a fokozott biztonság érdekében, a fent említett faféleségek valamelyikével nyíltan lángoló tüzet rakva kell a helyiségekben megjeleníteni. Lángolás közben erre apránként ecetet kell önteni vagy kevés löport hinteni, továbbá apróra darabolt görögszéna magot, császárgyökeret, babérlevelet, salétromot, ként, borostyánt, borókabogyót vagy boróka ágakat és más, a patikákban kapható füstölőszert. Amikor sűrű füst keletkezett, a szobát egy negyedórára teljesen lezárva kell tartani, majd utána az ajtót és ablakokat kinyitni. Ezt követően a padlót és a mennyezetet, ajtókat, kisebb és nagyobb ládákat, állványokat, ablakokat, asztalt, székeket, padokat és mindent, ami fából készült, valamint fémből és fából való további holmikat és háztartási eszközöket, jóillatú, dögvész elleni gyökerekkel és növényekkel átitatott erős sózott lúggal, vagy ecettel savanyított vízzel kell letörölni. A falat és minden kőműves burkolatot le kell vakarni, majd a szobában frissen oltott mésszel alaposan lemeszelní, és utána jóillatú növényekkel, virágokkal, vízzel és hasonlókkal meghinteni. Mindezek után a szobát egyszer vagy kétszer, a fentnevezett füstölőszerekkel kell megfüstölni, majd napkeltétől és éjféltől engedni kell, hogy a levegő jól átjárja. A szobákban minden repedést ki kell tisztítani, majd betömni. Amennyiben bizonyos, hogy a szobában valóban fertőzött ember tartózkodott, a nevezett tisztítás, füstölés és meszelés után az ablakokat húsz vagy harminc napon át, különösen nap közben, szellőztetés végett, nyitva kell tartani. A szobában borókafenyőt, tölgyfát, jegenyefenyőt, szőlővenyigét, bükkfát, erdei fenyőt vagy fűzfát kell égetni, és néhány dézsa vizet is be kell állítani. Ezek tartalmát folyóvízbe kell üríteni, hogy máshol kárt ne okozzanak. Ilyen módszerekkel, csekély

költséggel és fáradsággal, viszont nagy haszonnal és biztonsággal lehet védekezni az esetleges jövőbeli csapások ellen. A felszabadított házakra és szobákra vonatkozó rendelkezéseket nem lehet a zárlat alattiakra értelmezni, tehát ezeket a fentiekben jelzett büntetés terhe mellett senki se kísérelje meg kinyitni és használatba venni, mivel azokat csak a külön kirendelt személyzet nyithatja ki és tisztíthatja. A házak és szobák tisztítása kapcsán azonban leginkább arra kell ügyelni, hogy a fertőzött ágyak, ruhák, ágyneműk és más ingóságok a fertőzés forrásaként ne maradjanak vissza.

Harmadszor tehát ebben a szakaszban azt kell hangsúlyozni, hogy azokat a ruhákat, vászonneműket, ágyakat és a dögvész mérgét könnyen felszívó tárgyakat, amelyeket a fertőzött beteg akár csak megérintett vagy használt, és ezért a legnagyobb veszélyt jelentik, valamint mindenféle rongyot, az előljáróság által a helyszínre külön kirendelt személyek jelenlétében kell megsemmisíteni. Kivétel nélkül mindent el kell égetni (a megsemmisítést legkevésbé azokra az emberekre bízva, akik ezek tulajdonosai), afelől teljes bizonyossággal, hogy azokból senki semmit nem tartott vissza. Ami viszont a többi holmit illeti, amelyek ugyan a szobában voltak, de a fertőzött beteg azokat nem használta és érintette, mint például a képek, vagy olyan holmi, ami a kisebb vagy nagyobb ládákban volt, azokat a tulajdonos megtarthatja, mivel kevésbé veszélyesek, de mielőtt azokat ő maga vagy mások használnák, tisztítani és mentesíteni kell. Ezek közé tartoznak azok a tárgyak is, amelyek kapcsán kétséges vagy feltehető, hogy fertőzött házakban voltak, és ott esetleg fertőzött személyek érinthették, különösen a vendégfogadókban és más hasonló helyeken, ahol sokféle ember is megfordul, és nem lehet tudni, hogy fertőzöttek voltak-e közöttük. A tisztítás menete a következő. Minden vászonneműt 24 órán át erős lúgban, sózott vagy ecettel savanyított vízben kell áztatni, majd utána szokásos módon kimosni és szabad levegőn szárítani. Száradás után izzó parázsra szórt füstölőszer füstje fölé kell tartani, hogy az jól átjárja. Másféle anyagokat, mint kelméket, bőrt, pamutszövetet vagy selymet ugyancsak ki kell mosni, de ha ez károsodás nélkül nem lehetséges, akkor legalább lúgos, sózott vagy ecettel savanyított vízzel kell benedvesíteni, majd szabad levegőn napfelkelte táján vagy éjszaka szárítani. Utána a fentiek szerint kell megfüstölni. Ami az ágyneműt illeti, a tollas derékaljakat és a matracokat fel kell nyitni, a tollakat és a gyapjút kivenni, utóbbit kiteríteni majd újra tömöríteni. A huzatokat, a fentiekben a vászonról írtak szerint kell kimosni, megszárazítani, majd az említett füstölőszerekkel megfüstölni. Nagyobb biztonság érdekében azonban a huzatokat előzetesen két napon át, kötélre kötve, folyó vízben lehet áztatni. Ugyanakkor ezennel ismételten és nyomatékosan megtiltjuk, hogy a fentiekben megnevezett nyilvános büntetések terhe mellett, a zárlatot önhatalmúlag bárki is feltörje, és a dögvész mérgét könnyen magába szívó dolgok tisztítását és mentesítését saját maga végezze, ugyanis azok az előírások szerint, kivétel nélkül, azonnal elégetendők.

Újabban sokszorososan megnövekedett a fertőzés veszélye a régi használt ruhák, ágyneműk és más hasonló holmik árusítása miatt. Ezért

Negyedszer, legkegyesebben és nyomatékosan elrendeljük, hogy járványos időkben az ócskapiacokon, de máshol sem lehet nyíltan vagy titokban régi zsi-

vásári holmikat, használt ruhákat, ágyneműt, vagy bármi más olyan dolgot árusítani, amely felveszi a dögvész mérgét, és magába zárja. Másfelől, a vas, cink, vörösréz és sárgaréz vagy más fémből készült tárgyak, vagy azok, amelyek fából készültek, nem szívják fel a dögvész mérgét, amely így nem marad meg a felületükön, áruba bocsáthatók, de csak előzetes alapos tisztítás után. Amennyiben azonban bárki is szükséghelyzetben vagy nyomós okok miatt ruhákat vagy ágyneműt és más hasonló dolgokat eladni kényszerülne, engedélyért köteles jelentkezni az illetékes előljárásnál. Itt kellően bizonyítsa, hogy nevezett holmik nem fertőzött házból vagy helyiségből származnak. Ezt követően az előljárásság engedélyt ad az eladásra, de a holmikat valamilyen jellel kell ellátni, és a későbbiekben váratlan időpontban ellenőrizni kell, az erre megbízott személyek által (akiket az előljárásság nevez ki), nehogy esetleg más áruk is forgalomba kerüljenek. A továbbiakban súlyosabb büntetéssel és kíméletlenül kell kezelni azokat a törvényszegőket, akik, legyenek bármilyen helyzetben, és bármilyen ürüggyel, a zárlatot önhatalmúlag feltörik, mielőtt a takarítás megtörtént volna. Aki a fertőzött betegeket, vagy az általuk használt tárgyakat nem jelenti, hanem elrejt, majd eladja, vagy ebben segít, vagy bármely más módon a járványrendeletben foglaltakkal, illetve annak nyomán hozott előljárássági rendeletekkel ellentétesen cselekszik, vagy azokat nem követi, azt a körülmények szerint a fentiekben jelzett módon, kíméletlenül meg kell büntetni. Az ilyen személyek ugyanis semmibe veszik császári és főhercegi parancsainkat, kárt okoznak a közérdek ellenében, és saját magukkal együtt mások életét is veszélybe sodorják. Tehát nemcsak a közérdek, hanem az érintettek szempontjából is az a leghasznosabb, ha a jövőben minél határozottabban tartózkodnak az ilyen nyilvánvaló veszélyek okozásától.

Ennek a rendeletnek a hatékony végrehajtását átadjuk a városokban és a vásárhelyeken a magisztrátusoknak, vidéken pedig a falusi előljárásságoknak, vagy ennek hiányában akik *in possessione vel quasi* az előljárássági hatalmat gyakorolják (de a földesúri előljárásságok részére másfelől előfeltételek és hátrányok nélkül). Mindenféle járványügyben rendelkezhetnek, amennyiben maradéktalanul követik a járványrendeletben foglaltakat, és következetesen betartják a saját magukra nézve kötelező szabályokat, valamint minden megparancsolt jószándékú intézkedést átvisznek a gyakorlatba. Továbbá szorgosan ügyelnek arra, hogy az összes rendelkezést mindenki pontról pontra betartsa, a vétkesek pedig megkapják a büntetésüket. Egyebekben ezennel legkegyesebben megparancsoljuk a földesúri előljárásságoknak, hogy a falusi előljárásságok munkáját ne akadályozzák, és minden egyes alattvalójuk ahhoz tartsa magát, hogy helyben a falusi előljárásság rendelkezéseit vonakodás nélkül kövessék, és a szükségesen felmerülő költségek fedezetét a hozzájárulásukkal biztosítsák.

Ugyanígy, alsó-ausztriai tartományi rendjeink remélhetőleg azon szorgoskodnak majd, hogy minden további költséget fedezzenek, mindenek előtt a hágókon és kerülő utakon szolgáló határőr biztosok és az őrség zsoldjának tekintetében, a szegény alattvalók külön megterhelése nélkül. Egyébként ezt a járványrendeletet az egyházi szervezeteknek és céheknek is mind a négy városnegyedben az adófelosztás elkészítése után azzal együtt kell kiküldeni, illetve más alkalomból a föld-

birtokosokhoz eljuttatni, mindegyik helyre nyomtatott formában. A továbbiakban az alattvalóknak a városokban, vásárhelyeken, falvakban az évenként tartandó törvénykezési napokon (ha ez erre irányul), a rendeletet pontról pontra fel kell olvasni, mindenkit nyomatékosan arra intve, hogy azt az elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, a legnagyobb alázattal kövesse. Amennyiben ezután egyik vagy másik eljáróság a rendeletet nem követné, és ahhoz nem tartaná magát, ezzel nemcsak súlyos felelősséget von magára, de kegyvesztett is lesz, és az elkerülhetetlen büntetést is számításba kell vennie. Mindenki ehhez igazodjék, és óvja meg magát a káreseményektől, így teljesítve akaratunkat és elhatározásunkat. Kelt Bécsben, a Mi városunkban, 1680. október 1-én, Római birodalmi uralkodásunk 23. évében, Magyar Királyságunk 26. és Cseh királyságunk 25. évében.

Lipót (P. H.)

Szent Császári Öfelsége parancsára
Johann Georg Koch.

Freyherr Johann Paul Hocher

Rövid eligazítás

Szegény, vidéki községek részére arról, hogy milyen szerek használhatók a dögvészes méreg elleni védekezésben, és a megfertőződött betegek kezelésében.

Először és mindenekelőtt, mindenki térjen meg a mindenható Istenhez, igazi áhítattal és bűnbánattal, hogy tartózkodni fog minden bűntől, de főként a fajtalankodástól, mert a dögvész Istennek erre adott különös büntetése, és szíve mélyéről könyörögjön a büntetés elmulasztásáért.

Másodszor, gyanús idegen embereket nem lehet a községbe engedni, gyanús helyekre sem lehet utazni, és onnan tilos árukat, ruhákat, ágyneműket és élelmiszereket behozni, valamint a fertőzöttek nem engedhetők az egészségesek közé, de az egészségesek sem a betegek közé.

Harmadszor, mértékkel kell ételt és italt fogyasztani, és különösen ősszel nem lehet túlzott mennyiségű gyümölcsöt, disznóhúst és frissen szüretelt mustot inni, amért is a vendégfogadókban, italkimérésekben és további ilyen helyeket szüneteltetni kell a szükségtelen összejöveleteket.

Negyedszer, mindenki igyekezzen a magán viselt ingét és ruháját tisztán tartani, takarítsa a szobákat, távolítson el mindent, amiből bűz és rothadás származhat.

Ötödször, a lakószobákat naponta egyszer alaposan meg kell füstölni borókabogyóval, gyantás fenyővel, kénnel, bakkecske szarvával, fenyőgyantával, babérlevéllel, citromhéjjal, gránátalma héjával, tömjénnel, borostyánnal, majoránnával, nehézszagú rúttal, rozmaring bokorral, és a szobákban hagymát illetve fokhagymát kell kifüggeszteni. Amikor ártalmas ködös, borús időjárás érkezik, az udvarokban és utcákon boróka ágakból és gyantás fenyőfából tüzet kell rakni, és amennyire csak lehetséges, inkább a fentiek szerint kezelt szobákban kell maradni.

Hatodszor, amikor a fertőzés bármely házban megjelenik, az egészségesek jól teszik, ha levegőváltásra mennek. Akik azonban nem távoznak (köztük a félénkebbek), az állandó füstölés mellett, az alábbi szerekkel is élhetnek.

Fogyasszanak minden reggel savanyú levest, savanyú tojáslevest vagy rántottlevest, és igyanak rá egy pohár bort, amelyben éjjel egy közepes borsónagyságú

kámfort áztattak, vagy vegyenek be minden reggel éhgyomorra két vagy három késhegynyi védekező liktáriumot (amelyet a patikákban árulnak) vagy egy púpos késhegynyi terjéket, de bevehető egy fél kanál boróka lekvár is. Szegény emberek, vajas kenyérre kenve, egy vagy két késhegynyi, jól porrá tört közönséges ként, vagy rézgálicot is bevehetnek, vagy ecetben pácolt borókabogyót, esetleg ruta-leveleket, babérlevelet, vagy egy gerezd fokhagymát. Lehet négy csepp boróka olajat egy kanál leveshez vagy egy falat kenyérhez adni, vagy lehet bevenni egy fél borsószemnyi kámfort. Az emberek hordhatnak magukkal szivacsot, kerti rútával vagy méregelleni ecettel átitatva, vagy boróka illetve borostyán olajjal nedvesítve, továbbá a nevezett ecettel vagy olajjal bedörzsölhetik a csuklón a pulzus helyét, vagy a halántékot, de nagyon hasznos lehet a piros olaj, vagy a közönséges skorpió-olaj (illetve borús erősebb változata a patikákból), naponta a fülek mögé, a hónaljba vagy a lágyékba kenve.

Méregelleni ecet

Vegyünk angyalgyökeret, császárgyökeret, vaddisznófű gyökeret, mezei tikkoszorúgyökeret, fehér cickafark gyökeret, közönséges méreggyilok gyökeret, mind-egyikből 1 latnyi mennyiséget, majd fél latnyi örmény-gyökeret, sárga tárnics gyökeret és citromhéjat, egy-egy maréknyi citromfűt, kerti rútát és egy kevés kapri-bogyót, majd öntsünk rá másfél pint erős ecetet. Hagyjuk állni 24 órán át, majd rövid ideig forraljuk, utána kinyomkodjuk, és a folyadékot öntsük egy tiszta üvegbe. Bekenhetjük vele az orrnyílásokat és a kezünket, és minden reggel egy kanálnyi lenyelhetünk belőle. Szájba véve rághatunk angyalgyökeret, mezei tikkoszorúgyökeret, császárgyökeret, citrom vagy keserűnarancs héjat, borókabogyót vagy babérlevelet, ami éppen rendelkezésre áll vagy elérhető. Mellkasunkon, a szívtájon kis köteget hordhatunk kerti rútából. Továbbá a fent nevezett gyógynövényeket, mindegyiket, vagy négy- ötfélét, félmaréknyi kerti rútával és dióbéllel két meszely ecetben pácolhatunk, és ebből a léből naponta fél kanállal lehet bevenni.

Méregelleni liktárium.

Reggel egy diónyi mennyiséget lenyelni.

Vegyünk egy font dióbelet, fél font fűgét, nyolc lat kerti rútát, egyenként fél font borókabogyót, örménygyökeret, császárgyökeret, gyömbért, fahéjat, két latnyi nagyzezerjófűt, majd vágjuk apróra és dörzsöljük össze rózsamézzel vagy közönséges mézzel.

Hetedszer, mihelyt valaki ebben a betegségben szenved, vagy amikor csak annak néhány jele észlelhető, mint hidegrázás, hevülés, fejfájás, fáradékonyság a végtagokban, hányás, aluszékonyság, mindez különösen az őszi időkben, az ilyen embereket a többiekéntől azonnal el kell különíteni, és amennyire csak lehetséges, ha a beteg elmúlt 18 éves, eret kell vágatni, hogy a mérget a szívből kiűzzük, és az izzadságban távozzék.

Izzasztó ital

Vegyünk midriatikumot vagy terjéket, amelyek Bécsben minden patikában kaphatók: egynegyed latnyi angyalgyökér, égetett szarvasagancs reszelék, pecsét-

föld, mindkettőből három késhegynyi, kertirúta ecet, vagy tömény ecet, egynegyed meszely mennyiségben, mindez jól elkeverve, és melegen kell meginni. Az izzadás ezután öt vagy hat óra múlva kezdődik, amely alatt nem lehet a beteget kitakarni, nem ehethet, ihat, és nem alhat, de engedményként kaphat egy evőkanálnyi sűrű cukros és ecetes folyadékot, vagy melegített mézet, ecettel. Miután a beteg három napon át használta az izzasztó folyadékot, kapjon minden hatodik vagy hetedik órában az alábbi méregelleni porból három késhegynyi, elkeverve fél latnyi füstike vagy borókabogyó oldatban, kerti rúta ecetben, vagy tömény ecetben.

Méregelleni por

Vegyünk négy-négy lat közönséges méreggyilok gyökeret, orvosi macskagyökeret, csalán gyökeret, angyalgyökeret, vaddisznófű gyökeret, vérontó pimpó vagy vérgyökeret, majd farkasbogyót, amely Bécs mellett az ártéri területeken, különösen a Práterben található, és ez utóbbiból húsz vagy harminc szemet használjunk. Mindezeket apróra kell darabolni, majd erős ecettel leönteni, és jól lefedett mázas fazékban negyedórán át forralni, és kihűlni hagyni. Utána az ecetet leöntve, a gyökereket kiszárítjuk és porrá törjük. Ezt a port kakukkfű oldatban, búza- vagy bodzalekvárban lehet bevenni. A beteget az izzadás után szárazra kell törölni, az ágyneműt cserélni, majd itatható, de nem hirtelenül, valamilyen savanyított árpaleves-sel, vagy más folyadékkal.

Forráztok ivása.

Készíthető borókabogyóból, sóskaborbolya bogyóból, borkőből, kögyökérből, apró mazsolából, édesköményből és ánizsból.

Amennyiben a beteg tíz vagy tizenkét évesnél fiatalabb volna, az izzasztó italból vagy a méregelleni porból csak fél adagot kapjon, mitridiakum és terjék helyett egynegyed latnyi tojássárgáját vagy egy latnyi borókalekvárt kaphat. Járva-nyos időkben azonban mindenki lássa el magát a szükséges orvosságokkal.

Amire az érvágásnál ügyelni kell.

Olyan betegek esetében, ahol már csomók keletkeztek, ha ennek helye a jobb fül mögött van, a fő eret a jobb karon kell megvágni, ha a bal fül mögött, akkor a bal karon. A jobb hónalj esetében a középső eret a jobb karon, a bal hónalj esetében ugyanezt a bal karon kell megvágni. Amennyiben a csomó a jobb lágyékban vagy alhason keletkezett, a vágás a jobb lábon, a bal lágyék esetében a bal lábon történjék. A csomókat skorpió olajjal, piros olajjal, kerti rúta olajjal, kamilla olajjal vagy fehér liliom olajjal kell megkenni, és az alábbi pakolást felhelyezni, olyan forrón, amennyire csak a beteg elviselni képes.

Pakolás, felhelyezésre.

Vegyünk szárított chilipaprikát, közönséges vasfüvet egy jó marékkal, három vagy négy sült hagymát, egynegyed latnyi terjéket, két tojássárgáját, szükség szerint mézet, rozslisztet, lenolajat, vagy lenolaj üledékét, és ezeket jól össze kell keverni. Amikor egy tályog vagy hólyag már kialakult, először sós vízzel kell lemosni, majd az alábbi pakolást kell ráhelyezni.

Ördögsemfű, útifű, kerti rúta, egy-egy marékkal, árpaliszt, méz, ecet, tojás-

sárgája, sült hagyma, konyhasó jól elkeverve, és a pakolás melegen, három óránként cserélhető.

Egy másik pakolás csomókra vagy hólyagokra.

Vegyünk kovászt, egy tojás nagyságnyi mennyiségben, három vagy négy sült hagymát, két vagy három keményre főtt tojássárgáját, konyhasót, egy evőkanál lenolajat, vaját és tejet, vagy disznóhajat, szükséges mennyiségben, majd mindezt sűrűre főzzük, és vászonra kenve helyezzük fel. Amennyiben bárkinek módja van ehhez még három vagy négy füget vagy egy fél latnyi terjéket, vagy ugyanennyi szárított békaport hozzáadni, a hatás gyorsabban várható.

Vagy ez is használható.

Vegyünk jóféle mithridiakumot, töltsünk meg vele egy nagy hagymafejet, forró hamun melegítsük, amíg megpuhul, majd öt vagy hat safrány szállal, galambürülékkel ecetben jól eldolgozzuk, lenolajjal vagy skorpió olajjal jól összekeverjük, és melegen felhelyezzük. Használhatjuk a csomók és tályogok köré helyezve is, azok kiürítése előtt.

Felnyitás után a fekélyeket egyenlő mennyiségben összekeverve, mézzel, tojássárgájával és terpentinnel, vörösfenyő vagy közönséges gyantával gyógyíthatjuk, ezt a flastromot naponta kétszer vagy háromszor felhelyezve. A hólyagokat vagy tályogokat a fentiek szerint lehet kötözni, vagy zsírt használhatunk, amelyben néhány tojássárgáját kisütöttünk, majd hideg vízzel vagy növényi főzettel leöntjük, és amikor kihűlt búzaliszttal vagy másféle liszttel vagy kevés kámmal kenőcsként kikeverjük. Bármikor lehet a területre káposztalevelet vagy körtikelevelet rákötöni. Amikor a hólyagok körkörösén kiterjednek, pecsétföldet, agyagot vagy kemencetapaszt ecetrel vagy tojásfehérjével lehet összekeverni, és ezzel a hólyagot naponta kétszer körbe kenni. Kezelés közben azonban ügyelni kell arra, hogy a flastromot és kendőt, amely csomókon vagy hólyagokon volt, használat után azonnal elégessük.

Nyolcadszor, ha súlyos hányás miatt semmi sem marad meg a beteg gyomrában, vegyünk egy maréknyi bárányürömfüvet, boldogasszony tenyerét, benedekfüvet, kerti kakukkfüvet, ezerjófüvet és rózsalevelet. Ezekkel töltsünk meg egy kis zacskót, forraljuk fel fehér- vagy vörösborban, és helyezzük a hasra a gyomor fölé, amíg a beteg jobban lesz.

Vagy vegyünk egy tojásnyi kovászt, egy maréknyi ürömfüvet és barna kakukkfüvet, vagy ugyanennyi kerti rútát, és főzzük fel, amíg flastrom állagúvá válik, és azt helyezzük a gyomor fölé.

Súlyos hasmenés esetén is használható ez a flastrom, de a következő főzet is.

Vegyünk egyenlő mennyiségben pirított rozskenyeret és birsalmát, fele-fele arányban főzzük fel ecetrel és fehér- vagy vörösborban, amíg besűrűsödik.

Vagy szárított kökényt, fekete áfonyát porrá törünk, majd egy teli kanál masztix-gyanta, fél latnyi birsolaj és masztix-olaj hozzáadásával jól eldolgozzuk, és kendőre kenve melegen felhelyezzük. A beteg gyakran bevehet egy teli kanál birsalmát vagy birsalmabort is.

Lehet továbbá egynegyed latnyi pecsétföldet, agyagot vagy terjéket elkeverni, és azt egy kanálnyi birsalmalével vagy felfőzött körtelével vagy boróka lekvárral

bevenni, és ezt a javulásig öt- vagy hatóránként ismételni, vagy tíz-tizenkét csepp boróka olajat egy kanálnyi levesben bevenni.

Hevülés és fejfájás esetén rózsacetet, bodzacetet, rózsavizet, gyíkfű vizet, fekete ebszőlő vizet, útifű vizet tojásfehérjével keverve, kevés sáfrányszál és kámfor hozzáadásával lehet készíteni, és ezzel a fejet borogatni.

Égető érzés vagy szomjúság esetén a beteg gyakran öblítheti a száját olyan forrázattal, amelyet árpából, útifű vízből, gyíkfű vízből, tavaszi tőzike vízből, *Breinzeltl*-ből vagy rózsamézből kell készíteni.

A torok és a nyelv szárazsága ellen salétromot vagy *Breintzeltl*-t lehet vízben feloldani, rézgáliccal, kénnel vagy salétromsavval enyhén savanyítva (lehet sóska-pép vagy ráklé is), ezzel kell gargarizálni, vagy meginni is lehet.

Kilencedszer, a halottakat rövid időn belül, éjjel és csendben, mélyen és el-különített helyen kell elásni. A szobát ennek a járványrendeletnek megfelelően zárva kell tartani, és kellő takarítás illetve füstölés előtt nem lehet újra használni. Általánosságban pedig a nevezett járványrendeletet és az abban közölt gyógyító szereket, amennyire csak lehetséges, el kell fogadni. Különösen pedig a legna-gyobb igyekezettel azt kell betartani, hogy a rongyokat, a szalmát, ágyat, ágyneműt és ruhákat, és minden más holmit, amelyet a fertőzött beteg használt, nem lehet visszatartani vagy eltitkolni, hanem minden ilyesmit azonnal meg kell sem-misíteni és elégetni.

Végül, a fentiekben leírt szereket azért kell a szegényeknek, gyámoltalanok-nak és a közösségeknek kezébe adni, hogy ahol nincs közegészségügyi hatóság, sírásók vagy fürdősök, nehogy elhagyatva érezzék magukat, és amint az korábban számos helyen megtörtént, az emberek ne haljanak meg, és ne menjenek tönkre, hanem csekély költségek árán védhessék meg az életüket.

Tehát az összes előjáróság nem csak a szükséges megelőzésre fordítson gon-dot, hanem keresztényi szeretettel álljon a szegény beteg alattvalók mellé, ételmi-szerekkel és orvosságokkal, majd mindezekért a mindenható Isten fogja őket meg-jutalmazni.

442.

Üstökös

Időjárás.

1680.

Edgy más után való két esztendőben nagy üstökös csillag láttatott leg először az idén karácson havában, mellynek sugára 60 grádusik nyujtossék, és nyólc hétig látczék.

(*Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész. 35. lap.*)

443.

Dögvész Bécsben és Magyarországon – Járványrendeletek – Irodalmi művek a pestisről.

Járványügy.

1680.

1) Ausztriában, Magyarországon ugyanaz a dögvész terjedt. Briet. Annales mundi.

A görög dögvész, amelynek ragálya ennek a nagyvárosnak egy külvárosi épületében már 1679 decemberében megjelent, 1680 januárjában már addig terjedt, hogy néhány hónapon belül a város körül 278 házat kellett zárlat alá helyezni. Majd a járvány szikrája, amelyről azt hitték, hogy már kihunytt, egyszeriben újraéledt, és mivel a sok hegyi kerülő úton és zugon keresztül teljesen lehetetlen volt a ragály távoltartása, harmadjára ez a veszélyes csapás a külvárosokból magába a városba is behatolt, és ennek következtében a várfal külső és belső sávjában 122 épületet kellett bezárni. Jelenleg a városban és a külvárosokban 2340 ember esett a dögvész áldozatául, 68-an lábadoznak mindkét helyen azok, akik megfertőződtek, és akiket sikerrel kezeltek a magánházakban. A régi kórodában 592, az újban pedig 156 ilyen személy nyerte vissza az egészségét. Lewenwald.

Ugyanez a ragály más helyekre, nevezetesen Alsó-Stájerországba áttérjedve csak csekély erőt mutatott, mivel maga Lewenwald, a saját lakóhelyének egy méréföldes körzetén belül csak egy város és hét falu fertőződéséről számolt be.

2) Ausztriában a dögvész, Bécsen és annak külvárosain kívül még mindig pusztítást végez. A császári rendelet címe:

Legkegyesebb urunk I. Lipót római császári, magyar és csehországi királyi felség és ausztriai főherceg, stb. új járványrendelete arról, hogy vidéken általában hogyan történjék a járványügyek intézése. 1680-ban.

Lásd: Leírás a dögvészről és rendelet a járványról. Bécs. 1727 fol. (a 94–114 oldalak között) Utánnymásban is: Bécs 1763 fol. (a 120–140. oldalak között)¹²⁷

3) Habersack: *Relation von der Neustädter Pest*. 1680. Bécs.

4) A főméltóságú herceg és a rendek új járványrendelete Alsó- és Felső-Szilézia hercegségben. – Breslau 1680. február 14-én. in fol.

5) Az alábbi mű is ugyanerre az évre vonatkozik:

Kircher Athanas: természet- és orvostudományi alapvetések a borzalmas ragályról és úgynevezett dögvészről, részletesen annak eredetéről, okairól, tüneteiről és előjeleiről, továbbá szokatlan hatásairól, stb. és az ellene való szerekre és védekezésről stb. latinról német nyelvre fordítva. Augsburg, 1680 in 8.

(Ennek a vizsgálódásnak az elején a 271–302 oldalakon: Lewenwald rövidített időrendje a nevezetes dögvészekről Mózes korától az 1656. évig csatolva, ezen a címen: Minden dögvész krónikája, külön elnevezésük és ismertségük alapján.)
(*Paulus Adamus I. rész. Valentics 69. old.*)

444.

Tilos a fertőzöttek ágyneműjének és ruházatának adásvétele. Bécs körül a falvakban tovább tart a dögvész. Bőséges szőlőszüret. Üstökös.

Járványok. Krónika. Időjárás.

1680.

Egy héttel ezelőtt, mindenki nyilvánosan értesítést kapott arról, hogy testi fenytetés és halálbüntetés terhe mellett a fertőzött ágyneműt és ruházatot, ha bárhol

¹²⁷ Lásd – a fentiekben 441. folyószám alatt – a szerző –

még fellelhető, haladéktalanul be kell jelenteni. Abban az esetben viszont, ha bárki is ezeket árusítaná vagy megvásárolná, úgy mindkét felet, tehát az eladót és a vevőt is, kegyelmezés nélkül kötél által, illetve nők esetében lefejezéssel kell kivégezni. Amennyiben bárki is fertőzött ruházatot vagy ágyneműt titokban magának megtartana, és ez által megfertőződne, majd meghalna, holttestét mindenki elriasztása végett az akasztófa alatt kell elföldelni. Ezért adatik tehát parancsba, hogy minden fertőzött házat és szobát ismételten és a legalaposabban át kell kutatni, megfüstölni és kitisztítani.

A császári udvar székhelyéről a kitöltött vesztegzári idő után sokan érkeztek Bécsbe, akik között néhányan betegek és fertőzöttek voltak. Miután vidéken, egyes helyeken a dögvész még észlelhető, Alsó-Ausztria nagyméltóságú tartományi kormányzata Bécsből Ausztria mind a négy, Enns alatti területére katonai lovasküldöncöt menesztett, minden földesúrnak, lovagnak és tisztviselőnek parancsba adva, hogy különösen Bécs kilenc mérőföldes körzetében, testi fenytés és halálbüntetés terhe mellett, mindent jelentsenek arról, hogy a ragály még mely helyeken és milyen módon terjed, hogy mindez császári felségének haladéktalanul tudomására juthasson. A beérkezett jelentések alapján szükségesnek ítéltetett, hogy Bécs városából néhány orvost, akik a ragály ellen bevethetők lesznek, egyes borbélyok, fürdősök és betegápolók társaságában, megfelelően elosztva, a beszámolóiban jelzett helyekre kell küldeni, hogy segítségére legyenek a szegény vidéki lakosságnak, és Isten segedelmével a járványtól mindent teljesen megszabadítsanak.

Egyébként ebben az évben, Bécsben és Ausztriában olyan gazdag szőlőtermés volt, hogy a Szent Kereszt Papi Társaság prelátusa az itteni városi őrségnek 100 mérő bor ajándékozását rendelte el.

Decemberben először Linzben majd utána Bécsben is egy üstökös vált láthatóvá, rémisztő hosszú csóvával, amelyről a legtapasztaltabb matematikusok is azt mondták, hogy a világ teremtése óta nem lehetett látni ilyen természetű égi jelenséget.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 14. fej. 1000–1002. o.)

445.

A tavaszi nagy hőség elszaporította a rovarokat.

Időjárás.

1681.

Áprilisban... (számos) más országban olyan hőség volt, amelyhez fogható ebben az évszakban 50 év óta nem fordult elő. Ennek következtében a rovarok tömegesen elszaporodtak. The. Eur.

(Pilgram, I. rész 175. o.)

446.

I. Lipót császár és király III. dekrétuma.

Törvény.

Sopron, 1681. december 30.

Mi Lipót, ... adjuk emlékezetül ezeknek rendében, jelentvén mindenkinek, kiket illet, hogy... Magyarországunk... hű karainak és rendjeinek a folyó évi április hónap huszonnyolcadik sz. k. Sopron városunkba közországgyűlést hirdet-

tünk... mi fent nevezettek legalázatosabban könyörögvén Felségünk előtt, hogy... hogy mi azokat a cikkeket s minden azokban foglaltakat helyeseknek, tetszőknek s elfogadhatóknak tekintvén, kegyesen elfogadni, s királyi hatalmával helyeselni és megerősíteni, s mind maga jóságosan megtartani, mind bárki másokkal megtartatni méltóztassék.

Ezek a cikkelyek tehát a következők.

26. törvénycikk: templomok s azok építésére való helyek kijelöléséről (az ágostai és helvét hitvallások híveinek)

19. § Azokat a templomokat végre, a melyek birtokában az ágostai és helvét hitvallás hívei tetteleg vannak, előbbi módon, a paplakokkal és iskolákkal s azok jövedelmeivel együtt a jó béke kedvéért, hogy tudniillik nyugodtan és békésen éljenek, kezeiknél hagyják; a temetés és harangozás használatát az ott lakó katolikusoknak éppen úgy, mint nekik is, szabadon hagyván.

46. törvénycikk: nyílt háború idején az országlakók személyes felkelést ajánlanak

19. § ... öregség vagy betegség miatt hadviselésre alkalmatlanok, saját személyükben táborba szállni nem tudók... személyeik helyett lovasokat küldjenek, s jószágaik után nemkülönben, a fentebb irt módon, a táborban lovasokat és gyalogosokat tartsanak.

Mi tehát... ezen törvénycikkeket... királyi hatalmunkkal jóváhagytuk, elfogadtuk, helyeseltük és megerősítettük.

Kiadva Sopron szabad és királyi városunkban, december hónap 30. napján, az Úrnak 1689. esztendejében.

(*Corpus Juris Hungarici*)

447.

A Duna áradása.

Időjárás.

1682.

A Duna meg áradván sok falukat elragad, és széllal nagy károkat tészén.
(*Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész 38. lap.*)

448.

Gróf Kolonics püspök a katonai táborokban fekvő sebesültekről és a szüleiktől megfosztott gyermekekről a legnagyobb emberbarátsággal gondoskodik. – a legyek förtelmes elszaporodása.

Járványok, állatvilág, árvaházak.

1683.

(*Bécszet ostromolják a törökök*)

1) Az ellenség igen nagyszámú keresztény foglyot vitt magával Ausztriából... összeségükben 108.809 lelket számláltak. A felmentő seregek érkezésekor rettenetesen sok keresztényt lemészároltak... Egész táborhelyek, az összes országutak és útvonalak, a Bécs alól Magyarországra menekülő törökök nyomán, megcsönkített

holttestekkel voltak borítva. Ráadásul a sietséges menekülés sok gyermek és felnőtt életét megrövidítette, akik a holttestek, a döglött szamarak, az agyonlőtt és elpusztult lovak tetemei között húzták meg magukat, és a sok magára hagyott kisgyermek közül a jelentések szerint, Kollonitz gróf, *Neustadt* püspöke¹²⁸ sokakat a városba hozatott és ápoltatott.

2) ... Magyarországon Esztergom vára is a keresztények kezére került... A betegek és sebesültek között, akik Bécsben megtöltötték majdnem az összes kolostort, ispotályt és árvaházat, tömeges halálozás volt, és miután a beáramló hidegebb levegő a legyeket, amelyek a Nap melege által keltett hőségben a sok holttestből áramlottak ki, korlátozta és erőtlenné kezdte tenni, végre az emberek újra zavartalanul lovagolhattak oda, ahová akartak¹²⁹.

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 15. fej. 1122–1136.)

449.

Irodalmi mű a Pozsonyban uralkodó *febris petechialis*-ról.

Járványok.

1683.

Ebben az évben a Pozsonyban pusztító *febris petechialis*-ról a leírást Andrea Loewius feljegyzéseiből, a fia közölte:

Loew Car. Frid.: Az 1730-as év járványos természete Európa-szerte megállapíthatóan nagyobb gyakoriságot mutatott és valójában enyhébb volt az egyes európai királyságok, köztársaságok és nevezetes tartományok számos városában, kikötőjében, vidéki városában és tájegységeiben. – Lásd. in: Thomas Sydenham: *Operorum medicorum* II. kötet.

(Paulus Adamus I. rész *Valentics* 65–67. o.)

450.

Irodalmi mű a *petechia hungarica*-ról.

Járványok

1684.

1) Cardilucius Joh. Hisk.: *Bericht von der Lagerseuche , oder ungarischen Flecken und Petecken-Sucht etc.* Nürnberg 1684 in 8.

2) Heves dögvész Sziléziában is. Lewenwald.

(Paulus Adamus I. rész *Valentics* 65–67. o.)

451.

Gróf Kolonics püspök alamizsnát gyűjt a háborúban sebesült katonák megsegítésére.

Kórházügy.

1685.

1685-ben itt (Bécsben) a Jezsuiták társasága hitvalló házának kápolnájában *Neustadt* püspöke Kollonicz gróf szentbeszéde minden alacsonyabb és magasabb rangú embert megindított, hogy jelentős adományokat adjanak mind a Törökor-

¹²⁸ Később győri püspök, majd végül a Magyar Királyság primása.

¹²⁹ Ez Bécsben volt így –? és mi volt Magyarországon? –

szágban mindenkor fogvatartott keresztények kiváltására, mind pedig a beteg és sebesült katonák ápolására, akik életüket és testi épségüket kockáztatták az ősel-lenséggel szemben...

(Fuhrmann, II. rész, 3. könyv, 16. feje. 1141. o.)

452.

A Buda visszafoglalására küldött hadsereget *dysenteria* kínozza.

Körleírás.

1685.

Az idén a keresztyén tábor, annak Gróf Stahrenberg feje lévén Budát meg szállja, ... de végtére Buda alól el állanak, mivel Forster úr Generalis fő Profunt Mester és Commissarius lévén, és a lisztet a tábor számára hordattatván, a liszt úgynnyira megvész és elpenészesedik, hogy attól a tábori nép jobbára vérhas be- tegségbe esvén el oszlott.

(Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. Rész. 44. lap.)

453.

Buda visszafoglalása a törököktől, akik dögvésztől szenvednek.

Járványok.

1686.

A Bavariai Elector és Károl a Lothringiai Herczeg meg szállván Budát... ost- rommal győzedelmessen meg veszi Sz. Mihály havának 2. napján.

Végtére az Isten is ugyan Török Országra nagy dög halált küld.

(Petthő Gergely; Spangár András. Toldalék V. Rész, 46–47. lap.)

454.

A budai katonai ispotály (kórház) áthelyezése Pestre.

Ispotályok.

1688.

(királyi leirat)

A leirat szavai szerint:

„az ottani kórházat Pestre kell áthelyezni”

Ismeretes: ez az ispotály (amelynek pecsétjét „*Nosocomium Budense*” körirattal Augustinus Szalay úr birtokolja) azon a helyen létesült, ahol korábban a budai me- cset állt, ma viszont a Kapucinusok rendháza és temploma van. – a szerző –

455.

Viharok és esőzések éve.

Időjárás.

1688.

Ez egy figyelemre méltó viharos és esőzések év volt az egész világon. Th. Eur.
(Pilgram, I. rész 152. o.)

456.

Irodalmi munka az *epidemia hungarica*-ról.

Körleírás.

1688.

Loew Andrea: Magyarország járványtörténete 1688-ban, 1697-ben, 1699-től 1709-ig... az utóbbiakat illetően, a szerző szerint 1688 júliusában és augusztusában, amikor lángolt az ég a hőségtől, és abban az időben eső egyáltalán nem volt – elsősorban *epidemia pemphix*, közönségesen csalánkiütés terjedt el, amelyet a betegek *urticae urentis*-ként észleltek. Kínzó viszketéssel, igen nagy bőrduzzanatokkal járt testszerte, birodalmi márka, forint és garas méretben, amelyek a könyök teljes területét beborították, nem annyira piros, mint inkább fehér hólyagokká alakultak, majd más tünetekkel tértek vissza, tartós, rosszindulatú láz kíséretében. (Paulus Adamus I. rész, *Valentics* 65–67. o.)

457.

Orvosságok díjszabása.

Császári-királyi rendelet.

1689. június 21.

Patikai díjszabási rendelet az orvosságokról 1689. június 21-én jelent meg¹³⁰. (Cod. Austr. P. I. 71. o.)

458.

Fürdősök gyermekeinek megengedhető a szakma megtanulása.

Császári-királyi rendelet.

1689. dec. 9.

Lipót. Császári kegyességünket küldjük minden... iparművésznek és kézműves iparosnak. Egyben legkegyesebben hozzuk tudomásukra...

Tizennegyedszer. Ismeretes az a mind a mai napig folytatott gyakorlat, hogy egy iparos, mester vagy segéd megöl egy kutyát, valamit hozzáágva, ütéssel, lövéssel vagy szúrással, és történjék ez fokozatosan vagy természetes védelemből, ezen személyek azonnal fejezzék be az iparűzést, sújtsa megvetés őket, és legyenek kizárva a közösségből...

Végezetül... egyebek mellett szándékunkban áll egy másik, újabban elterjedt visszaéléses gyakorlat kapcsán minden korlátozást megszüntetni, miszerint a ... fürdősök... és más hasonló személyek gyermekeket nem vehetnének fel és taníthatnának a szakmára.

(Cod. Aust. I. 451 – 459. o.)

459.

Sáskák Magyarországon és Erdélyben.

Állatvilág.

1690.

1) Oroszországnak ebben az évben három sáskajárást kellett elszenvednie, amelyek közül az első Lengyelországból, a második Volhíniából, a harmadik Ma-

¹³⁰ ez a díjszabás hiányzik a *Codex Austriacus*-ból – a szerző –

gyarországról érkezett; ahol leszálltak, ott a földet néhány hüvelyknyi magasságban lepték el. Comment. Linné.

(*Pilgram. I. rész. 314. o.*)

2) Iszonyú sok sáskák jönnek Erdélybe Sz. Mihály havában.

(*Petthő Gergely – Spangár András: Toldalék V. rész. 52. lap.*)

460.

Ragály Magyarországon és Horvátországban.

Császári-királyi rendelet.

1690. okt. 14.

Járványrendelet

A Magyarországból Ausztriában utazók számára.

Ezennel kinyilvánítjuk kegyességünket az Enns-en inneni Ausztriai Főhercegségünkben alárendelt, és a magyar határ mentén fekvő, bármely rangban és rendben lévő összes és minden egyes egyházi és világi előjáróságunknak, valamint az összes helységben működő tartományi bíróságoknak, jószágtulajdonosnak, jószágigazgatónak, gondnoknak és bírónak, különösen pedig vám- és különdíj-szedőinknek, továbbá mindenkinek, akit a jelen rendelet érint, és a legkegyesebben elrendeljük tudomásul venni a következőket. Amikor bármely formában hihetően úgy alakul a nyomasztó járvány avagy dögvész Magyar Királyságunkban a Buda alatti részeken és Horvátországban, szükségszerűen megfontolandó lesz, hogy nevezett országaink és az Enns-en inneni Ausztriai főhercegségünk kapcsolatait korlátozott időtartamra, további intézkedésig megszakítsuk, és ezzel lehetetlenné tegyük ennek a csapásnak a behurcolását. Tehát annak érdekében, hogy ezennel egy ilyen csapást megakadályozzunk, minden lehetséges elővigyázatosságot megtegyünk, és semmit ne mulasszunk el, ami egy és más módon alkalmas lehet, ezennel a bevezetőben említetteknek összességükben és külön-külön is a legkegyesebben szigorúan megparancsoljuk, hogy az ausztriai oldalról a Magyar Királysággal szemben fekvő határokon, hágókon, városokban, piachelyeken és falvakban a futárokon kívül (mivel ők kötelesek bizonyítványt bemutatni arról, hogy egészséges házakból érkeztek), akik Magyarországról, Budáról idefelé jönnek, bárkiről is legyen szó, akár a szomszédos Pinkamindszentről is, hiteles útiokmány nélkül, amely szerint egészséges helyről érkeztek, ebbe a tartományba be nem engedhetők. Másfelől azok, akik Magyarország Buda alatti részeiről vagy Horvátországból érkeznek Ausztriába (a fent említett futárokon kívül) nem léphetik át a határt, hacsak nem mutatnak be olyan bizonyítványt, miszerint az ausztriai tartományi határokon kívül négy héten át egészséges, fertőzésmentes helyen tartózkodtak, tehát Magyarország Buda alatti részeiről érkezve, a dögvészes vesztegzári időt letöltötték. Ennek megfelelően, minden érintett helyen lévő tartományi bíróságnak és végrehajtó szerveiknek a legszigorúbban megparancsoljuk, hogy a saját területükön és körzeteikben nyomatékosan jelen rendelkezésünk szerint cselekedjenek. Tehát, nemcsak a szokásos országutakon, hanem az összes mellék- és kerülőúton a forgalmat megfelelően felügyeljék és ellenőrizzék. Feltéve, hogy bárki is ezeken titokban áthaladni akarna, azzal szemben elfogás esetén kivétel és kímélet nélkül,

a körülményekhez mért szigorú testi fenyítést és vagyoni büntetést kell alkalmazni. Legkegyesebb meggyőződésünk, hogy jelen elrendelt parancsunkat mindenki kötelezően betartja, és a közjó végett egyetlen alkalmat sem mulaszt el annak teljesítése érdekében.

(megismételve 1691. július 15-én és szept. 18-án)

(Codex Aust. I. rész 547.o.)

461.

Súlyos földrengés.

Időjárás.

1690.

1) 1690. december 4-én Bécsben és egész Ausztriában rémíztető földrengés volt, amelyet nem ilyen erővel, de máshol is észleltek stb.

(Fuhrmann, II. rész 3. könyv, 7. fej. 1150. o.)

2) Ez az év földrengéssel végződött; dec. 4-én Bécsben a Szt. István dóm tornyán is károkat okozott, Stájerországban egész községeket tett a földdel egyenlővé, Karintiában mindenben kár keletkezett. Th. Eur.

(Az említett tartományokkal határos magyarországi részekről is hasonlót kell feltételezni. –).

(Pilgram, I. rész 288. o.)

462.

Óvintézkedések dögvész ügyében.

Császári-királyi rendelet.

1691. okt. 28.

Mi, Lipót Isten kegyelméből, választott római császár, mindenkor király a birodalom több részében, Németországban, Magyarországon és Csehországban is, Ausztria főhercege, Burgundia, Stájerország, Karintia, Krajna és Württemberg, Alsó- és Felső-Szilézia hercege, Morvaország, Felső- és Alsó-Laußnitz örgrófja, Habsburg, Tirol és Görtz grófja, stb., stb.; kegyességünket és minden jókívánságunkat küldjük minden egyházi és világi méltóságnak a Mi városunkban, Bécsben, továbbá mindenkinek, akik helybéli lakosként itt élnek. Legnagyobb kegyességünkkel hozzuk tudomásukra, miszerint a hosszabb ideje szerte Magyarországon pusztító ragályos járvány egyre nagyobb területen és erőteljesebben közeledik Ausztriai Főhercegségünk irányába. Mi azonban ezt a csapást, nevezett tartományunk iránt tanúsított külön is legkegyesebb atyai gondoskodásunkkal, az összes alkalmas intézkedéssel feltartóztatni és elhárítani szándékozunk. Ennek megfelelően az alábbi védekező intézkedéseinket a legutóbb közzétett járványrendeletünk alapján idejében áttekintettük és megelőzésként a következő parancsokat adjuk.

Először, a tisztaságot a legpontosabban be kell tartani általában az utcákon és házakban az 1679. évben kiadott járványrendeletünk 6. §-a szerint, súlyos és a körülményekhez szabott testi fenyítés terhe mellett, mind a városon belül, mind annak előterében, figyelembe véve azt is, ahogyan az utcák és a házak szemlézése itteni városi eljárásunk utcai biztosait a járványrendelet 7.§-a szerint

felhatalmaztuk. Különösen viszont ez idő szerint, és újabb legkegyesebb rendelkezésünkig a városban nemcsak a disznók, szarvasmarhák, borjak, ürök és bárányok vágása tilos, hanem a disznótartás is minden tekintetben és kivétel nélkül esik tiltás alá (legyen az kolostorokban, kórházakban vagy bármely más helyen). Továbbá a legkegyesebben akarjuk azt is, hogy az újonnan kialakított állatvásár ezután a fentiek szerint, az újabb legkegyesebb parancs kiadásáig, a városból az elővárosba helyeztessék, mégpedig ahogyan 1679-ben előírányozva volt, a kőhídhöz, balkéz felől a Karintiai kapunál, és a továbbiakban nyers bőröket sem lehet a városba hozni.

Másodszor, a gyanús körülmények között megbetegedett embereket a gazdáik a városon belül és a város körül semmi esetre sem tehetik az utcára, hanem az ilyen esetekben, és akkor is, amikor háztartáson belüli, vendéglátó vagy bérlő személyek veszélyes betegségekbe esnének, azokat testi fenyítés vagy halálos ítélet terhe mellett a polgármesternek, mint a közegészségügy előljárójának, azonnal be kell jelenteni. Egyebekben, akiket gyanús betegség támadott meg, azok testi fenyítés terhe mellett, ne menjenek templomba vagy más emberek társaságába.

Harmadszor, újabb legkegyesebb utasításunk kiadásáig, a szórakoztató tevékenységet általában, és különösen a közösségi lakodalmakat, nem kevésbé a hírhozókat és dalnokokat, orvosokat, kötél tánccsokat, kéregetőket és vándorárusokat ki kell tiltani a városból és annak környékéről.

Negyedszer megtiltunk minden zug-kocsmázást és étkezést az udvari és katonai szállásokon, mint ahogyan idegenek befogadását és tartózkodását az ilyen helyeken, továbbá ez idő szerint nemcsak az italkiméréseket, mint a sörpincéket és méz-sör pincéket is szüneteltetjük a városban és annak környékén, hanem a vendéglősöknek is a fogadókban a legnagyobb szigorral megparancsoljuk, súlyos és elkerülhetetlen büntetés terhe mellett, hogy házon belül (a náluk lakókat kivéve) bort és ételt se szolgáljanak fel, hanem azt kizárólag az utcán át tegyék, a bezárt nagykapu melletti kiskapun keresztül, és a továbbiakban, akik borért jöttek, azokat sem engedhetik be a házba.

Ötödször, azt akarjuk, hogy további legkegyesebb intézkedésünkig minden iskola, a latin és a német is, valamint a köz- és magánjogi törvénykezés is leálljon és felfüggesztve maradjon.

Hatodszor, mivel a ruházatok zsibárusítása nagy veszélyeket hordoz a ragályos betegségek tekintetében, azt is megparancsoljuk, hogy ez idő szerint a zsibvásárokon, súlyos büntetés és elkobzás terhe mellett, mindenképpen tartózkodni kell az ilyesféle eladásoktól, felkínálásoktól, nevezetesen a viseltes vagy régi ruhák, ágyneműk és vásznak esetében. A továbbiakban mindenki ehhez tartsa magát, és a legcsekélyebb vonakodás nélkül igazodjék azokhoz az intézkedésekhez, amelyeket Bécsből elrendeltünk (minekutána járványügyekben minden más hivatalt egyértelműen hatályon kívül helyeztünk). Tartózkodjék mindenki az ellenállástól és engedetlenségtől, amennyiben kedves számára, hogy a legsúlyosabb kegyvesztést és a fentiekben kilátásba helyezett büntetést elkerülje. Mindebben szándékunk határozott, a legkegyesebb akaratunkkal együtt. Kiadva a Mi városunkban, Bécs-

ben, 1691 november¹³¹ 20-án, Római birodalmunk 34., magyar és cseh királyságunk 37. illetve 36. évében.

Johann Quintin Grave Jörger, helytartó.

Max von Salla kancellár

(P.H.)

Választott császár urunk tanácsadó bizottságában

Johann Bruno von Scherern. Doctor Frantz Antoni Guarient

463.

Dögvész elleni részletesebb védőintézkedések.

Császári-királyi rendelet.

1691. nov. 26.

Mi, Lipót Isten kegyelméből, választott római császár, mindenkor király a birodalom több részében, Németországban, Magyarországon és Csehországban is, stb., Burgundia, Stájerország, Karintia, Krajna és Württemberg, Alsó- és Felső-Lausnitz főhercege, Habsburg, Tirol és Görtz grófja, stb., kegyesen üdvözlünk mindenkit az Enns-en inneni Ausztriai Főhercegségünk alárendelt vásárhelyi, földbirtokos és falusi előjáróságában. Továbbá üdvözljük az egyháziakat és világiakat, minden rendben, rangban és méltóságban, valamint az összes tartományi törvényszéket, a birtokosokat, intézőket, gondnokokat és bírókat, különösen pedig minden vám- és illeték tisztviselőt, valamint egyáltalán mindenkit, aki a jelen rendeletet látja, hallja vagy olvassa. Ezennel a legkegyesebben tudatjuk mindenkivel, hogy valamennyiünk számára jól ismert módon a dögvész borzalmas járványa valóban betört Magyarországra, és ott napról napra egyre több helységet kerít a hatalmába. Azért, hogy szeretett hazánk felől eltereljük, most leginkább arra van szükség, hogy az összes lehetséges intézkedést bevezessük. Korábban e tekintetben a ragály kivédésére alsó-ausztriai kormányzatunk már eddig is számos megelőző intézkedést és szabályzatot alkotott. Ezeket mindenki tudomására hozva, szabályos rendeletben mind itt, mind a határmenti helységekben az imént elmúlt 1690. évben¹³² majd legújabban a folyó 1691. év júliusában, valamint szeptember 18-án hirdettük ki¹³³. Nemkülönben mindenkit nyomatékosan és büntetés terhe mellett felszólítottunk arra, hogy ezeket a legengedelmesebben kövesse, majd a szükséges lezárások mellett mindenhol főbenjáró bűnökben ítélező bíróságokat állítottunk fel, hogy mostantól kezdve a megfelelő parancs értelmében ide senkit se engedjenek be, hacsak hitelt érdemlő útiokmánnyal nem igazolná, hogy egészséges, és tiltás alá nem helyezett helyről érkezett. Mindezek ellenére azt észleltük, hogy a korábbi intézkedések csekély eredménnyel jártak, és elégtelenek voltak arra, hogy a ragály nevezett csapását szeretett hazánk felől elhárítsuk. Legkegyesebben szívünkre véve, most arra van a legnagyobb szükség, miután a dögvészes járvány Magyar Királyságunkban, napjainkban olyan mértékben elharapódzott, hogy minden irányban kiterjedve, egyre tartósabban és egyre inkább közeledik

¹³¹ A *Codex Austriacus* I. részének 550-551. oldalán a keltezés október 28.

¹³² Lásd az előzményekben, 460. folyószám alatt.

¹³³ Mindkét rendelet szövegét kiegészíti az 1692. február 3-án kiadott rendelet, mely a következőkben 465. folyószám alatt található „Rendelkezések Bécs városában és az elővárosokban” cím alatt.

hozzánk, hogy a szabad közlekedést nevezett Magyar Királyság és az Enns-en in-neni Alsó-Ausztriai Főhercegségünk között, további intézkedésig, legkegyesebb rendelkezésünkkel megszüntessük. Ahhoz, hogy mostantól kezdve, a további csapásokat elkerüljük, minden elképzelhető elővigyázatossági és megelőző intézkedést meg kell tenni, és ha bármilyen módon, hasznos volna, ezeket semmiképpen nem lehet elmulasztani. Ezért tehát a legkegyesebben azt parancsoljuk alsó-ausztriai kormányzatunknak, hogy leghűségesebb rendjeinkkel együtt haladéktalanul tanácskozást hívjanak össze, amelynek tárgyaként általában és egymás között beszéljék meg nevezett Ausztriai Főhercegség megóvásának legjobb módját. Legnagyobb szükség arra mutatkozik, hogy innen a magyarországi örökös királyságunkba irányuló közlekedés módját alaposan megbeszéljék, és kellően kidolgozott szervezeti illetve működési rendet adjanak át részünkre, ami alkalmas legyen, hogy arra tetszésünket kinyilvánítsuk. Ennek megfelelően legkegyesebben megparancsoljuk, és azt akarjuk, hogy

Először, minden útvonal és átjáró teljesen zárva legyen a Magyar Királyság irányába, és azoknak, akik a Duna innenső oldalán akarnak Ausztriába jönni, csak *Bruck*, *Wolffsthal*, *Neustadt*, és *Aspang*, vagy *Kirchsschlag* maradnak nyitva. A Morava túloldaláról érkezőknek pedig semmilyen más belépés nem engedélyezett, csakis *Hof an der March*-nál, *Anger*-nél és *Dürnkruth*-nál. Továbbá

Másodszor, minden további mellék- és kerülő út azonnal elzárandó, valamint ezeken az utakon kívül fekvő valamennyi hidat, ennek a rendeletnek a megérkezése után három nappal 100 dukát büntetés terhe mellett, az *ipso facto contrario* megvalósult bűncselekmény miatt, kötelesek az egyes helységek földesurai lebontatni. Pozsony vármegye irányában, a Duna innenső oldalán a közlekedés Pozsony városa felé történik, *Wolffstahl*-on keresztül, a Duna túlsó oldalán pedig *Hof an der March*-on keresztül. Az összes további szokásos vagy kevésbé használatos útvonalak pedig teljesen lezárandók.

Harmadszor, fenti átkelőhelyeken, minden időveszteség nélkül, sorompókat kell létesíteni, és ahol még főbenjáró ügyekben ítélkező bíróságok nem volnának, azokat azonnal oda kell telepíteni. Annak érdekében pedig, hogy

Negyedszer, a kijelölt helyeken fertőzött helyről érkező emberek ne közlekedhessenek, senki sem engedhető át, bárki is legyen az, hacsak hitelt érdemlő hatósági bizonyítványt nem mutat fel arról, hogy Magyarországon a vesztegzári időt már letöltötte. Továbbá

Ötödször, mindezek gyakorlati megvalósítása főként attól függ, és a szükség is azt követeli, hogy nevezett átkelőhelyeken tapasztalt, nem részrehajló, nyelveket beszélő albiztosok dolgozzanak, és mindegyik mellé megfelelő sorompó-őrség legyen adva, hogy az engedélyezett átkelőkön és utakon kívül senki se érkezhessen ebbe a tartományba. Lovas határőröket is szolgálatba kell állítani. Alsó-ausztriai leghűségesebb rendjeink úgy nyilatkoztak, hogy saját eszközeik felhasználásával minden egyes sorompóhoz egy-egy albiztost küldenek, hogy mindenre tevőleges és szorgos figyelmet fordítson, ami a határok lezárásához szükséges, és mellé kellő számú legénységet adnak a sorompók őrzéséhez, és az erőszakos cselekmények megelőzésére. Továbbá minden egyes albiztos mellé, a határvonalak ellen-

őrzéséhez négy lovas járőrt is biztosítanak. Végezetül, hogy mindez minél szorgosabban és biztosabban történjék, a tartományi gyűlés két tagját főbiztosnak nevezik ki, akik vigyázó szemüket nemcsak arra vetik, hogy a leghűségesebb rendjeink által szolgálatba állított, és nekik alárendelt albiztosok, örök és járőrök a helyükön legyenek, hanem saját maguk is gyakran látogatják a határokat, és a legnagyobb szorgosságot és buzgalmat tanúsítva vizsgálják, hogy a jelen rendeletben megparancsolt minden intézkedés a gyakorlatban is megjelenjen. Akaratunk szerint tehát leghűségesebb rendjeink által főbiztosnak javasolt személyeket, nevezetesen ezen az oldalon, a Lajtánál a nekünk kedves Freiherr Ernst von der Ehr-t, a túloldalon pedig a Moravánál a számunkra ugyancsak kedves Freiherr Ott Ferdinand von Hohenfeld-et, mint résztartományi főkapitányt, ugyanezekben a helyeken főbiztosként megerősítjük. Alsó-ausztriai kormányzatunk révén arra nyerne felhatalmazást és teljhatalmat, hogy a fenti négy pontban foglaltakat, személyválogatás nélkül, az érintettek rangjának mellőzésével, a leghűségesebben hajtás végre. Fordítsanak különösen szorgos figyelmet a beutazókra, az alájuk rendelt albiztosok révén, alaposan vizsgálják meg őket, és győződjenek meg arról, hogy semmi gyanúsítást nem hoznak magukkal. A legnagyobb szigorral a rendeletre hivatkozva, értelemszerűen senkit sem engednek be, csak akkor, ha felmutatja a fentiekben jelzett helyhatósági bizonyítványát arról, hogy egészséges, nem fertőzött vagy tiltott helyről érkezett, és út közben sem érintett gyanús vagy fertőzött helységet, és oda nem tért be. Azokat viszont, akik fertőzött és tiltott helyről, illetve annak érintésével érkeztek, 4 hetes vesztégzárba küldik vissza, és annak letöltése és teljesítése előtt akkor sem engedik be a tartományba, ha a fentiekben jelzett helyhatóságoktól bizonyítványt hoztak volna. Az átkelőhelyeket a legénység folyamatosan őrizze, a lovas járőrök pedig állandóan járják az utakat, az alárendelt albiztosok viszont mindig a sorompóknál maradjanak, és amennyiben bárki is megkísérelné, hogy ezeken az átkelő helyeken vagy a mellék- és kerülő utakon veszélyeket vállalva, hamis vagy valótlan tartalmú bizonyítványokkal ide behatoljon, azt azonnal meg kell állítani és őrizetbe venni. Egyébként a legszebb remények ellenére is előfordulhat, hogy egyesek erőszakkal akarnak behatolni vagy benyomulni, és ezt a lovas járőrök vagy a sorompó-őrség sem veszi észre. Valamennyi előljáróságunk és tartományi bíróságunk, a járőrök, az al- és főbiztosok bejelentése alapján, súlyos kegyvesztésünket és a kemény büntetést elkerülendő, azonnal intézkedjenek, és erre a főbiztosokat is emlékeztessék azok a küldöttek, akiket leghűségesebb és legalázatosabb rendjeink neveztek ki, és az ilyen ügyeket késedelem nélkül küldjék át alsó-ausztriai kormányzatunkhoz, további intézkedés és büntetés kiszabása végett. Amennyiben rendkívüli esemény nem történik, a főbiztosok hetenként küldjenek jelentést fentnevezett és leghűségesebb, legalázatosabb rendjeink által kinevezett küldötteknek, akik ezt haladéktalanul továbbítják alsó-ausztriai kormányzatunknak. Ezeken túl,

Hatodszor, határozottan azt parancsoljuk, hogy ezen irat keltezésétől kezdve, ha egyesek saját maguk belopódnának, vagy másokat így bejuttatnának a tartomány területére, azonnali letartóztatásukat kell elrendelni, részletes nyomozást végezni, majd vallomásaik alapján az ügyet alsó-ausztriai kormányzatunkhoz kell

áthelyezni, ítélethozatal végett, és az elkövetőket másoknak példát statuálva, nyilvános kell felakasztani. Tehát,

Hetedszer, és végezetül, valamennyi alárendelt eljáráságunknak és tartományi bíróságunknak nyomatékosan megparancsoljuk, hogy ne csak a fentiek szerinti gonosztevőkre ügyeljenek, és vegyék őket őrizetbe, amikor a határt átlépik, mindezt azonnal jelentve, hanem azt is haladéktalanul jelentsék alsó-ausztriai kormányzatunknak, ha az Enns-en inneni Alsó-Ausztriai Főhercegségünkben a ragály borzalmas járványa egyik vagy másik helyen megjelenne (amitől a mindenható Isten legyen kegyes megmenteni bennünket). Ellenkező esetben az érintett helység bíróját, mivel a jelentést elmulasztotta, testi büntetésben kell részesíteni, az illetékes eljárások és tartományi bíróságok pedig jelentős és súlyos pénzbüntetéssel terhelendők. Evégből pedig minden egyes személy, ha csak utas is volna, az Enns-en inneni Alsó-Ausztriai Főhercegségünkben, mostantól kezdve a helyben illetékes eljáróság, bíró vagy maga a plébános által kiállított útiokmánnyal legyen ellátva arról, hogy honnan és milyen helyek érintésével érkezett. Ennek hiányában pedig szállást és befogadást sehol se kaphat. Erre vonatkozik tehát határozott szándékunk és akaratunk, amelyhez mindenki igazodni köteles, a károk megelőzése végett.

Kiadva Bécsben, székesfővárosunkban, 1691-ben, november 26-án, római birodalmunkban 34. éves, Magyarországon 37. éves, és Csehországban 36. éves uralkodásunk idején.

Johann Quintin Grave Jörger
helytartó.

(P.H.)

Választott római császár urunk bizottságának tanácsában

Maximilian von Salla, kancellár.

Johann Bruno von Scherern

Dr. Frantz Antoni Guarient.

464.

Gróf Kollonics bíboros dögvész rendelete.

Járványok.

1692.

A legszükségesebb és hasznos emlékeztetés arra, hogy ezekben a veszélyes időkben az emberek megfelelő szerek alkalmazásával hogyan védhetik meg magukat a nyomasztó dögvésszel szemben. Általános használatra először latin nyelven, újabban azonban Kollonitz Lipótnak a szent római katolikus egyház bíborosának, Győr püspökének, stb. kegyes parancsára a közjó érdekében német nyelvre fordított változatban. 1692.¹³⁴

Tartományi hercegségi és további világi eljárások

Mint ahogyan a betöltött hivataluk miatt a közügyekben eljárók kötelessége, hogy a megfelelő eszközökkel elhárítsák az alattvalókra mindenkor leselkedő ká-

¹³⁴ Ez az intelm vagy utasítás ismételten megjelenik egy gyakran idézett összeállításban, amelynek a címe: *Pestbeschreibung und Infections-Ordnung*, Bécs 1727, újranyomtatva 1763-ban, fol. 141-172. – (Paulus Adamus I. rész. Valenticus 65-67. o.)

ros eseményeket, ez fokozottan érvényes dögvészek idején, mivel ezek során egész tartományok sülyedhetnek nyomorúságos állapotba, ha ezzel a förtelmes csapással kellő időben nem szállnak szembe, aminek a részletei az alábbiakban következnek.

1. A hatóságok kötelesek írásban figyelmeztetni a legközelebbi határos városokat, majorságokat, és falvakat, hogy a dögvész által fertőzött minden, korábban nem észlelt helyet azonnal

2. jelentsenek a felettes városi helyhatóságnak, azzal együtt, hogy milyen megelőző intézkedéseket vezettek be.

3. Azonnal és a legszorgosabban tájékozódjanak a dögvész által valóban megátadott saját uradalmaikban, és más helységek uradalmain is, és annak eredményét csatolják az általános figyelmeztetéshez, továbbá az alárendeltjeiknek (a legnagyobb szükség kivételével) tiltsanak be minden közösségi kapcsolattartást, törtnék az akár személyesen akár levél útján.

4. A rendes országutakról minden leágazó utat le kell zárni, és ennek érdekében minden helyi előljáró azt tartsa szem előtt, hogy a hozzá vezető utat, a helység kapuját és átjáróit is lezárja.

5. A tartományi határok őrzése mellett, amelynek a legszigorúbban kell működnie, a város előtti legkülsőbb területen, vagy majorságokban és a vásártereken további őrséget kell felállítani, sorompókkal és őrházakkal ellátva, hűséges és hozzáértő emberekre bízva, akik az idegenből érkezőktől megkérdezik, hogy hová valósiak. Amennyiben kiderül, hogy az érintett személy korábban gyanús helyen tartózkodott, azonnal visszaküldik, kétes esetekben pedig átadják a helyileg kirendelt tisztviselőnek.

6. A tartomány határain azoknak, akik ragály szempontjából gyanúsak tőnek, külön házakat kell kijelölni a karantén időtartamára. Ezekbe a házakba, amelyet a polgárok érdekében a városon kívül kell létesíteni, nem kötelező felvenni a gyanús személyeket, ezért ők inkább kerülék el a tartomány területét. Akik viszont fertőzött helyekről akarnának mégis oda bejutni, azokat ezekbe a karantén-házakba egyáltalán nem kell beengedni.

7. Ide, legyen az bárki is, senkit sem kötelező felvenni, hacsak nem tud felmutatni megfelelő értesítést és nyílt levelet saját magának és annak a helynek az egészségéről, ahonnan érkezett. Nevezett nyílt levélben és tanúsítványokban részletezni kell az érintett személy életkorát, arcának jellegzetességét és testalkatát is.

8. Abban az esetben ha az a határ vagy helység, ahonnan az idegenek érkeznek, kétséget vagy bizonytalanságot ébresztenének, az idegennek saját személyére kell esküdni, hogy a legutóbbi negyven napban nem tartózkodott fertőzött helyen.

9. Csak mérsékelten fertőzött helyről sem lehet a tartományba vászon vagy gyapjú áruk behozatalát engedélyezni, de ha ilyenekkel már beléptek a tartományba, az árut azonnal vissza kell fordítani. Amennyiben az áru már mélyen a tartomány belső részein volna, azonnal szigorított karantént kell elrendelni, emberektől távoli helyen, az árut friss levegőnek kitéve.

10. A karanténról (amelyet mindig a városon és más lakott helyeken kívül kell létesíteni) tudomásul kell venni, hogy az erre kijelölt helyre nem lehet ragályos

betegséggel gyanúsítottakat felvenni, ellenben akikre rátapad a betegség, azokat kórházakba és járványkórházakba kell felvenni, nehogy azok, akik sükséget szenvednek, elpusztuljanak.

11. A házak, utcák és lefolyók, amennyire csak lehetséges, rendben és tisztán tartandók.

12. Kívülről érkező koldusokkal szemben, akiket fiatalságuktól kezdve nem az adott helységben vagy körzetben tartottak el, türelem nem gyakorolható. Akiknek még van némi erőnléte, azok valamilyen könnyű közönséges munkát végezzenek, a kívülről érkezetteket viszont el kell távolítani a tartományból.

13. Amikor a dögvész már kitört, a koldusok nem engedhetők a közösségbe. Amennyiben azonban betegek lennének, vagy végszükségben volnának, és ez okból saját maguknak élelmet sem tudnának szerezni, a helyséken belüli kórházakba kell őket felvenni. Ezzel szemben a csavargókat és jó erőben lévőket, mások elriasztására szégyenoszlophoz kell állítani, és ha ide még egyszer visszatérnének, kisöprözéssel kell büntetni őket. Ez a dolog természete szerint a tartományon belüli koldusok, és más hasonló söpredék féken tartását szolgálja.

14. Az elöljárók és a városi hatóságok a legszorgosabban gondoskodjanak arról, hogy dögvész kitörése esetén tapasztalt gyóntató atyák álljanak rendelkezésre, akik lelki támaszt adnak a feltehetően vagy ténylegesen fertőzött embereknek. Közben ügyeljenek arra, hogy a kirendelt pap vagy lelkész a betegeknek és egészségeseknek ne szétválasztás nélkül szolgáltatssa ki a szentségeket, hanem a pap mellé még egy másikat is kell állítani. Amennyiben a helyi plébános ezt nem fogadná el, de maga sem intézkedne, akkor a világi elöljáróság ilyen sükség helyzetben jogosult lesz arra, hogy egy fiatalabb pap-társat rendeljen ki melléje, akinek az eltartását a tizedből és a plébánia bevételeiből fogja fedezni.

15. Hasonlóképpen a földbirtokosok időben gondoskodjanak nekik és a közösségnek esküt tett orvosokról, borbélyokról és fürdösökről, hogy a betegség kitörése esetén ne meneküljenek el a városból, hanem hűséggel szolgáljanak annak a közösségnek, amely addig a megélhetésüket biztosította, és nézzenek körül, hogy társakat is állíthassanak maguk mellé. Amennyiben kellő számú szakember állna rendelkezésre, akkor közülük egyesek, de csakis a helyi elöljáróság kizárólagos engedélyével, más helységbe is kirendelhetők.

16. Elsősorban, mégpedig valóban kiszabott büntetés terhe mellett kell betartatni, nehogy a borbélyok és fürdösök az egyes személyeket mindenféle válogatás nélkül keressék fel, hanem külön kell kirendelni közülük egyet a járványkórházba, aki az igazoltan dögvészes betegekkel foglalkozik, egy másikat a járványmentes kórházba vagy a karanténba, és egy harmadikat azzal kell megbízni, hogy a gyanú alá esett házakban az egészségeseket vagy betegeket látogassa. Nevezettek havi vagy éves fizetésben részesüljenek.

17. A fentiek olyan helyekre értendők, ahol kellő számú orvos és borbély áll rendelkezésre. Kisebb városokban, ahol ez idő szerint csak egy orvos és egy vagy kettő borbély található, a borbélyok és fürdösök a betegeket és egészségeseket csak orvosi tanács alapján láthatják el. Amennyiben az orvos saját maga is egy-egy beteggel foglalkoznék, őt is alávetik a fertőzöttek életét szabályozó utasításoknak.

18. Ha az adott helyen csak egy borbély vagy fürdős volna, köteles lesz magának egy segédről gondoskodni, majd kettőjük közül az egyik a betegeket a másik az egészségeseket fogja ellátni, továbbá a legközelebbi helyről kötelesek beszerezni mind a megelőző mind a gyógyító szereket. Ha mindkét szakember hiányozna (ami a falvakra igencsak jellemző) a földesurak idejében gondoskodjanak arról, hogy az alájuk rendeltéknek ezeket a szakembereket fizetés ellenében biztosítsák. Földesurak távollétében ezeket az ügyeket helyben a megbízottjaik vagy a jószágigazgatók intézik.

19. Minden uradalom figyelmeztesse a patikusokat, a fűszer- és vegyi árusokat arra, hogy dögvész idejére elegendő készletük legyen különösen gránátalmából, citrus-félékből, citromból, citrus-olajból, capri-bogyóból és más hasonlókból.

20. Mivel a szétterjedő járvány idején a szükséges élelmiszereket a zárlat miatt általában nem lehet a fertőzött helyekre szállítani, a földesurak súlyos büntetés terhe mellett nyomatékosítsák az alárendeltségükben lévő készletgazdálkodóknak, beszerzőknek és minden elővásárlónak, hogy nagyobb készletet halmozzanak fel mind élelemből, mind patika-szerekből. Továbbá a földesurak arra is gondoljanak, hogy alárendeltjeik részére ne legyen teljes a beszállítási zárlat.

21. A kormányzatból, a városi tanácsból, vagy a polgárok közösségéből (ami az előkelőbb városokban általában szokásos) néhány hozzáértő embert nevezzenek ki, akik a közegészségügyi igazgatóságot alkotják, szabályszerűen megállapítják a városnegyedeket, rendelkezéseket adnak ki az orvosoknak, borbélyoknak, járványkórházi és kórházi vezetőknek, továbbá a sírásóknak, menhelyi szolgáltnak, utcai szemétszállítóknak, akik az ő alárendeltjeik, és minden dologban tőlük kötelesek tájékozódni.

22. Hasonlóképpen, a határokra felügyelőket kell állítani, akik a beérkező emberek úti passzusait a legtüzetesebben átvizsgálják, arra való tekintettel, hogy karanténba küldendők, vagy egyenesen vissza kell fordítani őket. Ezt figyelembe véve a kormányzók, jószágigazgatók és gondozók szigorú számadással tartoznak, ha egyes idegeneket nem hiteles nyílt levéllel, sőt annak hiányában beengedtek volna. Ezért a császári-királyi tartományi bíróságoktól egy ilyen jelentős ügyben elkövetett súlyos hanyagságuk miatt méltó büntetésben fognak részesülni.

23. Mivel végrendelkezés esetén, dögvésszel fertőzött időkben, kellő számú tanú jelenléte nem engedélyezhető, a helyhatóság vagy a helybeli földesúr ezért egy mindenkor jó és tisztességes életvitelű polgárt állítson a felesketett jegyző mellé, aki a végrendelkező végső akaratát írásba foglalja. Ez a végrendelet a jövőben akkor is érvényes lesz, ha csak egy tanú is volna, aki bizonyítja, hogy a fentiekben említett jegyzőt a helyszínen látta vagy hallotta. Egyébként ezt az eljárást egy másik település joggyakorlatában nem kötelező elfogadni.

24. Hasonlóképpen, a bíróságoktól és városi hatóságtól egyébként szokásos törvényszéki személyzet helyett másokat kell kirendelni, akik felveszik a fertőzött házak ingóságainak leltárát, amelyeket a városi takarítók fognak megtisztítani.

25. A közkölségek terhére a rendszeres munkások mellé dögvészes fertőzés idején további menhelyi szolgákat és sírásókat kell felvenni, hogy akik a járványkórházban szolgálnak, csak az ott elhaltak holttestét szállítsák ki, a felvett emberek

pedig elkülönített helyen lakjanak. Azoknak, akik a járványkórházban dögvész miatt haltak meg, külön sírokat kell kijelölni, elválasztva azoktól, akik más házakban haltak meg.

26. A fent említett embereket minden település a saját közösségi pénztárából fizeti, a uraság és az alattvalók egyetértésével.

27. A fertőzöttek kezelése, illetve temetése miatt keletkezett költségeket a hagyatékukból vagy az örökségi osztályrészükből kell jóváírni, de nincstelenek esetében a térítés a közösségi pénztárból történik.

28. Egyes erre kirendelt felesketett személyek a dögvészre gyanús házakat egy kereszttel, a valóban fertőzötteket két kereszttel jelölik meg, és negyven napon belül egyetlen embernek sem engedik meg a ház elhagyását. Más szemlázóknak az a kötelessége, hogy ezeket a házakat naponta felkeressék, és a benne lakókat a szükségleteikről kikérdezzék, majd amilyen élelemre és orvosságra szükségük van, azt biztosítsák.

29. Azokon a helyeken, ahol nincs járványkórház, egy elkülönített helyet kell kijelölni, amely alkalmas mind a fertőzöttek, mind a karanténra kötelezettek számára, ami ugyanúgy érvényes a gyóntató atyák, a borbélyok és más ide tartozó szolgák lakásainak tekintetében is.

30. Amennyiben ártalmas betegség egyes jeleit lehetne észlelni a városban vagy annak három mérföldes környezetében, a helybéli előljáró vagy bíró, hivatalának vagy törvénykezési jogának elvesztése mellett, köteles minden egyházi eseményt vagy közösségi piaci napot betiltani. Behozatali célból a faanyagot vagy más legszükségesebb dolgokat a városon kívül erre a célra létesített tűznél kell lerakni, majd a piaci felügyelő fogja szorgosan ellenőrizni, hogy a nevezett árukat hiánytalanul hozzák be a városba.

31. Dögvész idején (idegenek kivételével) senkit sem lehet beengedni a borvagy égetett szesz kimerésekbe, ellenben minden háziúr gondoskodjon arról, hogy ezeket az italokat az övéinek előrelátó módon beszerezze.

32. Gyermekes keresztelezésénél komaságként háromnál többen nem jelenhetnek meg, előkelőbb lakodalmakban a vőlegényen és a menyasszonyon kívül 12 vendég, köznép esetében pedig csak hat egészséges ember engedélyezhető.

33. Az egyházi eljáróság azonnal állítsa le a közösségi imákat és a körmeneteket, amikor a dögvész legkisebb jelei már érezhetők, és ez addig tartson, amíg az egész tartomány teljesen járványmentessé válik.

34. Ugyanakkor a templomban az istentiszteleteket is a legnagyobb óvatsággal kell tartani a levegőben lebegő veszély miatt. Ellenben a dögvész kifejezett dühöngésének tetőpontján az istentiszteletek mellőzendők, és legfeljebb külön ajtatosság keretében lehet a szentségeket azoknak kiszolgáltatni, akik még egészségesek maradtak.

35. Végrehajtandó büntetés terhe mellett tiltani kell minden zenés, játékos, táncos és más nyilvános rendezvényt.

36. Dögvész idején, vagy annak enyhülésével, bárki is legyen az (legszigorúbban a zsidókra vonatkoztatva) titokban vagy nyilvánosan, vagy az ócskapiacokon, semmilyen használt ruhát, ágyneműt vagy más háztartási dolgot sem árusíthat.

Ellenben tetten érve az ilyen betérő árusokat, másoknak elrettentő példaként, súlyosan meg kell büntetni. Előfordulhat azonban, hogy nevezett ingóságokra, miután a közegészségügyi igazgatóság alapos megfontolást követően úgy találta, hogy azokat nem fertőzött helyről hozták, nevezett előjárók pecsétet nyomnak, és engedélyezik az árusításukat. Az összes többi, pecsét nélküli holmi, büntetés hatálya alá fog esni.

37. Amikor az isteni könyörület folytán enyhülni kezd a súlyos járvány, nyilvánosan kihirdetve, és kitűzött hirdetményekkel mindenkinek tudomására kell hozni, hogy fővesztés terhe mellett kötelesek azokat a házakat, szobákat és minden háztartási holmit bejelenteni, amelyeket akár csak rövid időre is fertőzött vagy azzal gyanúsítható személyek használtak. Ennek az a célja, nehogy a járvány viszszerjén, ellenben mindezeket tisztítás után vissza kell adni a tulajdonosoknak.

38. Egyetlen előjáróság sem adhat idegeneknek járványügyi útlevelet, csak akkor, ha 14 napot már eltöltöttek a településen, vagy felmutatták annak a helynek egészségét bizonyító tanúsítványát, ahonnan érkeztek.

39. Mind a világi, mind az egyházi hatóságok azoknak a súlyos bűneit, akik a fenti jószándékú szabályokat és rendeleteket semmibe veszik vagy áthágják, ugyanúgy kötelesek a legszigorúbban büntetni, mint azokat, akik az adott közösségben emberölést követtek el. Ilyen esetekben az elkövető tekintélyét, legyen az bárki is, a legcsekélyebb mértékben sem lehet mérlegelni, és a közösség hasznát kell a legfőbb törvénnyé tenni. Mindazonáltal, az elkövetők büntetését, az okozott kárral arányosan és a körülmények szerint, méltányossági alapon kell mérsékelni, nehogy a büntetés mértéke az okozott kárt meghaladja. Ennek megfelelően az ilyen elkövetőket a tartományból kiutasítással vagy valamilyen megszégyenítéssel kell büntetni.

40. Egyebekben csaknem lehetetlen, hogy minden eshetőségre ugyanazok az előírások és szabályok vonatkozzanak, ezért minden előjárót hűsége és kötelessége alapján arra kell inteni, hogy ezeknél fogva ítélje meg, melyek vonatkoznak az általános jogszabályokból az alárendelt településére. Költségeket és munkát nem kímélve, atyai módon és a legmesszebb menőig gondoljon arra, hogy saját uradalmától a vészt távol tartsa, de ha már bekövetkezett, akkor mérsékelje, és vigyázó éberségével előzze meg alárendeltjeinek teljes romlását. Mindez akkor lehetséges, ha az előjárók jámborak, mértékletesek, józan életűek, és a szomszédságból minden olyan dologról jelentést kérnek, amelyekről ilyen helyzetekben tudomást kell szerezni.

41. Végezetül, nem más települések rendelkezéseit kell követni, hanem a helyieket hatályban hagyni, ha azok elviselhetőek, és a település biztonságát szolgálják.

Közegészségügyi igazgatók

1. Ezek a helyi vezetők a rájuk bízott hivatalt minden más elé helyezték, és alárendeltjeiket a szolgálatuk teljesítésére ösztönözzék.

2. Azt fürkésszék az utcaseprőkre és más emberekre támaszkodva, különösen a saját városrészüket illetően, hogy a járványt hogyan lehetne elkerülni, az általa okozott rémületet és rettegést csökkenteni.

3. Ezen helyi vezetők közül egy valaki minden harmadik napon jelentse a fontosabb dolgokat a helység előljáróságának, és ismertesse az általa kiadott parancsokat és rendelkezéseket. Nagyobb dolgokban, amelyek nem tartoznak a végrehajtási hatáskörébe, viszont a halasztásuk veszélyesnek tűnik, azonnal értesítse a helyi előljárókat vagy a végrehajtó hatalom képviselőit.

4. Amikor egy háziúr, gyóntató atya, orvos, vagy bárki más fertőző beteget jelentett, azonnal rendelkezzen, hogy a borbély a beteget felkeresse, megsejmelje, majd erről írásos jelentést tegyen.

5. Azt is tudnia kell, hogy a fertőzöttek közül kiket kell kórházba vagy járványkórházba küldeni, vagy végül is (a háziúr keresztényi szeretetéből) ki maradhat a kijelölt házakban, kinek adjon az alamizsnás ember megkülönböztető jelzéseket, a helyi vezető azonban kikérheti az orvos véleményét arra nézve, hogy miként cselekedjék.

6. Bőrkiütések tekintetében mindkét fél ilyen helyzetben van, amikor magától a borzalmas járványtól függ, hogy az milyen előjelekkel veszi kezdetét.

7. Amint hír érkezik arról, hogy valaki dögvészben megbetegedett, a helyi vezető azonnal köteles a házhoz kirendelni a menhelyi szolgát a beteg járványkórházi beszállítására, és adja át neki az alamizsnás ember járványkórházi jelzését, hogy a szállítás rövid úton és titokban történjék.

8. Hasonló esetekben a helyi vezető mondhatja meg, hogy a háziurak az ilyen betegeket otthonukban tarthatják-e, kellő helyiségben a többi bentlakótól elkülönítve, vagy ez semmi szín alatt nem engedélyezhető, mivel veszéllyel jár a szűk szoba és lakás miatt. Ilyen esetben a háziúr akarata ellenére is, a beteget, annak tekintélyét és társadalmi állását figyelembe véve, mégis a járványkórházba kell szállítani.

9. Amikor már valóban kitört a járvány, elegendő számú hordágyat és kocsit kell biztosítani a halottak elszállítására.

10. A halottak elszállításának idejét is szabályozni kell, így akik éjjel haltak meg, azokat a nap kezdetén, akik kora reggel azokat délig távolítsák el, végül, aki délben halt meg, azokat szürkületkor, amikor kevesebb ember tartózkodik az utcákon, és a szállítás néptelen utakon vezessen ahhoz a sírhoz, amelybe a halottat elhelyezik, majd eltemetik.

11. Amikor egy fertőzött ember meghalt, akár a saját házában, akár a járványkórházban, a helyi vezető erre kijelölt felesketett emberekkel a házat lezáratja, amelyet 40 napnál korábban nem lehet újra kinyitni (feltéve, hogy időközben ott betegség és haláleset sem történt).

12. Amikor valaki egy házban megfertőződött, különösen akkor, ha abban a házban akarna maradni, a helyi vezető onnan az egészséges embereket, hivatali kötelességénél fogva, és az előljáróság tudomásával, biztonságos helyre szállíttatja, ahol karantén alá helyezi őket. Ebben az esetben a 40. napot attól a naptól kell számítani, amikor az eredeti helyükön még senki nem betegedett meg, vagy a betegség gyanúja sem jelentkezett. Ezért a helyi vezető az előljáróság jóváhagyása nélkül (amelyet ő maga a legszélsőségesebb helyzeten kívül soha sem helyettesíthet) a karanténban tartottak közül senkit nem bocsáthat ki, csak a ténylegesen leöltött 40 nap után, és korábban a fertőzött házat sem engedi kinyitni.

13. A helyi vezető senkit sem engedhet a házába a betegápolók, borbélyok, és általában azok közül, akiket a fertőzöttek szolgálatába állított, hanem jelentésüket a távolság betartásával, más személyektől fogadja, és vonatkozó parancsait részükre írásban helyezetteti ki saját házának kapuja elé.

14. Azt sem engedélyezheti, hogy a háziúr a saját házát (ha ott 40 nap alatt senki nem lett beteg és nem halt meg) kinyissa, és kitakarítsa, mivel ezt csak az oda kivezényelt személyek jogosultak elvégezni. Ha mindez megtörtént, az ettől számított hetedik napon a bentlakók kijöhetnek, az egészséges emberek pedig oda bemehetnek.

15. Ezeket a rendelkezéseket és utasításokat minden helyi vezető köteles a saját és övéi hasznára értelmezni, és másokat is így eligazítani.

16. Mivel a fentiek tekintetében a legaprólékosabban mindent nem lehet leírni, a helyi vezető mindent fontoljon meg, de ne hirtelen cselekedjék, hanem a késedelem elkerülésére legyen elszánt és döntésképes. Végül mindenkivel szemben úgy viselkedjék, ahogyan azt Isten, a lelkiismerete és a közös megköveteli.

Gyóntató atyák és a lelkek ápolói

1. A lelkek üdvének összes gondozója a dögvészt, mint Isten büntetését állítsa a nép elé, igehirdetésekor a torkosság és bujaság bűne ellen szóljanak, és szorgosan intsek a hallgatóságot az áhítatra, Isten tiszteletére és alamizsna osztására, Isten haragjának enyhítése érdekében.

2. A kirendelt papok, ha hozzájuk is jönnek, kötelesek minden találkozástól tartózkodni az egészséges emberekkel, és hivatásuk jeleként kereszttel jelzett botot hordjanak, hogy az utak és az utcák népe kikerülhesse őket.

3. A járványkórházi gyóntató atya az intézet közelében lakjon, és mindig álljon készenlétben, hogy a betegek kérésére a szent feloldozást és a szentelt ostyát biztosítsa, továbbá őket jóndulatú intelmekkel is erősítse, hogy az isteni akarat iránt türelemmel és odaadással viseltessenek.

4. Nevezett pap azonban tudassa a helyi vezetővel, hogy őt ki hatalmazta fel ezeknek a hitbéli cselekményeknek az elvégzésére.

5. A további papok, akik nincsenek ilyen lelkigondozásra kirendelve, előljárójuk kifejezett parancsa nélkül ilyen cselekményt ne végezzenek. Kivételt képez a kirendelt pap távolléte, amikor egy beteg a haláltusa közben a fenti lelki támogatásra a legnagyobb mértékben rászorulna.

Orvosok, patikusok, borbélyok, sebészmesterek, fürdősök, stb.

1. Fent nevezettek közül, miután ezt a rendeletet kihirdették, senki sem távozhatsz a tartózkodási helyéről, az adott helység földesurának előzetes értesítése nélkül. Akik ez ellen cselekednének, jelentős pénzbüntetést kapjanak, és ráadásul három hónapon át szolgáljanak a járványkórház vagy más fertőzött hely betegeinek, minden ellenszolgáltatás nélkül.

2. Minden egyes orvos, borbély és hasonló szakemberek szorgosan törekedjenek arra, hogy kutassák a kitört járvány természetét és tulajdonságait, majd gondoskodjanak arról, hogy orvosságként annak mind megelőző, mind gyógyító szereit rendelkezésre álljanak.

3. Az összes vegyiáru kereskedő, patikus, citrus- és fűszer árusok, továbbá más ilyenek, a dögvész kitörése előtt kellő mennyiségben saját maguktól kötelesek a szükséges árukat beszerezni, és a fenti első szakasznak megfelelően cselekedni. Ellenkező esetben kötelezően elveszítik a kereskedelmi jogosultságukat. Evégből a boltokat a városi orvosok ellenőrzik, és ha az említett anyagok fogyófélben vannak, azt jelentik az előjárásának, hogy ezek beszerzése még időben megtörténjék.

4. Kirendelt orvos vagy borbély és más hasonlóak, kezelés és beteglátogatás címén nem léphetnek túl a rájuk bízott hivatalon és a helység határain. Kerüljék a fertőzésre gyanús házakat, maradjanak távol a járványkórház bejáratától, ne keressék az oda kirendelt orvosok és borbélyok társaságát, akikkel felsőbb engedély nélkül levelet sem válthatnak, viszont a saját területükön belül kötelesek ellátni és felügyelni a rájuk bízott házat, kórházat vagy járványkórházat.

5. Addig egyetlen, dögvésszel fertőzött házat sem látogathatnak meg, amíg erre nincs engedélyük az előjáráságtól, majd utána terjengősebb előadás nélkül ismertessék a fertőzöttekkel és a bentlakókkal mindazt, amiben hivatalból illetékesek.

6. Nem kevésbé a kivezényelt orvosok és borbélyok levelet sem válthatnak egymással, és az előjáróság előzetes értesítése nélkül a járvány elleni gyógyomódról sem tarthatnak megbeszélést, azonban saját magukra kellőképpen ügyeljenek.

7. A helység adottságainak megfelelően egy vagy két borbélyt kell kirendelni, akik az utcai felelősöktől érkezett jelentések alapján a helyi vezetők parancsára az újonnan megbetegedetteket szemlézik, és erről írásos jelentést adnak, az orvost ellenben csak szóban értesítik a beteg ellátása érdekében.

8. Az orvosok és borbélyok szívélyes lelkülettel, de kellő elővigyázatossággal fogadják el a rájuk bízott hatósági teendőket, és gondoljanak arra, hogy keresztényi szeretet-szolgálatuk jutalmát Istentől, minden hatalom forrásától fogják elnyerni.

9. A borbélyok kötelesek tisztán tartani a szerszámaikat és eszközeiket, és teszi büntetés terhe mellett tartózkodjanak attól, hogy ezeket egészséges embereknel használják.

10. Amennyiben az orvos vagy a borbély szorgalma és tudása alapján magának a dögvésznek és a kiütések elleni kezelésnek a során saját maga valamely szert feltalálna, de azt nyilvánosságra nem hozná, hitszegő ember lesz belőle, ha találmányának a hasznát nem fordítaná a közösség javára. Amikor ellenben a módszerével az embereket megsegítette, akkor az előjáróság gondoljon arra, hogy ezért a háláját kifejezésre juttassa.

11. Egyetlen borbély sem vállalhatja a betegek kezelését kivéve, ha erre a helyi vezető vagy az utcai megbízott megkérte volna, ugyanakkor a borbély ilyen esetben a nevezetteket viszont értesíti, ha erről megfedkezett vagy egyébként akadályoztatva lett volna.

12. Kirendelt orvos vagy borbély különbségtétel nélkül lássa el a szegényeket és a gazdagokat is, annak tudatában, hogy a szegények ellátásáért a pénzt a közösségi pénztárból kapja. Másfelől tartózkodjanak attól, hogy túlságosan nagy fizetséget kérjenek olyan betegről, aki a javaknak híján volna.

13. Minden reggel az orvosok és borbélyok kötelesek a helyi vezetőknek átadni azoknak a jegyzékét, akiket az elmúlt nappal és éjszaka meglátogattak és kezeltek.

Örök, kirendelt biztosok és felügyelők

1. Amikor az uraságok és helyi vezetők kellő gondosságából az elővárosokban sorompókat vagy zárórudakat állítanak fel az idegenből érkezők megállítására, a kirendelt őrség onnan nem távozhat, és személyválogatás nélkül köteles minden idegent (akár a legkeményebb erőszakot is alkalmazva) megállítani.

2. Azoktól, akik a rendes országutakat kikerülik, az útlevelüket azonnal el kell venni, akkor is, ha egyébként valamilyen más járványügyi bizonyítványt felmutatnának.

3. Az útlevelet (miután az idegen 20 lépést hátrált) a sorompó-biztos megfűstölteti, és ha úgy találja, hogy az illető fertőzött helyről érkezett, azonnal visszafordítja. Azoknak az útlevelét viszont, akik fertőzésre nem gyanús helyről érkeztek, azonnal átküldi a városba bocsátásért felelős biztosnak, aki eldönti, hogy az idegen azonnal beengedhető, vagy karanténba küldendő. Ez a döntés érvényes az általa szállított ingóságokra is, amelyeket az arra rendelt helyen kell megfűstölni.

4. A dögvész által valóban sújtott helyekről áruk, hajók és személyek sem engedhetők be, amikor ott a dögvész már átvette a hatalmat.

5. Idegenekkel senki sem társaloghat, a legkülsőbb őrszemet kivéve, akinek a szolgálati helye legalább 100 lépésre van az előváros utolsó házától, az őrszem viszont 20 lépésen belüli távolságban nem állhat szóba az idegennel.

6. Minden őrhelyen folyamatosan tűz égjen, és különböző füstölő szerek mellett ecet legyen kéznél, hogy a hírnökök leveleit megőzőljék, és a pénzt is ecetben tisztítsák meg, ugyanis ezt a kétféle dolgot csak így lehet a védvonalon átengetni. Fertőzött helyről származó élelmiszereket viszont nem lehet átengetni, kivételt pedig akkor kell tenni, ha a dögvész a területet körös-körül uralná, és azokat más helyről nem lehetne beszerezni.

7. A sorompó örök a fuvarosoktól és a hajósoktól semmit sem fogadhatnak el, csak akkor, ha azok előzetesen az egészséges helyen kiállított bizonyítványukat bemutatták.

8. Jóllehet egy behatoló betegség kezdetén mindenki szabadon eldöntheti, hogy távozzon az adott helyről, a felebaráti szeretet azonban tiltja, hogy a már kitört vész esetén bárki is a dögvész által megtámadott helyről felkerekedjék, és így a veszélyt mások nyakára hozza. Következésképpen a helyi vezetők előzetes tudomása nélkül, ilyen körülmények között a sorompó őrség a más helységekbe való kiutazást nem engedélyezi.

9. Az egészséges helyről érkezőket ugyan beengedi az őrség, de bizonyítványaikat a szabály szerint kötelező bemutatni az őrséghez kirendelt biztosnak.

10. Az őrség külön útvonalat jelöljön ki azoknak, akik fertőzött, és azoknak akik egészséges helyről érkeztek, és különösen ügyeljen arra, hogy az idegenből érkezők egymástól elkülönítve maradjanak.

11. Idegenből érkezőknél és áruik bebocsátásánál az őrségnek a következő eljárást kell követni: 1. A fuvarosok a hordókról, ládákról és csomagokról távolít-

sanak el minden fedelet, pokrócot, takarást és bármely borító anyagot. 2. Amikor a szállítmány fertőzésre gyanús helyről érkezik, csak a kocsikat lehet a személyekkel együtt, az előbbieken leírt ellenőrzés után a városba engedni. 3. A nem egészen biztonságos árukat néhány napon át állni kell hagyni a szabad ég alatt. 4. Súlyos szükséghelyzetben, amikor fertőzött helyről származó árukat kell beengedni, csak a kőso mentesül minden eljárás alól, a többi árut friss vászonkendőkbe kell átcsomagolni, olajfésések és más hasonló tartályait ecettel kell átmosni. Mosással nem kezelhető árukat boróka-bogyóval vagy más füstölő szerrel kell kezelni. Az állatokat az elővárosi vizekben kell áztatni. Tojásokat és más száraz árukat a csupasz földre kell helyezni, ami viszont a gyapjú és lenárut illeti, a fuvarosokkal együtt kivétel nélkül vissza kell fordítani. 5. A rakodó munkások szorgosan dolgozzanak az áruk kirakodása és mozgatása közben, és legyenek óvatosak azok érintésénél, amiért is ennél a munkánál a piacfelügyelőnek mindig jelen kell lennie.

12. Dögvész idején az élelmiszerek csak a hatóság által kijelölt helyeken, és semmilyen más helyen nem árusíthatók.

13. Egyetlen idegen sem engedhető be, hacsak nem mutatta be az egészséges helyen kiállított igazolványát, amely a kinézetét és testfelépítését is tartalmazza, és azt az utazás során érintett helységek előjárósága is aláírta.

14. Az örök senkit sem engedhetnek közel magukhoz, ellenben, ha valaki a sorompón erőszakkal akarna áttörni, legyen kéznél a fegyverük, hogy az erőszakot elháríthassák.

15. Az őrhelyre legyen egy zsinór bekötve, amelynek meghúzásával az ő idegenek érkezése esetén harangjelzést adhat az őrmesternek, aki kikérdezi őket, hogy honnan érkeztek, nevük, életkoruk, testalkatuk, foglalkozásuk és érkezésük okának feljegyzésével, majd úti okmányaikat átadja a biztosnak vagy az őrség parancsnokának.

16. Ha az idegenek közül valaki az őrszem figyelmeztetése ellenére, a rendes országútról letérve akarna behatolni a településre, ilyen esetben az őrszem jogosult a löfegyverének használatára.

17. A védelmi és más őrhelyeket tisztán kell tartani, naponként takarítva és megfüstölve, az örök pedig ételt és italt csak mérséklettel fogyasszanak. Továbbá részükre a füstölő dohányfogyasztás nincs megtiltva.

18. Ha egy őrszem érzelmi okokból, vagy pénzzel való megvesztegetés ellenében az idegent felettes tisztjének előzetes értesítése nélkül a sorompónál átengedné, vagy halállal büntetendő, vagy más példás büntetést kell kiállnia.

19. A felügyelők tudassák a sorompó őrséggel, hogy nincs felhatalmazásuk a gyanús helyekről érkezők hitelt érdemlő bizonyítvány nélküli átengedésére, ellenben ilyen fontos ügyekben a helység előjárójának tanácsát kell kikérniük.

Alamizsnások

1. Mivel ragály betörése esetén a szegények az utcákon nemcsak betegség, hanem ínséges helyzetük miatt is elpusztulnak, ebben az ügyben az alamizsnások időben intézkedjenek.

2. Még a járvány kitörése előtt az összes külhoni koldust ki kell toloncolni, különösen pedig azokat, akik erejük teljében vannak.

3. A helyi szegényeket és a város jelzésével ellátottakat viszont bent kell tartani, és mindenkit a szokásos jelzéssel kell ellátni, hogy a többi társaiktól elkülöníthetők legyenek.

4. A betegség megjelenése idején, kellő előrelátással az alamizsnát házról-házra járva kell begyűjteni, amelyet ezután a betegápolók fognak szétosztani a valóban szegény embereknek, akár a járványkórházban akár a karanténban.

5. Az utcákon a nyilvános koldulást meg kell tiltani, de arra gondot fordítva, hogy a szegények ne hogy úgy mint az állatok, az utcán elpusztulva heverjenek, és temetetlenül maradjanak.

6. Az alamizsna lehet készpénz vagy ellátmány is, amely az egészséges helyekről származik, de azt is szabályszerűen kell behozni, és csakis a nyilvánvalóan szegények között lehet szétosztani.

Kórházigazgatók

1. Kórházba csak azokat lehet felvenni, akik a dögvésznek legcsekélyebb jeleit sem mutatják, tehát mindenki mást, aki ide járványkórházi jelzéssel érkeznék, azt vissza kell utasítani.

2. A beérkező betegeket legkevesebb 3 napra a betegszobától elkülönített helyiségben kell tartani, amíg kiderül, hogy mi a betegségük.

3. Mihelyt viszont a dögvésznek jele mutatkoznék, erről jelentést kell tenni a helyi vezetőnek, aki a beteget járványkórházi jelzéssel látja el, és az ápolókkal oda átszállíttatja. Azt a szobát, ahol tartózkodott, a legalaposabban ki kell takarítani.

Templomszolgák, iskolaigazgatók és iskolások

1. Nevezettek gondoskodjanak arról, hogy a csapás kezdetén úgy tartsák az istentiszteleteket, hogy a templomba való belépést megtiltsák azoknak, akik gyanús helyről érkeztek, vagy akik közismerten beteg emberek társaságában voltak.

2. Istentisztelet alatt a felső ablakokat nyitva kell hagyni, és a templomot állandóan füst alatt kell tartani.

3. Amikor a dögvész már jó ideje fennáll, az előjáróság előzetes tudomásával szüneteltetni kell az istentiszteleteket, és a fentiekben már mondottak szerint, egy-egy embert a templomba csak külön ájtatosság céljából lehet beengedni.

4. Fokozott figyelmet kell fordítani a sírásókra és a menhelyi ápolókra is, hogy szorgosan végezzék a munkájukat.

5. Külön temetési helyet kell kijelölni a dögvészben elhaltaknak, a városon kívül, és távol más temetőktől.

6. Dögvészben elhaltakat nem lehet egyházi szertartás szerint, énekelve és pap vezetésével eltemetni, hanem mindezt a nyilvánosság kizárásával kell végezni.

7. Az iskolák fenntartói tartsanak zárva dögvész idején, és ne engedélyezzék, hogy a tanuló ifjúság más helyeken jöjjön össze, de ha ez mégis megtörténne, arról azonnal értesítsék a helyhatóságot.

Postakocsisok, küldöncök és más hasonlók

1. Dögvész idején minden levelet borókabogyóval jól meg kell füstölni, vagy ennek hiányában kátrányos tölgyfa forgáccsal. Fertőzött helyről érkezetteket először ecettel kell átnedvesíteni, megfüstölni, majd ezután egy erre a célra készített rostán megszáritani. A postakocsisnak viszont a bőrtáskáját vissza kell adni, és a megfüstölt leveleket biztonságos helyen kell tartani.

2. A hírvivők kötelesek különböző úton és módon vizsgáldni más települések helyzetét illetően, és erről jelentés tesznek az előjáráságnak.

3. Postakocsisok közül senkit sem lehet járványgyanús helyre küldeni az előjáráság előzetes értesítése nélkül, még kevésbé lehetséges egy ilyen helyről érkezőt beengedni.

4. Az emberek figyelmeztessék a hozzátartozóikat, hogy fertőzött helyről úti-társként senkit ne vegyenek maguk mellé, csak akkor, ha megfelelő tanúsítványokkal rendelkeznek, és amikor a legkülsőbb őrhelyre érkeznek, a tanúsítványokat azonnal mutassák be, ellenkező esetben befelé tovább nem haladhatnak.

Háziurak, háziasszonyok és bentlakók

1. A dögvészes ragály méltán számíthat Isten legnagyobb büntetései közé, ezért a háziurak és háziasszonyok a háztartásuk tagjainak jó példával járjanak elől, és azokat gyakran istenfélő magatartásra, áhítatra és más jó cselekedetekre buzdítsák. Ugyanakkor legyenek a bűnök ostorozói is, és kerüljék a módfeletti evést és ivást is.

2. A ragály nemcsak a csillagok rossz állásából, a föld bűzös kigőzölgéséből, és más hasonló okokból keletkezik, hanem a rendszertelen életmódból, a mértéktelen evésből és ivásból is. Ezért tehát amennyire csak lehetséges, tartózkodni kell a hüvelyesek, a krumpli, és más puffasztó kerti növények élvezetétől, továbbá a füstölt és puha halaktól, állott tojásoktól, penészes kenyértől, répaféléktől, kukacos sajtoktól és tejes ételektől.

3. A háziurak a legszigorúbban tiltsák meg az övéiknek, és leginkább a szolgálóinknak, hogy vért, belsőségeket, állatok patás lábát valamint vizeletet, döglött kutyákat, macskákat, tyúkokat és hasonló hulladékot az utcákra ürítsenek, ugyanis azok bűzlése utat nyit a dögvésznek. A vétkeket pénzbüntetéssel kell sújtani, vagy mások gúnyolódásának kitéve és utálat tárgyaként vasketrecbe zárni. Az elnéző háziurakat pedig pénzbüntetésre kell ítélni, és az ebből származó bevételt a szegények ellátására fordítani.

4. A fenti hulladékok mindenféle fajtájáról szólván, azokat egy távoli helyre kell összehordani, vagy elásni, és ahol mocsaras hely található, cölöpök közé üríteni. Mindenek előtt azonban annak kell utána nézni, hogy minden ház, hajlék, konyha, istálló, sőt különösen az árnyékszékek tiszták és piszoktól mentesek legyenek, és az emberek minden hulladékot a kijelölt helyekre vigyenek.

5. Kutyákat, macskákat és más haszontalan állatokat ki kell űzni a házakból és a városból, mint ahogyan kacsákat, disznókat és más koszos állatot sem lehet a továbbiakban tartani, és a nyilvános szennyvíz kifolyóktól, és mindentől, ami a közelükben van, távol kell maradni.

6. Minden háziúr a veszély elkerülésére, dögvész idején a beszállítások bizonytalansága miatt kellőképpen lássa el a saját házát a szükséges gabonával, liszttel, és más hasonlókkal, továbbá orvosságos szerekkel, mint borókabogyóval, ecettel és olajjal, amelyek részben a megelőzés, részben a gyógyítás eszközeinek számítanak.

7. Végrehajtandó testi büntetés fenyegetésével kell a háziurakat és háziasszonyokat arra kötelezni, hogy jelentsék be, amennyiben a házukban bárki is megbetegedne, hogy a csapást annak kezdetén elfojtsák. Ezért a helyi vezetőt vagy az utcai ellenőrt azonnal figyelmeztessék, hogy ők ez után orvost vagy kirendelt borbélyt hívjanak a betegség felismerése érdekében. Az is jelentkezzék, aki a testén valamilyen elváltozást észlel, fejfájása, szokatlan hőhulláma van, vagy a gyomrából felbűfögése volna.

8. Ha a házukban valaki láthatóan megbetegszik, akkor az a helyi vezető engedélye nélkül más településre nem távozhat, hanem a parancs megérkezéséig a saját helyén marad, vagy a helyi vezető az általa kijelölt helyre szállíttatja. Aki ellenben beteget vagy akár betegsége gyanús embert tart magánál vagy más házában, azt végrehajtandó halálbüntetéssel kell sújtani, azok viszont, akiknek erről tudomása van, de erről jelentést nem tettek, testi fenyegetésben részesüljenek.

9. Amikor a ragály még tart, a megjelölt házakat és szobákat akkor sem lehet felszabadítani, ha a határidőt már meghaladták, így a bentlakók egészen a dögvész enyhüléséig és a ház kitakarításáig kötelesek helyben maradni.

10. Amikor bárki beteg lesz, a háziúr köteles arról nyilatkozni, hogy a házában tartja vagy sem. Ilyen esetben haladéktalanul kérje ki a helyi vezető tanácsát, a beteget viszont a ház többi lakójától elkülönítve kell elhelyezni, és a gyógyszerelését és étkeztetését is a legnagyobb óvatossággal kezelni, illetve minden holmiját a korábbi szobájában kell őrizni.

11. A háziurak naponta kétszer kötelesek a házukat és a szobákat borókabogyóval, lőporral, kénnel, dohánnyal vagy más hasonló füstölő szerrel kezelni, és a ház lakrészeit jó minőségű meleg ecettel meghinteni, vagy abban égetett meszet oltani. Evégből hasznos lesz tüzet gyújtani borókatörzsből, tölgyfából, jegenyevagy lucfenyőből és azt a házban körbe hordozni.

12. Egyetlen háziúr sem rendezhet a házában világi zenélést, tánccal és zenekarral.

13. Végrehajtandó halálbüntetés mellett tilos, hogy a háziúr vagy az ottlakók bármelyik fertőzött házat kinyissák, vagy az ott lévő ingóságok pecsétjét feltörjék és tisztításba kezdjenek, akkor sem ha 40 nap alatt egyetlen haláleset sem történt, ellenben ezt a munkát, amelyben az előjáróság illetékes, csak annak a helyszíntre kirendelt szolgálai végezhetik.

14. Aki szándékosan tér be egy fertőzött házba, részesüljön büntetésben, és zárják be abba a házba, ha viszont ezt nem szándékosan tette, akkor karanténra kell kötelezni. Ahhoz a személyhez, aki dögvészre gyanús állapotban van, a gyónató atyán és a borbélyon kívül senki sem közelíthet, még a házban lakók sem, hanem csak távolról lehet vele beszélni a méregellenes orvosság bevétele után, miközben a beteg mellett csak a kijelölt őr tartózkodhat.

15. Abból a házból, ahonnan beteget szállítottak el, ájtatosság, fizetség vagy fogadalom címén semmit nem lehet kivinni a negyvenedik nap eltelte és a tisztítás előtt. Kivételt képez a pénz (ecetben áztatva), amelyet az orvosságok, az orvos, a borbélyok, menhelyi ápolók, jogos kiadások vagy létfenntartási cikkek megfizetésére lehet fordítani. Bármely rendellenességet tüstént jelenteni kell az előjárásának, különben azok is súlyos büntetést kapnak, akik ezekről csak tudomással bírtak volna.

16. A vonatkozó feljelentéseket titokban kell kezelni, és a feljelentők jutalomban részesüljenek.

17. A dögvész enyhülése esetén, akinek tudomása van arról, hogy bármely járványgyanús személy, jóllehet csak rövid időre, egy adott házban vagy lakásban tartózkodott, azt fővesztés terhe mellett jelenteni köteles, hogy a házat és annak minden tartozékát szabályos módon megtisztítsák. Lezárt házba senki, így maga a háziúr sem léphet be, ellenkező esetben fertőzöttnek fog minősülni.

18. Mindenki figyelje a szomszédját, hogy ne szegjék meg a kiadott utasításokat, és cselekvéssel vagy mulasztással semmit ne tegyenek a közérdek ellenében.

19. Azokat a kényelmi tárgyakat különösen, amelyeket a fertőzött személy korábban használt, ecettel kell leönteni, és égetett mésszel megszórni, ami a halott sírjára is érvényes, tehát azt felnyitni és megváltoztatni sem lehetséges.

20. Akik bármely betegségben szenvednek, akkor is, ha nem fertőzöttek, testi fenyítés terhe mellett maradjanak távol a nyilvánosságtól, bíróságoktól, templomoktól és közösségektől és minden közszolgálati intézménytől.

21. Napkelte előtt és napnyugta után a háziúr senkit sem engedhet ki a házból, hogy ételt vagy bármely más árut vegyenek át. A pénzt különben zacskóban ecetbe merítve kell kezelni, akkor is, ha az némileg biztonságos helyről származna. Ezt az utasítást különösen a vámosok, pénzváltók és pénztárosok kötelesek betartani, minden más emberrel együtt.

22. Mindezeket az előírásokat minden háziúr és háziasszony betartani köteles, háznépük és a közjó érdekében, és arra is ügyeljenek, hogy akik erre hivatalból kötelezettek, az előírásokat ugyancsak szentnek és sérthetetlennek tartsák. A törvényszegőket viszont jelentsék a helyhatóságnak illetve annak helyi vezetői felé, nehogy a közösség egyes tagjainak elővigyázatlansága miatt a közérdek károsodjék.

Utcai felügyelők

1. Ezek az emberek vigyázó szemmel ügyeljenek arra, hogy a körzetükben különösen az utcaseprők az utcákat tisztán tartsák, minden szemetet és hulladékot elszállíttassanak, és amennyiben valakit rajtakapnak, hogy a házból vagy annak ablakából valamilyen szemetet kiszórna, azt büntetés kiszabása végett azonnal jelentsék az előjárásának. Továbbá hetenként egyszer, de a járvány kitörése után naponta ellenőrizték a házakat, a zugokat, istállókat, kifolyókat és más hasonló helyeket, hogy azok tisztán legyenek tartva, és a háziurakat figyelmeztessék, nehogy részükről valami szabálytalanság történjék, így semmit nem kell jelenteni az előjárásának.

2. A járványrendelet közzététele után legyen szabályos jegyzékük a rájuk bí-

zott házak lakóiról, és naponta házról-házra érdeklődjenek az ottlakók egészségi állapotáról, és azt személyesen is ellenőrizték. Amikor azonban valaki ezekből a házakból beteg lesz, azt azonnal jelentse a helyi vezetőknek, és arra is ügyeljenek, hogy a lezárt házakból senki se távozhasson, vagy bárki is oda belépjen, a gyóntató atya és a borbélyok kivételével.

3. Amennyiben a fertőzött házban ló vagy más állat volna, amelynek a tartását 40 napon át nem lehet biztosítani, az ilyen jószágot az utcai felügyelő vezesse egy külön kijelölt helyre. Majorságokban és kisebb városokban ezeket az állatokat, a fertőzöttek kivételével még némi ideig a közlegelőkön kell tartani, mielőtt a régi istállóikba visszatérhetnének.

4. Arra is ügyeljen az utcai felügyelő, hogy egyes házakban esetleg összejövelesek volnának. Továbbá a háziurak kimérnek-e bort, sört vagy égetett szeszes italokat, világi zenélést vagy táncos rendezvényeket tartanának, ezekről ugyanis idejében értesíteni kell az előjáróságot. Leginkább azonban azt figyeljék, hogy az ószeresek ne járkáljanak régi és törvényesen nem igazolt holmikkal, de ha ez előfordulna, azokat foglalják le, majd a méltányos büntetés érdekében tegyenek bejelentést az előjáróságnál.

5. Bármely házban, ahol betegek vannak, kötelesek a háziúrtól megtudni, hogy jártak-e náluk az egyházi lelkipásztorok és a borbélyok, és részesültek-e a szükségleteik szerinti ellátásban. Különös gondot kell azonban fordítani a rájuk bízott kifőzdékre, italkimérésekre és vendégfogadókra.

Kézművesek, és a hentesek különösképpen

1. Utóbbi mesterek saját beszerzésükben vagy a nyilvános húsboltból egészségtelen állatot, vagy húst nem vásárolhatnak, olyant sem, amelyet gyanús helyről szállítottak vagy hajtottak ide. Kivételt a szélsőséges szükséghelyzet képez, az előjáróság jóváhagyásával. Ilyen esetben azonban az állatot emberek jelenléte nélkül veszik át, a szabad mezőn legeltetik, és néhányszor a vízben átáztatják.

2. A levágott állatot csak akkor darabolhatják fel, ha már teljesen kihűlt.

3. Disznóhús nem árusítható, és élőállatot sem lehet a városban tartani.

4. Vágóállatok vérének nem lehet az utcára kifolyatni, továbbá a mészárosok bűzlő vagy egyébként használhatatlan húst nem kínálhatnak eladásra.

Pékek

1. A pékek mindenhol, de különösen ott, ahol közelgő dögvészre lehet számítani, lisztből saját maguknak és másoknak is elegendő tartalékot szerezzenek be.

2. Testi fenyítés terhe mellett tilos, hogy a kemencéből kivett kenyeret még melegében árusítsák, ugyanis semmi más nem vonzza magához úgy a dögvész okozóját, mint éppen a meleg kenyér.

Szabók

Legyenek annak tudatában, hogy dögvész idején jelentős büntetés terhe mellett tilos ruhákat vásárolni vagy azokat szétbontani, kivéve, ha kellő bizonyosság állna a hatóság vagy a helyi vezetők rendelkezésére, hogy azok egészséges helyről érkeztek, és az erre kirendelt emberek a tisztításukat elvégezték. Tartózkodjanak

attól is, hogy olyan házban, ahol valaki megbetegedett, akár csak egy kis szövetdarabot vagy rongydarabot kidobjanak az ablakon keresztül.

Aranylemez készítők, szücsök, pergamen-gyártók és bőrkikészítők

Ezek a mesteremberek az állatok beleit nem moshatják ki a városon belül, az irhát és a bőrt vízben nem pácolhatják. Továbbá a szappanfőzők tartózkodjanak a gyertyák készítésétől. A faggyú felolvasztását, lúgok főzését és más hasonló bűzös kétékezi munkát mind ők, mind az aranylemez készítők, a várostól távol végezzék.

Borbélyok és fürdősök

Dögvész kitörésekor minden melegvizes és más fürdőt szüneteltetni kell. A borbélyok pedig ügyeljenek arra, hogy ünnepnapokon nagyon sok ember ne tartózkodjon az üzletükben.

Asztalosok

1. Dögvész idején legyen tartalékban elegendő koporsójuk, mégpedig olyan értékben, amelyet az előljárásság állapított meg, hogy a holttesteket a halottszállítók késedelem nélkül a kirendelt helyre vigyék, vagy a hordárok oda kihelyezzék.

2. Ilyen időszakokban a koporsók vékony és könnyen korhadó deszkából készüljenek, hogy a fertőzött holttestek is gyorsabban elenyésszenek.

Kocsmárosok, szakácsok és mindenféle ételárusok

1. Ünnepnapokon közülük senki sem árusíthat istentisztelet előtt vagy a késő esti órákban, még kevésbé éjjel, bort, méz-sört, sört vagy égetett szeszt.

2. Nyáron este 9 órakor, télen 8 órakor az összes italmérést és vendégfogadót be kell zárni, és ezekben csak az idegeneknek és a betegeknek lehet segítséget nyújtani.

3. Amikor a járvány elhatalmasodik, a kocsmárosoknak és vendéglősöknek tilos az italkimérésben bárkinek (idegenek kivételével) ételt és italt adni, ellenben külön-külön azokat mindenki a saját házába magával viheti.

4. Minden idegen utazó, ha ugyan egészséges, de fertőzött helyről érkezik, három napon át a vendégfogadó egy elkülönített szobájában köteles várakozni, megfelelő étellel és itallal ellátva, hogy az egészségüket ezzel a várakozással bizonyítsák. Ezen idő alatt azonban a házat senki sem hagyhatja el a helyi vezető előzetes értesítése nélkül. Aki ez ellen tenne, azt fel kell jelenteni.

5. Egyetlen kocsmáros vagy vendégfogadós sem vehet fel beteget a házába, csak ha a helyi vezetőt erről értesítette. Súlyos dögvészes időkben azonban az idegen vendégei közül négynél többet egy asztalhoz nem ültethet.

Idegen utazók

1. Dögvész idején a legnagyobb szükség kivételével senki sem kelhet útra, és amint az közismert, tanúsítvány nélkül nem lehet utazni. Ezt vegyék figyelembe a parasztok, a cselédek és cselédlányok, ha elhagyják az uradalom területét. Ehhez tartsák magukat a papok és egyházi személyek, és uradalmi alattvalók, ha egyik helységből a másikba utaznak. Ilyen esetben ugyanis legyen náluk az előljárásság pecsétetes igazolványa, amely viszont csak akkor érvényes, ha birtokosának a nevét,

honosságát, szemének, hajának, szakállának leírását, életkorát és testalkatát is tartalmazza.

2. Ha valaki bármely birtokra vagy városba utazik, köteles a rendes országutakat használni, és amikor 20 lépésnyire megközelíti a kihelyezett őrséget, köteles megállni az összes holmijával együtt. Ezután átadja az őrségnek az úti okmányát, és amikor azt megfüstölték, a felügyelő engedélyével beléphet a településre. Ha ezzel ellentétesen viselkednék, azonnal vissza kell utasítani.

3. Amikor többen érkeznek ugyanarról a helyről, ennek megfelelően különüljenek el egymástól. Senki se gondoljon arra, hogy fertőzött helyről egy addig egészséges helyre utazhatna, feltéve, ha a célhelység előjárósága ezt nem tiltotta meg, három mérföldes körzetéből.

4. Halálos ítéletnek azok lesznek kitéve, akik érkezzenek bár egészséges helyről, csalárd módon hamisított és a személyükre nem illő útlevelet mutatnak be. Ugyanez a büntetés vár azokra, akik tanácsal és segítséggel bárkit magukkal hoznának egy fertőzött helyről egy még nem fertőzött helyre. Ilyen esetben az illető, (ha az őrség sem kérdezte, vagy figyelmen kívül hagyta volna) jelentkezen a felügyelőnél, ellenkező esetben ugyanis elkerülhetetlenül testi fenyítést fog elszenvedni.

5. Akik egészséges helyről indulnak útnak, vegyék magukhoz az útleveleket, és utazás közben mindenhol láttamoztassák, hogy mindenki számára egyértelmű legyen, miszerint a rendes országutat vették igénybe, de óvakodjanak attól, hogy fertőzött helyre térjenek be, ugyanis ezután ők maguk is fertőzöttek fognak minősülni.

6. Életének veszélyeztetésével egyetlen utazó sem szállíthat rongyokat gyanús helyről, amelyekből a papírt készítik, de egészséges helyről sem hozhat be az előjáróság pecsétet útlevele nélkül. Ha azonban ilyesmiben tetten érik, azonnal le tartóztatják, és elégetik a szállítmányát.

Koldus rendészet

1. Más helyről érkező, és a szokásos jelet nem viselő koldusokat be kell jeleníteni az előjáróságnál, hogy őket eljárás alá vonhassák.

2. A szokásos belföldi koldusokat figyelmeztetni kell arra, hogy egyetlen házba, még kevésbé szobába se mehetnek be, hanem ha szükségét szenvednek, azt az utcán haladva csengővel vagy más módon jelezzék, és így gyűjtsék a könyöradományokat. Közben senkinek nem lehetnek terhére, sem lökdöséssel sem fogdosással, ellenkező esetben ugyanis súlyos fenyítésben részesülnek.

Piaci felügyelők, árusok és hordárok

1. Közös ügyeljének arra, hogy istentisztelet előtt semmit sem lehet árulni a nyilvános piacokon. Dögvész idején kizárólag húst, halat és kenyeret és más hasonlóan szükséges élelmiszert lehet árusítani. Gyümölcsfa termését és más terményt, amelyek romlandók, árusítani nem lehetséges. Ilyen időszakban könnyen romlandó és bűdösödő állott, füstölt és másféle halat tilos behozni, és ide számítnak a cigányhalak, keszegek, sózott heringek és más effélék.

2. A felügyelők szorgosan érdeklődjenek afelől, hogy az árukat honnan és me-

lyik helységből hozták, és közben esetleg fertőzött hellyel érintkeztek volna, majd mindezekről részletes jelentést adjanak az előljáróságnak.

3. Amikor a városba a fenti árukat beengedik, a piaci felügyelő és segédjei a hordárokkal együtt legyenek jelen a szekereknél, és derítsék ki, hogy a kihelyezett őrség a bebocsátásánál szabályosan látta-e el a feladatát. Különben minden áruféléséget, amelyek megfüstölhetők, így kell kezelni.

4. Azonnal jelenteni kell az előljáró biztosoknak, ha az előljáróság által tiltott áru behozatala történt, vagy bármi mást csalárd módon juttattak be a városba.

5. Ugyancsak azonnal jelenteni kell, ha a leggyakoribb árukat a felhozatal akár kis csökkenése esetén drágábban adják, de leginkább azokkal szemben kell eljárni, akik uzsorás haszon céljából az árukat idő előtt eltüntették, hogy azután kétszeres áron kínálják eladásra.

Betegellenőrök a fertőzött házakban

1. Akit a városi magisztrátus általános betegellenőrként küldött ki egy zárlat alá helyezett házhoz, vagy akit a háziúr rendelt a saját házába, halálbüntetés terhe mellett nem léphet be az ilyen házakba, hanem kívülről, az utcáról vagy a ház előudvarából, és ha a szobák zárva vannak, jelentkezhet a rábízott házaknál, és naponta reggel 7 órakor, délből 12 órakor, este pedig 6 órakor állhat az ilyen házak rendelkezésére. A kéréseket az ablakokból szóban vagy írásban fogadja, a cédulákat azonban nem szabad összehajtani, hanem nyitva kell hagyni, hogy a földre hullott papírról a szöveg kéz érintése nélkül olvasható legyen.

2. A szükségletek fedezésére ledobott pénzt egy kanállal veszi fel, ecetbe áztatja, és csak ezt követően veheti magához.

3. Az ételeket egy zsinegen leeresztett kosárba helyezi a szabad levegőn, a kosár érintése nélkül, amelyet később a házban lakók fognak felhúzni.

4. Amikor számára gyanús vagy egyébként fontos dolog történne a szolgáltatással kapcsolatban, azt a valóságnak megfelelően az utcai megbízottaknak kell jelenteni, de mindenképp először a helyi vezetőnek.

5. A fertőzött helyen bezártak vagy karanténban tartózkodók kérésére mérgek, fegyverek vagy olyan szerszámok sem küldhetők be, amelyekkel ládákat, ajtókat és más dolgokat lehet felfeszíteni, de a tilalom megtiltott vagy egészségtelen ételekre és italokra is értendő.

Fertőzött házak zárlatának őrzői

1. Az őrzők a zárásnál és a nyitáskor is kötelesek magukat a helyi vezető parancsaihoz tartani, és amikor azt megkapják, azonnal lezárják a kapukat és a kijáratokat, és azokat az adott állapotnak megfelelően egyszeres vagy kétszeres jellel fogják ellátni.

2. A lezárás őrzője a helyi vezető engedélye nélkül senkit sem engedhet a házba bemenni, ellenben a gyóntató atyának az orvosnak vagy a borbélynak kulcsot is kell adnia, ha a házba a dögvész már betört volna.

3. Gondoskodjon a megfelelő rend betartásáról, vagy a lezárt házban annak megteremtéséről, majd erről jelentést tesz az utcai megbízottaknak és a helyi vezetőnek.

4. Ha valaki meghal a bentlakók közül, megjelölt időben kinyitja a ház kapuját a sírásóknak és halottszállítóknak a holttest elszállítása végett, de a kaput utána azonnal bezárja.

5. Ha 40 nap már eltelt úgy, hogy a házban senki nem halt meg, és a bentlakók egészségesek maradtak, a helyi vezetőtől kér parancsot arra, hogy újra kinyithatja-e a házat.

6. Ha egy házat a járvány miatt kell bezárni, és abban a különféle állatok voltak, amelyek ellátását nehezen lehetne megoldani, azt jelenteni kell az utcai megbízottnak, hogy ezeket az állatokat egy alkalmas házba áthelyezzék.

7. Az őrző minden hatodik napon köteles a rábízott házakban lakó, és az ablakból kitekintő embereket személyeként megnézni, hogy meggyőződjön az egészségük állapotáról.

8. A letöltött karantén utáni hetedik napon kötelesek a házakat kinyitni, azzal a feltétellel, hogy 1. az ingóságokat, bármilyenek is legyenek, a kirendelt munkásokkal kell megtisztíttatni, és 2. újabb betegség nem jelentkezett, végül 3. mindez a helyi vezető előzetes értesítése után történt (akit egyébként is mindenről értesíteni kell).

Igazgató és személyzet a járványkórházban

1. A járványkórház főnöke vagy igazgatója szorgosan törekedjék arra, hogy elegendő élelem legyen a betegek étkeztetésére, amelyet egy elkülönített helyen, a kórházon kívül tárol, és a háziasszonya vagy más nőszemély adja ki a kirendelt szakácsoknak. Azonban szorgosan figyelje, hogy a betegeknek naponta mit használtak fel, és azt rendszeresen pótolja.

2. Egyebekben az ételek legyenek ízletesek, tisztán megfőzve, az orvos rendelkezése szerint. Főzés után az ételeket a járványkórház udvarába kell helyezni, és amikor a hordárok azt lerakva eltávoztak, jönnek a járványkórházi szolgálak, akik azt továbbítják a betegeknek.

3. Az igazgató kötelessége, hogy tájékoztassa az oda kihelyezett papot a betegek állapotáról, hogy az a betegeket meglátogathassa, nyáron reggel 6 órakor, délután 4 órakor, télen pedig reggel 7 órakor és délután 3 óra körül, és részükre olyasmint nyújtson, amiből a lelki üdvösségükhöz vigaszt meríthetnek.

4. Az orvosok, borbélyok, gyóntató atyák és a kórház igazgatója a betegekkel nyitott ajtó mellett beszéljenek, és óvakodjanak attól, hogy azok kilélegzett levegője őket ne érintse, hanem kikerülje. Az ajtók imaidőben is nyitva álljanak, hogy mindenki hallja az előimádkozót, és lelküket Istenhez felemelhessék, kivéve, ha nagyon nagy hideg vagy erős szélfúvás volna.

5. Az igazgató kívülről minden egyes szobát valamilyen jellel vagy számmal lásson el, hogy minél gyorsabban megtalálják azok, akiknek ott tennivalója van, vagy azok, akik a betegekkel beszélőre engedélyt kaptak. Ezért minden szoba ablaka előtt egy csengő legyen felfüggesztve, hogy az ápoló, vagy amennyiben az nőszemély volna (mivel a férfiak és a nők külön vannak elhelyezve) rendelkezésre álljon, ha a betegek valamit igényelnének.

6. Egyetlen egy betegnek sem lehet megengedni, hogy egyik szobából a má-

sikba menjen, sőt akár a járványkórházat is elhagyja, kivéve, ha teljesen visszanyerte az egészségét, és mindez a kórházigazgató engedélyével történik.

7. Ápolók és ápolónők, hacsak nincs nyomasztó szükséghelyzet, és az igazgató engedélyt nem adott, nem hagyhatják el a részükre kijelölt szállást. Étkezések idején is legyenek kéznél, és ügyeljenek arra, hogy a betegek az ételt rendesen tálalva és melegen kapják, őket ájtatosságra intsek és jókedvre derítsék. Ha azt észlelik, hogy az étel fogyófélben van, erről azonnal értesítsék a kórház igazgatóját.

8. Ha egy betegnek külön elrendelt étel vagy italt küldtek be, az ápolók azt végrehajtandó testi fenyítés terhe mellett kötelesek átadni a címzettnek, másnak nem adhatják, magunknak pedig végképp nem tarthatják meg. Az étel vagy ital maradékát vagy élvezhetetlen részét a járványkórház mellett a földbe kell elásni.

9. Az üres szobákat a legszorgosabban kell tisztítani, majd a tisztító eszközöket ecettel és lúggal kell lemosni.

10. A kórházigazgató engedélye nélkül beteget nem lehet felvenni, de erre ő maga sem jogosult, mivel felvétel csak akkor történhet, ha a beteg a helyi vezető vagy az alamizsnás jelével van ellátva. Általában, a kórház ki- és bejáratát éjjel és nappal is kellően ellenőrizni szükséges.

11. Az újonnan érkezett betegek a többi betegszobától elkülönítve, három napon át külön szobában legyenek elhelyezve, hogy a betegségük természete magát megmutathassa.

12. A valóban elhaltak esetében (amiről teljes bizonyosságot kell szerezni) a kórházigazgató a holttestet a legkisebb késedelem nélkül viteti el a sírásókkal vagy a menhelyi szolgálkkal, az erre kijelölt helyen való temetés céljából. Egyidejűleg a halott összes ágyneműjét, ruházatát és mindent, amit magával hozott, el kell égetni. Amennyiben a hagyatékban arany, ezüst, sárgaréz, vas vagy hasonló tárgyak volnának, azokat ecetben kell átmosni, pontosan leltározni, és biztonságos helyen hűséggel raktározni.

13. A kórházigazgató és alárendeltjei sem fogadhatnak el ajándékot, pénz kivételével, de azt is csak az orvos, a borbélyok és a gyóntató atya jelenlétében, akik ebből szintén részesülnek.

14. A járványkórház betegei végrendelkezhetnek is a kórházigazgató és a gyóntató atya jelenlétében, és a végrendeletet az igazgató fogja megőrizni. Szóbeli végrendeletet is lehet tenni a kórházigazgató előtt, aki azt megfogalmazott formában egy külön könyvbe feljegyezi. Távollétében két tanú előtt is lehet végrendelkezni, akik ezután személyesen esküt tesznek.

15. Tűzveszély elhárítására az igazgató a legbuzgóbban gondoskodik arról, hogy éjszakára minden nyílt lángot eloltsanak, és addig nem térhet nyugovóra, amíg megbizonyosodott arról, hogy minden biztonságban van. Kutyák, macskák és akármilyen fegyverek a járványkórházban nem tarthatók.

16. Egyedül az ápolóknak engedélyezett, akik a betegeket sorjában felébresztik, hogy éjjel nyílt lángot használjanak, miközben azt felügyelik, hogy a betegek beveszik-e az orvosi előírás szerinti gyógyszereket.

17. A pap, az orvos, a borbélyok, mint ahogyan a fertőzött betegek összes ápo-

lója és a kórházi szolgák is, használják gyakran a jól elkészített ecetet és más megelőző szereket a járvány ellenében, és hordjanak viaszos ruhákat.

18. A járványkórház közepén, vagy ahol erre alkalmas hely van, állandóan tűz égjen, a szobákat pedig napközben többször meg kell füstölni. Ahol egy beteg meghalt, vagy visszanyerte az egészségét, ott szabályszerű tisztítást kell végezni.

19. A kórházban tartózkodók közül senkit sem lehet karanténba küldeni vagy oda áthelyezni, csak akkor, ha az orvos az ehhez szükséges jelzéssel ellátta. Az érintett személy, halálbüntetés terhe mellett máshová nem mehet, csakis a karanténba (amit a betegápolók kötelesek ellenőrizni).

20. Akik visszanyerték az egészségüket, azokat egy szál ingben két nagy tűzrakás között kell megfüstölni, és csak ezután vehetik fel a részükre behozott, és a kórházon kívül elhelyezett új ruhát, de ilyen ruhát az igazgató is beszerezhet, hogy az egészségüket visszanyert emberek tovább ne maradjanak a kórház területén.

21. Végezetül, minden itt nem részletezett további dolog tekintetében az igazgató a gyóntató atya, az orvos és a borbélyok tanácsa alapján rendelkezzen azok végrehajtásáról is. Bármely késedelem esetén írásban értesítse a helyi vezetőt és annak parancsát engedelmesen teljesítse.

A karanténházak vezetője

1. Ezekbe a házakba senkit sem lehet felvenni az előjáróság egyetértése és külön jele nélkül, és ha valakin a betegség valódi jeleit észlelnék, azt jelenteni kell a helyi vezetőnek a biztonság érdekében.

2. Az újonnan érkezettek 7 napon át legyenek elkülönítve a többiektől, amint viszont a 40 nap eltelt, arról jelentést kell tenni az illetékes helyre, eldöntendő, hogy az ilyen személlyel mi történjék.

3. A karantén házak vezetője minden egyes dologra kellően ügyeljen, hogy megfelelő és időbeli előre látással minden szükségletéről gondoskodjék, csakúgy, mint a fentiek szerint a háziurak és a fogadósok is.

4. Amikor a karanténba zártak közül valaki beteg lesz, azonnal be kell zárni a szobájába, és jelentést kell tenni a helyi vezetőnek, hogy tisztázzák a betegség természetét, és a beteget egy másik helyre szállítsák, majd a szobát 3 napig zárva tartás, amíg a betegségét pontosan megállapították. Ha valamilyen gyanú merülne fel, a szobában is tisztító takarítást kell végezni.

5. A karanténban tartózkodóknak szabad levegőt kell biztosítani, azt viszont nem lehet engedélyezni, hogy a házakat elhagyják, vagy a legközelebbi falvakba kijárjanak, amikor azonban a karantént végleg elhagyhatják, bizonyítványt kell részükre kiállítani arról, hogy ott hogyan és mennyi ideig tartózkodtak.

Menhelyi szolgák a betegeknek és a halottaknak

1. A város vagy bármely helység rendszeres halottszállítóí, súlyos testi fenyegetés terhe mellett, a dögvészben vagy annak csak gyanújában elhaltakat sem vihetik ki a temetőbe.

2. Azok a szállítók se érintkezzenek a dögvészes betegek szolgáljaival és szállítóival, akiket gyanús halottakhoz rendeltek ki, ugyanis mindenki csak a saját szolgálatát végezze.

3. Mindketten kötelesek az utcákon a foglalkozásuk jeleként egy fehér botot a kezükben tartani, és a fent említett büntetés elkerülésére is törekedjenek, így ők maguk és segédjeik sem mutatkozhatnak az emberek között a templomban, a piactéren, vagy bármely más közösségben.

4. Viasszal jól bekent ruhát hordjanak, különösen azok, akik igazoltan fertőzötteket, akár élőket, akár holtakat szállítanak. Naponta ecettel mosakodjanak, és éljenek a hasznos megelőző szerekkel.

5. A nagyon gyenge betegeket ággal együtt szállíthatják, akiknek a fehér és tiszta holmijait abban a házban adják le a vezetőnek, ahová a beteget szállították.

6. A menhelyi szolgák legyenek annak tudatában, hogy halálbüntetéssel sújtják őket, ha bármit is, legyen az nagy vagy kicsi dolog, amelyet a betegektől vagy a halottaktól titokban magukhoz vettek, ámde közben tetten érik őket.

7. Akkor is súlyos testi fenyítés vár rájuk, ha a helyi vezető kifejezett jóváhagyása nélkül egyes házakba betérnek, vagy onnan valakit kihoznának.

Sírások

1. A fertőzött halottak sírásói a nyilvános utcákon csakúgy, mint a menhelyi szolgák, hosszú fehér botot hordjanak a kezükben, és dögvész idején a helyi vezető engedélye nélkül egyetlen halottat sem temethetnek el, a temetést viszont csak olyan helyen végezhetik, amelyet nevezett vezető kijelölt a számukra.

2. Az a sírásó, aki nem-fertőzöttekkel foglalkozik, de egy fertőzöttet eltemetne, az halállal bűnhődjön.

3. Akit fertőzött halott temetéshez rendeltek ki, az kerülje az emberek közelségét, és nem temethet halottat olyan házból, amely nincs zárlat alatt, hanem csak a saját munkáját végezheti.

4. Fertőzött halott temetésénél kötelesek az elrendelt helyet és az időpontot betartani, és a sírgödört legalább egy fél könyökkel mélyebbre ásni, mindenek előtt, ha oda több testet fektetnek, majd a gödört a leggondosabban töltsék fel földdel, bozóttal és oltatlan mésszel.

5. Dögvészben elhaltak ruháját vagy mást, ami rajtuk van, halálbüntetés terhe mellett a sírgödörben a sírásó nem húzhatja le, és nem veheti magához, más halottakat viszont akik csak egy szál ingben vannak vászonba csavarva, a legegyszerűbb koporsóba kell fektetni, égetett mésszel beszórni, és a földbe így eltemetni.

6. Tudatni kell a sírásókkal és a menhelyi szolgákkal, hogy az életüket kockáztatják, ha még élő és csak ájult személyeket, akik nem rájuk tartoznak, a ravatalra helyezik, sőt eltemetik. Akit azonban ilyen bűn elkövetése közben tetten érnek, bárhogyan is történt az esemény, azt elevenen égessék el.

A házak és háztartási eszközök takarítói és tisztítói.

1. Gyakran emlékeztessék magukat az előjáróság előtt esküdt hűségükre és hitükre, és a részükre kiadott utasításokat is gyakran olvassák vagy olvastassák fel maguknak.

2. Legyen vasból készült állványuk vagy rostélyuk, amelyre a megfüstölendő holmit vasfogóval felhelyezik, vagy zsinórral függesztik föléje a tisztítás elvégzéséhez.

3. A füstöléshez tölgy- vagy bükkfa forgácsot használjanak, füst gerjesztéséhez pedig fenyőszurkot, tömjént és gyantát.

4. Gyanús házban, illetve annak szobáiban és kamráiban, ahol beteg ember tartózkodott, minden háztartási eszközt tisztítani szükséges. Azokat a dolgokat, amelyekben a használat folytán rontás nem keletkezik, három napon át sós vízben vagy lúgban kell áztatni, majd folyó vízben zsinórra kötve meríteni, utána bottal kivenni, és végül a napon szárítani, végül pedig nyolc napon át a szabad ég alatt hagyni.

5. Elkerülhetetlen halálbüntetés vár azokra, akik a fertőzött holmit a városi szennyvíz kifolyóknál, ahhoz közeli folyóvízben, vagy nyílt tereken és utcákon akarnak tisztítani, ezért tehát az ilyen tisztítást az elővárosokban, az ottani folyóvizes helyeken kell végezni.

6. Minden edényt, legyen az aranyból, ezüsből, vörösrézből, cinből, sárgarézből, vasból vagy fából, először víz alá kell meríteni, majd utána ecettel és lúggal lemosni. Selyem, gyapjú és vászon anyagokat, amelyek a dögvéset leginkább magukba szívják, ha ugyan maga a halott nem dögvészben halt meg, de azok a szobájában voltak, legalább kétszer kell megfüstölni, és bottal kiporolni. Azt az ágyneműt, amelyet fertőzött személy nem használt, valamint minden más hasonló holmit, amely ecettel és lúggal nem kezelhető, 14 napon át a szabad ég alatt kifüggesztve kell hagyni és minden nap derekasan kiporolni.

7. A további rossz állapotú dolgok, elsősorban azok, amelyeket a beteg huza-mosan használt, mint régi takarók, vánkös, ágykeret, szalmazsák, zsebkendők, huzatok, lepedők és hasonlóak, az ablakon keresztül kell kidobni, horoggal a megfelelő helyre összehúzni, és ott elégetni. Végrehajtandó testi fenyítés terhe mellett, ha valaki ezeket a dolgokat rejtegetné, és saját használatára megtartaná, azt minden vagyonától meg kell fosztani.

8. A tisztításra kirendelt férfiak és nők is viaszos vászon ruhát és kesztyűt viseljenek, és leginkább a reggeli órákban mindenféle megelőzőszert vegyenek magukhoz. Ilyenek a fokhagyma, füge, angyalgyökér, mogyorós és nehézszagú ruta, amelyek az ételekbe is keverhetők, mindenek előtt azonban jóféle erős bort tartssanak maguknál.

9. A legszorgosabban ügyeljenek arra, nehogy valaki az általuk tisztított tárgyakból bármit is titokban elvigyen, eltulajdonítson, vagy ezek bárhogyan is eltűnjenek. Ők maguk sem keveredhetnek lopás gyanújába, annak tudatában, hogy azért biztosan kötél jár, ha csak a legcsekélyebb dolgot is elvinnék, amihez különben ezerszeresen könnyebben hozzájuthatnának.

10. A házak takarítói közül addig senki sem léphet be egy fertőzött házba, és ott tisztítást sem végezhet, amíg az előjáróság vagy a helyi vezető nem adta ki a parancsot a ház kinyitására.

11. Ilyenkor a szabályszerű eljárás érdekében a tisztítók mindig párosan lépjenek be a fertőzött házba, ott az arcukat ecettel mossák le, viharlámpát gyújtsanak, szájuk és orruk elé pedig fokhagymás ecetbe mártott zsebkendőt tartssanak. Miután a házat teljesen kinyitották, tárjanak ki minden ajtót és ablakot, az udvarban, szobákban, kályhákban és kamrákban tüzet gyújtsanak, ahhoz orvosilag előírt füstö-

lőszert adjanak, vagy annak hiányában borókabogyót és darabos ként, és forró téglára rúta-ecetet öntsenek.

12. Miután mindezt egy órán át folytatták, más tisztítók érkeznek a járványügyi jegyző kíséretében, akik ugyanúgy ecettel mossák le magukat. Amikor az első tisztítók minden háztartási eszközt egy halomba hordtak, a jegyző azokat nagyon alaposan megjelöli, hogy melyeket kell elégetni, majd ezuán azokat a tisztítókkal felpakoltatja és elszállíttatja.

13. A háziúrnak kötelező megengedni, hogy ő maga vagy valamely megbízottja a tisztítandó tárgyakat megsejmelje, de ha a tisztítók közül senki, és a járványügyi jegyző sem volna jelen, akkor valamelyik szomszédot vagy az elhunyt jóbarátját kell hívatni, aki kellő távolságban állva, de semmit sem érintve vannak jelen, amikor a háziúr szabályszerű leltárt készít.

14. Hogy a dolgok egymással ne keveredjenek, a háziúr vagyonát, különösen az aranyat, ezüstöt, ékszereket, pénz és más hasonló dolgokat a házban kell tisztítani, majd azokat részére átadni. Ezuán lehet megkezdeni az elhunyt hasonló dolgának kezelését, majd azokat lepecsételve a törvénytörvényseken fogják őrizni.

15. Ha a háznép tagjai közül senki sem fekszik betegen a járványkórházban, vagy nem a házban lakik, akkor az elhunyt vagy a beteg ingóságait a napra kell kihordani, minden ablakot kinyitni, majd néhány nap után a tisztítást az előírások szerint tűzzel és füstöléssel zárt ablakok mellett kell elvégezni.

16. Minden ajtót, alakot, ablaktáblát, edényt, kisebb és nagyobb ládát, szekrényt, széket, asztalt, padokat és más hasonló dolgot a házból ki kell vinni, majd három egymást követő napon erős lúggal lemosni, utána pedig ecettel, jóillatú gyógynövényekkel és gyökérrel bedörzsölni.

17. Ezekben a házakban és szobákban a tisztítást három napon át, naponként hat órában kell végezni, és elsősorban a friss levegő miatt az ablakokat reggel és este nyitva hagyni.

18. Amikor a fenti módon a házak és szobák tisztítását elvégezték, és ott egyesek lakni akarnának, újabb megfüstölést kell végezni, majd ezután zárt ajtók és ablakok mellett a szobákban égetett meszet kell ecetben feloldani. Egyidejűleg a főfalakat, válaszfalakat és a padlót három napon át ecettel kell permetezni. A többi tárgyat, amelyek tűrik az átmeszelést, újra így kell kezelni, a falakon pedig minden repedést és lyukat is meszelni kell, a szobák ablakait pedig csendes időben nappal nyitva, éjjel pedig zárva kell tartani.

19. Ha a lakók közül valaki mégis a fertőzött házban maradt, akkor a letöltött karantén után a házat néhány napra el kell hagynia, hogy friss levegőhöz jusson, időközben pedig a tisztítás is megkezdhető.

20. Ha egy házban vagy annak közelében erre a célra hely volna, akkor az értékesebb ingóságokat ott kell elhelyezni. A további fertőzött dolgokat, mint például a halott használt kötszereit, a szobák fából készült padozatát, a korhadt gerendákat, mindenféle kenőcsös téglát, ott helyben, de ha ez nem lehetséges, a városban vagy a piacon kívül kell a legalaposabban elégetni.

21. A fertőzött ház tárolójában lévő szemesterményeket két héten át kell át-

forгатni és szellőztetni. A kölest, borsót, rizst, grízt és további hüvelyeseket, mint ahogyan a lisztet is a tároló ládából, tiszta felületre kell kiönteni.

22. Fából készült háztartási eszközöket néhány napon át vízben kell áztatni, majd utána lúggal lemosni, és tűz mellett szárítani.

23. Fertőzött házakban talált olyan ágyneműt, amelyet a betegek nem használtak, le kell húzni és megfűstölteni, hasonlóan kell az összes könyvet és irományt, nyitott ajtók és ablakok mellett megfűstölteni és szellőztetni.

24. Az állandóan használt ruházatot, továbbá a selyem takarókat, és értékes anyagokkal bélelt darabokat szét kell fejteni, és a bélést a csipkéekkel együtt eltávolítani, és a megmaradt kopott részeket elégetni. A többi ruhadarabot alaposan meg kell fűstölteni, és bottal kiporolni.

25. A kikészített gyapjút át kell mosni és a napon kiszárítani, amit viszont vízzel nem lehet kezelni, azt meg kell fűstölteni.

26. Azokat a ruhákat, amelyeket a beteg még a dögvész előtt hordott, a többiekhez képest kétszer kell vízben áztatni, és a fűstölés befejezése után a szabad levegőre kitergetni.

27. A lent és kendert folyó vízben háromszor kell kimosni.

28. Cobolyprémet és más értékes bélésanyagot még egyszer vízben kell áztatni, és csak az után lehet felhasználni.

29. Olyan képeket, amelyek tűrik a nedvességet, ecettel átitatott szivaccsal kell letörölni, és a zeneszerszámokra is ugyanez értendő.

30. Mindenféle állatot, fajtájától függetlenül vízbe kell hajtani, és ott ázni hagyni. A sajtokat meg kell hámozni és ecettel átmosni.

31. Kereskedelmi árucikkek, amelyek különben egészséges helyről származnak, de fertőzött hely érintésével érkeztek, ugyan behozhatók, mindenféle csomagolásukat azonban meg kell fűstölteni.

32. Különösen a titkos szobákat, amelyeket fertőzött betegek használtak, először égetett mész beszórásával, majd az arra öntött ecettel kell megtisztítani.

33. Amikor a kirendelt tisztító személyzet valakit beköltözve talál egy olyan házban vagy szobában, amelyet még nem tisztítottak meg, sőt ott háztartási eszközöket tisztítana, azt azonnal jelenteni kell az elöljáróságnak, hogy az ilyen vétkes megkapja a büntetését.

34. Amikor egy megtisztított házban valaki dögvészben ismételtlen megbetegedne, a tisztítást újra kell kezdeni, és ez különösen a vendégfogadókra és italkimérésekre érvényes, ahol a legkülönbözőbb emberek jöhetnek össze.

35. A tisztításhoz használt vizet semmiképpen nem lehet a nyílt utcára kiönteni, hanem valamilyen elhagyott helyre, vagy folyóvízbe.

36. Halálbüntetés terhe mellett, a háztisztítók közül senki sem keveredhet közemberek vagy más emberek társaságába, hanem maradjon saját házában az övéi körében, amíg engedélyt kap a helyi vezetőtől. Amikor azonban munkájának elvégzésére onnan eltávozik, akkor egy nagy fehér bot legyen nála, mint amilyent a menhelyi szolgák és mások is hordanak.

37. Amikor a bentlakók közül valaki saját elhatározásából az ingóságok és háztartási eszközök tisztításába kezdene, következésképpen az elöljáróság paran-

csa ellen cselekszik, annak minden holmiját a kórházaknak kell juttatni, és még büntetés is vár rá a törvényszék színe előtt.

38. Házak és szobák tisztítását nem lehet napkelte előtt és napnyugta után végezni, hanem csak akkor, ha nappali világosság van és kedvező az időjárás is.

Eligazítás a lelkipásztoroknak, magatartásuk tekintetében, ha fertőzött emberekhez szólítanak őket

1. Ezek a személyek, mindenek előtt az ilyen veszélyes időkben magukkal és Istennel is megbékéljenek, és ne csak a lelkükkel foglalkozzanak, hanem a testükkel is, hogy minél tovább egészségben maradjanak Isten dicsőségére és felebarátaik szolgálatára. Ugyanis, ha egy alkalmas pap vagy lelkipásztor elhalálozik, rövid úton nem jönnek mások a helyére, tehát amikor egy pap meghal, a plébániához tartozó hívek, mint a pásztor nélkül maradt juhok, vigasztalanul és lelki támasz nélkül halnak meg, ezért tehát a plébánosoknak és lelkipásztoroknak kötelessége legyen, hogy felebarátaik iránti szeretetből amennyire lehetséges, testileg is egészségesek maradjanak.

2. A pap, amikor beteghez siet, ügyeljen arra, nehogy túlhevüljön, sőt izzadjon, mert az izzadság nagyon ártalmas, mivel a bőr apró nyílásain keresztül az ártalmas gőzök könnyen behatolhatnak, ugyanúgy, mint ahogyan a felhevült ember fogékonyabb lesz a beteg ember lélegzete iránt.

3. Helytelen, ha a pap prêmes ruhában megy a betegekhez, ezért ha van neki, a stóláját kívülről hordja, és jelzésként egy kis kereszt legyen a kezében, hogy a vele szembejövők kikerülhessék.

4. Amikor beteghez hívják, azonnal gondoskodjon arról, hogy azon a környéken, ahol a beteg fekszik, és amelyet mindenképpen keresztezni fog, füstölést biztosítsanak. Aki azonban a papot hívja, az ne a házában, hanem attól 20 lépésre legyen, amikor beszél a pappal.

5. Mielőtt a pap beteghez indulna, a tömjénezőbe tömjént helyezzen, hogy a füst a ruháját alaposan átjárja.

6. Tömjén és tömjénező nélkül beteget nem látogathat, és amikor megérkezik a beteg házához, szórjon egy kevés tömjént a parázsra, és az edényt tartsa maga előtt, amíg a betegnél marad, hogy a beteg és közöttük folyamatosan füst lebegjen. Az is hasznos lehet a papnak, hogy amikor a fertőzött házba vagy szobába lép, egy közepes nagyságú, lámpa búrában égő gyertyát vitessen maga előtt, vagy ő maga vigye, a dögvészes levegő eloszlására.

7. Amennyire csak lehetséges, igyekezzék a szentségek kiszolgáltatásával, és ne legyen túlságosan közel a beteghez, különösen nem szemtől-szemben, hanem kissé hátráljon, nehogy felfogja a beteg körüli ártalmas levegőt.

8. Ha a betegnek még van annyi ereje, hogy felálljon, hasznos lehet a gyóntatást az ajtónál vagy az ablaknál végezni, ügyelve arra, hogy mások azt ne hallhassák. Ilyenkor nem szokásos életgyónást végezni, hanem elegendő csak olyasmit meggyónni, melyet a beteg még soha nem mondott el.

9. Ha a paphoz útközben egyesek áhítatból vagy más okból társulnának, ő a sekrestyésen és az iskolaigazgatón kívül más nem engedhet közel magához, akik

hozzá hasonlóan elővigyázatosak lesznek, és mivel szükségtelen, hogy őt a fertőzött házba bárki is kövesse, a papra a házon kívül várakozzanak.

10. Ügyeljen arra, hogy különösen a nyálát vagy más piszkot ne nyeljen le, hanem köpje ki, még a szoba bejárata előtt.

11. A szentelt ostyát nem nyitva, hanem egy tiszta, zárt szelencében vigye magával, de még nem szentelt ostya is legyen nála, ha ez a betegek számossága miatt szükséges. Előzetesen a kezeit terjéssel, ecettel, langyos fokhagyma-nehézságú rúzával, vagy közönséges fokhagymával, vagy porrá tört borókabogyóval jól benedvesítse és bedörzsölje, mielőtt az áldoztatást végzi, de a fentiek szerint ügyeljen a beteg leheletére. Áldoztatás után az ujjait ecettel mossa le, a folyadékot azonban ne ott öntse ki, ahová érkezett, hanem attól távol, illetve tűzre vagy égetett mészre hintse. Egyesek szokásának megfelelően, nem jó gyakorlat kanállal végezni az áldoztatást, mert a tapasztalatok szerint az mindkét fél számára veszélyes.

12. A beteget ki kell kérdezni, különösen ha hányingere lenne, vagy röviddel korábban hányt volna. Ha ilyen veszély áll fenn, az áldoztatást nem lehet elvégezni. Végszükség esetén az orvos vagy a seborvos tanácsára egy hevített nagy köpölyöző edényt lehet a hasra helyezni, de ezt minél előbb el kell távolítani.

13. Utolsó kenetnél, ha szabályosan elvégezhető, nem kell a szokás szerint minden testrészt megkenni, hanem egyedül csak a kezeket. Az ilyenkor használt pamutot nem kell visszavenni, hanem azonnal el kell égetni.

14. Éhgyomorral a pap ne hagyja el a házat, hanem ha *in privato* misézett, jól főzött fokhagyma levest vegyen magához, ellenben kerülje a hagymát és az égetett szeszt, mivel azok kárt okoznak. Dohányt lehet füstölni, de rágni is, mint a zsályát. Aki szereti a fokhagymát, az bőven használhatja, az orrát, száját és a fülét friss vajjal, nehézszagú rúzával és ecettel dörzsölje be, de akinek jobb szereik vannak, az használhat citrusfélét, citromot, keserű narancsot, fahéjat, szegfűszeget, ecetben többször beáztatott citromgyökeret, vagy angyalgökört és más hasonlókat, de azokat ki kell köpni, miután a szájában megrágták.

15. Miután a betegről hazaérkezik, saját magát és a ruháját is alaposan megfüstölje, az alsóruházatát viszont tisztára cserélje, majd a betegnél viselt ruháját terítse ki a friss levegőre. A fentiekben megnevezett testrészeit kenje be vajjal, selyemmel törölje le, a selymet viszont utána el kell égetni.

16. Füstöléshez ugyanazt használhatja, mint a rangban hozzá hasonló emberek: orvosi lestyánt, nagylevelű bojtort, dögvész elleni macskagyökret, gyűrűbe font méreggyilkot, nehézszagú borókát, tölgyfalevelet, rozsmaringot, fehér boszorkányfűt, babérlevelet, viráglepelt, betyárkórót (latinul *Conyzamia*), dohánylevelet, cickafarkat, közönséges orbáncfűt, füzéres díszcsorbavirágot, vagy tömjént, mirrhát, aloéfát, benzoé-gyantát, sztórax-gyantát, kámfort és hasonló füstölőszert. Amennyiben ezek nem elérhetők, használjon löport, ként, reszeléket lópatából, ökör vagy bakkecske szarvából, vagy szarvasagancsból, mindennek előtt azonban a borókafenyő fáját, vagy borókabogyót, hársfa-szenet, végül is fakátrányt és havasi gyantásfát. Továbbá téglát és kovakövet is lehet hevíteni, és arra ecetet önteni, a házon belül és kívül tiszta tüzet égetni.

17. A templomokban az áldoztatásnál mellőzni kell a szokásos bort, szentelt-

vizet sem lehet kihelyezni a kötálakba vagy edényekbe, helyette a pap a szentmise végén szórjon szenteltvizet a hívek felé.

18. Nagyon hasznos lesz a lelkipásztoroknak is, ha időnként (de nem túlságosan gyakran) az izzadság által okozott rosszindulatú nedvesség ellen terjéket vagy egy kevés *Diascoridium Fracostorii sine opio*-t vesznek be, de mindnek előtt arra ügyeljenek, hogy testileg rendben legyenek. Amikor egy betegről távoznak, amilyen gyorsan csak lehetséges, ürítsék ki a vizeletüket, de nem olyan helyen, ahol más emberek is közlekednek, nehogy a mérgező anyagokkal, ha valamit azokból a beteg révén magukra vonzottak, a járókelőket tisztátalanná tegyék.

19. A betegségtől való menekülés útja a test tisztán tartása, és a megszabadulás a fölös folyadékoktól. Az ágyak, ágykeretek, vászonlepedők és hasonló dolgok tiszták legyenek, megfüstölve és bezárva tartva, hogy a kutyák és macskák, amelyek a dögvészt behozhatják a házba, azokhoz ne férjenek hozzá. Fejfedőként megfüstolt süveget kell használni, és reggel a száját tisztára mosni. A torkot, gégét, a kezeket, a füleket és az orrot tisztán kell tartani, és a mellkasban tapadó nyákot ki kell köpni. Túltengő nedvektől a testet időnként enyhe hashajtókkal, tamarin-lekvárral és izzasztással kell megtisztítani. A vért nemcsak az erekből lehet leeresztetni (ami különben is csak dögvésztől mentes betegnél lehetséges, ugyanis dögvészben az érvágás szigorúan tilos), hanem annak elvégzése az izom és a bőr közötti résből köpölyözéssel, vagy az erek piócák általi szívással végzett megcsapolásával is lehetséges. A kutacsolás is nagyon hasznos lehet dögvész ellen, ahogyan azt az orvosok Galenus tanítása szerint végzik, miként azt a velencei és római dögvészben alkalmazták. Mások viszont ezekkel az eszközökkel élnek: 1. *spiritus vitrioli ex aqua acetosa*, 2. *semen hederæ* porrá törve, benedekfü-vízzel és mezei tüközzel bevéve, 3. fokhagyma, amelyet nem véletlenül neveznek a parasztok terjékjének, 4. borókabogyó leve, 5. friss tojás, kevés kénnel, amely sokak életét megmentette, amint azt számos évvel ezelőtt a dögvész idején Magyarországon, Komáromban tapasztalták, 6. kevés nehézszagú rútalevél vagy annak magva, kenyér morzsalék, 3 vagy 4 közönséges dióval fogyasztva, utána egy kevés óborral leöblítve megtartó hatású, és az izzadsággal a már észrevétlenül behatolt mérget is kihajtja, ha annak bevétele erős felindulás után történt. További több ilyen ellenszer található Henrico Ranzovio latin traktátusában, annak leírásával, hogy ha valaki ezeket az orvosságokat éhgyomorra veszi be, akkor az egész napon át mentes marad a méregtől.

Mindezek a szerek azonban erőtlenekek az isteni beavatkozás nélkül. Éppen ezért, mivel a dögvész egyike a legnagyobb büntetéseknek, amelyet Isten szabadít ránk a bűneink miatt, ezért Istennel kell kibékülni buzgó imádsággal és igazi bűnbánattal, majd a boldogságos Szűz Máriához, Xavéri Szent Ferenchez, Szent Rókushoz és Sebestyénhez, és Szent Rozáliához kell fohászkodni, akiknek közbenjárására Isten ezt a csapást már többször elhárította.

**Magyarország határainak lezárása a Pesten, Budán és
szomszédságukban pusztító dögvész miatt.**

Császári-királyi rendelet.

1692. febr. 3.

Leírás 1691-ben Bécsben és elővárosaiban, valamint a tartomány két vagy három helyén jelentkezett járványos esetekről, és ezek következtében Ausztria Magyarországgal szembeni határain, valamint a városban és az elővárosokban foganatosított

Megelőző és gyógyító intézkedésekről.

Miután 1691 májusában különböző, hitelt érdemlő híradások érkeztek Bécsbe, hogy egyes helyeken mind Magyarországon, mind Horvátországban borzalmas rágályos járvány tört ki, úgy tűnik, hogy ez a csapás egyre inkább közeledik az Ausztriai Főhercegség felé. A járványt illetően először a közegészségügyi bizottság, majd a kormányzat és császári Őfelsége is szükségesnek ítélte a megelőzést, és a magyar titkos udvari kancellária alázatosan kézhez kapta, hogy mit parancsoljon meg annak végrehajtására. Mindennek megfelelően, ez után azonnal megjelent a legkegyesebb parancs arra nézve, hogy a Magyarországról Ausztriába felutazó személyek hiteles írásos bizonyítványt kötelesek felmutatni arról, hogy Budától távoli helyeken a dögvészes karantént letöltötték (futárokon kívül, akik tanúsítványt hoznak magukkal arról, hogy egészséges házból érkeztek).

Mivel rövid egymásutánban Buda és Pest is, további környező településekkel együtt megfertőződött, szigorú rendelkezést kaptak a Magyarországgal szemben fekvő határközeli helységek, a helyzethez mért külön utasításokkal kiegészítve. Minden határközeli helységben el kell vágni mellékutakat, továbbá az *extraordinarius* hidakat lebontani, sorompókat felállítani és oda őrséget kirendelni szükséges, hogy az utasításokkal ellentétben, szigorú testi fenytetés terhe mellett, Magyarországból egyetlen egy személy se utazhasson be hiteles útiokmány vagy letöltött vesztegzári idő nélkül. Evégből fentnevezett határsorompóknál a fertőzött helységeket egy külön jegyzékben feltüntetve kell kiszögezni, az adott helységekre vonatkozó tiltással együtt. Minden esetre ennek megfelelően Magyarországon az ausztriai határ közelében ezeket a helyeket megnevezve, ott kötelezően vesztegzarat kell létesíteni.

Nem kevésbé a fokozódó veszély miatt, ennek a csapásnak a lehetséges mértékű távoltartására, a Magyarországgal átellenes határon fekvő összes helység ismételt parancsot kapott az újabb szigorú járványrendelet kiküldése és csatolása mellett. Ennek megfelelően a lehetséges mértékben erősítsék meg az őrszemélyzetet, és ott, ahol tartományi bíróságok működnek, az országutak mentén súlyos büncselekmények tárgyalására a nagyobb elrettentés végett ítéltvégrehajtó helyeket kell létesíteni, és amennyiben bárkit is a rendelettel ellentétben erőszakos vagy csalárd cselekedeten tetten értek, azt a kormányzatnak haladéktalanul jelenteni kell, hatásos példa statuálása végett. Továbbá 8-8 naponként a kormányzatnak jelentést kell tenni arról, hogy bármely gyanús dolog előfordult volna, vagy nincs tudomásuk újabb helyek fertőződéséről.

Egyidejűleg a Főpostahivatal parancsba kapta, hogy különösen a határőrizeti állomásokon a levelek szorgosan megfűstölendők, és egyébként is mindenre pontosan ügyelni kell, hogy a rendeletnek megfelelően a futárok kivételével a fentiek szerint a határállomásokon senki sem engedhető át hiteles útiokmányok nélkül.

Hasonlóképpen a vámosok, az uradalmak és a hivatalnokok is megkapták a megfelelő parancsokat, miszerint az utazó személyek szemlélését az 1679. évben kiadott járványrendelet 11. oldalán a 9.§ szerint végezzék, mindenkor a legnagyobb határozottsággal, megfelelve a rendeletek előírásainak, azt is ide értve, hogy az utazók magukkal semmi gyanúsat nem hozhatnak.

Továbbá a kormányzat megkereste a császári udvari kamarát és az udvari haditanácsot, hogy a Magyarországon beosztott hivatalnokoktól és parancsnokoktól megbízható híreket szerezzenek be arra való tekintettel, hogy a dögvész mely helységeken támad és ott milyen a ragály állapota, majd mindezeket emlékeztetésül közöljék a kormányzattal.

Miután azonban az itt felsorolt üdvös intézkedések kapcsán, egyes örök erélytelenül látják el a feladatukat határsorompóknál, és ezért némely személyek akadály nélkül léphetnek be a tartományba, a kormányzat Alsó-Ausztria tartományának rendjeivel tárgyalást kezdeményezett, hogy miként lehetne javítani a határátkelők biztonságát. A meghozott határozat értelmében *effective* a legutóbbi, 1691. november 26-án kiadott rendelet szerint kell eljárni.

Először is a Magyar Királyság felől minden átkelő és beléptető helyet átmenetileg be kell zárni, és azoknak, akik a Duna innenső oldalára kívánnak jönni, csak a *Prugg – Wolffstahl – Neustatt* – és *Aspnag* útvonal maradhat nyitva. Másfelől azok számára, akik a Morava túloldaláról érkeznek, csak a *Hoff an der March – Anger – Thürnkrutt* útvonal álljon rendelkezésére. Ezzel ellentétben,

Másodszor, az összes további kerülő és mellékutat el kell torlaszolni, mint ahogyan ezeken az összes hidat haladéktalanul bontsa le minden helység vezetősége, a fentiekben hivatkozott rendelet kiküldését követő három nap elteltével, *ipso facto contrario* 100 dukát kiszabott büntetés terhe mellett. Pozsony vármegyéből a Duna innenső oldalán a belépés Pozsonyon keresztül *Wolffstahl* átkelőhelyénél engedélyezett, a Duna túlsó oldalán pedig *Hoff an der March*-nál, és minden további egyébként szokásos vagy kevésbé szokásos átkelő utat el kell torlaszolni.

Harmadszor, a jelzett átkelő helyeken a sorompók a legkisebb idővesztés nélkül telepítendőek. Viszont azért, hogy

Negyedszer, ezeken a kihelyezett és megnevezett átkelőknél, legyen az bárki is, senki se haladhasson át, ha már fertőzött területről érkeznek, és a rendelet szerint csak akkor engedhető tovább, ha olyan hiteles útiokmányt mutat fel, amely szerint Magyarországon a vesztegár tartására kötelezett helyeken az idejét már letöltötte. Ezen túlmenően

Ötödször, Alsó-Ausztria rendjei saját forrásaikból minden egyes sorompóhoz egy-egy albiztost állítsanak, aki köteles a határok lezárását szorgosan felügyelni, és állandóan a lezárás helyén kell tartózkodnia. Legyen kellő számú személyzet melléje rendelve a sorompó őrzésére, és minden erőszakos cselekmény megelőzésére. Nem kevésbé négy járőrt kell számára biztosítani a határőrizethez (hogy

egymást leváltva az utakat nappal és éjjel is ellenőrizhessék). Végül, hogy mindez hatékonyan és biztonságosan történjék, a rendek tagjai közül két személyt főbiztosnak kell kijelölni, akik vigyázó szemmel nemcsak az Alsó-Ausztria rendjei által szolgálatba állított és alájuk rendelt albiztosokat, öröket és járőröket ellenőrzik, hanem ők maguk is gyakran látogatják a határvonalakat, és minden lehetséges szorgalommal és buzgósággal arra törekednek, hogy a gyakorlatban minden megvalósuljon abból, amit a fentiekben hivatkozott rendelet tartalmazott. Nevezett főbiztosokat legkegyesebben nemcsak császári Őfelsége erősítette meg hivatalukban, hanem a kormányzat által arra is teljes körű felhatalmazást nyertek, hogy a fentiekben jelzett négy pontban személyválogatás nélkül tehát a társadalmi helyzet mellőzésével, mindenkivel szemben a legnagyobb következetességgel viseltessenek. Amennyiben bárkit is tetten értek a határátkelőknél, titkos kerülő vagy mellékutakon, amint veszélyes módon hamisított vagy a valótlan tartalmú bizonyítvánnyal akarna beutazni, vagy bármit is magával hozni, az elkövetőt azonnal meg kell állítani, letartóztatni, és haladéktalanul emlékeztetni Alsó-Ausztria ide vonatkozó rendelkezéseire. Majd a tetteseket ilyen esetekben minden további nélkül, büntetésre és kivizsgálásra a kormányzatnak kell átadni, és a rendelet ilyen áthágóját a dolgok természete szerint, másoknak példát statuálva, akasztással kell kivégezni. Mindezek mellett a főbiztosoknak az is megbízatásul adatott, hogy működésükről heti jelentést tegyenek a rendek küldöttjeinek, akik ezt haladéktalanul továbbítják a kormányzathoz. Az előjáróságok és tartományi bíróságok parancsot kaptak arra, hogy amennyiben Ausztriában akár csak egy ragályos eset is megjelenne, ezt a kormányzatnak, súlyos pénzbüntetés és testi fenytetés terhe mellett, azonnal bejelentsék.

Mindezek után a kormányzat a megbízott közegészségügyi tanácsosok által a Magyar Királyi Udvari Kancelláriával is értekezletet tartott a ragály ügyének tárgyában, annak megelőzésére tekintettel. Az értekezletet követően (miután a Magyar Királyi Kancellária megkapta az alsó-ausztriai rendek által bevezetett intézkedéseket) jelent meg a rendelkezés arról, hogy a Magyarországon megfertőződött helyek megváltozott körülményei között vesztégzár létesítésére a következő településeket kell megnevezni és javasolni: a Vág mentén *Freistädte*, *Neuhäusel* és Komárom, a Rába mentén Veszprém, Pápa, Győr, Sárvár, Egervár, Körmend és Szentgotthárd. Nem kevésbé (ahol bizonyítványokat kell kérni) a túlsó oldalon, *Anger*, *Skalitz*, *Holitschau*, *Stampffa*, Nagyszombat, Pozsony és *Saradinum*. Az innszói oldalon: Magyaróvár, *Günns*, Sopron, Kismarton. Amennyiben a fentnevezett helységekből időközben egyik vagy másik megfertőződne, minden esetben azonnal újabbat kell megnevezni, és a kormányzatot erről értesíteni. Másfelől Magyarországon is ugyanabból kell kiindulni az üdvös megelőző intézkedésekre tekintettel, amit a nyomatékos rendeletek a ragály tárgyában tartalmaznak.

Intézkedés történt a Magyarországról felhajtott ökröcsordák ügyében is, amelyeket most szüneteltetik, mivel ugyanazon helyeken, ahol az ökröket áthajtották, jelenleg járvány uralkodik, így a marhavásárokat mostantól fogva Köpcsénybe, az ott elterülő nagy mezőre kell áthelyezni.

Egyebekben rendelkezés történt az ausztriai hajósok leváltásáról is, amennyi-

ben mostantól kezdve az itteni hajósaink csak Pozsonyig közlekedhetnek, és ott minden esetben magyar hajósok váltják le őket.

Mindezen intézkedések mellett a kormányzat nem kíméli magát abban a tekintetben, hogy a vonatkozó ügyekben a legszükségesebb levélváltást elintézzék Stájerországgal, Morvaországgal, és erre irányuló indítvány esetén Tirollal is. Mindezekről történt tehát intézkedés a tartományon belül és kívül.

Intézkedések Bécs városában és annak elővárosaiban

Ez idő szerint a csapás a tartományban és a határokon bevezetett minden eddig felsorolt legjobb szándékkal hozott megelőző intézkedések ellenére, nemcsak egyre inkább közeledik az ausztriai határokhoz, hanem kezdetként itt a városon belül és a környezetében már egyes házakban is megjelent, illetve előzetes jelentések szerint a tartomány 2 vagy 3 településén is. Következésképpen Bécs városában és az elővárosokban, a fokozódó csapás körülményeinek megfelelően, kellő időben megtörténtek a védekező intézkedések, pontosabban az után, hogy 1691. szeptember 11-én megjelent az első ragályos eset egy Budáról ide érkezett személy révén.

Először, az itteni orvosi kar nyomatékos rendszabályt bocsátott ki arról, hogy a kar testületének minden tagja, amennyiben gyanús betegségben szenvedő személyt észlel, azt súlyos büntetés terhe mellett azonnal jelentse a polgármesternek, mint közegészségügyi igazgatónak, továbbá tilos lesz az ilyen gyanús betegeknek a kezelése. Abban az esetben, ha bárkit is tudva vagy nem tudva ilyen beteghez hívtak, legalább 8 napig különítse el magát az egészségesektől, és betegeket se látogasson, még kevésbé végezze halottak vizsgálatát a vonatkozó bizonyítvány kiállítása céljából, hanem a holttest vizsgálatát engedje át a rendesen kinevezett halottkémeknek.

Másodszor, a vendégfogadósoknak itt a városon belül és annak környezetében, súlyos és elkerülhetetlen büntetés terhe mellett kell tudomására hozni, hogy minden beérkező és szállást kereső személyt kötelesek arról kikérdezni, hogy betegek-e, vagy egyébként magukat hogy érzik. Ennek eredményét haladéktalanul jelenteni kell a polgármesternek, mint közegészségügyi igazgatónak, aki (ha betegség volna észlelhető) ezt követően elrendeli a beteg szemlélését a közegészségügyi magszitratus és a járványügyi ellenőrök által, majd a leggyorsabban jelentést küld a közegészségügyi bizottságnak a további felkészülés érdekében.

Harmadszor, ezért a hasonló esetekre való tekintettel a város körül sorompókat kell állítani az országutakon a kibocsátott járványügyi rendelet kifüggesztésével és a zárlat alá helyezett helységek feltüntetésével. Továbbá ítéltvégrehajtó helyeket kell létesíteni, és minden egyes sorompóhoz a két biztos mellé két írnot kell adni, hogy az érkező személyeket és a magukkal hozott útiokmányokat alaposan átvizsgálják. A városkapuknál a két rendszeresített felügyelő mellé még két polgárt kell állítani, nyolcnaponként váltogatva, valamint két rendkívüli főbiztost, akik a sorompókat naponta körbejárják. Előfordulhat, hogy a fent említett két írnot hagyja magát megvesztegetni, és gyanús helyről érkező utazót enged át a tartományba. Ekkor attól függetlenül, hogy császári Őfelségénél mélységesen könyö-

rögve a legalázatosabban kérnének bocsánatot, és érkezzenek bár érdekükben a legkülönbözőbb közbenjárások, közülük az egyiket a sorompónál felállított ítélőhelyen fél schillinggel kifizetve örökre ki kell tiltani a tartományból, a másikat pedig ugyanerre az ítélőhelyre három napon át két-két órára a nyakán vas bilincscsel kell elrettentő példaként kiállítani.

Negyedszer, a kezdet kezdetén a járványkórházat és a négy vesztegzári udvart minden szükséges dologgal el kell látni, ezen túl pedig növelni kell az őrszolgálati pénzen felvett járványszolgák számát, és az úgynevezett *Böckenhäusel*-t ez idő szerint megfigyelő háznak kell berendezni.

Ötödször, valamennyi egyházi személy a városban és a város körül utasítást kapott arra, hogy embertársaik közül olyan személy, aki gyanús betegségtől szenved, vagy fertőzött helyről érkezett, a kolostor lezárása miatt, oda nem vehető fel, továbbá, ha a kolostorban haláleset történt, a temetés előzetes és szabályos városi szemle előtt nem engedélyezhető. Mindez az Irgalmasokra is értendő, és a betegekire való tekintettel egyetlen egy új beteget sem vehetnek fel előzetes szemlézés nélkül.

Hatodszor, az itteni hercegi utasítások révén, részben a gyakori temetések miatt, a városban, de különösen a templomokban, részben egyes lelkipásztorok kitettsége következtében, korlátozások és megfelelő rendelkezések történtek. Továbbá a szószékekről kihirdetve minden lelkipásztor parancsba kapta, hogy minden kolostorban és a főtemplomokban naponta csak egy szentmise tartható a jelenlegi vész elhárítására, amelyet megfelelő módon kell jelezni. Nem kevésbé

Hetedszer, az egyházi előjáróság révén, újabb intézkedésig a kora reggeli igehirdetések és a hajnali misék is szünetelnek (azonban a behatolt csapás javuló körülményire tekintettel a szokásosnál valamivel később, nevezetesen 8 vagy 9 órakor, amikor a szokásos hivatalok egyébként is működni kezdenek, ezek megtartása engedélyezhető).

Nyolcadszor, a nagyobb csoportosulások elkerülése végett a városban és környékén különbségtétel nélkül minden iskola zárva marad, és újabb intézkedésig szünetelteti a működését, ami vonatkozik a vívóiskolákra, mutatóványosokra, újságárusokra, orvosokra, vajákosokra, és a közfürdőkre is, valamint egyértelműen tilos nyilvános lakodalmakat és zenés rendezvényeket tartani.

Kilencedszer, nyomatékos parancsok jelentek meg arról, hogy súlyos, a dolog természete szerint testi fenyítésig is terjedő büntetés terhe mellett, a legnagyobb tisztaságot kell fenntartani a városban és környékén általában az utcákon és a házakban, a vonatkozó járványrendelet 6. §-a értelmében. Ennek felügyeletére, valamint az utcák és házak szemlélésére az itteni városi magisztrátus utcai biztosokat állított szolgálatba a többször hivatkozott járványrendelet 7. §-a értelmében. Különösen pedig ez idő szerint, és újabb intézkedésig, a városban nemcsak disznók, szarvasmarhák, borjak, ürök és bárányok vágása tilos, de az élő sertés tartása is minden szempontból és különbségtétel nélkül tiltás alá esik (lett légyen az kolostorokban, kórházakban, vagy más helyen).

Tizedszer, a teljesen átszervezett marhavásárt további rendelkezésig a város-

ból az elővárosba kell áthelyezni, és a parancs szerint nyers bőrt sem lehet a városba behozni.

Tizenegyedszer, a megfelelő rendelkezés értelmében, a városban és a város környékén gyanús körülmények között megbetegedett embereket házigazdáik nem rakhatják ki az utcára, hanem őket, mint azokat, akiket a vendéglátóhelyeken és körletekben veszélyes betegségekben szenvedve találtak, testi fenyítés és halálbüntetés terhe mellett, azonnal jelenteni kell a közegészségügyi igazgatónak. Senki (ha saját magán gyanús betegséget észlelne) sem mehet templomba, és egyébként emberek társaságába, testi fenyítés büntetésének terhe mellett. Mindezeket túl viszont a város minden negyedéhez a császári városi és tartományi bíróság ülnökei közül egy-egy biztos lett kirendelve, majd a biztos nevének és lakhelyének feltüntetésével minden háziúr egy cédulát kapott a következők feltüntetésével. A háziurak vagy meghatalmazottjuk a városon belül vagy annak környékén azonnal, ha (saját lakóik vagy a beszállásolt emberek között betegség lépne fel, lett légyen az gyanús vagy sem) valaki ágyban dőlné, erről 50 birodalmi tallér büntetés terhe mellett azonnal jelentést tesznek a betegség természetének, az érintett személy életkorának, és állapotának feltüntetésével. Ezt a fentiekben megnevezett kirendelt biztosnak, az elővárosokban pedig bármelyik bírónak kell átadni, aki azt továbbítja a polgármesternek, mind pedig a közegészségügyi igazgatónak.

Tizenkettedszer, egyidejűleg nemcsak a zug-szállásadás és élelmezés lett megszüntetve az udvari és katonai körletekben, valamint ugyanott az idegen emberek elszállásolása és tartózkodása is, hanem a városban és az elővárosokban feltétel és különbségtétel nélkül a kocsmák működése, illetve az italkimérés is a sör- és mézsör pincékben. Mindezeket túl a vendéglősök a fogadóknak a legnagyobb szigorúsággal kaptak parancsot arra, hogy az étkező helyiségekben bort és ételt sem szolgálhatnak fel (azokon kívül, akik náluk laknak), így ezt csak az utcán át tehetik, zárt főkapu mellett, egy kiskapun keresztül.

Tizenharmadszor, nyomatékos kihirdetés után, ez idő szerint a zsibvásárokon legszigorúbban tilos régi és használt ruhák, ágyneműk és vászonfélések árusítása és eladása (mivel ezek gondot okoznak a ragályos betegségek súlyos veszélye miatt), és ezekkel a kereskedést, elkobzás terhe mellett, minden tekintetben meg kell szüntetni.

Tizenegyedszer, az itt feltüntetett, és sokféle megelőző és védekező intézkedés következtében szükséges kiadások fedezetére fordítandó elkerülhetetlen és jelentős mennyiségű pénzeszközök előteremtése végett, ez idő szerint a közegészségügyi pénztár a városi és elővárosi házakra jogos adóterhet vetett ki, és azt Bécs városa az adóhivatalnokai által az ebben a tekintetben kiadott különös rendelete értelmében fogja behajtani.

Végezetül, a leadott napi- és szemlézési jelentések szerint 1691. szeptember 1-től (amikor az első ragályos eset jelentkezett) december 24-ig a városban és a város környékén 22, pontosabban a városban 9, az elővárosokban 13 ház, vidéken pedig Bécstől egynapi járóföldre fekvő falvakban 2-3 ház fertőződött meg ennek a csapásnak következtében (amelyeket a kirendelt tartományi orvosok megelőző és támogató segítségével azonnal sikerült kezelni és elfojtani). Ezekben a házakban a

városon belül és a város körül összesen 47 személy betegedett meg, közülük 6 fő fekete bőrfoltokkal, a további 41 viszont valóságos dögvészes tünetekkel. Közülük 36 haláleset volt, és 11 gyógyulás. Vesztegzárba fokozatosan 80 ember került, és a házakban is 90 veszteglő személy lett bezárva. A fertőzöttekkel, valamint a náluk és mellettük lakó személyekkel kötelezően a következő eljárást végezték:

A betegség által megfertőzött és bejelentett vagy egyébként felderített élő vagy holt személyeket a járványellenőrök alaposan megvizsgálták, a halottakat egy távolos helyen azonnal mélyen eltemették, az élőket pedig a kirendelt szolgák haladéktalanul a járványkórházba szállították. (Őket ott a közegészségügyi mester, valamint az ide kirendelt orvos naponként látogatta, a szükséges orvosságokat előírta, a közkórház viszont a régi hagyományoknak megfelelően ezeket az orvosságokat a saját patikájából kötelezően biztosította.) A további, velük együtt vagy mellettük lakó személyeket, akik még egészségesek voltak, vesztegzárba szállították, ahol a rászorulóknak életfenntartását bizonyos mértékig, hetenként és közvetlenül a közegészségügyi pénztár biztosította, az ottani saját orvossal együtt, aki részükre megelőző szereket adott, vagy próbaként olyan szereket, amelyek azt ellenőrizték, hogy található-e még mérge a szervezetükben, hogy azokat ez után kiűzzék. Azokat a szobákat (ahonnan a fertőzött beteg által használt ingóságokat és ágyneműt részben elégetésre és megsemmisítésre, az értékesebb darabokat pedig tisztításra a járványkórházba szállították) szabályosan lezárták. Másfelől a szomszédságban lakó egészséges embereket a saját lakásukba zárták be, ahol őket a közegészségügyi ügygondnok naponta látogatta, hogy egészségesek-e, hogyan érzik magukat, és bármire is szükségük volna. A saját lakószobájukba bezárt vagy vesztegzárba szállított egészséges embereket 6 hét letöltött idő után szabadították fel a zárlat alól. Azokat viszont, akiket a járványkórházból teljesen felgyógyulva saját lábukon bocsátottak ki (miután ők is ugyanúgy kitöltötték a 6-hetes zárlati időt), új ruhával látták el, a behozott régi ruházatukat és ingóságaikat pedig ugyanott elégették és megsemmisítették. A fertőzött személyek lezárt szobáit 6 hét letelte után, előzetes többszöri megfüstölést és szellőztetést követően szintén szabaddá lehetett tenni.

Mindezek mellett azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a járványkórházakat oda kihelyezett pappal, a fentiekben említett orvossal, seborvossal és kötszerésszel, valamint igazgatóval kell kötelezően fenntartani, és az intézményeket a kedvező időszakokban is működtetni szükséges. Nem kevésbé a vesztegzárban külön erre a célra biztosított pap naponként szentmisét mutasson be.

Az itt felsorolt parancsok, rendelkezések és óvintézkedések minél alkalmassabb foganatosítása vegett császári Őfelsége közegészségügy tekintetében a teljes ügyintézkést legkegyesebben átadta a kormányszatnak, és annak révén az itteni városi tanácsnak *cum derogatione omnium instatiarum*. A meghozott jó intézkedéseknek, de mindenekelőtt Isten segedelmének köszönhetően az ide és 2-3 vidéki településre betört csapást (Istennek legyen ezért a legnagyobb hála) teljes egészében sikerült elhárítani. Ennek megfelelően december 24. óta a városban, de annak környékén egyetlen egy gyanús eset sem jelentkezett, így a járványkórház és a vesztegzár teljes kiürítése és megtisztítása is megtörtént, ahol jelenleg *de facto*

senki más, csak az oda rendesen beosztott alkalmazottak tartózkodnak. Erre való tekintettel enyhíteni lehetett a városban és az elővárosokban bevezetett tilalmakon, és különbségtétel nélkül lehetővé vált az iskolák látogatása is. Mindezeket a kormányzat a közönség értesítésére, hitelt érdemlően adta nyomtatásba, és ezennel közhírré is tette. Bécs, k.m.f.

(*Cod. Austr. P. I. 551. o.*)

466.

Irodalmi munka a dögvészről és a *morbus hungaricus*-ról.

Járványok.

1695.

Lebenwald¹³⁵ Adamus-tól, a bölcsészet és orvostudomány doktorától, Stájerország hivatali orvosától: Vidéki, városi, házi és orvosságos könyvecske, amely bemutatást és eligazítást ad arra nézve, hogy Isten kegyelméből és segedelmével, valamint csekély és értékes szerekekkel miként lehet ellenállni olyan betegségeknek, amelyek egy egész tartományt vagy több helységet megfertőznek, majd a ragály csírája rátapadás útján tovább terjed. Ezek pedig: a dögvész, dögvészes és kiütéses láz, a magyar betegség, vérhas, himlő, stb.. A könyv tartalmazza az összes emlékezetes dögvész járvány krónikáját, tájékoztatást adván arról, hogy mi a teendő járvány idején, nevezetesen: I. közügyekben és a tartományi előljáróságban, II. polgári ügyekben, avagy a városi vezetőségben, III. oktatásügyben, avagy a tanfelügyeletben, IV. közegészségi ügyekben és az orvoslásban, V. egyházi ügyekben és a lelkészek körében. – Ezekhez ötféle kezelési mód társul, nevezetesen: teológiai, profilaktikus, kuratív, refraktív és purifikatív, azaz lelki vigasztalás, védelem, gyógyítás, feltáplálás, és tisztítási eligazítás a házak és ingóságok mentesítéséhez stb. Nürnberg 1695. in fol.

(A fentinek egy terjedelmesebb, 194 íves, négyrészes kiadásából az I. rész csak a dögvésszel foglalkozik, általános, leginkább történeti magyarázatokat tartalmaz. Bemutatja a 2. fejezet 4–23. oldalán azoknak a dögvészeknek és járványoknak a krónikáját, amelyeket az emlékezet megőrzött, Mózes korától egészen addig a nagyon súlyos járványig, amely a keresztény időszámítás 1679. évében Bécsben végzett gyilkos pusztítást, majd a következő évben, Görögországban illetve Stájerországban dühöngött. – A teljes II. rész 131–298. oldalán a szerző a továbbiakban a dögvész leírását adja, tárgyalja ennek a betegségnek a különböző válfajait, okait, a dögvészes mérge természetét és hatását, valamint a ragályos csíra terjedésének módjait és útját, és mindezeknek a legalaposabb elemzését is elvégzi. A III. rész kiváltképpen és minden tekintetben jól megvilágítva mutatja be a dögvész jeleit vagy jelzéseit, sőt előérzetét, mind valódi, mind látszólagos alakjukban, továbbá a dögvészes betegek kezelését, és az eszközöket a megelőzéshez és védelemhez, valamint a megbetegedettek gyógyításához. – Bárcsak valaki gondos szorgalommal kigyűjténé a szerző által kibányászott aranyat ebből a hatalmas

¹³⁵ Megjegyzés. Ebben a kötetben valamennyi helyen előforduló Lewenwald nevet Lebenwald-ként kell olvasni. – Egyébként ezt a teljes művet ennek megfelelően aligha lennék képes kijavítani. – a szerző –

adattömegből, amelyet a járványok valamennyi krónikása egészében nem megve-
tendő tömegben, de mindenhol szétszórva a legnagyobb bőségben állított össze,
majd így ez a kincs megtisztítva, használatossá válhatna! –
Paulus Adamus I. rész Valentis 62.

467.

Bejelentés a terjedésre képes betegségekről.

Császári-királyi rendelet.

1695. febr. 12.

Betegségek bejelentése

Kegyességünkről biztosítjuk együtt és külön-külön is az összes földbirtokost és birtokos előljárót az Enns-en inneni Ausztriai Főhercegségünkben. Egyben a legkegyesebben hozzuk tudomásukra, amiként arról hitelt érdemlően értesültünk, miszerint az Enns alatti ausztriai tartományunkban időnként és különféle helyeken sokféle veszélyes és fertőző betegségek terjednek. Innentől kezdve a szükség elsődlegesen azt követeli, hogy idejében való megelőzéssel és megfelelő előrelátással elejét vegyük az ilyen csapások terjedésének. Tehát az Enns alatti Ausztriai Főhercegségünkben a fentemlített birtokosoknak és a birtokok előljáróságainak megparancsoljuk, hogy amennyiben területükön egy-egy eset, vagy bármely, terjedésre képes veszélyes betegség jelentkeznék, arról súlyos büntetés terhe mellett, Alsó-Ausztria kormányzatának kezeihez, azonnal részletes beszámolót és jelentést küldjenek.

(Cod. Aust. P. I. 651. o.)

468.

Katonai szabályzat.

Hadügyek.

1695. dec. 18.

Mi, Lipót stb.

1. Magyarországon telelő, nevezett katonaságunk élelmezése... fejenként... áll... nevezetesen 1 font marhahúsból és két font kenyérből, nem a legfehérebből, de emberi fogyasztásra alkalmasból, és jól megsütve stb.

2. Azért... hogy csak a ténylegesen jelenlévő személyi állomány jusson hozzá a fejadaghoz; ... a helybéli hadbiztosok mindenhol ügyeljenek arra, (hogy) a betegség miatt távol lévőknek egyetlen egy fejadag se legyen elszámolva.

15. A telelő katonának kijelölt szálláshellyel... elégedjenek meg a tisztek vagy a közkatonák, amennyiben az egyáltalán alkalmas a lakhatásra.

stb. stb. Kelt, mint fent, Bécsben.

(Rendeletek könyve, I. köt. 209. o. 14. sz. – a cs. kir. magyar Belügyminisztérium levéltárában.)

469.

Szerencsejáték – katonai kórház létesítésének céljából a magyar háború sérültjeinek ellátására.

Rendelet.

1696. ápr. 2.

Lipót stb. Üdvözljük minden egyházi és világi stb.... Mivel harcoló katonaságunk olyan sok véres csatában és ostromban, közöttük a szétvert Magyarországon végrehajtott nehéz és veszélyes hadjáratban tartott ki mindez ideig... olyan megoldásra gondoltunk... amellyel kényszer és örökös királyságaink illetve tartományaink panaszai nélkül, szabadon és önkéntesen létesíthetnénk egy alapot, amely nem korlátozódna a Mi alattvalóinkra és tartományi lakosainkra, hanem a külhoniak és idegenek számára is nyitott volna. Ennek révén egy olyan rendes és hozzáférhető tábort, avagy katonai kórházat lehetne felszerelni és berendezni, amely ezrével kezelné, gyógyítaná, és tartaná el a sebesült, beteg és szűkölködő tiszteket és legénységi állományt. Ezért tehát megnevezzük, hogy ennek eszköze egy úgynevezett játék- vagy szerencse alap lesz, amelybe mindenki befektetheti a pénzét, a kitűzött nyeremény elérésére törekedve, vagy ha ebben nem járna szerencsével, a dicséretes szándékát igazolhatja. Ezért több vagy kevesebb pénzt fizetnének be, amelyért egy vagy több szelvényt kapnának cserébe. Ezek ellenében jogosultak lesznek arra, hogy amikor kinyitják a játék- vagy szerencse urnát, abból egy vagy több sorsolási szelvényt húzhatnak ugyanolyan módon, ahogyan azt szokásosan gyakorolják a játék- vagy szerencse sorsolás esetében. Amennyiben és amikor egy vagy több sorsjegy nyerőnek bizonyul, a befektető kisebb vagy nagyobb hozammal kapná vissza a pénzét. Ha viszont nem nyert, nem az történik, hogy a befektetett pénzét eljátszotta, eltékozolta, vagy elveszítette volna, hanem abban a vigaszban sőt örömben lesz része, hogy azt jól és keresztény ember módjára hasznosította, stb.

470.

Katonai szabályzat: sebézmesterek, kovácsok, tábori kórház.

Rendelet.

1697. dec. 3.

Mi, Lipót stb.

... ellátás a nyári hónapokban: május 1-től október végéig... a gyalogságnál:

Örmesterek... felcserek... közkatonák után... a szálláshelyeken a szállásmester ugyanazt a házikosztot, amelyet a ház tulajdonosa a sajátjaival fogyaszt, vagy azzal egyenértékű, fejenként és együttesen készpénzben fizeti a pénztárból, az alábbiak szerint:

1 Felcser 5 forint – krajcár

... amikor a házikoszt nem elérhető... minden egyes hónap első, tizedik és huszadik napján az alábbi kifizetés történjék:

1 Felcser 2 forint 20 krajcár

A lovasságnál

1 Felcser... 2 szerelvény és 1 lóporció. A hadi főpénztárból tél idején hónapról hónapra előzetesen porciónként 4 guldent és 30 krajcárt kapnak, és saját magukat,

embereiket és lovaikat saját költségükre látják el: nyári hónapokban... a pénztár-
ból minden porcióra, minden hónapban 3 guldent kell fizetni és... amíg a harctéri
szolgálat tart... a kenyérre pedig... napi adagként 1 krajcárt.

Kovácsoknak... házikoszt... és mellette havi pénzjuttatás a kasszából

1 Kovács 1 forint 30 krajcár
juttatás... A nyári hónapokban a kenyér természetben, fejenként és nem porci-
ózva... és mellette minden hónap első, tizedik és huszadik napján pénzbeli kifize-
tés az alábbiak szerint:

1 Kovács..... – forint 50 krajcár

A dragonyosoknál stb.

Először. Az összes törzstisztek és első osztályú tisztek, akik a juttatásukat
készpénzben kapják, elégedjenek meg ezzel... és ne vetemedjenek arra... hogy a
környezetükből ezt némileg szaporítsák... mert amennyiben ezt parancsunk elle-
nére megteszik, kétszeresen számítva pénzben vagy annak megfelelő tárgyi érték-
ben lesznek büntetve, majd ennek a büntetésnek a felét a feljelentő kapja, a másik
fele pedig a hadi főpénztárt illeti, és a tábori kórház kiadásait fogja fedezni.

Másodszor... A házigazda köteles, amikor és ahányszor a sajátjaival a hely-
béli módon és szokások szerint ebédel vagy vacsorázik, a hozzá beszállásolt kato-
náknak is ételt adni... miszerint

Harmadszor. Nem engedélyezett, hogy az, akinél beszállásolt katonák vannak,
a házikosztot megszüntesse, ugyanis ebben az esetben annyiszor fél guldent fog
fizetni, ahányszor ezt az étkezést nem biztosította, és ennek a büntetésnek a felét a
hadi főpénztár a tábori kórház kiadásainak fedezetére fordítja.

Bécs 1697. december 3.

(Rendeletek könyve, I. köt. 221. o. 15. sz. – a cs. kir. magyar Belügyminisztérium
levéltárában.)

471.

Irodalmi munkák a magyarországi dögvészről és járványokról. Járványok 1697. 1698. 1699.

A betegség, amely Európában széles körben elterjedt, Magyarországon és a
vele szomszédos Lengyelországban is bizonyítottan jelen van:

1) Rayger Carol. A pozsonyi járvány természete három év alatt.

2) Loew Andr. *Historia Epidemiarum Hungariae et Constitutio epidemica
Semproniensis duodecim annorum.* (Sydenham művében, II. kötet)¹³⁶

3) Némelyek azt állítják, hogy ez volt a kezdő éve annak a dögvésznek, amely
csaknem háromszor öt évig pusztított Lengyelországban.

4) Ezeken túl az alábbi, különösen Magyarországra vonatkozó művek a követ-
kezők:

a) Kölcsér de Keres-Ér Sámuel: *Scrutinium Pestis Dacicae i. e. Transylvanicae.*

b) Sóss Ferenc: *Positiones de Peste.*

¹³⁶ Lásd ebben a tekintetben az 1726. évet – a szerző –

c) Schuller: *Dissertatio de morbo hagymász Hungaris endemio.*

d) Zanki: Döghalálról

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 54-58-61. o.*)

472.

Földrengés.

Időjárás.

1698.

Brassóban nagy föld indulás lesz.

(*Petthő Gergely, Spangár András: Toldalék IV. rész 61. lap*)

473.

Katonai szabályzat

Rendelet.

1699. január 31.

(Ez a szabályzat az előzőnek csupán néhány pontját módosította, illetve jobban megvilágította, a hatályát azonban nem változtatta.)

(*Rendeletek könyve, I. köt. 257. o. 16. sz. – a cs. kir. magyar Belügyminisztérium levéltárában.*)

474.

Dögvész Lengyelországban.

Járványok.

1702–(1704.)

Lengyelországot csaknem folytonos dögvész uralja.

(*Paulus Adamus I. rész Valentics 53. o.*)

475.

Budai sebészmesterek központi egyesületének céhes szabályai.

Közegészségügyi-orvosi rendészet.

1703. nov. 14.

Nagyméltóságú Magyar Királyi Udvari Kancellária

Legkegyesebb uraink és pártfogóink!¹³⁷

Miután a magunk közötti rend szolgálatában más szabad és kézműves mesterségekhez hasonlóan, Buda szabad királyi városban céhet hoztunk létre, céhes leve-lünköt bemutatjuk a fentiekben nevezett nagyméltóságú kancelláriának. Mint kér-vényezők azért fordulunk a kancelláriához, a legalázatosabb szavakkal kérve, hogy a mellékelt szakaszokat kegyesen megfontolni, majd legszentségesebb Őfelsége, a mi legkegyesebb urunknak megerősítés végett felterjeszteni méltóztas-sanak. E tekintetben Őfelsége irántunk, mint legalázatosabb szolgálai felé kinyilvá-nítandó kegyességben, döntését várva, nem szűnünk meg reménykedni.

Fentnevezett nagyméltóságú Királyi Udvari Kancellária legalázatosabb szol-

¹³⁷ Ennek a kérvénynek az anyaga évszámot és napot nem tartalmaz – hivatalos jegyzéke: „érkezett 1703. november 14-én.” – a szerző –

gái, Joannes Friedrich Seeligh, Leopoldus Josephus Stich, Wenceslaus Josephus Zigler, budai sebész-mesterek.

✓ Először, minden egyes legény, aki a szakmai idejét leszolgálni, majd mester-ré válni akarna, tisztességes származásáról a bizonyítványát az összegyűlt testület előtt bemutatni tartozik. Amikor ebben a tekintetben kétely nem merülhet fel, a rendtartás szerint hároméves szolgálatot kell teljesítenie, de ennek első felét előre kell kifizetni, második felét pedig a tanulóidő első felének elmúltá után. Amennyiben a legény tanuló idejéből különösebb ok, és mesterének előzetes értesítése nélkül kilépne, vagy elmenekülne, nemcsak a tanulópenzt veszíti el, hanem a körülményekhez képest büntetésben is fog részesülni, továbbá másik mesterhez az előző tudomása nélkül nem szegődhet.

Másodszor, amikor egy legény a három évét mesterénél hűséggel, tisztességesen és szorgosan leszolgálta, utóbbi a felszabadítás érdekében bemutatja őt a céhes gyülekezet előtt, és köteles neki a végbizonyítványt kiadni, a szokásos illeték lefizetése ellenében.

Harmadszor, amennyiben egy legény a leszolgált tanulóévek után továbbra is szívesen maradna a mesterénél, fizetségül hetenként 30 krajcárt kell kapnia, amelynek mérséklése vagy növelése a mester akarata szerint változhat.

Negyedszer, amikor egy inas a betegtől tiszteletdíjat kap, azt köteles a legénynek átadni, amiért is nevezett inas a fáradozásáért a legénytől borravalót kap, de ennek eldöntése a mester akaratától függ.

Ötödször, egy legénynek hetenként nem lehet 45 krajcárnál nagyobb összeget adni, de ennek mérséklését vagy növelését a mester jó szándékára kell bízni.

Hatodszor, amikor egy inast vagy a legényt valaki, legyen az bárki is, érvágásra, foghúzásra vagy bármilyen más végett hívja vidékről vagy a városból, a megszolgált fizetséget a mesternek kell átadni, és abból a legénynek annyi jár, amennyiben a mester a legénnyel megállapodott.

Hetedszer, amikor bármely legény, ha el akar utazni, mesterét erről 6 héttel Húsvét és Szt. Mihály napja előtt értesítse, az inas ugyanerre 4 hétben kötelezett. Amikor azonban egy legény vagy inas a megállapodott idején kívül, mesterének akarata ellenére távozik, és egy másik polgári sebészhez akarna szegődni, ez nem megengedhető, és ilyen esetben félévig vándorolni köteles.

Nyolcadszor, amikor egy borbély üzletében kettő vagy három legény szolgál, felváltva maradjanak ott vasárnap és ünnepnapokon, hogy a betegek ellátása minél jobban biztosítva legyen. A többiek viszont, a heti beosztás szerint kötelesek tudatni az otthon maradóval, hogy hová mennek, de egyik se mulassza el az istentiszteletet, tisztességtelen helyre ne menjen, és kellő időben érkezzen haza. Kilenc óra után, még kevésbé egész éjjel nem maradhatnak otthonról távol, kivéve, ha valamilyen tennivalójuk volna, vagy beteghez mennének. Ha ez ellen cselekednének, a szokásos céhes gyűlés méltó elbírálással büntesse meg őket.

Kilencedszer, a mesternek hatalmában áll, ha egy legény nem jól viselkedne, vagy a szakmában alkalmatlan volna, őt a képzési idő eltelté előtt elbocsátani és maga mellé egy másik alkalmasat felvenni.

Tizedszer, minden egyes legény megkövetelheti a betegektől a tartozás meg-

fizetését, továbbá arról is be kell számolni, hogy vasárnap milyen beteget láttak el. Amikor egy legény meghozza a beteg tartozását, neki egy meghatározott összeg jár, a mester jóváhagyása alapján.

Tizenegyedszer, nem megengedhető, hogy egy legény egyes betegeket kötözéssel, érvágással vagy más módon titokban kezeljen. Aki viszont a szabályt áthágja, és közben tetten érik, ezért megfelelő büntetésben részesüljön.

Tizenkettedszer, egyetlen egy legény vagy inas se kezdjen szakszerűtlen kezelésbe, de ilyesmibe be se avatkozzon. Senkivel szemben se használjon becsmérő vagy lekicsinylő szavakat, és ezen szabályzat minden pontjának megfelelően éljen. A szabályok megsértőivel szemben, annak elkövetési módja szerint, a megtartandó céhes gyűlés előtt méltó büntetéssel kell eljárni.

Tizenharmadszor, amikor egy segéd vagy segítő a jelen szabályokba foglaltak ellen cselekszik, vagy lekicsinylő szavakba és tettekbe bocsátkozik, az elkövetett bűnnek megfelelően fog felelni a testület vagy a gyűlés előtt.

Tizennegyedszer, minden egyes legény negyedévenként 10 krajcárt, az inasok pedig 5 krajcárt kötelesek a szokásos céhes társládába fizetni, a szegény, vándorló legények javára, hogy abból a szakma művelése közben szokásos kiadásaitak fedezhessék. Ennek kulcsát a legöregebb legény, a ládát pedig a legöregebb mester tartja magánál. Továbbiakban minden egyes legény negyedévenként 15 krajcárt, és egy inas 7 és fél krajcárt köteles befizetni.

Tizenötödször, amikor egy legénynek üzenetet küldenek egy meghatározott órában a céhes gyűlés előtti megjelenésre, azonban jelentős ok vagy felmentés hiányában nem jelenik meg, minden további nélkül 30 krajcárra büntetendő.

Tizenhatodszor, egyetlen legény vagy inas sem jelenhet meg, ha a gyűlésre hívják, éles fegyverrel, rövid vagy hosszú törrel felszerelve. Aki ennek ellenére így cselekszik, a testületi tanácskozás szerinti büntetésben fog részesülni.

Tizenhetedszer, itt Budán, a királyi fővárosban, a városon belül és kívül, illetve annak környezetében háromnál több polgári borbély és sebésmester nem működhet. Ennek mindörökre így kell maradnia, jóllehet egykor és már régóta itt a Rácvárosban rác borbélyok is tartózkodtak, azonban közülük csak négyet lehet a nevezett Rácvárosban felvenni, akik a rend hatásosabb betartása végett főszabályként Buda várában a borbélyokhoz és sebésmesterekhez fognak csatlakozni. Nevezett rác borbélyok tehát a jelen szabályokhoz és a német rendszabályokhoz kötelesek igazodni, továbbá cs. és kir. Őfelségének magának, illetve az alárendelt előjáráságnak előzetes tudomása és beleegyezése nélkül új borbélyüzletet nem nyithatnak.

Tizennyolcadszor, a jövőben senkit sem lehet mesterként előléptetni vagy elfogadni, csakis akkor, ha előzetesen három évet egyfolytában egy mesternél dolgozott, a szakmához tartozását ügyességével bizonyította, tanúsítványokkal igazolta törvényes származását, és azt, hogy tanulóévei alatt jól viselkedett, kellőképpen feltárta. Ezt követően az egész szakmából vizsgát kell tennie, és amikor ezt sikeresen letette, akkor lehet mint céhes társat tisztelni és elismerni, amennyiben egy megüresedett borbély üzletet megvásárol vagy abba beházasodik. Az érintett

polgári testületnek azonban jogában áll egyik vagy másik orvost a fent említett sebészi vizsgára meghívni.

Tizenkilencedszer, egyetlen mester sem, legyen akár fiatal, akár idősebb, más betegét nem veheti el, még kevésbé titokban a praxisát nem sajátíthatja ki, és nem beszélheti le a betegeket. Nem mehet titokban a házakhoz, és nem mutatkozhat be úgy, mint aki a betegeket és a borbélyok vendégeit akarja felkeresni és magának megszerezni. Kivételt képez, ha egy másik szakmabeli a betegekkel és borbélyüzlet vendégeivel szabályosan elszámolt, majd neki méltányos árat fizetett, de más betegkörét nem lehet elosztani. Aki azonban ilyesmit követne el, a bűncselekménye miatt meg kell büntetni.

Huszadszor, zugorvosok, rendzavarók, csavargók és foghúzó és más hasonlók működése nem engedélyezett a városban és annak környékén, kivéve a szokásos nagyvásárokat, így az illetékes előljáróság segítségével el kell távolítani őket.

Huszonegyedszer, a borbély özvegye, amennyiben a legényeivel és inasaival tisztességesen viselkedik, és házasságra nem gondol, akadálytalanul maradhat a borbély üzletben, azonban az egyik legényt, akit a testület erre alkalmasnak tart, léptesse elő, hogy a megélhetését megkeresse, és ott maradjon. Amennyiben viszont nem kellően viselkedik, a borbélműhelyét az előljáróság tudomásával egy éven belül a polgári testület bezárhatja.

Huszonkettedszer, a fürdősök szabályosan nem értenek a sebészet mesteriségéhez, de három évig tanultak, így ennek megfelelően a borbélyok jogállása szerint kell kezelni őket.

Huszonharmadszor, amikor egy idegen legény ide érkezik, egy cédulával jelentkezzen be a legidősebb mesternél, és tudassa, hogy nincs szándékában a rendzavarókhöz, és más kellenlen borbélyokhoz csatlakozni. Köteles továbbá az ilyen idegen legény a felszabadító levelét bemutatni a legöregebb mesternek, vagy a céhes gyűlésnek, de ha valaki ennek ellenszegülne, megfelelően meg kell büntetni.

Huszonnegyedszer, egyetlen fürdős sem jogosult, akinek melegvízes vagy izzasztó fürdője van, a borbélyok és a sebészmesterek kárára, jogsértéssel nyilvános borbélyüzletet fenntartani vagy később létesíteni, és cégtáblát sem akaszthat ki.

Huszonötödször, az itteni polgári borbélyokon és sebészmestereken kívül senki másnak, tehát paróka készítőknél, vagy a borbély munkát házon belül vagy azon kívül végzőknél sem lehet a borbély munkát engedélyezni. Továbbá a Magyar Királyság más városaihoz hasonlóan, amint az más császári örökös tartományokban is szokásos, csak azok a polgári fürdősök működhetnek, akiknek kiváltságlevele van cs. és kir. Őfelségétől, szabályos nyilvántartási számmal rendelkeznek, és rendes melegvízes fürdőt, illetve izzasztó szobát tartanak fenn.

Huszohatodszor, minden borbély és sebészmester, akik a Magyar Királyság újszerzeményi¹³⁸ területein dolgoznak, vagy ott a jövőben szándékoznak letelepedni, tartozzanak a kiváltságos budai főtestület alá, és ehhez legyenek kötelesek csatlakozni.

¹³⁸ Magyarország visszafoglalt területei – a szerző –

(Az egykori Magyar Királyi Udvari Kancellária, majd a cs. kir. Belügyminisztérium magyar irattára – ebben az iratcsomóban: „A budai bizottság iratai 1698-tól 1703-ig”, mégpedig 96 – 156 sorszámmal jelezve)

476.

Óvári juhászok egyesületének céhes szabályai

Egészségrendészet. Állatügyek.

1703. június 23¹³⁹.

Legszentebb császári és királyi felséges és legkegyelmesebb jóindulatú Urunk.

Arra kérjük legszentebb Felségedet, térden állva esedezve, hogy mások példáját követve, akikre rámosolygott az állam jobbszándékú rendje, hogy az alábbiakban csatolt, hazai nyelven összeállított céhes juhászati szabályzatot a legkegyesebben és szokásos módon megerősíteni, és a Magyar Királyi Udvari Kancellária révén kegyesen kiadmányoztatni méltóztassék. Legszentebb Felségednek ezt a kegyelmét szűnni nem akaró legalázatosabb és leghűségesebb szolgálatunkkal igyekszünk meghálálni.

Legszentebb Felséged legszerényebb és örökös hűbéresei, Johannes Sumper, Johannes Reichart, és Jacobus Heinrich juhászok, akik Moson vármegye honos lakosai.

✓ Először, a juhászoknak Moson vármegyében elkülönített pénztári céhes ládája legyen, és császári kereskedelmi központjuk Magyaróváron maradjon, ahol a juhász-mesterek legényeik és állatgyógyászaik bevonásával két, céhes vezetőt választanak, a céhes szabályokat illendően tiszteletben tartják, és az óvári juhász céhes ládát az egész Moson vármegyére nézvést minden tekintetben fő ládájuknak tekintik és így is becsülik meg.

Másodszor, ...

Ötödször, mesterként és juházként ebbe a céhbe csak az vehető fel, aki házas szülőktől származik, és előzetesen három éven át tanult egy rendes mesternél, majd utána, mint legény néhány évet szolgált ugyanannál vagy másik mesternél. Hűséges, tisztességes és becsületes magatartást tanúsított, és tökéletesen megértette, hogyan kell a juhászatot vezetni, továbbá ezen dolgokról születési bizonyítványt, szabályos felszabadító levelet, és szokásos elbocsátó levelet tud felmutatni.

Kilencedszer, a magyaróvári céhmester egy esküdt társával évente kétszer meglátogatja a Moson vármegyében felvett céhes tagokat, megvizsgálja a viselkedésüket és munkavégzésüket, és utánanézik annak, hogy vajon társultak-e könnyelmű emberekkel. Amennyiben az ilyen vizsgálatnál hibát észlel, akkor a tisztesség, a jó viselkedés és istenfélés okán, és büntetőleg is felléphet. Így a céh fentiekben említett tagjait kihágásuk természete szerint megbüntetheti, és amennyiben a földbirtokos is érintett, haladéktalanul magánál a földbirtokosnál tesz feljelentést az ügy rendezése és a súlyos büntetés kiszabása érdekében. Ezeknek az ellenőrzéseknek a költségei a céhes ládából fedezendőek. Azonban, hogy

¹³⁹ Ennek a jelen tételnek, és következőnek sincs a naptári éve külön megnevezve – mégis a fent említett forrás jellegéből gyanítható, hogy az előző tétel is erre az évre vonatkozik – ha nem is inkább az 1709-es évre. – a szerző –

Tizedszer, a céhmester és az esküdt testvérek az ilyen módon végzett látogatásoknál semmit ne mulasszanak el, és a jogtalanságot vagy a bűnös életet ne men-
tegezzék vagy rejtegezzék, bizalommal legyenek felruházva, hogy senkinek a ked-
vére vagy sérelmére semmit nem takargatnak, illetve kedvezményeznek. Ha ilyes-
mi mégis megtörténne, a céhmesterrel és magával az esküdttel szemben, az eset
természete szerint elmaradhatatlan büntetéssel és a nevük törlésével kell eljárni.

Tizenegyedszer, ha valakit a céh tagjai közül rajtakapnak azon, hogy tiltott
műfogásokkal vagy varázslatokkal élne, egyes embereknek ilyen műfogásokkal
volna segítségére, és ezekkel károkat okozna vagy vigasztalná őket, bűncselekmé-
nyének nagysága szerint a helyileg illetékes előjáróság egyértelműen büntesse
meg, és egyben a céh tagjai közül is töröljék.

Tizenharmadszor, annak a helynek megfelelően, ahol a céhládát, és a szokásos
gyűléseket tartják, Magyaróvár városi tanácsából egy vagy két biztos jelenjen
meg, akik a számadás végzését, tehát a bevételeket és kiadásokat alaposan meg-
vizsgálják, és helyben áttekintik azok helyességét. Azért, hogy ezt a szakmai sza-
bályzatot illendően betartsák, az ilyen összejövedeleknél a céhmester a legényeket
mesterré, az inasokat legényekké avathatja, és azokat, akik a szabályzat és a szak-
ma szokásai ellen bármit elkövettek, méltányos módon büntetéssel sújthatja.

Tizenhetedszer, amennyiben egy legény vagy inas veszélyesen ágynak dőlne,
a mester a beteg tehetősége szerint, vagy annak hiányában maga a mester, és vé-
gül a céh, a beteg ember korábbi szorgos szolgálatai miatt, ne gondolkozzon a
támogatáson, de ha pénz nem volna, akkor a mester a sajátjából vagy a céh a
pénztárából fizessen a beteg gondos ellátásáért. Történjen meg minden annak ér-
dekében, hogy a beteg a gyónást időben elvégezze, és keresztény szokás szerint
felvegye a szentségeket. Amennyiben meghalna, a céh tagjainak kíséretében, más
céhek szokását követve, temessék el, és a plébániatemplomban három szentmisét
mondassanak a céhláda terhére. Feltéve, hogy ennek a céhnek valamely tagja any-
nyira legyengülne és olyan rossz állapotba kerülne, hogy foglalkozásának üzésére
már alkalmatlanná válna, a testvériesség szeretetének okán megengedhető számá-
ra, hogy a céhládából támogatást kapjon, és minden egyes mester tartozik azzal,
hogy az ilyen juhásznak szállást adjon, és az eledelét a saját szolgálóihoz hasonlóan
biztosítsa.

Huszadszor, ez az új szabályzat és testvéri egyesület a jó viselkedés és a nyo-
morúságos csöcseléktől való elkülönülés miatt jött létre, hogy általa minden er-
kölcstelenség megszűnjön, és a jó erkölcsöt tiszteletben tartsák a céhes juhász
mesterek, gyermekeik és házasságból származó utódaik mindenhol, a Magyar Ki-
rályság határain belül és kívül. A becsületes emberek és gyermekeik, más hasonló
kézművesek gyermekeivel együtt közösen becsüljék a szabályzatot, és hozzá iga-
zodjanak. Tehát ne csak más tisztességes és jó ember, hanem az összes kézműpa-
ros, nevezzék bárhogyan is őket, mint becsületes és tisztességes emberek, azt min-
den ellenkezés nélkül fel- és magukra vállalhassák. Feltéve azonban, hogy bárki is
a jelen szabályok ellen cselekedni merészelne, ahányszor ez megtörténne, a királyi
kincstárt büntetésként magyar arany *ipso facto* illeti meg.

Mészárosok egyesületének céhes szabályai.

Egészségrendészet.

1703.

Polgári hentesek kézműves szabályzata *Neusidl* vásárhelyen, a magyar tónál.

Itt, a tóparti *Neusidl*-ben senki mást nem lehet mesterként elfogadni vagy engedélyezni, csakis azt, aki a mesterség három éves tanuló ideje után bizonyítványt kapott a céhmestertől, hogy a szakmát alaposan megtanulta, és ismeri a mesterséget. Mint ahogyan

2. stb.

4. Amennyiben egy mester elkövetné, hogy *sub voce* idegen vagy beteg állatot vásárol, amelynek állapotát tudván szándékosan cselekedett így, majd levágta, azt a mesterségből ki kell közöszíteni. Ezzel szemben minden mester az elérhető legjobb marhahússal lássa el magát, hogy az embereknek, szegényeknek és gazdagoknak egyaránt a pénze jó helyre kerüljön.

8. Azokon a napokon, amikor az egyházi és világi előjáróságok tiltják a hús kimérését, mint pénteken, a negyedév kezdetének böjti napján, és más ünnepnapokon, valamint az íg hirdetés és istentisztelet alatt vasárnap és ünnepnapokon, a műhely büntetésének terhe mellett, húst egyetlen egy mester vagy legény se kínáljon vagy árusítson, hanem ettől teljes mértékben tartózkodjék. Előfordulhat azonban, hogy szükséghelyzetben, ismerten beteg emberek miatt fordulnak hozzájuk, így ebben a helyzetben a tiltás nem érvényes.

17. Megtörténhet, ami már sokszor előfordult, hogy egy mester, legény vagy inas, legyen az *Neusidl*-ben vagy más iparos mesterüknél és iparos társainknál szerte a Magyar Királyságban, elővigyázatlanságból vagy véletlenül egy kutyát nem szándékos dobással vagy mozdulattal megölhet. Ezért a mestert, legényt vagy inast, mivel az esemény akarata és szándéka ellenében történt, jó hírnevét és becsületét, valamint iparos munkáját nem lehet előítéletesen kezelni, és követelni, hogy az utóbbival fel kellene hagynia. Ezzel szemben minden további nélkül cs. és kir. egyetértésünkkel vagy kegyelmünkkel, adják vissza a becsületét és helyezték vissza a mesterségébe, és a szakmában, mint korábban, úgy kezeljék, továbbá minden összefogóval és cselekményben becsületesnek tartsák és ismerjék el.

18. Egyetlen polgár sem árusíthat levágott állatot, legyen az nagy vagy kicsi, és az itteni *neusidl*-i henteseknek sem kínálhatja eladásra, de soha senki se merészeljen borjú- vagy marhahúst otthon vagy még kevésbé a piacon feldarabolva árusítani. *Neusidl*-ben idegeneknek és helyi lakosoknak sem hozhat fel ilyesmit a nagyvásárra vagy a heti vásárookra, ugyanis ez minden tekintetben tiltott tevékenység, és a vétkesek az itteni földesúrnak büntetésként 12 birodalmi tallért kötelesek fizetni.

19. Amennyiben egy itteni polgárnak vagy lakosnak az állatát valaki megszurta, vagy nyomorékká tette, az ilyen állatot a polgár további kárát megelőzendő, kényszervágásra lehet vagy kell vinni. Magát az állatot vagy a húsát előzetesen szemlézni kell, és ha aggály nem merül fel, a hentesnek kimérésre átadható, azon-

ban a bíróság értékebecslése alapján az árbevételből fáradozásáért a hentes is részesülhet.

21. Miután a tisztaság nem csekély mértékben szolgálja a polgárok és lakosok egészségét, azért, hogy a lenyúzott bőrből és faggyúból férgek és bűz ne keletkezzék, a mészáros mestereknek engedélyezett a bőröket és a faggyút bárhol eladni, de erről szükségszerűen legyen tudomása az érintett helységek piacainak és polgárainak is.

23. Ha egy mester vagy legény egy gróf vagy nemesember várában, kastélyában vagy a városon belüli kiváltságos házában, legyenek azok ezen a környéken bármely városban vagy faluban, nyilvánosan, darabolt húst akarna árusítani, de ezt a tevékenységét nem fogadták be, és nem is fizetett érte, a mesternek és a legénynek az árusítás csak akkor engedélyezhető, ha a szakmája szerint illendően bejelentkezett, és a kötelező fizetséget teljesítette.

Következik a henteslegények és inasok szabályzata

1. Ami pedig a henteslegényeket és inasokat illeti...

2. ... hasonlóképpen minden egyes legény vagy inas minden negyedév kezdő böjti napján, amikor a céhes gyűlést tartják, három krajcárt köteles a nevezett céhes ládába befizetni, amely pénzből a felmerülő szükséghelyzetben, a beteg legényeknek vagy inasoknak segítségére lehet sietni, ha betegségük miatt erre szükségük lesz.

15. Legények vagy inasok a szobában ne kerüljessék a húsmozsarakat, nem tiszta húsdarabokat vagy ételeket, hanem azokat megfelelő helyen tárolják. Amikor a munkából vagy a vágóhídról távoznak, mossák magukat tisztára, és piszkosan ne mutatkozzanak az utcákon vagy a hentesüzletekben, de ha piszkosak, munkavégzés közben ezért meg kell büntetni őket.

23. Végezetül, amikor egy legény vagy inas meghal, a mesterek közül legalább egy vegyen részt a szertartáson, hogy tisztességesen eltemessék. Amennyiben a mesterek közül senki sem jelenne meg, az ilyen mestert a legényeivel együtt a tisztességes szakma részesítse megfelelő büntetésben.